

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî



RÛHU'L BEYÂN TEFSÎRİ 9

YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ

SEKİZİNCİ BASKI



MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

İhtisar Eden: Muhammed Ali Sabûnî

DOKUZUNCU CİLD

DAMLA YAYINEVİ

Damla Yayınevi No: 211

Rûh'ul-Beyân Tefsîri Cilt: 9

DAMLA YAYINEVİ®

Prof. K. İsmail Gürkan Cad. No: 6
Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 0.212. 514 28 28 (pbx)
526 21 99
Faks: 0.212.528 24 01

ISBN 975-381-117-9

Yayın Hakkı (Copyright)©: Damla Yayınevi Ltd. Şti. **Dizi-Montaj:** Damla Yayınevi
Baskı - Cilt: Erkam Matbaası, Küçükçekmece - İSTANBUL 2012/7.
www.damlayayinevi.com.tr

TERCÜME HEYETİ

Abdullah ÖZ - Çatalca Müftüsü
Ali Rıza TEMEL - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
Cüneyt GÖKÇE - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Halit SEVİMLİ - Emekli İmam-Hatip
Harun ÜNAL - İmam-Hatip
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İbrahim TÜFEKÇİ - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İlyas KARSLI - Rize İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Muharrem ÖNDER - Mütercim
Mustafa AYDIN - Mütercim
Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU - Tefsir Doktoru ve Süleymaniye Camii İmamı
Yahya ALKIN - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

TERCÜME KONTROL

Dr. Durak PUSMAZ - Haseki Eğitim Merkezi Müdürü
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

(Bu ciltteki Mümtehıne, Saff, Cum'a, Münâfikûn, Nebe', Nâziât ve Abese sûrelerinin tercüme kontrolü sayın Dr. Hüseyin KAYAPINAR; diğer sûrelerin tercüme kontrolü sayın Dr. Durak PUSMAZ tarafından yapılmıştır.)

REDAKSİYON

Mehmet DOĞRU

EDİTÖR VE SON KONTROL

Mehmet DOĞRU - Emekli Eminönü Müftüsü

HAT

Kapak Hattı: Hüseyin KUTLU
Hilâlli Besmele: Abdülkadir SAYNAÇ
Kur'ân-ı Kerîm Hattı: Hafız Osman

MÜMTEHINE SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 13 âyettir.

Bu sûre Yahya ALKIN tarafından tercüme edilmiştir.



يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ
تُلْقُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ
الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ
جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسِرُّونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَأَنَا
أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ
السَّبِيلِ ﴿١﴾ إِنْ يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَبْسُطُوا
إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ ﴿٢﴾
لَنْ تَنْفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ
وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣﴾

1. Ey iman edenler! Hem Benim, hem de sizin düşmanınız olanları dost edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkâr etmişken, onlara sevgi gösteriyorsunuz. Oysa onlar, Rabbiniz Allah'a inandığınızdan dolayı, Peygamber'i ve sizi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Şayet siz Benim yolumda savaşmak ve rızamı kazanmak için çıkmışsanız, onlara nasıl gizli gizil sevgi gösterirsiniz? Halbuki Ben sizin gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilirim. Sizden kim bunu yaparsa doğru yoldan sapmış olur.

2. Eğer onlar sizi ele geçirirlerse, size düşman kesilirler. Size ellerini ve dillerini kötülükle uzatırlar. Zaten kâfir olmanızı istemektedirler.

3. Kıyamet gününde akrabalarınız ve çocuklarınız size fayda vermeyecektir. Çünkü Allah aranızı ayırır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.

1. «Ey iman edenler! Hem Benim, hem de sizin düşmanınız olanları dost edinmeyin.» Bu âyet, Hatıb İbn Ebî Beltea el-Absî hakkında inmiştir. Hatıb muhacirlerdendi. Bedir Savaşı'na iştirak etmiş ve Hudeybiye'de yapılan Rıdvan Biatı'nda bulunmuştu.

Nasihatın umumi olması için Cenab-ı Hak, bütün mü'minlere hitabetmiştir. Bu âyette *"düşmandan"* maksat, Kureyş kâfirleridir.

Rasûlüllah (s.a.v.) Hicret'in 8. yılında Mekke fethi için hazırlıklara girişince Hatıb Mekke halkına bir mektup yazdı. Mektubunda şöyle diyordu: "Rasûlüllah (s.a.v.) Mekke'yi almak istiyor. Tedbirinizi alın. Kalabalık bir ordu ile size yöneldi." Hatıb, mektubu Abdülmuttalib Oğulları'nın azadlı kölesi Sâre ile göndermişti. Sâre, beraberinde Hatıb'ın mektubu olduğu halde Mekke'ye yöneldi. Cebrâil (a.s.) bu durumu, Rasûl-i Ekrem'e haber verdi. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) Hz. Ali, Ammâr, Talha, Zübeyr, Mikdâd ve Ebû Mersed (r.a.)'i Sâre'nin arkasından gönderip şu talimatı verdi: *"Hemen yola çıkın, Ravdet-u Hah denilen yerde deve üzerinde hevdecte bir kadın vardır. Bu kadının beraberinde Hatıb'ın Mekke halkına yazdığı mektubu var. Mektubu alın, kadını serbest bırakın. Mektubu vermemekte direterse boynunu vurun."*

Kadın mektubu inkâr etti. Hz. Ali kılıcını kınından çekip çıkardı, kadın saç örgüleri içerisinden mektubu çıkardı. Mektubu alıp Medine'de Rasûlüllah (s.a.v.)'a teslim ettiler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Hatıb'ı çağırdı ve şöyle buyur-

du: *"Ey Hatîb! Seni bu harekete sevkeden nedir?"* Hatîb: "Ey Allah'ın Rasûlü! İslâm'a girdikten sonra kâfir olmadım. Sana samimiyetle bağlandıktan sonra karışık işlere girip hile yoluna sapmadım, seni aldatmadım. Fakat ben Kureyşli olmadığım halde onlarla irtibatım vardır. Seninle beraber olan muhacirlerin Mekke'de akrabaları vardır. Onlar Muhacirlerin Mekke'deki mallarını ve çoluk çocuklarını muhafaza ederler. Fakat benim çoluk çocuğumu koruyacak akrabam yoktur. Bundan dolayı onlardan bir destek bulmak istedim ki ehlimi korusunlar. Küfre girdiğim için ve dinden dönerek yapmadım bunu. Mektubumun onlara hiçbir fayda vermeyeceğini de biliyordum."

Rasûlüllah (s.a.v.) Hatıb'ı tasdik edip mazeretini kabul buyurdu. Hz. Ömer (r.a.) "Bana müsade et, şu münâfığın boynunu vurayım," dedi. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Yâ Ömer! Hatıb Bedir'de hazır bulundu. Olabilir ki Allah (c.c.) Bedir'de hazır olan kimselerin haline muttalî olup da onlara: 'Dilediğinizi yapın, ben sizi bağışladım' demiş olabilir"* buyurdu. Bu söz üzerine Hz. Ömer (r.a.)'in iki gözünden yaş boşandı.

Bu olayda, fayda olduğu veya gizli kalmasında zarar bulunduğu takdirde casusların sırlarını ve bozguncuların gizli hallerini ortaya çıkarmanın caiz olduğuna, bir kimsenin sakıncalı bir iş yapıp da makul bir sebep gösterdiği takdirde mazeretinin kabul olunacağına, özrün değerli insanlar katında kabul göreceğine işaret vardır.

«Onlar, size gelen gerçeği inkâr etmişken, onlara sevgi gösteriyorsunuz.» Yani, mektuplaşma ve benzeri sevgiye delâlet eden şeylerle muhabbetinizi onlara ulaştırıyor veya aranızda bulunan sevgi sebebiyle Rasûlüllah (s.a.v.)'ın haberlerini onlara veriyorsunuz. Âyetteki *"gerçek"*ten maksat, ya Kur'an veya İslâm Dini yahut da Rasûlüllah (s.a.v.)'dır.

«Oysa onlar, Rabbiniz Allah'a inandığınızdan dolayı, Peygamber'i ve sizi yurdunuzdan» Mekke'den **«çıkarıyorlar.»** *"Rabbiniz Allah'a inandığınızdan dolayı"* ifadesi, çıkarmalarının sebebini açıklıyor.

«Şayet siz Benim yolumda savaşmak ve rızamı kazanmak için çıkmışsanız, onlara nasıl gizli gizli sevgi gösterirsiniz?» Sanki şöyle denmek isteniyor: Eğer Benim dostlarım iseniz, düşmanlarımı dost edinmeyiniz. Yani, vatanlarınızdan bu iki şey için çıktıysanız o düşmanları dost edinmeyiniz ve onlara sevgi göstermeyiniz. Cihad, mücâhede gibi düşmanla çarpışmak mânâsınadır.

Ta'rifât isimli kitapta şöyle söyleniyor: "Cihad, Hak dine davet etmektir."

Müfredât'ta da şöyle deniyor: "Cihad ve mücâhede, düşmana karşı savunmada bütün gücü sarfetmedir. Üç önemli düşmanla cihad yapılır: Görünen düşmanlarla cihad, şeytanla cihad ve nefse karşı cihad. Cihad, bazan elle bazen de dille olur. Hiç şüphesiz ki Allah yolunda cihad, Allah'ın dinini yüceltmek için yapılır. Başka bir maksat için değil."

Müslümanların Mekke'den çıkmalarının, cihad ve Allah rızasını elde etmeye dayandırılması, Kâfirlerin onları çıkarmalarının, onlara eziyet etmek sûretiyle çıkmalarına sebep olduklarına delâlet eder. Bu sebep, cihad ve Allah rızası için çıkmalarına mani değildir.

"Onlara nasıl sevgi gösterirsiniz?" cümlesi, azarlama ve kınamaya yönelik bir cümledir. Sanki Müslümanlar: "Biz ne yaptık ki böyle azarlanıyoruz?" diye sormuşlar da, "Onlara gizli gizli sevgi besliyorsunuz" cevabını almışlardır.

«Halbuki Ben sizin gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilirim.» Allah Teâlâ, açıktan veya gizli olarak düşmana karşı gösterdiğiniz sevgiyi, özür dilemeyi ve buna benzer durumlarınızı bilir. Allah'ın bilmesi noktasında gizli ve aşikârın arasında hiçbir fark olmadığına göre gizlemekte ve özür beyan etmekte ne yarar olabilir?

«Sizden kim bunu yaparsa doğru yoldan sapmış olur.» Yani kim Allah düşmanlarına karşı yasak olan dostluğu gösterirse, sonsuz mutluluğu kazanmaya sebep olan hak ve doğru yoldan sapmış olur.

Kurtubî diyor ki: "Bütün bu söylenenler Hatıb'ı azarlamadır. Bu sözler aynı zamanda Hatıb'ın faziletine Rasûlüllah (s.a.v.)'a karşı olan samimiyetine ve imanının doğruluğuna delâlet eder. Çünkü azarlama, sevgiliden sevgiliye karşı yapılır. Nitekim bir şiirde şöyle denmiştir:

Azarlama ortadan kalkınca sevgi de yok olur.
Azarlama devam ettiği müddetçe sevgi de devam eder.

"İtâb", herhangi bir kimseye karşı, sevginin devam ile beraber, onu terkederek kızgınlığını açığa vurmaktır.

2. «Eğer onlar sizi ele geçirirlerse, size düşman kesilirler.» *"Ele ge-*

çirme" diye ifâde edilen, *"sekf"*, aslında bir şeyi maharetle anlamak ve yapmak demektir. Ama, anlamadan ele geçirme anlamında da kullanılmıştır. Sizi ele geçirmeye imkân bulurlarsa... Gönüllerindeki düşmanlığı açığa vururlar ve düşmanlığın gereğini yaparlar. Hal böyle olunca, onlara karşı sevgi göstermeniz size fayda vermez.

«Size ellerini ve dillerini kötülükle uzatırlar.» Yahut da sövmek, esir etmek ve öldürmek gibi sizi üzen şeyler yapmaya çalışacaklardır.

«Zaten kâfir olmanızı istemektedirler.» Dinden dönmenizi ve kendileri gibi olmanızı arzu ederler. Cenab-ı Hak'kın şu âyetleri de bu mânâyı ifade etmektedir: *"Kendi dinlerine uymadıkça Yahudi ve Hristiyanlar senden asla razı olmayacaklardır..."* (Bakara:120)

3. «Kıyamet gününde akrabalarınız ve çocuklarınız size fayda vermeyecektir.»

Râğıb der ki: "'*Rahm*', kadının döl yatağıdır. Anne karnında çocuğun geliştiği yerdir. Akrabalık için kullanılan '*rahm*' kelimesi, bundan istiâre olunmuştur. Çünkü akrabalar bir rahmden türemişlerdir."

Kendilerinden dolayı müşriklere dostluk gösterdiğiniz ve onları korumak için kâfirlere yaklaşmaya çalıştığınız çocuklarınız, kıyamet gününde size hiçbir yarar sağlamıyacaklar ve hiçbir zararı da gideremiyeceklerdir.

«Çünkü Allah aranızı ayırır.» Bu cümle, kıyamet gününde evlât ve akrabaların yarar sağlamıyacaklarının sebebini açıklıyor. Yani Kur'an'ın: *"İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar."*(Abese:34-36) dediği gibi, Allah (c.c.), birbirinizden kaçmanızı zorunlu kılan ve sizde meydana gelen dehşetli bir korku ile aranızı ayırır. Şu hâlde, yarın sizden kaçacak olan kişilerin hakkını gözeteyim derken Allah'ın hakkını niye terkediyorsunuz?

Denildi ki: "Kıyamet günü, usûl ile furû' (baba ile evlâdın) ve akrabaların arası ayrılır, taat ehli olanlar cennet'e isyan ehli olanlar da cehennem'e girerler."

«Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.» Bunun içindir ki, yaptıklarımızın karşılığını verecektir. Burada *"hakkıyla görendir"* cümlesi, *"hakkıyla haberdar olandır"* ifadesinden daha açıktır. Çünkü bu ifade, insanların amellerinin bizzat gözle görüldüğünü ve somutlaştırıldığını ifade ediyor. Sonra bu-

radakilerin çoğu, mektup, mektubu taşıyanı getirmek, onu taşıma karşılığı ücret vermek ve benzerleri, hep gözle görülen şeylerdendir.

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ
فِي إِبْرَٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ ۚ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَءَٰٓؤُا مِنكُمْ
وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ
الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلَّا قَوْلَ
إِبْرَٰهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ ۖ
رَّبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٤﴾
رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا ۚ إِنَّكَ أَنتَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٥﴾

4. İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda gerçekten sizin için güzel bir örnek vardır. Onlar kavimlerine demişlerdi ki: "Biz sizden ve sizin Allah'tan başka taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz yalnız bir Allah'a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda, devamlı bir düşmanlık ve öfke ortaya çıkmıştır." Yalnız İbrahim'in babasına: "Yemin olsun ki, senin için mağfiret dileyeceğim. Bununla beraber Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez" demesi bu örneğin dışındadır. (Dediler ki:) "Ey bizim Rabbimiz! Yalnız Sana dayandık, yalnız Sana yöneldik. Dönüş yalnız Sanadır.

5. Ey Rabbimiz! Kâfirler için bizi bir deneme konusu yapma. Bizi bağışla. Ey Rabbimiz! Yegâne gâlip, hüküm ve hikmet sahibi olan yalnız Sensin."

4. «İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda gerçekten sizin için güzel bir örnek vardır.» Âyetteki hitap, mü'minleredir.

Râğıb'ın dediğine göre: "Arapçada *'üsve'* ile *'kudve'* aynı mânâya gelir. Bunların mânâsı: İnsanın başkasına uyma hususunda içinde bulunduğu hâldir. Bu, güzel, çirkin, sevindirici veya üzücü olabilir. Bu kelime, âyette, arkasından gitmeye örnek olup uyulmaya lâyık güzel huy ve meziyet, demektir."

*"İbrahim'le beraber olanlar"*dan maksat, ona iman etmiş mü'min arkadaşlarıdır. Bir görüşe göre, kendi asrında yaşayan peygamberler ve kendisine yakın olanlardır.

İbn Atıyye dedi ki: "Bu görüş, daha üstündür. Çünkü Nemrud'a karşı koyarken kendisine tâbi olan mü'minlerin bulunduğuna dair harhangi bir rivayet yoktur."

Buhârî'deki bir rivâyet şu şekildedir: "Hz. İbrahim (a.s.) Nemrud'un memleketinden hanımı Sare ile Şam'a hicret ederken ona şöyle söyledi: 'Şu anda senden ve benden başka yeryüzünde Allah'a ibadet eden hiçbir kimse yoktur.'"

«Onlar kavimlerine demişlerdi ki: 'Biz, sizden ve sizin Allah'tan başka taptıklarınızdan uzağız.» Allah'tan başka olanlardan maksat, putlardır. Evvelâ putperestlerin kendilerinden sonra da puta tapmalarından uzak olduklarını açıkladılar. Çünkü evvelâ mabudlarından uzak olduklarını söylemelerinden maksat, o putlara ibadet etmekten uzak olduklarını ifade etmektir. Putperestlerden uzak olmanın, onlarla arkadaşlık yapmamaya, onlarla bir arada bulunmamaya ihtimali vardır. Mabudlarından uzak olmanın da, ona yaklaşmamaya ve ona değer vermemeye ihtimali vardır. Onlardan uzak olmanın, aynı zamanda onlara akrabalık yapmaktan uzak durma mânâsına da ihtimali vardır. Çünkü şirk, akrabalıkları böler ve dostlukları koparır.

Âyetin özet mânâsı şudur: İbrahim'in yaptığı gibi yapsanız ya! Şöyle ki o, kâfir olduklarından dolayı babasından ve kavminden uzaklaştı. Mü'minler de böyle yaptı.

«Sizi tanımıyoruz.» Yani sizin dininizi tanımıyoruz. **«Siz yalnız bir Allah'a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda devamlı bir düşmanlık ve öfke ortaya çıkmıştır.'»** Size karşı olan ve asla terketmiyeceğimiz tavrımız bu olacaktır. Fakat üzerinde bulunduğunuz şirki bırakırsanız o tardirde aramızda bulunan düşmanlık dostluğa, öfke sevgiye, yabancılaşma ülfet ve ünsiyete dönüşür.

İman noktasında; Allah'a, Meleklere, Kitaplara, Peygamberlere ve Âhiret gününe iman etmek şart olduğu halde neden *"Siz yalnız bir Allah'a iman edinceye kadar..."* denilmiştir? diye bir soru sorulacak olursa, cevaben derim ki: Tek bir Allah'a iman etmek, imanın bütün esaslarına inanmayı gerektirir. Bununla beraber bu âyetten maksat, putları reddedip yalnız bir ilâhın olduğunu bildirmektir.

Bazı âlimler dedi ki: "İbrahim'in örnek oluşu demek, Allah'a dostluk, Allah'tan başkasına gönülde yer vermemek, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak ve Allah aşkından ağlamak, ah çekmek demektir. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"Gerçekten İbrahim çok niyaz eden ve halim selim bir insandı."*(Tevbe:114)

İbn Ata (r.a.) dedi ki: "*'Üsve'*, zahirde ve bâtında Allah'ın dostu Hz. İbrahim (a.s.)'i örnek almaktır. Zahirde, cömertlik, güzel ahlâk ve zorluklara rağmen Alah'ın emirlerine uymak gibi üstün ahlâkını örnek almak; bâtında ise, bütün fiillerde ihlâs, her an kalben Allah'a yönelmek ve Allah'ın zatı için O'ndan başka her şeyi kalpten çıkarmak gibi meziyetlerini benimsemektir."

«Yalnız İbrahim'in babasına: 'Yemin olsun ki, senin için mağfiret dileyeceğim. Bununla beraber Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez' demesi bu örneğin dışındadır.» İbrahim (a.s.)'in babasının adı Âzer'di. Âyetteki istisna, *"usvetün hasenetün=güzel örnek"*ten istisnadır. Çünkü, İbrahim (a.s.)'in kâfir babası için mağfiret istemesi aklen ve şer'an caiz olsa da -çünkü âyetin de ifade ettiği gibi Hz. İbrahim mağfiret talebini, babasının cehennemliklerden olduğu açığa çıkmadan önce yapmıştır- bu noktada Hz. İbrahim'e uymak asla gerekli olan şeylerden değildir. Çünkü bundan maksat, mutlak olarak örnek alınması gereken şeylerdir. Ondan yüz çevirmenin azabı gerektirdiğini daha sonra gelecek olan şu cümle ifade etmektedir: *"Kim yüz çevirirse şüphesiz ki Allah'ın, hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Hamde lâyık olan yalnız O'dur."* (Mümtehine:6)

Şu hâlde, güzel örnekten bu durumun istisna edilmesi; imanı umulan kâfire mağfiret ve imanla duâ etmenin yokluğunu ifade eder. Bu, aklı başında olan hiçbir kimsenin şüphe etmeyeceği hususlardandır. Fakat bunun caiz olmadığına gelince, istisnada buna kesinlikle bir işaret yoktur.

Âyetteki *"baba"* kelimesini "amca"ya hamledip yorumlamak, hem akla hem de nakle aykırıdır. Çünkü Allah ölüden diri çıkarır, mûteber olan soy değil, huydur.

"Bununla beraber Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez." Yani, senin için mağfiret talep edeceğim. Benim yapabileceğim, yalnız mağfiret istemektir. İman etmezsen, gelecek azaba mani olamam. Bu âyette, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in üstünlüğünü ifade eden apaçık işaret vardır. Çünkü Cenab-ı Hak Rasûlüllah (s.a.v.)'a uymayı mutlak olarak emretmiş, hiçbir istisna yapmadan şöyle buyurmuştur: *"...Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının, vazgeçin."*(Haşr:7) Halbuki İbrahim (a.s.)'e uymayı emrettiği zaman istisnada bulunmuştur. Yine Cenab-ı Hak, Ahzab Sûresi'nde şöyle buyurmuştur: *"Andolsun ki, Allah Rasûlü'nde sizin için Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok anan kimseler için güzel bir örnek vardır."*(Ahzâb:21) Cenab-ı Hak bu âyette, Rasûlüllah'a uymayı mutlak olarak zikredip hiçbir şeyle kayıtlamamıştır.

«(Dediler ki:) 'Ey bizim Rabbimiz! Yalnız Sana dayandık, yalnız Sana yöneldik. Dönüş yalnız Sanadır.» Bu söz, Hz. İbrahim (a.s.) ve onunla olanlardan nakledilen güzel örneğin devâmıdır. Yani, günahlarımızı itiraf etmek ve itaat etmek suretiyle yalnız Sana yöneldik. Ahirette dönüş yalnız Sanadır, anlamınadır.

Âyette câr ve mecrûrun öne alınışı; tevekkül, yöneliş ve dönüşün yalnız Allah'a olduğunu ifade etmek içindir.

5. «Ey Rabimiz! Kâfirler için bizi bir deneme konusu yapma.» Yani onları bize hakim kılmak suretiyle kâfirler için bizi bir fitne kılma. Sonra onlar, dayanamıyacağımız bir şekilde bize işkence ederler.

Bazı âlimler dedi ki: "Bu duanın mânâsı şudur: Ey Rabbimiz! Bizi fakir, kâfirleri zengin eyleme. Sonra sanırlar ki, kendileri hak, biz ise bâtıl yoldayız."

«Bizi bağışla.» Bizden meydana gelen günahları bağışla. Bağışlama-

man, ayıpların ortaya çıkmasına ve korkunç bir musîbete sebep olur.

«Ey Rabbimiz!» Bu nidânın tekrarı, duâ ve niyazda mübalâğa ifade etmek içindir. Buna göre, bu dualar evveline bağlıdır. Hikmet ve izzeti ifade ile Allah'ı övmeye vasıta kılmak için, sonraki cümlelere öncü olması da mümkündür. Fakat birinci görüş, daha isâbetlidir. **«Yegâne gâlip, hüküm ve hikmet sahibi olan yalnız Sensin.'»** Kendisine sığınanın zelil olmadığı, tevekkül edenin de ümidinin boşa çıkmadığı yegâne galip O'dur. Hikmetsiz ve mânâsız hiçbir şey yapmaz.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ
لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ
الْحَمِيدُ ﴿٦﴾ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ
مِنْهُمْ مَوَدَّةً وَاللَّهُ قَدِيرٌ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧﴾

6. Yemin olsun ki, onlarda sizin için, Allah'ı ve âhiret gününü arzu edenler için güzel bir örnek vardır. Kim yüz çevirirse şüphesiz Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, hamde lâyık olan yalnız O'dur.

7. Olur ki Allah, sizinle, onlardan düşman olduklarınız arasında yakında bir dostluk meydana getirir. Allah, gücü yetendir. Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

6. «Yemin olsun ki, onlarda sizin için, Alah'ı ve âhiret gününü arzu edenler için güzel bir örnek vardır.» *"Onlar"*dan maksat, İbrahim (a.s.) ve onunla beraber olanlardır. Hz. İbrahim (a.s.)'e uymaya teşvikte mübalâğa için *"güzel örnek"* ifadesi tekrar edilmiştir. Tîbî bunu, genellemeden sonra tahsis olarak kabul etmiştir.

Burhanu'l-Kur'an adlı kitapta söylendiğine göre: "Birinci *'güzel örnek'* ifadesi söze, ikincisi ise, fiil ve hareketlere yöneliktir. Bunun için tekrar

edilmiştir."

Fethu'r-Rahmân'da: "Birincisi düşmanlıkta örnek, ikincisi ise korku ve haşyette örnektir," denmiştir.

Keşfu'l-Esrâr'da bildirildiğine göre: "Birincisi, kâfirlerden ve onların fiillerinden berâete bağlıdır. İkincisi ise, Hz. İbrahim (a.s.) ve onunla olanlara uymayı emrediyor. Taki onların elde ettikleri mükâfatı elde etsinler ve onların intikalleri gibi ebedî âleme intikal etsinler."

Allah'ı arzu etmek, O'na kavuşmaya iman etmekle; ahireti arzu etmek ise, onun meydana geleceğini tasdik etmekle olur.

«Kim yüz çevirirse şüphesiz Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, hamde lâyık olan yalnız O'dur.» Bu, onun gibi, Allah'tan yüz çeviren kâfirlere yapılan tehditler cümlesindendir. Yani, kim kâfirleden uzak durma konusunda da, İbrahim (a.s.)'e ve onunla birlikte olanlara uymaktan yüz çevirir ve inkârcılarla dostluk içine girerse, hiç şüphesiz sadece Allah, yarattıklarından hiçbirine muhtaç değildir. Onların dostluğundan ve iman ehline yardımlarından müstağnidir.

Allah muhtaç olduğu için kullarını ibadet yapmakla sorumlu tutmamıştır. Yüce Allah, dininin koruyucusu ve mü'minlerin yardımcısıdır. O, zatında hamdedilmeye lâyık olandır, zatında övülmüştür. Sahih olan kudsî hadislerden birisinde şöyle buyurmuştur: *"Ey kullarım! Bana zarar vermeye gücünüz yetmez ki Bana zarar veresiniz. Bana yarar sağlamaya da gücünüz kâfi gelmez ki Bana menfaat temin edesiniz. Ey kullarım! Şayet sizin geçmişleriniz, gelecekleriniz, insanlarınız ve cinleriniz, içinizde kalbi en müttakî olanınız gibi olsalar, bu Benim mülkümde hiçbir ziyadelik meydana getirmez. Ey kullarım! Şayet sizin geçmişleriniz, gelecekleriniz , insanlarınız ve cinleriniz sizin en günahkârınız gibi olsalar, bu Benim mülkümde hiçbir noksanlık meydana getirmez. Ey kullarım! Eğer sizin geçmişleriniz, gelecekleriniz, insanlarınız ve cinleriniz bir alana toplanıp Benden isteseler, Ben de her insana istediğini versem, bu ancak bir iğnenin denize sokulup çıkarılması gibi, Benim hazinemden hiçbir şeyi eksiltmez. Ey kullarım! Ben amellerinizi sizin için zaptedip kaydediyorum. Sonra da amellerinizin karşılığını tam olarak size vereceğim. Artık kim hayır bulursa Allah'a hamdetsin. Kim de bundan başka bir şey bulursa yalnız kendini kınasın."*[1]

1- Hadisi Müslim ve Tirmizî Ebû Zerri Ğıfârî'nin hadisinden rivayet etmişlerdir. Hadisin baş tarafı şöyledir: *"Ey kullarım! Ben zulmü kendime haram kıldım. Onu sizin aranızda da haram ettim. Biribirinize zulmetmeyin."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 3/11.

7. «Olur ki Allah, sizinle, onlardan düşman olduklarınız arasında yakında bir dostluk meydana getirir.» Âyetteki *"düşman olduklarınız"*dan maksat, akrabaları olan müşriklerdir.

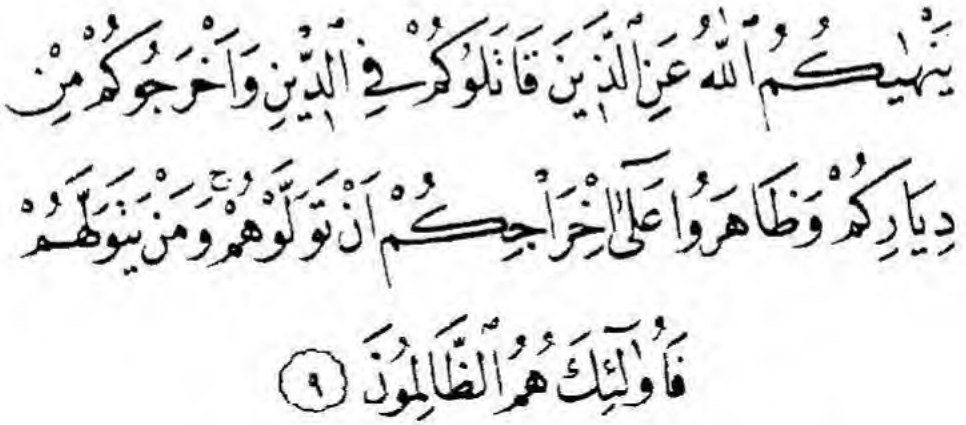
Râğıb der ki: "Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de *'asâ'* ve *'lealle'* kelimelerini, insanın daima Allah'tan bir ümit üzere bulunmalarını hatırlatmak için zikretmiştir. Allah'ın umucu olması manâsında değildir."

Bu izaha göre mânâ şöyle olur: Bu hasusta ümitvar olunuz. Aranızda dostluğun meydana gelişi, dinde size uymaları suretiyle olur. Allah bunu mü'minlere vadetti. Çünkü gördü ki, mü'minler babalarına, çocuklarına ve diğer akrabalarına, İslâm namına düşmanlık yapmada şiddet gösteriyorlar ve onlarla ilgilerini tamamen kesiyorlardı. Gönüllerini hoş etmek için Cenab-ı Hak bu vaatte bulundu. Yüce Allah bu vaadini de yerine getirdi. Müslümanlara Mekke fethini nasibetti. Ebû süfyan, Sehl İbn Amr, Hakim İbn Huzam, Haris b. Hişam ve Arap kodamanlarından diğer ileri gelen birçok kimseler İslâm'a girdiler. Bunlar, İslâm'a girmeden önce Müslümanlara şiddetle düşmanlık gösteriyorlardı. Fakat İslâm'a girdikten sonra aralarında mükemmel bir sevgi ve dostluk meydana geldi.

«Allah gücü yetendir,» Kudreti sonsuzdur. Bundan dolayıdır ki gönülleri çevirmeye, durumları değiştirmeye ve sevgiyi gerektiren sebepleri kolaylaştırmaya gücü yeter.

«Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.» Müşriklerden Müslüman olanları bağışlar, akrabalarına olan düşmanlıkları dostluğa çevirmek suretiyle onları esirger. Âyetin, "daha önce müşriklere gösterdiğiniz dostluktan dolayı meydana gelen ve hala onlara karşı olan akrabalık meylinden kaynaklanan kusurlarınızı bağışlayandır," anlamında olduğu da söylenmiştir.

لَا يَنْهَىٰكُمُ ٱللَّهُ
عَنِ ٱلَّذِينَ لَمْ يُقَٰتِلُوكُمْ فِى ٱلدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَٰرِكُمْ أَن
تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوٓا۟ إِلَيْهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُقْسِطِينَ ﴿٨﴾ إِنَّمَا



8. Allah, din uğrunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve âdil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli davrananları sever.

9. Allah, yalnız sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanız için yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte onlar, zalimlerin ta kendileridirler.

8. «Allah, din uğrunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve âdil davranmanızı yasaklamaz.» Bunlara karşı iyilik yapmanızdan sizi menetmez. Yasak olan, sözle, iyi münasebetle ve mal ile ilgi kurmakla onlara iyilik yapmaktır. Onlara adaletle muamele eder, zulüm etmezsiniz.

Cenab-ı Hak'kın mü'minlere, kâfirlere bile adaletle muamele etmelerini ve onlara zulmetmekten sakınmalarını tavsiye etmesi, Müslüman kardeşine zulmetmeye kalkışan Müslümanın haline acımak gerektiğini ifade etmek hususunda yeterli bir uyarmadır.

Din uğrunda savaşmak'tan maksat, dine karşı ve onu ortadan kaldırmak için savaşmaktır.

«Çünkü Allah adaletli davrananları sever.» Allah her türlü muamelede adaletli olmayı sever.

Rivayet olundu ki: Abdu'l-Uzza'nın kızı Kuteyle, müşrike olduğu halde birtakım hediyelerle Ebû Bekir (r.a.)'in kızı Hz. Esma'nın yanına geldi. --Rasûlüllah (s.a.v.) ile Kureyş kâfirleri arasında anlaşma olduğu bir zamanda

idi bu- Hz. Esma bu hediyeleri kabul etmedi. İçeri girmesine de izin vermedi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Rasûlüllah (s.a.v.) da Esmâ'ya Kuteyle'nin içeri girmesine izin vermesini, hediyeleri kabul etmesini, Kuteyle'ye ikram ve iyilikte bulunmasını emretti.[2] Kuteyle Hz. Ebû Bekir'in zevcesi idi. Cahiliyet devrinde boşamış idi.

9. «Allah, yalnız sizinle din uğrunda» dinin nûrunu söndürmek için **«savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanız için yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar.»** Müslümanları Mekke'den çıkaranlar, Mekke halkının azgınları ve zalimleri idi. Yardım edenler de diğer ahali idi. Yüce Allah sizi, kâfirleri dost edinmekten sakındırır.

«Kim onlarla dost olursa işte onlar, zalimlerin ta kendileridirler.» Yani kendilerini ilâhî azaba maruz bırakmakla, kendilerine zulmeden zalimlerdir. Allah Teâlâ, bizi ve sizi, geçici olanı değil ebedî olanı isteyen kimseler kılsın!...

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ
مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ ۖ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ ۖ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ
فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ ۖ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ ۖ
وَآتُوهُم مَّا أَنفَقُوا ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَن تَنكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ
أُجُورَهُنَّ ۚ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَاسْأَلُوا مَا أَنفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا
مَا أَنفَقُوا ۚ ذَٰلِكُمْ حُكْمُ اللَّهِ ۖ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

2- Hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de rivayet etmiştir. Aslı *Sahîhayn*'dadır. İbn Kesîr'in *Muhtasarı*'na bak. 3/484.

وَإِن فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِّنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَآتُوا ⑩
الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُم مِّثْلَ مَا أَنفَقُوا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنتُم بِهِ
مُؤْمِنُونَ ⑪

10. Ey iman edenler! Mü'min kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri döndürmeyin. Mü'min kadınlar, kâfirlere helâl değildir. Kâfirler de mü'min kadınlara helâl değildir. Kâfir kocalarının sarfettikleri mehri geri verin. Mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın, sarfettiğiniz mehri isteyin. Onlar da sarfettiklerini istesinler. Allah'ın hükmü budur. Allah, aranızda hükmeder. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

11. Eğer eşlerinizden biri, sizden kâfirlere kaçar da, mehir verme sırası size gelirse [3], eşleri gitmiş olanlara, harcadıkları kadar verin. İnandığınız Allah'a karşı gelmekten sakının.

10. «Ey iman edenler! Mü'min kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları imtihan edin.» Bu âyette, kâfir olan iki gurubun hükmü açıklandıktan sonra, iman ettiğini açıklayanların hükmü beyan edilmektedir. *"Mü'min kadınlar"* derken, onların açık ve görünen durumlarına ve dillerinin ikrarına göre hüküm verilmiştir. Veya iman etmek üzere oldukları için mü'min kadınlar denmiştir. Bunlar Allah'ın ilminde mü'min oldukları için *"mü'min"* diye isimlendirilmeleri yadırganmaz. Allah'ın ilminde mü'min olmaları, Müslümanlar tarafından imtihan olunmalarına mani değildir.

3- Bazı müfessirler bu cümleyi "savaşta galip gelirseniz" diye îzah etmişlerdir. Birçok Türkçe mealde de aynı şekilde terceme edilmiştir. Biz, müellif İsmail Hakkı Hazretlerinin izâhına uygun olarak bu şekilde terceme ettik. (Mütercim)

Bu kadınlar, kâfirler arasından İslâm'a rağbet edip hicret ederlerse onları imtihan edin. Yani iman noktasında kalplerinin dillerine uyup uymadığına göre deneyin ve sonucunda bir kanaate ulaşın.

Rivayet olundu ki: Kocasını zarara uğratmak isteyen kadınlar: "Ben Muhammed (s.a.v.)'e hicret edeceğim" diyordu. Bundan dolayı Rasûlüllah (s.a.v.) onları imtihan etmekle emrolundu. Rasûlüllah (s.a.v.), imtihan ettiği bu kadınlara şöyle diyordu: *"Kocana kızdığından, bir yerden başka bir yere gitmeyi arzu ettiğinden dolayı hicret etmediğine, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'a yemin et. Dünya menfaatini aramak veya meydana gelen herhangi bir olaydan dolayı vatanından çıkmadığına, yalnız Allah, Peygamber sevgisi için ve İslâm'a girmek arzusu ile hicret ettiğine dair Allah'a yemin et."*[4]

Hicret eden kadın buna göre, kendisinden başka hiçbir ilâhın bulunmadığı Allah'a yemin edince Rasûlüllah (s.a.v.) bu kadının kocasına mehrini iade eder, yaptığı harcamaları öderdi ve kadını kocasına geri vermezdi.

Suheylî dedi ki: "Bu âyet, Abdurrahman İbn Avf'ın hanımı, Ukbe'nin kızı olan Ümmü Gülsüm hakkında nazil olmuştur. Abdurrahman İbn Avf'tan İbrahim isimli bir çocuk meydana getirmişti. Ümmü Gülsüm, Osman İbn Affân'ın, anne bir kız kardeşiydi. Annelerinin adı Ervâ idi."

Bu âyet gösteriyor ki, yerinde imtihan güzel ve faydalıdır. Bunun içindir ki, evlenilen hanım zifaf gecesi imtihan olunur ve İslâm'ı anlatması istenir. Fakat soruda kolaylık gösterilir ve cevaba da işaret olunur.

«Allah, onların imanlarını» sizden **«daha iyi bilir.»** Çünkü Allah, onların kalplerinde olanlardan haberdardır. O'nun için Allah'ın onları imtihan etmesine ihtiyaç yoktur. Halbuki insan böyle değildir. O imtihan etmeye muhtaçtır. Bu cümle ara cümlesidir.

«Eğer siz de, onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri döndürmeyin.» İmtihan ettikten sonra, elde edilmesi sizin için mümkün olan bir ilimle -ki bu, alâmetlerin ortaya çıkması ve yeminle

4- Bu hadisi, Bezzâr, İbn Münzir, İbn Ebî Hatim İbn Abbas'tan hasen bir senetle rivayet etmişlerdir. İbn Münzir'in lâfzı şu şekildedir: "İbnü Abbas'a: Rasûlullah kadınları nasıl imtihan ederdi? diye soruldu. Şöyle dedi: Bir kadın Hz. Peygamber'e geldiği zaman Hz. Ömer, bir yerden başka bir yere gitmek için çıkmadığına, kocasına olan öfkesinden dolayı çıkmadığına, dünyalık için çıkmadığına, sadece Allah ve Rasûlünün sevgisi için çıktığına yemin ettirirdi." Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/208.

meydana gelen zann-ı galiptir- onların mü'min olduğunu anlarsanız, artık onları kâfir kocalarına geri döndürmeyiniz. Zann-ı galibin ilim yerine geçtiğini bildirmek için, âyette *"ilim"* diye ifade edilmiştir. Mü'min kadınlar kâfir kocalarına geri verilmez, çünkü Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

«Mü'min kadınlar, kâfirlere helâl değildir. Kâfirler de mü'min kadınlara helâl değildir.» Bu cümle, mü'min kadınların, kâfir kocalarına geri verilmeyeceğinin sebebini açıklamaktadır. Yani, imanın şerefinden dolayı hiçbir Müslüman kadın kâfire helâl değildir. Küfrün pisliğinden dolayı da hiçbir kâfiri Müslüman kadınla nikâhlamak helâl değildir.

Âyetteki tekrar, bu haram oluşu güçlendirmek içindir. Yoksa iki taraftan birisinin helâl oluşunu reddetmek kâfidir. Yahut da birinci cümle, ilk nikâhın sona erdiğini beyan, ikincisi ise yeni bir nikâhın mümkün olmadığını bildirmek içindir.

«Kâfir kocalarının sarfettikleri mehri geri verin.» Bu ikinci hükümdür. Yani, kâfir kocalarına verdikleri kadar mehri geri verin. Burada *"sarfettikleri"*nden maksadın mehir olduğu şundan anlaşılmaktadır:

Hudeybiye Anlaşması'na göre, müşrikler tarafından birisi Müslümanların tarafına geçerse onu müşriklere geri vereceklerdi. Anlaşmadan hemen sonra Hâris'in kızı Sübey'a, İslâm'a girerek Müslümanların tarafına geçti. Rasûlüllah (s.a.v.) henüz Hudeybiye'de bulunuyordu. Mahzûn Kabilesi'nden olan kocası onu istemeye geldi. Ve dedi ki: "Ey Muhammed! Hanımımı bana iade et. Çünkü sen, bizden sana gelenleri iade etme şartını kabul etmiştin." İşte bunun üzerine, bu şartın erkekler hakkında olduğunu, kadınların buna dahil olmadığını beyan için mezkûr âyet nazil oldu.

Sübey'a'ya, Rasûlüllah (s.a.v.) yemin ettirdi. O da yemin edince kocasının sarfettiği mehri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), kocasına iade etti. Bunun mehir olduğunda ittifak vardır. Hz. Ömer (r.a.) bu hanımla evlendi.

Müşrikler tarafından gelen mü'min erkekler iade edildiği halde kadınlar edilmiyordu. Çünkü kadınlar kendilerini savunamazlar ve sıkıntılara karşı tahammül göstermekten âcizlik duyarlar.

Ödedikleri mehrin geri verilmesinden maksadın, cömertliği tercih ve insanlık göstermek sûretiyle, mü'minler yönünden hakkı gözetmek olabilir. Aynı zamanda onlara infak edip mehri geri vermek suretiyle kalpleri yumuşatılır

ve İslâm'a meylettirilir.

Bu âyet şu mânâyı da ifade eder: Kim olursa olsun veliye yaraşan, velayeti altında olan mü'min bir kadını, bid'atı küfrü gerektiren bir bid'atçıya vermekten sakınmasıdır. Şayet bu bid'at evlilikten sonra ortaya çıkarsa hakim aralarını ayırır. Ancak bid'atından dolayı tövbe eder, imanını ve nikâhını yenilerse bu aile hayatını devam ettirir.

«Mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur.» Bu, üçüncü hükümdür. İnsanı haktan saptıran günaha, *"cünâh"* denilir. Sonra her günaha bu isim verilmiştir. Bu âyetteki *"onlarla"*dan maksat, Müslümanlara hicret eden kadınlardır. Onların daru'l-harpte kâfir kocaları dahi olsa onlarla evlenebilirsiniz. Çünkü İslâm, onlarla kâfir kocaları arasına girip aralarını ayırmıştır. Kocalarına verilenin mehir yerine geçmediğini bildirmek için onlarla evlenmede mehir verilmesi şartı getirildi. Çünkü âyetin zahiri iki kerre vermeyi gerektiriyor:

1- Kâfir kocalarına ödedikleri mehri iade edip vermek.

2- Ayrıca kadınların kendilerine de mehir vermek.

Ebû Hanife bu âyeti, şu görüşüne delil göstermiştir: "Karı ve kocadan biri daru'l-harpten çıkıp Müslüman veya zımmî olarak İslâm memleketine gelse, diğeri daru'l-harpte kalsa aralarında nikâh kalmaz."

Ebû Hanifeye göre, daru'l-İslâm'a hicret eden böyle Müslüman kadının, boşanan zımmî kadının ve kocası ölmüş kadının iddet beklemesi de gerekmez ve gebe olmadığı takdirde onunla evlenmek mübahtır. Çünkü Cenab-ı Hak, iddetin bitmesiyle kayıtlamaksızın, mehirlerini ödedikten sonra onlarla evlenmede hiçbir şekilde günah olmadığını bildirir. Fakat Ebû Yusuf ile Muhammed iddet beklemesi gerekir derler. Hidaye'de ifade edildiğine göre Ebû Hanife'nin bu görüşü, kocasından boşanan kadın iddet beklemez inancında olan kimseler hakkındadır. Fakat kadın gebe olursa, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bu hususta şöyle buyurmuştur: *"Allah'a ve ahirete imanı olan kişi, suyuyla başkasının tarlasını sulamasın."*[5]

5- Hadisi Ebû Davud, Ruveyfî İbn Sabit'ten rivayet etmiştir. Uzun bir hadisten alınmıştır. Huneyn gününde Rasûlüllah (s.a.v.) bunları söylemiştir. Ebû Davud'un rivayetinde şöyle denilmiştir: *"Allah'a ve ahirete imanı olan kişi, suyuyla başkasının tarlasını sulaması helâl değildir."* Yani gebe kadınlarla cinsi ilişki de bulunmasın. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/120.

«Kâfir kadınları nikâhımızda tutmayın.» Bu, dördüncü hükümdür. *"İsam"*, ismet kelimesinin çoğuludur. İsmet, akitten veya sebepten kendisine tutunulan şeydir. *"Kevâfir"*, inkârcı kadın mânâsındaki "kâfire" kelimesinin çoğuludur. Kâfir kadınlar iki guruptur:

1- Hicret emeyip daru'l-harpte küfür üzere devam edenler.

2- Hicret ettikten sonra İslâm'dan dönüp tekrar kâfir kocalarıyla bir araya gelenler.

Âyetin manâsı şöyle olur: Sizinle müşrik kadınlar arasında hiçbir bağ ve zevciyet alâkası bulunmasın.

Burada *"ismet"*ten maksat nikâhtır. Kimin hanımı Mekke'de kâfir olarak bulunursa veya Müslüman iken İslâm'dan dönüp Mekke'ye giderse o kadına önem verilmez ve Müslüman hanımlarından sayılmaz. Çünkü ihtilâf-ı dareyn (yani, küfür ve İslâm memleketleri farklılığı) nikâh bağını keser. Bu sebeple böyle bir kadının kocası ondan başka dört kadın alabilir veya onun dışında dördüncü ile evlenebilir. Kâfir kadının kız kardeşiyle de iddet beklemeksizin evlenebilir. Bu âyet, küfür memleketinde kalan, Müslüman olmayan, kocaları İslâm'a girip hicret ettiği halde kendileri hicret etmeyen kadınlar hakkındaki şer'i hükme işaret etmiş oluyor.

İbrahim Nehâî'den gelen bir rivayete göre, âyette kastedilen kadın, Müslüman olduğu halde küfür memleketine gidip küfre giren kadındır. Buna göre; *"Mü'min kadınlar, hicret ederek size geldiği zaman..."* cümlesi, *"kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın"* cümlesinin karşısında, Müslüman olduktan sonra dinden dönerek İslâm yurdundan küfür memleketine giden kadınların hükmünü ifade eder. Her iki görüşe göre de, kocaları ile aralarındaki nikâh bağı yok olur. Ülkelerin farklı olması cihetiyle kocalarının sorumluluğundan çıkarlar.

"İsmet", menetmek demektir. Bu âyette, nikâh akdi kastedilmiştir. Çünkü bu nikâh, kocalarının kendilerini serbest olmaktan alıkoymalarına sebeptir. Neticede mânâ şu oluyor: İhtilâf-ı dareynin meydana gelmesinden evvel, onlarla sizin aranızda var olan nikâh akdine hiçbir önem vermeyin.

Hanefîlere göre, sadece daru'l-harbe ulaşmakla bu eşler arasındaki nikâh bağı kopar. Bu sebeple ayrılık meydana geldikten sonra artık boşamaya ihtiyaç kalmaz.

Rasûlüllah (s.a.v.)'ın kızı Hz. Zeyneb, Ebu'l-Âs'ın hanımıydı. Mekke'den çıkıp Medine'ye Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in yanına geldi. Ebu'l-Âs müşrik olarak Mekke'de kaldı. Daha sonra Medine'ye gelip Müslüman oldu. Rasûlüllah (s.a.v.) da kızı Zeyneb'i tekrar ona verdi.

Karı ve koca beraber Müslüman olsalar veya ehl-i kitap olan kadının kocası İslâm'a girse, ittifakla nikâhları devam eder. Bir kadın İslâm'a girse bakılır: Eğer kocası kendisi ile daha evvel cinsi ilişkide bulunmuş ve kocası da iddet bitmeden Müslüman olursa ittifakla nikâh devam eder. Eğer daha önce cinsi ilişkide bulunmamışsa aralarında ayrılık meydana gelir, yani nikâh düşer. Üç mezhebe göre bu talak değil, nikâhın feshidir.

Ebû Hanife der ki: "Evvelâ kocaya İslâm arzolunur. Eğer Müslüman olursa o kadın hanımıdır. Nikâh devam eder. İslâm'a girmeyi kabul etmezse, hakim aralarını ayırır." Bu ayrılık, Ebû Hanife ile Muhammed'e göre talak, Ebû Yusuf'a göre fesih sayılır. Daha evvel zevciyet ilişkisinde bulunulmuş ise kadına mehri verilir. Bulunmamışsa ittifakla verilmez.

Müslüman karı kocadan birisi İslâm'dan dönse, Ebû Hanife ve İmam Mâlik'e göre, döner dönmez nikâh düşer. İster cinsi ilişkiden önce olsun ister sonra olsun.

Şâfiî ile Ahmed İbn Hanbel'e göre, İslâm'dan çıkma olayı cinsi ilişkiden önce olmuşsa nikâh fesh olur. Sonra olmuşsa, iddetin bitmesiyle aralarındaki nikâh da sona erer. Eğer karı kocadan mürted olan, iddet bitmeden tekrar Müslüman olsa nikâh sabit olur. Aksi halde iddetin bitmesiyle nikâh fesh olur.

Cinsi ilişkiden sonra mürted olan zevce ise mehrini alır. İlişkiden önce mürted olmuşsa mehir alamaz. Mürted olan zevc ise, ilişkiden sonra ise zevce mehrin tümünü, önce ise ittifakla yarısını alır. *Fethu'r-Rahmân*'da böyle izah edilmiştir.

Sehl (r.a.) bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: "Bid'at ehlinin hiçbir görüşüne uymayın."

«Sarfettiğiniz mehri isteyin.» Bu, beşinci hükümdür. Yani, ey mü'minler! Kâfirlere katılan kadınlarınıza vermiş olduğunuz mehirleri kâfirlerden isteyiniz. Yani, sizden bir kimsenin hanımı mürted olur ve daru'l-harbe giderse, ona verdiğiniz mehri yeni kocasından isteyiniz. Herhalde bu hüküm, misliyle karşılık vermek suretiyle bazı mü'minlerin gönlünü hoş tutmak içindir. Yoksa

kerim kişiler, buna tenezzül etmezler.

«Onlar da sarfettiklerini istesinler.» Yani, kâfirler de size hicret eden hanımlarının mehirlerini sizden istesinler. İslâm'a girip Müslümanlara hicret eden kadına vermiş olduğu mehri, o kadınla evlenen Müslümandan harbî kocası ister.

"Onlar da sarfettiklerini istesinler" âyeti, kâfirlerin de şeriat hükümleriyle muhatap olduklarını gösteriyor. Bu, mü'minlere mehirlerin ödenmesini emrediyor. Şu âyette de böyledir: *"...Kâfirler sizde (savaş esnasında) bir sertlik bulsunlar..."*(Tevbe:123) Yani savaşta onlara karşı sert olun.

«Allah'ın hükmü budur.» Bu âyette anılan hükümler, uyulması için Allah'ın verdiği hükümlerdir. **«Allah, aranızda hükmeder.»** Bu cümle, müstakil bir cümledir. Allah'ın hükmüne riayet edip onunla amel etmeye teşvik ve te'kid ifade eder.

Fethu'r-Rahmân müellifi şöyle dedi: "Daha sonra bu hüküm nesholundu, yalnız: *'Mü'min kadınlar, kâfirlere helâl değildir. Kâfirler de mü'min kadınlara helâl değildir'* kısmı müstesna, bu kısım neshedilmiş değildir."

«Allah,» yararlarınızı **«hakkıyla bilendir. Hüküm ve hikmet sahibidir.»** Yüce hikmetin gerektirdiği şeyleri hükmeder.

İbnu'l-Arabî şöyle söyledi:"Allah'ın bu hükmü, bu olayda yalnız bu zamânâ aittir."

Zührî de dedi ki: "Eğer Hudeybiye Günü'nde Rasûlüllah (s.a.v.) ile Kureyş arasında meydana gelen bu anlaşma ve sulh olmasaydı, gelen kadınları tutar ve mehri geri vermezdi. Nitekim anlaşmadan önce Medine'ye gelen kadınlara Rasûlüllah (s.a.v.) böyle yapmıştır."

Rivayet olundu ki: Bu âyet inince Müslümanlar, emrolundukları şekilde muhacir kadınların mehirlerini müşrik kocalarına verdiler. Fakat müşrikler, kâfir kadınların mehirlerinden Müslüman kocalarına hiçbir şey vermediler. Ve dediler ki: "Size ait, bizde hiçbir şey olduğunu bilmiyoruz. Eğer sizin yanınızda bize ait bir şey varsa sahibine verin." Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

11. «Eğer eşlerinizden biri, sizden kâfirlere kaçar da, mehir verme sırası size gelirse...» Düşünmeksizin ve tereddüt göstermeksizin, sizden birinin hanımı ansızın kâfirlere ve yurtlarına firar edip giderse... Âyette geçen

"şey" kelimesi, Arapçada *"ehad=bir"* kelimesinden daha umumi olduğu için kadınların bütün sınıflarını içine almada daha uygundur. Yani, Arap, acem, hür veya köle, hangi çeşit kadın olursa olsun... Yahut da, hanımlarınızın mehirlerinden herhangi bir şey elinizden çıkıp kâfirlere intikal ederse anlamındadır. Âyette *"zevc"* kelimesi kadın mânâsınadır.

Âyetin ifâde ettiği mânâ şöyledir: Mehri nöbetleşe ödüyorsunuz. Bir Müslümanın hanımı kâfirlere kaçıp da, orada evlendiği yeni kocasından, o dinden çıkan kadının mehrini istemek gerektikten sonra, kâfirin hanımı Müslüman olarak Müslümanların yanına göç eder ve kâfir kocasına mehir ödeme konusunda sıra size gelirse...

Bazan Müslümanların, gelen kadınlarından dolayı kâfirlere mehir vermeleri, bazan da kâfirlerin giden mürted kadınlardan dolayı Müslümanlara mehir vermesi şeklinde olan Allah'ın hükmü, nöbetleşe yaptıkları işlere benzetilmiştir. Bir binite nöbetleşe binmeleri gibi... Yoksa Müslümanların ve kâfirlerin herbirisinin mehir ödemeleri böyle bir nöbetleşmeyi gerektirmez. Çünkü iki taraftan yalnız birisinin defalarca mehir ödemesi gerektiği halde öteki tarafın hiçbir şey ödemesi gerekmeyebilir. Bunun aksi de olur. Şu halde mehir ödemede bir nöbetleşme içine girmezler.

«Eşleri gitmiş olanlara, harcadıkları kadar verin.» Kendisiyle evlendiğiniz muhacir kadınlar için vereceğiniz mehirden, gidenlerin Müslüman eşlerine eski eşlerine verdikleri kadarını verin. Kâfir kocasına vermeyin. Yani, Müslümanın hanımı kaçıp giderse, kâfirler de onun mehrini önceki Müslüman kocasına ödemezlerse, bir kâfirin hanımı da İslâm'a girip Müslümanlara hicret ederse, onun Müslümanlar tarafından ödenmesi gereken mehrinden, hanımı kâfire kaçan Müslümana ödeyin. Böylece bu, onun mehrinin bedeli gibi olur. Bu durumda kadının kâfir kocasına mehir verilmez.

Denildi ki: "Muhacir Müslümanların hanımlarından kaçıp müşriklere katılan tüm kadınların sayısı altıdır: Ebû Süfyan'ın kızı Ümmü'l-Hakem, Iyaz b. Şeddâd el-Fehrî'nin karısı idi. Umeyye'nin kızı Fatıma, Hz. Ömer'in nikâhında idi, Ümmü Seleme'nin kız kardeşiydi. Ukbe'nin kızı Berû, Şemâs b. Osman'ın karısıydı. Abdu'l-Uzza'nın kızı Abde, kocası Amr b. Abdûr idi. Ebû Cehl'in kızı Hind, Hişam b. Âs'ın nikâhındaydı. Cerûl'un kızı Gülsüm, Ömer (r.a.)'in nikâhındaydı."

Keşşaf'ta açıklandığına göre, Rasûlüllah (s.a.v.) bütün bunlara hanımlarının mehirlerini ganimet mallarından vermiştir.

«İnandığınız Allah'a karşı gelmekten sakının.» Putlardan ve tâğûtlardan değil. Çünkü Allah'a iman, O'ndan sakınmayı gerektirir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِذَا جَآءَكَ ٱلْمُؤْمِنَٰتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰٓ أَن
لَّا يُشْرِكْنَ بِٱللَّهِ شَيْـًٔا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَٰدَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ
بِبُهْتَٰنٍ يَفْتَرِينَهُۥ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِى مَعْرُوفٍ
فَبَايِعْهُنَّ وَٱسْتَغْفِرْ لَهُنَّ ٱللَّهَ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢﴾

12. Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyi iş işlemekte sana karşı gelmemek hususunda, sana biat etmeye geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

12. «Ey Peygamber!» Bu ifade, şereflendirme ve yüceltme nidasıdır. **«İnanmış kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek...»** Bu âyet-i kerime Mekke Fethinden sonra nazil olmuştur. Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.), erkeklerle biat yaptıktan sonra kadınlarla da biat yapmaya başlamıştı. Bu muameleye *"biat"* denmiştir. Çünkü biat yapan kişi, cennet karşılığında nefsini satıyor demektir.

"Mubâyaa", bey' kökünden müfâale babındandır. Alış veriş yaparken, alıcı veya satıcıdan birisinin elini diğerinin eli üzerine koyması, insanların âdetlerindendir. Tâ ki, muameleleri sağlam ve isbat edici olmuş olsun. İki kişi arasında yapılan anlaşma, sağlamlık ve kesinlik hususunda bu karşılıklı alış verişe benzetilmiştir.

Ümmetin Peygamberi ile olan biatı, ona kesinlikle itaat etmesi, hüküm ve emirlerine uymakta bütün gücünü kullanması ve O'na yardım etmesidir. Peygamberin ümmet ile biat etmesi demek, bu anlaşmada sabit olup gereklerini yerine getirdikleri takdirde, onlara mükâfat vadetmesi, ümmetin işini idare etmeyi, görünen ve görünmeyen düşmanlarını yenmede çıkarlarını gerçekleştirmeyi ve hesap gününde onlara şefaat etmeyi vâdetmesidir.

Âyette belirtilen "*şirk = ortak koşmak*"tan maksadın, büyük şirk oluşudur. Şirkin hem büyük şirke hem de küçük şirk olan riaya şamil olması da mümkündür. Buna göre mânâ şöyle olur: Allah'tan başka hiçbir ilâh edinmemek ve yalnız Allah rızası için amel etmek üzere biat ederlerse...

"Hırsızlık", kişinin, alma hakkı olmadığı bir malı, gizli olarak almasıdır. Şeriat dilinde ise, özel bir yerdeki belli miktarlarda bir malı almaktır. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: Haksız yere hiçbir kimsenin malını almamak üzere biat ederlerse...

"Zina", bir kadınla nikâh akdi olmaksızın cinsi ilişkide bulunmaktır.

Muzhiru'd-Din şöyle söyledi: "Lügatte *"zina"*, haram bir şekilde kadınlık organından cima etmekten ibarettir. Homoseksuellik (lûtilik) ve hayvanlarla yapılan cinsi temas da zinaya dahildir."

*"Çocukları öldürmek"*ten maksat, kız çocuklarını diri diri gömmektir. Yani cahiliyet devrinde olduğu gibi fakirlik ve ayıplanma endişesi ile kız çocuklarını canlı olarak gömmektir. Bu, kaba yüreklilikten ve merhametsizlikten kaynaklanır. Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Cehennemlik olandan başkasının kalbinden merhamet alınmaz."*[6] Canlı olarak kızları toprağa gömme fiilinin kadınlara nisbet edilmesi, ya onların buna rıza göstermelerinden veya kocalarının emriyle bizzat bu işi yapmalarından dolayı olabilir.

"Bühtan", kendisine söylenen kimseyi hayrete düşüren yalandır. Yani onu, şaşkın bir duruma sokar. Bundan dolayı bühtan, yalanların en çirkinidir. Bir kadın kocasına bulduğu bir çocuk için: "Bu, senden olan çocuğumdur," dediği zaman ona bühtan etmiş olur. Yani onun aleyhine, yapmadığı bir şeyi söylemiş olur, onu bühtanın tâ kendisi yapar. Âyette, bühtanın iftira olarak vasıflandırılması , o kadınların yalancılıklarını mükemmel bir şekilde ifade

6- Hadisi Şerifi Ahmed İbn Hanbel, Ebû Davud, Tirmizî Ebû Hüreyre'den merfû olarak rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/341.

etmek içindir. *"İftira"*, yalan uydurmak demektir.

Âyetteki; *"elleri ile ayakları arasındaki"* ifâdesinden maksat, varlığı elleri ile ayakları arasında takdir edilmiş, demektir. Bundan maksat, müfessirlerin çoğunluğunun kabul ettiği gibi, kendisiyle bühtan yapılan çocuktur. Yoksa maksat, zina yoluyla çocuk yapıp sonra da onları kocalarına nisbet etmekten onları yasaklamak değildir. Çünkü bu zaten âyetin: *"Zina etmemek..."* bölümü ile yasak edilmiştir. Asıl maksat, bazı yerlerde buldukları çocukları, kocalarına nisbet edip onlara katmaktan yasaklamaktır.

Cahiliyyet devrinde bir kadın, bir yerde, çocuk bulur ve gelir kocasına şöyle derdi: "İşte bu, önümdeki karnımda taşıdığım, iki ayağım arasındaki fercimden doğurduğum senden olan çocuğumdur." İşte bu, iki ayak ve iki el arasındaki uydurulmuş bühtanla kinaye yapılmıştır. Çünkü çocuğu taşıdığı karnı iki eli arasında, çocuğun doğduğu yer de iki ayağı arasındadır. Mana şöyle olur: Kocalarından olmayan buluntu çocuk getirmesinler. Çünkü bu, onlara iftira ve bühtandır. Bühtan ise, şirke bitişen büyük günahlardandır.

«İyi iş işlemekte sana karşı gelmemek» Yani, kendisinden yasakladığın ve kendisiyle emrettiğin hususlarda senin emrine karşı gelmemek **«hususunda, sana bîat etmeye geldikleri zaman...»** Âyette *"marûf"*tan maksat, dinde güzelliği bilinen ve kendisiyle emrolunan güzel şeyler ve dinde çirkinliği bilinip kendisinden yasaklanan kötü hususlardır. Nitekim şöyle denmiştir: "Yapmak veya yapmamak hususunda, Allah'a itaata uygun olan her şey marûftur."

Büyük müfessirlerden birinden şöyle rivayet olunmuştur: "Bu âyette maksat, ölünün arkasından bağırıp çağırmaktan, elbiseleri ölü sebebiyle yırtmaktan, saçları tıraş edip yolmak ve onları saçıp savurmaktan, yüzleri tırmalamaktan, kadınların mahremi olmayan kimselerle konuşmalarından, mahrem olmayan bir erkekle yalnız bir yerde kalmaktan, mahremi olmayan kimselerle yolculuk yapmalarından onları nehyetmektir. Bu izaha göre tahsisten sonra tamim yani, özel konulardaki yasaklar anıldıktan sonra, genelleme vardır.

Burada *"marûf"*un, münkerin zıddı olması ihtimali de vardır. Bu durumda, daha önceki sözler münkerden yasaklama, bu ise marûf ile emir olmuş olur. O takdirde âyet, hem münkeri nehyi, hem de marûfu emri ihtiva etmiş olur.

Rasûlüllah (s.a.v.) yalnız marûf ile emrettiği halde, emri marûfla kayıt-

lamak, yaratana isyan olan hiçbir hususta hiçbir yaratılana itaat olunmayacağını ifade etmek içindir. Çünkü bu, Rasûlüllah (s.a.v.)'a itaat etmekte bile şart koşulunca, başkası hakkında nasıl olur? O, şu âyete benziyor: "*Biz her peygamberi, ancak Allah'ın izniyle kendisine itaat edilmesi için gönderdik...*" (Nisâ: 64) Âyet delâlet ediyor ki, İslâm'a uymayan (münker) konularda idarecilerin emirlerine itaat etmek vacip değildir.

"Allah'a karşı gelmemek üzere..." denmedi. Çünkü, Rasûlüllah (s.a.v.)'a itaat eden, şüphesiz Allah'a itaat etmiştir. Rasûlüllah (s.a.v.)'a karşı gelen Allah'a karşı gelmiştir.

Âyette sayılan hususların kadınlar hakkında özellikle belirtilmesi, bunların onlar arasında çok görülmesinden dolayıdır. Üstelik bu konuların bir kısmı tamamen kadınlara aittir. Sayılanlar içerisinde en çok çirkin olan, daha az çirkin olandan önce söylenmek suretiyle, bu yasaklar arasında bir sıralama yapılmıştır. Bunun için aralarında en çok görülen ve yaygın olanlar önce belirtilmiştir.

El-Lübâb adlı kitabın müellifi şöyle demiştir: "Cenab-ı Hak bu âyette biatın özelliği hakkında Rasûlüllah'a altı konu belirtti. Bunlar, İslâm'da yasak olan şeylerin esaslarıdır. Emrolunan hususların temelleri olan şeyleri anlatmadı. Bunlar da altıdır: Şehadet, namaz, zekât, oruç, hacc, cenabetten temizlenme. Böyle yapışının sebebi, âyette yasak edilen şeylerin her zaman, her zemin ve her durumda haram oluşu devam ettiği içindir. Onun için devamlılık şartına dikkatleri çekmek daha önemlidir ve daha fazla kuvvet ifade eder."

«Biatlarını kabul et ve...» Yani bu âyette sayılan ve açık olduğu için, herkes tarafından bilinmesi nedeniyle sayılmayan -namaz, zekât, dinin diğer rükünleri ve İslâm'ın alâmetleri gibi- temeller üzerinde o kadınlar ile biat et. Bu şeyleri yerine getirdikleri takdirde mükâfat göreceklerini garanti etme karşılığında seninle biat yaparlarsa, sen de onlarla biat yap. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) tarafından biat, mükâfatı vadetmektir. Karşı taraftan biat ise, Rasûlülah'a itaatı taahhüt etmektir. Nitekim bu konu daha önce anlatıldı.

Kadınlarla biat yapmanın, onların Rasûlüllah (s.a.v.)'a gelmesi ile kayıtlanması, bir an evvel onları biat yapmaya teşvik etmek içindir. Aynı zamanda biat yapmaya davet olunmadıkları halde biat yapmaya olan rağbetlerini de ifade ediyor.

«Onlar için Allah'tan mağfiret dile.» Yani biat yapmada olan sevaba

ilâve olarak onlar için Allah'tan mağfiret dile. *"İstiğfar"*, günahların bağışlanmasını ve ayıpların örtülmesini istemektir.

«Şüphesiz Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.» Allah, bağışlamada ve esirgemede çok ileridir. Onun için, yaptıkları biata vefa gösteren kadınları Allah bağışlar ve onları esirger.

Mekke'nin fethi gününde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in kadınlarla ne şekilde biat yaptığı hususunda ihtilâf olmuştur. Rivayet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) ile erkekler biat ettikten sonra Safa Tepesi'nde oturup kadınlarla biat yapmaya başladı. Bir kap su istedi, su geldi. Elini bu suya daldırdı. Sonra kadınlar da ellerini bu suya daldırdılar.[7] Bu arada Ebû Süfyan'ın karısı olan Utbe'nin kızı Hind, örtülü olarak tanınmaz bir halde geldi. Böyle yapması, Uhud Savaşı'nda Hz. Hamza'ya yaptıklarından dolayı Rasûlüllah (s.a.v.) kendisini tanır endişesinden kaynaklanıyordu. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Allah'a hiçbir ortak koşmamanız üzere sizinle biat ediyorum"* buyurunca, Hind başını kaldırıp şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki, biz putlara taptık. Biz şimdi görüyoruz ki, sen erkeklerden almış olduğun bir sözü bizden almıyorsun. İslâm'a girip cihad etmek üzere erkeklerle biat ediyorsun." Rasûlüllah (s.a.v.): *"Ve hırsızlık yapmamak üzere..."* buyurdu. Hind: "Ebû Süfyan cimri bir kişidir. Ben onun malından azar azar alıyorum. Bilmem ki bu, bana helâl oluyor mu?" dedi. Ebû Süfyan: "Aldıkların sana helâl olsun," dedi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem güldü ve: *"Sen Hind misin?"* buyurdu. Hind: "Evet, ey Allah'ın peygamberi! Geçmiş olanları affet. Allah da seni affetsin," dedi. Rasûlüllah (s.a.v.) Hind'i affetti ve sonra şöyle dedi: *"Ve zina etmemeleri üzerine..."* Hind: "Hür kadın hiç zina eder mi?" dedi. Bundan sonra Hz. Ömer şöyle buyurdu: "Eğer Arap kadınlarının kalbi, Hind'in kalbi gibi olsaydı hiçbir kadın asla zina etmezdi." Rasûlüllah (s.a.v.): *"Çocuklarını öldürmemek üzere..."* Hind: "Biz onları küçükken yetiştirdik, siz onları büyükken öldürdünüz. Siz ve onlar daha iyi bilir."

Hind'in oğlu Hanzele b. Ebî Sufyan Bedir Savaşı'nda öldürülmüştü. Hind'in bu sözü üzerine Hz. Ömer (r.a.) sırtüstü yatıncaya kadar güldü.

7- Bu hususta sahih rivayet şudur: Rasûlüllah (s.a.v.) kadınlarla konuşarak biat yaptı. Onlarla tokalaşmadı. Buhârî'de Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre: Âişe (r.a.) şöyle dedi: Allah'a yemin olsun ki, biat yaparken Rasûlüllah'ın eli hiçbir kadının eline dokunmadı. Kadınlarla yalnız şu sözüyle biat etti: *"Bunun üzerine seninle biat ettim."* Bu rivayet açıkça ifade ediyor ki, biat yalnız sözle olmuştur. Eli suya batırma rivayeti İbn Sâd'ın ve ibn Merdeveyh'in rivayetidir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/211.

Rasûlüllah (s.a.v.) da tebessüm edip şöyle buyurdu: *"Ve hiçbir iftirada bulunmamak üzere..."* Hind: "Allah'a yemin olsun ki, iftira etmek çok kötü bir iştir. Sen bize doğru yolu ve güzel ahlâkı emrediyorsun." Rasûlüllah (s.a.v.): *"İyi iş işlemekte sana karşı gelmemek hususunda..."* Hind: "Yemin olsun ki, içimizde herhangi bir hususta sana karşı gelme niyetini besleyip burada oturmadık" dedi.[8]

Özet olarak deriz ki: Erkek ve kadınlar ile olan biat, Allah'ın emriyle ve Rasûlüllah'ın bizzat fiilî sünnetiyle yapılan bir iştir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَوَلَّوْا۟ قَوْمًا غَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا۟
مِنَ ٱلْءَاخِرَةِ كَمَا يَئِسَ ٱلْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْقُبُورِ ﴿١٣﴾

13. Ey iman edenler! Allah'ın kendilerine gazap ettiği o topluluk ile dost olmayın. Onlar, kabir ehlinden olan kâfirlerin ümitlerini kestikleri gibi, ahiretten ümitlerini kesmişlerdir.

13. «Ey îman edenler! Allah'ın kendilerine gazap ettiği topluluk ile dost olmayın.» Bu âyette geçen *"tevelli"* kelimesi, dostluk ve sevgi mânâsınadır. *"Allah'ın gazap ettikleri"*nden maksat, tüm kâfirlerdir. Çünkü onların tümü gazaba uğramış kimselerdir. Ebedî rahmetten onların hiçbir nasibi yoktur.

Bir rivayete göre, Allah'ın gazap ettiği kimselerden maksat, Yahudilerdir. Çünkü bu âyet-i celile, bir takım menfaatler elde edebilmek için Yahudilerle münasebetlere girişen, bazı fakir Müslümanlar hakkında nazil olmuştur. Bu, çoğunluğun görüşüdür. Cenab-ı Hak Yahudiler hakkında başka bir âyette şöyle buyurmuştur: *"...Allah, kime lânet eder ve gazabına uğratırsa ve kim-*

8- Bu hadisi, Saîd b. Mensûr tahric etmiş, İbn Sa'd da buna yakın bir rivayette bulunmuştur. İbn Cerîr ve İbn Merdûye birbirine yakın lâfızlarla aynı hadisi rivayet etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/209.

lerden de maymunlar, domuzlar ve şeytana kullar yaparsa, işte bunlar, makamları en kötü, yolları en sapık olanlardır."(Mâide:60)

"Kavm", erkeklerdir. Belki onlara tâbi olmaları sebebiyle kadınlar da dahil olabilir. Çünkü her peygamberin kavmi, erkek ve kadınlardan oluşur.

«Onlar, kabir ehlinden olan kâfirlerin ümitlerini kestikleri gibi ahiretten ümitlerini kesmişlerdir.» *"Yeis"*; ahireti inkâr ettiklerinden ve kesin olarak iman etmediklerinden dolayı ümidin kesilmesidir. Bu, kavimden maksadın bütün kâfirler olduğuna göredir. Yahut da Tevrat'ta sıfatları belirtilmiş ve mucizelerle peygamberliği teyit edilmiş Rasûlüllah'a karşı direttiklerinden dolayı, ahirette hiçbir nasiplerinin olmadığını bildiklerinden dolayı ümitlerini kesmişlerdir. Bu ikinci mânâ da *"kavim"*den maksadın Yahudiler olduğuna göredir. Onlar ahiretin mükâfatından ümitlerini kesmişlerdir. Yani, Yahudiler, ehli kitaptır, kıyametin kopacağına iman ederler. Fakat haset ve inatlarından dolayı küfürlerinde ısrar ettikleri için âhirette verilecek mükâfattan ümitlerini kesmişlerdir.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Ey Yahudi topluluğu! Size yazıklar olsun. Allah'tan sakının. Kendisinden başka hiçbir ilâhın bulunmadığı Allah'a yemin olsun ki, siz benim hak peygamber olduğumu ve hak ile size geldiğimi kesinlikle biliyorsunuz. O halde İslâm'a giriniz."*

"Kabir ehlinden olan kâfirlerin ümitlerini kestikleri gibi..." Âyetin bu bölümünün anlamı şudur: Ölen kâfirlerin ahiretin mükâfatından ümitlerini kestikleri gibi. Çünkü onlar, işin hakikatına vakıf oldular, ahiretin ebedî nimetlerinden mahrum olduklarını ve acıklı azabına düştüklerini gördüler. Bununla maksat, onların ahiretten ümitlerini tamamen kestiklerini anlatmaktır. Şöyle bir anlam da verilmiştir: Ölülerinin tekrar diriltilip canlı olarak dünyaya döneceklerinden ümetlerini kestikleri gibi...[9]

Mümtehine Sûresi'nin tefsiri bitti. Hamd ve minnet Allah'adır.

9- İbn. Cerîr et-Taberî birinci görüşü benimsemiş ve tercih etmiştir. Buna göre mânâ şöyle olur: "Kabirlerde yatan kâfirler Allah'ın rahmetinden ümitlerini kestikleri gibi." Hafız İbn Kesîr dedi ki: "Bu âyet hakkında iki görüş vardır: 1- Hayatta olan kâfirler, kabirlerde olan akrabalarıyla bir araya geleceklerinden ümitlerini kesmişlerdir. 2- Kabirlerde yatan kâfirler her türlü hayırdan ümitlerini kestikleri gibi..." Bu İbn Cerîr'in tercih ettiği görüştür. 3/490.

SAFF SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 14 âyettir.

Bu sûre Yahya ALKIN tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾ كَبُرَ مَقْتًا

عِندَ اللَّهِ أَن تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ

فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُم بُنْيَانٌ مَّرْصُوصٌ ﴿٤﴾

1. Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ı tesbih ederler. O, güçlüdür. Hüküm ve hikmet sahibidir.

2. Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylersiniz?

3. Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında şiddetli bir buğza sebep olur.

4. Şüphesiz Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf bağlayarak savaşanları sever.

1. «Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ı tesbih ederler.» Semalardaki etkin yüce varlıklar ile bu etkiye maruz kalan yerdeki tüm varlıklar, ulu ve yüce olan Allah'ı, zatına lâyık olmayan her şeyden açık ve gizli

olarak tenzih ederler. Yani, tüm varlıklar aralarında hiçbir fark olmaksızın Allah'ı tesbih ederler. Nitekim Cenab-ı Hak, başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: *"Allah'ı hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."* (İsrâ:44)

«O, güçlüdür.» O, galiptir öyle ki, yalnız O'nun dilediği olur. **«Hüküm ve hikmet sahibidir.»** O, yaptığı her şeyi hikmetle yapar. Mutlak olarak güçlü, hüküm ve hikmet sahibi yalnız O'dur. İşte bundan dolayıdır ki, O'nu tesbih etmek gerekir.

2. «Ey» zâhiren **«iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylersiniz?»** Rivayet olundu ki: "Müslümanlar: 'Şayet Allah'ın en çok sevdiği ameli bilsek o hususta mallarımızı ve canlarımızı feda ederdik' dediler. Ama cihadı emreden âyetler inince, cihaddan çekindiler. Böylece ahde vefayı terketmeleri sebebiyle onları ayıplamak için bu âyet-i celile nazil oldu."[1]

Âyetin ifade ettiği mânâ şudur: "Neden dolayı yapmayacağınız hayrı ve iyiliği yapacağız diye söylüyorsunuz?" Aslında ayıplama ve azarlama, hayırlı bir fiili yapmamaktan dolayı olur. Fakat burada Cenab-ı Hak, ayıplama ve azarlamayı onların söyledikleri söze yöneltmiştir. Bunu, çirkinliğin yalnız vadedilen hayrın terkedilmesi değil, aynı zamanda o hayrı vaadin dahi bir suç olduğunu beyan etmek suretiyle günahlarının fazlalığına dikkat çekmek için yapmıştır.

3. «Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında şiddetli bir buğza sebep olur.» Arapçada *"mêkt"*, devamlı kötülük işleyen kimseye karşı duyulan şiddetli buğz mânâsına gelir. Âyetteki *"Allah katında"* ifadesi, "ilminde ve hikmetinde" mânâsınadır. Bu cümle, yaptıklarının son derece çirkin bir şey olduğunu açıklıyor. Mânâ şöyle olur: "Mücerred bu söz, Allah'ın hikmetinde ne büyük bir suçtur! Suç ve buğz cihetiyle dehşetli bir sözdür. Allah Teâlâ kime buğzederse onun için cehennem, kimi de severse onun için de cennet vardır."

Hâzin, *Lübâbü't-Tenzîl* adlı meşhur tefsirinde şöyle diyor: "Bu âyet, Allah'a itaat olan herhangi bir ameli yapacağına dair kendisini yükümlü tutmuş herkese, sözünde durmayı vacip kılmıştır. Çünkü bir kimse, bir şeyi yapacağına dair kendisini yükümlü tutarsa, yapması şer'an gerekli olur. Çünkü kendisinin adadığı şey, ya başlı başına bir ibadetin adanması nezredilmesidir.

1- Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî Abdullah b. Selâm'dan rivayet etmiştir. İbn Kesîr de bunu tefsirinde rivayet etmiştir. 3/491.

Meselâ, bir kimsenin, Allah rızası için namaz kılmak veya oruç tutmak, sadaka vermek yahut da bunlara benzer bir ibadeti yapmak adağım olsun, nezrim olsun, demesi gibi. Veya mübah olan bir fiilin nezredilmesidir. Bu, olması arzu edilen bir şarta bağlanılan nezirdir. Meselâ, bir kimsenin, şayet uzaktaki bir yakınım gelirse sadaka vermem adağım olsun, demesi gibi. Yahut da meydana gelmesinden korkulan bir şarta bağlanılan adak olur. Kişinin, şayet Allah benden bu şerri giderirse sadaka vermek nezrim olsun, demesi gibi. Bu sonuncusunda ihtilâf vardır. İmam-ı Mâlik ve Ebû Hanife, bu nezri yerine getirmek icabeder demişlerdir. İmam-ı Şâfiî bir görüşünde, gerekmez demiştir."

Bu âyetin ifade ettiği genel hüküm, biz Hanefîler için bir delildir. Çünkü bu âyet, kayıtsız ifadesiyle, mutlak olarak, ne şekilde olursa olsun yapmayacağı şeyi söyleyen kimselerin kınanmasını içermektedir.

4. «Şüphesiz Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf bağlayarak savaşanları sever.» Yani kendi rızası yolunda ve dininin yüceltmesi için, Allah düşmanlarıyla savaşanlardan razı olur ve onları över. Önce Allah katında sevilmeyen, buğzedilen şeyler açıklandıktan sonra, burada da O'nun katında sevimli ve hoş olan şey beyan edilmiştir. Bu âyet, söyledikleri sözün, savaşacaklarını vadetmekten ibaret olduğunu açıklamaktadır. *"Saff"*; ağaçlar ve insanlar gibi şeyleri, düzgün bir çizgiye getirmektir. *"Bünyan"*, duvar demektir. *"Rass"*, bir binanın cüzlerinin ve parçalarının biribirleri ile birleştirilip, sağlamlaştırılmasıdır.

Âyetin ifade ettiği mânâ şudur: Allah yolunda, aralarında hiçbir bozukluk ve boşluk bırakmaksızın tam bir beraberlik içerisinde savaşan Müslümanların durumu, parçaları birbirine kenetlenmiş yekpare bir duvarın durumuna benzer.

Râğıb diyor ki: "'*Bünyanün mersûs*' demek, sanki kurşunla inşa edilip yapılmış gibi sağlam duvar demektir." Bu mânâ, Ferrâ'nın da kabul ettiği mânâdır. Arapça da kullanılan "veterâssü fis-salât" sözü, namazda sıkıştılar mânâsına gelir.

Ulemanın bir kısmına göre, bu âyet, yaya olarak savaşmanın faziletine delâlet eder. Çünkü süvariler bu şekilde saf tutamazlar. *Keşşaf*'ta da böyle denmiştir.

Bu fakir de der ki: Ganimetten süvariye iki hisse, yaya olana bir hisse verilmesi, süvarinin yayadan daha faziletli olduğuna delildir.

Rasûlüllah (s.a.v.), bir duvar gibi kenetlenmeye teşvik etmiştir. Çünkü o zamanlar Müslümanlar genellikle yaya idiler. Çok az kimse deve gibi bir binit bulabiliyordu.

Said İbn Cübeyr (r.a.) diyor ki: "Bu âyet ile Cenab-ı Hak mü'minlere, düşmanlarıyla savaşırken ne şekilde olmalarını öğretiyor."

Bunun için âlimler şöyle söylediler: "Savaşırken saftan çıkmak ancak ortaya çıkan beşerî bir ihtiyaç veya kumandanın gönderdiği bir mektup yahut da gidilmek istenilen yerde ortaya çıkmış bir menfaat gibi elde edilmiş bir fırsat varsa câiz olur, bu hususta ihtilâf yoktur. Göğüs göğüse savaşmak için saftan çıkmak ihtilâflıdır. Eğer düşmanı korkutmak, şehit olmak ve Müslümanları savaşa teşvik etmek için yapılırsa bir sakınca yoktur, denilmiştir. Fakat başka bir görüşe göre, bu maksatlar için olsa dahi kimse saftan çıkamaz. Bu câiz değildir. Çünkü bunda riyakârlık veya Allah'ın yasak ettiği şeylere yöneliş vardır. Göğüs göğüse çarpışmak,ancak düşman talep ettiği zaman câiz olur. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yaptığı Bedir ve Hayber savaşlarında böyle olmuştur. Ayrıca bu âyet, harbe karşı ağır davranmaktan sakındırıyor. Savaş için, koşmaya yarışmaya teşvik ediyor ve cihadın faziletine işaret ediyor.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ
لِقَوْمِهِۦ يَٰقَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنِى وَقَد تَّعْلَمُونَ أَنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ ۖ
فَلَمَّا زَاغُوٓا۟ أَزَاغَ ٱللَّهُ قُلُوبَهُمْ ۚ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ۝٥
وَإِذْ قَالَ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ يَٰبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُم
مُّصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَىَّ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ وَمُبَشِّرًۢا بِرَسُولٍ يَأْتِى مِنۢ بَعْدِى
ٱسْمُهُۥٓ أَحْمَدُ ۖ فَلَمَّا جَآءَهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ قَالُوا۟ هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۝٦

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعَىٰ إِلَى الْإِسْلَامِ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٧﴾

5. Bir zaman Musa kavmine: "Ey kavmim! Benim, Allah'ın size gönderdiği elçisi olduğumu bildiğiniz halde niçin beni incitiyorsunuz?" demişti. Onlar yoldan sapınca Allah da onların kalplerini saptırmıştı. Allah, fâsıklar topluluğunu doğru yola iletmez.

6. Hani, Meryem oğlu İsâ da: "Ey İsrailoğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı tasdik eden ve benden sonra gelecek olan Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyen kimse olarak (geldim)" demişti. Fakat o, kendilerine açık deliller getirince: "Bu apaçık bir sihirdir," dediler.

7. Kendisi İslâm'a davet edilirken, Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kimdir? Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.

5. «Bir zaman Musa kavmine:» Bu cümle, bundan evvelki cümle de belirtilen, savaşı terketmenin kötülüğünü anlatan, yeni bir cümledir. Burada bir üslup değişikliği ile Rasûlüllah (s.a.v.)'a hitabediliyor. Mânâ şöyledir: Ey Müslümanlar! Allah yolunda savaşmak istemeyen mü'minlere, Musa'nın İsrailoğullarını zorbalarla harbe teşvik ettiğinde, söylediği sözün zamanını hatırlatın. Onları, şu sözüyle savaşa teşvik etmişti: *"Ey kavmim! Allah'ın size yazdığı mukaddes yere girin. Geriye dönmeyin, yoksa hüsrana uğrarsınız."* (Mâide:21) Fakat İsrailoğulları Musa (a.s.)'nın emrine uymadılar ve şiddetle ona karşı gelerek şöyle söylediler: *"Ey Musa! Orada zorba bir toplum var. Onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla girmeyeceğiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de hemen oraya gireriz... Şu halde sen ve Rabbin gidin savaşın. Biz burada oturacağız."* (Mâide:22-24) İsrailoğulları bu davranışlarında direttiler ve Musa (a.s.)'ya her türlü eziyeti reva gördüler.

«'Ey kavmim!» Bu hitap, nezaket ve şefkat ifade eden bir hitaptır. Za-

ten bütün peygamberlerin ve onları takip eden bahtiyarların durumu budur.

«Benim, Allah'ın size gönderdiği elçisi olduğumu bildiğiniz halde...» Yani durum şudur: Elimde meydana gelen mûcizeleri müşahade etmek sûretiyle devamlı ve kesin olarak biliyorsunuz ki, ben sizi dünya ve âhiretin hayırlarına ulaştırmak için Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberim. Bu cümlede, geçmiş milletlerin de peygamberlerine eziyet ettiklerini bildirmek sûretiyle Rasûlüllah (s.a.v.) teselli edilmiştir. Belâ, umumî olursa hafifler. Bir hadisi şerifte şöyle rivâyet olunmuştur: *"Allah'ın rahmeti, kardeşim Musa'nın üzerine olsun! O, bundan daha fazla eziyetlere düçar olduğu halde sabretti."*[2] Bu hadisin söylenmesine sebep olan olay şudur: Rasûlüllah (s.a.v.) Taif ganimetlerini taksim edince bazı münafıklar: "Bu, adaletli taksimat değildir ve bu taksimatla Hakk'ın rızası gözetilmemiştir," dediler.

İşte bu sözler üzerine Rasûlüllah (s.a.v.)'ın rengi değişti ve yukarıda anlatılan sözleri söyledi.

Size emrettiğim hususlarda bana muhalefet etmek ve karşı gelmekle **«Niçin beni incitiyorsunuz?' demişti.»** İncitme ve eziyet, insana ulaşan zarardır. Bu zarar, hayatı hakkında, bedeni hakkında, malı ve mülkü hakkında olabildiği gibi, dinî ve dünyevî de olabilir.

«Onlar yoldan sapınca» Âyetteki *"zaga"* kelimesinin mastarı olan *"Zeyğ"*, doğruluktan sapmak anlamındadır. Onlar, Musa (a.s.)'nın getirdiği haktan sapmakta ısrar ettiler ve ona devam ettiler.

«Allah da onların kalplerini saptırmıştı.» Yani onlar kendi iradelerini azgınlık ve sapıklığa sarfettikleri için Allah da kalplerini, Hakk'ı kabullenmekten ve doğruya yöneltmekten alıkoydu.

Râğıb, *Müfredât* isimli kitabında der ki: "Onlar, istikametten ayrılınca Allah da kendilerine böyle muamele yaptı."

«Allah, fâsıklar topluluğunu doğru yola iletmez.» Allah, itaatten ve hak yoldan ayrılıp azgınlıkta direten kimseleri, arzu edilen hedefe ulaştıracak hidayete eriştirmez. Âyetteki fasıklardan maksat, fâsıklar cinsidir. Yani tüm fasıklardır. Böyle olunca Musa (a.s.)'ya karşı gelenler de öncelikle bu hükme dahildirler. Cenab-ı Hak şu âyetlere göre onları, fısk, ile niteledi: *"...Bizimle*

2- Hadisi, Buhârî ve Müslim ve Ahmet b. Hanbel rivayet etmişlerdir. Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 2/134.

bu fâsık topluluğun arasını ayır. ...Sen de fasıklar topluluğu için üzülme." (Mâide:25-26)

Fahreddin Râzî der ki: "Bu âyet, Rasûlüllah (s.a.v.)'a yapılan eziyetin ne kadar büyük bir günah olduğunu ifade ediyor. O kadar ki ona yapılan eziyet, kalplerin hidayetten sapmasına ve hatta küfre kadar götürür."

Hz. Peygamber'e eziyeti ma'rûfu emreden ve münkerden sakındıran âlimlere yapılan eziyet tâkip eder. Çünkü âlimler peygamberlerin vârisleridirler. Bu itibarla ulemaya yapılan eziyet, peygamberlere yapılan eziyet hükmündedir.

6. «Hani, Meryem oğlu İsâ da: 'Ey İsrailoğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim.» Kalplerinin, kendisini aşağıdaki sözünde tasdike meyletmesini sağlamak için onlara bu tarzda hitabetti.

«Benden önce gelen Tevrat'ı tasdik eden ve benden sonra gelecek olan Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyen kimse olarak (geldim)' demişti.» İsâ (a.s.)'nın Tevrat'ı tasdik etmesi, İsrailoğullarının onu tasdik etmesini sağlayan en güçlü nedenlerden birisidir. Burada anlatılan mânâ şudur: Din ve dünya işlerinin düzgün yürümesi için mutlaka bulunması gereken hükümleri tebliğ etmek için size gönderildim. Aynı zamanda, benden evvel gelen Tevrat'ı tasdik edici ve benden sonra gelecek olan bir peygamberi müjdeleyici olduğum halde size gönderildim. İsâ (a.s.)'nın doğumu ile Rasûlüllah (s.a.v.)'ın hicreti arasında 630 yıl vardır.

Bazı âlimler dedi ki: "İsâ (a.s.) İsrailoğullarına Hz. Muhammed (s.a.v.)'in geleceğini müjdeledi. Tâ ki, Rasûlüllah gelince ona iman etsinler veya Rasûlüllah ortaya çıkınca Hz. İsâ'nın müjdesi bir mûcize olsun. Rasûlüllah (s.a.v.)'ı müjdelemek, aynı zamanda Kur'an'ı da müjdelemektir. Tevratı olduğu gibi Kur'an'ı da tasdik etmektir.

Âyetteki *"Ahmed"*den maksat, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'dır. Hz. İsâ, tebliğ ettiği dinin, Allah'ın geçmiş ve gelecek tüm kitaplarını ve peygamberlerini tasdik etmesini istiyor. Bunun için, peygamberlerin hüküm verdikleri semavî kitapların ilki olan Tevrat'ı ve nebîlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'i zikretti.

Rivâyet olundu ki, Ashab-ı Kirâm (Allah cümlesinden razı olsun): "Ey Allah'ın Rasûlü! Bize kendinden haber verir misin?" dediler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de: *"Ben, İbrahim'in duası, İsâ'nın müjdesiyim. Annem bana gebe ka-*

lınca rüyasında, Şam'daki Busrâ şehrindeki köşkleri aydınlatan bir nûrun kendisinden çıktığını görmüştür,"[3] buyurdu. Busrâ, Şam'da bir yerdir.

Her peygamber kendi kavmine, peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in geleceğini müjdelemiştir. Bu âyette Cenab-ı Hak, yalnız İsâ (a.s.)'nın müjdesini zikretmiştir. Çünkü O, Rasûl-i Ekrem'den evvel gelen son peygamberdir. Böylece her peygamberin tek tek kendi kavmine müjde verdiğini ve bu müjdenin İsâ (a.s.)'da son bulduğunu Cenab-ı Hak açıklamış oluyor. Nitekim *Keşfu'l-Esrâr* isimli kitapta da böyle söylenmiştir.

Âlimlerden birisi şöyle der: "İsâ (a.s.) nın göğe kaldırılışı ile Rasûlüllah (s.a.v.)'ın doğumu arasında yaklaşık olarak 545 yıl vardır. Hz. İsâ semaya kaldırıldığında 33 yaşında bulunuyordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in hicreti ile Hz. İsâ'nın semaya kaldırılışı arasında da 598 yıl vardır. Hz. Cebrâil (a.s.) Hz. İsâ'ya 10 defa inmiştir. On defasında da ümmeti olan Hristiyanlar ihtilâf halindeydi. Bizim Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'e 24 defa inmiştir. Her defasında ümmet-i Muhammed, ilâhî merhamete lâyık ve en üstün meziyetleri kendisinde toplamış bir haldeydi."

Rivayet olundu ki, Havariler İsâ (a.s.)'ya şöyle dediler: "Ey Allah'ın Rasûlü! Acaba bizden sonra bir ümmet gelecek midir?" Hz. İsâ: *"Evet, Muhammed'in ümmeti gelecektir. Onlar, hikmet sahibi, âlimler, sâlihler ve müttakî kimselerdir. Dini anlamada peygamberler gibidirler. Az bir rızık ile de Allah'tan razı olurlar. Allah da onlardan az bir amel sebebiyle razı olur."*

"Ahmed", Peygamberimiz (s.a.v.)'in adıdır. O, Allah'a devamlı hamd ettiği için *"Muhammed"*, Hamd sancağını taşıyacağı için de *"Ahmed"* diye isimlendirilmiştir.

Râğıb der ki: "Ahmed ismiyle Peygamberimize işaret edilerek dikkatler şuna çekilmiştir: O'nun adı Ahmed olduğu gibi, aynı zamanda O, İsâ (a.s.)'dan sonra ve ondan evvelkilerden daha çok Allah'a hamd eden kimse idi."

«Fakat o, kendilerine açık deliller getirince: 'Bu apaçık bir sihirdir,' dediler.» Bundan sonra gelecek âyetlerin açıkladığı gibi *"açık deliller getiren"* peygamberden maksat, daha evvel müjdesi verilen ve adı *"Ahmed"*

3- Hadisi İbn Merdûye ve İbnü Asâkîr rivayet etmiştir. Bkz. *ed-Dürîsü'l-Mensûr* 6/214 ve *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/272.

olan peygamberdir. Bazı müfessirlerin: "Kastedilen peygamber Hz. İsâ'dır" şeklindeki görüşleri gerçekten uzaktır. Çoğul olan zamirin İsrailoğullarına gitmesi verdiğimiz mânâya zıt düşmez. Çünkü Peygamberimiz (s.a.v.) tüm insanlığa gönderilmiştir. *"Açık deliller"*den maksat, Kur'an-ı Kerim ve benzeri açık mucizelerdir. Âyette *"bu"* işaretiyle kasdettikleri, Kur'an veya Peygamberimiz (s.a.v.)'dir. Rasûlüllah (s.a.v.)'ı *"sihir"* olarak isimlendirmeleri, mübalâğa içindir.

7. «Kendisi İslâm'a davet edilirken, Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kimdir?» Yalan ile iftira arasındaki fark şudur: İftira, kendiliğinden yalan uydurmaktır. Halbuki yalan, bazen başkasını taklid edip ona uyularak da yapılabilir. *"İslâm"*, kurtuluş mânâsını da ifade eder. Çünkü dünya ve âhiretin selâmeti, kurtuluşu *"İslâm"* iledir. Âyet-i kerime şu mânâyı ifade ediyor: İki cihanın mutluluğuna ulaştıran İslâm'a davet edildiği halde, bu davete icabet etmeyip Allah'a iftira edenden daha zalim kim olabilir? Bu iftira, kullarını Hakk'a çağıran Allah'ın kelâmına sihirdir, demekle olur. Nesep iddiasında, rüyalarda ve Rasûlüllah (s.a.v.) 'dan hadis rivayet etmede yalan söylemek de Allah'a iftira etmektir.

Bil ki, gerçekte İslâm'a çağıran bizzat Allah'tır. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurulmaktadır: *"Allah, kullarını selâm yurduna (cennete) çağırır ve dilediğini hidayete erdirir."* (Yunus:25) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de davet eder. Bir âyette şöyle buyuruluyor: *"Ey Muhammed! Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır..."* (Nahl:125)

«Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.» Kurtuluşa yönelmedikleri için Allah zalimleri felâha ulaştırmaz.

يُرِيدُونَ لِيُطْفِـُٔوا۟ نُورَ ٱللَّهِ
بِأَفْوَٰهِهِمْ وَٱللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِۦ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٨﴾ هُوَ ٱلَّذِىٓ
أَرْسَلَ رَسُولَهُۥ بِٱلْهُدَىٰ وَدِينِ ٱلْحَقِّ لِيُظْهِرَهُۥ عَلَى ٱلدِّينِ كُلِّهِۦ
وَلَوْ كَرِهَ ٱلْمُشْرِكُونَ ﴿٩﴾

8. Onlar, ağızlarıyla Allah'ın nûrunu söndürmek istiyorlar. Halbuki kâfirler istemeseler de Allah nûrunu tamamlayacaktır.

9. Müşrikler istemeseler de, dinini bütün dinlere üstün tutmak için Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen O'dur.

8. «Onlar ağızlarıyla» yani dine ta'n edip dil uzatmak sûretiyle **«Allah'ın nûrunu söndürmek istiyorlar.»** Arapçada *"itfâ"* söndürmek demektir. Burada *"nûr"*dan maksat, Allah'ın dini veya kitabı yahut da parlak delilidir. Müşrikler, bunları söndürmek isterler. Âyet şu mânâyı da ifade eder: "Allah'ın nûrunu söndürmek için iftira etmek isterler."

Râğıb *Müfredât* adlı kitabında der ki: "'Allah'ın nûrunu söndürmek isterler,' demek, hedefleri Allah'ın nûrunu söndürmektir, demektir. 'Allah'ın nûrunu söndürmek için' demek ise, bir imkân ele geçirip onunla Allah'ın nûrunu söndürmeye yeltenirler, demektir."

Allah'ın nûrunu söndürmek isteyenlerin durumu, güneşi söndürmek için ışığına üfleyen ahmakların durumuna benzetilmiştir.

«Halbuki kâfirler istemeseler de Allah nûrunu tamamlayacaktır.» Allah dinini yüceltmek ve dünyaya yaymak suretiyle hedefine ulaştıracak, kâfirlerin istememesine rağmen onu tamamlıyacak ve kalplerindeki küfür hastalığını artıracaktır. Onlar kerih görseler de hiç şüphesiz Allah bunu yapacaktır.

İbn Şeyh şöyle söyledi: "Allah'ın nûrunu tamamlaması, en büyük nimetlerden olunca, hangi kâfir olursa olsun bu nimeti kerih ve çirkin kabul etmesi nankörlüğün daniskası olur. Bundan dolayıdır ki, Allah nûrunun tamamlanmasını çirkin görmek kâfirlere isnad edilmiştir. Çünkü *'kâfir'* ifadesi, bu makama en yakışanıdır.

Ama *'müşrikler istemese de...'* ifadesi, en büyük rüknü tevhid inancı ve şirki iptal etmek olan hak dini galip getirme karşılığında kullanılmıştır. Halbuki Mekke'deki kâfirler, şirkte ısrar edip, tevhidi kabul etmemeleri sebebiyle bunu hiç istemiyorlardı. O halde bu makama uygun olan, hak dinini istememelerine sebep teşkil eden şirk dünyalarına taarruz etmektir."

Bir kısım ilim ehli dedi ki: "Müşrikler, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in hak peygamber olduğunu ortaya koyan delilleri dilleriyle inkâr ettiler ve nefisleriyle O'ndan yüz çevirdiler. Fakat Allah Teâlâ, onlara karşılık hakkı kabul etmek için bahtiyar olacak canlar, marifet nûrlarıyla süslediği gönüller ve tasdik ile aydınlattığı sırlar yarattı. Onlar da canlarını ve servetlerini hak yolunda cömertçe feda ettiler. Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk, Hz. Ömer el-Fâruk ve Ashab-ı Güzîn gibi... Allah cümlesinden razı olsun."

9. «Müşrikler istemeseler de, dinini bütün dinlere üstün tutmak için Peygamber'ini hidayet ve hak din ile gönderen O'dur.» Âyetteki *"Peygamber"*den maksat, Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. *"Hüdâ"* (hidâyet)'dan maksat da, Kur'an yahut mûcizelerdir. Buna göre hüdâ, kendisiyle Sırat-ı Müstakîm'e (doğru yola) gidilen şey mânâsınadır. *"Hak din"*den maksat, Cenab-ı Hakk'ın Rasûlü ve ümmeti için seçmiş olduğu Hanif dini (İslâm)'dır. Allah İslâm'ı, kendisine muhalif olan bütün dinlere galip ve üstün gelmesi için göndermiştir. Kâfirler, İslâm'ın üstün olmasını arzu etmeseler de, Allah Teâlâ vaadini yerine getirmiştir. İslâm'ın karşısında mağlup olmayan, yenilmeyen hiçbir din kalmamıştır. Bu âyet, İslâm'dan başka hiçbir dinin kalmayacağı mânâsını ifade etmez. Maksat, İslâm'ın üstünlüğünü ve yüceliğini açıklamaktır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ
تِجَٰرَةٍ تُنجِيكُم مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿١٠﴾ تُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ
وَتُجَٰهِدُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ بِأَمْوَٰلِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ
إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّٰتٍ
تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ وَمَسَٰكِنَ طَيِّبَةً فِى جَنَّٰتِ عَدْنٍ ذَٰلِكَ
ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

10. Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak ticareti size göstereyim mi?

11. Allah'a ve Rasûlü'ne inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda savaşırsınız. Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır.

12. (İşte böyle yaparsanız) O, sizin günahlarınızı bağışlar, sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere, Adn Cennetlerindeki güzel meskenlere koyar. İşte en büyük kurtuluş budur.

13. Seveceğiniz başka bir şey daha var: Allah'tan yardım ve yakın bir zafer. Mü'minleri (bunlarla) müjdele.

10. «Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak» yani Allah'ın sizi kurtarmasına sebep olacak bir **«ticareti size göstereyim mi?»** Burada ticareti *"kurtaracak"* sıfatıyla kayıtlamak ifade ediyor ki, böyle olmayan yani kurtuluşa sebep olmayan ticaretler de vardır. Nitekim böyle bir ticarete şu âyetle işaret olunmuştur: *"...Asla zarara uğramayacak bir ticaret umabilirler."* (Fâtır:29)

Ticaretin kesada uğraması, zarar getirmesi, sahibi için elem verici bir azap olur. Servetin yığılıp korunması ve o servete ait malî hakların yerine getirilmemesi böyledir. Çünkü böyle bir servet, ahirette vebâldir. Zarar getiren bir kazançtır. Şeriata ve sünnete uygun olarak yapılmayan veya Allah rızasından başka gayeler için yapılan ameller de böyledir. Kazanç değil, zarar getirir.

"Acı bir azap" ifadesi, hem cismânî hem de ruhânî azaba şamildir. Buradaki azap, hasret ve sıkıntı şeklinde tecelli eder.

Âyetteki soru karşısında, dinleyen muhataplar sanki şöyle söylediler: "Bunun için nasıl bir amel işleyelim? Ne yapalım?" Bu mukadder soruya şöyle cevap verildi:

11. «Allah'a ve Rasûlü'ne inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah

yolunda savaşırsınız.» Âyette, *"mal"* önce söylendi. Çünkü cihadda mal önce gelir. Yahut da en aşağı mertebeden en yüce dereceye çıkmak için böyle yapıldı.

Âlimlerden birisi şöyle dedi: "Evvela mal söylendi, çünkü insan bazan canını veremez ama malını verir. Ayrıca, malı olan kişi savaşa çıkması için onunla müâhaze edilir."

Bir hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Mallarınızla, canlarınızla ve dilerinizle müşrikler ile savaşınız."*[4] Diller ile savaş etmenin mânâsı; kınama ve ağır söz gibi, müşriklerin hoşuna gitmeyen ve onlara ağır gelen sözlerin onlara duyurulmasıdır. Bu hadiste dil ile cihad en sona bırakıldı. Çünkü dil ile cihad, cihadın en zayıfı ve derece bakımından en düşük olanıdır. Şöyle söylenmesi de mümkündür: Dil yarası, kılıç ve mızrak yarasından daha ağır ve çok daha tesirlidir. Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir:

Mızrakların açtığı yaralar iyi olur.
Fakat dil yarası iyi olmaz.

Hadisin mânâsına böyle bakacak olursak, en düşük dereceden en yüce mertebeye yükselme cinsinden olur.

Hz. Hassân (r.a.), Rasûlüllah (s.a.v.)'ın müsadesiyle minberde oturur ve Kureyş müşriklerini hicvederdi.

"Ticaret", kâr elde etmek arzusuyla sermayede tasarruf etmektir. "Tâcir", alıp satandır.

İbn Şeyh şöyle söyledi: "Allah'a iman edip O'nun yolunda savaşmak benzetme yoluyla ticaret sayıldı. Çünkü bu, fazlalık ve ziyadeliğe nail olmak arzusuyla yapılan mübadele ve karşılıklı alış-veriş mânâsını içermektedir. Ticaret de, kâr elde etmek arzusuyla yapılan mal mübadelesidir. Allah'a iman ve O'nun yolunda yapılan cihad, Allah'ın azabından kurtulmak ve rızasını elde etmek arzusuyla mal ve canın harcanıp feda edilmesi yönüyle ticarete benzetildi."

«Eğer bilirseniz bu sizin için daha hayırlıdır.» Yukarıda bahsedilen iman ve o yolda mal ve can ile yapılan cihad, sizin için mutlaka daha hayırlıdır. Yahut da bu, sizin için mal ve canlarınızdan daha hayırlıdır. *"Eğer bilirseniz"*, eğer ilim ehli iseniz demektir. Çünkü cahillerin yaptıklarına önem ve-

4- Ebû Davud ve Nesâî Enes b. Mâlik'ten rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/564.

rilmez. Veya, bu durumun sizin için daha hayırlı olduğunu bilirseniz, anlamı kastedilmiştir. Çünkü siz bunu bilip kabullendiğiniz takdirde mallarınızdan ve canlarınızdan daha fazla, iman ve cihad etmeyi seversiniz ve böylece kurtulup saadete nail olursunuz.

12. İşte böyle yaparsanız **«O,»** dünyada **«sizin günahlarınızı bağışlar.»** Âhirette de **«sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere, Adn Cennetlerindeki güzel meskenlere koyar.»** Yani, sizin herbiriniz için müstakil bir cennet vardır. Her bir mü'mini ayrı cennetlere koyması, o cenneti mü'minin tasarrufuna verip ona tahsis etmesi, Allah'ın lütfundan uzak görülmez.

"Cennet" lügatte, altındakini gölgeleyip örtecek kadar sık ağaçların bulunduğu bostan, bahçe demektir. *"Altlarından ırmaklar akan cennetlere"* demek, cennet ağaçlarının dallarının altından akan veya cennet köşk ve evlerinin altından akan ırmaklar mânâsınadır.

*"Irmaklar"*dan maksat, süt, bal, cennet şarabı ve berrak sudan olan cennet nehirleridir.

"Adn Cennetlerindeki meskenlere..." Yani sizi, sonsuza dek ikamet edecek olduğunuz Adn cennetlerindeki güzel meskenlere ve tertemiz evlere koyar. Öyle ki, oraya bir defa giren hiçbir sebeple oradan bir daha çıkmaz.

"Mesâkin", mesken kelimesinin çoğuludur. Mesken, ikamet edilen yer demektir. Bu kelimenin aslı sükûn'dur. Sükûn da bir şeyin, hareketlilikten sonra durmasıdır. Bu kelime, vatan edinme, yerleşme mânâsında da kullanılır. Mesken, bu kelimenin mekân ismidir. *"Tayyib"*, duyu organlarının lezzet aldığı şeyler mânâsınadır. Buna göre *"Adn Cennetindeki meskenler"* demek, temiz, güzel ve lezzet duyulan meskenler demektir.

Bir başka âlim de şöyle der: Meskenlerin güzel oluşu, geniş ve ebedî oluşudur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e bu güzel meskenler hakkında soruldu. O da şöyle buyurdu: *"Bunlar, cennette inciden yapılmış köşklerdir. Her köşkte kırmızı yakuttan yapılmış yetmiş ev vardır. Her evde yeşil zümrütten yapılmış yetmiş salon vardır. Her salonda yetmiş tane hizmetkâr kadın ve erkek vardır. Allah Teâlâ mü'mine, bir günde bütün bu kadınlardan istifade edebileceği gücü ve kuvveti verir."*[5]

5- Hadis bu haliyle zayıftır. Yaklaşık aynı mânâya gelen sahih bir hadis, Buhârî ve Tirmizî'de rivayet edilmiştir. Bu rivâyet şu şekildedir: *"Cennette içi boş inciden bir çadır vardır. Bu çadırın genişliği her taraftan altmış mildir. Onların herbir köşesinde mü'min için, diğerlerini görmeyen aileler vardır. Mü'min onları dolaşır..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/499.

«İşte en büyük kurtuluş budur.» Yani yukarıda anlatılan mağfiret ve güzel vasıfları dile getiren mezkûr cennetlere girmek, en yüce kurtuluştur ki, artık bunun dışında kurtuluş olamaz.

Müfessirlerden bir kısmı şöyle söyledi: "*'Fevz = Kurtuluş'*, sıkıntılardan kurtulma ve arzu edileni ele geçirme mânâsında olur. Birincisi mağfiret ile, ikincisi de cennete girdirip nimetlerinden istifade ettirmek suretiyle meydana gelir."

Bu kurtuluşun büyük oluşu şundan dolayıdır: Zaman, mekân ve mahiyet itibariyle öyle bir kurtuluştur ki, artık bundan sonra hiçbir sıkıntı ve hiçbir noksanlık yoktur. Çünkü, nimetler diyarında, kesintisiz ve zirvede olan bir kurtuluştur.

Kesinlikle bil ki, ticaretin dinî ve dünyevî olmak üzere iki türlü olduğunu bu âyet ifade ediyor. Buna göre, dünya ticaret mevsimidir. Ömürde, bu ticaretin müddetidir. İnsandaki organlar ve kuvvetler bu ticaretin sermayesidir. Kul ise, bir yönüyle müşteri, bir yönüyle satıcıdır. Kim sermayesini ölüm anında kesilecek olan dünya menfaatlerine sarf ederse, ticareti, zarara uğrayan dünyevî bir ticaret olur. Bu, başkaları şöyle dursun dinî ilimleri elde etmek veya sâlih amel işlemek suretiyle olsa dahi böyledir. Çünkü *"Ameller niyetlere göredir ve herkes niyetine göre muamele görecektir."*Kim sermayesini, hiçbir zaman kesintiye uğramayacak olan âhirete ait hedefler için sarfederse, işte bunun ticareti artacak ve kâr getirecektir. Bu kimseye şöyle denecektir: *"...Öyleyse yapmış olduğunuz bu alışverişe sevinin! Büyük kurtuluş da budur işte."* (Tevbe:111)

Herhalde burada ticaretten maksat, mal ve canın Allah yolunda harcanmasıdır. İmanın zikredilmesi, amellerde esas, emellerin kabulünde vesile olduğundan dolayıdır. Ticaretin kurtarıcı olma sıfatıyla vasıflandırılması, istifade etmenin kurtuluşa bağlı olmasındandır. Buna göre: *"Günahlarınızı bağışlar"* ifadesi, kurtuluşun sebebini açıklamaktır. *"Sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere, Adn cennetlerindeki güzel meskenlere koyar"* sözü ise, bu ticaretten meydana gelen menfaati belirtmektir. Dünyevî ticaret, geçici fakirlikten kurtulmaya sebeptir. Uhrevî ticaret ise, sonsuz bir fakirlikten kurtulmaya sebeptir. Âyet, bunu da açıklamış oluyor.

13. «Seveceğiniz başka bir şey daha var: Allah'tan yardım ve yakın bir zafer.» Yani sizin için, bu büyük nimete ilâveten, dünyada verilecek, hoşunuza giden bir nimet daha vardır. Bu ifadede, insanların dünya nimetlerini

âhiret nimetlerine tercih ettiklerine dair ta'riz ve dünya sevgisinden dolayı azarlama vardır.

*"Allah'tan yardım"*dan maksat, Kureyş ve diğer düşmanlarınıza karşı Allah'tan gelecek yardımdır. Allah size yakın bir zafer ikram edecektir.

«Mü'minleri (bunlarla) müjdele!» Yani ey tüm peygamberlerin en kâmili! İnsanları bu çeşit çeşit dünya ve ahiret nimetleriyle müjdele! Onlar için, her iki dünyada, Allah'tan iyilik ve ikram vardır. Bu âyette, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in hak peygamber olduğuna dair delil vardır. Çünkü O, istikbalde olacak şeylerden haber verdi ve hadiseler haber verdiği gibi cereyan etti.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنصَارَ اللَّهِ
كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنصَارِي إِلَى اللَّهِ ۖ قَالَ
الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ اللَّهِ ۖ فَآمَنَت طَّائِفَةٌ مِّن بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَت
طَّائِفَةٌ ۖ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ ﴿١٤﴾

14. Ey iman edenler! Allah'ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu İsâ havarilere: "Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimdir?" demişti. Havariler de: "Allah yolunda yardımcılar biziz" demişlerdi. Bunun ardından İsrailoğullarından bir zümre inanmış, bir zümre de inkâr etmişti. Neticede Biz, inananları düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler.

14. «Ey iman edenler! Allah'ın yardımcıları olun.» Yani, Alah'ın dinine yardım eden kimseler olun. **«Nitekim Meryem oğlu İsâ havarilere: 'Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimdir?' demişti.»** Havariler hakkında biraz sonra bilgi verilecektir. Âyete şöyle mânâ verilmiştir: "Al-

lah'ın yardımına yönelen askerlerim kimlerdir?" Âyetteki şu cümle, bu mânâyı gerektirmektedir:

«Havariler de: 'Allah yolunun yardımcıları biziz' demişlerdi.» Mânâ şöyledir: İsâ havarilere: "Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimlerdir?" dediği zaman, havarilerin Allah'ın yardımcıları oldukları gibi siz de Allah'ın yardımcıları olun. Âyet şöyle de anlaşılabilir: Ey Muhammed! İsâ'nın havarilere dediği gibi sen de bunlara: "Allah'ın yardımcıları olun," de.

"Havariler": İsâ (a.s.)'nın halis ve samimi yardımcılarıydı. *"Haver"* kökünden gelmektedir. *Haver*, halis beyaz demektir. Bunlar Hz. İsâ'ya ilk iman edenlerdir ve 12 erkektir.

Mukâtil şöyle der: "Allah İsâ'ya dedi ki: 'Karye'ye girdiğin zaman, kenarında çamaşırcıların bulunduğu nehre gel ve onlardan yardım iste.' İsâ da onların yanına gelip: 'Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimlerdir' dedi. Onlar da: 'Biz sana yardım ederiz,' deyip onu tasdik ettiler ve O'na yardım ettiler." Bu rivayete göre havariler, çamaşır yıkayan kimselerdi. Bir rivayete göre ise onlar, avcı kimselerdi.

Âlimlerden birisi dedi ki: "Onlara havariler denmesinin sebebi, itikatlarının tereddüt ve şüpheden uzak oluşudur. Yahut da onlar, Cenab-ı Hakk'ın şu: *"...Ey Ehl-i Beyt! Şüphesiz Allah sizden sadece kusuru gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."* (Ahzâb:33) âyetinde işaret edilen ilmi ve dini, insanlara öğretmek suretiyle onların nefislerini temizledikleri için havariyyûn ismini almışlardır.

Bu tefsire göre Havarilere, temsil ve tebşih yoluyla temizleyici denmiştir. Ayrıca, insanların nefislerini avlayıp onları Hak'ka sevk ettiklerinden dolayı da "avcılar" denmiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) *"Zübeyr halamın oğlu ve benim havarimdir"* buyurmuştur. Hendek Savaşın'nda da şöyle buyurmuştur: *"Bu topluluk hakkında kim bana bir haber getirir?"* Zübeyr de: "Ben" dedi. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.): *"Hiç şüphesiz her peygamberin bir havarisi vardır. Benim de havarim Zübeyr'dir"* buyurdu.[6] Rasûlüllah (s.a.v.) burada Hz. Zübeyr (r.a.)'i dine yardım ettiğinden dolayı havarilere benzetmiştir.

Bazı müfessirler şöyle derler: "Bu hadis gösteriyor ki, havariler yalnız İsâ (a.s.)'ya has değildir. Çünkü bu kelime, "has ve samimi yardımcılar"

6- Buhârî, Müslim ve Tirmizî *Menâkıp*'da tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/6.

mânâsınadır.

Ma'mer (r.a.) şöyle söyledi: "Allah'a hamdolsun ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in bir takım havarileri vardı. Bunlar, bütün imkânlarıyla O'na yardım ettiler. 70 kişiydiler. Bunlar, Akabe gecesi, Rasûlüllah (s.a.v.) ile biat eden Müslümanlardır. "

Süheyl de şöyle demiştir: "Onlar, Allah'ın dinine yardım ettikleri için ensâr oldular ve havari oldular." Ensâr, Evs ve Hazrec kabilelerine mensup Müslümanlardır. İslâm'dan önce bu isim kullanılmıyordu. Onları bu şekilde Allah Teâlâ isimlendirdi. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın Kureyş Kabilesi'nden de dört halife, Zübeyir, Osman ibn Maz'ûn, Abdulmuttalibin oğlu Hamza, Ebû Talib'in oğlu Ca'fer ve benzerleri gibi havarileri vardı.

«Bunun ardından İsrailoğullarından bir zümre inanmış, bir zümre de inkâr etmişti.» *"Tâife"*, sayı bakımından fırkadan az olan bir topluluk, demektir. Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"...Onlardan her fırkadan bir tâife (gurup) olmalıdır..."* (Tevbe:122)

İsrailoğullarından bir gurup, Hz. İsâ'ya iman edip kendilerinden istemiş olduğu dine yardım vazifelerini ifa ederek O'na itaat ettiler. Diğer bir grup ise, inkâr edip O'nunla savaştılar.

«Neticede Biz, inananları düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler.» Yani Cenab-ı Allah, Hz. İsâ'yı semaya kaldırdıktan sonra, kavminden iman edenleri delilleriyle veya kılıçla destekleyip güçlendirdi.

Rivayet edildi ki: "Hz. İsâ, semaya kaldırılınca kavmi üç guruba ayrıldı. Bir gurup dedi ki: 'O Allah'tı. Göğe yükseldi.' Bir gurup dedi ki: 'O, Allah'ın oğluydu, Allah oğlunu kendisine yükseltti.' Üçüncü bir gurup dedi ki: 'O, Allah'ın kulu ve Rasûlü idi. Allah O'nu semaya yükseltti.' Bu söyleyenler gerçek mü'minlerdi. İnsanlar da bu üç guruptan birisine tâbi oldular. Gruplar birbirleriyle savaşmaya başladılar. Kâfir olan iki gurup, mü'min guruba galip geldi. Nihayet Cenab-ı Hak Hz. Muhammed (s.a.v.)'i gönderdi de böylece mü'min gurup kâfir guruplara galebe çaldı. İşte *"Biz, inananları düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler"* âyeti bunu ifade etmektedir.

Katâde bu âyetin, "Delil ile burhanla galip geldiler," mânâsında olduğunu söyler. Nitekim yukarıda bu izah geçti. Çünkü rivayet olunduğuna göre mü'minler onlara şöyle dediler: "Siz İsâ (a.s.)'nın uyuduğunu, Allah'ın ise uyumadığını, Hz. İsâ'nın yediğini, içtiğini, Allah'ın ise bütün bunlardan münezzeh ve yüce olduğunu bilmiyor musunuz?"

Saff Sûresi'nin tefsiri Allah'ın yardımıyla bitti.

CUM'A SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 11 âyettir.

Bu sûre Yahya ALKIN tarafından tercüme edilmiştir.



يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ
الْحَكِيمِ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا
عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ
كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٢﴾ وَآخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا
بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣﴾ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ
وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٤﴾

1. Göklerde ve yerde olanların tümü, mülkün sahibi, noksanlıklardan münezzeh, emrinde galip, yaptıklarında hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'ı tesbih ederler.

2. Ümmîler arasından kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Halbuki onlar, önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler.

3. Bu Peygamber, mü'minlerden henüz kendilerine katılmamış bulunan diğer insanlara da (onu öğretir.) O, azîzdir, hakîmdir.

4. Bu, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir.

1. «Göklerde ve yerde olanların tümü, mülkün sahibi, noksanlıklardan münezzeh, emrinde galip, yaptıklarında hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'ı tesbih ederler.» Canlı ve cansız ne varsa, hepsi devamlı olarak Allah'ı tesbih ederler. Göklerde olanların tümü örneksiz ve sanatlı yaratılan üstün varlıklardır. Yerde olanlar süflî varlıklardır. Hayat ve tesbih cihetiyle tümü Allah'a nisbet edilirler. *"Azîz"*, irade ettiği her şeyi yapabilen; *"hakîm"*, misilsiz ve noksansız hikmet sahibi demektir. Haşr Sûresi'nde bu isimlerin mânâları geçti.

Bu fakir der ki: Cenab-ı Allah, bu sûreye tesbih ile başladı. Çünkü bu sûrede Peygamber'in gönderilmesinden bahsedilmektedir. Âlemin mürşidsiz kalması hikmete aykırıdır. Allah'ı böyle bir durumdan tenzih etmek vaciptir. Sonra Yahudilerin, Allah'ın çocukları ve dostları olduklarını iddia etmelerinin açıklanması var bu sûrede. Nihayet bu sûrede, zikir esnasında alış verişi terketmekten, duâ, hamd, tesbih ve buna benzer ibadetlere şamil olan hutbeyi dinlemekten bahsedildiği için de evvela tesbih ile başlandı.

2. «Ümmîler arasından kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur.» *"Ümmî"*, Arap ümmetine mensup demektir. Fakat müfessirlerce yaygın olan *"ümmî"*, bir kitaptan okumayan ve yazma bilmeyen kimsedir. Fıkıhçılara göre ümmî, Kur'an'dan hiçbir şey bilmeyen kimsedir. Sanki ümmî kişi, insanın beşerî münasebetlerde zaruri olarak elde ettiği malumat cinsinden yalnız anasından öğrendikleriyle kalan kişidir. Ümmî peygamber, âdetleri üzere bulunduğundan dolayı, yazmak bilmeyen bir millete mensup olan peygamber demektir. Umumun âdeti üzere bulunan kişiye "âmî" denildiği gibi, Rasûlüllah (s.a.v.)'a ümmî denildi. Çünkü O, hiç kitap okumuş yazmış değildi. Bu durum, Rasûlüllah (s.a.v.) için bir fazilettir. Çünkü O, ezberlemeye muhtaç olmadığı gibi Allah'ın kendisini garanti ettiğine dayanıp güveniyordu. Bu durum şu âyetle sabittir: *"Sana Kur'an'ı okutacağız da sen onu hiç unutmayacaksın."* (el-A'lâ:6)

Denildi ki, Ümmü'l-Kurâ denilen Mekke'ye nisbetinden dolayı Rasûlüllah (s.a.v.)'a ümmî denildi.

Bu izahlara göre âyetin mânâsı şöyle olur: Araplar içerisinden bir peygamber gönderen O'dur. Araplara da ümmî dendi, çünkü Arapların çoğunluğu diğer milletlere nisbetle okuma yazma bilmiyorlardı. Çoğunluğa göre isimlendirildiler. "Arapların çoğunluğu" dedik. Çünkü az da olsa aralarında okuma yazma bilenler vardı.

"Ümmîler arasından" demek, onların nesebinden, onlar gibi ümmî ve Arap olan demektir. Bunun Araplar için bir ihsân oluşunun yönü, hâllerinin Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hallerine benzemesi ve kitaplardan ilim elde etmemesidir. Onlar, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın durumunu ve nesebini biliyorlardı.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in ümmî olan Araplar içerisinde gönderilmesi, davetinin umumi oluşuna zarar vermez. Bu yönüyle "ümmî olan Araplar" diye kayıtlanması, aksi manânın hükmün dışında tutuluşundan dolayı değildir. Şu âyet ve benzerleri bunu ifâde eder: *"Biz seni, bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik..."* (Sebe':28) Üstelik "ümmî olan Araplar içerisinden" ifâdesi ile "ümmî olan Araplara" ifâdesi arasında fark olduğu açıktır. Böylece Hristiyan ve Yahudilerin, "Hz. Muhammed (s.a.v.) yalnız Araplara gönderilmiştir" deyip bu âyeti delil göstermeleri bâtıl (desteksiz) olmuş oluyor. Ayrıca Cenab-ı Hak bu âyet ile Yahudilerin Araplara "Biz kitap ehliyiz, sizler cahilsiniz, kitabınız yoktur," diyerek onlara dil uzatmalarını, kınamalarını da reddetmiştir.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Araplar gibi ümmî olduğu, tahsili ve okuması olmadığı halde Allah'ın âyetlerini yani Kur'an'ı onlara okuyordu. Onları çirkin amellerden ve bozuk inançlardan temizliyor, onları tertemiz insanlar haline getiriyordu.

"Onlara Kitabı ve hikmeti öğreten..." ifâdesi ve bundan evvel sayılan hususlar, şükrü gerektiren büyük nimetlerdir. Hasan Basri (r.a.)'nin dediği gibi kitaptan maksat Kur'an, hikmetten maksat da sünnettir. Kur'an ve sünnet tâliminden başka mûcize olmasaydı, bu ikisinin tâlimi bile yeterdi. Burde Kasidesi'nde Bûsirî şöyle der:

Cahiliyyet devrinde bulunan Ümmî'deki ilim ve
yetimlik zamanındaki ahlâk ve âdâp, mûcize olarak sana yeter.

«Halbuki onlar, önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler.» Yani durum şudur ki, ümmîler, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamber olarak gönderilmesinden ve gelmesinden önce, cahiliyyet pisliği ve şirkten oluşan apaçık

bir sapıklık içindeydiler ki, bundan daha büyük bir sapıklık göremezsin. Bu cümle, Arapların kendilerini irşad edecek kimseye olan şiddetli ihtiyaçlarını açıklamakta ve Rasûlüllah (s.a.v.)'ın başka birisinden ilim elde ettiği vehmini gidermektedir. Çünkü bizzat Arapların kendileri, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğinden önce sapıklık içinde olunca, onun, kendilerinden olan bir kişiden ilim elde etmesi vehmi ortadan kalkmış olur.

Müftü Sa'dî şöyle dedi: "Şu husus açıktır ki, sapıklığın tümüne nisbet edilmesi genelleme yoluyladır. Çünkü onların içerisinde Varaka b. Nevfel, Zeyd İbn Nüfeyl, Kuss bin Saide ve Rasûlüllah'ın hakkında: *"Onların herbirisi bir ümmet olarak diriltilirler"*, buyurduğu diğer hidayette olan kimseler vardı."

Bu fakir (müellif) de der ki: Sa'di'nin bu sözü, yukarıda belirtilen: "Rasûlüllah'ın başkasından ilim elde etmesi vehmini giderme" açıklamasına karşı bir itirazdır. Fakat hiç yerinde olmayan bir itirazdır. Çünkü, Varaka b. Nevfel gibi yukarıda isimleri geçen kişilerin hidayette oluşu, yalnız tevhid noktasındadır. Onlar, ilâhî hükümler ve şerîatler hususunda dalâlette idiler. Cenab-ı Hakk'ın şu sözüne dikkat etmez misin? *"Seni dalâlette bulup da hidayete erdirmedi mi?"* (Duhâ:7) Halbuki Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kendisine nübüvvet verilmeden önce de Allah'a şirk koşmamış, zina etmek ve içki içmek gibi günahlara girmemiş, eğlence ve oyunlarla zaman geçirmemiştir. Buna göre, yukarıda adları geçen kimselerin bir yönüyle hidayette olmaları, başka bir yönden dalâlette olmalarına aykırı olmaz. Bu mânâya: *"Kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen..."* kavli şerifi dalâlet etmektedir. Çünkü, Allah'ın âyetlerini okumak, şerîat ve ilâhî hükümleri öğretmekle, mutlak olarak sapıklıktan kurtuluş ve nefislerin temizlenmesi hasıl olur. Bunu bil.

3. «Bu Peygamber, mü'minlerden henüz kendilerine katılmamış bulunan diğer insanlara da (onu öğretir.)» *"Âharîn"* kelimesi, *el-ümmiyyîn* kelimesine atfedilmiştir. Mânâ şöyle olur: "Allah O'nu, kendi zamanındaki ümmîlere ve zamanında olmayan diğer ümmîlere gönderdi." Veya *"yuallimuhum"* fiilinin mef'ulüne atfedilmiştir. O zaman mânâ şöyle olur: "Onlara ve onlardan olan diğerlerine öğretir." Onlardan olan diğerleri, Araplardan gelecek olanlardır. *"Onlardan"* ifâdesi *"diğerleri"* kelimesinin sıfatına bağlıdır. Mânâ şudur. Araplıkta ve ümmîlikte onlar gibi olan diğerlerine... Ama *"diğerleri"*nden maksat, Arap olmayanlarlarsa o zaman diğerleri kelimesine bağlı olur.

"Henüz kendilerine katılmamış bulunan..." Yani henüz ümmîlere katılmamış kimseler olup onların zamanlarında hayatta olmayan ve fakat istikbalde onlara katılacak olanlardır. Bunlar, onlardan sonra gelecek olan Araplar ve Arap olmayanlardır.

Denildi ki: "Gelecek olanlardan maksat, fazilet ve hayır yarışında onlara ulaşamıyacak olanlardır. Çünkü Tabiînler, hiçbir hususta Sahabe-i Kiram'a ulaşamazlar. Araplara nisbetle acemler de böyledir."

Bu âyet, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın bütün âlemlere gönderilmiş bir peygamber olduğuna ve O'nun tebliğatının, zamanında yaşayan ve kendilerine ulaşan tüm kişiler için hüccet olduğuna dair delildir. Çünkü Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"...Hangi topluluk onu inkâr ederse, işte cehennem ateşi, onun varacağı yerdir..."* (Hûd:17)

«O», Allah **«azîzdir»,** izzet ve kuvette çok üstündür. Bunun içindir ki, bu kadar büyük bir işi, okuma yazma bilmeyen bir kişiye başarma imkânı vermiştir. **«Hakîmdir.»** Hikmet ve yarar gözetmede pek yücedir. Bundan dolayıdır ki, tüm insanlar arasından Hz. Muhammed (s.a.v.)'i seçmiştir.

4. «Bu, Allah'ın lütfudur.» Rasûlüllâh'ın diğer fertler arasından kendisiyle üstün kılındığı meziyet, kendi zamanındaki ve gelecek asırlardaki tüm insanların peygamberi oluşudur.

«Onu dilediğine verir.» O bir fazilet ve hediyedir, onda sebeplerin hiçbir etkisi yoktur. Çünkü kerem sadece O'ndandır. Sebepler O'na karışmaz, çarelere baş vurmakla o lütuf elde edilmez.

«Allah, büyük lütuf sahibidir.» Öyle ki, bütün dünya nimetleri O'nun lütfu yanında küçük ve değersiz kalır.

Keşfu'l-Esrâr isimli kitapta şöyle denmiştir: "Allah Teâlâ Hz. Muhammed (s.a.v.)'e karşı büyük lütuf sahibidir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'i insanlara peygamber olarak göndermesi ve O'na uymaları için yardım etmesi suretiyle insanlara karşı da büyük lütuf ve kerem sahibidir."

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰىةَ ثُمَّ
لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا ۚ بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ
كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥﴾
قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ
النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦﴾ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ
أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٧﴾ قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ
الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

5. Kendilerine Tevrat yükletilen sonra da onu taşımayanların durumu, koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.

6. De ki: "Ey Yahudiler! Bütün insanları bir yana bırakarak yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu sanıyorsanız, bu iddianızda samimi iseniz haydi ölümü temenni edin!"

7. Ama onlar, yaptıklarından dolayı ölümü asla temenni etmezler. Allah, zalimleri çok iyi bilir.

8. De ki: "Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, muhakkak sizi bulacaktır. Sonra da görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz. O, size (bütün) yaptıklarınızı haber verecektir."

5. «Kendilerine Tevrat yükletilen» lerden maksat, Tevrat'ı bilip onunla amel etmekle sorumulu olan Yahudilerdir.

«Sonra da onu taşımayanların durumu,» yani, Tevrat'ın içindeki âyetlerle amel etmeyenler, sadece o âyetleri okumakla yetinenlerdir ki, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in nübüvvetini dile getiren âyetler de bu cümledendir.

Âyetteki *"durumu"* diye ifâde ettiğimiz *"meselühüm"* ifâdesi, "şaşılacak durumları" mânâsınadır.

«Koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumu gibidir.» *"Eşek"* kelimesiyle cehalet ifâde edilir. Araplar şöyle söyler: "O, eşekten daha kâfirdir." Yani daha cahildir. Çünkü küfür cehalettendir. Tevrat'taki âyetlerle amel etmeyen Yahudilerin eşeğe benzetilmeleri, onlara ağır bir hakaret, ihanet, alay ve kafasızlıkla itham edip azarlamadır. Çünkü eşek, kafasızlıkla anılır. Sığır da her ne kadar kafasızlıkla meşhur olsada yük taşımaya elverişli değildir. Şâir şöyle söylemiştir:

Ey genç! İlim öğren, çünkü cahil kalmak ayıptır.
Cahilliğe, eşekten başkası razı olmaz.

"Koca koca kitapları taşıyan..." Yani ilim kitaplarını taşıyıp yorulan ve onlardan yararlanmayanlardır. *"Koca koca kitaplar"* diye ifâdelendirilen *"Esfâr"* sifr'ın çoğuludur. Sifr, kitap mânâsınadır.

Râğıb der ki: "*Sifr*, gerçekleri açığa çıkaran kitap demektir."

Âyette *"esfâr"* kelimesinin özellikle kullanılması, Tevrat, her ne kadar okunduğu zaman mânâsı açığa çıkar ve içindeki hakikatler gerçekleşebilir ise de, cahil kişinin sırtında, kitap taşıyan eşek gibi onun mânâsını hemen hemen açık olarak anlayamadığına dikkatleri çekmek içindir.

Kamûs isimli lügat kitabının izahına göre *"sifr"*, büyük kitap yahut Tevrat cüzlerine denir. Bu âyette Cenab-ı Hak, ayrıca dikkatleri şu noktaya da çekmiştir: Kitap taşıyan kişinin, onun mânâlarını öğrenmesi, içindeki hakikatleri bilmesi ve onunla amel etmesi gerekir. Tâki Yahudilere yapılan kınamaya muhatap olmasın.

«Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür!» Allah'ın âyetlerini yalanlayanlar, çok kötü bir örnek olarak nitelenmişlerdir. Âyette özellikle kınananlar, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in nübüvvetinin sıhhatine

şahitlik eden Tevrat'taki âyetleri inkâr eden Yahudilerdir.

«Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.» Yalanlamayı, tasdik etme yerinde kullananları... Yahut da Yahudi ve benzerleri gibi, dalâleti hidayete, şekâveti saadete ve düşmanlığı yardım etmeye tercih etmek suretiyle kendilerini ebedî azaba maruz bırakarak kendi kendilerine zulmedenleri doğru yola iletmez. Âyette onların durumları, eşeğin durumuna benzetilerek çirkinlikleri ortaya konmuş ve kınanmışlardır. Çirkine benzetilen çirkindir. Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"...Şüphesiz seslerin en çirkini merkeplerin sesidir."* (Lokman: 19)

Şu halde cahilin ve kuru iddia sahibinin sesi, eşek sesi gibi yadırganır. Hatta cahilin sesi daha sapık ve daha düşüktür. Bu cihetle cahil her yönüyle zararlıdır. Eşekte yarar vardır. Çünkü o, yükler taşır, kadın ve erkekler gerekirse ona binerler.

6. «De ki: 'Ey Yahudiler! Bütün insanları bir yana bırakarak yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu sanıyorsanız...» Arapçada *"muhâdât"*, meyletme, yönelme ve sapma mânâsına gelir. Bu mânâdan dolayıdır ki bazı müfessirler demişlerdir ki: "Tehavvedû=Yahudileştiler" demek, hakkı ve İslâm'ı bırakıp Yahudi oldular demektir. Daha önce de geçtiği gibi Yahudilik bâtıl dinlerdendir.

Râğıb dedi ki: *"el-Hûd*, yumuşaklıkla dönmek demektir. Örfte tövbe etmek mânâsında kullanılmıştır."

Bazı bilginler şöyle demişlerdir: "Aslında *"yehûd"*, İsrailoğulları'nın: *"...Biz tevbe edip sana döndük..."* (A'râf: 156) sözlerinden gelmektedir. Buna göre *"yehûd"*, övgü ifâde eden bir kelime olur. Daha sonra Yahudilerin şeriatı nesh olunca övgü mânâsı kalktığı halde onlar hakkında bu kelime kullanılmaya devam etmiştir. Nitekim *"nesârâ"* kelimesi de havârilerin *"Biz Allah'ın ensârı=yardımcılarıyız"* (Saff:14) sözlerinden gelmektedir. Sonra şerîatleri nesh olunduğu halde bu isim onlar için kullanılmaya devam etmiştir."

Cenab-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde kâfirlere dolaylı olarak hitabetmiştir. Bu âyette de öyledir. Çünkü kâfirler, Allah ile kendi aralarına vasıtalar sokmuşlardır ki bunlar, putlardır. Mü'minlere gelince, Cenab-ı Hak onlara umumiyetle vasıtasız hitabetmiştir. Meselâ: *"Ey iman edenler!"* nidasında olduğu gibi. Çünkü mü'minler, vasıtaları ortadan kaldırmışlardır. Bunun

için Allah Teâlâ da kendisi ile mü'min kulların arasındaki vasıtaları kaldırmıştır.

"Sanıyorsanız" anlamındaki kelimenin kökü olan *"zu'm"*, delilsiz söz demektir.

Kâmus sahibi der ki: "*'Zu'm'*, hak bâtıl ve yalan söz mânâlarına gelir. O, zıt mânâlı kelimelerdendir. Umumiyetle şek ve şüphe olan hususlarda kullanılır."[1]

Râğıb da dedi ki: "*'Zu'm'*, yalan ihtimali olan bir sözün hikâye edilmesidir. Bunun içindir ki, Kur'an-ı Kerim'de kullanılan her yerde onu söyleyenleri kınama kastedilmiştir. Bir şeyin sorumluluğunu üstlenen kişiye ve başkasına da 'zaîm' denmiştir. Çünkü bunların sözlerinde yalan olma ihtimaline inanılmaktadır.

"Evliyâ", velînin çoğuludur. 'Veli', sevimli dost mânâsınadır."

Âyetteki, *"bütün insanları bir yana bırakarak..."* ifâdesinden maksat, Yahudi olmayanlardır. Bazılarına göre ise, Arap olsun olmasın bütün Müslümanlardır. Allah bununla Yahudîlerin söyledikleri şu sözlerini kastediyordu: *"Biz Allah'ın oğulları ve dostlarıyız, dediler..."* (Mâide:18) Onlar âhiret yurdunun (cennetin) yalnız kendilerine ait olduğunu iddia ederler. *"Yahudiler dediler ki: 'Cennete yalnız Yahudi olanlar gireceklerdir...'"* (Bakara:111)

Allah da onların yalanlarını açığa vurmak için Rasûlüllah (s.a.v.)'a onlara şöyle söylemesini emretti:

Eğer siz buna inanıyorsanız, **«bu iddianızda samimi iseniz ölümü temenni edin!»** Yani Allah'tan, sizi öldürmek sûretiyle bu imtihan dünyasından çıkarıp mükâfat yurdu olan âhirete koymasını temenni ediniz ve: "Ey Allahım! 'bizi öldür' deyiniz." *"Temennî"*, bir şeyi nefiste takdir ve hayal etmektir.

Bazı ilim ehli dedi ki: "Temennî ile iştihâ (arzu, can çekme) arasındaki fark şudur: Temennî iştihâdan daha geneldir. Çünkü Temennî mümkün olmayan şeylerin arzu edilmesidir. İştihâ ise, mümkün olanların istenilip arzu edilmesidir."

1- *Kâmus*'ta şöyle denilmektedir: *"Zu'm"*, -Zâ üç hareke ile de okunabilir- söylemek mânâsındadır. Hak olsun bâtıl olsun, söz anlamında olduğu da söylenmektedir. İbnü'l-Ârabî Ümeyye için zu'm'u hak söz anlamında kullanarak şu beyti söylemiştir:

Ben size kefilim; Rabbiniz,
Söylediği sözü sizin için yerine getirecektir.

"Bu iddianızda samimi iseniz..." sözünün izahı şudur: Eğer iddianızda samimi iseniz ve onun hak olduğuna güveniyorsanız ölümü temenni ediniz. Hiç şüphe yoktur ki, cennet ehlinden olduğuna kesin olarak inanan kişi, sıkıntılar ile dolu olan bu dünyadan kurtulup ebedî âleme intikal etmek ister. Ebedî âleme de ancak ölüm ile ulaşılır.

7. «Ama onlar, yaptıklarından dolayı ölümü asla temenni etmezler.» Bu âyet, Yahudilerden meydana gelecek durumu haber vermektedir. *"Ebeden"* kelimesi, uzun zaman mânâsında zarftır. Mutlak zaman mânâsında değildir. Burada, "dünyada kaldıkları müddetçe" demektir. Bakara Sûresi'nde: *"Ölümü asla temenni etmeyeceklerdir."* (Bakara:95) buyurulmaktadır.Çünkü Yahudilerin Bakara Sûresi'nde anlatılan iddiaları, aşırı ve kesindir. Bu iddia, cennetin yalnız kendilerine ait olduğu iddiasıdır. Onun için iddiaları *"len"* kelimesiyle reddedilmek sûretiyle mübâlağa gösterilmiştir. *"Len"* kelimesi, olumsuzluk ifâde eden lâfızların en güçlüsüdür. Bu Cum'a Sûresi'ndeki iddiaları ise, noksan ve tereddütlüdür. Burada iddiaları, Allah'ın dostları oldukları iddiası ve kanaatleridir. Onun için olumsuzluğu ifâdede *"lâ"* ile yetinilmiştir.

Yahudiler, cehennem ateşine girmeyi gerektiren günahları ve küfrü işledikleri için ölümü temenni etmezler. İşledikleri suçların başında, Tevrat'ın hükümlerini tahrif etmek ve Rasûlüllah (s.a.v.)'ın niteliklerini haber veren âyetlerini değiştirmek gelir. Böyle günahları sebebiyle, öldükten sonra azaba uğrayacaklarını biliyorlardı.

«Allah, zalimleri çok iyi bilir.» Bu cümlede zamir yerinde ismin kendisi kullanılmıştır. Maksat, onların her işlerinde zulmettiklerini kesinlikle ifâde etmektir. Bu cümle şu mânâyı dile getiriyor: Allah Teâlâ onları, onlardan meydana gelen ve kendilerini çeşit çeşit azaplara götüren günahlarını ve türlü türlü zulümlerini, istikbalde kendilerini azaba sürükleyecek Hak'tan kaçışlarını hakkıyla bilir.

Âyetlerde haber verildiği gibi durum aynen vaki olmuş ve onlardan hiçbir kimse ölümünü temenni etmemiştir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Sizden hiçbiriniz ölümü temenni emesin. Salih kul ise umulur ki sâlih amelini çoğaltır, günahkâr bir kimse ise tevbe ve taat yoluyla Allah'ın rızasını talep eder."*[2]

2- Buhârî, Nesâî ve Müslim şu lâfızla tahrîc etti: *"Sizden kimse ölümü temenni etmesin. O gelmeden onu çağırmasın. Şüphesiz o öldüğü zaman ameli kesilir. Şüphesiz mü'min ömründe ancak hayrı artırır."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/555.

8. «De ki: 'Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, muhakkak sizi bulacaktır.» Küfrünüzün günahı sebebiyle azaba tutulmaktan korkarak, temenni etmeye cesaret edemediğiniz ölüm mutlaka size ulaşacaktır. Ölüme karşı duracak hiçbir engel yoktur. Yani siz ölümden firar etseniz de ölüm size mutlaka kavuşacaktır. Sanki ölümden kaçmak, ölümle karşılaşmanın ve ona süratle ulaşmanın sebebidir. Çünkü ölümden kaçan kişi, ömründe bereket bulamaz. Tam tersine, farkına varmadan ölüme doğru kaçmış olur. Böylece karşı karşıya gelir ve ölüm onu karşılar. Şöyle bir söz var: "Bir iş tersine dönmeye başladı mı, başvurulan çareler felâkete sebep olur."

İnsan iradesinin dışında fıtrî olarak gelen ölümden **«sonra da görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz.»** Arapçada *"redd"*, bir şeyi olduğu gibi geri çevirmek demektir. Âyette bu anlamdadır. Nitekim şu âyette de bu mânâ kullanılmıştır: *"Eğer onlar, dünyaya geri gönderilseler yine yasaklandıkları şeylere döneceklerdir."* (En'am:28) Veya *"redd"*, kişinin içinde bulunduğu durumlardan birisine döndürülmesidir. Şu âyette bu mânâdadır: *"...Sizi geri çevirirler..."* (Âl-i İmrân:149) Kendisinden başka hiçbir mâlik ve hâkimin bulunmadığı, durumumuzun kendisine gizli olmadığı Allah'a döndürüleceksiniz.

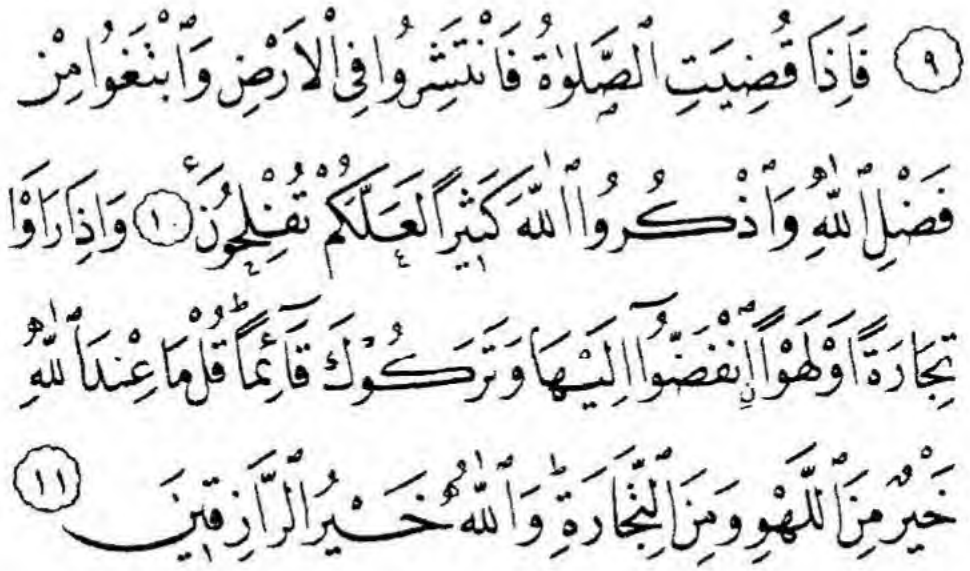
Allah Teâlâ bu âyette, onların görünen amelleri ve gizli halleri itibariyle, kendi zatını *"görüleni ve görülmeyeni bilen"* sıfatıyla nitelendirdi. Bunun izahı Haşr Sûresi'nde geçti.

Küfür, günahlar, görünen ve görünmeyen çirkinlikler gibi işlemiş olduğunuz ameller sebebiyle sizleri cezalandırarak **«O, size (bütün) yaptıklarınızı haber verecektir.»**

يَٰٓأَيُّهَا

ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا نُودِىَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوْمِ ٱلْجُمُعَةِ فَٱسْعَوْا۟ إِلَىٰ

ذِكْرِ ٱللَّهِ وَذَرُوا۟ ٱلْبَيْعَ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ



9. Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığı zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişi bırakın. Bu, eğer bilirseniz sizin için daha hayırlıdır.

10. Namaz bitince yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin. Allah'ı çok zikredin. Umulur ki kurtuluşa erersiniz.

11. Onlar bir ticaret veya bir eğlence gördükleri zaman seni ayakta bırakarak hemen dağılıp oraya giderler. De ki: "Allah'ın yanında bulunan, eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır. Çünkü Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır."

9. «Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığı zaman hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişi bırakın.» *"Nidâ"*, sesin yükselmesi ve ortaya çıkmasıdır. Namaza nidâ, şerîatte belli lâfızlarla olur. Bu âyette namazdan maksat, cuma namazıdır. Nitekim âyetteki *"cuma günü"* ifâdesi, bunu göstermektedir. Buna göre: "Cuma namazı için ezan okununca..." demek olur. Burada kastedilen ezan, Hanefî mezhebindeki sahih olan kavle göre ilk ezandır. Çünkü cuma namazını insanlara bildirme ilk ezanla hasıl olur, kastedilen ezan, câmi içinde ve minber önünde okunan ezan değildir.

Bu güne cuma denilmesinin sebebi, insanların o günde cuma namazı için toplanmalarındandır. Bu görüşe göre *"cuma"* İslâmî bir isimdir. Başka bir görüşe göre ise, cuma gününü cuma olarak isimlendiren ilk şahıs Ka'b İbn

Lucy'dir. Bu adla isimlendirmesinin sebebi, Kureyş halkının bu günde Ka'b'ın etrafında toplanmasıdır. Daha önce Araplar bu güne, "urûbe" derlerdi. Urûbe, ortaya çıkma, görünme mânâsınadır. Daha başka bir görüşe göre de, ensâr (Medine'li Müslümanlar) hicretten evvel dediler ki, her yedi günde bir Yahudilerin toplandıkları bir gün var. Hristiyanların da böyle bir günü var. Gelin, biz de kendimize bir gün tayin edelim. O günde toplanıp Allah'ı zikredip namaz kılalım. Bunun üzerine "Cumartesi Yahudilere, pazar günü de Hristiyanlara aittir. Bizim toplanacağımız gün de urûbe günü olsun" dediler. Böylece Sa'd İbn Zürâre'nin yanında toplandılar. Sa'd da onlara iki rekât namaz kıldırdı ve bir araya geldiklerinden dolayı bu güne cuma adını koydular. Allah da cuma âyetini indirdi. Bu, İslâm'da ilk cumadır.

Rasûlüllah (s.a.v.)'ın kıldırdığı ilk cuma namazına gelince, o şöyle olmuştur: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye hicret buyurduğunda, Rebiulevvel ayının on ikisi olan pazartesi günü, Kuba'da Amr İbn Avf'ın oğulları yanında konakladı. İlk vardığında kaba kuşluk vaktiydi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Kuba'da, pazartesi, salı, çarşamba, ve perşembe günleri ikamet buyurdular. Burada Kuba Mescidi'ni inşa ettiler. Cuma günü Kuba'dan Medine-i Münevvere'ye müteveccihen yola çıktılar. Sâlim İbn Avf Oğulları'nın yurduna gelince cuma namazı vakti girdi. Buradaki Müslümanlar bir mescid edinmişlerdi. Rasûlüllah (s.a.v.) burada cuma namazı kıldırıp hutbe okudular. Bu, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in Medine-i Münevvere'de okudukları ilk hutbedir.

Bu âyet, Yahudilerin Araplara: "Bizim cumartesi günümüz var, sizin ise yok" diyerek dil uzatmalarını reddir.

"Koşun" diye ifâde ettiğimiz, *"fes'av"* kelimesinin aslı olan "sa'y" ile ilgili olarak Râğıb dedi ki: *"Sa'y*, süratli yürümektir. Koşmaktan biraz daha yavaştır." Mânâ şöyle olur: Ezan okununca cuma namazı kılmak ve hutbe dinlemek için yürüyün. Çünkü hem namaz, hem de hutbe Allah'ın zikrini, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı, Râşid Halifeleri ve takva sahibi mü'minleri anıp övmeyi ihtiva etmektedir. Vaaz ve hatırlatma da, Allah'ı zikretmek hükmündedir. Fakat zalimleri ve onların ünvanlarını anmak, bedduâya lâyık oldukları halde onları övmek ve onlara duâ etmek şeytanı zikretmek cümlesindendir. *Keşşaf*'ta belirtildiğine göre, cumaya gitmek için yürümek de zikrullahın derecelerindendir.

Hasan-ı Basrî (r.a.)'den şöyle rivayet olunmuştur: "Allah'a yemin olsun ki, cuma için sa'y etmek, ayaklar üzerinde koşmak mânâsında değildir. Çünkü

Müslümanlar, namaza sekînet ve vakar içerisinde gelmekle emrolunmuşlardır. Cumaya sa'y etmek, kalp, niyet, huşû ve erken gitmek ile olur." [3]

Âyetteki *"sa'y"* kelimesinde, cuma namazına ağır davranmaktan nehiy, temiz bir kalp ve iştiyakla gitmeye, tembellik ve sıkıntı göstermemeye teşvik vardır. Aynı zamanda cumaya gitmemenin şeytanın fiili olduğuna da işaret vardır. Bütün bunlar, hasta, â'ma, köle, kadın, kötürüm ve yolcu olmayan kimseler içindir. Çünkü bunlar, cuma namazı ile mükellef değillerdir. Onlara nidâ edilmiş sayılmaz. Hastaların, kötürümlerin ve körlerin câmiye gitmeleri mümkün değildir. Halbuki Cenab-ı Hak *"sa'y ediniz"* buyuruyor. Kadınlara, evlerinde durmaları Kur'an âyetiyle emrolunmuştur. Köle efendisinin hizmetiyle, yolcu da yolculukla meşguldürler.

"Alış verişi bırakın" sözü, işi bırakın anlamındadır. Burada alış veriş, mutlak olarak muâmeleden kinâyedir. Meselâ satın almak, kiraya vermek, emek sermâye ortaklığına girişmek gibi. *"Alış-veriş"* ifâdesini hakikatı üzerine bırakmak da mümkündür. Bu durumda diğer işler, delâlet yoluyla hükme dahil olur.

Âlimlerden birisi şöyle söyledi: "Satmaktan yasaklamak, satın almaktan nehyi de içerir. Çünkü ikisi birbirine nisbet edilen şeylerdir. Biribirlerinden ayrı olmaları düşünülemez. Bunun için sadece *'satışı'* söylemekle yetinilmiştir. Aslında Cenab-ı Hak, zikrullaha engel olan dünya meşguliyetlerini terketmeyi emretmek istemiştir. Fakat dünya meşguliyetlerinden yalnız alış veriş söylenmiştir. Çünkü cuma günü, insanların her taraftan toplanıp geldikleri bir gündür. Öğle vakti yaklaşınca alış veriş çoğalır. Bu vakit, Allah'ı zikretmek ve mescide gitmekten gafil olabilme zamanı olduğu için, mü'minlere denmiştir ki: 'Âhiret ticaretine koşun, dünya ticaretini bırakın. Kendisinden daha faydalı ve daha kârlı hiçbir şeyin bulunmadığı zikrullaha koşun. Menfaati önemsiz ve kârı az olan alış verişi bu saatte terkedin.'"

«Bu,» zikrullaha koşmanız ve alış verişi bırakmanız **«eğer bilirseniz si-**

3- Zemahşerî dedi ki: Selef-i Salihîn zamanında cuma günleri erken çıkan Müslümanlarla yollar dolar taşardı. Seher vakitlerinde ve fecirden sonra, cumaya erken çıkanların sevaplarına nail olabilmek için develerine biner yola çıkarlardı. Çünkü sahih bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Cuma gününde, camilerdeki kapıların herbirinde melekler bulunur. Bunlar, cuma namazı için evinden çıkıp camiye gelen Müslümanların öncelik sırasına göre yazarlar. İlk çıkan büyük bir deveyi, sonra çıkan bir sığırı, daha sonra çıkan bir tavuğu, ondan sonra çıkan bir yumurta sadaka vermiş gibi olur. İmam hutbeye çıkınca melekler de hazır bulunur ve hutbeyi dinlerler."*

zin için daha hayırlıdır.» Ticaretle uğraşmanızdan daha hayırlıdır. Çünkü ebedî hayatın faydası daha büyük ve sonsuzdur.

10. «Namaz bitince yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin.» Çağrıldığınız namaz edâ olununca, çıkarlarınızı elde edebilmek ve ihtiyaçlarınızı görebilmek için yeryüzüne dağılın. Yani herbiriniz, geçiminiz için elde edilmesi gereken, meşrû ihtiyaçlarınızın bulunduğu yerlere gitmek suretiyle yeryüzüne dağılın.

Bir Müslümanın cuma namazından sonra geceye kadar camide kalması caizdir, hatta müstehabdır. Böyle olduğu halde *"yeryüzüne dağılın"* emrinin ifade ettiği mânâ ne olabilir diye bir soru soracak olursak buna verilecek cevap şudur: Âyetteki bu emir, ruhsat ifade eden emirdir. Azîmet ifade etmez. Mânâ şöyle olur: Cuma namazının hakkını edâ ettikten sonra yeryüzüne dağılmanızda sizin için hiçbir sakınca yoktur.

*"Allah'ın lütfu"*ndan maksat, kârdır. Yani sizin için ne şekilde mümkün olursa olsun, meşrû kazançlardan olan ticaret ve diğer yollarla, kendinizin ve çoluk çocuğunuzun helâl rızkını arayın. Yasaktan sonraki kayıtsız emir ibâhe ifade eder, vücûp ifade etmez. Şu âyette de olduğu gibi: *"İhramdan çıkınca avlanın."* (Mâide:2)

«Allah'ı çok zikredin» Allah'ı hem dil hem de kalp ile devamlı zikredin. O'nu zikretmeyi, yalnız namaza hasretmeyin. **«Umulur ki kurtuluşa erersiniz.»** Dünya ve âhiretin iyiliklerini elde etmeyi umuyorsanız böyle yapın.

11. «Onlar bir ticaret veya bir eğlence gördükleri zaman, seni ayakta bırakarak hemen dağılıp oraya giderler.» *"Dağılıp giderler"* diye ifâde ettiğimiz *"infezzû"* kelimesi, bir şeyi kırıp parçalara ayırmak anlamındaki "el-fazzu" kelimesinden türemedir. Âyette önce ticaret ve eğlence kelimeleri geçtiği halde, onların yerini tutmak üzere getirilen zamir tekildir. Çünkü iki kelime biri birine, veya anlamındaki "ev" edâtı ile bağlanırsa, onlara giden zamir ikil olmaz. O halde, uygun olanı, zamirin geçen kelimelerden herhangi birine döndürülmesidir. Ama, ticaretin tahsîs edilmesi kinâye yoluyla uygundur. Çünkü maksat odur. Ya da ticarete ihtiyaç olduğu halde Rasûlüllahı bırakıp ona koşmak yasaklanınca, hiç ihtiyaç yokken hatta kınanılmış olan eğlenceye koşmanın öncelikle yasak oluşuna delâlet ettiği için müfret getirilmiştir. Zamirin *"görme"*ye râcî olduğu da söylenmiştir. Ayrıca *"ileyha"* kelimesini, "ev" edatını taksim anlamında alarak "ileyhimâ" şeklinde okuyanlarda olmuştur.

Bu âyetteki ticaretten maksat, Dihyetü'l-Kelbî'nin yaptığı ticarettir. Yani bu ticaret, âyetin nüzûlüne sebep olmuştur. *"Eğlence"*; insanı, yapması gereken ve asıl hedefi olan görevlerinden alıkoyan şeylerdir. Burada kastedilen, davulun sesleridir. Dihyetü'l-Kelbî, bir ticaretten geldiği zaman bilinip duyulması için davul çaldırırdı. Yahut da ticarî kervan gelince, o ticaretle ilgili olanlar davullarla, deflerle ve alkışlarla kervanı kaşılarlardı. Burada eğlenceden maksat budur, denmiştir.

Rivayet olundu ki, Dihyetü'l-Kelbî (r.a.) Şam'dan bir ticarî kervanla Medine-i Münevvere'ye geldi. Bu, İslâm'a girmeden önceydi. Medine'de de açlık ve pahalılık vardı. Kelbî'nin ticaret kervanında buğday, un, zeytinyağı gibi Medine halkının muhtaç olduğu her şey vardı. Kelbî geldiği sırada Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) cuma hutbesi okuyordu. Camide Rasûlüllah (s.a.v.)'ı dinleyen cemaat, Kelbî'nin geldiğini duyunca, başkaları kendilerini geçerler endişesiyle yerlerinden kalkıp ticaret kervanına doğru gittiler. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yanında 11 veya 12 kişi kaldı. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd İbn Ebî Vakkas, Abdurrahman İbn Avf, Ebû Ubeyde b. Cerrah, Said İbn Zeyd, Bilâl, Abdullah İbn Mesud (Allah cümlesinden razı olsun) kalanlar arasındaydı. Bir rivayette Abdullah İbn Mesud'un yerine Ammar İbn Yâsir söylenmiştir. Müslim, Câbir'in de kalanlar arasında olduğunu zikretmiştir. Kalanlar arasında bir de kadın bulunuyordu. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Muhammed'in hayatını kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun ki; eğer Müslümanların tümü camiden çıksaydı, Allah şu vadiyi çıkanlar üzerine ateşle tutuştururdu."*[4]

Âyetteki *"ayakta"* ifâdesi, *"minber üzerinde"* demektir.

Bil ki: Ashabın, yukarıda anlatıldığı gibi Rasûlüllah (s.a.v.)'ın meclisinden kalkıp dağılmamaları ve O'nu ayakta terketmemeleri, onların fazilet ve meziyetlerindendir. Bundan dolayı Mukâtil İbn Hayyâm dedi ki: "İlk zamanlar, cuma hutbesi, bayramlarda olduğu gibi namazdan sonra okunurdu. Bu sebeple Müslümanlar sandılar ki, üzerlerindeki farzı edâ ettiler, hutbeyi terketmede herhangi bir sakınca olmadığını zannettiler. Bundan sonra hutbenin yeri değiştirildi ve namazdan önceye alındı."

Bu yasaktan sonra hiçbir kimse, burun kanaması veya herhangi bir sebeple, Rasûlüllah (s.a.v.)'dan izin almadıkça O'nun yanından ayrılmıyordu.

4- Hâfız Ebû Ya'lâ rivayet etmiş. İbn Kesîr de tefsirinde nakletmiştir. Muhtasar: 3/501. *"Onunla sadece on iki kişi kaldı."* hadisini ise, Câbir'den Buharî ve Müslim tahric etmiş.

İzin almak isteyen, şehadet parmağıyla izin istiyor, Rasûlüllah (s.a.v.)'a eliyle işaret ederek izin istiyor. Rasûlüllah'da eli ile işaret ederek izin veriyordu.

İmam Suheylî dedi ki: "Hutbeyi dinlemeyi terketmede, kendileri için ruhsat tanıyan zevatın ileri sürdükleri bu hadis, sahih senetle rivayet edilmemiş ise de, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ashabına karşı gösterilmesi gereken hüsn-ü zan, hadisin sahih olduğunu icabettirir."

Bu fakir de (müfessir kendini kastediyor) der ki: Farzet ki, üzerlerindeki namaz borcunu ödediler. Fakat Rasûlüllah (s.a.v.)'ın meclisini terketmek onlara nasıl yakışır? Onların durumu, sanki başları üzerinde kuş varmış gibi sükunet içerisinde Rasûlüllah (s.a.v.)'ı dinlemeyi gerektirir. Benim kanaatim odur ki: Onların bu hareketi, yüce hikmetleri ve birçok faydaları içeren diğer sürçmeler nev'indendir. Ashabın bu hareketinin yalnız, dünya ve içindekilerden daha hayırlı olan bu âyetin inmesine sebebiyet vermesi kâfidir. Bu âyette basiret sahiplerine gizli kalmayan, Allah'ın kulları için nice ilâhî irşadlar vardır.

«De ki: 'Allah'ın yanında bulunan, eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır.» *"Allah'ın yanında olandan"* maksat, sevap ve mükâfattır. Allah Teâlâ onlara, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın vasıtasıyla hitabetti. Çünkü buradaki hitap, azarlama ile karışıktır.

Allah'ın katında olan menfaat, kesin ve ebedîdir. Fakat ticaret ve eğlencede olan var sanılan menfaat böyle değildir. Eğlencedeki menfaat kesin değildir. Ticaretteki menfaat ise ebedî değildir. Ebedî olmayan şey, şüpheli ve yok olmaya mahkum olan zan kabilindendir.

«Çünkü Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.» Çünkü Allah Teâlâ, rızıkları yaratandır. Öyle ise rızası için çalışın ve rızkı yalnız O'ndan isteyin. Şüphesiz rızkı veren, sarsılmaz gücün sahibi O'dur.

Allah'ın yardımı ve inayetiyle Cuma Sûresi'nin tefsiri tamam oldu.

MÜNÂFİKÛN SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 11 âyettir.

Bu sûre Yahya ALKIN tarafından tercüme edilmiştir.



إِذَا جَآءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ
وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ
لَكَاذِبُونَ ﴿١﴾ اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ
سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢﴾ ذَٰلِكَ
بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ
﴿٣﴾ وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ
لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ
عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٤﴾

1. Münâfıklar sana geldiklerinde: "Şahitlik ederiz ki, sen şüphesiz Allah'ın peygamberisin" derler. Allah da bilir ki, sen kesinlikle O'nun peygamberisin. Hiç şüphesiz Allah, münâfıkların yalancı olduklarına şahitlik eder.

2. Onlar, yeminlerini kalkan yapıp (insanları) Allah yolundan saptırdılar. Şüphesiz onların yaptıkları ne kötüdür!

3. Bunun sebebi, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleridir. Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir. Bu sebeple onlar hiç anlamazlar.

4. Onları gördüğün zaman kalıplarına şaşarsın. Konuştuklarında sözlerini dinlersin. Sanki onlar, bir yere dayanmış kerestedirler. Her sesi kendi aleyhlerinde sanırlar. Gerçek düşman onlardır. Onlardan sakın. Allah onları kahretsin. Nasıl da saptırılıyorlar!

1. «Münâfıklar sana geldiklerinde: 'Şahitlik ederiz ki, sen şüphesiz Allah'ın peygamberisin' derler.» *"Nifâk"*, dil ile imanı açıklamak, kalpte küfrü gizlemektir. Şu halde *münâfık*, itikadıyla küfrü gizleyen, sözüyle iman ettiğini açıklayan kişidir.

Müfredât isimli kitapta şöyle denmiştir: "Nifâk, İslâm'a bir kapıdan girip öteki kapıdan çıkmaktır. Nifâk Arapça "en-nâfikâu" kelimesinden alınmıştır. "Nâfika", tarla faresi, tilki ve kertenkele gibi hayvanların yuvasıdır. Anılan hayvan onu gizler, başkasını gösterir. Yuvasına girdiği taraftan ona varılınca, gizlediği yuvaya başıyla vurur ve oradan çıkar."

"Nefak" kelimesi, tünel anlamındadır. Münâfıklar, sözlerini bir takım edatlarla güçlendirerek söylerler. Bundan gayeleri, şehâdetlerinin samimi, itikatlarının halis, rağbet ve iştiyaklarının tam olduğunu bildirmektir.

"Şehâdet", kalp veya kafa gözünün şahitliğiyle hasıl olmuş ilimden kaynaklanan bir sözdür.

«Allah da bilir ki, sen kesinlikle O'nun peygamberisin. Hiç şüphesiz Allah, münâfıkların yalancı olduklarına şahitlik eder.» Burada birinci cümle, münâfıkların sözleri gerçeğe uygun olduğu için, söyledikleri sözün muhtevasını tasdik ediyor. Aynı zamanda: *"Hiç şüphesiz Allah, münâfıkların yalancı olduklarına şahitlik eder"* cümlesinin, münâfıkların söyledikleri sözün, yalan olduğunu vehmettirmesini de bu cümle gidermiştir. Cenab-ı Hakk'ın bu sözü, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı yüceltiyor.

Ebu'l-Leys dedi ki: "Münâfıkların şahitliği olmaksızın Allah bilir ki, hiç şüphesiz sen O'nun peygamberisin" mânâsı ifade ediliyor. Nitekim Allah

Teâlâ şöyle buyuruyor: *"...Şahit olarak Allah yeter. Muhammed Allah'ın Rasûlüdür..."* (Fetih: 28-29)

Âyette zamir yerine, ismin getirilmesi münâfıkları kınamak ve hükmün sebebini bildirmek içindir. Mânâ şöyle olur: Sözlerinin, itikattan ve gönül huzûrundan kaynaklandığına dair iddia ve sözlerinde yalancı olduklarına Allah şahitlik eder. Çünkü şahitlik, sözün kalbteki inanca uygun olduğu haber için kullanılır.

2. «Onlar, yeminlerini kalkan yapıp (insanları) Allah'ın yolundan saptırdılar.» *"Onlar"*dan maksat, münâfıklardır. İnandıklarına dair yaptıkları yemin, yalan yemindir. Çünkü şehâdetle te'kid kastedildiği zaman, yemin yerinde kullanılır. Ebû Hanife (r.a.) görüşüne bunu şahit göstererek demiştir ki: "Şehadet ederim demek, yemin ederim demektir." Yemin, el manâsına gelen kelimeden alınmadır. Çünkü yemin eden kişi eli ile işaret eder.

İhtiyaç anında Allah Teâlâ adına yapılan doğru yemin caizdir. Zira Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in zaman zaman: *"Allah'a yemin ederim ki... Hayatımı kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki..."* dediği vakidir. Fakat kesin bir zaruret olmadıkça Cenab-ı Hak'kın adını gelişi güzel kullanmaktan sakınmak gerekir.

Münâfıklar Allah adına yaptıkları yemini kalkan yaparak, kendilerini esir olmaktan, öldürülmek ve benzeri gibi şeylerden korumaya çalışırlardı. *"Yemini kalkan yapmak,"* ihtiyaç anında yemin ederek cezadan kurtulabilmek için, kendilerini yemin etmeye hazırlamaktan ibarettir.

Münâfıklar, İslâm'a girmek isteyen kimseleri "O peygamber değildir" diyerek, Allah yolunda harcama yapmak isteyenlere de engel olmak sûretiyle onları İslâm'dan alıkoymaya çalışıyorlardı. Nitekim ileride bu anlatılacaktır. Şüphe yoktur ki, münâfıkların bu engellemeleri fiilen yemin etmelerinden önce geliyordu. Kalkan manâsına gelen *"cünnet"* kelimesinin kökü olan *"cin"*, bir şeyi duyu organlarından saklamaktır. "Cennehu'l-leylü" gece onu karanlığıyla örttü, denir. Duyu organlarına karşı kapalı olduğu için kalbe de "cenân" denmiştir. *"Cünnet"*, yahut micenn, kişiyi koruyup örten kalkandır. "Cennet", ağaç ve nebatlarıyla toprağı örten, ağaçlı her bahçeye denir.

«Şüphesiz onların yaptıkları ne kötüdür!» Yani onların yaptıkları iki yüzlülük, İslâm'dan alıkoyma ve Allah yolundan yüz çevirme ne kötü şeylerdir!

3. «Bunun sebebi, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleridir.» Münâfıkların amel yönünden insanların en kötüleri olmalarına şehâdet eden söz, onların önce iman etmeleri yani diğer Müslümanlar gibi şehâdet kelimesi getirmeleri sonra inkâr etmeleri sebebiyledir. Yani daha sonra kendilerinde müşahede edilen alâmet ve delillerle küfürleri ortaya çıkmıştır.

«Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir.» O kadar ki, âdeta küfürde alışkanlık kazanmışlar ve onunla sanki sükunete kavuşmuşlardır. Kötü amellerine karşı bir azap ve iki yüzlülüklerine karşı da bir ceza olarak iman gönüllerine girmez olmuştur. Gönüllerinin mühürlenmesi kendi amelleri sonucu olunca: "Ne yapalım? Allah bizim kalplerimizi mühürledi. Artık biz daha nasıl iman edelim?" deme hakları yoktur. *"Mühürleme"* diye ifâde ettiğimiz *"tab'"* bir şeyin herhangi bir şekilde tasvir edilmesidir. Para tab' etmek bu kabildendir. Tab', mühürlemeden daha geneldir. Nakışlamadan daha özeldir.

«Bu sebeple onlar hiç anlamazlar.» Mü'minlerin bildiği gibi, münâfıkların imanın hakikatını bilip anlamaları mümkün değildir.

4. «Onları gördüğün zaman kalıplarına şaşarsın.» Fiziki yapıları gösterişli olduğu için dikkatini çeker, yüzleri parlak olduğu için de görünüşleri hoşuna gider. Hoşa giden şey demek, orjinalliğinden dolayı gözde büyüyen şey demektir. *"Taaccüb"*, şayılacak şey sebebiyle ruhta oluşan hayrettir.

Dillerinin keskinliği, sözlerinin tatlılığı ve edebî konuşmalarından dolayı **«konuştuklarında sözlerini dinlersin.»**

«Sanki onlar bir yere dayanmış kerestedirler.» *"Huşubun"* kelimesi, *"haşebe"*nin çoğuludur. *"Haşebe"* kalın kereste demektir. Münâfıkların, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın meclislerinde bir yere dayanarak oturmalarındaki manzaraları, istifade edilmekten, hayır ve ilimden boş olan cisimler olmaları hususunda, duvara dayanmış dikilmiş kerestelere benzetilmişlerdir. Bunun içindir ki, kerestelerde *"dayanmış"* ifadesi kullanılmıştır. Çünkü istifade edilen keresteler, ya tavanda, ya duvarda veya bunlar gibi istifade edilen yerlerde olur. İşte bu duvara dayalı kerestelerde hiçbir menfaat olmadığı gibi, bu münâfıklarda da hiçbir hayır yoktur.

Bu fakir (müellifin kendisi) der ki: Bu âyette şuna da işaret vardır: Büyük insanların meclislerinde ve ilim topluluklarında bir yere dayanmak edebi terketmektir. Bunun için İmam-ı Mâlik, Harun er-Reşid'i *Muvatta* isimli hadis kitabını dinlerken bir yere dayanmaktan men etmiştir. Bu âyet ve şu hadis:

"Şişman ve iri kişi, kıyamet günü, Allah katında sinek kanadı kadar değeri olmadığı halde gelir"[1] gösteriyorlar ki, olgunluk ve noksanlık hususunda itibar iki küçüğe yani dil ve kalbedir. İki büyüğe yani kafa ve cesede değil. Şüphesiz ki Allah Teâlâ, şekillere ve servetlere değil gönüllere ve amellere bakar. Nice küçük görülen sûretler var ki, Allah katında altın değerindedir.

Bu âyette şuna da işaret vardır: Mü'min kişi, bedeniyle ve servetiyle birçok imtihanlara tabi tutulur ve böylece günahlarına keffaret olur. Halbuki kâfir böyle değildir. O, kıyamet gününde günahlarının tamamıyla gelir.

Yükselen **«her sesi kendi aleyhlerinde sanırlar.»** *"Sayha"*, sesi yükseltmektir. *Kâmus*'taki izaha göre, var gücüyle bağırmaktır.

Âlimlerden birisi şöyle der: "Münâfıklar, bir faydadan dolayı askerde birisi nidâ etse, bir hayvan kaçsa da onun sahibi arayıp bağırsa, insanlar içerisinde bir gürültü olsa, bütün bunları kendi aleyhlerinde sanırlar. Çünkü münâfıklar korkak olur, korku kalplerinde yerleşmiştir. Hain, korkak olur. Bu ifadede, onları küçük düşürme ve değerlerini hafife alma vardır."

Denildi ki: "Münâfıklar, Allah'ın haklarında, sırlarını ortaya dökecek, mal ve canlarını mübah kılacak âyetler indirmesinden daima korkuyorlardı."

«Gerçek düşman onlardır.» Düşmanlıkta kök salmış hakiki düşmanlar onlardır. Çünkü en aşırı düşman, sana yakın olup içinde düşmanlık hastalığı bulunduran ve içindeki bu hastalığın gitmediği düşmandır.

«Onlardan,» sözlerine meyledip güvenmekten **«sakın.»**

«Allah onları kahretsin.» Bu, münâfıklara bir beddua ve onlara lânet etmesini, onları yüz üstü bırakmasını, onları zillet ve yardımsız üzere öldürmesini zât-ı ilâhî'den taleptir. Nitekim İbn Abbas bu cümleyi: *"Allah onlara lânet etsin"* mânâsıyla tefsir etmiştir.

Mü'minlerin, münâfıklara bu şekilde beddua etmelerini Allah öğretiyor da olabilir. Âyet gösteriyor ki, bozgunculara beddua edilmesinin gerektiği yerler de vardır. Şu halde Allah Teâlâ, bid'atçı, sapan ve saptıran kimseleri kahretsin. Çünkü onlar, hasımların en şerlisi ve düşmanların en zararlı olanlarıdır.

1- Hadisi, Buhârî *Tefsiru Sûreti'l-Kehf*'te 8/324, Müslim *Sıfâtu'l-Kıyâme*'de 2785 rivâyet etmişlerdir. Devamı şöyledir: Ve şunu okuyun buyurdu: *"Onlar için kıyamet günü ölçü tutmayız."* (Kehf: 105) Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/235.

«Nasıl da saptırılıyorlar!» Bu cümle, münâfıkların halinden hayret etmeyi ifade eder. Yani, hayret, deliller ortaya çıktıktan sonra haktan ve nûrdan, içinde bulundukları küfür, sapıklık ve karanlığa nasıl döndürülüyorlar! Evvelki cümle ile birlikte şu mana anlaşılmaktadır: Allah onları, rüsvaylık, mahrumiyet, kötü hâl ve yüz üstü bırakmakla kahretsin. Hak dinin yolundan nasıl da yüz çeviriyorlar.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ
لَوَّوْا رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُم مُّسْتَكْبِرُونَ ﴿٥﴾
سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَن
يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٦﴾ هُمُ
الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِندَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَنفَضُّوا
وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ
لَا يَفْقَهُونَ ﴿٧﴾ يَقُولُونَ لَئِن رَّجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ
الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ ۚ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ
وَلَٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨﴾

5. Onlara: "Gelin, Allah'ın peygamberi sizin için mağfiret dilesin" denildiği zaman başlarını çevirirler ve bundan sonra sen onların gururlanarak uzaklaştıklarını görürsün.

6. Onlara mağfiret dilesen de dilemesen de onlar için birdir. Allah onları kesinlikle bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, yoldan çıkmış topluluğa hidayet etmez.

7. Onlar: "Allah'ın elçisinin yanında bulunanlar için hiçbir şey harcamayın ki dağılıp gitsinler" diyenlerdir. Oysa, göklerin ve yerlerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münâfıklar (bunu) anlamazlar.

8. Onlar: "Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, en üstün olan, en zelil olanı oradan mutlaka çıkaracaktır" diyorlardı. Halbuki üstünlük ancak Allah'ın, Rasûlü'nün ve mü'minlerindir. Fakat münâfıklar (bunu) bilmezler.

5. «Onlara: 'Gelin, Allah'ın peygamberi sizin için mağfiret dilesin' denildiği zaman başlarını çevirirler.» Münâfıkların cinayetleri ortaya çıkınca, nasihat yoluyla kendilerine: "Gelin Rasûlüllah (s.a.v.) sizin için Allah'a duâ etsin, lütfuyla ayıplarınızı örtmesini ve günahlarınızın bağışlanmasını talep etsin," denildiğinde başlarını çevirirler. Âyetteki *"gelin"* anlamına gelen *"teâlev"* kelimesi, aslında yukarıda bulunan birisinin, aşağıda bulunan birini çağırdığı halde kullanılan *"teâlâ"* kelimesinden türemedir. Bu kelime, sonradan mutlak olarak "gelmek" karşılığında kullanılmaya başlanmıştır.

«Ve bundan sonra sen onların gururlanarak uzaklaştıklarını görürsün.» Yani söyleyenden veya mağfiret talep etmekten yüz çevirirler. Çünkü şeytan onlara galebe çalmış, kuşkulanma gücü onları kaplamıştır. Bencillikle delil getirmeye kalkmışlar ve kendi kafalarına göre bir hayır düşünmüşlerdir.

6. «Onlara mağfiret dilesen de dilemesen de onlar için birdir.» Onlar, işledikleri cinayetlerden özür dileseler dahi farketmez.

Keşfu'l-Esrâr adlı kitapta şöyle söylenmiştir: "Rasûlüllah (s.a.v.), onların iman etmeleri için Allah'ın yadımını istiyor ve günahlarından mağfiret edilmeleri için de istiğfar ediyordu. Denildi ki Cenab-ı Hak: *"Onlara yetmiş kez af dilesen de Allah onları asla bağışlamıyacaktır."* (Tevbe:80) buyurunca Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle dedi: *"Yetmişten fazla mağfiret talep edece-*

ğim."[2] Bunun üzerine Cenab-ı Hak: *"Onlara mağfiret dilesen de dilemesen de birdir"* âyetini indirdi.

Çirkinliklerinde ısrar ettikleri, özür dileyip mağfiret dilemekten yüz çevirdikleri gibi **«Allah onları kesinlikle»** ebediyyen **«bağışlamayacaktır.»** Çünkü münâfıklar, günahlarında devam ettiler, küfürlerinde sabitleştiler, doğru ve fıtrî olan dinden çıktılar.

«Çünkü Allah, yoldan çıkmış topluluğa hidayet etmez.» Nifâk ve küfre dalmış, hak yoldan çıkmış, isyanda çok ileri gitmiş topluluğa hidayet etmez.

Bu âyette, kararmış yaratılışlarının kesafetinden ve bulanık tabiatlarının kabalığından dolayı, mağfiret dileme kabiliyetlerinin kalmadığına işaret vardır. Eğer Allah'tan mağfiret istemeyi kabullenme kabiliyetleri olsaydı, dünya sevgisinden nefis ve nefsanî arzulara uymaktan vazgeçip Rasûlüllah'a, şeriate ve hidayete yönelirlerdi. Hayvanî arzu ve huyların karanlıklarında kalmazlardı.

7. «Onlar: 'Allah'ın elçisinin yanında bulunanlar için hiçbir şey harcamayın ki dağılıp gitsinler' diyenlerdir.» Münâfıklar Ensar'a diyorlardı ki: "Rasûlüllah'ın yanında olanlara, geçimlerini sağlayabilecekleri hiçbir nafaka vermeyin." Bununla fakir muhacirleri kastediyorlardı. Gerçekte inanmadıkları halde Rasûlüllah (s.a.v.) demeleri, ya istihza ve küçümsemek veya kendisiyle şöhret bulduğu bir lâkabı gibi olduğu içindi. Yoksa onlar, Rasûlüllah olduğunu kalben tasdik etselerdi, kendilerinden nifâk hareketleri meydana gelmezdi. Şu da mümkündür: Münâfıklar *"Rasûlüllah"* demeyiştir. Fakat Cenab-ı Hak, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'i yüceltmek ve ona ikram için *"Rasûlüllah"* ifadesini kullanmıştır. *"Dağılıp gitsinler"* derken de, kendi kabilelerine yani Mekke'ye dönsünler demek istiyorlardı.

«Oysa, göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münâfıklar (bunu) anlamazlar.» "Rızıkların hazineleri yalnız Allah'ın kudret elindedir, dilediğine verir, dilediğine vermez" gerçeğini açıklayarak, infâk etmedikleri

2- Bu hadisi İbn Merdûye Urve'den; İbn Cerîr de İbn Abbas (r.a.)'tan rivayet etmiştir. İbn Abbas (r.a.) dedi ki: Berâet Sûresi'ndeki: *"Onlar için ister mağfiret talep et, ister etme. Yetmiş kere mağfiret talep etsen de Allah onları kesinlikle bağışlamıyacaktır."* (Tevbe:80) âyeti inince Rasûlüllah (s.a.v.) dedi ki: *"Rabbimi işittim, onların hakkında bana ruhsat tanıdı. Allah'a yemin olsun ki, yetmişden fazla mağfiret isteyeceğim. Umulur ki Allah onları mağfiret eder."* Bunun üzerine Münâfıkûn Sûresi'ndeki bu âyet geldi. *Ed-Dürrül-Mensûr*: 6/224.

takdirde fakir Müslümanlar Rasûlüllah (s.a.v.)'ın etrafından dağılıp gidecekle ri tarzındaki zanlarını, Cenab-ı Hak red ve iptal ediyor. Yağmurlar ve nebatlar da Allah'ın rızık hazinelerindendir. *"Hazâin"*, *hızâne* kelimesinin çoğuludur. Hızâne, değerli malların depolanıp korunduğu yerdir. Mahzen de aynı manaya gelir.

"Her şeyin hazineleri yalnız Bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz."(Hicr:21) âyetinin tefsirinde bu hususta izahlar geçti. Münâfıklar, Allah'ı ve Allah'ın kainattaki faaliyetlerini bilmedikleri için, bunu anlamazlar ve küfrü gerektiren sözleri söyler dururlar.

8. «Onlar: 'Andolsun, eğer Medine'ye dönersek en üstün olan, en zelil olanı oradan mutlaka çıkaracaktır' diyorlardı.» Rivayet olundu ki, Rasûlüllah (s.a.v.) Mustalik Oğulları'yla karşılaşıp, onları bozguna uğratıp bir kısmını katlettikten sonra iki bin deve, beş bin koyun ve iki yüz civarında insan alıp Medine'ye getirdi. Alınan esirler arasında, Mustalik Oğulları'nın reisi Hâris'in kızı Cüveyriye de bulunuyordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), onu hürriyetine kavuşturup kendisiyle evlendi. Cüveyriye bu esnada yirmi yaşında bulunuyordu.

Bu yolculuk esnasında, Cehcah İbn Said el Gıfarî ile Sinan el-Cuhenî su yüzünden münakaşa ettiler. Cehcah, Hz. Ömer (r.a.)'in işçisiydi. Atını sürüyordu. Sinan ise münâfıkların başı olan Abdullah İbn Ubeyy'in müttefiki bir münâfıktı. Münakaşa kavgaya dönüştü. Cehcah muhacirlerden yardım istedi. Sinan da fakir muhacirlere karşı Ensar'dan yardım istedi. Cehcah, Sinan'a bir şamar patlattı. Bunun üzerine Sinan, Abdullah İbn Ubeyy'e gidip şikâyette bulundu. İbn Ubeyy dedi ki: "Yalnız şamar yememiz için Muhammed (s.a.v.)'e arkadaşlık ediyoruz. Vallahi bizim durumumuz şu darb-ı mesele benziyor: 'Besle köpeğini yesin seni.' Fakat Allah'a yemin olsun ki, eğer bu seferden Medine'ye dönersek en üstün olan, en zelil olanı oradan çıkaracaktır." "En üstün" ifadesiyle kendisini kastediyordu. "En zelil" sözüyle de Müslümanları kastediyordu. Âyette, Abdullah İbn Ubeyy'in söylediği sözün bütün münâfıklara isnad edilmesi, münâfıkların onun sözüne rıza göstermelerinden dolayıdır. Abdullah İbn Ubeyy bundan sonra kendi kavmine dönüp şöyle dedi: "Kendi kendinize ne yaptınız böyle? Yurdunuzu onlara helâl kıldınız. Servetlerinizi onlarla paylaştınız. Vallahi onlara yiyecek vermeseniz, böyle sizin sırtınıza çıkmazlar, yakın zamanda sizi bırakıp giderler. Öyle ise onlara infâk etmeyin ki Muhammed (s.a.v.)'in etrafından dağılıp gitsinler."

Zeyd İbn Erkam bu sözleri duydu, genç bir kimse idi. Zeyd, Abdullah İbn Ubeyy'e dedi ki: "Vallahi sen, zelil, alçak ve kavminin arasında hoşlanılmayan bir kimsesin. Muhammed (s.a.v.) Allah katında üstün, Müslümanlarla güçlüdür." Bunun üzerine İbn Ubeyy: "Sus! Ben şaka yapıyordum" dedi.

İbn Ubeyy'in dediklerini Zeyd, Rasûlüllah (s.a.v.)'a haber verdi. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın rengi attı. Hz. Ömer (r.a.) dedi ki: "Ey Allah'ın elçisi! Bana müsade buyur da şu münâfığın boynunu vurayım." Rasûlüllah (s.a.v.): *"Yâ Ömer! Öyle yaparsan Medine'de birçok kişiyi zelil edersin. (onların düşmanlıklarını çekersin.)"* Ömer (r.a.): "Bir muhacirin öldürmesini istemezsen ensardan birisine emir buyur da, o öldürsün" dedi. Rasûlüllah (s.a.v.): *"O zaman da insanlar, 'Muhammed ashabını öldürüyor,' demeye başlarlar"* buyurdu. Sonra Rasûl-i Kibriyâ Efendimiz (s.a.v.) Abdullah İbn Ubeyy'e şöyle dedi: *"Bana ulaşan sözleri söyleyen sen misin?"* Abdullah İbn Ubeyy: "Sana Kur'an'ı indiren Allah'a yemin olsun ki, ben bu sözlerin hiçbirisini söylemedim. Zeyd, yalancının tâ kendisidir," dedi. Orada hazır bulunanlar: "İbn Ubeyy bizim şeyhimiz ve büyüğümüzdür. Bir çocuğun sözüne inanma. Kendi vehmine kapılmış olabilir" dediler.

Rivayete göre Rasûlüllah (s.a.v.) daha sonra Zeyd'e şöyle buyurdu: *"Sen belki Ubeyy'e kızdığın için böyle konuştun."*Zeyd: "Hayır!" dedi. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Belki yanlış duydun"* buyurdu. Zeyd: "Hayır!" dedi. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Belki başkasını İbn Ubeyy sandın"* dedi. Zeyd yine: "Hayır" dedi.

Sonra bu âyet inince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Zeyd'in arkasından yetişti ve şöyle buyurdu: *"Kulağın tam işitmiş ey genç! Allah seni doğruladı, münâfıkları yalanladı."*[3]

Allah Teâlâ Münâfıkların sözlerini şu âyet-i kerime ile reddetti:

«Halbuki üstünlük, ancak Allah'ın, Rasûlü'nün ve mü'minlerindir.» Yani, galebe ve güç yalnız Allah'ındır. Sonra da Allah'ın üstün kıldığı Rasûlü'nün ve mü'minlerindir, başkasının değil. Nitekim alçaklık ve zillet de, şeytanın ve onun arkadaşları olan münâfıkların ve kâfirlerindir.

3- Bu hadisin aslı Buhârî ve Müslim'dedir. Bunu Abdürrezzak ve Abd b. Humeyd Katâde'den tahrîc etmişlerdir. Tirmizî'nin rivâyetine göre; Abdullah b. Selûl ashabın hayırlılarındandı. Babasının Rasûlüllah hakkında söylediklerini duyunca, yoluna durdu ve: "Vallahi sen alçak olduğunu, Rasûlüllah'ın şerefli olduğunu söyleyinceye kadar Medine'ye giremezsin" dedi. O da söylenileni yaptı. Bkz. *Tefsîru İbn Kesîr Muhtasar*, 3/506. *ed-Dürrü'l-Mensûr*: 2/225.

Sâlihlerden birisi pejmürde bir kıyafet içinde olduğu halde kendi kendine şöyle söylendi: "Sen İslâm üzere değil misin? O İslâm ki zilleti olmayan izzettir. Beraberliğinde fakirlik olmayan zenginliktir."

Hz. Ali (r.a.)'nin oğlu Hz. Hasan (r.a.)'dan şöyle rivayet olundu: Bir adam kendisine dedi ki: "İnsanlar sende gurur olduğunu sanıyorlar." Hz. Hasan (r.a.): "Bendeki bu hâl gurur değil, izzettir" dedi ve adı geçen bu âyeti okudu.

Büyük zatlardan biri dedi ki: "Kim bu dünyada hâlis kul olursa, ebedî âlemde hâlis sultan olur."

Bir hadislerinde Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Ben, Âdemoğullarının efendisiyim. Övünmek yok."*[4] Yani, dünyada efendi olmakla övünmem, aksine ubûdiyyetle, kul olmakla övünürüm. Benim izzetim kulluktadır. Allah'a kulluğun dışında hiçbir şeref yoktur. Bütün zillet ve alçaklık da Allah'a isyan edip karşı gelmektir.

Kuşeyrî şöyle söyledi: "Rasûlüllah (s.a.v.) ve mü'minlerin izzeti ve şerefi, yaratma ve sahibi olma cihetiyle Allah'a aittir. Allah'ın izzeti, O'nun ezelî bir sıfatıdır. Çünkü tüm izzet Allah'ındır." Kuşeyrî'nin bu sözü, şu iki âyetin arasını birleştirmektedir: *"Kim izzet ve şeref isterse bilsin ki, izzet ve şerefin tümü Allah'ındır..."* (Fâtır:10) *"...Halbuki üstünlük ancak Allah'ın, Rasûlü'nün ve mü'minlerindir..."* (Münâfıkûn:8)

Aziz ve yüce olanın yalnız Allah olduğunu bilen kişinin, hiçbir yaratığı, Allah'a bağlanmadan yüceltmemesi edeptendir. Böyle olduğu içindir ki şöyle rivayet edilmiştir: "Bir kimse, zengine sırf zengin olduğu için tevazu gösterirse dininin üçte ikisi gider. "

Gönülde Allah büyürse, gözde yaratılan küçülür. İzzet verenin Allah olduğunu bilirsen yalnız O'ndan izzet istersin. İzzet, yalnız O'na itaat etmekle elde edilir.

İlim ehlinin birinden şöyle hikâye olunmuştur: "Tavaf esnasında bir adam gördüm, önündeki hizmetçileri insanları sağa sola itiyorlardı. Sonra ben bu adamı Bağdat Köprüsü üzerinde el açıp dilencilik yaparken gördüm. Adamın tavaf esnasında gördüğüm adam olup olmadığını anlamak için ona doğru dikkatle baktım. Bana dedi ki: "Neden bana devamlı bakıp duruyorsun?" Ben

4- Tirmizî'nin rivayet ettiği hadisin bir kısmıdır. Daha evvel tamamı geçti.

de dedim ki: "Ben seni, tavafta durumu şöyle şöyle olan bir adama benzettim," dedim. Bu sefer adam bana: "İşte ben oyum. Hiç şüphesiz ki ben, insanların tevazu gösterdiği yerde gururlandım. Allah da beni, insanların yüceldiği yerde alçalttı."

«Fakat münâfıklar (bunu) bilmezler.» Aşırı cehalet ve gururlarından dolayı hezeyanda bulunurlar. Bundan evvelki âyetin *"lâ yefkahûn"* (anlamazlar), bu âyetin ise *"lâ ya'lemûn"* (bilmezler) kelimesi ile bitirilmesi, belâğatta makbul sayılan ifade tarzı değişikliği içindir. Ayrıca birinci âyet, onların kafasızlıklarının ve anlayışsızlıklarının; ikinci âyet ise, ahmaklık ve cehaletlerini açıklamaktadır.

Burhânu'l-Kur'an adlı kitapta bu hususta şöyle denmiştir: "Birincisi: *"...Oysa, göklerin ve yerlerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münafıklar bunu anlamazlar."* (Münafıkûn: 7) âyetine bitişiktir. Burada kapalılık vardır. İnce anlayışa muhtaçtır. Münâfıklar ise ince anlayıştan mahrumdurlar. İkincisi ise: *"Halbuki üstünlük ancak Allah'ın, Rasûlü'nün ve mü'minlerindir. Fakat münâfıklar bunu bilmezler,"* âyetinin sonunda gelmiştir. Hiç şüphesiz Allah Teâlâ dostlarını yüceltir, düşmanlarını alçaltır."

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَٰلُكُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُكُمْ عَن ذِكْرِ ٱللَّهِ ۚ
وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٩﴾ وَأَنفِقُوا۟ مِن مَّا رَزَقْنَٰكُم
مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَآ أَخَّرْتَنِىٓ إِلَىٰٓ أَجَلٍ
قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٠﴾ وَلَن يُؤَخِّرَ ٱللَّهُ
نَفْسًا إِذَا جَآءَ أَجَلُهَا ۚ وَٱللَّهُ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١١﴾

9. Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar hüsrana uğrayanların tâ kendisidir.

10. Herhangi birinize ölüm gelip de: "Rabbim! Beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam" demesinden önce, size verdiğimiz rızıktan harcayın.

11. Allah, eceli gelince hiçbir canlıyı geri bırakmaz. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdar olandır.

9. «Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın.» Yani, ey gerçek iman edenler! Aile efradınızın işlerini görmek için gösterdiğiniz ihtimam, yararları için sarfettiğiniz özen ve onlarla geçirdiğiniz hoş anlar, sizleri başta namaz olmak üzere yapmakla sorumlu olduğunuz diğer ibadetlerden, zikrullahtan alıkoymasın.

Bu âyetten maksat, çoluk çocukla uğraşmak bahanesiyle zikirden, Allah'ı anmaktan Müslümanların gafil kalmasını yasaklamaktır.

Münâfıklar, servetleriyle başbaşa kalırlar, cimrilik ederler, çoluk çocuklarıyla övünüp onlarla güçlü olduklarını sanırlar, kendi akrabalarıyla, aşiretleriyle ve onların servetleriyle uğraşırlar, Allah'tan, Allah ve Rasûlüllah'a itaat etmekten gafil yaşarlardı. "Hz. Muhammed (s.a.v.)'in yanında olan Müslümanlara yardım etmeyin," derlerdi. İşte mü'minlerin bu hususta da onlar gibi olmaları yasaklanmıştır.

«Kim bunu yaparsa işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendisidir.» Kim bu dünyanın fani zevkleriyle oyalanıp dini ihmal eder, az bir zaman için dahi olsa Allah'tan başkası ile meşgul olup Allah'tan gafil kalırsa, işte bunlar tam anlamıyla zarara uğrayanların tâ kendileridir.

10. «Herhangi birinize ölüm gelip de: 'Rabbim! Beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam' demesinden önce, size verdiğimiz rızıktan harcayın.» Size vermiş olduğumuz rızıklardan birkısmını, onun size gelişini kendinizden bilmeyerek, ebedî âleme sermaye olması için infak edin. Emrin zahirine bakacak olursak maksat, farz olan infak yani zekâttır. Fakat infakın her çeşidini kapsadığını söylemek daha yerinde ve makama daha uygun olabilir.

"Ölüm gelmeden evvel" demek, ölümün işaret ve alâmetlerini görme-

den evvel demektir. Âyette nesnenin özneden önce anılması, zikredilenlere ihtimam ve gelecek olanlara teşvik içindir. "Size ölüm gelmeden evvel" denmedi de *"herhangi birinize ölüm gelmeden evvel"* dendi. Bu ifadede şuna işaret vardır. Ölüm onlara ayrı ayrı gelir ve tümünü kuşatır.

*"Yakın bir süre"*den maksat, kısa bir an, az bir zaman demektir. *"Sadaka verip iyilerden olsam"* sözü şuna işaret ediyor: Sadaka vermek, iyi olmaya ve kulluğa sebeptir. Nitekim sadaka vermemek, bozulmaya ve helâk olmaya sebeptir.

Abdullah İbn Abbas (r.a.)'ten şöyle rivayet olunmuştur: "Bir kimsenin zekât verecek kadar serveti olduğu halde zekâtını vermez, farz olan haccını yapmazsa ölüm anında tekrar dünyaya dönmeyi Allah'tan ister." Bu söz üzerine bir adam dedi ki: "Ey İbn Abbas! Allah'tan kork. Tekrar dünyaya dönmeyi kâfirler ister." Bunun üzerine İbn Abbas: "Ben size bu hususta Kur'an'dan âyet okuyacağım," dedi ve üzerinde durduğumuz bu sûrenin 9. ve 10. âyetlerini okudu.[5] İtiraz eden adam: "Ey Abdullah İbn Abbas! Ne kadar mal, zekâtın farz olmasını gerektirir?" dedi. Abdullah İbn Abbas: "İki yüz dirhem gümüş ve daha fazla olan mal" dedi. O adam: "Ne kadar servet, hac yapmayı gerektirir?" dedi. İbn Abbas: "Gidip gelinceye kadar yetecek azık ve binit," dedi.

Bu âyet, mü'minler ve ehl-i kıble hakkında inmiştir. Bununla beraber kâfirlere de bir dokundurma ve taşlama vardır. Tekrar dünyaya dönme temennisi yalnız kâfirlere ait olmayacak, kulluğunda noksanlık yapan herkes bunu temenni edecektir.

Âlimlerden biri dedi ki: "Bu âyette, zekâtın bir an evvel verilmesinin vacip olduğuna delâlet vardır. Çünkü ölümün her an gelme ihtimali vardır. Diğer ibadetler de böyledir. Zaman gelince geciktirilmemelidir."

Her zaman zekâtı geciktirmeden vermek müstehaptır, evlâdır. Bundan dolayıdır ki, bazı müctehidler Rasûlüllah (s.a.v.)'ın: *"İlk vakit, Allah'ın rızasıdır,"* sözüyle amel ederek, zekâtın farz olduğu ilk anda verilmesini tercih etmişlerdir. Böyle yapmakta, Cenab-ı Hakk'ın rızasını alma düşüncesi vardır. Çünkü insan, son vakte yetişip yetişemeyeceğini bilemez.

5- Tirmizî, Taberanî ve İbn Merduye İbn Abbas'tan tahrîc etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/226.

11. «Allah, eceli gelince hiçbir canlıyı geri bırakmaz.» Yani, itaatkâr veya isyankâr, küçük veya büyük her canlının eceli gelince Allah ona mühlet tanımaz, ölümünü geciktirmez. Ecelden maksat, ömrün başından sonuna kadar uzanan zaman birimidir.

«Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdar olandır.» Böyle olduğu içindir ki, amellerinizin karşılığını verecektir. Sâlih amellerin karşılığı mükâfat, kötü amellerin karşılığı da azap olacaktır. Öyle ise hayırda yarışıp acele ediniz. Gelecek olan şeye hazırlanınız.

Ebû Hureyre (r.a.)'ten rivayet olunuyor. Şöyle dedi: Bir adam dedi ki:"Ey Allah'ın Rasûlü! Hangi sadakanın mükâfatı daha büyüktür?" Rasûlüllah (s.a.v.): *"Sıhhatin yerinde olduğu, mala karşı düşkün olduğun, fakirlikten endişe edip zenginliği umduğun halde verdiğin sadaka. Can boğaza gelip de: 'Malımdan falancaya şu kadar, falancaya şu kadar, şu kadar da falana ait,' diyeceğin zamana kadar ihmal etme"* buyurdu.[6]

İmam-ı Gazâlî (r.a.), Abdullah El-Müzenî'den şunu rivayet ediyor: "İsrailoğullarından bir adam büyük bir servet biriktirdi. Ölüm yaklaşınca çocuklarına dedi ki: 'Servetimin her türlüsünden bana getirin.' At, deve, un ve diğer mallardan birçok şey getirildi. Bunları görünce, servetine karşı olan hasretinden ötürü ağladı. Onu ağlarken ölüm meleği gördü ve şöyle söyledi: 'Seni böyle ağlatan nedir? Sana bu serveti veren Allah'a yemin olsun ki, ruhun ile bedenini birbirinden ayırıncaya kadar evinden çıkmayacağım.' Adam dedi ki: 'Ne olur bana mühlet ver de servetimi hak yolunda dağıtayım.' Ölüm meleği: 'Geçti artık, sana verilen mühlet bitti. Ecelin gelmeden evvel bunu yapsaydın ya!' dedi ve ruhunu aldı."

Allah Teâlâ sizi ve bizi kendi yolunda harcayan, taat ve rızası için amel eden kullarından eylesin.

Yardım eden Allah'ın lütfuyla Münâfikûn Sûresi tamam oldu.

6- Hadisi Müslim *zekât*, Nesâî *vesâyâ* bölümünde, Ahmed İbn Hanbel de *Müsned*'de 3/221 de rivayet etmişlerdir.

TEĞÂBÜN SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 18 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.



يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ
وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ
وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢﴾ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ
بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ ۖ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٣﴾
يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ۗ
وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤﴾

1. Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ı tesbih ederler. Mülk O'nundur, hamd O'nadır. O her şeye muktedirdir.

2. Sizi yaratan O'dur. Buna rağmen kiminiz kâfir, kiminiz mü'minsiniz. Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir.

3. Gökleri ve yeri hakla (ve hikmetle) yarattı. Size şekil verdi ve şekillerinizi güzel yaptı. Dönüş ancak O'nadır.

4. Göklerde ve yerde ne varsa bilir. Gizlediklerinizi ve açıkladıklarınızı da bilir. Allah göğüslerde olanları da çok iyi bilir.

1. «Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ı tesbih ederler.» Oralardaki bütün yaratıklar Allah'ı zâtı kibriyâsına lâyık olmayan tüm kusurlardan sürekli olarak tenzih ederler.

Buradaki tesbihten maksat, ya delâlet etmekten ibaret olan işaret tesbihidir, canlı cansız her şeye şamildir. Ya da sözlü tesbihtir *"Sübhânallâh"* demektir. Araştırıcı âlimlere göre bu da tüm yaratıklara şamildir.

Sâlihlerden birisi şöyle demiş: "Okyanustaki balıkların tesbihlerini işittim: 'Azıkların, rızıkların, hayvanların ve bitkilerin Rabbi, kuddûs olan meliki tesbih ederiz,' diyorlardı.[1] Kuru ve yaş, her şeyin hayatı olmasaydı Rasûlüllah (s.a.v.) ezan okuyana taş ve çamurun şehadet ettiğini haber vermezdi."

Yok olmayacak olan dâimî **«mülk O'nundur,»** *"Mülk"*, tam kudret ve tasarrufun geçerliliğidir. **«Hamd O'nadır.»** Hamdedenlerin hamdi O'na mahsustur. *"Hamd,"* güzel sıfatları ve çeşitli fiilleri anarak yapılan övgü demektir. Âyette önce *"O'nadır"* anlamına gelen *"lehû"* nun zikredilmesi, hamdin başkasına değil, sadece O'na ait olduğunu te'kid içindir. Çünkü her şeyi yaratan, idare eden, hükmü altına alan, dilediği gibi tasarruf eden, temel nimetlerin ve ondan oluşanların sahibi O'dur. Eğer kullarına o nimetleri bahşetmeseydi kimse en ufak bir şeye kâdir olamazdı. Onun için nimetinden dolayı mü'minler O'na hamdederler. Dünyada ve ahirette hamd sadece O'nadır. Beşer için olan hakimiyet ve hamd gerçek anlamda değil, şekil bakımındandır.

«O her şeye muktedirdir.» Çünkü, O'nun kudreti gerektiren zâtının her şeye nisbeti aynıdır. O varetmeye, yok etmeye, hasta etmeye, iyileştirmeye, yüceltmeye, alçaltmaya ve benzerî her şeye muktedirdir. Allah'ın güçlü olduğunu bilen kişi, O'na muhalefet ettiği taktirde cezasından korkar. İhtiyacını istediği zaman, ihsan ve ikramı ile rahmet ve nimetinin en iyilerini umar.

2. «Sizi» en güzel şekilde **«yaratan O'dur. Buna rağmen kiminiz kâfir»** siniz. Yaratılışının gereği küfrü seçmiştir. Size düşen, tümünüzün imanı seçmeniz, yaratması ve buna bağlı olan diğer nimetlerinden dolayı O'na

1- Sübhâne'l-meliki'l-kuddûsi, rabbi'l-ekvâtı, ve'l-erzâkı ve'l-hayvânâtı ve'n-nebâtât.

şükretmenizdir. Ama tam anlamıyla imkânınız olduğu halde böyle yapmadınız. Gruplara ayrıldınız, parça parça oldunuz. Küfür kâfirin, imansa mü'minin fiilidir. Hz. Peygamber'in: *"Her doğan fıtrat üzere doğar,"* [2] hadisinden anlaşılıyor ki, küfür de iman da kulun kazanmasıdır. Şu âyet de aynı hükme delâlet etmektedir: *"Rasûlüm! Sen yüzünü hanif (birleyici) olarak dine yani, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise o fıtrata çevir."* (Rûm: 30) Bu iki gruptan her birinin çalışıp kazanma ve ihtiyarı vardır. Onun çalışmayı ve seçmesi, Allah'ın takdir ve dilemesiyledir. Mü'min, Allah kendisini yarattıktan sonra imanı seçer. Çünkü Allah onda bunu dilemiş, onun için bunu takdir etmiş ve ondan bunu bilmiştir. Kâfir ise Allah kendisini yarattıktan sonra küfrü seçer. Çünkü Allah onun için bunu takdir etmiş, ondan bunu bilmiştir. Ehli sünnetin anlayışı böyledir.

Anlatıldığına göre bir sünnî, bir mûtezilî ile kader konusunda tartışmış. Mûtezilî ağaçtan bir elma koparıp: "Bu elmayı ben koparmadım mı?" demiş. Sünnî: "Onu sen kopardıysan eski yerine koy" deyip, Mûtezilî'yi susturmuş. Mûtezilî verecek bir cevap bulamamış. Sünnînin bu cevapla Mûtezilîyi alt edişi şu açıdandır: Çünkü bir şeyi meydana getiren kudret, onun zıddını yapmaya da muktedir olmalıdır. Eğer bir şeyi parçalara ayırmak birisinin gücü dahilinde ise onları birleştirmek de gücü dahilindedir. Tek yaratıcının Allah olduğunu bilen kişinin, kulun kazancının olduğunu inkâr etmemesi, emirler ve nehiylerle imtihan etme konusundaki şeriat halısını dürmemesi onun edebindendir.

Hikâye edildiğine göre bilginlerden birisi, Hz. Âdem'i yaratacağı haberine karşılık: *"...Orada fesat çıkaracak birini mi yaratacaksın?..."* (Bakara: 30) diyen meleklerin cesaretine hayret etti. Sonra: "Onların suçları yok, kendilerini Allah konuşturdu" dedi. Onun bu sözü Yahya b. Muaz er-Râzî'ye ulaştı. Yahya: "Doğru, onları Allah konuşturdu. Ama bak onları nasıl susturdu?" dedi. Bu sözüyle Allah tarafından olan mücerret yaratmanın, kullardan kınanmayı düşürmek için mazeret olamayacağını açıklamış oldu.

«Kiminiz mü'minsiniz.» İmanı seçmiş, onu kazanmışsınız. Büyük günah işleyen ve bid'ati küfrü gerektirmeyen bid'atçi de mü'min lâfzının şumûlüne girer. Âyette küfrün, imandan önce zikredilmesi, kınama makamına daha uygun ve insanlar arasında daha fazla olduğu içindir. Bunun için bir hadiste belirtildiğine göre mahşer gününde Allah Teâlâ: *"'Ey Âdem! Cehenne-*

2- Bu, Buharî, Müslim, Tirmizî ve Ebû Davud'un tahrîc ettikleri hadisin bir bölümüdür. Buharî'nin lâfzı şöyledir: *"Her doğan ancak fıtrat üzere doğar. Sonra ebeveyni onu Yahudî, Hristiyan veya mecûsi yapar."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/268.

min askerlerini çıkar (göster),' buyurur. Hz. Âdem: Ya Rabbi! Cehennemlikler kaç kişidir?' der. Allah Teâlâ: 'Her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuzu,' buyurur." [3] Âyet-i kerimelerde de şöyle buyurulmaktadır: "*...Ama insanların çoğu inanmazlar.*" (Ra'd: 1) "*...Kullarımdan gereği gibi şükreden pek azdır.*" (Sebe': 13) İman, şükrün bölümlerinden en büyüğüdür.

Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer bir adamın: "Allah'ım! Beni azlardan kıl," dediğini duymuş, "Bu nasıl duâ böyle?" diye sormuş. Adam: "Ben Allah Teâlâ'nın: '*...Kullarımdan gereği gibi şükredenler pek azdır,*' buyurduğunu işittim, bundan dolayı beni bu azlardan kılması için duâ ediyorum," karşılığını vermiş, bunun üzerine Hz. Ömer: "Herkes Ömer'den daha bilgin," demiş. Bu Hz. Ömer'in tevazuundandır. Yoksa onun, ilim anlayış ve dini anlamakta çok büyük yeri vardır.

«Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir.» Buna mukabil size karşılık verir. O halde küfür ve isyana karşı imanı seçiniz.

Şunu bil ki, Allah bilir ama yumuşak davranır. Gücü yeter ama bağışlar. Gayret göstermeyene gücü fayda vermez.

Anlatıldığına göre büyüklerden birine, bir Yahudinin, öldüğünde memleketinden götürülüp Mescid-i Aksâ'ya defnedilmesini vasiyet ettiği haber verildi. Bunun üzerine şöyle dedi: "Hiç Allah'la boy ölçüşülür mü? O adam bilmez mi ki, en üst Firdevse bile gömülse Cehennem, iplerini getirip onu kendisine çeker."

3. «Gökleri ve yeri hakla» ve dinî ve dünyevî tüm maslahatları içeren tam hikmetle **«yarattı.»** Burada maksat, yedi kat gökyüzü ve yedi kat yerdir. Nitekim Allah Teâlâ bazı yerlerde bunu sarâhaten bildirmiştir. Şu âyetler bu kabildendir: "*O, birbirleriyle ahenkli yedi göğü yaratandır...*" (Mülk: 3) "*Allah yedi kat göğü ve yerden de bir o kadarını yaratandır...*" (Talâk: 12)

Eğer, büyüklüklerine rağmen bu gibi yerlerde arş ve kürsînin niçin zikredilmedikleri sorulursa şu cevabı veririm: "Her ne kadar onlar gökyüzünde iseler de yerler, gök ve bunların arasındakilerin aksine eserleri açık değildir. Bunlar mükellef olan muhataplara daha yakındırlar, durumlarını bilirler. Eserleri ve menfaatleri açıktır. Bundan dolayı: 'Güneş meyveleri olgunlaştarır, ay renklendirir, yıldızlar onları tatlandırır,' derler. Dolayısıyla bunlar Allah'ın kudretinin büyüklüğüne daha çok delâlet ederler."

«Size şekil verdi ve şekillerinizi güzel yaptı.» Yani size en güzel şekli

3- Hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî tahrîc ettiler. Tirmizî'de: *"O zaman hamile, karnındakini atar, çocuklar yaşlanır..."* şeklindedir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/188.

verdi, ahseni takvim üzere yarattı. Sizi eserlerinin, sıfatlarının saflığı ve temizliği ile süsledi, en güzel eserlerinin özelliklerinin hulâsasını size tahsîs etti. Bu yaratılışta sizi tüm yaratıklara örnek olacak güzellikte ve mükemmellikte yarattı. En güzel sûret ve en güzel şekil sizindir. Bu yüzden insan, sûretinin olduğu halden başka bir şekilde olmasını temenni etmez. Çünkü onun sûreti, tüm diğer sûretlerden daha güzeldir. Boynunun uzunluğu, dikey bir şekilde yaratılışı, vücudunun itidali hep onun güzelliklerindendir. Bazı şekillerin bazılarına nispetle çirkin oluşu, insanın güzelliğine zarar vermez. Çünkü güzellik yaratılıştadır. Düşünürlerin dedikleri gibi, yaratılış da mertebe mertebedir. İki şeyin sonu yoktur: Güzellik ve beyan yani bir şeyi açıklamak.

«Dönüş ancak O'nadır.» Son yaratılıştaki dönüş, başkasına değil sadece Allah'adır. O halde bu güçleri ve hisleri yaratılış gayelerine uygun kullanarak içinizi güzelleştiriniz. Ta ki intikamla değil, nimetlerle mukabele edilesiniz. Nice güzel sûretler içlerinin kötülüğü ve kötü gidişatları sebebiyle âhirette son derece çirkin olacaklardır. Nice de çirkinler var ki içlerinin ve işlerinin güzelliği sebebiyle öbür dünyada çok güzel olacaklardır.

Hadislerle sabittir ki kıyamet günü kâfirin azı dişi Uhud dağı gibi, bedeninin kalınlığı üç günde alınabilecek yol kadar olacaktır. Biçimi çirkinleşecek, üst dudağı alnının ortasına değecek kadar kalınlaşacak, alt dudağı göbeğini döğecek şekilde sarkacaktır. Cennetliklerin ise yüzlerinin aydınlığı on beşinci günündeki ay gibi veya gökyüzündeki en parlak yıldızın aydınlığı gibi olacaktır. Onlar sakalsız, parlak ve sürmelidirler. Otuz üç yaşındadırlar. Ne mutlu o lâtîflere; o kabaların da vay haline!

4. «Göklerde ve yerde» küllî ve cüz'î işlerden, açık ve gizli hallerden **«ne varsa bilir.»** Aranızda **«gizlediklerinizi ve»** işlerden **«açıkladıklarınızı da bilir.»** Bu, Allah'ın kullarına olan vaadini ve tehdidini te'kiddir.

Burhânu'l-Kur'an'da şöyle denilmektedir: "Dünya ve gök ehillerinin tesbihleri, azlık çokluk ve yakınlık uzaklık bakımından farklı olduğu için, sûrenin başında *'mâ'* tekrarlanmıştır. Aynı şekilde onların, gizledikleri ve açığa vurdukları da farklıdır. Çünkü onlar birbirlerine zıt varlıklardır. Onun için burada da *'mâ'* tekrarlanmıştır.

Ancak *'ya'lemu mâ fi's-semâvâti ve'l-ardı'* sözünde *'ve'l-ard'* kelimesinin başında tekrarlanmamıştır. Çünkü bunların her ikisi de Allah'ın ilmi bakımından tek şeydirler. Hiçbir şey O'na gizli kalmaz."

«Allah göğüslerde olanları da çok iyi bilir.» O, insanların göğüslerinde, onlardan asla ayrılmayacak derece gizli olan, saklanan her şeyi ihâta edendir. Öyle olunca, onların açığa vurduklarını ve gizlediklerini nasıl bilme-

sin? İnsanın içindeki bilgilere, göğüstekilere benzediği ve orada biriktirildiği için "*zâtü's-sudûr*" denilmiştir.

Âyette, görünen şeyleri beyandan, görünmeyenleri açıklamaya doğru bir geçiş vardır. Çünkü denilmektedir ki Allah göklerde ve yerde olanları, insanların göğsündeki açık ve gizli şeyleri ve henüz hasıl olmayıp kalplerde gizli, gömülü olanları bilir.

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ فَذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٥﴾
ذَٰلِكَ بِأَنَّهُ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالُوا
أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا فَكَفَرُوا وَتَوَلَّوا وَّاسْتَغْنَى اللَّهُ ۚ وَاللَّهُ غَنِيٌّ
حَمِيدٌ ﴿٦﴾ زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا ۚ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي
لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ ۚ وَذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧﴾
فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرٌ ﴿٨﴾ يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ۖ ذَٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ ۗ
وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ
وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۚ ذَٰلِكَ
الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾

5. Daha önce küfredip de, yaptıklarının cezasını tadanların haberleri size gelmedi mi? Onlar için bir de elem verici azap vardır.

6. Bu, peygamberleri apaçık deliller getirip de onların: "Bizi bir beşer mi doğru yola getirecek?" demeleri, küfretmeleri ve yüzçevirmeleri sebebiyledir. Allah da hiçbir şeye muhtaç olmadığını gösterdi. Allah müstağnîdir, hamde lâyıktır.

7. Kâfirler, öldükten sonra asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. De ki: "Hayır, Rabbime yemin ederim ki mutlaka diriltileceksiniz. Sonra da yaptıklarınız size mutlaka haber verilecektir. Bu, Allah'a göre kolaydır."

8. O halde Allah'a, Peygamberine ve indirdiğimiz nûra iman ediniz. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

9. Toplanma günü için sizi biraraya getireceği gün var ya işte o, aldanma günüdür. Kim Allah'a inanır ve sâlih amel işlerse, Allah onun kötülüklerini örter. Onu içinde ebedî kalacakları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte büyük kurtuluş budur.

5. «Daha önce» sizden veya bu vakitten ya da bu isyandan önce **«küfredip de, yaptıklarının cezasını tadanların»** yani Nuh kavminin ve onlardan sonra küfürde ısrar edenlerin **«haberleri size gelmedi mi?»** Ey kâfirler!

Âyetin başındaki *"hemze"*, inkâr için değil, soru içindir. Mânâsı, gerçeği ortaya çıkarmaktır. *"Ceza"* diye terceme ettiğimiz *"vebâl"*, ağırlık ve bir iş üzerine yüklenen şiddettir. Onların işleri de inkârlarıdır. Allah Teâlâ o işin, çok korkunç bir iş ve büyük bir cinayet olduğunu bildirmek için böyle bir ifade kullanmıştır. Mânâ şudur: Onlar dünyada, inkârlarının gerektirdiği zarar ve cezayı hiç vakit geçmeden tattılar. Bir yemeği tadanın hissettiği gibi hissettiler.

«Onlar için bir de» âhirette, ölçüsü bilinmeyen **«elem verici azap vardır.»** Bu, onların dünyada çektiklerinin, günahlarına keffaret olmadığını göstermektedir. Öyle olmasaydı bir de âhirette azap edilmezlerdi. Mü'minler ise böyle değildir. Onların dünyada katlandıkları acılar, sıkıntılar, musîbetler, sahih haberlerde bildirildiğine göre günahlarına keffarettir.

6. «Bu,» yani dünyada tattıkları ve âhirette tadacakları azap **«peygamberleri apaçık deliller»** yani açık mûcizeler **«getirip de onların: 'Bizi bir beşer mi doğru yola getirecek?' demeleri...»** Tanrılarının bir taş olmasını inkâr etmediler de peygamberin insan olmasını inkâr ettiler. Allah, anlatımda ne güzel bir yol izledi, sözü bütün milletlere isnad etti. Burada beşer sözü ile insanlık cinsi murad edildi. Peygamberlere **«küfretmeleri»** -çünkü onlar yukarıdaki sözleri, onları küçümsemek için söylediler. Peygamberlerin beşer olmasının seçimindeki hikmeti bilmediler- **«ve»** kendilerine gelen açık beyanlardan ve onlara imandan **«yüzçevirmeleri sebebiyledir. Allah da hiçbir şeye»** yani onların imanlarına ve taatlarına **«muhtaç olmadığını gösterdi.»** Çünkü onları helâk etti, köklerini kazıdı. Eğer Allah onlara muhtaç olsa idi, böyle yapmazdı.

«Allah» onların imanları ve taatleri şöyle dursun, âlemlerden **«müstağnîdir, hamde lâyıktır.»** Her yaratık lisân-ı hâliyle O'na hamdeder.

7. «Kâfirler, öldükten sonra asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler.» Âyette geçen "*zeame*" fiilinin mastarı olan "*za'm*", bildiğini iddia etmek demektir. Bu ifadede kâfirlerin vardıkları yargının, onların iddiasından başka senedinin olmadığını bildirmektedir. *"Küfredenler"*den maksat, kureyş kâfirleridir. Yani onlar, öldükten sonra bir daha asla diriltilmeyeceklerini, kabirlerinden çıkartılmayacaklarını zan ve iddia ettiler.

Süreyh şöyle der: "Her şeyin bir künyesi var, yalanın künyesi de '*zeamû*' dur."

Hem İslâmdan önce, hem de İslâmdan sonra yaşayanlardan birisi, oğluna: "Bana lügatından *zeame* ve *sevfe* (gelecek zaman için kullanılan edat)'yi hibe et" yani onları lügatından çıkar, kullanma demiştir.

Kişinin konuşmasında "*za'm*" ve benzeri kelimeleri kullanması kötü görülmüştür. O, işittiği her şeyi konuşmaktır. Yalan olarak da bu yeter. Konuşmak istediği zaman, kesin olan şeyi konuşsun, şüpheli olanı değil. Bundan dolayı duyduğu her şeyi konuşmaktan arınır. Böylece yalandan korunmuş olur.

Onların yok saydıkları bir şeyi ispat etmek suretiyle onların iddialarını iptal ve red için **«de ki: 'Hayır,»** diriltileceksiniz. *"Hayır"* anlamına gelen "*belâ*" kelimesi, kendisinden önceki olumsuz cümleyi olumlu hale getirmek için kullanılır. **«Rabbime yemin ederim ki»** hesaba çekilmek ve yaptıkları-

nız sebebiyle cezalandırılmak için **«mutlaka diriltileceksiniz.»** Bu cümlede öldükten sonra diriltilmenin gerçekliği iki açıdan te'kid edilmektedir:

Birincisi, *"ve Rabbî - Rabbime yemin ederim ki"* sözüdür. Bu yeminin burada seçilişi, öldükten sonra diriltmekte, bilgisinin tamamını ifade eden Rabliğinin yüceliğini açığa çıkarmak ve açık olan cismânî nimetlerle terbiyesinin devamını tercih olsa gerektir.

İkincisi de: Arapçada pekiştirme takılarıyla te'kid edilmiş olan *"le tüb'asünne- mutlaka diriltilecekler"* cümlesidir. Bu, daha önce geçen yeminin cevabıdır. Yemini kuvvetlendirmede kullanılan *"lam"* harfi ile te'kid edilmiştir.

«Sonra da yaptıklarınız size mutlaka haber verilecektir.» *"Sonra"* anlamındaki *"sümme"* kelimesinin kullanılışı, kıyamet gününün uzunluğundan dolayı sürenin acele olmadığına delâlet içindir. Müşrikler öldükten sonra dirilmeyi inkâr ettikleri gibi, peygamberliği de inkâr etmelerine rağmen, haberin yeminle ifade edilmesinin faydası, onların iddialarını şiddetle ve kuvvetle iptal içindir. Ta ki Allah'ın kendisi için insaf takdir ettiği kimse etkilensin, insaf takdir buyurmayıp da tümüyle mahrum olanlara karşı da hüccet güçlü olsun.

«Bu,» öldükten sonra dirilmek ve cezalandırmak, **«Allah'a göre kolaydır.'»** Çünkü kendisi tam kudrete haizdir.

8. «O halde,» iradenizi imanın husulüne sebep olacak şeylere yöneltmek suretiyle, kabirlerdekini dirilten, açık ve kapalı tüm amellerin karşılığını veren **«Allah'a,»** Allah'ın zat ve sıfatlarını haber veren **«Peygamberine», Hz.** Muhammed'e **«ve»** Rasûlümüze **«indirdiğimiz nûra»,** nur gibi icazı ile bizzat kendisi açık olan, Allah katından inen başkalarını açıklayan, helâli ve haramı ortaya çıkaran Kur'an'a **«iman ediniz.»** Âyette, "Allah'ın indirdiği" denilmeyip de, *"bizim indirdiğimiz"* denilmesi, Allah'ın itinasının fazlalığını açığa çıkarmak içindir.

«Allah», emirlerine uyup uymamanız konusunda **«yaptıklarınızdan haberdardır.»** Ona göre size karşılık verecektir.

9. İnsanlar, cinler ve gök yüzü ehlinden öncekilerle sonrakiler içerisindeki hesap ve cezadan dolayı **«toplanma günü için sizi biraraya getireceği gün var ya...»** Buradaki hitap, daha önce geçen *"size gelmedi mi?"*

âyetindeki hitaba muhatap olanlaradır. *"el-Cem'i"* kelimesinin başındaki *"lam"* harfi, ahd içindir. Bu günde bir araya getirmek anlamındadır.

Rasûlüllah (s.a.v.)'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: *"Allah Teâlâ, öncekileri ve sonrakileri bir araya getirdiği zaman bir münâdî tüm yaratıkların duyabileceği bir sesle şöyle seslenir: 'Bu gün toplananlar, kereme kimin daha lâyık olduğunu bilecektir.' Sonra dönüp: 'Yanları yataklarında rahat etmeyenler (geceleri ibadet edenler) kalksın,' der. Onlar kalkarlar ama azdırlar. Sonra dönüp: 'Sıkıntı ve bolluk anlarında Allah'a hamdedenler kalksınlar,' der. Onlar da kalkarlar ama onlar da azdır. Bunların hepsi cennete gönderilir. Sonra kalan insanlar hesaba çekilirler."* (4)

«İşte o» gün, **«aldanma günüdür.»** Aldanma diye terceme edilen *"teğâbün"*, karşındaki şahsı, seninle onun arasındaki muamelede bazı şeyleri gizleyerek zarara uğratman, kandırmandır. Kıyamet gününde, iyilerin, kötülerin -iyi oldukları taktirde- elde edecekleri mevkilere getirilmesi ve tam zıddı ile bazı insanların bazılarını aldatacağı gündür. Kandırmanın bu güne tahsisi, gerçek aldamanın dünya işlerinde vaki olan değil, o günde meydana geleceğini bildirmek içindir. *"et-Teğâbün"* kelimesinin başındaki *"el"* takısı, kendisi ile kâmil ferde işaret edilen ahd içindir. Böylece anlam: "Kendisinin üstünde aldanma olmayan büyük aldanma" şeklindedir.

Kâşânî şöyle der: "Aldanma, dünyevî işlerde değildir. Çünkü o işler fânîdir, çabuk geçer, onlardan kimseye bir şey kalmaz. Bunlardan bir şey kaçsa veya birisi kaçırsa, bu hayatı bile olsa zaruretten dolayı kaçmıştır, aldanma değildir. Asıl aldanma, kaçmadığı taktirde daimî olarak kalacak olan, sahibinin sürekli yararlanacağı şeyi kaçırmaktaki aldanmadır. İşte asıl kayıp ve aldanma, orada kurtuluş ticaretinde sermayeyi ve kârı kaybetmektedir. Nitekim bir âyette şöyle buyurulmaktadır: *"...Onların bu ticaretleri kazançlı olmamış, kendileri de doğru yolu bulamamışlardır."* (Bakara: 16)

Râğıb: "Aldanma gününün, *'Allah, cihad eden mü'minlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır...'* (Tevbe: 111) âyetinde işaret edilen alış verişteki aldanma açığa çıkacağı için, kıyamet günü olduğunu söyler. Belki de onlar alış verişte bıraktıklarında ve aldıklarında aldandılar," demiştir.

4- Hadisi Beyhakî *Şuabü'l-İman*'da. Rabia el-Curaşî'den rivayet etti. Bkz. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 5/176.

Âlimlerden birisine aldanma gününden maksadın ne olduğu soruldu: "Eşya dünyadaki ölçülerinin aksine görünür," dedi.

Bir başkası da: "O gün, kâfirin aldanması iman etmemekde, mü'min aldanması ise iyilikteki kusuru iledir." dedi.

Bir hadiste şöyle denilmektedir: *"Cennetlikler, cennette ancak bir âna hasret çekerler. O da Allah'ı anmadan geçen bir andır."* (5)

Denildi ki: "Kıyamet günü en büyük aldanmaya maruz kalacaklar üç guruptur:

1- İnsanların, öğrettiği ilimle amel ettikleri ama kendisi amel etmeyen âlim; başkaları onun ilmi sayesinde cennete girecek ama o ameli sebebiyle cehenneme girecek.

2- Bir köle ki, efendisinin malının gücüyle yani ondan yiyip içerek Allah'a itaat eder, efendisi ise isyan eder. İşte bu köle, sahibinin malı sayesinde cennete girer. Sahibi ise Allah'a isyanı sebebiyle cehenneme girer.

3- Bir çocuk ki, babasından bir mala vâris olur. Baba o malda cimrilik yapmış, Allah'a isyan etmiştir. Baba cinriliği sebebiyle cehennem girer, oğul ise hayra sarfettiği için cennete girer."

«Kim» kabiliyetinin nuru nisbetinde ihlâs ve sadakatle **«Allah'a inanır ve»** imanının gereği olarak **«sâlih amel işlerse...»** Amel, kişinin imanı nisbetinde olur. *"Sâlih amel"*, farz veya nafilelerden, kendisi ile Allah'ın rızası istenilendir.

Rivayet edildiğine göre: İbrahim b. Ethem, hamama girmek istedi. Hamamcı ücret istedi. İbrahim Ethem ah çekip: "Şeytanın evine kimse ücretsiz giremiyor, ben Rahmân'ın evine amelsiz nasıl girerim?" dedi.

«Allah» kıyamet günü **«onun kötülüklerini örter,»** bağışlar ve onlar sebebiyle onu rüsvay etmez. **«Onu»** fazl ve keremi ile -bir görev olarak değil- amellerinin derecelerine göre **«içinde ebedî kalacakları,»** köşklerinin ve ağaçlarının **«altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte»** günahların

5- Hadisi Ahmed b. Hanbel ve şu lâfızla İbn Hıbban rivayet etmiştir: *"Bir kavim içerisinde Allah'ı anmadıkları bir mecliste oturmazlar ki, onlar için kıyamet günü bir zarar olmasın."* et-Tergîb ve't-Terhîb, 2/410.

bağışlanması ve cennete girmek... «**Büyük kurtuluş budur.**» Onun dışında bir kurtuluş yoktur. Çünkü bu, en büyük helâk edicilerden kurtuluşu ve iyiliklerin en üstününü elde etmeyi içermektedir.

وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ
أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٠﴾ مَآ أَصَابَ
مِن مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۗ وَمَن يُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُۥ ۚ وَٱللَّهُ
بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١﴾ وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ ۚ
فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا ٱلْبَلَٰغُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٢﴾ ٱللَّهُ
لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا
ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّ مِنْ أَزْوَٰجِكُمْ وَأَوْلَٰدِكُمْ عَدُوًّا لَّكُمْ
فَٱحْذَرُوهُمْ ۚ وَإِن تَعْفُوا۟ وَتَصْفَحُوا۟ وَتَغْفِرُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ
رَّحِيمٌ ﴿١٤﴾ إِنَّمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَأَوْلَٰدُكُمْ فِتْنَةٌ ۚ وَٱللَّهُ عِندَهُۥٓ
أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾

10. İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlar ise, onlar, içerisinde ebedî kalıcı olarak cehennemliktirler. O, ne kötü bir gidiş yeridir!

11. Allah'ın izni olmadan hiçbir musîbet gelip çatmaz. Kim Allah'a iman ederse, Allah onun kalbini doğruya götürür. Allah her şeyi bilendir.

12. Allah'a itaat ediniz, Peygambere itaat ediniz. Eğer (bundan) yüz çevirirseniz biliniz ki, Rasûlümüze düşen sadece apaçık bir tebliğdir.

13. Allah odur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur. Mü'minler sadece Allah'a dayanıp güvensinler.

14. Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar vardır. Onlardan sakının. Eğer affeder, kusurlarına bakmaz, bağışlarsanız, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı ve çok esirgeyicidir.

15. Mallarınız ve çocuklarınız (sizin için) sadece bir fitnedir. Büyük mükâfat ise Allah'ın yanındadır.

10. «İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlar ise,» bu, zorunlu olarak bilinenin açıkça belirtilmesidir. *"Âyetler"* den murad, ya Kur'an ya da mûcizelerdir. Çünkü onlardan her biri Rasûlüllah'ın doğruluğunun alâmetidir. **«Onlar, içerisinde ebedî kalıcı olarak cehennemliktirler.»** Ya oranın ehlindendirler yahut da orada ebedî oldukları için, beraberlik anlamındadır. Ya da alay için onlar, mâlikler menzilesinde tutularak oranın sahipleri yerine konulmuşlardır. **«O»** cehennem, **«ne kötü bir gidiş yeridir!»**

Sanki bu son iki âyet, aldanmanın nasıl olacağını açıklamaktadır. Aradaki *"vav"* harfi kesin anlamda beyana engel olduğu için, bu parağrafa "sanki" denilerek söze başlandı.

11. Yaratıklara, **«Allah'ın izni»** yani takdir ve dilemesi **«olmadan»** mallara, çocuklara ve bedenlere dünyevî musîbetlerden **«hiçbir musîbet gelip çatmaz.»** Sanki o musîbet, bizatihi insana yönelmiş, isabet etmek için Allah'ın iznini beklemektedir. Bu, şu âyete aykırı değildir: *"Başınıza gelen herhangi bir musîbet, ancak kendi ellerinizle işledikleriniz (yani günahlarınız) yüzündendir. (Ama) Allah çoğunu affeder."* (Şûrâ: 30) Allah onlardan

çoğundan vaz geçer, onlara ceza vermez. Konumuz olan âyetin, bu âyete aykırı olmaması iki yöndendir:

Birincisi; bu âyet günahkârlar hakkındadır. Nice musîbetler var ki, sabırlarından dolayı fazla ecir almak, günahları örtmek, sevabı çoğaltmak ve benzeri başka bir şey için gelip çatar. İşte Müslümanların başına gelen musîbetler bu kabildendir.

İkincisi ise, kişinin işlediği bir kötülük sebebiyle başına gelen musîbetler de ancak Allah'ın izin ve iradesi iledir. Nitekim bir âyette: *"...Hepsi Allah'tandır, de..."* (Nisâ: 78) buyurulmaktadır. Yani icadda ve ulaştırmakta her şey Allah'tandır. Mülkünde dilediği gibi hareket eden Allah tüm eksikliklerden münezzehtir.

Kâfirler: "Eğer Müslümanların inanç ve iddiaları doğru olsaydı, Allah onları, dünyada mallarına ve vücutlarına gelecek musîbetlerden korurdu," derlerdi. Bunun üzerine Allah, bu musîbetlerin, kendi takdir ve dilemesi ile olduğunu, o musîbetlerin gelmesinde kendisinden başka kimsenin bilmediği hikmetler bulunduğunu açıkladı. Bu hikmetlerden birisi, kendi ellerinden bir şeyin gelmediğini yakînen bilmeleri, böylece kendi güç ve kuvvetlerine güvenmeyerek, Allah'ın güç ve kuvvetine sığınmalarıdır. Diğer bir hikmeti de, az önce geçtiği gibi musîbetlere sabretmeleri ve Allah'ın kazasına rıza göstermeleri sebebiyle günahlarının örtülmesi ve sevaplarının çoğaltılmasıdır. Eğer peygamberlere ve velîlere dünya sıkıntıları ve bedenlerine arız olan sıkıntılar isabet etmeseydi, halk onlar vasıtasıyla meydana gelen mûcizeler ve kerametler sebebiyle fitnelere maruz kalırlardı. Şu da var ki onların karşılaştıkları elem ve acılar, beşer olmaları hasebiyle dış varlıklarınadır, içlerine değildir. Sanki onlar, bu acı ve elemlerden korunmuşlardır. Kâfirler ve kötüler ise böyle değillerdir. Çok bağışlayıcı olan Allah'tan af ve afiyet isteriz.

«Kim Allah'a iman ederse,» onu tasdik eder, başına gelen musîbetin ancak Allah'tan olduğuna inanırsa -Allah'a imanla iktifa edildi, çünkü asıl olan odur.- **«Allah»** musîbet isabet ettiği zaman, sebat ve Allah'a sığındığı için **«onun kalbini doğruya götürür»** de o, sebat eder. Allah'ın takdirinden rahatsız ve razı olmamaya delâlet eden özellikler açığa çıkarmak ve sözler söylemek gibi işleri yapmaz ve musibetle sarsılmaz, istirca' da bulunarak: *"İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn: Şüphesiz biz Allah'a aidiz, ona dönücüyüz"* der. Kim Allah'ı tanır ve O'nun, âlemlerin Rabbi olduğuna inanır, O'nun takdirine inanır ve belâlarına sabreder.

"Kalbini doğruya götürür" den maksat bazı âlimlere göre şudur: "Onu kesin bilgiye ulaştırır. Öyleki, başına gelecek olanın mutlaka geleceğini, başına gelmiyecek olanın da ona isabet etmiyeceğini bilir. Allah'ın takdirine razı, hükmüne teslim olur."

Bir başka görüşe göre ise bu sözden maksat: "Taat ve hayrı artsın diye ona lutfeder ve kalbini açar anlamındadır."

«**Allah her şeyi**», emrine boyun eğen kimsenin teslimiyeti, emrine boyun eğmeyi istemeyeni çirkin görmesi, kalbin âfetleri ve âfetlerden kurtulması gibi şeyleri «**bilendir.**» Kalpler ve onların hallerine ait şeyler de bu cümledendir. Mü'minlerin imanını ve onun ihlâsını bilir, kalbini anılan doğruya götürür.

12. «**Allah'a**» kölenin efendisine itaat ettiği gibi, emrettiği şeylerde «**itaat ediniz.**» Allah'tan getirdiği şeylerde «**Peygambere itaat ediniz.**» Yani musîbetler, sizi ona itaattan, kitabı ile amelden, Rasûle itaat ve sünnetine uymaktan alıkoymasın. Gayretinizin büyük kısmı, sevinç ve sıkıntı anlarında sizin için konulmuş olan şeylerle amel olsun. *"İtaat ediniz"* emri, keyfiyette iki taat arasında fark olduğunu bildirmek ve hemen sonra gelen yüz çevirmenin yerini açıklamak için tekrarlanmıştır.

«**Eğer (bundan)**», Rasûle itaattan «**yüz çevirirseniz biliniz ki Rasûlümüze düşen sadece apaçık bir tebliğdir.**» Bu, anılmamış olan cevabın gerekçesidir. Anlam şudur: "Eğer yüz çevirirseniz, önemi yok. Çünkü ona düşen, sadece açık bir tebliğdir. Bunu da yeterince yapmıştır."

Âyette, *"Rasûlümüze"* şeklinde Allah'a raci olan zamire Rasûlün izafe edilmesi Hz. Peygamber'in şerefini ifade, onun görevinin sadece tebliğ olduğu hükmünü beyan ve ondan yüz çevirmenin kötülüğünü bildirmek içindir.

13. «**Allah odur ki**» gerçekte «**kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur.**» Mabudluk başkasının değil, sadece O'nun hakkıdır. O, doğruyu buldurmaya da, yoldan çıkartmaya da muktedirdir. Yol gösterme ve saptırmada O'nun ortağı yoktur. Bu konuda, peygamberin elinde de bir şey yoktur.

«**Mü'minler**» ne ortak olarak ne de tek başına, başkasına değil «**sadece Allah'a dayanıp güvensinler.**» Kalplerinin iman üzere kalmasında, musîbetlere karşı sabretmekte sadece O'na dayanıp güvensinler. Biraz önce *"Allah"* ismi celâli zikredildiği için, burada uygun olanı, Allah'a raci bir za-

mirin kullanılması idi. Ama tevekkülün sebebini hissettirmek ve onu emretmek için açıkça söylendi. Çünkü ilâhlık, tümüyle Allah'a ait olmayı, kişinin kendisini tümüyle ona vermesini, başkaları ile ilgiyi bir çırpıda kesmesini gerektirir.

Âyeti kerime, Rasûlüllah'ı ve mü'minleri imanda sebat etmeye, Allah'a güvenmeye ve bu güveni artırmaya teşvik etmektedir. Ta ki Allah, yalanlayanlara, taatten ve dinin hükümlerini kabulden yüz çevirenlere karşı, onlara yardım etsin.

"Tevekkül," Allah'ın katındakine güvenmek, insanların elindekinden umudu kesmektir. Âyetteki emir, tevekkülün vacip olduğunu ifade eder. Oysa bu, insanların çoğunda yoktur. Buna göre tevekkül etmeyenlerin âsi olmaları gerekir. Ama, burada emredilen aklî tevekkül olsa gerektir. O da: kulun, dünyevî ve uhrevî arzularından her arzusunun -sebep oluşu inancına bakarak, nefis başkasına yönelse ve başkalarından beklese bile- sadece Allah tarafından olduğuna inanması, husulüne güvenmesi, O'ndan beklemesidir. Allah, tüm sebeplerin yaratıcısıdır.

14. «Ey» gerçek anlamda **«iman edenler! Eşlerinizden ve»** -eş, hem karıya hem de kocaya şamildir.- Kız ve erkek **«çocuklarınızdan size»** açıkça olmasa bile Allah'a taatten alıkoyan **«düşman olanlar vardır.»** Çünkü düşman, zatıyla değil, fiiliyle düşman olur. Eş ve çocuk, düşmanın yaptığını yapınca o da düşmandır. Kul ile Allah'a taatin arasına girmekten daha kötü bir şey yoktur. En katı tuzak, dinde olandır. Çünkü onun zararı, dünyadakilerin zararından daha şiddetlidir.

Denildi ki: "Düşmanın, kendisi ile karşılaşıp öldürdüğün ve buna karşılık Allah'ın sana ecir verdiği değildir. Düşmanın en azgını, içindeki nefsin, aynı yatağa birlikte yattığın karın ve sulbünden olan çocuğundur. Allah Teâlâ âyette eşleri, çocuklardan daha önce zikretti. Çünkü onlar, çocukların aslıdırlar. Ayrıca onlar şehvet mahalli oldukları için insanların kalplerine daha yakındırlar. Onları Allah'a ibadet etmekten daha çok meşgul ederler. İşte bu yüzden şu âyette de Allah, eşleri daha önce zikretmiştir: *"İnsanlara kadınlardan, oğullardan, ...gelen zevklere aşırı düşkünlük süslü gösterildi..."* (Âl-i İmrân: 14)

Âyetteki *"eşlerinizden"* sözü, erkeğe de şamildir. Karısı ve çocukları erkeğe düşman olduğu gibi, koca da kadına düşmandır. O halde buradaki hitap erkek ve kadın tüm Müslümanlara yöneliktir. Genelleme yoluyla erkekler için

olan şekil kullanılmıştır.

«Onlardan sakının.» Sakınmak, korkutucu bir şeyden uzak durmaktır. *"Onlar"* düşmanlardır. Âyette kastedilen şudur: "Nefislerinizi, onları aşırı sevmekten, onlara bağlanmaktan, onlarla perdelemekten koruyunuz. Onların haklarını, Allah'ın haklarından üstün tutmayınız." Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"İdarecileriniz hayırlılarınız, zenginleriniz cömertleriniz, işleriniz aranızda danışma ile olduğu zaman sizin için yerin üstü altından daha hayırlıdır. Ama idarecileriniz kötüleriniz, zenginleriniz cimrileriniz, işiniz de kadınlarınızın elinde olursa o zaman da yerin altı sizin için üstünden daha hayırlıdır."*[6] Kadınlar hakkında: "Onlara danış, dediklerinin aksini yap," denilmiştir. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) Hudeybiye andlaşması olayında Ümmü Seleme ile istişare etmiştir. Bu, aklı başında kadınlara danışmanın cevazına ve Ümmü Seleme'nin fazilet ve akıllılığına delildir.

Hatta İmâmu'l-Harameyn: "Bir görüş beyan edip de isabet eden Ümmü Seleme'den başka kadın görmedim," demiştir.

Bazı âlimler, Musa (a.s.) konusunda Şuayb (a.s.)'ın kızını da istisna etmişlerdir. [7]

Anlatıldığına göre Husrev balık yemeyi severdi. Birgün Şîrin'le birlikte selâmlıkta oturuyordu. Bir balıkçı, elinde büyük bir balıkla gelip balığı Husrev'in önüne koydu. Husrev buna çok memnun oldu. Balıkçıya dört bin dirhem verilmesini emretti. Bunun üzerine Şîrin: "Çok kötü ettin. Çünkü sen bundan sonra bir askerine bu kadar para versen onu azımsayacak ve bana bir avcıya verdiğini verdi diyecek," dedi. Husrev: "Çok doğru söyledin. Ama kralların, verdikleri hediyeleri geri almaları yakışmaz," dedi. Şîrin: "Balıkçıyı çağır, bu balık erkek mi dişi mi, diye sor. Eğer erkek derse biz dişisini istemiştik, dişi derse erkeğini istemiştik, de" dedi. Balıkçı çağrıldı, geri geldi. Kral: "Bu balık erkek mi, dişi mi?" dedi. Balıkçı: "Bu balık hunsâ (çift cinsiyetli)" dedi. Husrev cevaba güldü, bir dört bin dirhem daha verilmesini emretti. Adam sekiz bin dirhemi alıp yanındaki dağarcığa koydu, omuzuna aldı,

6- Hadisi Tirmizî, *Fiten*'de rivayet etmiş ve "garib bir hadistir" demiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/41, *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/146.

7- Bu, babasına koyunları gütmesi için Hz. Musa'yı tutmasını işaret ettiği zamandır. Şöyle demişti: *"Babacığım onu ücretle tut. Çünkü ücretle tutacağın en iyi kimse güçlü ve güvenilir olandır."* (Kasas: 26)

çıkmaya yeltendi. Ama dağarcıktan bir dirhem düştü. Balıkçı dağarcığı koydu, eğildi ve dirhemi aldı. Kral ve Şîrin adama bakıyorlardı. Şîrin, krala: "Adamın hasisliğini ve seviyesizliğini gördün mü? Bir tek dirhem düştü, omuzundaki sekiz bin dirhemi koydu, o bir dirhemi eğilip aldı. Onu bırakamadı" dedi. Kral öfkelendi: "Doğru söyledin Şîrin," dedi. Balıkçının döndürülmesini emretti. Adam gelince: "Ey alçak! sen insan değilsin. Bu bir tek dirheme hırs ne?" dedi. Balıkçı yeri öptü ve: "Ben bu dirhemi benim yanımdaki değerinden dolayı yerden almadım. Ama onun bir yüzünde kralın adı, öteki yüzünde de resmi var. Birisinin gelip de bilmeyerek üstüne basmasından, bunun da kralı ve resmini küçümseme sayılmasından korktum," dedi. Kral bu cevabı da çok beğendi ve dört bin dirhem daha verilmesini emretti. İnsanlar içinde, kadınlara asla uymamalarını ve onların görüşüne göre hareket etmemelerini vasiyet etti.

Anlatıldığına göre İsrailoğullarından bir adam Hz. Süleyman'a geldi ve: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bana hayvanların dilini öğretmeni istiyorum," dedi. Hz. Süleyman: "Eğer hayvanların dilini öğrenmek istiyorsan öğretirim. Ama bunu birisine söylersen anında ölürsün," dedi. Adam: "Kimseye söylemem," dedi. Bunun üzerine Süleyman (a.s.): "Haydi öğrettim," dedi,

Bu adamın bir öküzü ile bir eşeği vardı. Gündüzleri onlarla çalışır, geceleri yem verirdi. Birgün otu önlerine koydu. Eşek öküze: "Bu gece akşam yemeğini bana ver. Böylece sahibimiz senin hasta olduğunu sanır ve çalıştırmaz. Ertesi gece de yiyeceğimi ben sana veririm," dedi. Öküz başını samanından kaldırdı. Adam güldü. Karısı: "Niçin gülüyorsun," dedi. Adam: "Bir şey yok," dedi. Ertesi gece adam eşeğe ve öküze yemlerini verdi. Öküz: "Bana olan borcunu öde. Ben aç ve perişan akşamı zor ettim," dedi. Eşek: "Sen durumun ne olduğunu bilmiyorsun", dedi. Bunun üzerine öküz: "Ne?" diye sordu.

Eşek: "Dün sahibimiz kasaba gidip: 'Öküzüm hasta, iyice zayıflamadan onu keseceğim,' dedi. Onun için sen bu gece de sabret. Yemediğini yine bana ver. Böylece sabahleyin kasap geldiğinde seni zayıf bulur ve kesmez. Sen de ölümden kurtulursun. Ama akşam yemeğini yersen, karnın doyar. Korkarım ki seni semiz sanıp keser. Ben sonra iki gece verdiğin borcu öderim," dedi. Öküz yine başını yeminden kaldırıp yemedi. Adam güldü. Kadın:

-"Niçin gülüyorsun? Bana söyle, yoksa beni boşa," dedi. Adam: "Neye güldüğümü söylersem anında ölürüm," dedi. Kadın: "Ben anlamam," diye tut-

turdu. Adam: "Bana bir kağıt kalem getir de vasiyetimi yazayım. Sonra sana söyleyeyim ve öleyim," dedi.

Kadın kağıdı kalemi verdi. Adam vasiyetini yazarken kadın, köpeğe bir ekmek parçası attı. Horoz daha çabuk davranıp ekmeği gagasına aldı. Köpek: "Bana zulmettin," dedi. Horoz: "Sahibimiz ölmek istiyor. Sen matem yemeğinden doyarsın. Biz ise üç gün kümesimizde kalırız. Kimse kapımızı açmaz. Eğer adam karısını razı etmek için ölürse Allah ona kızar ve rahmetinden uzaklaştırır. Benim dokuz tane karım var, hiçbirisinin sırrımı sormaya gücü yetmez. Onun yerine ben olsam kadını ölünceye veya tevbe edinceye kadar döverim. Bundan sonra da kadın hiçbir sırrını soramaz," dedi. Bunun üzerine adam bir sopa aldı ve kadını, tövbe edinceye kadar dövdü.

Bu hikâyede alınacak dersler ve ibretler vardır.

Âyetteki "*eşlerinizden*" sözcüğündeki "*den*" mânâsını veren "*min*" harfi teb'îzıyyedir. Yani "eşlerinizden bazıları" anlamındadır. Onlardan düşman olmayanlar da vardır. Nitekim bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Dünya bir metâdır. Onun en hayırlı metâıda sâliha kadındır.*" [8]

Bir başka hadisin meali de şöyledir: "*Mü'min, Allah'tan korkmaktan sonra, kendisi için sâliha bir eşten daha hayırlı bir şeye sahip olmamıştır. Ona bir şey emretse itaat eder, kendisine baktığında içini açar, onun üzerine yemin etse yeminini bozdurmaz. Uzak bir yere gitse ırzı ve malında samimi davranır.*" [9] Eğer kadın bu özellikleri taşırsa, o, değerlidir, mübarektir. Aksi halde uğursuzdur, kötüdür.

«Eğer» dünya işlerine bağlı olmak veya din işlerinden olsa da tevbe edilmiş olmak suretiyle affı kabil olan suçlarını siz **«affeder,»** kınamamak ve azarlamamak suretiyle **«kusurlarına bakmaz,»** hataları gizleyip özürlerini kabul ederek **«bağışlarsanız, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı ve çok esirgeyicidir.»** Size onlara yaptığınız muamelenin benzeri ile muamele eder. Size ihsan eder.

Bu âyet, Avf b. Mâlik el-Eşcaî hakkında nazil olmuştur. Onun eşleri ve çocukları vardı. Bir savaşa gitmek istediği zaman onu ağlatırlar, acındırırlar, yumuşatırlardı. Ona: "Bizi kime bırakıyorsun?" derler, o da üzülür gitmezdi.

8- Hadisi Müslim ve *Nikâh*'ta Nesâî rivayet etmişlerdir. 6/69. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/428.
9- Hadisi İbn Mâce, Ebû Ümâme'den tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/79.

Meşhur bir şâir olan Hutay'e, yola gitmek istedi ve karısına şöyle dedi:

Benim yokluğumda seneleri say ve sabret.
Ayları bırak çünkü onlar kısadırlar.

Karısı da şu karşılığı verdi:

Sana olan aşkımızı ve sevgimizi hatırla.
Kız çocuklarına acı, şüphesiz onlar çok küçükler.

Denildiğine göre mü'minlerden bazıları Mekke'den göç etmek istediler. Onlara eşleri ve çocukları engel olup, Mekke'de kalmalarını hoş göstermeye çalıştılar. Onlara: "Memleketinizi, sülâlenizi, mallarınızı bırakıp da nereye gidiyorsunuz?" dediler. Adamlar onlara öfkelenip: "Eğer Allah bizi hicret yurdunda toplarsa, size hayır yapmayız," dediler. Hicret ettiklerinde onlara hiç hayır yapmadılar, iyilikte bulunmadılar. Bunun üzerine onlar, affetmeye ve tekrar iyilik yapmaya teşvik edildiler.

Af ve bağışa teşvikte, onlardan sakınmayı emirden maksadın, onları tümden terketmek ve onlarla birlikte oturup birlikte olmaktan yüzçevirmek olmadığına işaret vardır. Nasıl öyle olsun ki? Kadınlar dünyadaki en büyük nimetlerdendirler. Âlemin düzeni onlarladır. Eşler olmasaydı peygamberler, velîler, âlimler ve sâlihler olmazdı. Şüphesiz tüm mahlukat onlar için yaratılmıştır. Allah Teâlâ şu âyetinde nimeti hatırlatarak kullarına iyilikte bulunduğunu belirtmiştir: "*Kendilerinde huzur bulmanız için size kendi (cinsi) nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet meydana getirmesi de O'nun alâmetlerindendir.*" (Rûm: 21)

Bu anlatılanlar Hz. Peygamber'den rivayet edilen: "*Dünyadan sakınınız, kadınlardan sakınınız,*" hadisine benzer. Sakınma emri, onlarla muâşeretten meydana gelecek zararlardan sakındırmaktır. Onları tümüyle terketmek değildir. Kişi, hayatta olduğu sürece dünyada tümüyle terkedilmez. Ancak ona sarılıp kalmaktan ve Allah'ı sevmekten alıkoyan sevgisinden yasaklanır. İşte kadınlar da böyledir. Allah Teâlâ işte bu sebeple Hz. Peygamber'e kadınları sevdirmiştir? Rasûlüllah (s.a.v.) bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: "*İnsan öldüğü zaman üç grup hariç, ameli kesilir. Onlar; sürekli sadaka, faydalanılan ilim ve kendisi için duâ eden sâlih oğul.*"[10] Görüldüğü gibi Hz. Peygamber sâlih cvlâda teşvik etmiş, onu dünyadan saymamış, aksine

10- Hadisi Buharî, *Edep*'te; Müslim de Ebû Hureyre'den merfû olarak rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/154.

dünyada kalıcı olan hayır saymıştır ki onunla ikinci ömür hasıl olur.

15. «Mallarınız ve çocuklarınız» sizin için **«sadece bir fitnedir.»** Bir imtihan, belâ ve sıkıntıdır. Sizi hiç hesaba katmadığınız yönlerden günaha ve cezaya düşürürler. Âyette hasr ifadesi olan "*innemâ*" kelimesi kullanılmıştır. Çünkü çocuklar ve malların tümü fitnedir. Çünkü insanın bir mala ve çocuğa her yönelişinde fitneyi içeren ve kalbi meşgul eden bir durum mutlaka ortaya çıkar. Âyette önce malların sonra çocukların anılması, alçaktan yükseğe çıkmak kabilindendir. Zira çocuklar kalbe, maldan daha çok bitişiktirler. Çünkü babaların parçalarıdırlar. Mal ise böyle değildir. O vücûda tabidir, onun mülhakâtındandır.

Allah'ın sevgisini ve tâatini, evlât ve mal sevgisine ve onların iyiliğini temine tercih edenler için **«büyük mükâfat»** vardır. Bu **«ise Allah'ın yanındadır.»** Allah insanları, ayıplarını söylemek suretiyle dünyadan uzaklaştırmış, nimetlerini zikrederek de âhirete heveslendirmiştir.

İbn Mes'ud (r.a.)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Sizden biri, Allah'ım beni fitneden koru, demesin. Çünkü sizden malına ve çocuğuna dönen herkes onların fitneyi içerdiğini görür. Bu yüzden: Ey Allah'ım! Ben fitnelerin sapıtanlarından sana sığınırım, desin." [11]

Mişkâtu'l-Mesâbih'teki bir rivayet şöyledir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) insanlara hitabede bulunuyordu. Hasan ve Hüseyin çıkageldiler. Üzerlerinde kırmızı birer gömlek vardı. Yürüyorlar ve düşüyorlardı. Rasûlüllah (s.a.v.) minberden indi, onları önüne aldı, sonra da: "*Mallarınız ve çocuklarınız sizin için sadece fitnedir," buyuran Allah doğru söyledi. Şu iki sabînin düşe kalka yürüdüklerini gördüm, sabredemedim. Konuşmamı kesip onları kaldırdım.*" buyurdu. Sonra da konuşmasına devam etti. [12]

İbn Atıyye: "Bu ve benzerleri fâzılların fitneleridir. Cahil fasıkların fitneleri ise helâk edici her türlü fiile götürür" der.

Denildiğine göre, kıyamet günü insanlara ilk yapışacak olanlar ailesi ve

11- İbnu'l-Münzir ve Taberanî, İbn Mes'ud'dan mevkûf olarak rivayet etmişlerdir. Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 6/288.

12- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Davud ve Tirmizî rivayet ettiler. Tirmizî "hasen garib" dedi. Ayrıca İbn Mâce ve Hâkim rivayet etti. Hâkim de sahih olduğunu söyledi. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/154.

çocuklarıdır. Adamı Allah'ın huzurunda durdurup: "Ey Rabbimiz ondan hakkımızı al. Çünkü o bize bilmediğimizi öğretmedi. Bize bilmediğimiz halde haram yedirirdi," derler. Onlar için kısas yapılır. Ailesi adamın hasenelerini alır, kendisine bir şey kalmaz.

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا
وَأَطِيعُوا وَأَنفِقُوا خَيْرًا لِّأَنفُسِكُمْ ۗ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ
فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٦﴾ إِن تُقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا
يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۚ وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٧﴾
عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

16. O halde gücünüz yettiğince Allah'tan korkun. (Öğütlerini) dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğinize olarak harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.

17. Eğer Allah'a gönül hoşluğu ile ödünç verirseniz onu sizin için kat kat artırır ve sizi bağışlar. Allah aza karşı çok verendir. Cezalandırmakta da acele etmeyendir.

18. Gizliyi de aşikârı da bilendir. Üstündür, hikmet sahibidir.

16. «O halde gücünüz yettiğince Allah'tan korkun.» O'ndan korkmakta, ve O'na karşı gelmekten kaçınmakta tüm gayretinizi sarfedin.

Bilginlerden biri şöyle demiştir: "Yani eğer bunları bilip öğüt aldınızsa Allah'ın sizi işlerinin idaresinden ötürü hesaba çekmesine sebep olacak şeyleri yapmaktan sakınınız. Yapmak veya yapmamak konusunda Allah'ın emrine zıt düşecek şeyleri yapmayınız."

Bu âyet, "*Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkmak gerekiyorsa öylece korkun...*" (Âl-i İmran: 102) âyetini neshetmiştir. Bu, Müslümanlar ayakları şişinceye, alınları yara oluncaya kadar namaz kılmak suretiyle gerektiği gibi sakınmak kendilerine ağır gelince olmuştur. Bu âyet, Allah'ın kullarına kolaylık olsun diye inmiştir.

İbn Abbas'tan bir rivayete göre ise bu, muhkem bir âyettir. Onu nesheden bir âyet yoktur. Herhalde İbn Abbas bu iki âyeti birlikte düşünerek: "Allah'tan gücünüz yettiğince nasıl korkmak gerekiyorsa öylece korkun. Takva ile nitelenmek için tüm gücünüzü sarfedin. Çünkü o Allah hiçbir nefsi kaldıramayacağı şeyle mükellef tutmaz," demek suretiyle âyetlerin arasını cemetmiştir.

Takvanın hakkı (olması gereken şekil) "*takvâ*" denilmeye en lâyık olan fiildir. Bu da takvanın, kişinin tâkatının üstünde olmasını gerektirmez.

«(Öğütlerini) dinleyin,» emirlerine **«itaat edin,»** size rızık olarak verdiği şeylerden harcanılmasını emrettiği yerlerde sırf onun için **«kendi iyiliğinize olarak harcayın.»** İbn Abbas'tan, buradaki harcamaktan muradın, zekât olduğu rivayet edilmiştir. Ama zahire göre bu, tüm harcamalara şamildir. Aslında hayır yolunda harcamak da itaatın şumûlündedir. Ama anlaşılan o zaman infaka fazlaca ihtiyaç vardı ki o da özel olarak zikredilmiştir. Ayrıca mal, canın yongasıdır. Nefsin sevgilisidir. Bu yüzden birçok yerde mal, evlâttan daha önce anılmıştır.

Âyetin "*kendi iyiliğinize olarak*" diye terceme edilen bölümü, anılan emirlere imtisale teşvik için te'kid ve onların kendileri için mallardan, çocuklardan ve içinde oldukları dünya debdebesi ve şehvete düşkünlükten hayırlı olduğunu açıklamaktır.

«Kim nefsinin cimriliğinden korunursa» yani Allah kimi nefis çamurundaki rezil cimrilikten korursa **«işte onlar kurtuluşa erenlerdir.»** Yani tüm gayelerine ulaşırlar. Kişinin: "Ben hakkımı alırım, ondan zerresini bırakmam," demesi cimrilik olarak ona yeter.

17. «Eğer» mallarınızı Rabbin tayin ettiği yerlere sarfetmek suretiyle **«Allah'a gönül hoşluğu ile»** yani ihlâs ve gönülden **«ödünç verirseniz...»** Harcamayı, ödünç vermek diye ifadelendirmekte, onu, zengin olan hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah'a bağlamakta, Allah'ın hüsnü kabul ve rızasına ve onun zayi olmayacağına işaret vardır. Bu, Allah yolunda harcayanın, harca-

masının bereketi ile hakettiğinin tümünü alacağına müjdedir.

«Onu sizin için kat kat artırır» yani size ecrini kat kat verir. Bire karşılık zamanlara, durumlara ve niyetlere göre dileği gereği on, yetmiş, yedi yüz ve hatta daha fazla yazar.

«Ve sizi» Allah yolunda harcamanızın bereketiyle hatalarınızı ve bazı günahlarınızı **«bağışlar. Allah aza»,** az tâate **«karşı çok verendir.»** Ya da şükrüne karşılık kulunu mükâfatlandırır. Buna göre, şükrün karşılığına da şükür denilmiştir. Yahut da iyi fillerini ve tâatini anmak suretiyle kullarına karşı övgüsü çok anlamında Allah şekûrdür, demektir. *"Şükür"*, iyilik yapanı, iyiliklerini anarak övmektir. Bu son mânâ İmam Kuşeyrî'nin tercih ettiğidir. *"Şekûr"* şükreden anlamındaki *"şâkir"* in mübalâğasıdır.

Âlimlerden birisine: "Şükredenlerin en çok şükredeni kimdir?" diye soruldu. Şu karşılığı verdi: "Günahlardan temiz olan ama kendisini günahkârlardan sayan, farzları eda ettikten sonra çok nafile kılan ama kendisini kusurlu sayan, dünyadan çok aza razı olan ama kendini dünyaya rağbet edenlerden addeden, zamanını Allah'ı zikre ayıran ama kendisini gafillerden kabul eden ve amele istekli olan fakat kendisini müflislerden sayandır. İşte şükredenlerin en çok şükredeni budur."

Allah'ın şekûr (çok sena eden) olduğunu bilenin, şükrünü ihmal etmeyip gayretli olması, O'na hamdetmede kusur etmeyip devam etmesi onun edebindendir.

Şükür birkaç kısımdır:

1- Bedenle şükür: O, organlarını tâatın dışında bir şeyde kullanmamandır.

2- Kalple şükür: Kalbini, Allah'ın zikri ve marifeti dışında bir şeyle meşgul etmemendir.

3- Dille şükür: Onu Allah'ın senâsı ve medhi dışında bir şeyle kullanmamandır.

4- Malla şükür: Malı, Allah'ın rızası ve muhabbeti dışında bir yere sarfetmemendir.

«Cezalandırmakta da» günahlarınıza, cimriliğinize ve benzerlerine rağmen **«acele etmeyendir.»** *"Halîm"*dir, cezalandırmakta acele etmez, öyle

ki cahil O'nun bilmediğini sanır. Günahı açığa vurmaz, gafil O'nun görmediğini zanneder.

İmam Gazâlî şöyle demiştir: "*Halîm*, âsilerin günahını müşahade eden, emre muhalefeti gören ama öfkelenmeyen, hiddet göstermeyen, -gücü yettiği halde- intikam peşinde koşmayandır." Nitekim bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: "*Eğer Allah, insanları yaptıklarına karşılık hemen sorguya çekseydi, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı...*" (Fâtır: 45)

18. «Gizliyi de aşikârı da bilendir.» Hiçbir gizli O'na gizli kalmaz. Gizlinin aşikârdan önce anılması, gayb âleminin daha genel ve onu bilmenin, bilgi açısından daha mükemmel oluşundandır.

«Üstündür, hikmet sahibidir.» Kudret ve hikmetinde üstün, mülkünde muktedir, sanatında hikmet sahibidir.

Allah'ın yardımı ile Teğâbün Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

TALÂK SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 12 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بسم الله الرحمن الرحيم

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ
وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ ۖ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ
بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ ۚ وَتِلْكَ
حُدُودُ اللَّهِ ۚ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۚ
لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَٰلِكَ أَمْرًا ﴿١﴾ فَإِذَا بَلَغْنَ
أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ
وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ۚ ذَٰلِكُمْ
يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ وَمَنْ يَتَّقِ

اللَّهَ يَجْعَلْ لَّهُ مَخْرَجًا ﴿٢﴾ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ۚ وَمَنْ
يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ ۚ قَدْ جَعَلَ
اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ﴿٣﴾

1. Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'tan korkun. Apaçık bir hayasızlık yapmaları dışında, onları evlerinden çıkarmayın. Kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendisine zulmetmiş olur. Sen bilmezsin, belki de Allah bundan sonra bir durum yaratıverir.

2-3. İddet sürelerini doldurduklarında onları ya güzellikle tutun veya güzellikle ayrılın. İçinizden de adalet sahibi iki kişiyi şahit tutun. Şahitliği Allah için yapın. İşte bu, Allah'a ve âhiret gününe inananlara verilen öğüttür. Kim Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu gösterir ve hiç hesaba katmadığı bir yerden onu rızıklandırır. Kim Allah'a güvenip dayanırsa O, kendisine yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü koymuştur.

1. «Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman...» Boşama karşılığında kullanılan "*talâk*" kelimesi, sözlükte bağdan salıvermek anlamındadır. Deveyi bağından çözdüm mânâsında, "etlaktu'l-baîyre min ıkâlihî" denilir. "*Tallaktuhû*" da aynı anlamdadır. Kadını boşamak terimi de bu anlamdan alınmıştır. Boşadığın zaman da "O tâliktır," denilir ki, nikâh ipinden çözülmüş demektir. "Selâm", "teslîm" kelimesi gibi selâm vermek anlamında kullanıldığı gibi; "*talâk*" da, "tatlîk" kelimesi gibi boşamak anlamında kullanılır. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyle olmaktadır: "Zifafa girdiğiniz ve hayız sayarak iddet bekleyen kadınları boşamak istediğiniz ve bunda kararlı olduğunuz zaman..." Aşağıda gelecek olan "*fe tallikûhunne = onları boşayın*"

cümlesi, buna delâlet etmektedir. Bu âyette bir şeye yönelen, o şeye başlamış gibi telakkî edilmiştir (boşamayı isteyen sanki boşamış gibi düşünülmüştür.)

Hitap tüm ümmete şamil olduğu halde, nidânın sadece Hz. Peygamber'e yöneltilişi, Rasûlüllah'ın ümmetin imamı ve önderi oluşundandır. Nitekim bir toplumun reisine ve büyüğüne, onun önceliğini göstermek, liderliğine ve onun toplumunun dili olduğuna itibar için "Ey filan! Şöyle şöyle yap," denilir. Hitabı toplumun liderine yöneltmek, onu toplum üzerine şerefli kabul etmektir. Çünkü o bu durumda toplumu kendi isminde toplamış olur.

Bu hitapla ilgili olarak *Keşfu'l-Esrâr*'da dört görüş olduğu bildirilmektedir. Bunlar:

1- Hitap Rasûlüllah'adır. Kendisini yüceltmek için çoğul kelime kullanılmıştır. Nitekim krallara hitap edilirken çoğul kullanılır.

2- Hitap Rasûlüllah'adır ama murad ümmetidir.

3- Bu, "Ey Peygamber ve mü'minler! Boşadığınız zaman..." takdirindedir. Hüküm bu mânâya delâlet ettiğ için "mü'minler" kelimesi hazfedilmiş, belirtilmemiştir.

4- Mânâ: "Ey Peygamber! Mü'minlere söyle, boşadıkları zaman..." şeklindedir.

Bu son görüş, makama daha uygun düşmektedir. "*Ey Peygamber! Hanımlarına söyle...*" (Ahzâb: 59) ve "*Mü'minlere söyle...*" (Nûr: 30) âyetlerine benzemektedir.

Hz. Peygamber ilâhî hükmü açıklamak için hanımını boşamıştır. Hz. Ömer'in kızı Hz. Hafsa'yı boşamış, âyet-i kerime inince dönmüştür. O, çok hadis bilen, fakih bir kadındı. Taberî'nin anlattığına göre Rasûlüllah onu boşayınca kendisine: *"Ona dön. Şüphesiz o çok oruç tutan, çok namaz kılan birisidir. O, cennette senin hanımlarındandır,"* denildi. [1]

«İddetlerini gözeterek boşayın.» "*İddet*", "saydı" fiilinin mastarıdır. Kadının boşandıktan veya kocası öldükten sonra beklediği zamana bu "iddet"

1- Hadisi İbn Ebî Hâtem, Enes'ten şu şekilde rivayet etmiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.) Hafsa'yı boşadı. Hafsa ailesinin yanına geldi. Bunun üzerine: "*Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman...*" mealindeki âyet indi. Rasûlüllah'a: "*Ona dön, şüphesiz o, çok oruç tutan, çok namaz kılan biridir,*" denildi. Bkz. *Muhtasaru Tefsîri İbn Kesîr*, 3/512.

ismi verilmiştir. Çünkü kendisi için konulmuş olan günleri sayar, kendisi için vaadedilen ferahlığı bekler. Âyetin mânâsı: "O kadınları, onlar iddetlerini karşılar bir vaziyette iken boşayın," şeklinde olmaktadır.

İddet, Hanefîlere göre hayızdır. Bir kadın hayızı takip eden temizlik içinde boşandığı zaman iddetini karşılar bir durumda boşanmış olur. Bu emirden murad, kadınların temizlendikten sonra ilişkide bulunulmadan boşanmaları, sonra da iddetleri bitene kadar bir daha boşanmadan bırakılmalarıdır. Böyle bir boşama en iyi, sünnete en uygun ve pişmanlığa en uzak olanıdır. Çünkü kişi üç talâkı bir defada verirse belki de pişmanlık duyar. Sünnete uygun olan boşama, kadın hayızdan temizlendikten sonra ilişkide bulunulmadan ve sünnet üzere üç temizlik içerisinde üç ayrı seferde olan boşamadır.

Bid'î olan (sünnete aykırı olan) boşamanın da çeşitli şekilleri vardır. Şu şekillerle boşamak bid'îdir:

1- Kadın temizken ama ilişkide bulunulduktan sonraki bir vakitte,

2- Hayız veya nifas hallerinde, çünkü bu durumda iddet hesabını hayıza göre yapan Ebû Hanife'ye göre iddet uzatılmış olmaktadır. Çünkü boşamanın vukû bulduğu hayız, iddet için hesaba katılmaz. Kendisi ile henüz zifafa girilmemiş kadını boşamak, bu söylediğimizden müstesnadır. Çünkü onun hayız esnasında boşanmasında bid'at söz konusu değildir. Çünkü onun için iddet yoktur. Aynı şekilde iddetini hayızla beklemeyenler de bu hükmün istisnalarındandır. Çünkü onları boşamak, herhangi bir zamana bağlı değildir.

3- Üç talâkı aynı anda birlikte vermek, yani ya bir seferde def'aten veya bir temizlik esnasında yarı ayrı zamanlarda üç talâk vermektir.

Fakihlerin çoğunluğuna göre, sünnete aykırı olarak verilmiş olan talâk geçerlidir, kadın boş olur. Ama böyle talâk veren kişi günahkârdır. Bundan dolayı Hz. Ömer kendisine, karısını üç talâkla boşayan birisi getirildiğinde onu dayakla cezalandırdı. Bir adam Hz. Peygamber'in huzurunda karısını üç talâkla boşadı. Bunun üzerine Rasûlüllah: *"Ben aranızda iken Allah'ın kitabıyla oynuyor musunuz?"* [2] buyurdu.

Bilinmelidir ki nikâh da, talâk da meşrû iki şeydir. Sıradan meşrû şeylerdendir. Onların, hâllere ve zamanlara göre iyi olanı ve kötü (çirkin) olanı

2- Hadisi Nesâî *Talâk*'ta, 6/142 tahrîc etti. Hadisin geri kalan kısmı şöyledir: *"...Öyle ki bir adam kalkıp; 'Ya Rasûlallah! Onu öldüreyim mi?' dedi."*

vardır. Az önce belirtildiği üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Hafsa'yı tek bir talâkla boşamıştır. Aynı şekilde Sevde ile Mekke'de evlendi, sonra da Medine'de Rasûlüllah, Sevde Bedir savaşında öldürülen akrabalarına ağlarken yanına girdiği zaman boşadı. Sevde, Rasûlüllah'tan şefaat diledi ve sırasını Hz. Âişe'ye verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber Sevde'ye rücû etti.

Eğer Rasûlüllah (s.a.v.): *"Allah katında helâllerin en hoşlanılmayanı talâktır,"* [3] buyurduğu halde bunu nasıl yaptı? denilirse şöyle cevap verilir: Nikâh biraraya gelmeye, talâk ise ayrılığa götürür. Allah Teâlâ biraraya gelmeyi sever, ayrılıktan hoşlanmaz. Ayrılık gününün güneşi yoktur. Bağların koptuğu gecenin, gündüzü yoktur. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: *"Bir şüphe olmadan kadınları boşamayınız. Şüphesiz Allah Teâlâ gözü başkasının nimetinde olan erkekleri ve kadınları sevmez."* [4] Bir başka hadiste de Efendimiz: *"Hiçbir sebep yokken kocasından kendisini boşamasını isteyen kadına cennetin kokusu haramdır,"* buyurmuştur. [5]

«Ve iddeti sayın.» Yani boşadığınız zamanı iyi belirleyerek iddeti zaptediniz. Onu eksiksiz tam üç kur'a yani Hanefîlere göre üç hayıza tamamlayınız.Çünkü iddetten gaye, rahmin boş olduğunun (bebek olmadığının) tespitidir. Bunun iyi şekilde bilinmesi de üç temizlikle değil, üç hayızla olur. *"Sayın"* emrinin muhatapları karılar ve genel anlamda Müslümanlar değil, kocalardır. Aksi halde zamirlerin dağılması gerekir. Ama zevceler, ilhak yoluyla bu hitaba dahildirler.

Ebu'l-Leys şöyle der: "İddeti korumak erkeklere emredilmiştir. Çünkü kadınlarda gaflet eksik olmaz. İddeti muhafaza edememeleri muhtemeldir. Erkek ise üç defa boşamak istediği zaman talâkı temizlik hallerine bölmeye imkân bulmak için iddeti sayar. Çünkü üç talâkı tek temizlik içinde vermek, Ebû Hanife ve talebelerine göre mekuhtur. İmam Şafiî ve tâbilerine göre ise bunda bir mahzur yoktur. İmam Şâfiî: 'Ben talâkın sayıları hakkında sünnî ve bid'î diye bir şey bilmiyorum. O mubahtır,' demektedir. Karısını boşayan, boşadığı kadına tekrar arzu duyarsa dönebilmesi için dönme vaktini bilmesi için ya da nafaka vermenin gerekli olduğu ve sona erdiği zamanı bilmesi, böylece

3- Hadisi Ebû Davud, Talâk konusunda mevsûl ve mürsel olarak tahrîc etti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 7/623.

4- Hadisi Taberânî, *Kebîr*'de Ebû Mûse'l-Eş'arî'den merfû olarak rivayet etti. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/329.

5- Hadisi Ebû Davud, İbn Mâce, Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/494.

o kadının, evinde oturmaya ya da oradan çıkarmaya hakkının olup olmadığını bilmesi için veya kadının çocuğunun nesebini adama ilhaka imkân bulmak ve ondan kesmek için iddetin sayılması gerekir."

Bazı durumlarda erkek için de iddet olduğunu söylemişlerdir. Şu durumlar bu kabildendir:

1- Bir adamın dört eşi olsa, bunlardan birisini boşasa, onun iddeti bitmeden başka bir kadınla evlenemez.

2- Adamın karısının bir kızkardeşi olsa, karısını boşasa onun iddeti devam ettiği müddetçe, onun kızkardeşi ile evlenemez.

Onlara döndükten sonra, ikinci bir talâk verip de onların iddetlerini uzatmaktan ve onlara zarar vermekten **«Rabbiniz olan Allah'tan korkun.»** *"Korkmak"* diye terceme edilen *"takvâ"*, aslında insanı hoşlanmadığı şeylerden koruyan ve onunla bu hoşlanmadığı şeyin arasına giren kalkan ve benzerî koruyucular edinmek demektir. Sonra şeriatte kulu koruyan ve daimî zararlardan kurtulmasına, mevcut menfaatlerle yaşamasına sebep olan şey için istiâre olarak kullanılmıştır. Takvânın birtakım faziletleri vardır. Her mertebede Allah'tan gereği gibi korkana beyanın gerçekleri açılır, eşyada onun için hiçbir şek ve şüphe olmaz.

«Apaçık bir hayasızlık» yani zina **«yapmaları dışında...»** *"Hayasızlık"* diye terceme ettiğimiz *"fâhişe"* aslında çirkinliği fazla olan söz ve fiiller anlamındadır. Burada zina anlamındadır. Çirkin söz ve dil uzatmak anlamlarında olduğu da söylenmiştir. Çünkü o, haklarını düşürmek açısından serkeşlik hükmündedir. **«Onları evlerinden çıkarmayın.»** Yani ayrılık esnasında o kadınları iddetleri bitinceye kadar evlerinizden çıkarmayın. Evler, kocalarının olduğu halde, oralarda sanki kendi mülkleri imiş gibi oturmaya tam hak sahibi olduklarını belirtmek suretiyle yasaklamayı kuvvetlendirmek için, kadınlara izafe edilmiştir.

Sizin izninizle bile olsa **«kendileri de çıkmasınlar.»** Çünkü çıkmaya izin vermek, çıkarmak hükmündedir. Çünkü ayrılma durumundaki meskende kalmak şeriatın hakkıdır. Bu, kulun düşürmesiyle düşmez. Kadınlar çıkmak isterlerse kendiliklerinden de çıkmasınlar. İddet bekleyen kadın, zaruret ve ihtiyaç olmadan evinden çıkarsa günah işlemiş olur. Ama eğer evin yıkılması veya yanmasından korkması gibi bir zorunluluk varsa, başka bir eve çıkabilir. Aynı şekilde kadının iplik satmak, pamuk satın almak türü bir ihtiyacı olursa

onun gece değil, ama gündüz çıkması caizdir.

«**Bunlar**» bu hükümler «**Allah'ın**» kulları için tayin ettiği «**sınırlarıdır.**» "*Hudûd*" un tekili olan "*had*", iki şey arasında birinin diğerine karışmasını engelleyen sınırdır. «**Kim**» anılanlardan birini bozmak suretiyle «**Allah'ın**» anılan «**sınırlarını aşarsa,**» -burada haddi aşmaktan korkutmak ve aşağıdaki cümledeki hükmün sebep oluşunu bildirmek için zamir yerine "Allah" lâfzı açıkça zikredilmiştir.- «**şüphesiz kendisine zulmetmiş olur.**» Zarar vermiş olur.

Baklî şöyle der: "Allah Teâlâ, yolunda gidenlerin kurtuluşu için emirler ve yasaklarla birtakım sınırlar çizmiştir. O sınırları geçtikleri zaman, hak yoldan çıkarlar ve uzaklık karanlıklarına saparlar. Bu, nefislere karşı en büyük zulümdür. Çünkü onun Allah'a yakınlık derecelerine ulaşmasına mani olmuşlardır."

Âlimlerden birisi de şöyle demiştir: "Bir emri mühimsememek, onu emredeni bilmemekten kaynaklanır. Kişide mutlaka korku, umut, haya veya Allah'ın ilminde masumiyetten birisi bulunmalıdır. İşte bunlar dört sebeptir, bir beşincisi daha yoktur. Düşülmemesi gereken yerlere düşmekten koruyucudurlar. Kendisinde bu sebeplerden birisi olmayan kişi günaha girer ve nefsine zulmeder."

«**Sen bilmezsin...**» Bu, şartın içeriğinin gerekçelendirilmesidir. Ey haddi aşan! Sen işin sonunun ne olacağını bilmezsin, anlamındadır. «**Belki de Allah bundan sonra**», yaptığın haddi aşmalardan sonra yaptıklarının aksini gerektiren, kadınlardan buğzu muhabbete, yüzçevirmeyi onlara yönelmeye çeviren «**bir durum yaratıverir.**» Gönlünde meydana getiriverir. Şüphesiz kalpler Allah'ın iki parmağı arasındadır. Onları dilediği gibi çevirir.

Âyet-i kerime üç talâkın bir çırpıda verilmesinin mekruh olduğuna işaret etmektedir. Çünkü üç talâktan sonra dönmek mümkün değildir. Üç talâk vermek şeytana yardım, öyle yapmamak ise ona karşı çıkmaktır. Nitekim Müslim'in Câbir (r.a.)'den, Rasûlüllah'tan duyduğunu söyleyerek rivayet ettiği şu hadis buna delâlet etmektedir: "*Şeytanın arşı deniz üzerindedir. Ordusunu ve yardımcılarını gönderip insanların akıllarını çelerler. Şeytanın katında onların en büyüğü, en çok fitne çıkaranıdır. Birisi gelip "şöyle şöyle yaptım" der. Buna karşılık şeytan: "Bir şey yapmamışsın," karşılığını verir. Sonra bir*

6- Hadisi Müslim, *Sıfâtu'l-Münâfikîn*'da tahrîc etti. No: 2813.

başkası gelip: "Karı ile kocanın arasını ayırdım," der. Şeytan ona yaklaşıp: "Sen iyi yapmışsın," der." [6] Yani sen ne iyi sapıtıcı veya ne iyi kötülük yapıcısın. İkramı hakeden sensin.

2-3. «İddet sürelerini doldurduklarında» yani iddetlerinin sonuna yaklaştıklarında, o da üç hayızdır. Böyle denilmesine sebep iddetleri bittiği zaman kocaların dönme imkânlarının kalmamasıdır. Çünkü iddetin sonuna vardıkları zaman, kocaların onlara dönme veya onları tutmaları sahih olmaz. *"İddet süresi"* diye terceme ettiğimiz *"ecel"*, bir şey için tayin edilen süredir. **«Onları ya güzellikle»** yani iyi muamele ve infak ederek **«tutun.»** Bir hadiste: *"Mü'minlerin iman yönünden en olgun olanları, ahlâkları en iyi olanları ve ailesine karşı en lütufkâr olanlardır,"* buyurulmaktadır. [7] Yani siz muhayyersiniz. İsterseniz onlara tekrar dönünüz. Dönmek (buna ric'at denir.) Ebû Hanife'ye göre sözle "sana döndüm demekle" olabileceği gibi, cinsî ilişki ve şehvetle dokunmakla da olabilir. **«Veya»** haklarını vererek ve iddeti uzatmak maksadıyla dönüp tekrar boşamak gibi yollarla zarar vermekten sakınarak **«güzellikle ayrılın.»**

İleride anlaşmazlıklara meydan vermemek için ayrılırken veya tekrar dönerken **«içinizden de»** yani Müslümanlardan fasık olmayan **«adalet sahibi iki kişiyi şahit tutun.»** *"Adalet"*, bütün büyük günahlardan kaçınmak ve küçük günahlarda ısrar etmemektir. Çünkü insanlardan peygamberlerin dışında günahsızı yoktur. *"Şahit tutma"*nın faydası şudur: Bazan iddet bittikten sonra kadın, kocasının kendisine döndüğünü inkâr eder. Belki de ayrıldıktan sonra birisi ölür, öbürü de miras alabilmek için evliliğin sürdüğünü iddia eder. Şahit tutma emri, vücûp için değil, nedb (teşvik) içindir.

Ey şahitler! İhtiyaç halinde **«şahitliği»** sadece **«Allah için yapın.»** Bu, hakkı ayakta tutmak ve zulmü gidermenin dışında herhangi bir maksat için şahitlik yapmamaktır. Eğer Allah'tan başka bir gayeye matuf olarak şahitlik yaparsa şahitliği gizleme vebalinden kurtulmuş olur. Ama onun için sevap alamaz. Çünkü ameller niyetlere göredir. Hasılı şahitlik bir emanettir. *"Şüphesiz Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman da adaletle hükmetmenizi emreder..."* (Nisâ: 58) âyetinde buyurulduğu gibi emanetleri ehline vermek gerekir. Dolayısıyla şahit, şahitliğini gizlerse hıyanet etmiş olur. Hıyanet de büyük günahlardandır. Şu âyet-i keri-

7- Hadisi Tirmizî tahrîc edip "hasen" demiştir. Ebû Davud da: *"Mü'minlerin iman açısından en olgunları, ahlâkı en iyi olanlardır,"* lâfzıyla rivayet etti. Tirmizî'deki bazı rivayetlerde: *"Sizin hayırlılarınız, ailesine karşı hayırlı olanlarınızdır,"* ilavesi vardır.

me de buna işaret etmektedir: "...*Şahitliği gizlemeyin. Onu gizleyenin kalbi günahkârdır...*" (Bakara: 283)

«**İşte bu,**» şahitliği bozmadan ve değiştirmeden usûlü dairesinde yapmaya teşviktir. «**Allah'a ve âhiret gününe inananlara verilen öğüttür.**» Öğüt anlamına gelen "*vaaz*", korkutarak sakındırmaktır. Çünkü mü'min şahitlikten istifade edecektir. Bu, mâbudluğun ve Rabliğin hakkına riayet bakımından imanın gereklerindendir.

Örfen gün, güneşin doğmasından batmasına kadar olan zamandır. Ama burada murad edilen bu değildir. Burada uzun olsun kısa olsun mutlak anlamda zamandır. Bu zaman, ya sınırlıdır ki o, dünya zamanıdır. Ya da sınırsızdır, o da âhiret zamanıdır. Dünya gününden sonra olduğu için "*âhiret*" denilmiştir.

«**Kim Allah'tan korkarsa**» boşadığı zaman sünnete uygun olarak boşar, iddet bekleyen kadına zarar vermez ve onu evinden çıkarmazsa «**Allah ona**» kederlerden ve sıkıntılara düşmekten kurtuluş ve «**bir çıkış yolu gösterir**», başına gelen sıkıntılardan ona ferahlık verir. Bu hükmün genel olduğu söylenmiştir. Yani yaptığı ve terkettiği şeylerde Allah'tan korkan herkese Allah sıkıntılardan çıkış, dünya ve âhiret kederlerinden kurtuluş ihsan eder.

Buradaki çıkış yolundan maksadın, dünya şüphelerinden ölüm sıkıntılarından ve kıyamet gününün şiddetinden çıkış olduğunu söyleyenler de vardır.

Rivayet edildiğine göre İbn Abbas'a: "Karısını bin kere boşayan kişi için bir çıkış yolu var mı?" diye sorulmuş. O da: "O, Allah'tan korkmadı, dolayısıyla onun için bir çıkış yok. Karısı ondan üçüyle boş oldu. Kalanı da onun boynunda günahtır," cevabını verdi.

Çıkış yolu ikidir: Birisi, onu bu sıkıntıdan çıkartmak, öbürü de, sabır ve rıza ile ona ikram etmek, onu koruyup gözetmektir. Bu durumda belâ sevgiye, sıkıntı ihsana dönüşür.

«**Ve hiç hesaba katmadığı**» yani hiç aklına gelmeyen «**bir yerden onu rızıklandırır.**» Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: "*Kim çok istiğfar ederse Allah onun için her türlü kederden ferahlık, her sıkıntıdan bir çıkış verir ve onu hiç hesaba katmadığı yerden rızıklandırır.*" [8]

8- Hadisi Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'de, Hâkim, *Müstedrek*'te tahrîc ettiler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/169.

Rivayet edildiğine göre Avf b. Mâlik el-Eşcaî'nin oğlu Sâlim'i müşrikler esir aldılar. Avf, Rasûlüllah'a gelip: "Oğlum esir edildi," diye faciadan şikâyet etti. Hz. Peygamber kendisine: "*Allah'tan kork (günaha girmekten sakın) ve çokça, 'lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm'de,*" buyurdu. Avf denileni yaptı. Avf birgün evinde otururken, oğlu kapıyı çaldı. Yanında yüz tane deve vardı. Düşmanlar onu unutmuşlar, o da develeri sürüp getirmişti. Onun üzerine bu âyet indi. [9]

Biliniz ki sıkıntı ve rızık dünyevî de, uhrevî de olur. Bir kimse Allah'tan gereği gibi korkarsa Allah onun için her iki dünyanın sıkıntılarından bir çıkış verir. Onu dünyanın menfaatlerinden rızıklandırır.

Denilirse ki, müttakîlerin en müttakîleri peygamberler ve velîlerdir. Oysa onlar insanlar içinde dehşetli meşakkatlere, uzun süren musîbetlere en çok maruz kalanlardır. Nitekim Hz. Peygamber bir hadiste şöyle buyurmuştur: "*İnsanların en çok musîbete uğrayanları peygamberlerdir. Sonra sırayla iyiler ve iyilerdir.*"[10] Buna şöyle cevap verilmiştir: Bunların dünyada başlarına gelenler için şükredilecek bir sonuç ve büyük menfaat vardır. Allah her şeyi bilir, hikmet sahibidir. Dilediğini yapar ve dilediğine hükmeder.

«Kim Allah'a güvenip dayanırsa...» *"Güvenip dayanma"* diye terceme ettiğimiz "*tevekkül*", kalbi tüm bağlardan kesip, her halükârda Allah'a bağlanmaktır. **«O»** Allah, **«kendisine yeter.»** Yani bütün işlerinde tevekkül edene yeter ve ona, "Artık yeter" deyinceye kadar verir.

Eğer: "Allah'ın rızık konusundaki hükmü değişmez, o halde tevekkülün anlamı ne?" denilirse şu cevabı veririz: "Bunun anlamı şudur: Tevekkül edenin gönlü boş, kalbi sakindir. Allah'ın hükmünü beğenmemezlik etmez. Bu yüzden tevekkül övülmüştür. Rasûlüllah şöyle buyurmuştur: '*Eğer siz Allah'a hakkıyla tevekkül ederseniz (güvenip sığınırsanız), O sizi sabahleyin aç gidip, akşam tok dönen kuşu rızıklandırdığı gibi rızıklandırır.*' [11] Bu hadisin anlamı şudur: Kuş, sabahleyin açlıktan karnı çekik bir halde gider, günün sonunda karnı tok olarak döner. Hadis, kazanmayı terkedip, oturmayı teşvik etmemektedir. Aksine onda rızık aramaya teşvik vardır. '*Sabah gider, akşam*

9- Bu olayı İbn Cerîr et-Taberî nakletmiş, İbn Kesîr de Tefsir'inde rivayet etmiştir. Bkz. *Muhtasaru Tefsîri İbn Kesîr*, 3/514.

10- Hadisi Buharî, Nesâî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/187.

11- Hadisi Tirmizî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel, Hz. Ömer'den merfû olarak rivayet ettiler. Ayrıca Hâkim rivayet etti. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/42.

döner,' sözü buna delildir."

Tevekkül, maîşet temini için çalıştıktan sonra olur. Sözgelimi çiftçi tohumu tarlaya ektikten sonra tevekkül eder. Bu yüzden eskiler: "Ticaret yapın, kazanın. Şüphesiz sizden birisinin ihtiyaç içinde olduğu zaman ilk yiyeceği dinidir," demişlerdir.

«Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir.» Yani muradını tamamlayıcı, kendisine dayanıp güvenen güvenmeyen tüm yaratıkları hakkında takdir ettiği şeyleri yapıcı ve yaratıcıdır. Şu kadar var ki, kendisine dayanıp güvenenlerin günahlarını örter, ecrini artırır. "*Bâliğ*" kelimesi, "*bâliğun*" şeklinde tenvinli olarak, "*emrihî*" de fetha ile "*emrahü*" şeklinde de okunmuştur. O zaman anlam: "Şüphesiz Allah muradına erer, dilediği her şeyi yapar, istenilenden âciz olmaz," şeklinde anlaşılır.

«Allah» rahatlık ve şiddet, fakirlik ve zenginlik, ölüm ve hayat ve benzerî **«her şey için»** kendisinde son bulacak **«bir ölçü koymuştur.»** Yani takdir etmiştir. Ondan önce de meydana gelmez, sonraya da kalmaz. Onu değiştirmek de sözkonusu değildir. *Müfredât*'ta Allah'ın eşyayı takdirinin iki şekilde olduğu ifade edilmektedir. Bunlar:

1- Kudret vermekle,

2- Hikmetin gerektirdiğine göre özel bir şekil ve özel bir miktarda yaratmakla.

Bu ayrıma sebep, Allah'ın fiilinin iki çeşit oluşudur:

a- Allah onu bir seferde olgun bir biçimde tam olarak yaratır. Onun değişmesini veya son bulmasını dileyinceye kadar kendisine hiçbir bozukluk gelmez. Gökler ve içindekiler bu kabildendirler. Yine bu neviden olmak üzere bir şeyin asıllarını yaratmış, takdir ettiğinin dışında bir şey olmayacak şekilde onu takdir etmiştir. Meselâ hurma çekirdeğinden elma ve zeytin değil, hurma meydana gelmesini takdir etmiştir. İnsan menisinden başka bir hayvan değil, sadece insanın teşekkül etmesini takdir etmiştir. "*Allah her şey için bir ölçü koymuştur,*" âyeti bu nev'e işarettir.

b- Kişiye kudret vermekle.

Âyet-i kerime, kişinin Allah'a güvenmesinin ve işini O'na havalesinin vacip oluşunu açıklamaktadır. Çünkü insan rızık ve başka her şeyin ancak Allah'ın takdir ve zamanlaması ile olacağını bilince, kadere teslim olmak ve

Allah'a güvenmekten başka bir yol kalmaz.

Sehl rahımehullah şöyle der: "İşlerini Rabbine bırakan kişiye Allah, iki cihanın tüm kederlerine karşı yeter."

Rabî'de şöyle demiştir: "Allah, kendisine dayanıp güvenen için yeterli olmayı, inananı doğruya sevketmeyi, kendisine borç verene karşılık vermeyi, güveneni kurtarmayı ve duâ edene karşılık vermeyi kendisi için takdir etmiştir. Bunu tasdik eden birçok âyetler vardır: "*Kim Allah'a güvenip dayanırsa O, kendisine yeter.*" (Talâk: 3) *"Kim Allah'a inanırsa, Allah onun kalbini doğruya götürür."* (Teğâbün: 11) *"Kim Allah için güzel bir ödünç verirse, Allah da ona kat kat fazlasıyla geri öder..."* (Bakara: 245) *"...Kim Allah'ın ipine sarılırsa, şüphesiz ki o doğru yola iletilmiştir."* (Âl-i İmrân: 101) *"...Duâ edenin duâsını, duâ ettiğinde kabul ederim..."* (Bakara: 186)

وَٱلَّٰٓـِٔي يَئِسْنَ مِنَ ٱلْمَحِيضِ مِن
نِّسَآئِكُمْ إِنِ ٱرْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَٰثَةُ أَشْهُرٍ وَٱلَّٰٓـِٔي لَمْ يَحِضْنَ
وَأُو۟لَٰتُ ٱلْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَن يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۚ وَمَن يَتَّقِ
ٱللَّهَ يَجْعَل لَّهُۥ مِنْ أَمْرِهِۦ يُسْرًا ﴿٤﴾ ذَٰلِكَ أَمْرُ ٱللَّهِ أَنزَلَهُۥٓ
إِلَيْكُمْ ۚ وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّـَٔاتِهِۦ وَيُعْظِمْ لَهُۥٓ
أَجْرًا ﴿٥﴾ أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم مِّن وُجْدِكُمْ
وَلَا تُضَآرُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا۟ عَلَيْهِنَّ ۚ وَإِن كُنَّ أُو۟لَٰتِ حَمْلٍ

فَأَنفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۚ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ
فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ ۖ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُم بِمَعْرُوفٍ ۖ وَإِن تَعَاسَرْتُمْ
فَسَتُرْضِعُ لَهُ أُخْرَىٰ ﴿٦﴾ لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ ۖ وَمَن
قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ ۚ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا
إِلَّا مَا آتَاهَا ۚ سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿٧﴾

4. Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlar ve henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların iddetleri üç aydır. Hâmile olanların iddetleri ise yüklerini bırakmaları (çocuklarını doğurmaları) dır. Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir.

5. İşte bu, Allah'ın size indirdiği emridir. Kim Allah'tan korkarsa, Allah onun kusurlarını örter, mükâfatını artırır.

6. (Boşadığınız) o kadınları, gücünüz nispetinde oturduğunuz yerin bir kısmında oturtun. Onları sıkıştırıp, kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hâmile iseler, çocuklarını doğuruncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için çocuğu emzirirlerse ücretlerini verin, aranızda güzellikle istişare edin. Eğer zorlukla karşılaşırsanız çocuğu babasının hesabına başka bir kadın emzirecektir.

7. İmkânı geniş olan, nafakayı imkânına göre versin. Rızkı daraltılmış olan da nafakayı Allah'ın kendisine verdiğinden versin. Allah kimseyi kendisine verdiğinden fazlasıyla yükümlü kılmaz. Allah, bir güçlüğün arkasından bir kolaylık ihsan eder.

4. «Kadınlarınızdan» yaşlılıklarından dolayı **«âdetten kesilmiş olanlar...»** Bu süreyi altmış yaşla sınırlandırdılar. Buna göre şayet bir kadın bu yaştan sonra kan görürse o, hayız sayılmaz. *"Kesilmiş olan"* diye terceme edilen *"yeisne"* fiilinin mastarı olan *"ye's"* umudun zıddıdır, umutsuzluk demektir. *"Âdet"* diye terceme ettiğimiz *"hayz"* da, kadının rahminden gelen kandır. Şeriat ıstılahı olarak hayız, ergenlik çağına gelmiş olan kadının -bir hastalık ve menapoz halleri dışında- rahminden gelen kandır.

«Ve» küçüklüklerinden dolayı **«henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz,»** yani şüphe ederseniz ve kanları yaşlılıkları sebebiyle kesildiği için hükümleri size karışık gelir de, iddetlerinin nasıl olduğunu bilemezseniz **«onların iddetleri üç aydır.»** Âdet görürken herhangi bir özürden dolayı henüz menapoz dönemi gelmeden önce âdeti kesilen genç kadınların iddetleri Ebû Hanife ve Şafiî'ye göre, kan tekrar gelinceye ve üç kur' (Hanefilere göre üç hayız, Şafiîlere göre üç temizlik) ile bekleyinceye veya menapoz dönemine girip de üç ay bekleyinceye kadar sona ermez.

«Hâmile olanların iddetleri ise» yani iddetlerinin sona ermesi, ister boşanmış olsunlar, ister kocaları ölmüş olsun **«yüklerini bırakmaları (çocuklarını doğurmaları) dır.»** Kadın, kocası kendisini boşadıktan veya öldükten bir an sonra doğum yapsa iddeti sona erer ve evlenmesi helâl olur. Bir saat, bir gün veya bir ay geçtikten sonra neden olmasın ki?

"Sizden ölenlerin bıraktıkları eşleri, kendilerini dört ay on gün beklerler." (Bakara: 234) âyetinin hükmü, bu âyetle neshedilmiştir. Çünkü inişi daha sonra olmuştur.

Sahih bir rivayette belirtildiğine göre Sübey'a binti Hâris el-Eslemiyye, kocasının ölümünden birkaç gece sonra bir çocuk dünyaya getirdi. Bu durum Rasûlüllah'a haber verildi. Efendimiz: *"Artık helâl oldun, evlen,"* buyurdu.

«Kim» hukûku ve ahkâmı hususunda **«Allah'tan korkarsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir.»** Yani takva sebebiyle ona işini kolaylaştırır, hayra muvaffak kılar, isyanlardan ve kötülükten korur.

5. «İşte bu» anılan hükümler, **«Allah'ın size»** Levh-i Mahfuz'dan **«indirdiği emridir.»** Şer'î hükmüdür. Onu, kendisi ile amel etmeye hazırlanasınız diye Peygamberinize Kur'an'da indirmiştir. Ona muhalefetten sakınınız.

«Kim» hükümlerini muhafaza suretiyle **«Allah'tan korkarsa, Allah onun kusurlarını örter.»** Takvası sebebiyle ondan razı olduğu için kusurları-

nı örter, katlamak suretiyle de **«mükâfatını artırır.»** Bazı bilginler bunu: "Ona büyük ecir verir," şeklinde izah etmişlerdir. "*Ecran*" kelimesinin belirsiz gelişi, mükâfatı tamamlamayı bildiren genelleme içindir.

Burhânu'l-Kur'an'da şöyle denilmiştir: "Talâkın hükümleri konusunda üç kez takva ile emredilmiştir. Bunlardan herbirinde de bir çeşit mükâfat sayılmıştır. Allah Teâlâ önce: '*Onun için bir çıkış yolu verir,*' buyurmuştur. Yani onu içine girdiği kötülüklerden çıkarır, onun için ummadığı yönden sevdiği şeyi hazırlar. İkincisinde: '*İşinde bir kolaylık verir,*' yani ona işindeki zorluğu kolaylaştırır, onun için nimetlerden hayırlısını verir, buyurdu. Üçüncüsünde de onun için en faziletli mükâfatı vaadetti. O da âhiretteki mükâfat ve nimetlerdir. '*mükâfatını artırır,*' buyurdu."

6. «(Boşadığınız) o kadınları, gücünüz nispetinde» yani zenginliğiniz ölçüsünde ve gücünüz yettiği ölçüde **«oturduğunuz yerin»** evin **«bir kısmında oturtun.»** Bu hitap, karılarını boşayan mü'minleredir. Katâde, bu hükümle ilgili olarak: "Eğer kocanın tek bir odası varsa onun bir köşesinde oturtur," der.

«Onları», istemediklerini müsafir etmek, kaldıkları yerleri başka şeylerle işgal etmek ve benzeri bazı sebeplerle evde **«sıkıştırıp, kendilerine zarar vermeye kalkışmayın.»** Yani herhangi bir şekilde onlara evde oturmak hususunda zarar vermeyi kastetmeyin. Onları evden çıkmak zorunda bırakmayın.

Bu âyet, kocaları merhametli ve âlicenap olmaya teşvik ve geçmiş olan hukuka saygılı davranmaya işaret etmektedir. Bu sayede boşanan kadın için yeni bir evlilik yapmak veya başka bir yolla geçim tedarikinde kolaylık sağlanmaktadır.

«Eğer» boşanan kadınlar **«hâmile iseler,»** doğum yapmaları ister yakın olsun, ister uzak **«çocuklarını doğuruncaya»** ve iddetten çıkıp, gün sayma külfetinden kurtulup, başkaları ile evlenmeleri helâl oluncaya **«kadar nafakalarını verin.»**

Boşanmak suretiyle kocasından temelli ayrılan kadın hâmile ise, ulemânın ittifakı ile onun için boşayan tarafından nafaka ve iskânı temin edilmelidir. Boşanıp da hâmile olmayan kadın için ise Ebû Hanife'ye göre, hayızla veya ay hesabı ile iddeti bitinceye kadar, hâmile olan gibi nafaka ve oturma hakkı vardır. Diğer üç mezhebe göre ise, böyle bir hak söz konusu değildir. Kocaları ölen kadınlar için terikeden ne nafaka ne de oturma hakkı vardır. O

dilediği yerde iddetini tamamlar.

Ebû Hanife, ister tek, ister üç talâkla boşansın, talâk ister ric'î, ister bâin olsun[12] boşanan her kadına iddeti süresince nafaka vermek ve iskânını sağlamak boşayanın görevidir. Ric'î talâkla boşanmış olan kadın zaten karısıdır. Onun nikâhı ancak iddet bitince sona erer. Dolayısıyla ric'î talâkla boşanmış olan kadının iddet esnasındaki nafakası ve oturma hakkının boşayan kocaya ait olduğunda ittifak vardır. Bâin talâkla boşananın iddeti süresince nafaka ve oturma hakkı da Hanefilere göre kocaya aittir. *"Gücünüz nispetinde oturduğunuz yerin bir kısmında oturtun"* âyeti buna delildir. Çünkü bu âyetin mânâsı "İddet bakleyen kadınları, kendi oturduğunuz yerlerden bir yerde oturtun. Onlara gücünüz nispetinde iddet esnasında nafaka verin" şeklindedir. İbn Mes'ud'un şu şekildeki kıraati de bu görüşü teyid etmektedir: *"Eskinûhünne min haysü sekentüm ve enfikû aleyhinne min vücdiküm: Onları oturduğunuz yerin bir kısmında oturtun ve onlara gücünüz nispetinde infak edin."*

İmam Şafi'ye göre boşanan kadınlara üzerinde durduğumuz âyet uyarınca süknâ (kocanın evinde oturma) hakkı vardır. Ama hâmile olmamaları halinde nafaka yoktur. Hâmile olmaları halinde ise, âyetin *"Eğer hâmile iseler çocuklarını doğuruncaya kadar nafakalarını verin"* bölümünün gereği nafaka almak haklarıdır.

Size göre boşanan her kadın için nafaka gerekir. O halde âyetteki "*eğer hâmile iseler*" şartının ne faydası var? şeklinde ortaya çıkacak bir itiraza şöyle cevap veririz: Bazan hâmilelik süresi uzar, bu durumda kimileri normal hâmilelik süresi bitince düşeceğini zanneder. İşte anılan kayıt, bu zannı ortadan kaldırmaktadır. Nitekim *Keşşâf*'ta da böyle denilmektedir.

«Sizin için çocuğu emzirirlerse» emzirme anlamındaki "*er-radâ*" kelimesi sözlükte, memeden süt emmek demektir. Şeriat ıstılahı olarak küçük ço-

---

12- Sırf boşamak için konulmuş olan terimlerle olan, üçten az boşamaya ric'î talâk denilir. Bu şekilde karısını boşayan birisi, iddet bitmedikçe herhangi bir işleme gerek olmadan karısına dönüp evliliği sürdürür. Boşama hakkı, boşadığı kadar azalmış olur. Hem boşamaya hem de başka mânâya ihtimali olan terimlerden birisini boşamak niyetiyle sarfeden bir kocanın boşamasına bâin talâk denilir. Bu şekilde karısını boşayan bir adam üçten daha az talâkla boşamışsa onunla ancak karısının rızası ile ve yeniden nikâh kıyarak evlenebilir. Karısını üç talâkla boşamışsa, talâk, ister ric'î, ister bâin olsun o kadınla ancak, kadın bir başkası ile evlendikten sonra kocasının ölmesi veya onu boşaması halinde evlenebilir. (Mütercim)

cuğun özel bir vakitte kadından süt emmesi anlamındadır. Âyette murad edilen mânâ şudur: Eğer boşanan bu kadınlar evlilik sona erdikten sonra sizin, kendilerinden veya başka kadınlardan olan çocuklarınızı emzirirlerse... Çocuğu emzirmek, beslemek annenin değil, babanın görevidir. Annenin gönül rızasıyla teberrû kabilinden emzirmesi dışında baba, çocuk için süt annesi tutmak zorundadır. Şu kadar var ki, zorlanmamakla birlikte annenin kendisinin emzirmesi menduptur. **«Ücretlerini verin,»** yani istemeleri halinde emzirmelerine karşılık ücretlerini verin. Çünkü bu durumda onlarla ilgili hüküm, başka süt annelerine ait hükmün aynısıdır.

Lübâb'da şöyle denilmektedir: "Adam karısını boşarsa, kadının çocuğu emzirmek, görevi değildir. Ancak çocuk, başka bir kadının memesini almazsa, bu durumda çocuğu emzirmek zorundadır. Eğer baba ile emziren anne ücret konusunda anlaşmazlığa düşerler ve anne ecri misil isterse, baba da bunu vermek istemezse anne ecri misil almaya daha evlâdır. Çünkü baba karşılıksız emzirecek birisini bulamamıştır. Eğer baba ecri misile uygun bir şey vermek ister, anne buna razı olmaz zulmetmek isterse o zaman da baba ecri misil verir. Şayet baba emzirme ücretini verecek mâlî güce sahip değilse, anne çocuğunu emzirmeye zorlanır."

Ey anneler ve babalar! **«Aranızda güzellikle istişare edin.»** Yani emzirmek ve ücret konusunda birbirinize iyilikle emredin. Bu müsamahadır. Baba cimrilik etmesin, anne de zorluk çıkarmasın. Çünkü o çocuk, ikisinin birlikte çocuğudur. Onlar çocuğa şefkatte ortaktırlar. Âyetteki *"i'temirû"* kelimesinin mastarı olan "i'timâr", "teâmür" anlamındadır. Topluluktan bir kısmı, diğerlerine emrettiği zaman "i'temere'l-kavmu" ve "teâmerû" denilir.

«Eğer zorlukla karşılaşırsanız çocuğu babasının hesabına...» *Keşşâf*'ta da belirtildiği üzere bu izah, âyetteki *"fe in erda'ne lekum -Eğer sizin için emzirirlerse"* bölümüne uygun düşmektedir. **«başka bir kadın emzirecektir.»** Yani bu durumda, onu emzirmesi için, anneden başka bir süt annesi bulunacaktır. Bu ifadede, anne zorluk çıkardığı için kınanmaktadır. Bu, istediğin bir haceti vermekte geveşeklik gösteren birisine: "Onu başka biri verecektir, sen ayıp ettin" demeye benzer. Âyette az çok babaya da bir kınama vardır. Çünkü hitap makamında, cevap düşürülmüştür. Ayrıca anne, ücret konusunda sıkıştırılır da, o yüzden emzirmekten imtina ederse o zaman zorunlu olarak başka bir süt annesi gerekeceğine ve gennellikle onun da ücret isteyeceğine oysa annesinin daha şefkatli ve bebeğini emzirmeye daha lâyık oldu-

ğuna işaret vardır. Bu anlattığımızla, şart ve cevap arasındaki irtibat ortaya çıkmıştır.

7. «İmkânı geniş olan, nafakayı imkânına göre versin. Rızkı daraltılmış olan da» yani sıkıntıya düşüp, ancak karnını doyuracak kadar imkânı olan. Bu, *"Zengin olan durumuna göre, fakir olan da durumuna göre vermelidir."* (Bakara: 236) âyetinde belirtildiği gibidir. **«Nafakayı Allah'ın kendisine verdiğinden versin.»** Yani zengin ve fakirden her biri kudret ve takatının uluşabildiğini versin.

«Allah kimseyi» mâlî yönden **«kendisine verdiğinden fazlasıyla yükümlü kılmaz.»** Çünkü Allah Teâlâ, hiç bir nefsi, gücünün üstündeki bir şeyle yükümlü tutmaz.

Allah Teâlâ bunu, vaad ile te'kid edip: **«Allah, bir güçlüğün arkasından bir kolaylık ihsan eder.»** buyurmuştur. Yani, hemen veya ileride kolaylık verir. Çünkü gelecek olan her şey yakındır. O halde darda olan bolluğu ve Allah'ın ferahlandırmasını beklesin. Bu âyet, fakirin kalbini serinletmekte, onu tüm gayretini sarfa teşvik etmekte ve fakir kocalara rızık kapılarının açılacağını vaadetmektedir.

وَكَأَيِّنْ مِّنْ قَرْيَةٍ
عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِۦ فَحَاسَبْنَٰهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَّبْنَٰهَا عَذَابًا نُّكْرًا ﴿٨﴾ فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا
وَكَانَ عَٰقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا ﴿٩﴾ أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فَٱتَّقُوا
ٱللَّهَ يَٰٓأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ قَدْ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا

(١٠) رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۚ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ
وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَا أَبَدًا ۖ قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا (١١) اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ
وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ ۖ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۙ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا (١٢)

8. Rabbinin ve O'nun peygamberlerinin emrinden uzaklaşıp azan nice memleketler var ki, Biz onları, çetin bir hesaba çekmiş ve onları görülmemiş bir azaba çarptırmışızdır.

9. Böylece onlar yaptıklarının cezasını tatmışlardır, işlerinin sonu tam bir hüsran olmuştur.

10. Allah onlar için pek çetin bir azap hazırlamıştır. O halde ey iman etmiş olan akıl sahipleri! Allah'tan korkun. Allah size gerçekten bir uyarıcı indirmiştir.

11. İman edip sâlih amel işleyenleri karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size Allah'ın apaçık âyetlerini okuyan bir peygamber (göndermiştir.) Kim Allah'a iman eder, sâlih amel işlerse, Allah onu, altlarından ırmaklar akan, içlerinde ebedî kalacakları cennetlere sokar. Allah ona gerçekten güzel bir rızık vermiştir.

12. Allah yedi kat göğü ve yerden de onlar kadarını yara-

tandır. Emir, bunların arasında inip durmaktadır. Böylece siz, Allah'ın her şeye muktedir olduğunu ve ilmiyle her şeyi kuşattığını bilesiniz.

8. «Rabbinin ve O'nun peygamberlerinin emrinden uzaklaşıp azan...» *"Uzaklaşıp azmak"* diye terceme ettiğimiz *"utûv"*, "taatten sapmak" anlamınadadır. *Kâmus*'ta bu kelime, "kibirlendi, haddi aştı" diye izah edilmektedir. Kelimede "yüz çevirmek" anlamı olduğu için, *"an"* harfi cerri ile geçişlilik kazanmıştır. Sanki, "tekebbür ve inatta haddi aşması sebebiyle Rabbinin emrinden ve Rabbinin peygamberlerinin emrinden yüz çeviren..." denilmiştir.

«Nice memleketler var ki...» *"Nice"* anlamına gelen *"keeyyin"* kelimesi, çokluk ifade ettiği için, haberiyye olan *"kem"* anlamındadır. "Memleket ahalisinden çokları" demektir. Âyette tamlanan hazfedilmiş, tamlayan onun yerine gelmiştir.

Bu âyet, insanları anılan hükümlere muhalefetten, sakındırmakta ve onların kendilerine vacip olduğunu te'kit etmektedir.

«Biz onları, çetin bir hesaba çekmiş» yani onlarla hesapta tartışmıştık, dünyada sıkıştırıp, kendilerine şiddet gösterdik, önemsiz günah ve suçları sebebiyle, açlık ve kıtlık, hastalıklar ve acılar, üzerlerine düşmanı musallat etmek ve daha başka benzeri belâlarla sıkıştırdık. Ta ki Allah'a dönsünler. Çünkü belâ, hayvanı sürmek için olan kamçı gibidir. Allah onlara, bu sayılanların üstünde başka belâlar da vermiştir. Nitekim âyetin devamında şöyle buyurulmuştur:

«Ve onları görülmemiş bir azaba çarptırmışızdır.» Yani yadırganan, büyük, verdiği acıdan ve şiddettinden dolayı korkunç bir azaba çarptırmışızdır. *"görülmemiş"* diye terceme ettiğimiz *"en-nükr"* kelimesi, "bilinmeyen zor şey" demektir. İnkâr, bilginin zıddıdır. Allah Teâlâ hesaba çekme ve azaplandırmayı, sebepleri, onların Allah'ın ve Rasûlünün emrine uymaktan uzak kalmaları olduğu halde, kendisine izafe etti. Çünkü peygamberler, Allah'ta son bulmuşlar (fena fillah olmuşlar), tüm işlerinde Allah'ı vekil edinmişlerdir. Eğer onlar iyice olgunlaşmadan gönderilmiş olsalardı belki kendilerini yalanlayanlar tarafından tutulup öldürüleceklerdi.

9. «Böylece onlar yaptıklarının cezasını», küfürlerinin zararını ve gü-

nahlarının cezasının ağırlığını **«tatmışlardır, işlerinin sonu tam bir hüsran olmuştur.»** Sonunda hayır olmayan korkunç bir şekil olmuştur. Ömür, sıhhat ve boş vakit sermayesini zayi ettikleri için, ticaretleri de zarar etmiştir, kâr yoktur. *"Husr"* ve *"hüsran"* kelimeleri, sermayesinin azalması anlamındadırlar. Bazen insana nisbet edilir ve "falan zarar etti" denilir. Bazen de fiile nisbet edilip: "Ticareti zarar etti" denilir. Mal ve mevki konusunda da kullanılır. Çokça kullanılışı bunlarla beraberdir. Sıhhat, selâmet, akıl ve iman gibi nefis hakkında kullanıldığı olur.

10. «Allah» bununla birlikte, âhirette **«onlar için pek çetin bir azap hazırlamıştır.»** Yani hikmetine göre ilminde takdir etmiştir. Ya da cehennemde, aslı belirtilmeyen azap sebepleri hazırlanmıştır. Onlar dünyada ve âhirette hesaba çekilirler ve azaba uğratılırlar. Dünyada bir musîbete çarptırılırsa bu onların günahlarına keffâret olmaz. Çünkü küfürden dünmüş değillerdir. Dolayısıyla âhirette de azap edilirler.

«O halde ey» gerçek, yakînî, şühûdî imanla **«iman etmiş olan...»** Bazıları da "hakka ve doğruluğa inanan" diye anlamışlardır. Bunun kayıtlayıcı değil, açıklayıcı sıfat olması caizdir. Çünkü mü'minlerden başkaları akıl sahiplerinden sayılmaya lâyık değillerdir. Ancak *"lüb"* ile, ahmaklık, aptallık, delilik ve daha başka bir zaaftan uzak olan akıl muradedilirse müstesna.

«Akıl sahipleri! Allah'tan korkun.» Yani inkârcı inatçılardan, geçmiş milletlerin hâli ve başlarına gelen azap ve vebalden ibret alın. *"Allah'tan korkun"* sözünün anlamı, "Eğer akıllarınız, şüphe lekelerinden kurtulmuşsa, emirlerine ve yasaklarına riayet ediniz," demektir. *"Lüb"*: Şüphe lekelerinden arınmış olan akıldır. Akıl şüpheden, kalp de hevâ hevesten arındığı zaman iman yakînî olur. Bu yüzden Allah onları *"iman edenler"* diye belirlemiştir. Âyette takva emrinin sadece mü'minlere yöneltilmiş oluşu, onların takvadan istifade edenler oluşundan dolayıdır.

«Allah size gerçekten bir uyarıcı indirmiştir.» Bir sonraki âyette bedel olarak getirilen *"rasûlen"* kelimesinin açıkladığı gibi, o uyarıcı, Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir.

11. «İman edip sâlih amel işleyenleri karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için» yani Hz. Peygamberin indirilmesinden sonra iman edenleri, demektir. Aksi halde imanla belirtilenleri küfürden çıkarmak imkânsızdır. Çünkü onlar kâfir değiller ki küfürden çıkartılsınlar. İmanın ve sâlih amelin

şerefini göstermek için "sizi çıkarmak için" denilmedi. "*Karanlıklardan aydınlığa*" sözünden maksat, dalâletten hidayete, bâtıldan hakka, cehaletten ilme, küfürden imânâ, gafletten uyanıklığa, Allah'tan başkası ile ünsiyetten Allah'la ünsiyete, Allah'ın inayeti ile çalışma ve gayrette onların dereceleri ve tabakaları üzerine çıkarmaktır.

«**Size**» ey akıl sahipleri «**Allah'ın apaçık âyetlerini**» yani Kur'an'ı, açıklayıcı, sizin ihtiyacınız olan hükümleri ortaya koyucu olarak veya açık, mânâlarında ve insaf sahibi edebiyatçılar nazarında mûcizeliği gizli olmayan Kur'an'ı «**okuyan**», arzeden «**bir peygamber (göndermiştir.)**» Rasûlüllah sürekli Kur'an okuduğu için veya Kur'an'ı tebliğ ettiği, onunla insanları uyardığı için kendisine önceki âyette "*zikir*" denilmiştir. Onun gönderilişi de terşih yoluyla (açıklama yoluyla) *"indirilme"* şeklinde ifade edilmiştir. Yani Rasûlüllah (s.a.v.) Kur'an'la olan birlikteliğinin çokluğu sebebiyle kendisi "*zikr*" e -ki o Kur'an'dır- benzetilmiştir. Çünkü kendisine vahiy indirmek onu göndermenin sebebidir.

Kimi bilginler bu bölümü şu şekilde izah etmişlerdir: "Şüphesiz Allah size zikri yani Kur'an'ı indirdi ve Rasûlü yani Muhammed (s.a.v.)'i gönderdi." Ama îcaz, '*Rasûl*" kelimesini nasbeden fiilin ihtisarını gerektirdi. Zaten karine de buna işaret etmektedir. O karine: "Ona saman yedirdim ve soğuk su içirdim mânâsında, -içirdim anlamına gelen kelimeyi kullanmadan- 'aleftuhâ tibnen ve mâen bâriden' sözünün benzeri olan '*enzele*' (indirdi) kelimesidir."

Kâşânî der ki: "'*Allah size gerçekten bir uyarıcı (zikri) indirdi,*' sözündeki "*zikr*" den maksat, Allah'ın zâtını, sıfatlarını, isimlerini, fiillerini ve âhireti içeren Kur'an'dır. "*Rasûl*" den maksat da Kur'an'ı Peygamber'e indiren Cebrâil'dir. "*Rasûl*" kelimesi, "*zikr*" den bedelü'l-iştimaldir. Çünkü "*zikr*" onu kesintisiz olarak, ruhu nebeviye indirmek ve mânâları kalbe aktarmaktır."

«**Kim Allah'a iman eder,**» riyadan, yapmacılıktan ve dünyevî bir maksattan arınmış olarak «**sâlih amel işlerse...**» Allah Teâlâ imanı ve sâlih ameli, onların ehli olmayanları, onlara teşvik etmek ve heveslendirmek için zikretti.

Büyüklerden biri: "Eğer iman tek başına güzel ahlâk verseydi, mü'mine şunu yap, şunu yapma denmezdi. Bazen iman olmadan da güzel ahlâk bulunabilir," demiştir.

«**Allah onu,**» köşklerinin veya ağaçlarının «**altlarından ırmaklar**

akan,» -bunlar, Muhammed Sûresi'nde adı geçen dört nehirdir- **«içlerinde»** kesintisiz **«ebedî kalacakları cennetlere sokar. Allah ona gerçekten güzel bir rızık vermiştir.»** Bu ifadede, Allah'ın mü'minlere verdiği sevap rızkını yüceltme ve hayret anlamı vardır. Çünkü haber cümlesinden, haberin veya lâzımının faydası hasıl olmayınca, makam gerektiriyorsa hayret mânâsı anlaşılır. Sanki şöyle denilmiştir: "Allah'ın onlara verdiği rızık ne kadar güzel ve ne kadar bol!.."

12. «Allah, yedi kat göğü...» *"Yedi kat gök"* anlamındaki *"seb'a semâvât"*, yaratıcısının kudretinin kemalini ifade için belirsiz olarak getirilmiştir. **«Ve yerden de onlar kadarını»** yani sayı bakımından yedi kat gökyüzü kadarını **«yaratandır.»**

Yeryüzünün tabakalarının nasıl olduğu konusunda ihtilâf edilmiştir. Cumhura göre, bundan maksat, birbirleri üstünde yedi tabaka yerdir. Her iki yer tabakası arasında semaların katları arasındaki gibi mesafe vardır. Dahhâk'ın dediğine göre, bu katlar birbirlerine bitişiktir. Aralarında gökyüzünün aksine su katmanı veya başka şeylerden bir boşluk ve aralık yoktur.

Kurtubî der ki: Birinci görüş daha doğrudur. Çünkü hadisler bu görüşün doğru olduğunu göstermektedir. Nitekim Buhârî ve daha başkalarının rivâyetine göre Ka'b, Musa (a.s.) için denizi yaran Allah'a yemin ederim ki, Suheyb'in bana rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) içerisine girmek isdediği bir köy gördüğü zaman mutlaka şöyle derdi: *"Ey yedi kat semanın ve onların kapladıklarının Rabbi, yedi kat yerin ve onların üstündekilerin Rabbi, şeytanların ve onların saptırdıklarının Rabbi, rüzgârların ve savurduklarının Rabbi olan Allah'ım! Senden bu köyün, ahalisinin ve içindekilerin hayrını istiyorum. Ahalisinin ve içindekilerin şerrinden sana sığınıyorum."* (13)

Katâde, Hasen vasıtasıyla Ebû Hureyre'den şöyle rivâyet etmiştir: "Rasûlüllah (s.a.v.) otururken üzerlerinde bir bulut beliriverdi. Bunu görünce: *'Bu bulutun ne olduğunu biliyor musunuz?'* buyurdu. Ashab: 'Allah ve Rasûlü daha iyi bilir,' dediler. *'Bunlar yerin zaviyeleri (köşeleri) dir. Allah onları kendisine şükretmeyen ve ona duâ etmeyen bir millete doğru sürüyor,'*

13- Hadisi Nesâî ve İbnü's-Sünnî tahrîc ettiler. Bkz. *el-Münteka'l-Muhtâr min Kitâbi'l-Ezkâr*, s. 208.

buyurdu ve: '*Üzerinizdekinin ne olduğunu biliyor musunuz?*' diye ekledi. Ashâb-ı kiram: 'Allah ve Rasûlü daha iyi bilir,' dediler. Rasûlüllah: '*O gök-yüzü, korunan bir tavan ve birleştirilmiş kör bir denizdir. Sizinle onun arasında ne olduğunu biliyor musunuz?*' buyurdu. Yine: 'Allah ve Rasûlü daha iyi bilir,' dediler. Allah'ın Rasûlü: '*Onunla sizin aranızda beş yüz yıllık mesafe vardır. Onun üstünde ne olduğunu biliyor musunuz?*' buyurdu. Ashab: 'Allah ve Rasûlü daha iyi bilir' dediler. Rasûlüllah: '*Onun üstünde iki gök vardır. Herbirinin uzaklığı, yerle gök arası kadardır. Onun üstünde ne olduğunu biliyor musunuz?*' buyurdu. Ashâb-ı kiram: 'Allah ve Rasûlü en iyisini bilir,' dediler. Allah'ın Rasûlü: '*Bunun üstünde de Arş vardır. Onunla gökyüzünün arasındaki uzaklık, iki sema arasındaki uzaklık gibidir. Peki sizin altınızda ne olduğunu biliyor musunuz?*' dedi. Ashab: 'Allah ve Rasûlü daha iyi bilir,' dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz: '*Altınızda yer, onun altında da başka bir yer vardır. İkisinin arasındaki mesafe beşyüz yıllık yoldur. Muhammed'in canı elinde olan Allah'a yemin ederim ki eğer siz bir iple sarkıtılsaydınız Allah'a ulaşırdınız,*' buyurdu. Sonra: '*O ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır, O her şeyi bilendir,*' (Hadîd: 3) âyetini okudu." [14]

el-Makâsıdu'l-Hasene'de şöyle denilmektedir: "'*Eğer siz bir iple en tabandaki yere sarkıtılsaydınız, Allah'a ulaşırdınız,*' sözünü bazı âlimler Allah'ın ilmine, kudretine ve hükümranlığına ulaşırdınız diye tefsir etmişlerdir. Allah'ın ilmi, kudreti ve hükümranlığı her yerdedir. Allah ise, Kitabında nitelediği üzere Arşın üzerindedir."

Şeyhimiz der ki: "Bu sözün anlamı şudur: Şüphesiz Allah'ın ilmi tüm kıtaları kaplamıştır. Allah'a ulaşmaktan maksat, Allah'ın ilmine ulaşmaktır. Allah Teâlâ mekânlarda ikametten münezzehtir. O, mekânlar yaratılmadan önce de vardı." [15]

Âyetin "*yerden de onlar kadarını*" bölümü ile ilgili olarak İbn Abbas'tan şu izah nakledilmiştir: "Yedi kat yer, herbir yerde sizin Peygamberiniz

14- Hadisi Tirmizî, *Kitâbu't-Tefsîr*'de 3294 numarada tahrîc etti ve: "Bu, garib bir hadis" dedi. Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'de benzerini rivayet etti. Tirmizî: "Rasûlüllah'ın âyeti okuması, onun, Allah'ın ilim, kudret ve hükümranlığına ulaşacağını kastettiğine delâlet eder. Allah, kendisini kitabında vasfettiğine göre: O, arşın üstündedir." der. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/22.

15- Haber verdiği üzere Allah Teâlâ arşının üstündedir. Onun için mutlak bir yükseklik vardır. Bu, Sehâvî'nin *el-Makâsıdu'l-Hasene*'de naklettiği gibi bir mekâna girmeye veya bir cihete yönelmeye ihtiyaç göstermez. Aksine o Allah, kendi ifadesiyle: "*...Onun gibi hiçbir şey yoktur. O her şeyi duyan , her şeyi görendir.*" (Şurâ: 11)

gibi bir peygamber var. Âdem'iniz gibi bir Âdem, Nuh'unuz gibi bir Nuh, İbrahim'iniz gibi bir İbrahim, İsa'nız gibi bir İsa vardır." Bu haberi Hâkim, Müstedrek'te rivâyet edip "isnadı sahih" dedi. Beyhakî de "isnadı sahih ama şâz" şeklinde değerlendirdi. Bir haberin isnadının sahih oluşu, onun metninin de sahih olmasını gerektirmez. Bazan senedi sahih olan bir haberde, sıhhatine mani bir şey bulunur. O zaman o haber zayıf olur. [16]

«**Emir,**» yani Allah'ın emri, «**bunların**» yani yedi kat gök ve yedi kat yerin «**arasında inip durmaktadır.**» Görünüşe göre bu cümle, Allah'ın hükmünün cereyanını ve emrinin semaların en üstü olan yedinci kat ile yerlerin en altı olan yedinci kat yer arasında geçerliliğini haber vermek için söylenmiş müstakil bir başlangıç cümlesidir.

«**Böylece siz, Allah'ın her şeye muktedir olduğunu**» bilirsiniz. Yani Allah bunu, anılanlara gücü yetenin, içlerinde hesap ve ceza için diriltmenin de bulunduğu her şeye kâdir olduğunu bilesiniz diye yaptı. Böylece onun emrine itaat eder, hükmünü kabul eder, şekavetten kurtulup saadeti kazanmak için çalışırsınız «**ve**» kudretiyle kuşattığı gibi «**ilmiyle**» de «**her şeyi kuşattığını bilesiniz.**» Çünkü bütün bu anılan fiillerin, böyle olmayan bir varlıktan sadır olması mümkün değildir.

"Kuşatmak" diye terceme ettiğimiz "*el-ihâta*" en üst seviyede bilmek anlamındadır. *"Emir indi"* den maksat, sizin gördüğünüz şeylerden ve vahiyden aldığınızdan, yaratıkların hayrete düşürücü hallerinden anılanları bilmeniz için Allah'ın onu vahyetmesi ve açıklamasıdır. O'nun ilminden ve kudretinden hiçbir şeyin asla dışta kalmadığını da bilmeniz içindir. Âyetin sonundaki "*ilmen*" kelimesi, temyiz olarak mensuptur. "O'nun ilmi görülen ve görülmeyen her şeyi kuşattı," demektir.

Yaratıcı, mâlik olan Allah'ın yardımı ile Talâk Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

16- Bu ifade ile dikkate alınacak sahih bir senet sabit değildir. Bu yüzden muhaddisler bu haberi almamışlardır. Ulemanın sözlerinden sahih ve tercih edilenine göre insanlığın babası olan tek bir Âdem (s.a.) vardır. Onun zürriyeti de yerkürede yaşayanlardır.

TAHRİM SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 12 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١﴾ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ ۚ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ ۖ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾

1. Ey peygamber! Eşlerinin hoşnutluğunu isteyerek, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

2. Allah size, (keffâretle) yeminlerinizi çözmeyi meşru kılmıştır. Allah sizin yardımcınızdır. O hakkıyla bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.

1. «Ey peygamber! Eşlerinin hoşnutluğunu isteyerek...» *"Rıza"* anlamına gelen *"merzât"* kelimesi, mastardır. *"Eşlerinin"* diye başlayan cümle de haldir. Bu durumda anlam: "Sen eşlerinin rızasını ister ve gözetler bir durumda niçin kendine haram kılıyorsun? Oysa onlar senin rızanı istemeye, senin onların rızasını istemenden daha muhtaçtırlar. Şüphesiz onların üstünlüğü, sadece senin sebebinledir" demektir.

"Niçin kendine haram ediyorsun?" sözü ile ifade edilen inkâr, hem kayda hem de mukayede aynı anda şamildir. Hem Rasûlüllah'ın eşlerinin rızasını isteme gayreti, hem de bu yüzden helâl olan şeyi kendisine haram edişi hoş karşılanmamıştır. Bu ifadenin bir benzeri: *"Ey iman edenler! Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin..."* âyetidir. (Âl-i İmrân: 130)

«Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?» *"Niçin"* mânâsına gelen *"lime"* kelimesinin aslı, "limâ" dır. Buradaki soru, Hz. Peygamber'in mübah olan bir şeyi kendisine haram kılışının hoş karşılanmadığını ifade içindir.

Rivayet olundu ki: Hz. Peygamber (s.a.v.), bir gün, Mısır kıralı Mukavkıs'ın kendisine hediye ettiği cariyesi Mâriye ile bir odada baş başa kaldı. O gün, Rasûlüllah'ın eşleri için uyguladığı sıra Hafsa'da idi. Ama Hz. Hafsa ortada yoktu. Hafsa durumu öğrenince Rasûlüllah kendisine: *"Bunu gizle, Âişe'ye söyleme. Mâriye'yi kendime haram ettim. Ayrıca sana, benden sonra ümmetimin başına Ebû Bekir ve Ömer'in geçeceğini müjdelerim,"* dedi. Ama Hafsa bunu gizlemedi, Hz. Âişe'ye haber verdi. İkisi, birbirine dosttular. Rasûlüllah'ın diğer eşlerine karşı birbirlerine yardım ederlerdi. [1]

Süheylî şöyle der: "Hafsa, Efendimizi, on sekiz aylıkken ölen oğlu İbrahim'in annesi olan kıptî Mâriye'nin evinde görmüştü. Bu yüzden eşlerinin gönlüne bir kıskançlık ve gayretin gelmesinden korktu. Bu sebeple Hafsa'ya gördüklerini Âişe'ye ve diğer eşlerine söylememesini emretti. Ama Hz. Hafsa olayı ifşâ etti."

Tercihe şayan olan görüş: Bazı müfessirlerin de dedikleri gibi, Hz. Peygamber'in Hafsâ'nın sırası olan günde Mâriye ile başbaşa kalmış oluşudur. Rasûlüllah (s.a.v.) hanımları arasında adaletli davranır, günlerini onlar arasında sıraya koyardı. Sıra Hz. Ömer'in kızı Hafsa'nın olduğu bir gün, Hafsa babasını ziyarete gitmek için, Hz. Peygamber'den izin istedi. O çıkınca, Ümmü Veledi (oğlunun anası) ve cariyesi olan Mâriye'ye haber gönderdi. O gelince, Hafsa'nın odasına sokup, kendisi ile ilişkide bulundu. Hafsa dönüp de durumu öğrenince, Hz. Peygamber'i kınadı: "Demek bana bunun için izin verdin. Cariyeni odama soktun, sonra da benim günümde, benim yatağımda onunla ilişkiye girdin. Eğer bana saygın olsaydı ve hakkımı gözetseydin, onlardan bir kadınla bunu yapmazdın," dedi. Buna karşılık Hz. Peygamber: *"O benim ca-*

1- Bkz. *Taberî Tefsiri*, 28/101. Bu rivayeti Dara kutnî, İbn Abbas'tan nakletti. Bkz. Süyûtî, *Esbabu'n-Nuzûl*, 223, *Muhtasaru Tefsiri İbn Kesîr*, 3/519.

riyem değil mi? Allah onu bana helâl etmedi mi? Sus, ses çıkarma. O artık bana haramdır. Bununla senin rızanı alıyorum. Bu olayı eşlerimden hiçbirisine haber verme," buyurdu.

Rasûlüllah çıkınca Hafsa kendisi ile Âişe arasındaki duvara vurdu. "Sana müjdeliyorum, Rasûlüllah cariyesi Mâriye'yi kendisine haram etti. Allah bizi ondan kurtardı," dedi. Gördüğünü Hz. Âişe'ye haber verdi. Bunun üzerine Rasûlüllah sırrını ifşa ettiği için ceza olarak Hafsa'yı boşadı. Hanımlarından uzak durdu. Onlara olan şiddetli öfkesinden dolayı bir ay süre ile hiç birinin yanına girmeden bekledi. Nihayet bu âyet indi.

Hz. Ömer, kızı Hafsa'nın yanına girdi. O ağlıyordu. "Rasûlüllah sizi boşadı mı?" dedi. Hafsa: "Bilmiyorum. O, şu odada tek başına duruyor," dedi. Hz. Ömer bundan sonraki olayı şöyle naklediyor:

Rasûlüllah'a geldim, yanına girip selâm verdim. O bir hasır parçasına uzanmış vaziyette idi. Hasır yan tarafında iz bırakmıştı. "Hanımlarını boşadın mı, ya Rasûlallah?" dedim. *"Hayır"* karşılığını verdi. Bunun üzerine: "Allahu Ekber! Ya Rasûlallah! Biliyorsun biz Kureyşliler, kadınlara hükmederdik. Medine'ye gelince, kendilerine karılarının galebe çaldığı bir topluluk bulduk. Bizim hanımlar da onlardan öğrenmeye başladılar," dedim. Rasûlüllah gülümsedi. Hz. Ömer Rasûlüllah'a: "Hanımlarının durumundan dolayı üzülme. Allah seninle, Ebû Bekir seninle, ben de seninleyim," dedi. İşte bu âyet, Ömer'in sözüne uygun bir şekilde indi.

Hz. Âişe şöyle dedi: "Yirmi dokuz gün geçince, Rasûlüllah yanıma girdi. Ya Rasûlallah! Bir ay bizim yanımıza girmemeye yemin etmiştin. Oysa sen yirmi dokuz günde girdin. Ben saydım," dedim. Efendimiz: *"Ay bazen yirmi dokuzdur. Bu ay da böyledir,"* buyurdu. Cebrâil inip, Rasûlüllah'a Hz. Hafsa hakkında şöyle dedi: *"Hafsa'ya dön. Şüphesiz o çok oruç tutan, çok namaz kılan birisidir. O, cennette senin hanımlarındandır."* [2] O zaman, Rasûlüllah'ın nikâhı altında dokuz hanımı vardı.

Bu açıklamalardan sonra âyetin anlamının şöyle olduğunu söyleyebiliriz: "Sen cariyelik yoluyla Allah'ın sana helâl kıldığını kendine niçin haram ediyorsun? Ondan yararlanmaktan niçin kaçınıyorsun? Oysa, onun sana helâl

2- Rasûlüllah Hafsa'yı boşadı. Kendisine: *"Ona dön, zira o çok oruç tutar, çok namaz kılar..."* denildi. Hadisi, Enes'ten İbn Ebî Hâtem rivayet etti. Bkz. *Muhtasaru Tefsiri İbn Kesîr*, 3/512.

olduğuna inanıyorsun. Çünkü Allah helâl kıldıktan sonra, onun haram oluşuna inanmak mü'minlerin avamından bile tasavvur edilemiyecek bir şeydir. Peygamberlerden böyle bir halin vukuu nasıl düşünülebilir?!"

«Allah çok bağışlayıcı,» seni bağışlamış ve senin yaptığın haram etme olayını örtmüştür. Çünkü kerem sahibi Mevlâ'nın ihsan ettiği şeyden yararlanmaktan kaçınmak, onun ihsanını kabul etmemeye benzer. **«Çok esirgeyicidir.»** Sana merhamet etmiş, seni sorumlu tutmamıştır. Seni, masumiyetine rağmen kınamıştır.

Keşfu'l-Esrâr'da şöyle denilmektedir: "Bu, Rasûlüllah'ın Kur'an'daki en şiddetli kınanışıdır."

el-Baklî'de şöyle der: "Allah Teâlâ, nebisini sadece kendi görüşü ile hareket etmemesi ve kendisine vahyolunana uyması için te'dib etti."

Nitekim ulemadan kimisi: *"Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye..."* (Nîsâ: 105) âyetindeki, *"sana gösterdiği"* sözünden maksadın, kendi görüşü değil, kendisine vahyolunan vahiy ile hükmetmek olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ, Rasûlünü, Âişe ve Hafsa olayında helâl olan bir şeyi kendisine haram ettiği için kınadı. Eğer din rey ile olsaydı, Rasûlüllah'ın reyi (görüşü), her görüşten üstün olurdu.

2. «Allah size, (keffâretle) yeminlerinizi çözmeyi meşru kılmıştır.» Bu âyetteki *"meşru kılmak"* diye tercüme ettiğimiz *"Faraza"* kelimesi, hüküm koymak ve açıklamak anlamındadır. Metindeki *"leküm: Size"* ifadesi buna işaret etmektedir. Çünkü "vacip kıldı" anlamına gelen *"farz kılmak"*, "alâ" harfi ile kullanılır.

Yemin, bir düğüm gibi telâkki edilmiş, keffaret de, *"çözmek"* anlamına gelen bir kelime ile ifadelendirilmiştir. Bir sözün önünde "inşallah" denilmesi de "yemini çözdü" cümlesi ile ifade edilmektedir. Bir hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Üç çocuğu olup da ölen bir adama ateş, ancak yemin çözümü kadar dokunur."* [3]

"Yemin çözümün" den maksat, *Müfredât*'ta denildiği gibi ya "inşaallah" diyecek kadar olan süre, ya da "yemin gereğini yerine getirinceye kadarlık süre" dir. *"Sizden cehenneme uğramıyacak yoktur..."* (Meryem: 71) anlamında-

3- Hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî ve İmam Mâlik *Muvatta*'da tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/590.

ki âyet ikinci izaha ışık tutmaktadır.

Tâcü'l-Mesâdır adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Onu, yemin çözümü kadar yaptım" sözü, "onu ancak, yapmayacağım diye yemin ettiğim şeyi, ancak yemini kendisiyle çözdüğüm kadar yaptım" anlamındadır.

Bu açıklamalara göre âyetin anlamı şöyledir: "Allah sizin için yeminlerinizden kurtulmayı meşru kıldı ve onun düğümünün çözüleceği keffareti açıkladı.

Hanefilerin fıkıh kitabı *Hidâye*'de şöyle denilmektedir: "Bir kimse sahibi olduğu bir şeyi kendisine haram etse, o şey ona haram olmaz. Onu kendine mübah kılması ve keffaret ödemesi icabeder. Ebû Hanife'ye göre, helâl olan bir şeyi haram kılmak, yemindir. Haram kıldığı o şeydeki maksûd olan menfaat türüne itibar edilir. Bir kimse, bir yemeği kendisine haram etmişse onu yememeye, cariyeyi haram etmişse onunla cinsi ilişkide bulunmamaya yemin etmiş olur."

İbn Abbas (r.a.) haram kılmanın, yemin olduğunu söylemiştir. Buna göre bir adam karısına: "Sen bana haramsın" derse, eğer boşamaya niyet etmişse boşama, yemine niyet etmişse yemindir. Ama bununla, yalan söylemeyi dilemişse hiçbir şey olmaz. Aynı şekilde, bir yemeği kendisine haram kılarsa, bununla yemine niyet ederse -Şafi'nin hılâfına- bu bir yemindir.

Bir kısım bilginler şöyle demişlerdir: "Rasûlüllah (s.a.v.)'dan, Allah'ın helâl kıldığı şey için "o bana haramdır" dediğinin sabit olmadığını söylemişlerdir. O sadece, daha önce ettiği bir yeminden ötürü, Mariye'den uzak durmuştur. Bu konudaki yemini: "Vallahi bu günden sonra ona yaklaşmayacağım," demesidir. Bunun üzerine kendisine: "Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Yani yemin sebebiyle niçin ondan uzak kalıyorsun. Yemin ettiğin şeyi yap ve keffaret ver," denildi. *"Allah size yeminlerinizi çözmeyi meşru kılmıştır"* mealindeki âyet de, Rasûlüllah'ın sözünün yemin olduğunu gösterir."

«**Allah sizin yardımcınızdır.**» Efendiniz ve işlerinizin idarecisidir. «**O**» size uygun olan şeyleri «**hakkıyla bilen**» ve onları sizin için meşru kılan «**dır, tam hüküm ve hikmet sahibidir.**» İşlerinde ve hükümlerinde en iyiyi yapandır. Size ancak, hikmetin gerekli kıldığı şeye göre emreder, yasaklar.

وَإِذْ أَسَرَّ ٱلنَّبِيُّ
إِلَىٰ بَعْضِ أَزْوَٰجِهِۦ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِۦ وَأَظْهَرَهُ ٱللَّهُ عَلَيْهِ
عَرَّفَ بَعْضَهُۥ وَأَعْرَضَ عَنۢ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِۦ قَالَتْ مَنْ أَنۢبَأَكَ
هَٰذَا ۖ قَالَ نَبَّأَنِىَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْخَبِيرُ ﴿٣﴾ إِن تَتُوبَآ إِلَى ٱللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ
قُلُوبُكُمَا ۖ وَإِن تَظَٰهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ ٱللَّهَ هُوَ مَوْلَىٰهُ وَجِبْرِيلُ
وَصَٰلِحُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذَٰلِكَ ظَهِيرٌ ﴿٤﴾

3. Hani Peygamber, eşlerinden birisine gizli bir şey söylemişti. Eşi bunu (başkalarına) haber verip, Allah da onu Peygamber'e açıklayınca Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vaz geçmişti. Bunu o hanımına söyleyince eşi: "Bunu sana kim haber verdi?" dedi. Peygamber: "Bana, her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan (Allah) haber verdi" dedi.

4. Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz ne âlâ. Çünkü sizin kalbleriniz kaymıştır. Eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka verirseniz, bizzat Allah, Cebrâil ve mü'minlerin iyileri onun dostu ve yardımcılarıdırlar. Bunların ardından melekler de ona yardımcıdırlar.

3. «Hani peygamber, eşlerinden birisine...» O, Hz. Hafsa'dır. Onunla hicretin otuzuncu ayı olan Şâban'ın başında evlenmiştir. **«Gizli bir şey»** -ya Mâriye'yi kendisine haram edişi, ya da halifelik meselesi- **«söylemişti.»** Gizlemek, açığa vurmanın zıddıdır. Hem cisimler, hem de manalar için kullanılır. Sır da, nefiste gizlenen sözdür. Âyetin anlamı şudur: "Ey dinleyici! Rasûlüllah'ın gizlice söylediği vakti, azarlama ve kınama olarak hatırla." Eğer

âyette hitap Rasûlüllah'a ise: "Gizli söz söylemiştin" denilerek zamir kullanılacak yerde, *"Peygamber gizlice söylemişti..."* denilerek açık söz kullanılması, onu yüceltmek içindir. Bu yüceltme, ona saygıya riayetin ve Peygamberin hoş görmediği şeylerden mahremiyetini korumanın gereğini bildiren bir vasfı getirmek suretiyledir. Eğer hitap genel anlamda Hz. Peygamber'den başkaları için ise, Nebî vasfı ile zikredilmesi, onun nübüvvet iddiasındaki sadakatini bildirmek içindir.

«Eşi bunu (başkalarına) haber verip,» yani Hz. Hafsa, arkadaşı Hz. Âişe'ye Rasûlüllah'ın kendisine söylediği sözü haber verdi, onu ifşa etti. **«Allah da onu Peygamber'e açıklayınca»** yani Allah Teâlâ, Hafsa'nın o sırrı ifşa ettiğini, Rasûlüne Cebrâil vasıtasıyla haber verince **«Peygamber»** Hafsa'ya, arkadaşına ifşa ettiği sözün **«bir kısmını»** kınama kabilinden olmak suretiyle **«bildirmiş,»** ona: *"Ben sana sırrımı gizlemeni, onu kimseye açıklamamanı emretmedim mi?"* demişti. O sır, halifelikle ilgili sözdür. Rivayet edildiğine göre, Rasûlüllah Hafsa'yı azarlayınca, Hafsa: "Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın onun babasına has kıldığı üstünlük sebebiyle sevinçten kendime sahip olamadım," dedi. **«Bir kısmından da vaz geçmişti.»** Yani kerem ederek, bilginin bir kısmını açıklamadı. O, Mâriye konusundaki sözdür.

Bir kısım bilginler ise, Rasûlüllah'ın, cariye'yi haram kılışı ile ilgili sözü bildirip, hilâfet konusunu bildirmediğini söylemişlerdir. Çünkü o bu konunun insanlar arasında yayılmasını istemiyordu. Ayrıca bu, ondan bir kerem ve hilm idi. Bunda, edebin terki kabilinden olan şeyleri fazla araştırmamaya teşvik vardır. Çünkü bu, iyilerin özelliğidir. Hasan Basrî: "Kerem sahibi birisi asla fazla araştırmaz," demiştir."

«Bunu o hanımına söyleyince» yani Hz. Peygamber, yaydığı sözü Hafsa'ya haber verince -Allah, Rasûlüne Hafsa'nın sırrını ifşa ettiğini açıklamıştı- **«eşi: 'Bunu sana kim haber verdi,' dedi.»** Yani sözü ifşa ettiğimi sana kim haber verdi? O, bunu Hz. Âişe'nin haber verdiğini zannetmişti. Hafsa'nın bu sözü hem hayretinin, hem de bunu Hz. Âişe'nin haber vermiş olmasını yadırgamasının ifadesidir.

«Peygamber: 'Bana, her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan» kendisine hiç bir gizlinin gizli kalmadığı **«Allah haber verdi,' dedi.»** Bunun üzerine Hafsa sustu ve teslim oldu. *"Her şeyi bilen"* anlamında ki *"alîm"* ve aynı kökten olan "âlim, allâm" sözleri, Allah'ın isimlerindendir. Allah'ın her

şeyi, hatta kalplerdeki gizli şeyleri, zihinlerden geçenleri bildiğini bilen kişinin O'ndan utanması, O'na isyandan kaçınması ve kahrından korkması edep gereğidir. *"Her şeyden haberdar olan"* diye terceme edilen *"habîr"* kelimesi, "alîm: her şeyi bilen" anlamındadır.

İman Gazâlî kuddise sirruhû şöyle der: "Mutlak anlamdaki bilgi nazarı itibara alındığı zaman Allah, mutlak *"alîm"*dir. Bilgi, gayba ve gizil şeylere izafe edildiği zaman *"habîr"*dir. Açık işlere izafe edilerse o zaman *"şehîd"*dir. Kul, Allah Teâlâ'nın, yaptıklarından haberdar, sırrına muttali olduğunu bildiği zaman O'nun -kendisi unutsa bile- tüm yaptıklarını veya amellerinden gizlediklerini bildiğini bilir. Ölesiye bir mahcubiyet hisseder."

Anlatıldığına göre, bir adam bir gün düşünür: "Ömrüm şu kadar senedir. Bu, şu kadar ay, şu kadar gün eder," der ve ömrünü binlerce güne çıkartır. "Her gün Allah'a bir kez isyan etsem, amel defterimde şu kadar bin günah olur. Oysa ben her gün bir çok kez günah işliyorum," der ve Allah'ın azabından korkarak şiddetli bir nara atar, ölecek hale gelir. Şu İslâmın terbiye ettiği temiz kalplere bak!

4. «Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz ne âlâ.» Hitap, Hafsa ve Âişe radıyellahu anhümâyadır. Hitabın gâibten (üçüncü şahıstan) muhataba (ikinci şahsa) değiştirilmesi mübalâğa içindir. Ceza düşmanlara olduğu gibi, sitem de dostlaradır. Nitekim bir şâir şöyle der:

Sevgiler bitiyor sitem gidince
Sevgi sürer sitem devam edince

Âyetteki ifade de, Hz. Hafsa ve Hz. Âişe için hayırlı olanı dileme ve onlara kendileri için en faydalı olanı göstermek vardır.

«Çünkü sizin kalbleriniz kaymıştır.» Âyetteki *"fa"* harfi, sebep bildirmek içindir. (Bu yüzden "çünkü" diye terceme edilmiştir.) "Rabbine kulluk et, çünkü ibadet haktır," sözüne benzer. Eğer "fa"yı başka bir anlamda alsaydık, ceza (cevap) şart üzerine terettüp etmiş, ona sebep kılınmış olurdu. Oysa onların kalplerinin kayışı şarttan yani tevbeden önce vardı. Aşağıda gelecek olan *"birbirinize arka verirseniz"* âyetinde de durum aynıdır. Âyette muradolunan mana şudur: "Sizde, Rasûlüllah'a ve onun sevdiğini sevmeye, tiksindiğinden tiksinmeye muhalefetten kalpleriniz meylettiği için tevbeyi gerektiren şey bulunmuştur."

"Kaydı" diye tercüme ettiğimiz *"sağâ"* kelimesi, "meyletti" anlamındadır."Kulak verdi anlamında" "Esğa bi sem'ihî" denilir. Şâir şöyle demiştir:

Kalpler meyletti en mübarek birine
Abdulmuttalip oğlu Abbas âline.

Âyette, aynı türden kalıpların bir arada kullanılmasından kaçınmak için, "ikinizin iki kalbi" denilmemiş, çoğul kipiyle *"ikinizin kalpleri"* denilmiştir.

«Eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka verirseniz,» aşırı kıskançlıkla, Rasûlüllah'ın hoşlanmadığı bir şekilde ve sırrını ifşa etmek suretiyle ona karşı yardımlaşırsanız, biriniz diğerine sırt olursa **«bizzat Allah, Cebrâil ve mü'minlerin iyileri onun dostu ve yardımcılarıdırlar.»** Yani Hz. Peygamber kendisine arka verecek kişilerden yoksun değildir. Çünkü Allah Teâlâ, mukarreb meleklerin lideri Cebrâil ve sâlih mü'minler ona yardımcıdırlar.

İbn Abbas, buradaki sâlih mü'minden muradın, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olduğunu söyler.

Ebussuud Tefsirinde: "Sâlih mü'minlerin, melekler ve Cebrâil'in arasında anılması sebebiyle, İbn Abbas'ın görüşünün yerinde olduğu" söylenmektedir. Çünkü âyette, manevî yardımcı ile, maddî yardımcılar anılmıştır. Cebrâil, Rasûlüllah'a arka vermiş, onu ilâhî teyidlerle desteklemiştir. Ebû Bekir ve Ömer de risaletle ilğili işleri idarede onun yardımcılarıdırlar. Onların Rasûlüllah'a yardımları, kızlarının gönüllerine daha çok tesir etmiş ve durumlarını zayıflatmıştır. Dolayısıyla, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in meleklerden önce anılması gerçek anlamdadır.

Ulemadan birinin dediğine göre *"sâlih mü'minlerden"* murad, sahabiler veya önde gelenlerdir.

Süheylî şöyle der: "Âyetin lâfzı geneldir. Dolayısıyla bütün mü'minlerin anlaşılmaları daha uygundur."

Rivayete göre bir adam İbrahim b. Ethem'e: "İnsanlar benim için sâlih diyorlar. Sâlih olduğumu nasıl anlarım?" dedi. İbrahim b. Ethem: "Gizli yaptığın amellerini sâlihlere arzet. Eğer onu kabul edip güzel bulurlarsa, bil ki sen sâlihsin. Beğenmezlerse sâlih değilsin," dedi. Bu, hakîmâne söylenilmiş bir sözdür.

«Bunların» Allah'ın yardımının, Cebrâil ve sâlih mü'minlerin desteği-

nin «**ardından**» semaları dolduran tüm kalabalıkları ile «**melekler de ona yardımcıdırlar.**» Bu ifade, Bedir savaşında olduğu gibi, meleklerin yardımlarının büyüklüğüne işaret etmektedir. Çünkü bu, mûcizelerdendir. Bu söz, meleklerin insanlardan daha üstün olmalarını gerektirmez.

Melekler, düşmanlarına karşı, Rasûlüllah'a yardımda tek bir el gibi, ona arka veren bir güruhtur. Dolayısıyla bu kadar yardımcıya karşı iki kadının bir birine yardımcı olmalarının ne önemi var ki?

Cebrâil aleyhisselâm da, melekler zümresine dahildir. O halde, içlerinde Cebrâilin de bulunduğu tüm meleklerin yardımı, Cebrâil'in tek başına yardım etmesinden daha kuvvetlidir. Sanki, sâlih mü'minlerin yardımdan sonra yerlerinin uzaklığı ve yardımlarının derecesinin yüceliğini bildirmek için, *"bundan sonra da diğer melekler ona yardımcıdırlar"* denilmiştir."

Bazı bilginler: "Onları tehdit için Allah'ın yardımı kâfi olduğu halde, başkalarının yardımının da anılmasının, Rasûlüllah'ın; Allah'ın, meleklerin ve insanların katındaki mevkinin yüceliğini bildirmek için olduğunu" söylerler.

Ben fakir derim ki: Bunlar, bu konuda söylenen fikirlerdir. Bence uygun olanı şudur: Allah Teâlâ, kendi yardımı yeterli olmasına rağmen, kendisinden sonra yaratıklardan, Peygamber'e yardımı en fazla olanları zikretmiştir. Çünkü, Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın birbirine arka vermeleri sebebiyle, makam yardımlaşma makamıdır. Ayrıca makam tehdit makamı olduğu için, yardımcıları da artırdı. Cebrâil, yaratıklar içerisinde Hz. Peygamber'e ilk yardım edeni oldu ve Allah ile Rasûl arasında elçi olduğu için, onu sâlih mü'minlerden önce zikretti. Yardım konusunda sâlih mü'minler daha üstün olduğu için, onları da diğer meleklerden önce andı. Çünkü meleklerin yardımı sadece fiille, sâlihlerin yardımları ise hem fiille, hem de himmetledir. O da daha fazladır.

عَسَىٰ

رَبُّهُۥٓ إِن طَلَّقَكُنَّ أَن يُبْدِلَهُۥٓ أَزْوَٰجًا خَيْرًا مِّنكُنَّ مُسْلِمَٰتٍ

مُّؤْمِنَٰتٍ قَٰنِتَٰتٍ تَٰٓئِبَٰتٍ عَٰبِدَٰتٍ سَٰٓئِحَٰتٍ ثَيِّبَٰتٍ

وَأَبْكَارًا ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ
نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ
شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٧﴾

5. Eğer o sizi boşarsa, umulur ki Rabbi ona, sizin yerinize, sizden daha iyi, Müslüman, inanan, sebatla itaat eden, tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bâkire eşler verir.

6. Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyunuz. Onun başında katı, güçlü, kuvvetli melekler vardır. Onlar Allah'ın kendilerine emrettiğine karşı gelmezler, emrolunduklarını yaparlar.

7. "Ey kâfirler! Bugün özür dilemeyin. Siz ancak, yaptıklarınızın cezasını çekeceksiniz!" (denilir.)

5. «Eğer o sizi boşarsa, umulur ki Rabbi ona,» Rasûlüllah aleyhisselâma **«sizin yerinize, sizden daha iyi, Müslüman, inanan,»** dille ikrar eden, kalben samimi -burada mü'min ve Müslüman kelimeleri birbirinin tekrarı değildir- **«sebatla itaat eden,»** günahlardan **«tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan,»** -oruç tutanlar, gün boyu aç dolaştıkları için, oruç tutanlara *"sâihât"* denilmiştir. Ya da maksat, Mekke'den Medine'ye hicret edenlerdir.- **«dul ve bâkire eşler verir.»** Dul, kendisi ile cinsi ilişkide bulunulmuş olan kadındır. Âyette, Allah'ın Rasûlüne vermesi umulan eşlerin özellikleri sayılırken sadece dul ile bâkire arasına âtıf (bağlaç) kullanılmıştır. Çünkü, dulluk ve bâkirelik birbirinin zıttıdır. İkisinin aynı şahısta, aynı anda bulun-

ması mümkün değildir. Diğer özellikler ise böyle değildir. Onun için o vasıflar arasında bağlaç kullanılmamıştır. Âyette sanki şöyle denilmiştir: "Allah Rasûlüne, sizden daha iyi, anılan bu özellikleri taşıyan, bir kısmı dul, bir kısmı bâkire eşler verir." İşte bu iki kelime arasındaki bağlacın sırrı budur. Eşlerin tümü ya bâkire veya dul şeklinde anlaşılmaması için de iki kelime arasına "veya" anlamına gelen "ev" edatı konulmamıştır.

Allah Teâlâ, Hafsa ve Âişe'yi, kalplerinin kayması sebebiyle -ki bu tevbeyi gerektirir- azarladı ve onları Rasûlüllah'ın kendilerini boşama ihtimali bulunduğunu söyleyerek korkutmaya başladı. Sonra da beyan etti ki, eğer Rasûlüllah onları boşarsa zararı sadece kendilerine dokunacaktır. Çünkü Allah, Rasûlüne onlardan daha iyi eşler verecektir.

Âyette Hz. Peygamber'in Hafsa'yı boşamadığına delâlet eden bir şey yoktur. Çünkü boşamanın hanımlara bağlanması, onlardan birisinin boşanmış oluşuna ters düşmez. Allah Teâlâ Rasûlüllah'ın hanımlarını boşamıyacağını biliyordu. Ancak, onları korkutmak için, kendilerini boşaması durumunda, onların yerine daha hayırlılarını vermeye muktedir olduğunu haber verdi. Bu, şu âyeti kerimede bildirilen anlama benzemektedir: *"...Eğer siz yüz çevirirseniz Allah yerinize başka bir millet getirir. Sonra da onlar sizin gibi olmazlar."* (Muhammed: 38) Bu tür hitaplar, Allah'ın gücünü haber vermek ve onları korkutmak içindir. Yoksa gerçekte, Rasûlüllah'ın ashabından daha hayırlı olanı yoktur.

6. «Ey inananlar! Kendinizi» günahları terketmek ve taatleri işlemek suretiyle **«ve ailenizi»** nasihat, terbiye ve eğitimle -Aile, kişinin hanesi içinde olan hanım, oğul, erkek kardeş, kız kardeş, amca, amca oğlu ve hizmetçisidir.- **«yakıtı insanlar»**, insanların ve cinlerin kâfirleri **«ve taşlar olan ateşten koruyunuz.»** Başka ateşler odunla tutuştuğu gibi, cehennem ateşi aynı zamanda taşla da tutuşur. Bu, o ateşin kuvvet ve yakıcılığının şiddetini bildirmektedir. Çünkü ateşin odun yerine taşla tutuşması, hararetinin fazlalığındandır. Bu yüzden Hz. Peygamber: "*Sizin şu tutuşturduğunuz ateşiniz, cehennem ateşinin yüz parçasından bir parçadır,*" buyurmuştur. [4]

İbn Abbas'tan, burada söz konusu olan taşın, kibrit taşı olduğu rivayet edilmiştir. O, yakıldığı zaman en büyük harareti verir. Çok çabuk tutuşur, çir-

4- Hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Taberânî *"Sıfatu Cehennem"* konusunda tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/512.

kin bir kokusu vardır, dumanı fazladır. Bedenlere yapışması şiddetlidir, dolayısıyla onunla azap çok şiddetli olur.

Âyeti kerime, akrabaya emri bil ma'rûfta bulunmanın bir görev olduğuna delâlet etmektedir. Bir hadisi şerrifte de şöyle buyurulur: *"Hepiniz çobansınız, hepiniz gözetiminiz altında olandan sorumlusunuz."* [5] Yani her biriniz, eğer idareci ise, kendisinden istenilen adaleti gözetmekle; idare edilense hıyanetten kaçınmakla yükümlüdür. Yine her biriniz, kıyamet günü, korumayı yüklendiği şeylerden sorumludur. Devlet başkanı halkın gözeticisidir. Erkek ailenin, kadın kocasının evinin gözeticisidir. Köle de efendisinin malını gözetmekten sorumludur. Hasılı herkes sorumludur. Denildiğine göre, kıyamet günü en acı azaba çarptırılacak olanlar, ailelerini cahil bırakanlardır.

Nasihatta bulunma hususunda yabancılar da aynen aile hükmünde oldukları halde, âyette aile özellikle zikredilmiştir. Çünkü, yakınlıklarından ötürü akraba uyarılmaya daha lâyıktır. Nitekim bir âyette: *"Ey iman edenler! Kâfirlerden, size yakın olanlarla savaşın..."* (Tevbe: 123), başka bir âyette de: *"Önce en yakın akrabalarını uyar."* (Şuarâ: 214) buyurulmuştur. Ayrıca, emri bil ma'rûf ve nehyi anil münker (iyiliği emredip kötülükten men etme) in şartları yabancılar için tahakkuk etmeyebilir. Akrabalar, özellikle aile içinde olanlar böyle değillerdir. Çünkü erkek ailenin reisidir.

«**Onun**» yani bu büyük ateşin «**başında katı**» kalpli, kalbinde şefkat ve merhamet olmayan «**güçlü, kuvvetli melekler vardır.**» Bu melekler, cehenneme ait işleri yürütürler. Cehennemliklere azap ederler. Bunlar on dokuz tanedir ve yardımcıları vardır. Güçlüdürler. Allah'ın düşmanlarından merhamet istediklerinde intikam almaktan âciz değillerdir. Çünkü onlar, gazaptan yaratılmışlardır. Kahır üzere yaratılmışlardır. Onlar için kahır ve öfkenin dışında bir lezzet yoktur. Nasıl ki canlılığın gereği yemek, içmekse, bunların yaratılışlarının gereği de, suçlulara acımadan azabetmektir. Onlardan birinin, iki omuzu arasındaki mesafe, bir yıllık yol kadardır. Veya güneşin doğduğu yerle battığı yer arası kadardır. Birisi sopasını bir kez vurduğunda yetmiş bin kişiyi cehenneme yuvarlar.

«**Onlar**» kâfirler ve başkalarını cezalandırma konusunda veya genel anlamda, «**Allah'ın kendilerine emrettiğine karşı gelmezler, emrolundukla-**

5- Hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Davud ve Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'in de, 5/38 tam olarak rivâyet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/50.

rını» hiç bir yavaşlık ve gevşeklik göstermeden, geciktirmeden, fazlasız ve eksiksiz aynen **«yaparlar,»** yerine getirirler.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Bu âyet, tüm meleklerin masum olduklarının delilidir. Çünkü onlar, mücerret akıldan ibarettirler. Şehvetleri yoktur. İnsanların aksine, fıtraten itaatkârlardır. Yine bu âyet, melekler için bir yasaklamanın söz konusu olmadığına ve yasağın onlar yanında bir ibadet sayılmadığına delâlet etmektedir."

Kirmânî, Buhârî şerhinde şöyle der: "Eğer dersen ki, bir yasağı terketmek de ibadettir. Çünkü terk nefsi men etmektir. Dolayısıyla niyete mutaçtır. Ben de şöyle cevap veririm: Eğer maksat, Allah'ın emrine uymak ve sevap elde etmek ise dediğin doğrudur. Ama cezayı düşürmekte ise niyete ihtiyaç yoktur. Söz gelimi zinayı terkeden birisi, bundan dolayı sevap kazanmak için niyete muhtaçtır. Terkler niyete muhtaç değildir, diyenler bununla günahı düşürmeyi kastederler. Ama terklerde, sevap elde etmek ve Allah'ın emrine uymak murad edilirse mutlaka yasak olan şeyin bilerek (niyetle) terkedilmesi gerekir. Zinayı terkeden kişi eğer bununla, Allah'ın emrine uymayı kastederse sevap kaznır."

7. Melekler onları cehenneme sokarken şöyle derler: **«'Ey kâfirler! Bugün özür dilemeyin.»**

Râğıb şöyle demiştir: "Özrün, insanın günahlarını silecek bir şeyi aramaktır. Bu da üç çeşittir: 1- Ben yapmadım, demesi. 2- Şu sebepten yaptım deyip, kendisini günahkâr olmaktan çıkartan bir şey söylemesi. 3- Yaptım ama bir daha yapmayacağım veya benzeri bir şey demesi. Bu üçüncüsü tevbedir. Her tevbe, özürdür; ama her özür, tevbe değildir."

«Siz ancak,» dünyada iken, küfür ve isyandan **«yaptıklarınızın cezasını çekeceksiniz!'»** Sizin için bu gün kesinlikle özür yok **«(denilir.)»** Bu yasak, onlar özür dilemeden önce olursa, *"Onlara özür dilemeleri için izin de verilmez"* (Mürselât: 36) mealindeki âyetle uygunluk arzeder. Ama yasak onların özründen sonra olursa, o zaman bu söz te'vil edilir: "Onlara mazeretlerini beyan etmeleri için izin verilir ama dinlenmez" denilir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ تُوبُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا
عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّٰتٍ
تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ يَوْمَ لَا يُخْزِى ٱللَّهُ ٱلنَّبِىَّ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
مَعَهُۥ ۖ نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَٰنِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَآ
أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَٱغْفِرْ لَنَآ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٨﴾
يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ جَٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱغْلُظْ عَلَيْهِمْ
وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٩﴾

8. Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün. Umulur ki Rabbiniz kötülüklerinizi örter ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. O gün Allah, peygamberi ve iman edip onunla beraber olanları utandırmaz. Onların nurları, önlerinden ve yanlarından koşar da: "Ey Rabbimiz! Nurumuzu tamamla, bizi bağışla. Çünkü Sen her şeye kâdirsin" derler.

9. Ey Peygamber! Kâfirlerle ve münafıklarla cihat et. Onlara karşı sert davran. Onların varacakları yer cehennemdir. O ne kötü gidiş yeridir!

8. «Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün.» *"Tevbe"*, özür dileme yollarının en üstünüdür. "Ben yaptım, fakat iyi yapmadım" demekle olur.

Şeriat ıstılahında tevbe şöyle tarif edilir: "Çirkinliğinden dolayı günahı terketmek, işlenen günaha pişman olmak, tekrar işlememeye azmetmek, kaza

yoluyla telâfisi mümkün olan amelleri telâfi etmektir." İşte bu dört şart bir arada bulunursa, tevbenin şartları tamam olur.

"Samimi" diye terceme ettiğimiz *"nasûh"* kelimesi, mübalâğa kalıplarından birisidir. Çok sabreden kişiye "sabûr", çok şükredene de "şekûr" denilmesi gibidir. "Çok fazla nasihat eden tevbe" demektir. Bu da kişilerin kendi nefislerine tevbeyi tavsiye etmeleri ve usulünce tevbe etmelerindir. Bu kötülüklerden, kötü oldukları için, pişmanlık duyarak, onları yapmaktan dolayı kederlenerek, kılıçla kesilse, ateşte yakılsa bile süt memeye dönmedikçe bir daha kötülüğe dönmemeye azmederek nefislerini bu duygu üzerine, hiç kimsenin çeviremiyeceği bir şekilde yerleştirerek tevbe etmektir.

Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre, o bir bedevînin: "Allah'ım senden bağış diliyorum, sana tevbe ediyorum," dediğini işitmişti ve: "Ey adam! Tevbede dil çabukluğu yalancıların tevbesidir" dedi. Bedevî: "O halde tevbe nedir?" diye sordu. Hz. Ali şu karşılığı verdi:

"Tevbe ancak şu altı şeyi içerisinde toplayandır:

1- Günahlara pişmanlık duyman,
2- Farzları iade etmen yani namaz, oruç ve zekâtı kaza etmen,
3- Zulümleri reddetmen,
4- Hasımlarla helâlleşmen,
5- Bir daha günaha dönmemeye azmetmen,
6- Nefsini masiyet içerisinde büyüttüğün gibi Allah'a taatte eritmen ve ona günahın tadını tattırdığın gibi, taatin acısını tattırmandır."

Âyette geçen *"nasûh"*, halis demektir. "Mumundan ayrılan halis bal" anlamında "aselun nâsıh" denilir. Saflığında ve samimiyetinde tevbe buna benzetilmiştir.

Zünûn el-Mısrî şöyle der: "Tevbe geçmiş günahlardan dolayı sürekli ağlamak, bir daha günaha düşmekten korkmak, kötü dostları terketmek, cennetliklerle birlikte olmaktır."

Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Ey insanlar! Allah'a tevbe ediniz. Ondan bağış dileyiniz. Ben ona günde yüz kere tevbe ederim."* (6)

Tevbenin günahın hemen peşinden yapılması gerekir. Çünkü geciktiril-

6- Hadisi Müslim, Eğar b. Yesâr el-Müzenî'den rivayet etti. Buna benzer bir hadisi de Ğâmidiyye kıssasında rivayet etti.

mesi, haramda ısrar etmek anlamına gelir. Israr, küçük günahı büyük hale getirir. Tevbenin kabulünün alâmeti, Allah'ın kişiye günahını andırmamasıdır. Çünkü tevbe günahı bırakmaz, siler. Tevbe eden, günahını hatırlarsa onun tevbesi sakattır. Bazen tevbe Allah katında makbul olur. Buna rağmen, günahı işleyenden cezayı defetmez. Meselâ, hırsız tevbe etse, tevbesi ondan el kesme cezasını düşürmez. Bu konuda Mâiz hadisinde yeterli delil vardır. Rasûlüllah onun hakkında: *"O öyle bir tevbe etti ki, tevbesi tüm Medine ehline taksim edilse, hepsine yeter,"*[7] buyurdu. Buna rağmen, tevbesi ondan had cezasını düşürmedi. Aksine Efendimiz recmedilmesini emretti ve recmedildi.

«Umulur ki Rabbiniz kötülüklerinizi örter» hatta onları siler ve iyilik haline dönüştürür **«ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar.»** *"Umulur ki"* diye terceme ettiğimiz *"asâ"* kelimesi, büyüklerin âdeti üzere, umut vermek için kullanılan bir ifadedir. Krallar, "umulur ki ve belki: asâ ve lealle" diye cevap verirler ama bu kesinlik ifade eder. Bu ifade, anılan nimetlerin, Allah'ın bir fazlı olduğuna delildir. Bunlar, tevbenin gereği değildir. Kulun, çok fazla ibadet etse bile sürekli korku ve ümit arasında olması gerekir.

«O gün Allah, peygamberi ve iman edip onunla beraber olanları utandırmaz.» *"Utandırmaz"* diye terceme edilen kelimenin aslı olan *"el-hızyü"* kelimesi, rüsvay etmek anlamına da gelir. O zaman mânâ, haklarında Allah'ın: *"...Gerçekten bugün, rezillik ve kötülük kâfirleredir"* (Nahl: 27) buyur-duğu kâfirlere tariz olur. Ama burada uygun olanı, bu sözün *"el-hızâye"* kelimesinden türeyip, utanma ve sıkılma anlamında olmasıdır. Çünkü Hz. Peygamber'in şanına uygun olanı budur. Ama daha da iyisi bu sözü, hesap, kitap ve ceza gibi herhangi bir sebebe dayanan ve her türlü utanç ve rüsvaylığa vermektir.

Allah Teâlâ Rasûlüllah'la birlikte, inananları da rüsvay etmez, utandırmaz. Utanç, kötü hesaba çekmekle, kınama ve azarlamakla olur. Allah mü'minleri kolay bir şekilde hesaba çeker. Bu sözde de, Allah'ın rüsvay ettiği kâfir ve fâsıklara tariz, onların durumuna düşmekten koruduğu içinde mü'minleri hamde teşvik vardır. Burada söz konusu edilen iman, olgun imandır. Dolayısıyla bu, âsi olan mü'minlerin cehenneme girmemelerini gerektirmez.

7- Bu, Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin rivayet ettikleri uzun bir hadisin bir bölümüdür. Buhârî ve Müslim daha uzun rivayet etmişlerdir. Bkz. *Cem'u'l- Fevâid*, 1/749.

«Onların» yani imanlarının ve taatlerininin sırat üstünde güneş ışınları gibi olan **«nurları, önlerinden ve yanlarından koşar da:»** Yani onların önlerini, sağlarını, sollarını ya da tüm yönlerini aydınlatır. Âyette, tüm yönler yerine, hepsine şamil olmak üzere sadece, en şerefli yön *"eymân:* sağ taraf" zikredildi. Şu da, Hz. Peygamber'in duâlarındandır: *"Ey Allah'ım! Benim kalbimi, kulağımı, gözümü, sağımı, solumu, önümü, arkamı, üstümü ve altımı nurlandır. Beni nur yap."* (8)

Bazı bilginler, burada sadece ön ve sağın anılmasının, iyiliklerin amel defterinin bu yönlerden verilecek oluşundan dolayı olduğunu söylerler. Nitekim kötülerin amel defteri de sol taraflarından verilecektir. İşte bu nur, onların defterlerinin bu yönlerinden verileceğine işaret, onlar için cennete girene kadar sırat üzerinde bir rehber ve cennette zinet olur.

Münafıkların nurları söndüğünde onlara şefkat olarak, mü'minler: **«'Ey Rabbimiz! Nurumuzu tamamla,»** selâmet evine varıncaya kadar devam ettir, **«bizi bağışla.»** Günahlarımızı gizle, rezil etme. **«Çünkü Sen»** bağışlamak ve tamamlamakda **«her şeye kâdirsin,' derler.»**

Denilmiştir ki: "Mü'minlerin nurları, amellerine göre farklılık gösterir. Bu yüzden, Allah'tan bir ikram olarak, nuru eksik olanların nurlarını tamamlamasını isterler. Bir başka izaha göre ise, cennete gidenlerden kimisi sırat üzerinde şimşek gibi, kimisi rüzgâr gibi, kimisi de emekleyerek ve sürünerek geçerler. İşte: "Ey Rabbimiz! Nurumuzu tamamla," diyenler bunlardır." (9)

Sehl (Kuddise sirruhu) şöyle der: "Dünyada ve âhirette mü'minler Allah'a ihtiyaçtan müstağni olamazlar. Onlar Allah'a âhirette daha çok muhtaçtırlar. İzzet ve zenginlik evinde (cennette) olsalar bile durum budur. O'na kavuşma aşklarından dolayı: *"Bize nurumuzu tamamla"* derler. Ayrıca, nurlar çeşit çeşittir; zatın nuru, namaz, onuç, abdest ve diğer ibadetlerin nuru bunlardandır. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) uzunca bir hadiste *"namaz nurdur"* buyurmuştur. Namaz kılanın Rabbine yalvarmasının, O'na yönelmesinin sırrı , Rasûlüllah'ın şu hadisinde haber verdiği şeydir: *"Şüphesiz kul namaz kılmak*

8- Hadisi İbnü's-Sinnî rivayet etmiştir. Bkz. *el-Münteka'l-Muhtâr min Kitabi'l-Ezkâr*, 31.

9- Hakim ve Beyhakî, İbn Abbas'ın âyetle ilgili olarak şöyle dediğini naklederler: *"Kıyamet günü mü'minlerden nuru verilmeyen hiç kimse yoktur. Münafığın ise nuru söndürülür. Bunun üzerine mü'min, münafığın nurunun sönmesine acıyarak: "Ey Rabbimiz! Bizim nurumuzu tamamla."* derler. *ed-Dürru'l-Mensûr*, 7/245.

üzerere kalktığı zaman, Rabbi yüzünü ondan tarafa çevirir."[10] Allah nurdur. Kulun hakikati, karanlıktır. Karanlık bir şey, ışıklar saçan bir nesneye yöneldiğinde, onunla gerçek bir hizada karşılaşır. Işık veren nesnenin nurlarından o da kazanır. Nitekim, simsiyah, karanlık bir cisim olan ay, karşısında bulunduğu zaman güneşten ışık almaktadır. Güneşe olan mukabelesi ve onun hizasında olup olmaması durumuna göre, aldığı ışık farklılık arzetmektedir. Güneşin tam hizasında bulunur, onunla tam karşı karşıya gelirse ışık alışı tam olur. Bir hadiste: *"Karanlıkta camiye gidenleri, kıyamet günü tam nurla müjdele,"* buyurulmaktadır. [11]

Bir başka hadisin meali de şöyledir: Rasûlüllah: "*Kardeşlerimizi görmeyi çok isterdim,"* buyurdu. Sahabiler: "Yâ Rasûlüllah! Biz senin kardeşlerin değilmiyiz?" dediler. Hz. Peygamber: *"Sizler ashabımsınız. Kardeşlerimiz, henüz gelmeyenlerdir,"* buyurdu. Sahabiler: "Ümmetlerinden henüz gelmeyenleri nasıl tanırsın, Ya Rasûlallah?" dediler. Rasûlüllah: *"Söyleyiniz, bir adamın siyah atlar arasında, alnı ve üç ayağı beyaz bir atı olsa atını tanımaz mı?"* buyurdu. Ashab-ı kiram: "Evet ya Rasûlallah! Tanır." dediler. Bunun üzerine Rasûlüllah: *"İşte o kardeşlerimiz kıyamet günü abdestten alınları parlayarak gelirler. Ben onları havuz başında bekleyeceğim,"* buyurdu.[12] Rasûlüllah ışığın nurunu, atın alnındaki ve ayaklarındaki beyazlığa benzetti, başka renklere benzetmedi.

9. «Ey Peygamber! Kâfirlerle» kılıçla **«ve münafıklarla»** delille veya tehditle **«cihad et.»** Nifak, kalpde gizlidir. Dolayısıyla, Hz. Peygamber'in kalpde olan ihlâs ve nifaka, Allah bildirmeden muttali olması mümkün değildir. Allah Teâlâ Peygamber'e münafıklığını kendi bildirmesi ile bildiği kişilerle kılıçla değil dil ile mücadele etmesini emretmiştir. Çünkü münafık, kelime-i şehadeti söylemektedir. Ve bu hal üzere olduğu müddetçe ölünceye kadar kendisine Müslümanlara ait hükümler uygulanır.

«Onlara karşı sert davran.» Silâhla ve delille savaştığın bu her iki gu-

10-Hadisi Buhârî, Müslim ve Nesâî şu lâfızlarla rivayet etmişlerdir: *"Biriniz namaza kalktığı zaman, Rabbine münacatta bulunur. Şüphesiz Rabbi onunla kıble arasındadır." Câmiu'l-Usûl*: 11/190.

11- Hadisi Ebû Dâvud ve Tirmîzî rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/7.

12- Hadisi Müslim Sahih'inde Ebû Hüreyre'den şu lâfızlarla rivayet etti: *"Rasûlüllah (s.a.v.) kabristana gelip: "Esselâmü aleyküm, ey mü'minler topluluğunun yurdu. Kardeşlerimizi görmeyi isterdim..."* dedi. hadisin benzerini Buhârî, Mâlik ve Nesâî rivayet etmiştir. Hadisin tamamı için Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/207.

ruba karşı katı muamele et. Bu âyet işaret etmektedir ki: "Allah düşmanlarına karşı katı davranmak güzel ahlâktandır. Merhametlilerin merhametlisi olan Allah Rasûlü, onlara karşı sert davranmakla emrolununca başkalarının nasıl olmaları gerektiğini siz düşünün. Bu, dostlara karşı iyi davranma gereği ile çelişmez. Nitekim bir âyette Allah Teâlâ mü'minleri nitelerken: *"Kâfirlere karşı gayet sert, kendi aralarında ise son derece merhametlidirler,"* (Fetih: 29) buyurmuştur.

«Onların varacakları yer cehennemdir.» Orada acı bir azap göreceklerdir. **«O»** cehennem **«ne kötü gidiş yeridir!»** Onların uğursuz gidişleri orayadır. Bu ifade, onları kötülemekte son noktadır.

Mü'minin, düşmanlarının açık ve gizli olan tuzağına ve şeytanların hilesine karşı koymak için hak yolda çalışması gerekir. Çünkü insanın özelliklerinden olan yükselme ancak bu gayretle hasıl olur.

ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ ٱمْرَأَتَ نُوحٍ وَٱمْرَأَتَ لُوطٍ ۖ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ
مِنْ عِبَادِنَا صَٰلِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا
وَقِيلَ ٱدْخُلَا ٱلنَّارَ مَعَ ٱلدَّٰخِلِينَ ﴿١٠﴾ وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا
لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱمْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ٱبْنِ لِى عِندَكَ بَيْتًا
فِى ٱلْجَنَّةِ وَنَجِّنِى مِن فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِۦ وَنَجِّنِى مِنَ ٱلْقَوْمِ
ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١١﴾ وَمَرْيَمَ ٱبْنَتَ عِمْرَٰنَ ٱلَّتِىٓ أَحْصَنَتْ

فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِن رُّوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ
رَبِّهَا وَكُتُبِهِ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ ﴿١٢﴾

10. Allah, kâfirlere Nuh'un karısı ile Lût'un karısını örnek gösterdi. Onlar sâlih kullarımızdan ikisinin nikâhında idiler, onlara ihanet ettiler. Kocaları, Allah'tan gelen hiçbir şeyi onlardan savamadılar. Onlara: "Ateşe girenlerle birlikte siz de girin" denildi.

11. Allah, inananlara da Firavun'un karısını örnek gösterdi. O: "Rabbim! Benim için katında, cennette bir ev yap. Beni Firavun'dan ve onun işinden kurtar, beni o zalimler gürühundan da kurtar" demişti.

12. Namusunu koruyan İmran kızı Meryem'i de (Allah örnek gösterdi.) Biz ona ruhumuzdan üfledik. O da Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etti. O gerçekten itaat edenlerdendi.

10. «Allah kâfirlere Nuh'un karısı ile Lût'un karısını örnek gösterdi.» *"Örnek göstermek"* diye terceme ettiğimiz *"darbı mesel"*, aralarındaki garabet ve ortaklığından dolayı, bir hâlin bilinmesi için, garip bir hâlin anlatılmasıdır. Yani Allah Teâlâ Kur'an'ın indiği dönemdeki kâfirlerin hâl ve durumları için, iki peygamberin hanımlarını misal verdi. Bununla, kâfirlerin halleri de açığa çıkmış olmaktadır. Hz. Nuh'un hanımı Vâile, Hz. Lût'un hanımı da Vâhile'dir.

«Onlar sâlih kullarımızdan ikisinin» şanı yüce iki peygamberimizin **«nikâhında idiler.»** Dünya ve âhiret hayırlarını ve saadetlerini elde etmek imkânına sahiptiler. Nûh ve Lût (a.s.) anılmışken, hemen peşinden onları tazim için, zamir değil de *"iki sâlih kul"* diye açıkça zikredildi. Bu ifade ile, kulluğun ve salâhın şerefi beyan edilmektedir.

«Onlara» iffetsizlikte değil, küfür ve nifakta **«ihanet ettiler.»** Hiç bir peygamberin eşi iffetsizlik etmemiştir. Bu ifade ile, kâfirlerin Rasûlüllah'a karşı, küfür ve isyanla olan ihanetleri, o hanımların halleri anlatılarak tasvir

edilmektedir. Oysa kâfirler, iman ve taata tam anlamıyla muktedir idiler.

«**Kocaları,**» o iki peygamber, «**Allah'tan gelen hiçbir şeyi**» azabı «**onlardan**» o kadınlardan «**savamadılar.**» Yani onlardan azabı engelleyemediler. «**Onlara**» ölümleri esnasında veya kıyamet günü: «'**Ateşe giren**» Allah dostlarının yakınları olmayan diğer kâfir«**lerle birlikte siz de girin,' denildi.**»

Bu âyet, günah işleyenlerin, aralarında kan bağı veya evlilik akrabalığı olsa bile, yolda ve davranışta kendilerine uymadıkları, sâlih kişilerin kendilerine faydalarının dokunacağı tarzındaki istek ve umutlarını kesmiştir.

Kâşânî şöyle der: "Tabiî bağlar ve şeklî bağlılıklar âhiret işlerinde muteber değildir. Aksine müessir olan, sadece gerçek sevgi ve rûhânî bağlılıklardır. Çünkü kıyamet günü onlar arasında nesep bağı yoktur. Çünkü hayırlı ve şerli tüm kuvvetler her ne kadar ruh ve ceset ikilisinden doğsa da, kötüler gerçekte ruh ehlinden değildirler. Nuh (a.s.)'un oğulları buna örnektir. İyilerin ve kötülerin hepsi, iki cihanda birbirlerinden ayrıdırlar.

11. «Allah, inananlara da Firavun'un karısını örnek gösterdi.» Yani kâfirlerle olan bağlarının, kendilerine zarar vermeyeceği konusunda, Firavun'un hanımının durumunu, mü'minlerin durumuna misal gösterdi. O hanım, dünyada Allah düşmanlarının en büyüğünün nikâhında idi. Oysa âhirette, cennetin en üst odalarındadır. Burada örnek gösterilen hanım, Müzahım kızı Âsiye'dir. Âyeti kerime, mü'minleri Firavun'un eziyetlerine sabreden, Âsiye'den daha zayıf olmamaları için, şiddetlere karşı sabra teşvik etmektedir.

«**O: 'Rabbim! Benim için katında, cennette**» sana yakın olanların (mukarrabûn) en üst makamlarında, meleklerin vasıtasıyla veya kendi kudretinle «**bir ev yap,**» dedi.

Rivayete göre Allah Teâlâ Adn Cenneti'ni kendi eliyle yarattı, Tubâ ağacını kendi eliyle dikti.

Aynu'l-Meânî'de şöyle denilmektedir: "Âyetteki, *'katında'* sözü, benim hakkım olarak değil, senin ikramın olarak demektir."

Rivayete göre, Âsiye böyle deyince, önündeki perde açıldı ve cennetteki beyaz inciden yapılmış olan evini gördü, peşinden ruhu kabzedildi.

Zariflerden birisine: "'Evden önce komşu' sözünün benzeri, Kur'an'da nerede var? denildi. O: '*Benim için katında, cennette bir ev yap*' âyeti karşılı-

gını verdi. Çünkü âyetteki "*katında*" sözü komşuluk demektir."

«**Beni**» cahil «**Firavun'dan ve onun**» kötü «**işinden kurtar,**» yani çirkin nefsinden, kötü komşuluğundan, küfür ve isyan olan kötü işinden kurtar.

«**Beni o zalimler güruhundan da**» yani zulümde Firavun'a uyan kıptîlerden de «**kurtar', demişti.**»

Rivayet edildiğine göre: Musâ (a.s.) sihirbazlara galebe çalınca, Firavun'un hanımı iman etti. Müslümanlığını Firavun öğrenince, ondan imandan dönmesini istedi. Ama o dönmedi. Bunun üzerine Firavun, onu ellerinden ve ayaklarında dört kazığa bağlayıp, güneşe attı. Bu esnada Allah kendisine cennetteki evini gösterdi. Âsiye içinde bulunduğu azabı unuttu, güldü. O zaman: "O delirdi, işkence altında olduğu halde güldü," dediler. Bu, onun işkence edildiği hade, günaha sapmadığını göstermektedir. Tüm sâliha hanımlar böyle olmalıdırlar.

Dahhak şöyle demiştir: "Firavun, Âsiye kazıklara bağlı iken, üzerine bir değirmen taşı atılmasını emretti. Bunun üzerine o: *'Yâ Rabbî! Benim için katında, cennette bir bina yap,'* dedi. Taş Âsiye'ye ulaşır ulaşmaz, ruhu cennete yükseldi."

Bir de şöyle denilmiştir: "Cennete iştiyak duydu, Firavunla beraberlikten bıktı ve bu istekte bulundu."

Hasan Basrî kuddise sirruhû şöyle der: "Âsiye cennete çıkarıldı, orada yemekte, içmekte ve nimetlerden istifade etmektedir."

Keşşâf'ta da şöyle denilmektedir: "Bu söz, istiğfarın ve sığınmanın Allah'a olduğuna, musîbet ve sıkıntı anında ondan istemenin sâlihlerin âdeti, peygamberlerin sünneti olduğuna delildir."

12. «Namusunu koruyan...» *"Korumak"* diye terceme ettiğimiz *"ihsan,"* iffet demektir. Mânâ: "fercini, en işi şekilde, bir erkeğin temasından koruyan" demektir.

Bazı âlimler de: "Allah Âsiye'yi Firavun'la beraber olmaktan koruduğu gibi, -Çünkü Firavun iktidarsızdı, hastalık veya yaşlılıktan dolayı cimaa muktedir değildi.- Meryem'de fecrini günahtan korumuştur," derler.

«**İmran kızı Meryem'i de (Allah örnek gösterdi.)**» Allah Teâlâ örnek vermekte, dullara teselli ve nefisleri hoş olsun diye kocası olan ve olmayanı

birlikte zikretti. Meryem, Kur'an'da kendi ismi ile yedi kez zikredildi. Başka hiçbir kadın ismen anılmadı. Çünkü Meryem, olgun bir insan gibi nefsini taatte tuttu. Hz. Meryem, ibadet eden kadın anlamındadır. Mânâ şöyledir: "Allah Teâlâ iman edenler için, İmran'ın kızı, Hz. İsâ'nın annesi Meryem'i, ona verilen dünya ve âhiret kerametini ve onun tüm âlemlerin kadınları üzerindeki seçkinliğni misal gösterdi."

«Biz ona ruhumuzdan» yani aslın tavassutu olmadan yarattığımız ruhtan... Hz. Meryem'i ve Hz. İsa'yı yüceltmek için Allah, ruhu kendi zatına izafe etti. Şu âyetler de bu kabildendir: *"Evimi temiz tut."* (Hac: 26), *"Biz ona üfledik."* (Enbiyâ: 91) Yani Meryem'e bizim emrimizden olan ruhtan veya Ruhumuz Cebrâil cihetinden **«üfledik.»** Çünkü Cebrâil, Meryem'in gömleğinin yakasına üfledi, ve bu onun içine kadar ulaştı.

«O da Rabbinin kelimelerini» peygamberlere indirilen sahifeleri ve Allah'ın kullar için koyduğu şeriatleri ya da Cebrâil'in kendisine verdiği müjdeleri **«ve kitaplarını»** yani sahifeleri ve diğer ilâhî kitapların tümüne şamil olan indirilmiş bütün kitaplarını **«tasdik etti. O gerçekten itaat edenlerdendi.»** Taate devam edenler arasında idi.

Aynu'l-Meânî'de şöyle denilmektedir: "Meryem, Mescidi Aksa'da itikafa giren itaatkârlardandı."

"İtaat edenler" anlamına gelen *"kânitîn"* kelimesinin müzekker (erkeğe has kalıp) olarak kullanılışı, itaatkârlar içindeki erkekleri tağlib veya onun taatinin erkeklerin taatinden aşağı olmadığını ihsas içindir. Hatta onlar cümlesindendir. Bir diğer görüşe göre de: "O, itaat edenlerin neslindendir," anlamındadır. Çünkü Meryem, Musâ (a.s.)'nın kardeşi Hârun (a.s.)'un neslindendir. Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Erkeklerden kemale eren çoktur. Kadınlardan ise sadece: Muzâhim kızı Âsiye, İmran kızı Meryem, Huveylid kızı Hatice, Muhammed kızı Fatıma'dır. Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir."* [13]

Hz. Âişe, tiride benzetilmiştir. Çünkü Araplar hiç bir yemeği tiritten üstün tutmazlardı. Öyle ki, Araplar ona "buhbûhatü'l-cennet" adını vermişlerdi.

13- Hadisin benzerini Buhârî, Müslim ve İbn Mâce tahric etmişlerdir. Bu rivayeti Rezin zikretmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/124 ve Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Buhârî ve Müslim'in rivayetleri sadece Meryem'in zikrine münhasırdır. Tirmizî'deki rivayet de şu şekildedir: *"Âlemlerin hanımlarından, İmran kızı Meryem, Huveylid kızı Hatice, Muhammed kızı Fatıma ve Firavun'un karısı Âsiye sana yeter."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl, Fezâilûn-Nisâi's-Salihât*, 9/120.

Çünkü et ile birlikte tirid, gıda ile lezzeti bir arada toplamıştır. Yenilmesi kolaydır, çiğneme külfeti yoktur. O, darbı mesel olmuştur.

Hz. Âişe'ye güzel ahlâk, tatlı konuşma, fasih lehçe, üstün zekâ, sağlam akıl, kocaya sevgi verilmişti. O konuşmaya, kocasına itaata, kendisi ile sohbete, dinlemeye elverişli idi. Rasûlüllah'tan diğer hanımlarının öğrenemediklerini öğrenmesi, benzerlerini erkeklerin bile rivayet etmediği kadar hadis rivayet etmesi onun derecesini göstermek için yeterlidir. Ebû Mu'sel Eş'arî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Biz Rasûlüllah'ın ashabına bir hadis müşkil gelir de, Âişe'ye sorduk mu, o konuda onda mutlaka bilgi bulurduk." [14] Bu yüzden onun hakkında bir beyitte şöyle denilmiştir:

Hz. Âişe'nin üstünlüğü vardır bil!
Bazı özellikler de Fatıma tü'z-Zehrâya.

Ancak, mutlak üstünlük Hz.Fatıma (r.a.)'nındır. Anılan hadis de buna delildir. Aynı şekilde, Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'yi tiride, anılan diğer hanımları, gıdaların şahı olan ete benzetmesi de buna delildir. Hadis ayrıca asırlar farklı bile olsa, Rasûlüllah'ın asrından sonra, erkeklerin kemalinin çokluğuna, kadınların kemalinin ise azlığına delidir.

Allah'ın yardımı ile Tahrim Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

14- Hadisi Tirmizî, *Menâkıb* bahsinde tahric edip: "Bu, hasen sahih gariptir" demiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/134.

MÜLK SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 30 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.



تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾
الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۚ وَهُوَ
الْعَزِيزُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا ۖ مَا تَرَىٰ
فِي خَلْقِ الرَّحْمَٰنِ مِن تَفَاوُتٍ ۖ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ
﴿٣﴾ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا
وَهُوَ حَسِيرٌ ﴿٤﴾ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا
رُجُومًا لِّلشَّيَاطِينِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ ﴿٥﴾

1. Mutlak hükümranlık elinde olan Allah'ın şanı yücedir. O'nun her şeye gücü yeter.

2. O, hanginizin daha iyi amel işleyeceğini denemek için ölümü ve hayatı yarattı. O, güçlüdür, bağışlayıcıdır.

3. O, birbirleriyle ahenkli yedi göğü yaratandır. O Rahmân'ın yaratmasında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Gözünü çevir (de bak,) bir çatlak görecek misin?

4. Sonra gözünü iki kere daha çevir. O göz sana, âciz ve bitkin halde dönecektir.

5. Andolsun ki Biz, yere en yakın olan göğü lâmbalarla donattık. Onları şeytanlar için ateş taneleri yaptık ve onlara alevli ateş azabı hazırladık.

1. «Mutlak hükümranlık elinde olan Allah'ın şanı yücedir.» "*Tebâreke*" kelimesinin kökü olan "*bereket*" kelimesi, ister hissî olsun, ister aklî olsun ziyadelik ve artış anlamı ifade eder. "*Şanı yüce*" diye terceme ettiğimiz "*tebâreke*" kelimesi, Allah'ın kemâlinin zirvesine ve yüceliğin doruğuna delâlet eder. Bu izahtan sonra âyetin manasını şöyle ifade edebiliriz: "Her işte tam hükümranlık ve kudret elinde olan, emreden, yasaklayan, veren, engel olan, yaşatan, öldüren, yücelten, alçaltan, fakirleştiren, zenginleştiren, hasta eden, şifa veren ve daha birçok büyük işleri yapan Allah Teâlâ zât, sıfat ve fiil olarak yücedir ve kutsaldır."

Kimi âlimler "*el-bereket*" kelimesinin, yaratıklarına çeşit çeşit hayırlardan bol bol vermesi itibariyle, hayır çokluğu ve sürekliliği anlamında olduğunu söylerler. O zaman âyetin anlamı: "Mutlak hükümranlık elinde olan Allah'ın hayrı çok oldu, nimet ve ihsanı arttı," şeklinde olur. Nitekim bir âyette: "*Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalksanız sayamazsınız.*" (İbrahim: 34) buyurulmaktadır.

Râğıb el-Isfehânî, "bereket" kelimesini şu şekilde izah etmiştir: "'*el-bereketü*', ilâhî hayrın bir şeyde bulunmasıdır. İçerisinde bu hayrın bulunduğu şey de '*mübarek*' tir. İlâhî hayır, sayılamayacak ve zabtu rabt altına alınamayacak bir şekilde, hissedilemeyecek bir biçimde çıkınca kendisinden hissedilemeyen bir fazlalığın çıktığı her şeye '*mübarek*' denilmiştir. Onda bereket vardır."

Kevaşî adındaki eserde ise: "*tebâreke*" kelimesinin, Allah yaratıkların

özelliklerinden yüce oldu, anlamına geldiğini, *h-r-k* harflerinden yapılan tüm kelimelerin bu manayı içerdiği", söylenmiştir.

«O'nun her şeye» tam anlamıyla **«gücü yeter.»** İşlerin incelik ve yüceliklerinde yüce hikmetinin gerektirdiği şekilde teşekkül eden iradesinin icabına göre tasarruf eder.

2. «O, hanginizin daha iyi amel işleyeceğini denemek için ölümü ve hayatı yarattı.» Bilindiği gibi ölüm, hayatın fonksiyonlarının son bulması; hayat ise, nefes alma gibi irâdî hareketler ve algılayabilmedir. Ölüm, bu işlevlere sahip olan birisinden bunların yok olmasıdır. Âyet delâlet ediyor ki: Allah'ın tüm fiilleri, kulların maslahat ve menfaatine yöneliktir. Yani Allah'ın yarattığı bu şeyleri maslahatları gözeten bir varlık yapacak olsa idi ancak bu maksat ve maslahatlar için yaratırdı.

Âyetin ikinci bölümünün başında bulunan "*lam*" harfi, nahiv açısından lâmü'l-illet, şer'î açıdan da hikmet ve maslahat lâmıdır. Buradaki "*denemek*" gerçek anlamında değildir. Çünkü o, ancak işlerin sonucunu bilmeyenler için söz konusudur. Allah'ın deneme ve imtihanı ise, gaybda bildiği şeyin, kuldan açığa çıkmasıdır. Âyetin manası şudur: "Size, sizin hanginizin daha iyi amel işleyeceğini denemek için bir uygulama yapanın işini yapar ve amellerinize göre karşılık verir. İşte bundan dolayı bu cümleyi Hz. Peygamber (s.a.v.): "*Hanginizin aklı daha iyi, Allah'ın yasaklarından hanginiz daha uzak ve Allah'ın tâatine hanginiz daha çok koşuyor,*" diye tefsir etmiştir. Amellerin en iyisi, sadece Allah rızası için olan ve sünnete uygun olması suretiyle en doğru olandır. Yani Şârî'den, yani kanun koyucu Allah'tan geldiği şekilde yapılandır. Bir amel, Allah için olsa, ama doğru olmasa makbul değildir. Bundan dolayı Hz. Peygamber bir bedeviye: "*Kalk ve namaz kıl. Çünkü sen namaz kılmadın,*" buyurmuştur. [1] Aynı şekilde amel doğru olsa ama Allah için olmasa yine makbul değildir. Bu yüzden Allah Teâlâ, riyakârların ve münafıkların amellerini hebâ etmiş, makbul saymamıştır.

İhlâs, Allah'ın sırlarından büyük bir sırdır. Ona ancak havâs denilen özel kişiler erebilirler.

"*Hanginizin daha iyi amel işleyeceği*" nden murad, birbirinize nispetle hanginizin amelinin daha iyi olacağını tespittir. Âyet-i kerimede iyilik, insana

1- Bu, hadîsü'l-mûsî salâtehû (namazında yanlışlık yapan hadisi) diye bilinen uzunca bir hadisin bir bölümüdür. Bkz. Buharî, *Kitabü's-Salat*.

isnat edilmiştir. Bu, insanın ameli iyi olursa, görünüm açısından insanların en çirkini bile olsa onun iyi olduğuna, ameli kötü olanın ise bunun aksi olduğuna işaret eder. Âyette "hanginizin daha çok amel işleyeceği" denmedi, *"daha iyi amel işleyeceği"* denildi. Çünkü bir şey iyi olmazsa ne kadar çok olursa olsun önemi yoktur.

Âlimler demişlerdir ki: "İyi ancak şeriat sayesinde bilinir. Şeriatın iyi dediği şey iyi, kötü dediği kötüdür."

Kimileri ise bu âyeti: "Hanginiz ölümü için hayatından daha iyi yararlandı ve hanginiz âhireti için dünyada daha iyi hazırlandı, bunu denemek için" şeklinde açıklamışlardır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Abdullah b. Ömer'e şöyle demiştir: *"Hastalanmadan önce sıhhatinin, yaşlanmadan önce gençliğinin, meşguliyetinden önce boş vaktinin, ölümünden önce hayatının kıymetini bil."* [2]

Hz. Peygamber'e: "Mü'minlerin en akıllısı hangisidir?" diye soruldu. Peygamberimiz: *"Ölümü en çok hatırlayan ve ona en iyi şekilde hazırlanandır,"* buyurdu. [3]

Âhirete hazırlanmak ihlâsla yapılan çok amelle olur. Bu ameller namaz olmuş, oruç olmuş, zekât veya hac olmuş farketmez. Hepsi eşittir. Ancak bazı ameller diğerlerine nispetle daha üstündürler. Meselâ namaz, bu maddî âlemin mîracıdır. Onda nefis kırılır. Beden yorulur. Bu yüzden sâlih selefimiz namazı çok kılarlarmış. Öyle ki içlerinde günde yüz rekât namaz kılan varmış. Orucun ve az yemenin de bazı meziyetleri vardır. O, ilâhî hikmetin kalbe girmesine sebeptir. Ayrıca o, ahlâkı güzelleştirir. Çünkü birçok kötülük yeme ve içme yönünden gelir. Öyleyse ey mü'minler! Yarışın ve koşun. Nefis binektir. Önde gidenler var ya işte onlar Allah'a yakın olanlardır.

«O, güçlüdür,» kötü amel işleyen ondan kaçıp kurtulamaz. Dilediğini tevbesi sebebiyle veya kendi fazlu keremiyle **«bağışlayıcıdır.»** Üstün ve azîz olduğu için kendisine muhalefet edeni helâk eden olunca, günah işleyeni tevbeye teşvik için O'nun *"ğafûr* = bağışlayıcı, günahkârın günahını örten, kendine yöneleni en iyi şekilde karşılayan olduğu belirtilmiştir. Bir kudsî hadiste

2- Hadisi Buharî, Tirmizî ve İbn Mâce, İbn Ömer'den rivayet etmişlerdir. Baş tarafı *"Sen dünyada bir yabancı veya yolcu gibi ol..."* şeklindedir. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/333.

3- Hadisi Beyhakî, Süddî'den mevkuf olarak *Şuabü'l-İman*'da tahric etmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/247.

Allah Teâlâ: *"Bana yürüyerek gelene Ben koşarak gelirim,"* buyurmuştur. [4]

3. **«O, birbirleriyle ahenkli»** birbiri üstünde kat kat **«yedi göğü»** daha önce yaratılmış hiçbir örneği yokken **«yaratandır.»** Her bir göğün kalınlığı beş yüz yıllık bir mesafedir. Gökler arasında ne bir direk ne bir alâka vardır.

Bilginlerin büyük çoğunluğunun dediğine göre, dünya, küre gibi yuvarlaktır. En alttaki gök, dünyayı her yönden çepeçevre kuşatmaktadır. Bu yumurtanın, özünü çevrelediği gibidir. Meselâ Endülüs (İspanya) den bir delik delinse onun ucu Çin'e çıkar. İkinci kat gök, birinci katı kuşatır ve bu hal böylece devam eder. Nihayet arş bütün gökleri kuşatır.

«O Rahmân'ın yaratmasında hiçbir uyumsuzluk göremezsin.» Buradaki hitap Hz. Peygamber'e veya hitaba ehil herkesedir. Mana şudur: Sen O'nun yaratmasında çelişki, uyumsuzluk, bozukluk göremezsin. Aksine o düzgündür, doğrudur. Râğıb, âyette geçen *"tefâvüt"* hakkında der ki: "Tefâvüt vasıftaki ihtilâftır. Sanki onlardan biri diğerinden farklıdır."

«Gözünü çevir (de bak,)» yani gökyüzüne tekrar bak. Ta ki o sana açıkça görünsün ve sende hiçbir şüphe kalmasın. **«Bir çatlak görecek misin?»** Yani bir deliği vs. si olmadığı için bir yarık göremezsin. Bir yaratık olmasına rağmen, gökyüzünde bir yarık görmediğine göre, yaratıcı olan Allah eksik sıfatlardan daha çok münezzehtir.

4. **«Sonra gözünü iki kere daha çevir.»** Orada bir kusur ve ayıp görebilmek için tekrar tekrar bak. Buradaki *"iki kere"* den maksat, tekrar tekrar bakmaya işarettir. Yoksa iki defa bakmak değildir maksat. Bu, çok karşılık vermek maksadıyla söylenen "Lebbeyke ve sa'deyke" sözlerine benzer. Böyle denilmesinin sebebi şudur: Aşağıda gelecek olan bıkkınlık ve yorgunluk iki sefer bakmayla meydana gelmez. Öyleyse mana şudur: Sen ne kadar çok olursa olsun defalarca baksan onda bir kusur göremezsin.

Hasan Basrî şöyle demiştir: "Sen kıyamete kadar oraya tekrar tekrar baksan hiçbir çatlak göremezsin."

Netice şu: Oraya tekrar tekrar bakılması ve fikir gezintisi yapılması bık-

4- Bu, Buharî'nin *Sahih*'inde tahric ettiği uzun bir hadisin sonudur. Başı şöyledir: *"Allah azze ve celle şöyle buyurdu: "Ben kulumun beni zannettiği gibiyim. O beni andığı zaman ben onunla beraberim. Beni nefsinde anarsa Ben de onu nefsimde anarım. Beni toplum içinde anarsa..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/555.

kınlık ve yorgunluktan başka hiçbir şey vermez.

«O göz sana, âciz ve bitkin halde», aradığı eksiklik ve ayıbı bulmaktan âciz ve uzak bir halde **«dönecektir.»** Sanki bu işten aşağılanarak ve küçümsenerek kovulmuştur.

"Âciz" diye terceme ettiğimiz *"hâsien"* kelimesi ile ilgili olarak Râğıb el-Isfehanî şöyle der: *"Has'ül-basar*, âcizlikten dolayı gözün büzülmesidir." *Kâmus*'ta da bu kelime: "Uzaklaştırılan, yaklaşmasına izin verilmeyen..." şeklinde izah edilmiştir.

"Bitkin" diye terceme ettiğimizn *"hasîr"* kelimesi de çok bakmaktan ve uzun uzun tekrarlamaktan dolayı yoruldu, son derece âciz kaldı manasınadır.

Huccetu'l-İslâm Gazalî şöyle der: "Mümkinât içerisinde bu varlıktan daha üstünü yoktur. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette şöyle buyurmuştur: *"O da: 'Bizim Rabbimiz her şeye hilkatini veren, sonra da hidayete yöneltendir,' dedi."* (Tâhâ: 50)

5. «Andolsun ki Biz, yere en yakın olan göğü» geceleyin kandil gibi ışık veren, sabit ve hareketli, hepsi yere en yakın olan semada toplanan **«lâmbalarla»** yıldızlarla **«donattık.»** Bu âyet, göklerde herhangi bir kusurun bulunmadığının belirtilmesinin peşinden göklerin en güzel bir biçimde yaratıldığını da beyan etmektedir. Şu denilmektedir: "Allah'a yemin ederiz ki Biz, yeryüzüne en yakın olan göğü süsledik ve güzelleştirdik."

Burada anılan göğün, diğer göklerden daha yakın oluşu mutlak değil, altındaki yeryüzüne nispetledir. Çünkü en yukarıdaki arşa nispetle, dünyaya en yakındır. *"Lâmbalar"* diye terceme ettiğimiz *"mesâbih"* kelimesi kandil, lâmba anlamına gelen *"misbâh"* ın çoğuludur. Burada maksat yıldızlardır. Geceleyin en büyük aydınlatıcı olduğu için ay da lâmbalara dahildir.

Allah Teâlâ yıldızları yeryüzünün tavanı olan göğün zineti yaptığına göre, kullar da lâmbaları ve kandilleri camilerin ve mescidlerin tavanlarının zîneti yapsınlar. Denildiğine göre, akşam olduğunda Rasûlüllah mescidinde bir hurma dalı yakılırdı. Temîmü'd-Dârî Medine'ye geldiğinde yanında kandil, zeytin yağı ve ipler de getirdi. Bu kandilleri mescidin direklerine astı ve yaktı. Halk Übey b. Kâ'b'la birlikte teravih namazı kılmak için toplandığı zaman Hz. Ömer bu kandillerin sayısını artırdı. Hz. Ali (r.a.) ışıltıyı görünce: "Ey Hattâb'ın oğlu! Sen bizim mescidimizi aydınlattın. Allah da senin kabrini

aydınlatsın," dedi.

«Onları», lâmbaları **«şeytanlar için»** kovmak ve menetmek için atılan **«ateş taneleri yaptık.»** Buradaki şeytanlardan murat, cinlerin kâfirleridir. Burada şu denilmektedir: Biz onlar için ikinci bir fayda daha sağladık. O da yıldızlardan alınan alevlerin üzerlerine boşaltılması suretiyle düşmanlarımızın taşlanmasıdır. Taşlanma yıldızlarla değil, onlardan alınan alevlerle olur. Çünkü onlar, boşlukta halleri üzere duran kütlelerdir. Alev, o düşmanlardan bir kısmını öldürür. Bir kısmının da bir organını veya aklını bozar. Şihab, yıldızdan ayrılan parlak ateş parçasıdır. Demek oluyor ki: *"Onları şeytanlar için ateş taneleri yaptık,"* cümlesinden maksat, "Onlardan şeytanlar için ateş taneleri yaptık," demektir.

«Ve onlara» şeytanlara, alevlerle yakıldıktan sonra âhirette de **«alevli ateş azabı»** tutuşturucu cehennem azabı **«hazırladık.»** Cehennemin aşağı doğru yedi tabakası vardır. Bunlar: Cehennem, Lezâ, hutame, seîr, sekar, cehîm ve hâviyedir. Şu kadar var ki bu isimlerden her birinin diğeri yerine kullanıldığı da olur. Ateş, bazan seîr, bazan cehennem, bazan da diğer bir kelime ile ifadelendirilir.

وَلِلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٦﴾ إِذَآ أُلْقُوا۟
فِيهَا سَمِعُوا۟ لَهَا شَهِيقًا وَهِىَ تَفُورُ ﴿٧﴾ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ
ٱلْغَيْظِ ۖ كُلَّمَآ أُلْقِىَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَآ أَلَمْ يَأْتِكُمْ
نَذِيرٌ ﴿٨﴾ قَالُوا۟ بَلَىٰ قَدْ جَآءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ ٱللَّهُ
مِن شَىْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فِى ضَلَٰلٍ كَبِيرٍ ﴿٩﴾ وَقَالُوا۟ لَوْ كُنَّا

نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١٠﴾ فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ
فَسُحْقًا لِّأَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١١﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ
لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١٢﴾ وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا
بِهِ ۖ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٣﴾ أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ
اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٤﴾

6. Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. Orası ne kötü dönüş yeridir!

7. Oraya atıldıklarında onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler.

8. Neredeyse öfkeden çatlayacak! Oraya her bir grup atıldığında cehennemin bekçileri onlara: "Size bir uyarıcı gelmedi mi?" diye sorarlar.

9. Onlar: "Evet bize uyarıcı geldi ama biz yalanladık ve: 'Allah hiçbir şey indirmedi. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz.' dedik," derler.

10. Ve yine derler ki: "Eğer biz dinleseydik veya aklımızı kullansaydık şu çılgın ateşin halkı arasında olmazdık."

11. Böylece günahlarını itiraf ettiler. Allah da o çılgın ateş halkını (rahmetinden) uzaklaştırdı.

12. Rablerinden gıyaben korkanlar var ya, şüphesiz onlar için bağışlama ve büyük bir ecir vardır.

13. Sözünüzü ister gizleyin, ister açıklayın. Şüphesiz O, göğüslerin özünü bilir.

14. Hiç yaratan bilmez mi? Halbuki O, latîftir, her şeyden haberdardır.

6. «Rablerini inkâr edenler için...» Uygun olanı buradaki inkâr edenlerin, âyetin devamının da işaret ettiği üzere şeytanlar haricindeki kâfirlere ait olmasıdır. Böylece tekrar şüphesinden de kaçınılmış olur. **«Cehennem»** yani onları asık ve korkunç bir çehre ile karşılayan, ateşten olan tabakanın **«azabı vardır.»** Bu âyet işaret ediyor ki: Allah'ın azabı ve intikamı olağan dışıdır. Çünkü o, kılınçla, kırbaçla, sopa ile ve benzeri bir şeyle değildir. O, sönmeyen ateşledir. Azap edilecek kâfirin hiçbir kurtuluş umudu yoktur. **«Orası»** cehennem **«ne kötü dönüş yeridir!»**

7. Kâfirler **«oraya»** cehenneme, büyük bir ateşe odunun atıldığı gibi **«atıldıklarında onun»** içerisindeki ateşin şiddetinden dolayı, kazanın kaynadığı gibi **«kaynarken çıkardığı uğultuyu»** kendine atılanlara olan öfkesinden dolayı çıkardığı en çirkin ve en nefret ettirici ses olan eşek sesi gibi bir ses **«işitirler.»** O ses, *"Cehennemin uğultusunu duymayacaklar..."* (Enbiyâ: 102) âyetinde buyrulduğu gibi cehennemin berbat uğultusudur. "*Uğultu*" diye terceme ettiğimiz "*şehîk*" kelimesi, nefes vermek anlamına gelir. "Zefîr" de onu çıkarmaktır.

8. «Neredeyse öfkeden çatlayacak!» Bir kimse aşırı derecede öfkelendiğinde "falan öfkeden çatlayacak" denilir. Bu tabir, aşırı öfkenin ifadesidir. Âyetin anlamı şöyledir: Cehennem onlara olan öfkesinden dolayı nerede ise parçalanıp çatlayacak. O cehennemin bölünmesi ve birbirinden parçalanarak ayrılması yaklaştı.

Cehennem, kıyamet günü mahşere bin yularla çekilerek getirilir. Herbir yuları da yetmiş bin melek çeker. **«Oraya»** cehenneme kâfirlerden **«her bir grup»** zebânilerin itelemesi ile **«atıldığında cehennemin bekçileri»** Mâlik ve yardımcıları olan zebâniler, azarlayarak ve kınayarak **«onlara: 'Size»** Rabbinizin âyetlerini okuyan ve bu gününüze kavuşmaktan korkutan **«bir uyarıcı gelmedi mi?' diye sorarlar.»** Uyarı, korkutmakla olur.

9. «Onlar» Allah Teâlâ'nın, peygamber göndermek suretiyle onların sıkıntılarını giderdiğini itiraf ederek: **«'Evet bize uyarıcı geldi.»** Yani bu gruplardan herbiri: Bize uyarıcı geldi ve bizi uyardı. Bize Allah'ın âyetlerini okudu, **«ama biz»** o uyarıcıyı **«yalanladık ve:»** Yalanlamada daha da ileri giderek ve kibirlenmeyi sürdürerek: **«'Allah»** kimseye **«hiçbir şey»** bir kitap da bir peygamber de **«indirmedi.»** Ey Peygamberler! Allah'ın size âyetler indirdiği iddiasında **«siz ancak»** haktan ve doğrudan uzak **«büyük bir sapıklık içindesiniz' dedik,' derler.»**

10. «**Ve yine**» dinleyen ve akıl erdiren kimselerden olmadıklarını itiraf ederek: «**derler ki: 'Eğer biz**» dünyada iken söz «**dinleseydik veya aklımızı kullansaydık**» bugün -bu âyet, aklın, Allah'ı birlemek için delil olduğunu göstermektedir- «**şu çılgın ateşin halkı arasında olmazdık.'**» Sanki cehennemin bekçileri onlara kınamanın ve azarlamanın dozunu artırarak: "Peygamberlerin dillerinden Rabbinizin âyetlerini işitmediniz mi? Onların anlamlarını düşünmediniz mi de onları yalanladınız?" derler. Kâfirler de yukarıdaki cevabı verirler.

11. İtirafın fayda vermediği bir zamanda zorunlu olarak «**böylece günahlarını itiraf ettiler.**» İtiraf, bir suçu bildiğini ikrardır. Günahları da, Allah'ı inkâr etmeleri, Allah'ın âyetlerini ve peygamberlerini yalanlamalarıdır. «**Allah da o çılgın ateş halkını**» şeytanları ve kâfirlerden cehenneme girenleri, günahları ve âyetlerini inkâr etmeleri sebebiyle rahmetinden «**uzaklaştırdı.**»

12. «**Rablerinden gıyaben korkanlar var ya,**» yani kıyamette vâki olacak olan azabından ve o azabı henüz görmedikleri halde korkanlar var ya. Ya da mana şöyledir: "Allah'tan yani azabını ve âhirete ait hükümleri görmekten uzakta oldukları halde..."

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hâli şöyle idi: "*Ağlamaktan dolayı göğsünde, kazanın kaynaması gibi bir kaynama olduğu halde namaz kılardı.*"[5]

«**Şüphesiz onlar için**» tüm günahlara şamil kapsamlı bir «**bağışlama ve büyük bir ecir vardır.**» Yani Allah'tan bir ikram olarak âhirette büyük bir sevap vardır. Bu onlara, dünyada katlandıkları şiddetli acıları unutturacak, dünya nimetlerini küçük gösterecek bir ikramdır. O da cennet ve cennet nimetleridir.

13. «**Sözünüzü ister gizleyin, ister açıklayın.**»

İbn Abbas der ki: "Bu âyet aralarında bir şeyler konuşan müşrikler hakkında inmiştir. Allah Teâlâ onların konuşmalarını Hz. Peygamber'e açıklardı. Onlar da birbirlerine: 'Yavaş konuşun da Muhammed'in Rabbi duyup da, dediklerinizi ona haber vermesin,' dediler. Bunun üzerine onlara: 'Bunu gizleyin veya açıklayın farketmez. Şüphesiz Allah onu bilir,' denildi."

Buradaki emir, bir yükümlülük yüklemek için değil, tehdit içindir.

5- Hadisi Ebû Davud ve *Şemail*'de Tirmizî sahih bir isnadla rivayet etmişlerdir.

«Şüphesiz O, göğüslerin özünü bilir.» Tüm insanların kalplerinin derinliklerinde gizli olan şeyleri bildiğine göre sizin gizli ve açık söylediğiniz şeyler O'na nasıl gizli kalsın ki?

14. «Hiç yaratan» hikmeti ile her şeyi var eden, gizliyi ve açığı **«bilmez mi?»** Âyetin manasının: "Hiç Allah yarattığı kişileri bilmez mi?" şeklinde olması da caizdir. **«Halbuki O, latîftir,»** en küçük şeyleri hatta karanlık gecede sert kayanın üzerindeki kara karıncayı bile görür. **«Her şeyden haberdardır.»** Onların içindekileri bilir.

İmam Gazalî rahimehullah şöyle der: "Latîf ismine ancak, maslahatların inceliklerini, gizlilerini ve onlardan latîf olanlarını bilip sonra onları maslahatı isteyene azarlayarak değil, yumuşak bir şekilde ulaştıran lâyıktır. İşlerde rıfk, anlayışlarda da yumuşak kalplilik birleşti mi lütfun anlamı tamamlanmış olur. Bu bilgi ve fiilin tam anlamıyla varlığı, Allah'tan başka hiç kimsede tasavvur edilemez. *"Habîr"* (her şeyden haberdar olan); gizli haberlerin kendisinden uzak kalmadığı kişidir. Onun haberi olmadan, mülk ve melekût âleminde hiçbir şey cereyan etmez, bir zerre kıpırdamaz, bir canlı hareket etmez ve durmaz. Habîr, alîm (her şeyi bilen) anlamındadır. Şu kadar var ki, bilgi, gizli şeylere izafe edildiğinden, buna "*hıbre*", bu bilgiye sahip olana da "*habîr*" denilir."

Büyüklerden birisi şöyle dedi: "Biz kurrâ (Kur'an okumakta mahir) bir toplulukla beraberdik. Muhtaç bir duruma düştük, kıtlıkla başbaşa kaldık. İbrahim el-Havvâs'a gittik. Ben kendi kendime: 'Acaba şeyh, benim ve şu fakirlerin halini biliyor mu ki?' dedim. Gözünü bana çevirdi ve: 'Seni bana getiren ihtiyacı Allah biliyor mu, yoksa bilmiyor mu? İhtiyacını O'na ilet,' dedi. Hiç ses çıkarmadan yanından ayrıldım. Eve vardığımızda içimize bir şey doğdu; Kul, Allah'ın sırrına vakıf olduğunu, göğsünde gizli olan şeyi tam olarak bildiğini bildiği zaman, onun arzusunu Rabbine arzetmesi ve ihtiyacını kalbine getirmesi, onu diliyle söyleyerek istemesine ihtiyaç bırakmaz. Allah kullarına karşı son derece lütufkârdır. Onlara lütufkâr olan birisi de onların ihtiyaç duydukları şeyleri kolayca kendilerine ulaştırır.

Yediği ekmeği düşünen kişi, daha işin başından ekmek olup yenilecek hale gelinceye kadar nice gözlerin uykusuz kaldığını bilir; tarlayı süren, tohumu saçan, ekini hasad eden, döven, savuran, öğüten, hamur yoğuran, ekmeği yapan... Ayrıca bir de bu işlerin yapılabilmesi için gerekli olan âlet ve edevat var. Tahta, taş, demir, ip, hayvan vs... Bunlar sayılamayacak kadar çok. Ku-

lun yiyecek, içecek, giyecek kabilinden yararlanıp kullandığı her şey böyle. Herbirisi için birçok hazırlık dönemleri var. Eğer bir kişi bütün bunları bizzat yapmaya kalksa mümkün değil yapamaz. Latîf (ince) şeyleri, kesîf (kalın) şeylerin içerisinde muhafaza etmek, Allah'ın sünnetindendir. Bu, emanetlerin bilinmeyen yerlerde korunması gibidir. Nitekim Allah Teâlâ kalın ve katı toprağı, altın, gümüş ve diğer cevherlerin aslı ve bulunduğu yer yapmıştır. Sedef, incinin yeridir. Arı, balın madenidir. İpekböceği, ipeğin aslıdır. İşte aynen böyle. Kulun, bir parça etten ibaret olan kalbini de, kendisini bilmesi ve sevmesinin (marifetinin ve muhabbetinin) merkezi kılmıştır. Kalp, başka bir şey için değil, sırf bunun için yaratılmıştır. Öyleyse kul onu, Allah'tan başkasına bağlanma kirinden temizlemelidir. Çünkü Allah bu kalbi, kulunun içinde yaratmak suretiyle ona lutfetmiş, kendisini latîf ve habîr (her şeyden haberdar) içte (gizli) olanı bilen diye nitelemiştir. Kalp ilâhî görüntü yeri olunca onu başka fikirlerden ve başka şeylerden temizlemek, çeşitli ilim, sır ve marifetlerle süslemek, bağışlayan, azîz olan, sahip olan Allah'ın tecellisi ile cilalamak gerekir."

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا
فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ ۖ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ ﴿١٥﴾ ءَأَمِنتُم
مَّن فِي السَّمَاءِ أَن يَخْسِفَ بِكُمُ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ ﴿١٦﴾ أَمْ أَمِنتُم
مَّن فِي السَّمَاءِ أَن يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ۖ فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ
نَذِيرِ ﴿١٧﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿١٨﴾
أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ ۚ مَا يُمْسِكُهُنَّ
إِلَّا الرَّحْمَٰنُ ۚ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ﴿١٩﴾

15. O, yeryüzünü sizin için boyun eğer kılandır. O halde onun omuzlarında yürüyün ve Allah'ın rızkından yeyin. Dönüş ancak O'nadır.

16. Gökte olanın sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz? O zaman yer sarsılır da sarsılır.

17. Yoksa gökte olanın üzerinize taş yağdırmasından emin mi oldunuz? Tehdidim nasılmış, bileceksiniz.

18. Andolsun ki onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Ama Benim inkârım nasıl oldu?

19. Onlar üstlerinde kanatlarını açıp yumarak uçan kuşları görmediler mi? Onları, Rahmân olan Allah'tan başkası tutmuyor. Şüphesiz O, her şeyi görendir.

15. «**O**» tek başına «**yeryüzünü sizin**» menfaatiniz «**için boyun eğer kılandır.**» O yumuşaktır, size fayda verecek şeylere ulaşabilmek için yürümek, dolaşmak, size kolay gelir. Eğer katı bir kayadan ibaret yapsaydı üzerinde yürümek zorlaşırdı. Şayet yumuşak ve münbit yapmasaydı orada kuyu kazmak, kanallar açmak, binalar yapmak, ekin ekmek, ağaç dikmek imkânsız olurdu. Aynı şekilde orasını, eğilip üzerindekilerin üstüne yıkılmasın diye sabit dağlarla sağlamlaştırdı.

Özetle Allah yeryüzünü yaşanabilir ve faydalanabilir bir şekilde yarattı. Orasını hikmeti ve kudreti ile ovalara dağlara, denizlere nehirlere, pınarlara ekin ve ağaçlara, taşa toprağa, kuma ve özlü toprağa taksim etti.

Sehl kuddise sirruhû şöyle der: "Allah nefisleri itaatkâr, boyun eğer biçimde yarattı. Kim nefsine boyun eğdirirse ve nefsine karşı çıkarak alçaltırsa, fitnelerden, belâlardan ve sıkıntılardan kendisini kurtarmış olur. Kim de nefsine hükmedemez, ona uyarsa o da kendisini alçaltmış ve mahvetmiş olur."

"*Boyun eğen*" diye terceme ettiğimiz "*zelûl*" kelimesi, "sana itaat eden, boyun eğen" mânâlarına gelir. "*Zûl*" ise, alçaklık anlamındadır, "*şeref*" in zıddıdır. *Kâmus* müellifi "*zîl*" lin, sertliğin zıddı anlamında; "zûl" lün ise alçaklık manasında olduğunu söylemiştir.

«**O halde onun omuzlarında yürüyün.**» Buradaki "*yürüyün*" emri, ibâha içindir. "Yürüyebilirsiniz, yürümenizde mahzur yoktur," anlamınadır.

Yani onun dört bir yanını geziniz. Onun her tarafında yürüyüp gezdiğiniz zaman onu tam anlamıyla tanıyacaksınız. Böylece ondaki tüm menfaatleri elde edeceksiniz.

«Ve Allah'ın rızkından yeyin.» Oradaki hububat, meyve ve benzeri şeylerden Allah'ın nimetlerini arayın. Buradaki *"yiyin"* emrini ibâha olarak alırsak, rızkın, helâl olan rızıklar olduğunu söylememiz gerekir. Ama o kelimeyi "emir" şeklinde yazılmış, haber manasında alırsak o zaman mana şöyle anlaşılır: "O'nun rızkından ve nimetlerinden yersiniz."

Dirilfildikten sonra **«dönüş ancak O'nadır.»** Yani sadece Allah'a'dır. Öyleyse O'nun nimetlerine eksiksiz şükretmeye çalışın.

16. «Gökte olanın», bu âlemi idare ile görevli olan meleklerin [6] veya Allah'ın -o zaman, gökleri yaratan ve onların sahibi olan diye te'vîl edilmesi gerekir- **«Sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz?»** Yani Allah yer-

---

6- Böyle te'villere hiç ihtiyaç yoktur. Üstelik bu lâfza uygun değildir ve doğru da değildir. Allah Teâlâ'nın tam ve mutlak bir yücelik yönü vardır. O, üstündür, büyüktür. Allah, arşı üzerine çıktığını ve arşının da yeri ve gökleri kuşattığını haber verdiğine göre O'nun yaratıklardan daha üstte olduğunu ifade eden bir lâfız kullanılması caizdir. Bu söz, O'nun gökyüzünün içinde veya orada mahsur olduğu manasına gelmez. Aksine o yücelik ve yükseklik ifade eder. Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin bu konuda söylediklerinin bir kaç bölümünü aktaralım. Çünkü o, konuyu açıklığa kavuşturmuş ve en güzel biçimde ortaya koymuştur.

İbn Teymiye el-Fetâvâ adındaki eserinde (III, 142) şöyle der: "Allah Teâlâ arşın üstündedir. Yaratıklarını gözetler, onlara hakim, işlerine muttalî bir vaziyettedir. Allah Teâlâ'nın söylediği, arşın üstünde olduğu ve O'nun bizimle birlikte olduğu tarzındaki tüm sözleri, gerçek anlamında haktır. Değiştirmeye gerek yoktur. Ancak yalan zanlardan korunulmalıdır. Meselâ birisinin: "Gökyüzündedir" sözünün görünürde, gökyüzünün onu kaldırdığı veya gölgelediği anlamında olduğunu zannetmek tüm iman ve ilim erbabının ittifakı ile bâtıldır. Çünkü *"...Allah'ın kürsîsi, gökleri ve yerleri içine almıştır..."* (Bakara: 255)

İbn Teymiye yine Fetâvâ'sının bir başka yerinde (V, 96) şöyle der: "Göklerin üstünde arş vardır. Arş göklerin üstünde olduğu için Allah Teâlâ "*Gökte olanın... emin misiniz?*" (Mülk: 16) buyurmuştur. Çünkü O, göklerin üstündeki arştadır. Yukarıda olan her şey semadır. Arş, semaların en yukarısıdır. "*Gökte olanın... emin misiniz?*" buyurduğunda O, tüm gökleri değil, göklerin (semaların) en üstü olan arşı murat etmiştir."

O halde âyetin manası şöyledir: Bu derece azamet sahibi olan Allah Teâlâ'nın sizi, boyun eğen yeryüzünün omuzlarında ve dört bir yanında yürüdükten sonra, yerin dibine batırıverip bilinmeyen yerlerinde kaybetmeyeceğinden emin misiniz?"

Not: İsmail Hakkı Bursevî Hazretleri: *"Göklerde olanın sizi yere batırıvermeyeceğinden emin misiniz?"* âyetini, tefsirde görüldüğü gibi iki şekilde tevil etmiştir:

1- Göklerde olandan maksat ya meleklerdir,

2 Ya da göklerde olandan maksat gökleri yaratan ve onların sahibi olan Allah'tır.

Allah'a yer isnad edilmesinden kaçınıldığı için âyet bu şekilde te'vil edilmiştir. M. Ali es-Sâbûnî de dipnotta te'vile gerek olmadığını beyan etmiştir ki bu, selefin görüşüdür. (Mütercim)

yüzünü sizin için boyun eğen itaatkâr bir halde kılıp da, siz onun omuzlarında yürüyüp, rızıklarından yedikten sonra Kârûn'a yaptığı gibi onun altını üstüne getirip sizi yerin dibine gömmeyeceğinden emin misiniz?

"Yere batırma" diye terceme ettiğimiz *"hasefe"* fiili ile ilgili olarak Cevherî şöyle der: *"Hasefe"*, yerin içine gitti, yerin içinde kaybetti anlamlarına gelir. *Kâmûs*'ta da bu kelime, "yerin derinliklerinde kaybetti" şeklinde izah edilmektedir.

«O zaman yer» daha önceki sükûn ve baş eğmenin aksine **«sarsılır da sarsılır.»** Sallanır, çalkalanır, gider gider gelir.

17. «Yoksa gökte olanın, üzerinize» Lût kavmine ve Fîl ashabına gönderdiği gibi gökyüzünden **«taş yağdırmasından emin mi oldunuz?»** -Bu, bir başka açıdan yeni bir tehdittir.- Yani bu iki şeyden siz emniyette mi kılındınız? Onlardan size eman verilmediğine göre kötülüklerinizde devam etmenizin anlamı ne?

Yakında kendisini gördüğünüz zaman **«tehdidim nasılmış»** şiddetli mi, zayıf mı olduğunu **«bileceksiniz.»** Bileceksiniz ki, verdiğim haberin aksi yoktur. Azabım son derece şiddetlidir. Ama o zaman bilginiz size fayda vermez. Âyette geçen *"nezîr"* ve *"nekîr"* kelimeleri, korkutmak ve inkâr etmek anlamında iki mastardır.

el-Bürhân isimli eserde şöyle denilmektedir: "Onlar, yeryüzünde oldukları için onları önce yere batırmakla korkuttu. Çünkü yer, onlara gökten daha yakındır. Daha sonra da gökyüzünden taş yağdırmasından korkuttu."

18. «Andolsun ki onlardan» Mekke kâfirlerinden **«önceki»** Nuh kavmi, Âd kavmi ve benzerî ümmetlerdeki kâfir**«ler de yalanlamışlardı. Ama Benim»** onlara azap indirmek suretiyle **«inkârım nasıl oldu?»** Yani son derece korkunç oldu. Âyet-i kerime Hz. Peygamber'i tesellî, kavmini de tehdit etmektedir.

19. «Onlar üstlerinde kanatlarını açıp yumarak uçan kuşları görmediler mi?» Yani onlara bakmadılar mı? Onlardan gafil midirler? Buradaki görme, kalp gözüyle görme değil, gerçek gözle görmektir. Fiilin *"ilâ"* harfi cerri ile kullanılışı bunu gösterir. Kalp gözü ile görmek olsa idi o zaman *"fî"* harfi ile kullanılması gerekirdi. Kuşların kanatlarını açıp yummaları, uçarken yaptıkları harekettir. Bu, denizde yüzen birisinin kol ve bacaklarını uzatıp

çekmesi gibidir.

«Onları» havada, rahmeti her şeyi kuşatan **«Rahmân olan Allah'tan başkası tutmuyor.»** Kanatlarını yumup açarken yere düşmelerini Allah'tan başkası engellemedi. Allah onları, havada uçabilecek şekilde yarattı.

«Şüphesiz O, her şeyi görendir.» En güzel şeyleri yaratmayı, en hayret verici şeyleri düzenlemeyi bilir. *"Gören"* diye terceme ettiğimiz *"basîr"*, müşahade eden, bilen demektir. Öyle ki toprağın altındakiler bile O'ndan gizli kalmaz. Bu sıfatı bilen birisi anlar ki, buradaki görmekten maksat, murakabeye devam ve en ince şekilde nefis murakabesine dalmaktır. Murakabe, imanın meyvelerinden birisidir.

Anlatıldığına göre krallardan birisinin bir kölesi vardı. Bu köleye diğer kölelerinden daha çok değer verirdi. Halbuki onlardan daha sevimli ve daha değerli değildi. Bu yüzden kralın bu tavrına etrafındakiler hayret ederlerdi. Bir gün kral çölde yolculuğa çıktı. Arkadaşları ve köleleri de beraberinde idiler. Bir ara üzerinde bir parça kar bulunan uzak bir dağa baktı, sonra başını yere eğdi. O zaman bu sevdiği kölesi, kral kendisine bakmadığı ve herhangi bir işaret vermediği halde, atını mahmuzladı. Topluluktan hiçbiri, kölenin atını niçin mahmuzladığını bilemedi. Kısa bir süre sonra köle bir miktar karla döndü. Kendisine: "Kralın kar istediğini nasıl bildin?" denildi. "Çünkü o, kara baktı. Kralların bir şeye bakmaları boşuna olmaz," dedi. Kral da: "Ona işte bunun için sizden çok ilgi gösteriyorum. Siz kendinizle meşgulken, o benim durumumu gözetiyor," dedi.

أَمَّنْ هَٰذَا ٱلَّذِى هُوَ
جُندٌ لَّكُمْ يَنصُرُكُم مِّن دُونِ ٱلرَّحْمَٰنِ ۚ إِنِ ٱلْكَٰفِرُونَ إِلَّا فِى غُرُورٍ
﴿٢٠﴾ أَمَّنْ هَٰذَا ٱلَّذِى يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُۥ ۚ بَل لَّجُّوا۟ فِى
عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ﴿٢١﴾ أَفَمَن يَمْشِى مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِۦٓ أَهْدَىٰٓ أَمَّن

يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٢٢﴾ قُلْ هُوَ الَّذِي أَنشَأَكُمْ
وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ ۖ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ
﴿٢٣﴾ قُلْ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾

20. Rahmân olan Allah'a karşı size yardım edecek olan askerleriniz kimdir? Kâfirler ancak bir aldanma içindedirler.

21. Allah rızkını kesiverse, şu size rızık verebilecek kimdir? Hayır onlar, azgınlık ve nefret içerisinde direnip durmaktadırlar.

22. Şimdi yüzüstü kapanarak sürünen mi daha hidayette, yoksa dosdoğru bir yol üzerinde dimdik yürüyen mi?

23. De ki: "O, sizi yaratandır. Size kulak, gözler ve gönüller verendir. Siz ne kadar az şükrediyorsunuz!"

24. De ki: "O sizi yeryüzünde üretendir. Nihayet siz O'na toplanıp götürüleceksiniz."

20. «Rahmân olan Allah'a karşı size yardım edecek olan askerleriniz kimdir?» Allah Teâlâ, onları, kudretinin hayrete düşürücü eserlerinden olan kuşların hallerinden gördükleri şeyleri düşünmemelerinden dolayı azarladıktan sonra âyette anılan biçimde onları susturmaya intikal etmiştir. Âyetin anlamı şöyledir: "Sizin yanlış kanaatinize göre, Allah'ın azabı ve âfetler indiği zaman Allah'ın yardımından öte, size yardım edecek ordunuz ve tanrılarınızdan bu aşağılık varlık kim? Bu kâmil sıfatlar ve her şeye şamil kudret kendisine ait olan Allah mı size yardım edip, sizi kurtaracak? Yoksa bu işaret edilen ve hakkında sizin Allah'tan başka olarak size yardım edecek ordu sandığınız bunlar mı?"

«Kâfirler ancak bir aldanma içindedirler.» Onlar, tanrılarının koruması ile korundukları tarzındaki zanlarında, şeytan tarafından büyük bir aldatma ve açık bir sapıklık içersindedirler. Onlar için bu konuda kayda değer hiçbir şey yoktur.

21. «Allah rızkını», yağmuru ve diğer ihtiyaç duyulan şeyleri **«kesiverse, şu size rızık verebilecek kimdir?»** Bırakın rızık vermeyi, rızık bol bol bulunsa alınması çok kolay olsa ve yiyen ağzına koysa, ama Allah onun yutma gücünü alıverse, tüm gökler ve yer ahalisi biraraya gelseler bu lokmayı boğazdan geçiremezler. Âyetin anlamı şöyledir: Size rızkı, güç kuvvet sahibi rezzâk olan Allah mı veriyor? Yoksa size rızık verdiklerini iddia ettiğiniz şu alçak ve değersiz şeyler mi?

Kâfirler şu iki şeye güvenerek imandan kaçınıyorlar, Hz. Peygamber'le inatlaşıyorlardı:

1- Malları ve sayıları,

2- Putların tüm hayırları kendilerine ulaştıracaklarına ve tüm felâketleri savacaklarına inanmaları.

Allah Teâlâ, bunlardan birincisini *"Allah'a karşı size yardım edecek askerleriniz kim?"*, ikincisini de *"Şu size rızık verecek kim?"* sözleri ile iptal etmiştir.

«Hayır onlar, azgınlık ve nefret içerisinde direnip durmaktadırlar.» Yani bunlardan etkilenmiş ve hakka teslim olmuş değiller. Aksine azgınlık, inat ve büyüklenmeye devam etmekteler. *"Nefret"* diye terceme ettiğimiz *"nüfür"* haktan yüzçevirmek ve uzaklaşmak anlamınadır. *"Direnme"* diye terceme ettiğimiz *"lecâc"* da, yasaklandıkları şeyi yapmakta inada devam etmektir. *"Azgınlık"* diye terceme ettiğimiz *"utüv"* de, haddi aşmak anlamınadır. Bu ifadeler, onları tahkir için kullanılmıştır. *"Sanki onlar, aslandan ürküp kaçan yaban eşekleri gibidirler."* (Müddessir: 50) âyetindeki manaya işarettir.

22. «Şimdi yüzüstü kapanarak sürünen mi daha hidayette, yoksa» sapıklık ve eğrilik olmayan **«dosdoğru bir yol üzerinde»** sürçmeden eğilmeden **«dimdik yürüyen mi?»** Bu âyet, müşrikle muvahhidin (Allah'ı tek tanıyanın) durumlarını açıklamak için verilmiş bir darb-ı meseldir. Âyetin daha açık manası şöyledir: Hiç yolu sert olduğu ve kuvvetinin olmayışı sebebiyle tökezleyerek yürüyen, adım başı yüzüstü kapanan kişi, umduğu hedefe ulaşmakta, dosdoğru yolda dimdik yürüyenden daha hidayette, daha doğru yolda olabilir mi?

Kimi âlimler, *"yere kapanan"* sözünün, körden kinaye olduğunu söylemişlerdir. Çünkü o, yolu bulamaz, şaşırır, bunun sonucu olarak da yüzüstü

düşer. Gözü gören, sağlam kişi ise böyle değildir.

Katâde şöyle der: *"Mukib*, yüzüstü kapanan, dünyada Allah'a isyan olan işlerin üzerine abanan, âhirette de Allah'ın yüzüstü cehenneme haşrettiği kâfirdir. Mü'min ise, dünyada Alah'ın emri üzere yaşayan, Allah'ın da âhirette ayakları üzerinde cennete ilettiği kişidir."

Hz. Peygamber'e: "Onlar yüzleri üstü nasıl yürürler? denildi. O da: "*İnsanları ayakları üzerinde yürüten, yüzleri üzerinde yürütmeye de muktedirdir,*" buyurdu. [7]

23. Ey yaratıkların en hayırlısı! Ey Muhammed! O kâfirlere **«de ki: 'O»** Allah, tek başına **«sizi yaratandır.»** Sözün siyak ve sibakı bu anlayışa işaret etmektedir. Yaratılış gayesinden gafil olanlar da bu sözün içine dahildirler. Yani O, sizi size en güzel şekli vermek suretiyle ilk seferinde yarattı. **«Size»** Allah'ın âyetlerini işitesiniz, gereğini yapasınız diye **«kulak»** verdi.

Âriflerden birisine: "İnsanların en olgunu kimdir?" diye soruldu. "Kulağını kötülüğe, günaha âlet etmeyen" cevabını verdi.

Allah size, kendisinin durumuna şahitlik eden kainatta mevcut mûcizelerine bakasınız ve Allah'ın tüm eserlerini en üst düzeyde ve tam bir anlayışla göresiniz diye **«gözler»** verdi. İndirdiği ve kainatta mevcut olan mûcizelerden gördüklerinizi **«ve»** duyduklarınızı düşünün de iman ve tâat miraçlarına çıkın diye **«gönüller verendir.»** Âyette sadece bu üç organın anılışının sebebi şudur: Bilgiler ve marifetler bu üç organla elde edilir. Çünkü kalp, kulak ve gözle elde edilen bilgilerin döküldüğü bir havuz gibidir.

«Siz» anılan şeyleri yaratılış gayelerine uygun bir şekilde kullanmak konusunda **«ne kadar az şükrediyorsunuz!'»** Buradaki "azlığın", yokluk anlamında olduğunu söyleyenler de vardır. O zaman mana: "Siz şükretmiyorsunuz," şeklinde anlaşılır.

Şunlar kulağın görevlerindendir: Bilginlerden ve bilgelerden öğrenmek, vaazları ve akıllı kimselerin öğütlerini dinlemek, hak yolun yolcularının yolunu izlemek, sapık görüş sahiplerinin sözlerini geri çevirmek.

Kur'an-ı Kerim'e, dinî eserlere, mü'minlerin ibadethanelerine, Müslü-

7- Hadisi Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'de tahrîc etti. Aslı Enes b. Malik'ten rivayetle Buharî ve Müslim'dedir. Bkz. *Muhtasar-ı Tefsîr-i İbn Kesîr*, 3/530.

manların hareket tarzlarına, âlimlerin sâlihlerin fakirlerin ve düşkünlerin yüzlerine bakmak da gözün görevleri arasındadır.

Kalbin görevlerinden bazıları ise şunlardır: Allah'ın yüceliği, kemali, güzelliği ve ihsanını düşünmek, O'ndan korkup, O'na kavuşmayı aşkla arzulamak, peygamberlerini ve velîlerini (dostlarını) sevmek, düşmanlarına buğzetmek, delillerine bakmak ve benzerî şeylerdir.

24. Ey yaratıkların en şereflisi! **«De ki: 'O sizi yeryüzünde üretendir.»** Sizi yaratan ve çoğaltan O'dur, başkası değil. **«Nihayet siz»** başkasına değil, sadece **«O'na toplanıp götürüleceksiniz.'»** Yani hesap ve ceza için diriltileceksiniz. Öyleyse işinizi bu esasa göre yapın. Âyette *"O'na toplanıp götürüleceksiniz,"* şeklinde bildirilmesi gösteriyor ki, anılan tüm deliller sırf bunu ispat içindir.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٥﴾ قُلْ إِنَّمَا ٱلْعِلْمُ
عِندَ ٱللَّهِ وَإِنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢٦﴾ فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيٓـَٔتْ وُجُوهُ
ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَقِيلَ هَٰذَا ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تَدَّعُونَ ﴿٢٧﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ
إِنْ أَهْلَكَنِىَ ٱللَّهُ وَمَن مَّعِىَ أَوْ رَحِمَنَا فَمَن يُجِيرُ ٱلْكَٰفِرِينَ
مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٨﴾ قُلْ هُوَ ٱلرَّحْمَٰنُ ءَامَنَّا بِهِۦ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا ۖ
فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٩﴾ قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ
مَآؤُكُمْ غَوْرًا فَمَن يَأْتِيكُم بِمَآءٍ مَّعِينٍ ﴿٣٠﴾

25. "Eğer siz doğru söyleyenlerseniz, şu vaad ne zaman?" derler.

26. De ki: "(Ona ait) bilgi Allah'ın katındadır. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım."

27. Onu yakından gördüklerinde, inkâr edenlerin yüzleri kötüleşti. Kendilerine: "İstediğiniz şey işte budur!" denildi.

28. De ki: "Haber veriniz. Eğer Allah beni ve benimle beraber olanları öldürse veya bizi esirgese kâfirleri acı azaptan kim kurtarabilir?"

29. De ki: "O, Rahmân'dır. Biz O'na inandık ve O'na dayandık. Artık kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu yakında bileceksiniz."

30. De ki: "Baksanıza! Suyunuz yerin dibine çekilse size kim bir akarsu getirebilir?"

25. Aşırı inatlarından ve kibirlerinden dolayı veya alay yollu olarak: **«'Eğer siz doğru söyleyenlerseniz, şu vaad»**, vaadedilen haşir **«ne zaman?' derler.»** Vaadedilen şeyden muradın, korkutuldukları, yerin dibine batırma ve üzerlerine taş yağdırılması olduğu da söylenilmiştir.

Burada sözün muhatabı, Hz. Peygamber ve mü'minlerdir. "*Eğer*" ile başlayan şartın cevabı anılmamıştır. Takdiri şu şekildedir: "Eğer siz kıyametin ve haşrin geleceği konusunda haber verdiğiniz şeyde doğru söylüyorsanız, bize onun vaktini haber veriniz."

26. «De ki:» Onun vakti ile ilgili, ona ait **«'bilgi»** her şeyi takdir eden, işleri idare eden **«Allah'ın katındadır.»** Ona başka hiçbir kimse muttalî olamaz. **«Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım.'»** Sizi, anlayacağınız bir dille korkutucuyum, gerçeği ortaya koyucuyum. Olayın üzerini açıcıyım. Sizi vaadedilen şeyin kesinlikle olacağına uyarıyorum. Ne zaman olacağını bilmeye gelince, bu, uyarma ile ilgili vazifeler arasında değildir.

Yahya b. Muaz şöyle der: "Allah Teâlâ kulları hakkındaki bilgiyi kullarından gizledi. Herkes O'nun emrine tam bilmeden uyar. Kendisi için ne yazıldığını bilmez, sonunun nasıl olacağını bilmez."

27. «Onu yakından gördüklerinde,» vaadedilen şey onlara gelip de, gözleriyle onu gördüklerinde, -haşrin yakınlığı, onda kendileri için hazırlanan şeyin yakınlığıdır- **«inkâr edenlerin yüzleri»** hüzünle, zillet ve sıkıntı gelmek suretiyle **«kötüleşti.»** Burada özellikle yüzün anılış sebebi, sevinç ve üzüntünün izlerinin yüzlerde kendisini göstermesinden dolayıdır. Kâfirlerin yüzleri o gün ölüme götürülen veya bir azaba sürüklenen kişinin yüzü gibi olur.

«Kendilerine:» Kınamak ve azaplarını şiddetlendirmek için, onlarla alay edilerek, dünyada acele gelmesini **«'İstediğiniz şey»** azap **«işte budur!' denildi.»** İstediğiniz diye terceme ettiğimiz "*teddeûn*" kelimesinin, iddia anlamında olması da caizdir. O zaman âyetin manası: "Öldükten sonra dirilme yok, haşrolunma yok, azap yok diye iddia ettiğiniz şey işte bu" şeklinde anlaşılır.

28. Ey kâinatın efendisi! **«De ki: 'Haber veriniz.»** Sanki görmüş gibi emin olduğunuz şeyi bana haber veriniz. Eğer bir şeyden haber vermek, görmeye dayandırılarak güçlü olursa "*eraeyte = gördün mü*" şeklinde söylenir. Ama manası "bana haber verin" demektir.

«Eğer Allah beni ve benimle beraber olanları» mü'minleri **«öldürse»** maksadınız hasıl olsa -öldürse diye terceme ettiğimiz "*ehlekenî*" kelimesinin seçiliş sebebi, onların Muhammed'in işi sonuna kadar gitmez, yakında son bulur, demeleridir- **«veya»** ecellerimizi geciktirmek suretiyle **«bizi esirgese»** ki biz O'nun rahmetine yakınız. Öldürülüp cennete gitme veya yardım edilme güzelliklerinden birini beklemekteyiz, o zaman siz ne yapacaksınız? Bizim ölümümüzden siz hangi rahatı, hangi menfaat ve maslahatı elde edeceksiniz? O zaman **«kâfirleri acı azaptan kim kurtarabilir?'»** Yani o acı azap size indiği zaman, ister biz ölmüş olalım ister hayatta sizi kimse kurtaramaz. Kurtuluş ancak iman ve sâlih amelle olur.

Bu ifade, onları korkutmakta kullanılan aşırı bir üsluptur. Sanki şöyle denilmiştir: "Siz bu denli suçlu iken nasıl korkmazsınız?"

29. Ey yaratılmışların en şefkatlisi! **«De ki: 'O,»** sizi kendisine ibadete çağırdığım, tüm nimetlerin sahibi **«Rahmân'dır. Biz»** sadece **«O'na inandık»** sizin inkâr ettiğiniz gibi inkâr etmedik **«ve O'na dayandık.»** İşlerimizi başkasına değil, O'na bıraktık ve bildik ki O'ndan başka her şey ne olursa olsun, hiçbir zarar ve fayda verme gücüne sahip değildir.

Ey Mekke kâfileri! **«Artık»** bizden ve sizden **«kimin apaçık bir sapıklık»**, hata **«içinde olduğunu yakında»** azabı görünce **«bileceksiniz.'»**

30. Ey yaratılmışların en üstünü! **«De ki: 'Baksanıza!»** Bana haber veriniz. **«Suyunuz»** tümüyle **«yerin dibine çekilse»** kovaların ulaşamayacağı ve başka bir yolla elde etmeniz imkânsız bir hale gelse, o zaman **«size kim bir akarsu»** veya kaynağı elle ulaşılabilecek kadar kolay, görünen pınarları kim **«getirebilir?'»**

Eğer o kadar nimet arasında neden sadece su sözkonusu edilmiş, denilirse şu cevabı veririz: "Çünkü su varlıkların en değerlisi ve en kıymetlisidir."

Bir hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Allah'ın kitabında ancak otuz âyetlik bir sûre var. Bir adama şefaat etti ve onu cehennemden çıkartıp, cennete koydu. O, tebâreke sûresidir.*" [8]

Teysîr adındaki eserde verilen bilgiye göre: "Bu sûre, otuz âyettir. Üç yüz otuz üç kelimedir. Bin üç yüz yirmi bir harftir."

Bir başka hadiste de şöyle buyurulmuştur: "*Ben tebârekellezî bi yedihi'l-mülk sûresi'nin her mü'minin kalbinde (ezberinde) olmasını arzuladım.*"[9]

Hz. Peygamber (s.a.v.), Tebâreke ve elif lâm mîm secde sûrelerini okumadıkça uyumazdı.

İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Sahabelerden birisi, kabir olduğunu bilmeden bir kabrin üzerine bir çadır kurdu. Birden birisinin Mülk sûresini okuduğunu farketti. Hz. Peygamber'e gelip: "Ya Rasûlallah! Çadırımı bir kabir üzerine kurmuşum. Oranın kabir olduğunu bilmiyordum. Birden birisinin Mülk sûresini okuduğunu duydum," dedi. Hz. Peygamber: "*O sûre, -Allah'ın azabından- koruyucudur. O, kurtarıcıdır, kişiyi kabir azabından kurtarır,*" buyurdu. Bu hadisi Tirmizî, Sünen'inde rivayet etti. Hz. Peygamber zamanında bu sûreye "*el-münciye*" (kurtarıcı) denilirdi.

Allah'ın yardımıyla Mülk Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

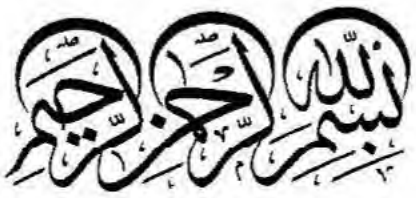
8- Hadisi Ahmed b. Hanbel ve Sünen sahipleri tahrîc ettiler. Tirmizî "hasen, sahih" der. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, (Süyûtî), 6/246.

9- Hadisi Abd b. Humeyd, *Müsned*'inde tahrîc etmiştir. Bkz. *Muhtasar-u İbn Kesîr*, 3/526.

KALEM SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 52 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.





1-2. Nûn. Kaleme ve onların yazdıklarına yemin olsun ki sen Rabbinin nimeti sayesinde deli değilsin.

3. Şüphesiz senin için tükenmeyen bir ecir vardır.

4. Ve şüphesiz sen yüce bir ahlâk üzeresin.

1. «Nûn.» Bu, Nûn Sûresi'dir. Allah Teâlâ bu harfle yeminini güçlendirerek yemin etmiştir. Bu yemini, kendisi ile yemin edilen şeyin durumunu belirtmekle birlikte halkın âdeti üzere sözünü te'kîd etmek için yapmıştır.

Nûn, yazıda tek, telâffuzda ise üç harftir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Kim Allah'ın kitabından bir harf okursa, o harf sebebiyle kendisi için bir hasene vardır. Hasenelere on misli ile karşılık verilir. Ben, elif lâm, mîm tek harftir, demiyorum. Aksine elif bir harf, lâm bir harf, mîm de bir harftir.*"[1] Hz. Peygamber harf demekle hecelenen şeyi murad etmiştir.

1- Hadisi Tirmizî *Sevâbu'l-Kur'an*'da 3912 numarada ve Dârimî tahric etmiştir. Bu, sahih bir hadistir. *Câmiu'l-Usûl*, 8/498.

Dolayısıyla Allah Teâlâ'nın "*nûn*" harfini okuma karşılığında otuz hasene vermesi umulur. Çünkü o telâffuz itibariyle, iki nûn ve bir vav olmak üzere üç harf gibidir.

Âlimlerden birisi: "Nûn, Allah'ın Nûr ve Nâsır isimlerinin ilk harfleridir" demiştir.

Sehl (kuddise sirruhû) da şöyle der: "Nûn, Allah'ın isimlerinden birisidir. Çünkü *elif lâm râ, hâ mîm* ve *nûn* sûrelerinin başındaki harfler toplandığı zaman *er-Rahmân* olur."

el-Müfredât adındaki eserde de şöyle denilmektedir: "*Nûn,* büyük balık anlamındadır. Bunun için İkrime bu âyetle ilgili olarak: Allah Teâlâ balığa yemin etti ve balık cinsini boğazlama (kesmek) gerekmeden helâl kıldı, demiştir. Şüphesiz sadece iki ölü helâldir. Bunlar balık ve çekirge. "

«Kaleme ve onların yazdıklarına yemin olsun ki...» Kalem, yazı yazmada kullanılan âlettir. Burada Levh'in kalemi murad edilmiştir. Nitekim bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: "*Allah ilk defa kalemi yaratmış sonra ona: Kıyamete kadar olacak olanları yaz, buyurmuştur. O da Levh-i Mahfuz'a, kıyamete kadarki ecelleri, amelleri ve rızıkları yazmıştır.*"[2]

İbn Abbas (r.a.)'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Buradaki *"kalem"* den murad, Kirâmen kâtibînin (yazıcı meleklerin) kalemidir. Ya da genel anlamda kalem cinsidir. Allah Teâlâ, faydalarının çokluğu sebebiyle kalem ve hokkaya yemin etmiştir. Çünkü söz ve beyanla anlaşma, birarada olan iki kişi arasında söz konusudur. Birbirinden uzakta olanlar arasındaki veya bir dönemden sonrakilerle olan anlaşma ise ancak yazı yoluyla olabilir."

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Beyan iki çeşittir, bunlar:

1- Dilin beyanı,

2- Parmak uçlarının beyanı.

Kalemle tesbit edilenin uzun süre kalması, parmak uçlarının beyanının üstünlüklerindendir. Dille olan beyânı ise yıllar eskitir. Kalemin, Allah'ın ki-

---

2- Musannıf hadisi mânâ olarak zikretti. Bunu Ebû Dâvud ve Tirmizî *Kader* bahsinde tahric ettiler. Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'de (5/317) tahric etti. Bu, sahih bir hadistir. Lâfzı şu şekildedir: *"Şüphesiz Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdi. Allah kaleme: Yaz, buyurdu. Kalem: Ne yazayım ya Rabbî? dedi. Allah: "Kıyamet kopana kadarki her şeyin kaderini yaz,"* buyurdu. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 10/106; *el-Fethu'l-Kebîr,* 1/377.

taplarını yazma âleti oluşu dışında hiçbir meziyeti olmasaydı bile hürmete lâyık olma bakımından sadece o yeterdi."

Bilgelerden birisinin şöyle dediği nakledilmiştir: "Din ve dünya işlerinin ayakta kalabilmesi kaleme ve kılıca bağlıdır. Eğer kalem olmasaydı din ayakta kalmazdı, yaşantı düzenli olmazdı. Kılıç olmasaydı düşmanlar mü'minlere karşı azgınlık ederlerdi. Şair şu sözleri ne kadar güzel söylemiştir:

Eğer kendisi için boyunların eğildiği,
Korkusundan milletlerin itaat ettiği kılıç, kaleme hizmet etseydi,

Allah Teâlâ, bilendiği günden itibaren kılıçların,
Sivriltildiği günden beri de kalemlerin hizmetinde olmalarını takdir etmiştir.

Bir başka şâir de şöyle demiştir:

Kahramanlar birgün kılıçlarıyla yemin ettiklerinde,
Onu şeref ve keremi getiren şeylerden saydıklarında,

Tüm zamanlarda kâtiplerin kalemi, övünç ve üstünlük olarak yeter.
Çünkü Allah kalemle yemin etmiştir.

2. «Sen Rabbinin nimeti sayesinde mecnûn değilsin.» Bu, yukarıdaki yeminin cevabıdır. Sanki Hz. Peygambere şöyle denilmiştir: "Sende akıl hastalığı yok. Sen Allah'ın nimeti sayesinde öyle bir hastalıktan uzaksın. O nimet, peygamberlik ve umûmî başkanlıktır."

Bu âyetten murad, kâfirlerin düşmanlık, kıskançlık ve kibirlilik eseri olarak, Hz, Peygambere nisbet ettikleri delilik yaftasından onu arındırmaktır. Halbuki onlar Hz. Peygamber'in aklının sağlamlığını, görüşünün isabetliliğini çok iyi biliyorlardı.

Ebû Hayyân bu âyetin tefsirinde şöyle der: "*'Rabbinin nimeti sayesinde'* anlamına gelen cümlecik, hükümle kendisi hakkında hükmedilenin yani *'sen'* ile *'mecnun değilsin'* ifadesinin arasına girmiştir. Maksat Hz. Peygamber'in o kötü vasıftan uzak olduğunu belirtmede mübalâğa, te'kîd ve şiddet göstermektir. Onun için *'O delidir'* denilince Allah Teâlâ, kendisinde böyle bir illetin olmadığını *'Nûn, kaleme yemin ederim ki'* diyerek ortaya koymuş, sonra da ona 'delilik' iftirasını edenleri on düşük nitelikle nitelemiştir. Bu nitelikler: *'Yemin edip duran aşağılıklara... itaat etme.'* (Kalem: 10) âyeti ile sayılmaya başlanmış, *'Kendisine âyetlerimiz okunduğunda: 'Bu öncekilerin masalları' demiştir.'* (Kalem: 15) âyetine kadar devam etmiştir."

Hz. Peygamber'e yapılan isnadı Allah'ın reddetmesi ve onu müdafaa etmesi, bizzat kendisinin reddetmesinden daha mükemmeldir. Çünkü o, Kur'an-ı Kerim'den bir parçadır. Kıyamet gününe kadar bâkîdir.

3. «Şüphesiz senin için» onlar tarafından gelen çeşitli şiddetlere göğüs germen ve peygamberlik sıkıntılarına tahammül etmen karşılığında, büyüklüğünün yanısıra **«tükenmeyen bir ecir»** büyük bir sevap **«vardır.»** Nitekim bir başka âyette de Allah'ın lütfu, "*...gayra meczûz*" (Hûd: 108) bitmez tükenmez diye ifade edilmiştir. "*Tükenmeyen*" diye tercüme ettiğimiz "*ğayru memnûn*" kelimesi, eksilmeyen, kesilmeyen diye izah edilmektedir. İnsanların sayısını azalttığı ve kuvveti kestiği için "ölüme" de bu kelimenin kökünden türemiş olan "*el-menûn*" denilmiştir. Bu kelimenin, başa kakma dolayısıyla bozulmayan anlamında olması da caizdir. Çünkü o ecir, yaptığı amelinin gereği olan sevaptır.

4. «Ve şüphesiz sen yüce bir ahlâk üzeresin.» Onun kadrini yaratıklardan hiç kimse bilemez. O ahlâktan dolayı sen, onlar tarafından gelen ve hiçbir beşerin tahammül edemeyeceği şeye tahammül edersin. Allah'ın ahlâkıyla ahlâklandığın için onların iftiralarından etkilenme, onların sıkıntılarına üzülme ve sabret. Senin sabrın ancak Allah sebebiyledir.

Âyet-i kerimedeki "*alâ*" harfi cerri, istî'lâ manasınadır. Bu, Hz. Peygamberin övülen tüm güzel ahlâkları üzerinde toplandığına, tüm benimsenen fiilleri yapıcı olduğuna delâlet eder. Öyle ki bu ahlâk onun için sıradan, olağan şeylerden olmuştur. Bu yüzden Allah Teâlâ: "*De ki: 'Buna karşılık ben sizden hiçbir ücret istemiyorum. Ve ben olduğumdan başka türlü görünenlerden de değilim.'*" (Sâd: 86) Yani ben, benden görünen ahlâkı göstermekte uğraşan, yapmacık davrananlardan değilim. Çünkü bir şeyi zorlanarak yapanın işi uzun süre devam etmez. Aksine o seciye halini alır.

Bilginler ahlâkı, mahmûd (övülen), mezmûm (yerilen), hasen (iyi) ve kabîh (kötü) diye sınıflandırmışlardır. Mutlak anlamda "ahlâk" denildiğinde genelde sadece mahmûd olanı anlaşılır. Çünkü "ahlâk" denilmeye lâyık olan odur. Âyetteki "*yüce ahlâk*" tan maksat da bu gruba giren ahlâktır.

İmam Râzi şöyle der: "Ahlâk (huy) nefsanî bir yetenektir. Onunla nitelenen kişilerin güzel şeyleri yapmaları gayet kolaydır. Güzel olan şeyleri yapmak ayrı bir şey, onları kolayca yapmak ayrı bir şeydir. İyi şeylerin kolayca meydana gelmesini sağlayan hâle, ahlâk (huy) denilir. Bunlar kişide sabit ve köklü olduğu için yaratılış menzilesinde olması hasebiyle buna, huluk (ahlâk)

denilmiştir. Hilkati uzun bir riyazat ve mücahedeye bile ihtiyaç gösterse, insanın kendisi üzere yaratıldığı şeydir. Bundan ötürü: "Huy, arkadaşlık ve muamele ile değişir. Güzeli çirkin, çirkini güzel hâle getirebilir. Bu, beraber olunan dost ve arkadaşlarının durumuna göre farklılık gösterir. Nitekim bir hadiste: "*Kişi dostunun dini üzeredir. O halde dostluk ettiği kişiye iyi baksın,*" buyurulmuştur.[3] Bu yüzden iyi olanlarla düşüp kalkmak, iyi görülen, teşvik edilen bir durum, kötülerle arkadaşlık ise çirkin görülen sakındırılan bir durumdur.

Huy, sebeplerinde gayret sarfetmek suretiyle de değişir. Bundan dolayı ruh doktorları psikolojide ruh sağlığı ve ruh hastalığı kabilinden olan şeyleri belirtmek için bölümler tasnif etmişlerdir. Bu, bünyevî hastalıklarla uğraşan doktorların, herbir hastalığın sebep ve tedavisini belirtmek için, organizmayı tanımakta eserler vermelerine benzer.

Âyette "ahlâk" anlamına gelen kelimenin "*huluk*" şeklinde tekil olarak kullanılışı ve "azamet" yücelik sıfatıyla nitelenmesi; Hz. Peygamber'in üzerinde taşıdığı bu huyun en güzel ahlâkları topladığını belirtmek içindir. Hz. Nûh'un şükrü, Hz. İbrahim'in dostluğu, Hz. Musa'nın ihlâsı, Hz. İsmail'in vaade sadâkatı, Hz. Yakûb ve Hz. Eyyûb'un sabırları, Hz. Davud'un özür beyanı, Hz. Süleyman ve Hz. İsa'nın tevazuları ve diğer peygamberlerin tüm güzel huyları Hz. Muhammed (s.a.v.)'de toplanmıştı. Nitekim Allah Teâlâ bir âyetinde: "*O peygamberler, Allah'ın hidayet verdiği kimselerdir. Sen de onların doğru yoluna uy...*" (En'am: 90) buyurmuştur. Bu âyette söz konusu olan hidayet, Allah'ı tanımak değildir. Çünkü öyle olsaydı Rasûlüllah'ın onlara uyması taklid olurdu. Taklid de Hz. Muhammed (s.a.v.)'e lâyık değildir. Yine bu hidayet, şeriat de değildir. Çünkü bizim Peygamberimizin şeriatı, onların şeriatlerini neshetmiştir, furûa ait konularda onlara muhaliftir. O halde onlara uymayı emretmekten maskat, onların herbirine has olan güzel huylara uymaktır. Çünkü onların herbirinin, diğer hasletlerine üstün gelen bir güzel huyu vardı. Rasûlüllah Efendimize böyle bir emir verilince, sanki onlarda tek tek bulunan bu güzel huyların hepsini kendinde toplamakla emrolunmuştur. Bu, çok yüce bir mevkîdir. Diğer peygamberler Allah Teâlâ'nın kendisini: "*Sen yüce bir ahlâk üzeresin,*" diye netilemesi, yadırganmamalıdır. Şairin şu sözü de bunu ifade etmektedir:

3- Hadisi Ebû Davud *Edep*'te (No: 4833), Tirmizî, *Zühd*'de (No: 2379) tahric etmişlerdir. İsnadı hasendir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/67.

Her peygamberin, insanlar arasında bir üstünlüğü vardır.
O üstünlüklerin hepsi Hz. Muhammed'de toplanmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v.), nazarî kuvvetinin gereği ile değil; ilim, irfan, kesin iman ve ihsanla nitelenmiştir. Amelî kuvveti ile de ancak Allah'ın rızasına uygun olan farz, vacip, müstehap gibi şeyleri yapmıştır. Ondan haram, müfsid veya mekruh cinsinden bir şey sadır olmamıştır. O bir melek gibiydi, hatta melekten de üstündü. Kendisine Rasûlüllah'ın ahlâkı sorulduğunda, Hz. Âişe'nin söylediği: "*Onun ahlâkı Kur'an'dı.*" [4] sözü bütün bunları içine almaktadır. Hz. Âişe'nin bu sözle kasdettiği şudur: "Allah'ın Rasûlü, Kur'an-ı Kerim'deki en güzel ahlâkla ve en iyi özelliklerle süslü, Kur'an'ın menettiği bütün kötülüklerden ve değersiz hasletlerden uzaktı.

Bir başka rivayete göre Hz. Âişe bu soruyu sorana, "Sen Kur'an okumuyor musun?" diyerek "*Şüphesiz mü'minler felâh buldu*" diye başlayan, Mü'minûn Sûresi'nin ilk on âyetini okumasını söyledi ve "İşte onun ahlâkı bu," dedi. Bu ifadeler, Rasûlüllah'ın ahlâkının yüceliğine, dinleyenlerin dikkatini çekmektedir ki o ahlâk; kalbî ahlâkın aslı olan iman, bedenî ahlâkın direği olan namaz, malî ahlâkın başı olan zekât ve âyetlerde bulunan diğer özellikleridir.

Cüneyd: "O, iki cihandaki cömertliğinden dolayı, yüce bir ahlâk üzere idi." demiş sonra da şu beyti söylemiştir:

Onun, büyüklüğünün sonu olmayan himmetleri var.
En küçük himmeti, tüm zamanlardan daha büyüktür.

Hz. Peygamber'e özlü sözler verilmiştir. Çünkü o, bizzat kendisinin de söylediği gibi üstün ahlâkı tamamlamak için gönderilmiştir: "*Ben ancak, en güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim,*" [5] buyurmuştur. İşte yine bundan dolayı Allah Teâlâ: "*Şüphesiz sen yüce bir ahlâk üzeresin*" demiştir. Onun ahlâkı, sırât-ı müstakîm'in (Allah'a giden yolun) ta kendisidir.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Ümmetinden ona yetişememiş olanlardan, Rasûlüllah'ı görmek isteyen Kur'an'a baksın. Sanki Kur'an, kendisine: Abdullah'ın oğlu Muhammed denilecek bedenî bir şekil oluşumu olur."

Keşfu'l-Esrâr adındaki eserde de bu âyetin tefsirinde şunlar söylenmek-

4- Bu hadisi Buharî *Sahih*'inde tahric etmiştir.
5- Hadisi Hâkim, Beyhakî ve İbn Sa'd: *"Ben ancak uygun ahlâkı (sâlihu'l-ahlâk) tamamlamak için gönderildim."* lâfzıyla tahric etmişlerdir. Bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/437.

tedir: "Ona yeryüzünün anahtarları arzedildi, kabul etmedi. Allah Teâlâ onu Mîrac gecesi semalara yükseltip, tüm melekleri ve cenneti gösterdi, onlara iltifat etmedi. Allah Teâlâ bu konuyu şöyle ifade buyurmuştur: *'Onun gözü kaymadı ve kamaşmadı.'* (Necm: 17) Sağa sola dönmedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: *'Şüphesiz sen yüce bir ahlâk üzeresin,'* buyurdu."

Bu, şâirin şu dedikleri gibidir:

Sanki sen güneşsin, krallar yıldız gibiler.
Güneş doğduğu zaman o yıldızlardan bir tanesi bile görülmez.

Kasîde-i Bürde şâiri Efendimizi şöyle nitelemiştir:

Yaratılışta ve ahlâkta tüm peygamberlere üstün oldu.
Peygamberler ilim ve keremde ona yaklaşamadılar bile.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisinde işaret buyurdukları da, onun güzel huylarındandır: "*Senden ilgiyi keseni sen gidip ziyaret et, sana zulmedeni affet, sana kötü muamele edene sen iyilik et.*" (6)

Hz. Peygamber (s.a.v.) herhangi bir şeyi önce kendisi kabullenmeden ümmetine emretmemiştir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz mü'min güzel ahlâkı ile namaz kılanın, oruç tutanın mertebesine ulaşır.*" (7)

فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ ﴿٥﴾ بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ ﴿٦﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ
بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٧﴾ فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ
﴿٨﴾ وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ ﴿٩﴾

5. Yakında sen göreceksin, onlar da görecekler.

6. Delilik hanginizde imiş?

6- Hadisi İbnü'n-Neccâr Hz. Ali kanalıyla tahric etmiştir. Bkz. Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/189.
7- Hadisi Ebû Davud, İbn Hıbbân ve Hâkim rivayet etmişlerdir. *et-Terğîb ve't-Terhîb* adındaki eserde bu şekildedir. 3/404.

7. Şüphesiz Rabbin, kendi yolundan sapanı en iyi bilendir. O, hidayete ereni de en iyi bilendir.

8. Artık o yalanlayanlara itaat etme.

9. Onlar istediler ki, sen yumuşak davranasın da onlar da sana yumuşak davransınlar.

5. «Yakında sen göreceksin, onlar da görecekler.» *"Göreceksin"* diye tercüme ettiğimiz "*se tubsiru*" nun mazisi olan "*ebsara*" bildi, idrak etti anlamlarına da gelir. *Basar*, görme organı olan göz ve idrak eden kalp demektir. Görme organına, *basîret* denildiği hemen hemen vaki değildir. Buna göre âyetin anlamı şudur: "Kıyamet günü hak ve bâtıl ortaya çıktığı zaman sen de bileceksin, onlar da bilecekler."

Mukâtil, bu âyetin Bedir azabı ile ilgili bir tehdit olduğunu söylemiştir. En açık mana da budur. Bu âyette ayrıca Hz. Peygamber'e, İslâm'ın ve Müslümanların galip gelecekleri, düşmanlardan intikam alacakları vaadi de vardır.

6. «Delilik hanginizde imiş?» Yani delilik fitnesi ile imtihan edilen hanginiz miş? Âyette geçen *"meftûn"* mecnûn anlamınadır.

7. «Şüphesiz Rabbin,» iki dünya mutluluğuna götüren, **«kendi yolundan sapanı»**, ebedî bedbahtlığa sebep olan şeylere doğru yönelerek, dalâlet çölünde başıboş gezeni **«en iyi bilendir.»** İşte faydayla zararın arasını ayıramayan, hatta zararı fayda zannedip tercih eden ve faydayı zarar sanıp terkeden kişi delidir.

«O,» kendi yoluna **«hidayete ereni»** matlub olan her şeyi yapıp, tüm mahzûrlardan da kurtulanı **«da en iyi bilendir.»** Her iki gruba da hakettiği sevabı veya cezayı verir. Âyetteki "*en iyi bilendir*" anlamına gelen "*huve â'lemü*" sözünün tekrarlanması, manayı kuvvetlendirmek içindir.

Âyet-i kerime işaret ediyor ki: Gerçek anlamda deli, itaat eden değil, isyan edendir. Dünya sevgisi ve dünya zevklerine olan düşkünlük sebebiyle, Allah'a ulaştıran yoldan sapandır. Mühtedî, tek Allah inancının yoluna ve ebedî hidayete girendir.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "'*O, hidayete ereni en iyi bilendir*' âyeti, 'O, muvaffakiyeti kabul edeni iyi bilir,' anlamındadır. Açıklama hidayetçileri peygamberler, başarıya hidayet eden ise Allah Teâlâ'dır. Allah Teâlâ

hem açıklama hem de muvaffak etme durumundadır. Yaratıklardan olan hidayetçinin yapacağı ise, sadece açıklamaktan ibarettir. Hakikatleri bilmeyen kişi, vaaz ve irşadında kabul görüp tasdik edildiği zaman, dinleyenlerin gönüllerine tesir ettiğini zanneder. Tasdik edilmediğinde ise tesirinin olmadığını düşünür. Bu yanlış bir düşüncedir. Çünkü Allah katından gelenleri kabul için peygamberlerden daha sevimli, tebliğde daha doğru, Allah'a daha yakın kimse yoktur. Çünkü onların gönüllerinde rahmet galiptir. Buna rağmen, onları dinleyen herkes dediklerini kabul etmiş değillerdir. Aksine tebliğinde sadık olan Allah Rasûlü Hz. Nûh şöyle demiştir: *'Ey Rabbim! Ben kavmimi gece gündüz davet ettim. Ama benim davetim, sadece onların kaçmalarını artırdı.'"* (Nûh: 5-6)

Bu büyük gerçeği tespit ettikten sonra deriz ki: Ulü'l-azm peygamberlerin büyüklerinin sözleri bile herkes tarafından kabul edilir olmadığına göre anladık ki, himmet, davet edilende tümüyle eseri olan şeydir. Dinleyenlerden kabul edenler, tebliğci olan hidayetçinin himmetinin eseri olarak kabul etmiş olmazlar. Aksine o, Allah'ın bir vergisi olarak kabul edendeki yetenektir.

8. Bu söylenenler senin yanında açığa çıkınca **«artık o yalanlayanlara itaat etme.»** Sen yoluna devam et. Onların "sen bize dokunma, biz de sana dokunmayalım" şeklindeki tekliflerine uyma. Bu konuda taviz verme.

Allah Teâlâ bu sözleriyle Hz. Peygamber'e kavmine karşı katı olmasını emretti. Sayılarının azlığına ve kâfirlerin çokluğuna rağmen bu konuda gönlünü güçlendirdi. Bu sûre, ilk inen sûrelerdendir.

Âyet-i kerime delâlet ediyor ki âsiye itaat, isyandır. Zorbaya uymak, zorbalıktır.

9. «Onlar istediler ki, sen yumuşak davranasın da...» *"Yumuşak davranma"* diye terceme ettiğimiz *"tudhinü"* kelimesi, yağ ve yağmur anlamına gelen *"dühn"* kelimesinin türevlerindendir. Ama ciddiyeti bırakmak, yumuşak davranmak anlamında kullanılmıştır. Kelimelerin terkibi, yumuşaklığa ve kolaylığa işaret eder. Buna göre metnin anlamı şudur: "Onlar istediler ki, keşke sen onlara yumuşak davransan, daveti terkte ve diğer konularda onlara müsamaha etsen de **«onlar da»** seni kınamayı bırakmak suretiyle **«sana yumuşak davransınlar.»** *"Fe yüdhinûne"* nin başındaki *fâ* harfinin atıf edatı (bağlaç) olması mümkün olduğu gibi, -ki yukarıda mana buna göre verilmiştir- sebebiyye olması da mümkündür. O zaman âyet şu anlama gelir: "Onlar sana

yumuşak davranmak için senin onlara yumuşak davranmanı isterler."

Kimi âlimler ise âyeti şu şekilde izah etmişlerdir: "Sen, içten onlara muvafakat etmediğin gibi, görünüşte de muvafakat etme. Çünkü görünüşteki muvafakat, içteki muvafakati de etkiler. Muhalefet konusunda da durum aynıdır. Aksi halde çabucak yok olacak bir nifak ve yapmacık bir hareket olur. Onlar ise, rezaletlerdeki devamlılıkları, iki yüzlülükteki derinlikleri, heveslerinin çeşitliliği ve arzularının farklılığı sebebiyle yapmacık davranırlar. Senin kendilerine yumuşak davranman ve yapmacık hareketlerde bulunmanı isteyerek, diğer seviyesizliklerine ilâveten bu seviyesizliği de yaparlar.

Âlimlerden birisi ise, üzerinde durduğumuz "*dühn*" kelimesinin türevlerinden olan "*mudâhene*" kelimesinin, dini dünya mukabilinde satmak anlamında olduğunu ve günahlardan sayıldığını söyler. Dünyayı din karşılığında satmaya ise "*müdârât*" denilir ve iyi bir şeydir. Bir diğer görüşe göre "*el-iddihân*" hiç gerekmeyen birisine karşı yumuşak davranmaktır. Bu anlam, Hz. Peygamber'in hadisinde: "*Ben insanları idare etmek (ıslah ve iknaya çalışmak) le emrolundum,*" şeklinde ifade edilen "idare etmek" emrine zıt değildir.

İmam Gazalî rahimehullah şöyle demiştir: "Müdârât (idare etmek) ve müdâhene (yumuşak davranmak) arasındaki fark, kişiyi ses çıkarmamaya iten maksada göredir. Dinî bir sebepten veya kardeşinin iyiliğini onda gördüğün için ses çıkarmaman müdârât; kendi menfaatin ve arzularını karşılaman için veya mevkiini kaybetmemek için ses çıkarmaman ise müdâhenedir." [8]

Ebu'd-Derdâ (r.a.) şöyle demiştir: "Biz, bazı kavimlere kalplerimiz lânet yağdırdığı halde yüzlerine karşı güleriz. İşte bu, "müdârât" tır. Şerlerinden korkulanlara karşı yapılır."

وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ ﴿١٠﴾
هَمَّازٍ مَّشَّاءٍۭ بِنَمِيمٍ ﴿١١﴾ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ عُتُلٍّۭ بَعْدَ

8- Gazalî'nin ifadesinden, müdâhene, iki yüzlülük, yağcılık, anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. (Mütercim)

ذَٰلِكَ زَنِيمٍ ﴿١٣﴾ أَن كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ ﴿١٤﴾ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ
آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٥﴾ سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ ﴿١٦﴾

10-13. Yemin edip duran, aşağılık, daima ayıplayan, sürekli lâf taşıyan, hayra engel olan, saldırgan, günahkâr, kaba ve haşîn, bütün bunlardan sonra da yanaşma olana itaat etme.

14. Malı ve oğulları var diye.

15. Kendisine âyetlerimiz okunduğunda: "(Bunlar), öncekilerin masalları" demiştir.

16. Yakında Biz onun hortumunun üstünü damgalayacağız.

10-13. Yalan yere yeminin haram olduğunu bilmediği, yeminini bozmaya aldırmadığı ve inancı bozuk olduğu için hak bâtıl demeden **«yemin edip duran,»** çok çok yemin eden... Aşağıda gelecek olan, itaattan meneden diğer özelliklerden önce bu vasfın söylenişi, menetmekte daha etkili oluşundan dolayıdır.

Keşşaf tefsirinde şöyle demektedir: "Yemin, onu âdet edinen kişiye, azarlayıcı olarak yeter," denilmiştir. Bunun bir benzeri de şu âyettir: *'Allah'a yemin ederek onu iyilik yapmanıza... engel kılmayın'* (Bakara: 224) Allah'tan başkası için edilen yeminler, bu hükmün altına girerler. Çünkü o büyük günahlardandır."

«Aşağılık,» Allah'ın azametini bilmediği için görüşü ve tedbiri düşük olan ve bu yüzden sık sık yemine sarılan, **«daima ayıplayan,»** Hasan Basrî bunu: "İnsanların arkasından dudak büken " diye izah eder. Bir hadis-i şerifte: "*Mü'min ayıplayıcı ve lânetçi olamaz,*" buyurulmaktadır. [9] Bir başka hadis de şu şekildedir: "*Kendi kusurları, başkalarının kusurları ile uğraşmasını engelleyen kişiye ne mutlu!*" [10] Yani kendi kusurlarına bakan ve bu onun başka-

9- Tirmizî, *el-Birr*, No: 1978.
10- Hadisi Deylemî, *Müsnedu'l-Firdevs*'de tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/ 216.

larının kusurlarına bakmasını engelleyen kişiye ne mutlu! Bu, başkasının Allah katındaki değerini küçümsediği ve kendi durumunu beğendiği için değil ama Allah'ın kötülükten nehye dair emrine uyarak, günah işleyeni günahtan engellemeye mani değildir.

"*Hemmâz*" çok kınayan, çok ayıplayan demektir. İnsanları istenilmeyen biçimde anlatan, kusurlarını ortaya döken ve ırzlarını düşüren kişi için istiâre yoluyla kullanılmıştır. Sanki onları, eziyet ederek dövmüş demektir.

«Sürekli lâf taşıyan,» aralarını bozmak için insanların sözlerini birinden ötekine nakleden. Söz taşıma büyük günahlardandır. Öğüt maksadıyla söz taşımak ise, vaciptir. Şu âyette belirtilen olayı Hz. Musa'ya nakleden kişinin sözü öğüt kabilindendir. *"... Ey Musa! İleri gelenler, seni öldürmek için aralarında görüşüyorlar. Hemen buradan çık. Şüphesiz ben senin iyiliğini isteyenlerdenim."* (Kasas: 20)

Târifât adındaki eserde *"Nemmâm"* şu şekilde açıklanmaktadır: "O, bir toplulukla konuşan, söz taşıyan, kendisinden taşınılan veya kendisine taşınılan tarafından hoş karşılanmayan ve açıklanması istenilmeyen şeyi açıklayandır. Bu açıklama ister sözle olsun, ister işaretle, ya da başka bir yolla olsun farketmez." Bir hadis-i şerifte: "*Söz taşıyan (koğucu) cennete giremez,*" buyurulmuştur. [11]

«Hayra engel olan» yani cimri, buradaki *"hayır"*dan maksat maldır. Yahut da mana şu şekildedir: "İnsanları hayırdan yani iman ve tâatten meneden."

Velîd b. Muğîre'nin on tane oğlu vardı. Onlara ve diğer akrabalarına: "Sizden kim Muhammed'in dinine uyarsa ona en ufak bir şekilde yardım etmem," derdi. Velid zengin birisi idi. Tâif'te bir bahçesi vardı.

«Saldırgan» insanlara zulmetmek sûretiyle aşırı giden, hakkı ve sınırı aşan. Bu kelimenin tüm kötü huyları kapsaması da mümkündür. Çünkü bütün kötü huylar orta yoldan çıkıştır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye adındaki eserde bu kelime, şu şekilde izah edilmiştir: "Şehvet denizine dalmak ve yasakların karanlığında bulunmakla kendi kendine zulmetmekte aşırı giden..."

11- Hadisi Buharî ve Müslim *"Kattât (insanların arasını açmak için sözü abartarak taşıyan) cennete giremez,"* lâfzıyla tahric etmişlerdir. Müslim'deki bir rivayet *"nemmâm"* kelimesi iledir. Bkz. İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, 8/ 451; *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/360.

«Günahkâr» çok günah işleyen. Günah *(ism)*: Sevaptan uzak olan kötü işlerin adıdır. **«Kaba ve haşin.»**

Rağıp der ki: "*'Atl,'* bir şeyin toplandığı şeyi almak ve zorla götürmektir. Deveyi sürüklemek anlamında *'atlü'l-baîr'* denilir.

Muamelede sert, yaratılışı kaba, kalbi katı olan, ruhânî sıfatları kabul etmeyen, hakka yanaşmayan kişi, her türlü suça cüret eder."

Kâmus'ta ise bu kelime *"Utüll"* şeklinde yazılarak "cefakâr, katı, obur" diye izah edilmiştir.

«Bütün bunlardan», sayılan tüm bu çirkinliklerden **«sonra da yanaşma olana itaat etme.»** *"Yanaşma"* diye terceme ettiğimiz *"zenîm"* evlâtlık, nesebi şüpheli, kendilerinden olmadığı halde bir kavme katılan, onlara yanaşan anlamına gelir. Bu, oğul değil, oğulluktur. Bir âyette şöyle buyurulmuştur: "*...(Allah) evlâtlıklarınızı öz oğullarınız olarak tanımadı. Bunlar sizin ağızlarınıza geliveren sözlerdir...*" (Ahzâb: 4)

Râğıb bu kelimeyi şöyle açıklamıştır: "*'Zenîm'*, bir kavme giren, onlardan olmayan, kendilerinden olmadığı halde onlara müntesip olandır."

Kâmus'ta *'zenîm'*e: "Devenin kulağından kesilip, sallanır bir halde bırakılan şey" denilmiştir.

el-Utbî şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın, Velîd b. Muğîre kadar hiç kimsenin, ayıplarını sayıp döktüğünü, kendisinden ebediyyen ayrılmayacak kusurlar isnad ettiğini bilmiyoruz."

"*Sonra da yanaşma*" sözü, onun yanaşmalığının, en büyük kusuru ve en çirkin kabahati olduğuna delâlet etmektedir. Velîd, Kureyş'e sonradan katılmıştır. Onların soyundan ve aslından değildir. Babası Muğîre, doğumundan on sekiz sene sonra, Kureyşli olduğunu iddia etmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "*Kaba saba olan, toplayan vermeyen, çok yeyip içen ve sığıntı olan (yanaşma) cennete giremez.*" [12] Birbaşka hadiste de şöyle buyurulmaktadır: "*Size cennettekileri*

12- Hadisi Ebû Dâvud *Edep*'te tahric etmiştir. İsnadı sahihtir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/536 . "Kaba saba" diye terceme ettiğimiz *câ'zarî* kelimesi, kibirli, övünen gibi anlamlara; "toplayan vermeyen" diye terceme ettiğimiz *el-cevvâz* kelimesi de, şişman, böbürlenerek yürüyen, kısa boylu ağır yürüyen, katı kalpli, fâcir, obur gibi anlamlara da gelir. Bkz. *Azîmâbâdî, Avnu'l-Mâbud Şerhu Sünen-i Ebî Dâvud*, ilgili hadisin şerhi. (Mütercim.)

haber vereyim mi? Onlar, her zayıf olan, zayıf görülen, eğer Allah'a yemin etse, Allah onu yemininde sadık çıkarır. Size cehennemlikleri haber vereyim mi? Onlar, kaba ve sert olan, toplayan, vermeyen, büyüklük taslayandır." [13]

Birbaşka görüşe göre Velîd'in annesi zina etti. Ama Velîd bu durumu, bu âyet ininceye kadar bilmedi. Bu görüşe göre "*zenîm*" piç, anlamındadır. Bu kelimenin, piç anlamında kullanıldığı şiirler vardır. Bir şâir şöyle demiştir:

O (zenîm) piçtir. Babası belli değil.
Kahpe analıdır. Kötü bir soya sahiptir.

Yaygın bir kanaattir ki: Sperm (baba) kötü olduğu zaman, ondan meydana gelen çocuk da kötü olur. Süt de tabiatleri değiştirir. Bir kimse, hayır ve şer, emdiği kadının huyundan kapar. Böyle olunca, zinadan olana ne dersin? Görünüşteki iyi hâle ve şeklî alîcenaplıklara itibar edilmez. Bir hadiste: "*Ben gayr-i meşrû bir ilişkiden değil, nikâhtan dünyaya geldim,*" [14] buyurulmuştur. Diğer peygamberler de aynıdır.

14. «Malı ve oğulları var diye» Yani bütün bu kusurları bulunan kişiye malı çok, oğullarıyla güçlü diye itaat etme.

15. «Kendisine» Kur'an'daki **«âyetlerimiz okunduğunda: '(Bunlar), öncekilerin masalları' demiştir.»** O, yalandan yazdıkları sözlerdir, demiştir. Kendisine bahşettiğimiz mal ve evlât nimetine, âyetlerimize küfrederek karşılık vermiştir.

16. «Yakında Biz onun hortumunun üstünü damgalayacağız.» Yani işaret koyacağız. *"Hortum,"* burun anlamındadır. Âyetin manası şöyledir: Biz onun en şerefli yerini dağlamak suretiyle tanınacağı bir işaret koyacağız. Böylece onu küçük düşürüp alçaltacağız. Zira burun, önde olduğu için yüzdeki en değerli yerdir. Bu yüzden burnu hamiyet ve şeref yeri saymışlardır. İnsanın izzet-i nefsine dokunacak şeyi kabul etmemesi anlamında kullanılan "*el-enefetü*" kelimesi, burun kelimesinin Arapçası olan "*el-enfü*" kelimesinden türemedir.Buruna verdikleri önemden dolayı Araplar; "buruna burun", "burnunu korudu" gibi terimleri çok kullanırlar. Ayrıca zillete düşmüş kişi için "burnu kesildi, burnu sürtüldü" terimleri kullanılır. Âyette burnun "*hor-*

13- Hadisi Buhârî *Edep*'te Kibir babında, Müslim de *Sıfatu'l-Cennet*'te No: 2853 tahric ettiler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/535.

14- Hadisi İbnü Adiy, *el-Kâmil*'de; Taberânî , *el-Evsat*'ta *"Ben nikâhtan çıktım, gayr-i meşrû bir ilişkiden çıkmadım..."* lâfzı ile tahric etmişlerdir. Taberânî hadisin hasen olduğunu söyler. Bkz. *Delâilü'n-Nübüvve*, 1/65.

tum" kelimesiyle ifadelendirilmesi, sahibini küçümsemek ve hakaret içindir. Çünkü hortum sadece fil ve domuzda bulunur. Benzetilen hayvan ne kadar çirkin ve pisse, küçümseme ve hakaret o kadar ağır olur. Denildiğine göre, Bedir Savaşında Velîd'in burnunda bir yara çıkmış ve onun izi kalmıştır. [15]

Rağıp el-Isfehânî ise bu âyeti şöyle açıklar: "Biz ona öyle bir utanç yapıştırırız ki ondan asla silinmez. Bu, onun olabildiğince alçaltılmasından kinayedir. Bu mananın, burunu damgalamakla ifadelendirilmesi, yüzün en şerefli organ, burnun da onda en çok göze çarpan yer oluşundan dolayıdır. Burunu damgalamak, onu en üst biçimde alçaltmak ve küçümsemektir. Çünkü yüzü damgalamak hakarettir. Ondaki en çok görünen organı damgalamak daha büyük bir hakaret olur."

el-Utbî şöyle demiştir: "Allah Teâlâ Velîd'i yemin etmekle, aşağılıkla, kusur aramakla, söz taşıyıcılıkla, cimrilikle, zulümle, günahkârlıkla, kabalıkla ve yanaşmalıkla nitelemiş, ona kendisinden dünyada ve âhirette hiç ayrılmayacak bir utanç yapıştırmıştır. Âyetteki *'utül'* kelimesi ile ilgili olarak Şâ'bî'den nakledilen şu sözler bizim dediklerimize işaret etmektedir: *el-utül;* şiddetli, *ez-zenîm;* kendisinde, koyunun tanındığı gibi tanınacağı şer damgası bulunan kişi."

Bu kelime ile ilgili olan bir başka izah da şudur: "Biz onu, kıyamet günü diğer kâfirlerden ayıran çirkin bir alâmetle tanıtacağız. Onun yüzü simsiyah olacaktır. Çünkü Hz. Peygamber'e düşmanlıkta en ileri giden o olmuştur. Bu izaha göre *"Hortum"*: Parçanın zikredilip, bütünün murad edilmesi yoluyla mecazî olarak yüz manasına gelir.

إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا
مُصْبِحِينَ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسْتَثْنُونَ ﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِنْ رَبِّكَ

15- Bazı tenkitçi bilginler bu haberi zayıf bulmuşlardır. Çünkü Velîd, Bedir savaşından önce ölmüştür. Dolayısıyla o, izi hayatı boyunca kalan bir damga ile damgalanmamıştır. Kabûle şâyan olanı, *"Onun hortumunun üstünü damgalayacağız."* âyetinden maksat, alçaklık, ve zillettir ki bu hayatında ve ölümünde onunla beraber olacaktır. Zemahşerî böyle demiştir.

وَهُمْ نَآئِمُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصْبَحَتْ كَٱلصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾ فَتَنَادَوْا۟ مُصْبِحِينَ ﴿٢١﴾ أَنِ ٱغْدُوا۟ عَلَىٰ حَرْثِكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰرِمِينَ ﴿٢٢﴾ فَٱنطَلَقُوا۟ وَهُمْ يَتَخَٰفَتُونَ ﴿٢٣﴾ أَن لَّا يَدْخُلَنَّهَا ٱلْيَوْمَ عَلَيْكُم مِّسْكِينٌ ﴿٢٤﴾ وَغَدَوْا۟ عَلَىٰ حَرْدٍ قَٰدِرِينَ ﴿٢٥﴾ فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوٓا۟ إِنَّا لَضَآلُّونَ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾ قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ ﴿٢٨﴾ قَالُوا۟ سُبْحَٰنَ رَبِّنَآ إِنَّا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ يَتَلَٰوَمُونَ ﴿٣٠﴾ قَالُوا۟ يَٰوَيْلَنَآ إِنَّا كُنَّا طَٰغِينَ ﴿٣١﴾ عَسَىٰ رَبُّنَآ أَن يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِّنْهَآ إِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا رَٰغِبُونَ ﴿٣٢﴾ كَذَٰلِكَ ٱلْعَذَابُ ۖ وَلَعَذَابُ ٱلْءَاخِرَةِ أَكْبَرُ ۘ لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

17. Biz, bahçe sahiplerini imtihan ettiğimiz gibi, onları da imtihan ettik. Hani onlar sabah erkenden onun meyvesini toplayacaklarına yemin etmişlerdi.

18. İstisna da etmiyorlardı.

19. Halbuki onlar uyurlarken Rabbinden dolaşıcı bir belâ onu kuşattı.

20. O bahçe meyvesi toplanmış gibi oluverdi.

21-22. Sabahleyin birbirlerine: "Toplayacaksanız erkenden

tarlanıza gidin" diye bağırdılar.

23-24. Aralarında: "Sakın bugün oraya hiçbir yoksul girmesin," diye fısıldaşarak gittiler.

25. Engellemeye güçleri yeter bir vaziyette erkenden gittiler.

26. Bahçeyi görünce: "Herhalde biz yolu şaşırmışız," dediler.

27. "Hayır biz mahrum edilmişiz."

28. İçlerinden en mutedil olanı: "Ben size Rabbinizi tesbih etsenize dememiş miydim!" dedi.

29. "Rabbimizi tenzih ederiz. Gerçekten biz zalimlermişiz," dediler.

30. Şimdi de birbirlerini kınamaya başladılar.

31. "Yazıklar olsun bize! Biz azgınlarmışız," dediler.

32. "Umulur ki Rabbimiz bize onun yerine daha iyisini verir. Biz Rabbimize yöneliriz." (dediler.)

33. İşte azap böyledir. Şüphesiz âhiret azabı daha büyüktür. Eğer bilselerdi!..

17. «**Biz,**» haberleri onlar tarafından bilinen «**bahçe sahiplerini imtihan ettiğimiz gibi...**» Bunlar, San'a'lılardan bir topluluktur. Babalarının bir bahçesi vardı. Bu bahçenin sahipleri, Hz. İsa'nın gökyüzüne alınmasından sonra yaşamışlardı. Cimri insanlardı. Babaları senelik ihtiyaçlarını o bahçeden alır, artanı fakirlere verirdi. Meyve toplama vakti geldiği zaman fakirlere ilân eder, oraktan kalanı, üzüm çubuklarında toplandıktan sonra unutulanı, hurma ağaclarının dibine düşenleri onlara bırakırdı. Onlar da kendileri için birçok şey toplarlar ve uzun süre onu yerlerdi. Babaları ölünce, oğulları: "Biz de babamızın yaptığını yaparsak işimiz zor olur. Biz çoluk çocuk sahibiyiz," dediler ve aralarında yemin ettiler.

«**Onları da**» Mekke'lileri de Hz. Peygamber'in duâsı ile yedi yıl açlık ve kıtlıkla «**imtihan ettik.**» Öyle ki pislik, deri, kemik ve kan yediler. Çünkü azmışlar ve Allah'ın nimetlerine nankörlük etmişlerdi. «**Hani onlar**», bahçe sahipleri «**sabah erkenden**» daha ortalık karanlıkken «**onun**» hurma ve üzümden olan «**meyvesini toplayacaklarına yemin etmişlerdi.**»

18. «İstisna da etmiyorlardı.» Yani "inşâallah" demiyorlardı. Bu söz, bir şart olmasına rağmen istisna denilmesi, sonucunun istisnanın sonucu olması açısındandır. Bir diğer anlayışa göre mana şöyledir: "Fakirlerin hisselerini istisna etmiyorlardı. Yani babalarının yaptığı gibi, onların nasibini ayırmıyorlardı."

Ebû Hayyan ise bu âyeti: "Fakirlere vermemek konusundaki azim ve kararlılıklarından dönmüyorlar" diye izah etmektedir.

19. «Halbuki onlar uyurlarken», kaderlerin cereyan ettiği şeylerden haberdar değillerken... Uyku, kendisine gelen buhar rutubeti ile beyin sinirlerinin gevşemesi halidir. Ya da Allah'ın ölümden başka bir şekilde, nefsi alması yani ruh ışığını bedenin içinden değil de dışından kesmesidir.

«Rabbinden» Allah Teâlâ tarafından geceleyin **«dolaşıcı bir belâ onu»**, bahçeyi **«kuşattı.»** Âyette anılan *"uyku"* hali de, bunun geceleyin olduğuna işaret eder. Bu dolaşan belâ, gökyüzünden inip de bahçeyi yakan bir ateştir.

20. «O bahçe meyvesi toplanmış» bir bahçe **«gibi oluverdi.»** Orasını ateş yaktığı için hiç meyve kalmadı.

21-22. «Sabahleyin» kalktıklarında **«birbirlerine: 'Toplayacaksanız»**, meyveleri ve ürünü toplamayı istiyorsanız **«erkenden tarlanıza»**, bahçenize ve mülkünüze **«gidin' diye bağırdılar.»** Âyetteki *"el-hars"* kelimesi ile, mutlak anlamda ürün kastedilmiş olabileceği gibi, özel olarak ekin de murad edilmiş olabilir. Ekilen şeye "hars" denilmiştir. Çünkü ekin en kıymetli şeydir. İnsan onunla yaşar. Râgıb, *"hars"*, tohumu tarlaya atmak ve tarlayı bunun için hazırlamaktır, demiştir. Ürüne de *"hars"* denir. Nitekim bu âyette ürün anlamındadır.

23-24. «Aralarında: 'Sakın bugün oraya» bahçeye, yoksul sayısını artırma şöyle dursun yoksullardan **«hiçbir yoksul girmesin,' diye fısıldaşarak»**, hiç kimse duymasın diye aralarında gizli gizli konuşarak **«gittiler.»** Yoksul diye terceme ettiğimiz *"el-miskîn"* hiçbir şeyi olmayan anlamındadır. O, fakirden daha da yoksuldur. Yoksulun girmesini engellemekten maksat, girmeye imkân bulmasını engellemede aşırı gitmektir.

25. «Engellemeye güçleri yeter bir vaziyette erkenden gittiler.» Yani sabahleyin erkenden, yoksulların bahçelerinden almalarına mani olmak üzere çıktılar. Oysa onlara yarar sağlamaya veya kendi zanlarınca meyveleri topla-

maya muktedirdiler. Ama onlar meyvelerini toplamaktan mahrum kaldılar. Çünkü onlar, yoksulları mahrum etmek istediler. Kendileri mahrumiyet ve meskenetle karşı karşıya kaldılar.

26. «Bahçeyi görünce:» Birbirlerine: **«'Herhalde biz»** bahçemizin **«yolu»** nu **«şaşırmışız,' dediler.»** O bahçenin telef olduğunu görünce "bu bizim bahçemiz değil" dediler.

27. Ancak iyice düşündükten ve işin aslını anladıktan sonra **«'Hayır biz mahrum edilmişiz.'»** Yolumuzu şaşırmamışız, onun hayrından mahrum bırakılmışız, menfaatinden menedilmişiz. Buna sebep kötü niyetimizle kendi kendimize hıyanetimizdir, dediler. O hıyanet, yoksulları mahrum bırakmayı istemeleri ve fakirlerin hakkını vermemeyi kastetmeleri idi.

28. «İçlerinden» görüş veya yaş açısından **«en mutedil olanı:»** -*Keşşâf*'ta; en âdili ve en hayırlısı, "*ümmeten vesetan orta (âdil) bir millet*" (Bakara: 143) tabiri de böyledir, denilmektedir.-

«'Ben size Rabbinizi tesbih etsenize,» keşke tesbih ve tehlille O'nu ansaydınız, kötü niyetiniz sebebiyle tevbe etseydiniz **«dememiş miydim!' dedi.»** Bu sözü onlar, yukarıda anlatılanlara azmettiği zaman söylemişti. Demişti ki: "Allah'ı ve O'nun suçlulardan intikam aldığını hatırlayınız. Bu çirkin karardan ötürü O'na tevbe ediniz. Azabı gelmeden önce O'nun şerrini kesmeye çalışın," dedi. Ama onu dinlemediler. O da, onları kınadı.

Âyet-i kerime gösteriyor ki, bir günaha azmetmek, insanın sorumlu tutulmasını gerektirir. Çünkü anılan bahçe sahipleri bir işe azmetmişlerdi, fakat daha yapmadan cezalandırıldılar. Bunun benzeri şu âyette ifadesini bulmaktadır: "...*Kim orada zulümle haktan sapmak isterse, ona acı azaptan tattırırız.*" (Hac: 25)

"*Azm*", bir işi yapmaya güçlü bir şekilde kasdetmek ve kesin olarak karar vermektir. Araştırıcı âlimler, kişinin âzmi sebebiyle hesaba çekileceğini söylemişlerdir. Bir de "*hemm*" vardır ki o -bir işi yapmayı tercih etmektir- sorumluluğu gerektirmez.

29. Günahlarını itiraf ederek **«'Rabbimizi»** tüm kötülük ve eksikliklerden, özellikle bize yaptıklarında zalim olmaktan **«tenzih ederiz. Gerçekten biz»** yoksulları mahrum bırakmayı kasdetmekle **«zalimlermişiz,' dediler.»** Günahı itiraf etmek, tevbe sayılır. Dolayısıyla sanki onlar şöyle demişlerdir:

"Yaptığımız bu kötü işten dolayı Allah'tan bağış dileriz. Bahçemizin ürününden yoksulların haklarını vermemeyi azmettiğimiz için, kötü niyetimizden dolayı Allah'a tevbe ederiz." Eğer bu sözleri azap gelmeden önce söyleselerdi, onun gelmesinden kurtulurlardı. Ama onlar bu sözleri, iş işten geçtikten sonra (Basra haraboldukten sonra) söylediler.

30. «Şimdi de birbirlerini kınamaya başladılar.» Yani yaptıklarından dolayı birbirlerini kınadılar. Bazıları bu işe işaret etti, bazıları tasvib etti, bazıları rıza göstererek sustu, bazıları da hoş karşılamamıştı.

31. «'Yazıklar olsun bize! Biz azgınlarmışız,'» Allah'ın koyduğu sınırları aşanlardanmışız **«dediler.»**

32. «'Umulur ki Rabbimiz» tevbenin ve hataları itiraf etmenin bereketiyle **«bize onun yerine daha iyisini verir. Biz Rabbimize yöneliriz.'»** Affetmesini umarız, hayrını isteriz, **«(dediler.)»**

Rivayete göre onlar, bir söz vererek: "Eğer Allah bize ondan daha iyisini verirse, babamızın yaptığı gibi yapacağız," dediler. Allah'a duâ edip yalvardılar. Allah da kendilerine eski bahçelerinden daha iyisini verdi.

Katâde'ye, âyette geçen, bahçe sahiplerinin cennetlik mi, cehennemlik mi olduğu soruldu. "Bana güç bir soru sordun, bilmiyorum," dedi.

Hasan Basrî'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Bahçe sahiplerinin *'Biz Rabbimize yöneliriz'* demelerinin, onlardan imana mı işaret olduğunu, yoksa müşriklerin kendilerine bir musîbet geldiğinde söyledikleri kabilinden bir söz mü olduğunu bilmiyorum." Bu sözüyle Hasan Basrî, onların durumları hakkında tevakkuf etmiş, görüş beyan etmemiştir. Kuşeyrî'nin anlattığına göre âlimlerin çoğunluğu, onların tevbe edip hallerini düzelttikleri kanaatindedirler.

33. «İşte azap böyledir.» Yani Mekke'lilere ve bahçe sahiplerine verdiğimiz dünya azabı gibidir. Zenginler fakirlere acımazlarsa onlara da böyle yaparız. Onlardan yağmuru keserim, üzerlerine âfetler gönderirim. Ekinlerinden ve ticaretlerinden bereketi kaldırırım. Bu söz, zekât ve fitre vermeyenler için mallarının telefi ve herhangi bir yolla azap indirilmesi tehdidîdir.

«Şüphesiz âhiret azabı daha büyüktür» ve daha şiddetlidir. **«Eğer»** onun daha büyük olduğunu **«bilselerdi!..»** O azaba sebep olan ve kendilerini ona atacak olan şeylerden uzak dururlardı.

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ
عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٣٤﴾ أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ
﴿٣٥﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ
تَدْرُسُونَ ﴿٣٧﴾ إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَكُمْ أَيْمَانٌ عَلَيْنَا
بَالِغَةٌ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ ﴿٣٩﴾ سَلْهُمْ
أَيُّهُم بِذَٰلِكَ زَعِيمٌ ﴿٤٠﴾ أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ
إِن كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يُكْشَفُ عَن سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ
إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٤٢﴾ خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ
ذِلَّةٌ ۖ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ ﴿٤٣﴾

34. Şüphesiz sakınanlar için Rableri katında Naîm Cennetleri vardır.

35. Hiç Biz, Müslümanları o günahkârlar gibi tutar mıyız?

36. Size ne oluyor? Nasıl hüküm veriyorsunuz?

37-38. Yoksa sizin, içerisinde beğendiğiniz her şeyin size ait olduğunu okuduğunuz bir kitabınız mı var?

39. Yoksa "Ne hükmederseniz mutlaka sizindir" diye, sizin lehinize tarafımızdan verilmiş, kıyamet gününe kadar geçerli güçlü yeminler mi var?

40. Sor bakalım onlara! Onlardan hangisi buna kefildir?

41. Yoksa onların ortakları mı var? O halde eğer doğru iseler ortaklarını getirsinler.

42. O gün baldır açılır. Secdeye davet edilirler. Fakat güç yetiremezler.

43. Gözleri düşük bir halde kendilerini bir zillet kaplar. Oysa onlar sapasağlamken de secdeye davet ediliyorlardı.

34. «Şüphesiz» küfürden ve günahlardan **«sakınanlar için Rableri katında»** yani âhirette **«Naîm Cennetleri»** yani içerisinde, dünya nimetlerinde olduğu gibi, pisliklerin bulandırması şaibesi bulunmayan nimetlenmeden başka hiçbir şey olmayan cennetler **«vardır.»**

Âyetteki *"katında"* sözü, anılan nimetin şeref ve değerini belirtmek içindir. Zaten orada hem hakikaten hem de şeklen Allah'tan başka hiç kimsenin hakimiyeti yoktur. Buradaki "*katında*" lık, yer açısından değil, makam açısındandır. Bu: *"Güçlü Yüce Allah'ın katında..."* (Kamer: 55) âyetinde ifade edildiği gibidir. Çünkü yakınlaştırılanların Allah'a yakınlıkları manevidir. Bundan dolayı meleklere: "*el-melâiketü'l-mukarrabûn*" "yaklaştırılan melekler" denilmiştir.

35. «Hiç Biz, Müslümanları o günahkârlar gibi tutar mıyız?» Kureyşin ileri gelenleri, dünyadaki kendi kısmetlerinin bolluğunu, Müslümanların kısmetlerinin ise azlığını görüyorlardı. Ahiretle ilgili ve Allah'ın Müslümanlara yönelik bir vaadini duyduklarında: "Eğer Muhammed'in ve beraberindekilerin sandıkları gibi, öldükten sonra gerçekten diriltilecek olursak, o zaman bizim halimiz ve onların halleri dünyadaki hallerimiz gibidir. Bizden ileri ve üstün olmaları hiç mümkün değildir. Onların ulaşacağı son nokta ancak bizim seviyemizdir," diyorlardı. İşte bu âyette Allah Teâlâ, onların bu sözlerini reddetti. Âyetin başındaki soru edatı olan "*hemze*" inkâr içindir. Şu anlamdadır: "Biz hiç hükümde onlara zulmeder miyiz? Kurtuluşun gerçekleşmesinde ve derecelere ulaşmakta Müslümanları, kâfirler gibi tutar mıyız?"

Âyetin iniş sebebinin delâletiyle anlıyoruz ki, "*günahkârlar*" dan murad, kâfirlerdir. Onlar inkâr ve şirkle, kelimenin tam anlamıyla günahkâr, suçludurlar. Ama mutlak anlamda günahkârlık, İslâma zıt değildir. Her ne kadar itaatkâr Müslüman, fasık Müslüman gibi değilse de, Müslüman da günahkâr olabilir.

Bu ifade, kafası çalışan için bir öğüt, gören için günahtan uzaklaştırıcı bir sözdür.

Onların sözlerinin reddini daha da katılaştırmak için, söz karşıdakine hitap şekline dönüştürülerek şöyle denilmiştir:

36. «Size ne oluyor? Nasıl hüküm veriyorsunuz?» Onların vardıkları yargıya şaşkınlık ifadesi olarak, bunu yadırgayarak ve böyle bir sözün aklı başında birisinden gelmeyeceğine işaret olarak böyle denilmiştir. Mana şudur: Sizin neyiniz var ki, bu çirkin yargıya varıyorsunuz? Sanki karşılık verme işi size mi havale edildi de istediğiniz şekilde hüküm veriyorsunuz?

37-38. «Yoksa sizin, içerisinde beğendiğiniz» seçtiğiniz, canınızın istediği **«her şeyin size ait olduğunu okuduğunuz»** gökten inme **«bir kitabınız mı var?»** Siz kitapta kendiniz için seçtiklerinizin size ait olduğunu ve isyankârın itaatkâr gibi olduğunu mu okuyorsunuz? Eğer söylediğinizde doğru kimseler iseniz getirin öyle bir kitap.

39. «Yoksa 'Ne hükmederseniz mutlaka sizindir' diye, sizin lehinize tarafımızdan verilmiş, kıyamet gününe kadar geçerli» uhdesinden çıkmayacağımız **«güçlü yeminler»** le tekid edilmiş ahidler **«mi var»** da o gün sizi hakem yapalım ve hükmettiğiniz şeyi verelim?

Yeminler "*bâliğa*" kelimesi ile tekid edilmiştir. Bu, *"güçlü"* diye ifade edilmiştir. Çünkü güzelliğin ve doğruluğun son noktasında olan her şey "*bâliğ*" diye nitelenir. Denilmek istenen şudur: "Yoksa Biz size kefil mi olduk? Size güçlü sağlamlaştırılmış yeminlerle yemin mi ettik?.. Sizin için Bizim üzerimizde yeminlerle güçlendirilmiş ahidler mi var?"

40. Susturmak için **«sor bakalım onlara! Onlardan hangisi buna kefildir?»** Yani bir liderin, halkının işlerini düzeltmek için ortaya çıktığı gibi, onu düzeltmek için kim öne çıkar?

41. «Yoksa onların» bu sözde kendilerine iştirak eden, onların gittikleri yolda giden **«ortakları mı var? O halde eğer»** iddialarında **«doğru iseler ortaklarını getirsinler.»** Yani onların, bu görüşü -iyi ile kötünün eşit oluşunu- ispat edecek aklî bir delilleri olmadığı gibi naklî bir delilleri -okudukları bir kitap- ve yeminlerle güçlendirilmiş ahidleri de yok. Aklı başında hiçbir kimse, bu konuda onlara muvafakat etmez ki onu taklid etsinler. Gerçi taklid, eteğine yapışanı iflâh etmez ama onların taklid edecekleri kimse de yok. O

halde sabit olmuştur ki, onların zannettikleri şeyler her açıdan bâtıldır.

Bu sözler işaret ediyor ki, hakim, hakkında kesin bilgisinin olmadığı konularda, gücünün yettiğince doğruyu araştırmalıdır.

42. «O gün» kıyamet günü, yani işlerin şiddetlendiği, konuşmaların zorlaştığı o günü hatırla. **«Baldır açılır.»** *"Baldır açılır"* tabiri, işlerin şiddetliliği ve zorluğu anlamında kullanılmış bir temsîlî istiaredir. Yoksa ortada ne baldır, ne de açılma vardır. Bu, cimri olan birisi için "eli bağlı" denilmesine benzer.

Mevlâ Fenârî, Fatiha'nın tefsirinde şöyle der: "Onlar için açılan baldır, kıyamet gününün dehşet verici önemli şeylerinden ibarettir. Araplar savaş şiddetlendiği, zorlaştığı zaman 'savaş baldırını açtı' derler. Büyük bir iş başına gelip de çok çalışması ve güçlüklere katlanması gereken kişiye 'paçanı sıva' denir. Kur'an-ı Kerim'deki: *'Baldır baldıra dolaşır.'* (Kıyâme: 29) ifadesi de bu kabildendir. Yani kıyamet gününde, korkular ve büyük işler birbirine karıştı, anlamındadır."

Üzerinde durduğumuz âyetin anlamının: "İşin aslı açığa çıktığı, gerçekler ayan beyan göründüğü gün" olduğu da söylenilmiştir.

Baldır anlamındaki "*sâk*" kelimesinin nekre'(belirsiz) oluşu; birinci anlayışa göre korkutmak için, ikinci anlayışa göre de tâzim içindir.

Kâfirler ve münafıklar, **«secdeye davet edilirler.»** Bu davet, teklif ve kulluk için değil, dünyada secdeyi terkettikleri için kınama, azarlama ve bu konudaki aşırılıklarından dolayı onları üzmek içindir. Çünkü kıyamet günü, teklif ve kulluk gösterme günü değildir. **«Fakat»** ona gerçek anlamda güçleri yetmediği, âlet ve sebepler sağlam olmadığı için **«güç yetiremezler.»** Bu ifade işaret ediyor ki, onlar secde etmek isterler ama bu mümkün olmaz.

İbn Mes'ud'dan gelen rivayete göre; onların belleri tutulur, kemikleşir de eğilip doğrulma esnasında bükülmez. Onlar ayaktaki halleri üzere dimdik kalırlar ve aşırılıklarından dolayı pişmanlık ve üzüntüleri artar.

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Onların belleri, sanki sırtlarında demir çubuk varmış gibi tek bir tabaka halinde kalır."* [16]

16- Bu, İbnü Ebî Hâtim, Taberânî, Hâkim ve Beyhakî'nin tahric ettikleri uzun bir hadisin bir bölümüdür. Bkz. *ed-Dürru'l-Mensûr*, 6/ 257.

Taberânî, Ebû Musa el-Eş'arî'den, Rasûlüllah'tan şunu duyduğunu rivayet etmiştir: *"Kıyamet günü her kavim için dünyada taptıkları şey şekillendirilir. Her topluluk, dünyada taptığı şeye gider. Tek Allah'a inananlar kalırlar. Onlara: "Nasıl (niçin) kaldınız?" denilir. "Bizim dünyada taptığımız Rabbimiz var. Biz onu görmedik," derler. Onlara: "Onu gördüğünüz zaman tanır mısınız?" denilir. Onlar: "Evet," derler. "Onu nasıl görmediniz?" diye sorulunca: "Ona hiçbir şey benzemez," derler.*

Bunun üzerine önlerindeki perde kaldırılır. Allah Teâlâ'yı görürler, hemen onun için secdeye kapanırlar. Bazı insanlar ise, sanki sırtları sığır boynuzu imiş gibi kalırlar. Secde etmek isterler edemezler. Bu, Allah Teâlâ'nın: "O gün baldırı açılır," âyeti gibidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Ey kullarım! Başlarınızı kaldırın. Sizden her bir adamın yerine, cehenneme Yahudi ve Hristiyanlardan birini koydum." [17]

Ebû Bürde şöyle der: "Ben bu hadisi Ömer b. Abdülaziz'e haber verdim." Bunun üzerine bana: "Kendisinden başka ilâh olmayan Allah adına yemin eder misin? Bunu sana baban mı haber verdi?" dedi. Bende O'na üç kez yemin ettim. Ömer: "Tevhid ehlinden, bana bundan daha sevimli gelen bir hadis işitmedim," dedi.

Fenarî'nin Fatihâ'nın tefsirinde şunları görüyoruz: "O gün Allah Teâlâ tecellî eder ve: 'Her ümmet dünyada taptığı şeye uysun,' buyurur. Nihayet içlerinde münafıklar da bulunan bu ümmet (Müslümanlar) kalır. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlar için, bundan önce tecellî etmiş olduğu suretlere en yakın bir sûrette tecellî eder. 'Ben sizin Rabbinizim,' der. Mü'minler: 'Biz senden Allah'a sığınırız. Biz, Rabbimiz bize gelene kadar bekleriz,' derler. Allah Teâlâ onlara: 'Sizinle O'nun arasında, kendisini tanıyacağınız bir alâmet var mı?' diye sorar. 'Evet,' derler. Bunun üzerine onların kendisini tanıdıkları surete dönüşür. 'Sen Rabbimizsin,' derler. Onlara, secde etmelerini emreder. Dünyada Allah'a secde etmiş olan herkes secde eder. Gösteriş için secde edenlerin sırtı bir bakır plâka kesilir. Her secde etmek istediğinde baş üstü yere düşer. İşte bu: *'O gün baldır açılır,'* âyetinin mânâsıdır." [18]

Bir başka hadiste *"O gün baldır açılır,"* âyeti için: *"Büyük bir nurdan*

17- Hadisin bir benzerini İbnü Cerîr, Dârakutnî, Taberânî, İbnü Merdeveyh ve Beyhakî *el-Bâ'sü* babında tahric ettiler. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/256.

18- Bu hadis mânâ olarak rivayet edilmiştir. Buharî, *Rikâk* bahsinde şu lafızla tahric etmiştir: *"Allah insanları toplar. Kim bir şeye tapmışsa onun peşine düşsün, der. Güneşe tapan güneşe tabi olur."* Bkz. *Fethu'l-Bârî*, 11/445.

dolayı açılır ve onun için secdeye kapanırlar," denilmiştir. [19]

43. «Gözleri düşük bir halde kendilerini» rüsvay eden şiddetli **«bir zillet kaplar.»** Düşüklüğün, gözlere nispet edilmesi, eserinin orada görülmesinden dolayıdır. Yoksa diğer organlar da zelîl, düşüktür.

Ebu'l-Leys'e göre bunun anlamı şudur: "Müslümanlar, başlarını secdeden kaldırdıkları zaman, gözleri kar gibi bembeyaz olur. Secde edemeyen Yahudiler, Hristiyanlar ve münafıklar onları görünce üzülürler, yüzleri kararır. Âyetteki *"kendilerini bir zillet kaplar,"* cümlesi işte buna işarettir.

«Oysa onlar» dünyada **«sapasağlam»** sıhhatli i**«ken de secdeye davet ediliyorlardı.»** Oradaki davet teklîfî (bir görev yükleme) daveti idi. *"Secde"* den murad, ya namazdır, ya da namazın içerisindeki secdedir. Secde tâatlerin en büyüğü olduğu için özellikle anılmıştır.

Bazı bilginler ise, bu âyeti şöyle açıklamışlardır: "Ya *'Allah'a secde edin ve ibadet edin,'* âyetinde olduğu gibi sarâhaten veya *'namazı kılınız'* (Bakara: 43) âyetinde olduğu gibi zimnen Allah'ın daveti ile secdeye çağrılırlar. Ya da *'Kulun Rabbine en yakın olduğu hali, secde halidir. Orada çok duâ ediniz.'* [20] hadisinde olduğu gibi Peygamberin davetiyle çağrılırlar. Yahut da her asrın âlimlerinin davetiyle çağrılırlar. Müezzinlerin ezanları ve ikametleri secdeye çağıran şeylerin en büyüklerindendir. Onların: 'Hayya ale's-salâh' sözleri, hiç şüphe yok ki davettir. Ne mutlu *'Allah'a çağırana uyunuz.'* (Ahkâf: 31) âyetine imtisalen, onların davetine gönül rızasıyla uyanlara."

Âyette onların secdeye davet edilme halleri *"sapasağlamken"* şeklinde ifade edilmiştir. Bundan maksat, dünyada iken sıhhatte olmaları, organlarının ve mafsallarının âfet ve hastalıktan uzak olması, secde etmeye tam anlamıyla imkân bulmalarıdır. Âyette onların secdeye davet edildikleri belirtilmiş ama davete uyup uymadıklarına temas edilmemiştir. Ama takdir: "O davete uymazlar, imtina ederler," şeklindedir. Bunun anılmayışı, kolayca anlaşılacağına olan güvenden dolayıdır.

Âyet, farz namazları terkedenler veya cemaate katılmaktan geri kalanlar için bir tehdittir. Bir hadis-i şerifte belirtildiğine göre bir adam Rasûlüllah'a:

19- Hadisi Ebû Yâ'lâ, İbnü'l-Münzir ve Beyhakî *el-Esmâ ve's-Sıfât* kitabında tahric ettiler. Beyhakî, hadisin zayıf olduğunu söyler. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/254.

20- Hadisi Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî, bir benzerini de Tirmizî rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/144.

"Allah'a, cennette beni sana yoldaş etmesi için duâ et," dedi. Rasûlüllah (s.a.v.): "*Çok secde etmek sûretiyle nefsine karşı bana yardım et.*" buyurdu.[21]

Şeyh Ebû Talip el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb* adındaki eserinde şöyle der: "Namaz mutlaka cemaatle kılınmalıdır. Özellikle kişi ezanı duyarsa veya evi camiye komşu olursa. Komşuluğun son sınırı kendi eviyle cami arasında yüz evin olmasıdır. Namaz kılınan mescidlerin en uygunu, kişinin evine en yakın olanıdır. Ama çok adım atmaktan veya imamının daha faziletli oluşundan dolayı uzağa giderse müstesna. Bilgili ve fazıl olan imamın arkasında kılınan namaz daha fazîletlidir."

فَذَرْنِي
وَمَن يُكَذِّبُ بِهَٰذَا الْحَدِيثِ ۖ سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٤﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ ۚ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿٤٥﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ
أَجْرًا فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ ﴿٤٦﴾ أَمْ عِندَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ
﴿٤٧﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُن كَصَاحِبِ الْحُوتِ
إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿٤٨﴾ لَّوْلَا أَن تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِّن رَّبِّهِ لَنُبِذَ
بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾ فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٥٠﴾

21- Hadisi Müslim, *Salât*'ta; Ebû Dâvud, Nesâî ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de tahric ettiler. 4/59.

وَإِن يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ
وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ﴿٥١﴾ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٥٢﴾

44. Sen bu sözü yalanlayanı Bana bırak. Yakında Biz onları bilmedikleri bir yönden derece derece azaba götürürüz.

45. Onlara mühlet veriyorum. Şüphesiz Benim tedbirim sağlamdır.

46. Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da, onlar ağır bir borç yükü altında mı kalıyorlar?

47. Ya da gayb onların yanında da onlar mı yazıyorlar?

48. Rabbinin hükmünü sabırla bekle. Balık sahibi (Yunus) gibi olma. O öfkeli ve pek üzgün Rabbine yalvarmıştı.

49. Eğer ona Rabbinden bir nimet yetişmemiş olsaydı, o kınanmış bir vaziyette ıssız ve ağaçsız boşluğa atılacaktı.

50. Ama Rabbin onu seçti ve sâlihlerden kıldı.

51. O inkâr edenler zikri işittikleri zaman neredeyse seni bakışlarıyla yere devireceklerdi. "O mutlaka delidir," derler.

52. Halbuki o, bütün âlemler için ancak bir öğüttür.

44. «Sen bu sözü», Kur'an'ı **«yalanlayanı Bana bırak.»** Onunla Benim aramı boşalt. Sen gönlünü onun durumu ile meşgul etme. Ondan intikam alma konusunda Bana güven. Ben onun işinde sana yeterim.

Fethurrahmân adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Bu, ortada bir mâni olmadığı halde bir tehdittir. Ama bu, "beni falanla yalnız bırak, yani onu cezalandırayım" demene benzer. "*Söz*" den maksat Kur'an'dır. Çünkü duyma veya vahiy yoluyla insana ulaşan her kelâm "*hadis=söz*" dür."

«Yakında Biz onları» tedrîcî olduğunu **«bilmedikleri bir yönden derece derece azaba götürürüz.»** *"Derece derece azaba götürmek"*, kişiyi tam

içine düşene kadar yavaş yavaş azaba götürmek, demektir. Âyetin anlamı şudur: "Biz onları, kendilerine ihsan ederek, sıhhatlerini devam ettirerek, nimeti artırarak kademe kademe, yavaş yavaş azaba indiririz."

Onların azaba tedrîcî olarak atıldıklarını bilmemeleri, onlar için bir ihsan gibidir. Çünkü onlar bu durumda kendilerinin Müslümanlara karşı tercih edildiklerini, üstün tutulduklarını zannederler. Halbuki o, helâk olmalarının sebebidir. Hz. Peygamber bir hadiste: *"Eğer Allah'ın, günah işlemekte olan bir kula nimet verdiğini görürsen bil ki O, azabı yavaş yavaş indirmektedir."*[22] buyurmuş ve üzerinde durduğumuz âyeti okumuştur.

Mü'minlerin emiri Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: "Kime dünyasında bol bol verilir de o kendisine bir tuzak kurulduğunu bilmezse, aklından zoru vardır."

Rivayet edildiğine göre İsrailoğullarından birisi: "Ya Rabbî! Sana kaç kez isyan ettim ama sen beni cezalandırmıyorsun," dedi. Allah Teâlâ zamanın peygamberine, o adama şöyle demesini vahyetti: "Benden sana nice cezalar gelmiştir ama sen onların ceza olduğunu anlamıyorsun. Gözünün donukluğu, kalbinin katılığı benden yavaş yavaş inen azap ve cezadır. Eğer sen anlarsan!"

Bilginlerden birisi şöyle demiştir: "Bir kimseye ilim verilip, onunla amelden mahrum edilmesi veya amel verilip ihlâstan mahrum edilmesi, onun için ilâhî bir aldatmacadır. Bir kimse kendisinde bu sıfatların olduğunu anlarsa bilsin ki aldatılmıştır."

45. «Onlara» ömrü uzatmak ve eceli geciktirmek suretiyle **«mühlet veriyorum.»** Tâ ki onlar, bunun kendileri hakkında hayır murad edildiğini zannetsinler de, günahları artsın. **«Şüphesiz Benim tedbirim»** onları azapla tutmam **«sağlamdır.»** Kuvvetlidir, şiddetlidir, dayanılamaz ve hiçbir şeyle savuşturulamaz.

Keşşâf tefsirinde şöyle denilmiştir: "Allah'ın ihsanı ve imkân vermesi *istidrâc* (derece derece azap vermek) diye adlandırıldığı gibi, *"keyd,"*[23] tedbir diye de adlandırılmıştır. Çünkü o, tehlikeye düşmeye sebep olma bakımından hile şeklindedir. Tedbirin, *"sağlam"* lıkla nitelenmesi de, ihsanının eseri nin helâke sebep olmaktaki kuvvetinden ötürüdür."

22- Hadisi Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'de; Taberânî ve Beyhakî *Şuabü'l-İman*'da tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/112.

23- Bu kelime sözlükte hile, tuzak, harp gibi anlamlara gelir. (Mütercim)

Âlimlerden birisi şöyle demiştir: "*'Keyd: tedbir'* tuzak kurulan için, fayda olan şeyi açığa çıkarmak, zarar olanı gizlemektir."

el-Müfredât adındaki eserde de "*keyd*" kelimesi şöyle izah edilmektedir: "*'Keyd'*, hile çeşitlerinden birisidir. Onun övüleni de vardır, yerileni de. Ama daha çok, yerileni kullanılır. İstidrâc ve mekr de aynen böyledir. Bunun bir kısmı beğenilen hile olduğu için Allah Teâlâ bir âyet-i kerimede şöyle buyurmuştur: "*...İşte Biz Yusuf'a böyle bir tedbir (hile) öğrettik...*" (Yûsuf: 76)

Bazı âlimler, Allah'ın bu kelime ile azabı kastettiğini söylemişlerdir. Ama doğrusu bu kelime, sonu azap olan mühlet verme anlamındadır.

Târîfât adındaki eserdeki izahat ise şu şekildedir: "*'Keyd'*, bir başkasına gizlice zarar vermek istemektir. Bu, insanlar tarafından yapılırsa kötü bir hile, Allah tarafından yapılırsa yaratıkların amellerine karşılık vermek için haklı bir tedbirdir."

46. «Yoksa sen onlardan» dünyevî **«bir ücret istiyorsun da,»** bu yüzden **«onlar ağır bir»** malî **«borç yükü altında mı kalıyorlar?»** Ağır bir yükle mükellef mi tutuldular ki senden yüz çeviriyorlar? Yani sen onlardan bunu istemiyorsun. Dolayısıyla senden yüz çevirmekte ve kaçmakta hiçbir mazeretleri yok.

Bu âyet; "*em lehum şurekâ...*" diye başlayan, 41. âyet üzerine mâtuftur.

47. «Ya da gayb» Levh-i Mahfuz veya görünmeyen bilinmeyen şeyler **«onların yanında da onlar mı yazıyorlar?»** Mü'minle kâfirin eşit oldukları-na dair verdikleri hüküm ondan mı? Senin ilminden onunla mı müstağnî oluyorlar?

48. «Rabbinin hükmünü», onlara mühlet vermesini ve senin onlara karşı zaferini geciktirmesi hükmünü **«sabırla bekle.»** Acele etmekte ve sıkıntıda **«balık sahibi»** Yunus (a.s.) **«gibi olma. O»** balığın karnında: "*lâ ilâhe illâ ente sübhâneke innî küntü minezzâlimîn. (Senden başka hiç ilâh yoktur. Seni tenzih ederim gerçekten ben zalimlerden oldum.)*" (Enbiyâ:87) diye **«öfkeli ve pek üzgün»** olarak **«Rabbine yalvarmıştı.»** Yani senin durumun, onun yalvardığı vakitteki hali gibi olmasın. Ondaki sıkıntı ve hiddet sende bulunmasın. Aksi halde, onun başına gelen musîbet senin de başına gelir.

49. «Eğer ona Rabbinden bir nimet», rahmet **«yetişmemiş»**, ulaşmamış **«olsaydı,»** -o, tevbeye muvaffak etmesi ve tevbesini kabul etmesidir- ba-

lığın karnından **«o kınanmış»**, rahmetten ve ikramdan kovulmuş **«bir vaziyette ıssız ve ağaçsız boşluğa»** ağaçlar olmayan kumsal bir yere -Râğıb: *"Arâ"* kelimesinin, örtüsü olmayan yer olduğunu söyler- **«atılacaktı.»** Ama Allah ona merhamet etti. Kınanmamış bir vaziyette fakat bünye açısından hasta olarak attı.

50. «Ama Rabbin onu seçti.» Rabbinin nimeti ve rahmeti ona yetişti. Tevbesini kabul ederek kendisine yaklaştırdı. Yeniden vahyine nail eyledi ve onu yüz bin veya daha kalabalık bir topluma gönderdi. **«Ve»** terki daha iyi olan işleri yapmaktan korumak sûretiyle **«sâlihlerden»** salâhta kemâle erenlerden **«kıldı.»** Âyet, sabrın faziletine, peygamberlerin evlâ olan şeyleri terketmiş olabildiklerine, kulun yaptığı hatalardan dolayı pişmanlık duyup Allah'a yalvarmasının ikram vesilelerinden olduğuna, Allah'ın tevfîkinin (başarılı kılmasının) kendisinden gizli bir nimet olduğuna ve salâhın, Allah'ın seçtiği kullardan başka kimsenin ulaşamayacağı yüksek bir mevkî olduğuna işaret eder.

51. «O inkâr edenler zikri» Kur'an'ı **«işittikleri zaman neredeyse seni bakışlarıyla yere devireceklerdi.»** Âyette murad edilen mana şudur: Onlar sana olan şiddetli düşmanlıklarından dolayı sana öfke ile göz ucuyla bakarlar. Öyle ki neredeyse senin ayağını kaydırıp yere atacaklar. Bu sadece ve sadece, Kur'an'ı işittikleri zamanki öfke ve kinlerinden dolayıdır. Araplar böyle öfke ile bakanlar için "Bana öyle bir baktı ki, gücü yetseydi neredeyse bakışıyla yere yatıracaktı" derler. İşte âyette murad edilen mana bu kabildendir. Yahut da mana şudur: "Neredeyse sana nazar değdireceklerdi." Çok nazarı değen insana *"ayyân"* derler. Bir hadis-i şerifte *"Göz yani nazar değmesi haktır."* [24] buyurulmuştur. Bu, gözün bakılan şeydeki eseri vâkîdir, mevcuttur, anlamındadır.

Yâkûp (a.s.) oğullarına, güzellik, güç ve uzun boy verildiği için kendilerine nazar değmesinden korkmuş ve şöyle demişti: *"Ey oğullarım! Hepiniz bir kapıdan girmeyin. Ayrı ayrı kapılardan girin, dedi."* (Yûsuf: 67) Onlara, göz değmemesi için birbirlerinden ayrılmalarını emretti. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i korumak için: *"Her şeytandan ve zehirli hayvandan, her kem gözden Allah'ın tam kelimelerine sığınırım,"* der ve: *"İbrahim, İsmail ve İshak peygamberler de böyle derlerdi,"* buyururdu. [25]

24- Hadisi Buharî *"Şüphesiz göz haktır"* şeklinde tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 7/ 583.
25- Hadisi Ebû Davud ve Tirmizî, *Tıb*'da, Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'de tahric etmişlerdir. 1/236.

Ubâde b. Sâmit (r.a.) şöyle demiştir: Günün ilk saatlerinde Hz. Peygamberin yanına girdim. Onu çok acılı buldum. Akşam üzeri tekrar uğradım, âfiyette buldum. Buyurdu ki: "*Bana Cebrâil (a.s.) geldi ve rukye yaptı. 'Allah'ın adıyla, sana eziyet veren her şeyden, her gözden her kıskançtan ve hasetçiden şifa diliyorum. Allah sana şifa versin,'* dedi." [26]

Rukye; kişinin Allah'a sığındırması, okuması ve o esnada üflemesidir. Rukye, Arapçadan başka dille olursa veya ne ile yapıldığı bilinmezse mekruh görülmüştür. Herhalde bu, içerisinde sihir veya küfür bulunması endişesiyledir. Ama Kur'an'dan bir şey okuyarak veya duâ ile yapılan rukye'lerde mahzur yoktur. Bir hadis-i şerifte: "*Eğer kaderin önüne geçecek bir şey olsaydı, göz olurdu,*" buyurulmaktadır. [27] Yani eğer Allah'ın kaza ve kaderinden başka bir şey helâk edici veya zarar verici olsaydı o nazar değmesi olurdu. Çünkü onun zararı çok şiddetlidir. Yine bir hadis-i şerifte Rasûlüllah Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz göz, insanı kabre, deveyi tencereye sokar.*" [28]

Göz değmesine mâni olan şeyler vardır. Onlardan birisi Hz. Osman'dan rivayet edilen şu olayda anlatılandır: O, gürbüz bir çocuk gördü. "Ona nazar değmemesi için çenesinin çukurunu karartınız," dedi.

Nazar değmesine karşı şifa olan şeylerden birisi de şudur: "*Gözünü döndür de bak bir bozukluk görür müsün?*" anlamındaki âyeti (Mülk: 3), Fatiha Sûresi'ni, Âyetü'l-Kürsî'yi ve aşağıdaki altı şifa âyetini bir kaptaki temiz suya okur ve hastaya içirir. Şifa âyetlerinin bir bölümünün mânâları şöyledir:

1- "*... Mü'min olan kavmin kalplerine şifa versin.*" (Tevbe: 14)

2- "*Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, kalblerdeki hastalıklar için bir şifa, mü'minler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir.*" (Yûnus: 57)

3- "*... Onda insanlar için bir şifa vardır...*" (Nahl: 69)

4- "*Biz, Kur'an'dan mü'minler için şifa ve rahmet olan bir şey indiriyoruz...*" (İsrâ:82)

26- Hadisi Müslim, *Tıp*'ta; Tirmizî, *Cenâiz*'de (No:972) tahric etti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 7/ 563.

27- Hadisi Müslim *Sahih*'inde *"Göz (değmesi) haktır. Eğer birşey kaderin önüne geçecek olsaydı, göz geçerdi. Yıkandığınız zaman onu yıkayınız.."* lâfzı ile tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 7/583.

28- Hadisi İbnü Adiy *el-Kâmil*'de; Ebû Nuaym da *Hılye*'de tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/253.

5- "*Hastalandığım zaman, O (bana) şifa verendir.*" (Şuarâ:80)

6- "*... De ki: O, inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuz ve şifadır...*" (Fussilet: 44)

Gözü değen kişiye guslettirilip veya abdest aldırılıp onun suyu ile gözdeğenin yıkanması da nazar değmesine şifa sayılmaktadır.

Denildiğine göre nazar değmesinin sebebi şudur: Bir şeye bakan kişi onu güzel bulduğu, beğendiği zaman Allah'a dönmez ve O'nun sanatına bakmazsa Allah, kullarını sınamak için gaflet içinde bakanın cinayeti sebebiyle bakılan şeyde bir hastalık meydana getirir. Sebep olduğu için de bakanı cezalandırır.

Bazıları şöyle derler: "Bakanın gözünden zehirli bir güç çıkar. Ötekinin gözüne ulaşır. Onu ya öldürür telef eder veya hasta eder. Bunun benzerinin bazı yılanlarda bulunduğu söylenmiştir."

Özetle denilebilir ki, şirk olmayan bir şeyle rukye yapmak meşrûdur. Ama gözden sakınmak gerekir. Herhangi bir şeyi gören her mü'minin onu tebrik etmesi ve: "*...Yaratanların en güzeli olan Allah pek uludur,*" (Mü'minûn: 14) anlamındaki âyeti okuması gerekir. Bu âyetten sonra "Allahım! Onu mübarek kıl" der. Çünkü o, bereketle duâ ederse mahzûr olan şeyi başka tarafa çevirir.

Nazarının değdiği bilinen birisinin zararını savmak için insanların arasına girmesi engellenir. Âlimlerden birisi şöyle demiştir: "Devlet kendisine, evinden çıkmamasını emreder. Şayet fakirse kendisine yetecek maîşeti karşılar. Onun zararını insanlardan uzaklaştırır."

Bu izahtan, cüzzamlıların durumları da anlaşılmaktadır. Bu yüzden bazı yörelerde onlar için özel yerler yapmışlardır ki, insanlara karışmasınlar, bulundukları yerlerde onlarla bir olmasınlar.

Kâfirler Hz. Peygamber'in durumuna olağanüstü şaşırdıkları, Kur'an'daki eşsiz ilmî güzellikleri bilmedikleri için ve insanları ondan kaçırmak maksadıyla: «**'O, mutlaka delidir,' derler.**» Aslında onun, en akıllıları olduğunu bilirler.

Görünen o ki bu, "*Ey kendisine zikir (Kur'an) indirilen! Şüphesiz sen delisin.*" (Hicr: 6) demelerine benzer. Nitekim Velîd b. Muğîre, Efendimize

"öğretilmiş deli" derdi. Yani ona cinden biri geliyor ve ona öğretiyor, demek istiyordu. Çünkü onların bâtıl hükümlerinin kaynağı, Hz. Peygamber'den duydukları idi. Onların bu iddia ve yargıları, Rasûlüllah'ın şânının yüceliği ve delilinin açıklığı bildirilerek reddedildi.

52. «Halbuki o, bütün âlemler için ancak bir öğüttür.» Kur'an-ı Kerim, insanlar ve cinlerden tüm âlemler için bir öğüt olduğu halde böyle diyorlar. Kur'an dinlerine ait konularda muhtaç oldukları her şeyi bildirmekte ve açıklamaktadır. Öyle olunca Kur'an kendisine indirilen Peygamber hakkında söyledikleri deli lâfı nerede? Yani Kur'an, onun aklının kemâline ve şânının yüceliğine en iyi delâlet eden şeylerdendir. Ona kusur nispet eden, bunu ya cehaletinden, ya da alçaklığından yapar. Çünkü fazileti, ancak erbabı bilir. Şairin şu beyti bu manayı ifade etmektedir:

Kişinin sağlam bir gözü yoksa,
Sabahın aydınlatıcı olduğundan şüphe etmesine şaşılmaz.

Bu âyetteki "*o*" zamirinin, Hz. Peygambere ait olduğu da söylenmiştir. Onun âlemler için bir şeref ve zikir olduğunda şüphe yoktur.

Allah'ın yardımıyla Kalem Sûresi'nin tefsiri bitti.

HÂKKA SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 52 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.



الْحَآقَّةُ ﴿١﴾ مَا الْحَآقَّةُ ﴿٢﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا الْحَآقَّةُ ﴿٣﴾ كَذَّبَتْ
ثَمُودُ وَعَادٌۢ بِالْقَارِعَةِ ﴿٤﴾ فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ
﴿٥﴾ وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ﴿٦﴾ سَخَّرَهَا
عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَىٰ
كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴿٧﴾ فَهَلْ تَرَىٰ لَهُم مِّنۢ بَاقِيَةٍ ﴿٨﴾

1. Hâkka.

2. Nedir o Hâkka?

3. Hâkka'nın ne olduğunu sana ne bildirdi?

4. Semûd ve Âd, kapılarını çalacak felâketi yalanladılar.

5. Semûd kavmi korkunç bir sesle helâk edildiler.

6. Âd kavmi ise, uğultulu azgın bir fırtına ile yok edildiler.

7. Allah onu, yedi gece sekiz gündüz sürekli bir şekilde

üzerlerine musallat etti. Öyle ki, sen o kavmi, bu süre içerisinde içi boş hurma kütükleri gibi yere serilmiş görürsün.

8. Bak şimdi onlardan arda kalan bir şey görüyor musun?

1. «Hâkka», kıyametin isimlerinden birisidir. Sözlükte, vacip olan, sabit olan anlamlarına gelir. *"Hakkında şüphe olmayan kıyamet vakti de mutlaka gelecektir..."* (Hac: 7) âyetinde belirtildiği üzere, gelmesi kesin olduğu için bu ad verilmiştir.

2. «Nedir o Hâkka?» Aslı nedir onun? O, hangi halde ve hangi özelliktedir? *"el-Hâkka"*, korkunçluğundan dolayı tekrarlanmıştır. Nitekim meselâ Zeyd'in şanını yüceltmek için; "Zeyd, Zeyd ne?" denilir. Bu tekrarın faydası, kıyametin açık bir şey ve korkunç bir durum olduğunu belirtmektir.

3. Ey Muhammed! **«Hâkka'nın ne olduğunu sana ne bildirdi?»** Bu cümle, kıyametin korkunçluğunun ve kötülüğünün, yaratıkların bilgi sınırının dışında olduğunu belitmek suretiyle tekid etmektedir. Onun durumunun büyüklüğü, korkunçluğu ve şiddetinini sınırı hiçbir kimsenin anlayış ve zannının ulaşabileceği şeyler değildir, anlamındadır.

4. «Semûd» Sâlih (a.s.)'in kavmi, -bu kelime, az su anlamındaki semd kelimesinden alınmadır- **«ve Âd,»** Hûd (a.s.)'un kavmi **«kapılarını çalacak felâketi yalanladılar.»** *"Kapılarını çalacak felâket"* diye ifade edilen *"el-kâria"* da, kıyametin isimlerindendir. Çünkü çeşit çeşit korkular ve tehlikelerle insanların başlarına gelecektir. Gökyüzüne gelmesi, onun yarılıp parçalanması ile; yeryüzüne ve dağlara gelmesi, ufalanıp toz duman haline gelmesiyle; yıldızlara gelmesi, ışığının sönmesi ve kararmasıyladır.

"el-kâria" kalimesi, aslında yukarıda geçen *"hâkka"* kelimesinin yerini tutacak bir zamirin yerine konulmuştur. Buna sebep kıyametteki, "gelme, kapıyı çalma" anlamına işaret etmesi içindir. Ayrıca bu, kıyametin dehşetini ifadede bir fazlalık sağlar. Çünkü *"kâria"* kelimesi, *"hâkka"* kelimesinin içermediği bazı özellikleri de içerir. Meselâ "Onların başına zamanın kâriaları yani şiddet ve korkuları geldi," denilir. "Kur'an'ın kâriaları" sözü de, insanlardan ve cinlerden korkulduğu zaman okunan âyetler için kullanılır. Allah'ın yüceliği zikredilmek suretiyle, eziyet verenlerin kalplerine vurmak, Allah'ın rahmet ve himayesinden medet ummak için bu âyetler okunur. Âyetü'l-Kürsî ve benzerleri bu âyetlerdendir.

Üzerinde durduğumuz âyet, Mekke'lileri, öldükten sonra dirilmeyi yalanlamalarının sonucundan korkutmaktadır.

5. «Semûd kavmi» -bunlar Araptılar. Yerleri Şam ve Hicaz arasındaki Hicr denilen mevkîdir. Şam'dan hacca gidenler, gidip gelirken orasını görürler.- **«korkunç bir sesle»** yani diğer seslerin üst sınırını aşan şiddetli bir sesle **«helâk edildiler.»** Bu sesten dolayı yeryüzü ve kalpler sallanır ve sarsılır. Bu izahla, üzerinde durduğumuz âyetle, *"Onları korkunç bir ses yakaladı."* (Hicr: 73) âyeti arasında bir çelişki olmadığı açığa çıkmaktadır.

6. «Âd kavmi ise,» onların yurtları, Ahkâf'ta -Umman ile Yemen'deki Hadramevt arasındaki kumluk bölge- idi. Onlar da Araptılar. Yaratılıştan iri yapılı idiler. En uzunları yüz arşın, en kısaları altmış arşın idi. Ortaları da bu ikisi arasında idi. Onlardan herhangi bir adamın kafası kubbe gibiydi. Semûd'dan daha önce yaşamış olmalarına rağmen, âyette onlardan sonra anılışlarının sebebi, aşırı sapıklardan daha aşırı sapıkların anılmasına bir geçiş olması içindir.

«Uğultulu azgın bir fırtına ile yok edildiler.» Bu, batıdan esen rüzgârdır. Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Ben saba rüzgârı ile zafere ulaştım. Âd batı rüzgârı ile helâk oldu,"* buyurmuştur. [1]

"Uğultulu" diye ifadelendirdiğimiz *"sarsar"* kelimesi, eserken sesi kuvvetli veya çok soğuk, soğukluğu ile ekinleri ve bitkileri yakan anlamındadır. Çünkü *"es-sır"* kelimesi, şiddetli soğuk mânâsındadır. *"Azgın"* diye ifadelendirilen *"âtiye"* kelimesi de esmekte normal sınırları aşan rüzgâr anlamındadır.Sanki o, kendisiyle görevli olanın yanından fırlamış ve zaptedilmesi imkânsız olmuştur. Rüzgârlar Azrail'in yardımcıları, Mîkâil'in emri altındadır.

Rivayet edilmiştir ki: "Rüzgârlardan çıkan her şey mutlaka bir takdire göredir. Allah'ın Âd kavmine olan öfkesi artınca, bekçisinin kontrolünden çıkan bir rüzgâr onlara felâket getirmiştir. Bundan dolayı bu rüzgâra *"âtiye"* denilmiştir."

Âyetin anlamının şöyle olması da muhtemeldir: Bu rüzgâr, Âd kavmi üzerine gelen ve engellemek için bir binayı siper edinmek, bir dağa sığınmak, bir çukura gizlenmek gibi hiçbir çaresi bulunamayan bir rüzgârdır. Çünkü o

1- Hadisi Buhârî, Müslim ve *Müsned*de Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/262.

rüzgâr onları gizlendikleri yerden söküp çıkarıyor ve helâk ediyordu.

7. «Allah onu, yedi gece sekiz gündüz sürekli bir şekilde» peşpeşe veya nesillerini kesen kesiciler olarak **«üzerlerine musallat etti.»** *"Musallat etti"* diye ifade edilen *"sehhara"* kelimesinin mastarı olan *"teshîr"*, bir şeyi özel bir maksada zorla sevketmek anlamındadır. Âyetin mânâsı şöyledir: Allah Teâlâ bu nitelikteki rüzgârı, kâhir kudredi ile dilediği şekilde Âd kavmi üzerine musallat etti. Bu rüzgârın üç özelliği vardır. Bunlar:

1- Sürekli peşpeşe esmesi,

2- Üzerine uğradığı tüm bereketlerin kökünü kazıyıp, hayırları kesici olması,

3- Onların arkalarını (nesillerini) kesici olması. Kesici anlamında olmak üzere *"husûm"* denilmiştir. Kılıç, hasmın ulaşmak istediği düşmanlığı kesip uzaklaştırdığı için ona da *"husâm"* denilmiştir.

Âyetteki günler, Şevval ayının son sekiz gününün iki çarşambası arasındaki kocakarı soğuğudur.

«Öyle ki,» Ey Muhammed! -veya görme özelliği olan kişi!- o zaman onlarla beraber olsan **«sen o kavmi,»** Âd kavmini **«bu süre içerisinde»** o gecelerde ve gündüzlerde **«içi boş»** yere düşmüş, içleri yenmiş, içerisinde hiçbir şey olmayan **«hurma kütükleri gibi yere serilmiş görürsün.»** Yani onlar boylu boslu, iri kıyım ölüler olarak yere dökülmüşlerdir. Sanki içi boş dalsız hurma kütükleridirler. Onların bedenlerinde ruhları bulunmadığı için içi boş hurma kütüğüne benzetilmişlerdir.

Bir de şöyle denilmiştir: "Rüzgâr onların ağızlarından girer, karınlarında ne varsa hepsini dübürlerinden dışarı çıkarır. Onlar da içi boş hurma ağacı gibi olurlar."

Bu ifadeler, onların iri yaratılışlı, ve cüsseli insanlar olduklarına işaret eder. Bunun için: *"...Bizden daha kuvvetli kim var? dediler..."* (Fussilet: 15)

8. «Bak şimdi onlardan arda kalan bir şey görüyor musun?» Yani onların büyüklerinden ve küçüklerinden, erkeklerinden ve kadınlarından Müslüman olmadan kalan birini göremezsin. Bu sözün, kalan bir şahıs anlamında olması da caizdir.

وَجَآءَ فِرْعَوْنُ وَمَن قَبْلَهُۥ وَٱلْمُؤْتَفِكَٰتُ بِٱلْخَاطِئَةِ ﴿٩﴾ فَعَصَوْا
رَسُولَ رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً رَّابِيَةً ﴿١٠﴾ إِنَّا لَمَّا طَغَا ٱلْمَآءُ حَمَلْنَٰكُمْ
فِى ٱلْجَارِيَةِ ﴿١١﴾ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَآ أُذُنٌ وَٰعِيَةٌ ﴿١٢﴾

9. Firavun, ondan öncekiler ve altı üstüne getirilen beldeler hep o hatayı işleyegeldiler.

10. Rablerinin peygamberlerine isyan ettiler. Bunun üzerine O da kendilerini şiddetli bir şekilde yakalayıverdi.

11. Şüphesiz su kabardığında, sizleri gemide Biz taşıdık.

12. Tâ ki onu, sizin için bir ibret yapalım ve öğrenen kulaklar onu öğrensin.

9. Musa'nın **«Firavun,»**'u, -onun aşırı kibirinin son haddini ifade için sadece Firavun anıldı- **«ondan öncekiler»** Âd ve Semûd kavimlerinin dışında Firavun'dan önce yaşayan kâfirler **«ve altı üstüne getirilen beldeler»** Lût kavmi ve köyleri **«hep o hatayı»** -öldükten sonra dirilmeyi ve kıyameti inkâr da bu cümledendir- **«işleyegeldiler.»**

Allah Teâlâ, Lût kavminin köylerini üstlerine çevirdi. Bu çeviriş onları yere batırmakla oldu. O köyler beş tane idi. Bunlar; Sa'be, Sa'de, Amra, Düma ve Sedûm'dur. Bunlar köylerin en büyükleridir. Lût kavminin helâk ediliş sebebi, onların daha önce hiçbir âlemin işlemediği büyük kötülükler işlemiş olmalarıdır.

10. Her ümmet **«Rablerinin peygamberlerine»**, kendi peygamberlerine, yaptıkları kötü işlerden nehyettikleri zaman **«isyan ettiler.»** Bu âyette *"Pegamber"* sözü tekil kullanılmıştır ama, peygamberler anlamındadır. **«Bunun üzerine O da»**, Allah da **«kendilerini»** onlardan her bir kavmi ceza ile **«şiddetli bir şekilde yakalayıverdi.»** Onların cezası diğer kâfirlerin cezasından daha fazla idi. Çünkü günahları daha çirkindi.

Allah Teâlâ, Hz. Nûh'u yalanlayanları suda boğdu. Onlar, Nûh (a.s.)'la birlikte gemiye binenlerin dışında tüm yeryüzü halkı idi. Lût (a.s.)'un Medâin'ini emrettiği melekler vasıtasıyla yeryüzünden söktükten sonra rüzgârın sırtına yükledi. Sonra onları evirdi çevirdi, üzerlerine taş yağdırdı. Firavun'u ve ordusunu Kızıl Deniz'de veya Nil Nehri'nde boğdu. İşte tüm âsî milletler çirkin amellerine göre cezalandırıldılar. Uygun bir karşılık gördüler. Bütün bunlar Kureyşlileri korkutmakta ve onları yalanlamaktan sakındırmaktadır. Yine bunda akıl sahiplerini uyandıran ibretler vardır.

11. «Şüphesiz su kabardığında,» normal sınırları aştığında dünyadaki en yüksek dağın yirmi beş arşın daha üstüne kadar yükseldiğinde, ey insanlar! **«Sizleri»** atalarınızı -ki siz de onların sulplerindesiniz, dolayısıyla sanki bizzat taşınan sizlersiniz- **«gemide»** yani Nûh'un gemisinde **«Biz taşıdık.»** Âyetteki *"sizi taşıdık"* ifadesinde, taşıma ile edilen iyiliğe dikkat çekilmektedir. Çünkü babalarının kurtuluşu, onların doğumlarına sebeptir. *"Gemi"*, akan giden anlamına gelen "*câriye*" kelimesi ile ifade edilmiştir. Çünkü gemi suyun üstünde akar, gider. Onları taşımaktan murad, tûfan günleri bitene kadar suyun üstüne yükseltmektir.

Âyet şu anlamdadır: "Sizi su üstünde yürüyen gemilerde emrimizle ve korumamızla boğulmaktan muhafaza ettik." Bu ifade, onların kurtuluş kaynağının Allah'ın koruması olduğuna ve geminin sadece şeklî bir sebep olduğuna dikkat çekmektedir.

12. «Tâ ki onu,» mü'minleri kurtarmak ve kâfirleri boğmaktan ibaret olan fiili **«sizin için bir ibret»** yaratanın kudret ve hikmetine, kahrındaki kuvvete ve rahmetinin genişliğine bir delil **«yapalım ve»** öğrenilmesi gerekeni **«öğrenen»** yani anarak ve hakkında düşünerek öğrenmek şânından olan, onunla ameli bırakarak zayi etmeyen **«kulaklar onu öğrensin.»**

Öğrenmek anlamındaki "*el-va'yu*" kelimesi, aslında bilgiyi muhafaza etmek demektir. İnsanın bir şeyi kendisinin dışında bir kapta korumasına da *"îyâ"* denilir. Hz. Peygamber (s.a.v.). Hz. Ebû Bekir'in kızı Esma'ya şöyle buyurmuştur: "*Sen muhafaza etme (tutma), sonra Allah da sana karşı muhafaza eder (tutar.)*" [2] Şâirin şu beytinde de bu kelime aynı anlamda kullanılmıştır:

2- Hadisi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir. Lâfzı şu şekildedir: *"Allah yolunda harca, koruma (yani tutma, cimrilik etme) Allah da sana karşı korur (senden, ihsanını tutar.)"* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/473.

Üzerinden uzun zaman geçse bile hayır kalır.
Kötülük, muhafaza ettiğin en kötü azıktır.

Âyette "öğrenen kulaklar" denilmemiş, tekil ve belirsiz olarak "*öğrenen kulak*" denilmiştir. Bu, anılan kıssayı öğrenen, içinde tutan kulakların az olduğuna delâlet etmesi içindir. Yani bu kıssayı öğrenenler sadece insanlara anlatmak, onları kurtuluşun tek çaresi olan imana teşvik etmek, alçaltan küfürden sakındırmak için öğrenirler. Tâ ki kurtuluşa sebep olsunlar.

Keşşâf tefsirinde şöyle denilmektedir: "Tek bir kulak, Allah'tan gelenleri öğrendiği ve akıl ettiği zaman, Allah katında mahşerî bir kalabalık gibidir. Onun dışındakiler yer gök arasını bile doldursalar önemsenmezler."

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Allah'ın, kendisine öğrenen bir kalp verdiği kişi kurtulmuştur.*" [3]

Bilginlerden birisi âyette söz konusu olan kulağı şöyle açıklamıştır: "Bunlar, Allah'ın ezelde hitabını işittirdiği kulaklardır. Onlar Hak'tan olan her hitabı öğrenirler."

Ebû Hüreyre'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bana: 'Sen çok fazla hadis rivayet ediyorsun. Başkaları senin kadar rivayette bulunmuyor,' dediler. Şu cevabı verdim: 'Şüphesiz muhacirler ve ensar mallarının işleriyle meşguldüler. Bense fakir bir adamdım. Rasûlüllah'tan hiç ayrılmaz, azığıma kanaat ederdim. Birgün efendimiz bana şöyle buyurdu: "*Bir kimse, ben sözümü bitirene kadar elbisesini yayar sonra toplarsa benim her söyleyeceğimi öğrenecektir.*" Ben siyah beyaz çizgili elbisemi üzerime yaydım, o sözünü bitirince göğsümün üzerine topladım. Ondan sonra Rasûlüllah'ın sözlerinden hiçbir şey unutmadım. [4]

فَإِذَا نُفِخَ فِي ٱلصُّورِ نَفْخَةٌ وَٰحِدَةٌ ﴿١٣﴾ وَحُمِلَتِ ٱلْأَرْضُ وَٱلْجِبَالُ
فَدُكَّتَا دَكَّةً وَٰحِدَةً ﴿١٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ ٱلْوَاقِعَةُ ﴿١٥﴾

3- Hadisi Beyhakî: "*Kendisine ... kalp rızık olarak verilen kurtulmuştur.*" lâfzıyla tahrîc etti. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 215.
4- Hadisi Buhârî, Müslim ve Tirmizî *Kitâbu'l-İlm*'de tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/21. Buradaki rivayet mânâ olarak alınmıştır.

وَٱنشَقَّتِ ٱلسَّمَآءُ فَهِىَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ ﴿١٦﴾ وَٱلْمَلَكُ عَلَىٰٓ أَرْجَآئِهَا ۚ
وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَٰنِيَةٌ ﴿١٧﴾ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ
لَا تَخْفَىٰ مِنكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾

13. Sûra bir üfürüş üfürüldüğü zaman,

14. Yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine bir kere vuruluşta darmadağın olduğu zaman,

15. İşte o gün olan olur.

16. Ve gökyüzü yarılır. O gün o, zayıftır.

17. Melekler de onun etrafındadır. O gün Rabbinin Arş'ını, onların üstünde sekiz melek yüklenir.

18. O gün (Allah'a) arzolunacaksınız. Size ait hiçbir sır gizli kalmaz.

13. «Sûra bir üfürüş üfürüldüğü zaman...» Önceki âyetlerde kesin olan kıyameti yalanlayanların helâk edilmesi ile şânının büyüklüğü belirtildikten sonra bu âyetle bizzat kendisinin ve nasıl kopacağının izahına başlanılmıştır.

"Üfürme", ağızdan nefes çıkarmadır. *"Sûr"* da, göklerden daha geniş, nurdan bir boynuzdur. Onu Allah'ın emri ile İsrâfil üfler. Çok büyük bir ses çıkar. İnsanlar bu sesi işitince Allah'ın diledikleri hariç hepsi ölürler. Bu âyette murad olunan, birinci üfleyiştir. Bu sûra üflenince canlı hiçbir şey kalmaz ölür, âlem harap olur. Âyette *"vâhide"* denilmesi tekid içindir. Çünkü *"nefha"* zaten sadece bir kez olur.

14. «Yeryüzü ve dağlar» ilâhî bir kudretle yerlerinden sökülüp **«kaldırılıp»** peşinden akıp giden kum yığını ve tozduman olana kadar, tekrara ihtiyaç duymadan **«birbirine bir kere vuruluşta darmadağın olduğu zaman,»**

15. «İşte o gün olan olur.» Kıyamet kopar. Bu âyette geçen *"vâkıa"* kelimesi de kıyametin isimlerinden birisidir. Vukûu kesin olduğu için bu adı almıştır. Yani durum böyle olunca vaadolunduğunuz kıyamet kopar. Yahut da mana şudur: "Büyük musîbet iner." O da kıyamet çığlığıdır. Bu cümle, yukarıdaki *"sûra bir üfürüş üfürüldüğü zaman..."* âyetinin cevabıdır.

16. «Ve gökyüzü yarılır.» Allah'ın murâd ettiği büyük bir iş için yani meleklerin inmesi için açılır. Bir başka âyette şöyle buyurulmuştur: *"O gün gökyüzü beyaz bulutlar halinde parçalanacak ve melekler bölük bölük indirilecektir."* (Furkân: 25) İşte bu sebeple **«O gün o»** gökyüzü, **«zayıftır.»** Sıkı ve sağlamken, kuvveti düşük sarkık bir hâl alır.

17. «Melekler de onun», gökyüzünün **«etrafındadır.»** Yani barınakları olan gökyüzü yarılır, onlar da onun kenarlarına köşelerine sığınırlar. Bu, Allah Teâlâ'nın gelmesinden önce olur. İnsanlar cehennemden korkarak kaçtıkları zaman, melekleri saf saf dizilmiş bir vaziyette görürler. Onları geçemezler. Melekler onları kovarlar. **«O gün Rabbinin Arş'ını,»** -o, büyüklüğünü Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği büyük bir cisimdir. Çünkü onun ufuklardaki durumu, bedendeki kalp gibidir- **«onların»,** etrafta olan meleklerin **«üstünde sekiz melek yüklenir.»**

Rivayet edildi ki: "Bu sekiz meleğin, ayakları yedi kat yerin dibindedir. Arş, başları üzerindedir. Onların başları öne eğik, Allah'ı tesbih eder haldedirler." Dahhâk'tan gelen rivayete göre onlar, meleklerden sekiz saftır. Sayılarını Allah'tan başka kimse bilmez. Azamete ve heybete daha uygun olduğu için ilk izah, en münasip olanıdır.

18. «O gün (Allah'a) arzolunacaksınız.» Yani sorgulanacak, hesaba çekileceksiniz. Sorgulama, durumlarının bilinmesi için askerin sultana arzedilmesine benzetilerek, arz kelimesi ile ifade edilmiştir.

Rivayet edildiğine göre, kıyamette üç arz vardır. Bunların ikisi özür beyanı, delil getirme ve azarlama arzıdır. Üçüncüsünde ise kitaplar açılar. Kurtuluşa eren, kitabını sağından; helâk olacak olan da solundan alır.

«Size ait hiçbir sır gizli kalmaz.» Yani sırlarınızdan hiçbirisi Allah'a gizli kalmaksızın arzolunursunuz. Arz, durumu açığa çıkarmak ve adaletteki mükemmeliyeti göstermek içindir. O halde bu, kıyamet günü insanlara karşı gizli olmaz. Nitekim bir âyette: *"O gün sırlar ortaya dökülecek."* (Târık: 9)

buyurulmaktadır.

Keşşâf yazarı Zemahşerî şöyle der: "Bu âyette geçen *'hâfiye'* kelimesi, dünyada Allah tarafından gizlenen hâl, sır anlamındadır. *'Sirrun'* ve *'serîre'* ise gizlenen, örtülen anlamındadır. Kıyamet gününde mü'minlerin durumları açığa çıkınca sevinçleri artar. Başkalarının durumları açığa çıktığında ise keder ve utanç meydana gelir. Âyet-i kerime, insanları günah işlemekten menetmekte son derece etkilidir. Çünkü günah kişiyi yaratıklar arasında rüsvay eder. İnsanın kalbi öyle bir durumda olmalı ki, bir tabağa konulup da insanlar arasında dolaştırılsa, içerisinde utanç verecek hiçbir şey bulunmasın. İşte bu, ihlâslı ve fedakâr kişilerin özelliğidir."

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ
فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ ﴿١٩﴾ إِنِّي ظَنَنتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ ﴿٢٠﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴿٢١﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿٢٢﴾ قُطُوفُهَا
دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾

19-20. Kitabı sağ eline verilen der ki: "İşte, alın kitabımı okuyun, doğrusu ben hesabımla karşılaşacağımı kesin biliyordum."

21-23. Artık o, meyveleri (almak isteyenlere) yakın, yüce bir cennette hoşnut olacağı bir hayat içindedir.

24. Geçmiş günlerde yaptıklarınıza karşılık âfiyetle yeyin, için.

19-20. Kitabı sağ eline verilen der ki:» Bu âyet, önceki âyetteki arz olayının detayıdır. *"Kitaptan"* maksat, Hafaza melekleri tarafından yazılan ve içerisinde en ince teferruatına kadar ameller bulunan yazılı vesikalardır. Bu gruptakilerin kitaplarının verilme yönü, kendilerine saygı için *"sağ taraf"* di-

ye belirtilmiştir. Çünkü sağ, mübarek ve uğurlu sayılır. Bunlardan maksat, iyi halli olan mü'minlerdir. Çünkü onların Allah katında bir dereceleri vardır.

«**'İşte,**» ey ailem, arkadaşlarım «**alın kitabımı**», alın «**okuyun,**» der. Bunu sevincinden dolayı söyler. Çünkü kitabı sağ tarafından verilince bilir ki o, cehhenmeden kurtulan, cenneti hakedenlerdendir. Başkaları da elde ettiği bu sonuca sevinsinler diye bunu açıklamak ister.

"Kitâbiyeh" kelimesinin sonundaki *"hâ"* harfi, vakf, istirahat ve sekt içindir. Dolayısıyla normalde durulduğunda okunur, geçildiğinde okunmaz. Çünkü bu harf, üzerinde durulan harfin harekesini korumak için getirilmiştir. O halde durulduğu zaman kalıp, geçildiğinde düşürülmesi gerekir. Şu kadar var ki, yedi kurranın hepsi bu harfin ister durulsun, ister geçilsin her yerde sabit kalacağı konusunda hemfikirdirler. Bunu, ilk mushafın yazısına uyarak, vaslı (geçmeyi), durma yerine tutarak söylemişlerdir. Zira bu harf, Kur'an-ı Kerim'in her tarafında sabit tutulmuştur. Bunlar: *"Kitâbiyeh, hısâbiyeh, mâliyeh, sultâniyeh"* (Kâria sûresindeki) *"mâhiyeh"* kelimeleridir. Böylece anlaşılmış oluyor ki, vasl-halindeki genel kuralı bozmamak için vakfı tercih müstehaptır. Çünkü vasl halinde o harfin isbatı, mushaftaki hatta itibarla olmaktadır. Bu *"hâ"* ancak sakin olur. Hareke verilmesi hatadır. Zira harekeli harf üzerinde vakf caiz değildir. *"Sekt hâ"* sı (hâu's-sekt) Kur'an'da yedi yerdedir. Bunlar: "*Lem yetesenneh*" (Bakara: 259), "*Fe bi hüdâhümüktedih*" (En'am: 90), "*Kitâbiyeh*" (Hâkka: 19), "*Hısâbiyeh*" (Hâkka: 20,26), "*Mâliyeh*" (Hâkka: 28), Sultâniyeh" (Hâkka: 29), "*Mâhiyeh*" (Kâria: 10) tir.

"*el-kâdiyeh*", "*hâviyeh*", "*âliyeh*", "*dâniyeh*" ve benzeri kelimelerdeki *"hâ"*ise müenneslik (dişilik) *"hâ"* sıdır. Onlar üzerinde durulur.

«**Doğrusu ben hesabımla karşılaşacağımı kesin biliyordum.'**» Buradaki hesap, muhasebe manasınadır. O, kulların amellerini ister hayır olsun, ister şer olsun âhirette sayıp dökmektir. Âyetin anlamı şudur: Ben bildim ve yakînen inandım ki, ilâhî hesap divanında hesabımı karşımda bulacağım ve âhirette hesaba çekileceğim.

Kur'an'ın birçok yerinde "*zan*" kesin bilgi anlamında kullanılır. Şu âyetlerde "*zan*" kökünden gelen kelimeler bu kabildendir: *"...Allah'a kavuşacaklarını kesin bilenler ise şöyle dediler..."* (Bakara: 249) Onlar âhirete inanan mü'minlerdir. *"...Davud kendisini denediğimizi bildi de Rabbine istiğfar etti..."* (Sâd: 24) Yani kuvvetli âlametle kesin olarak bildi ve inandı.

Keşşâf tefsirinde şöyle denilmektedir: "Âdetlerde ve ahkâmda galip, ilim makamında olduğu için zan, ilim makamına tutulmuştur. Meselâ kesin gibi zannediyorum ki iş şöyle şöyledir, denilir."

21-23. «**Artık o,**» yani kitabı sağ tarafından verilen «**meyveleri**» almak isteyenlere «**yakın,**» ayakta duranın, oturanın ve yatanın hiç yorulmadan uzanıp alabileceği bir mesafede, ağzına yaklaşmasını istediğinde yaklaşır. Dünya meyveleri ise böyle değildir. Çünkü onların toplanmasında ve elde edilmesinde çok defalar meşakkat ve yorgunluk bulunur. Ancak elin faaliyetiyle yenilebilir. «**Yüce bir cennette**» yeri yüksekte olan, çünkü o, gökyüzündedir. Cehennem de yerin dibinde olduğu için alçaktır. Ya da maksat, yüksek derecelerde ve binalardadır. «**Hoşnut olacağı**» içerisinde yaşayan kişinin razı olacağı «**bir hayat içindedir.**» *"Hayat"* diye ifade edilen "*îşe*" kelimesi, bir yaşama biçimi anlamındadır. "Meâş" ve "meîş" de aynı anlama gelirler. Kişinin yaşantısı ona bağlı olduğu için maîşet kelimesi de bu kökten türemedir. Hz. Peygamber (s.a.v.): "*Ey Allah'ım! Âhiret hayatından başka hayat yoktur,*" buyurmuştur. [5]

O hayattan şu üç şeyi içine aldığı için razı olunur:

1- İçerisinde zerre miktarı kötülük ve kir bulunmayan sırf menfaat oluşu,

2- Sürekli olup, kaybolmasının ve son bulmasının beklenmemesi,

3- Ondan razı olan kişiyi yüceltme ve ona ikram kasdının bulunması.

Kitabı sağ tarafından verilenin yaşantısı bu üç özelliği içerisine alır. Dolayısıyla tam anlamıyla razı olunan bir hayattır.

İbnü Abbas cennette bu hayatı yaşayanları şöyle tefsir eder: "Yaşarlar, ölmezler. Sıhhatlidirler, hasta olmazlar. Nimetlenirler ve ebediyyen fakirlik görmezler."

24. Dünyada «**geçmiş günlerde yaptıklarınıza**» ve daha önce yaptığınız sâlih amellerinize «**karşılık âfiyetle**» kolayca, hiç yutkunma zorluğu çekmeden «**yeyin, için.**» Âyetteki emir, bu fiillerin mübahlığına ve ikram olduğuna delâlet içindir. Bir teklif değildir. Âhiretin teklif yeri olmayışının za-

5- Hadisi Buhârî, Müslim ve Tirmizî Sehl b. Sa'd'den şu lâfızla rivayet etmişlerdir: "Biz hendek kazıp, toprağı omuzlarımızda taşırken Rasûlüllah yanımıza geldi ve: "*Allah'ım! Âhiret hayatından başka hayat yoktur. Muhacirleri ve ensarı bağışla.*" buyurdu. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/268.

ruri sonucu olarak böyle anlaşılmalıdır. Yemekle içmek birbirinden hiç ayrılmayan şeyler oldukları için, âyette ikisi birlikte anılmıştır. Bu yüzden başka yerlerde zikredilmiş olsa da burada elbiseler anılmamıştır. Kitabı sağ eline verilenlere orada: "Cennetin yemeğinden, meyvelerinden yiyiniz. İçeceklerinden de içiniz," denilir.

Âyetteki "*geçmiş günlerde yaptıklarınız*" dan maksat, Mücahid'e göre, oruç tutulan günlerdir. O zaman mana şöyle olur: "Oruç tuttuğunuz günlerde, özellikle sıcak günlerde, Allah rızası için yemeyi, içmeyi terketmenize mukabil, âfiyetle yiyiniz, içiniz."

Büyüklerden bir zat, birinin rüyasında görülmüş. Kendisine: "Allah sana ne yaptı?" diye sorulmuş. Şu karşılığı vermiş: "Rahmetle davrandı. Ey yemeyen kişi, ye! İçmeyen kişi, iç!" dedi. "Ey okumak için geceyi bölen, ye!" demedi. "Ey savaş günü sebat gösteren, iç!" demedi. Çünkü bu, hikmetin gereği değildir.

Rivayet edildiğine göre Allah (c.c.) şöyle buyurur: "Ey sevdiklerim! Dostlarım! Size dünyada uzun uzun baktım. İçeceklerden uzak durduğunuz için dudaklarınız çatladı. Gözleriniz çukurlaştı, karınlarınız çekildi. Artık bugün nimetlerinizin içinde olunuz. Geçmiş günlerde yaptıklarınıza karşılık yiyiniz, içiniz." [6]

وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَهْ ﴿٢٥﴾
وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ﴿٢٦﴾ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ﴿٢٧﴾ مَا أَغْنَىٰ
عَنِّي مَالِيَهْ ﴿٢٨﴾ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ ﴿٢٩﴾ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ﴿٣٠﴾
ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ﴿٣١﴾ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ

6- İbnü'l-Münzir, Yusuf b. Yakub'dan: "*Bana ulaştı ki, kıyamet günü geldiği zaman...*" diye başlayan bir lâfızla tahric etti. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/262.

﴿٣٢﴾ إِنَّهُۥ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ
ٱلْمِسْكِينِ ﴿٣٤﴾ فَلَيْسَ لَهُ ٱلْيَوْمَ هَٰهُنَا حَمِيمٌ ﴿٣٥﴾ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا
مِنْ غِسْلِينٍ ﴿٣٦﴾ لَّا يَأْكُلُهُۥٓ إِلَّا ٱلْخَٰطِـُٔونَ ﴿٣٧﴾

25. Kitabı sol eline verilen ise, der ki: "Keşke bana kitabım verilmeseydi.

26. Ve hesabımın ne olduğunu bilmeseydim.

27. Keşke o (tattığım ölüm) kesin bir son verici olsaydı.

28. Malım bana hiçbir fayda vermedi.

29. Saltanatım da benden (alınıp) yok oldu."

30. "Onu yakalayın da bağlayın.

31. Sonra onu atın cehenneme.

32. Sonra da boyu yetmiş arşın olan bir zincirle oraya sokun.

33. Çünkü o, Yüce Allah'a inanmıyordu.

34. Yoksula yemek vermeye teşvik etmiyordu.

35. Bu yüzden bugün onun için orada candan bir dostu yoktur.

36. Ğıslînden başka yiyecek de yoktur.

37. Onu günahkârlardan başkası yemez."

25. «Kitabı sol eline verilen ise,» onu alır ve içerisindeki kötü amelleri görür, kederle, üzülerek ve içerisindekinden korkarak **«der ki:»** Ey mahşer halkı! **«'Keşke bana»** bütün kötülüklerimi toplayan **«kitabım verilmeseydi.»** Böylelerine kitaplarının soldan verilmesi kendilerine hakaret içindir. Çünkü sol, uğursuz kabul edilen yöndür. Zira kişi, sol eli arkasına bükülerek yakalanıp götürülür.

26. «**Ve**» kötü sonucunu görünce yine der ki: «**Hesabımın ne olduğunu bilmeseydim.**»

27. «**Keşke o**» tattığım ölüm -her ne kadar daha önce ölüm anılmamış olsa da makamın delâletiyle anılmış gibi olduğu için "o" zamiri, ölüm yerine kullanılmıştır. Bu âyette üzüntüyü açığa vurmak ve temenni tekrar edilmiştir.- «**kesin bir son verici olsaydı.**» Yani benim hayatıma ve işime son verseydi, ben bir daha diriltilmeseydim, der. Kitabını gözden geçirdiğinde, ilk ölümün devam etmesini, hesap için diriltilmemesini, başına gelen utanç ve kötü akıbetle karşılaşmamayı temenni eder. Keşke şu hâl, benim işimi bitiren hâl olsaydı diyerek, o hâlinin yerinde hayata kesin son veren bir ölümün olmasını temenni eder. Bunu, içinde bulunduğu hâlin, ölümden daha acı olduğunu görünce söyler. Halbuki o, dünyada iken, en kötü olarak ölümü bilirdi. Bir şâir şöyle der:

Ölümden daha şerli bir şey! Öyle ki onunla karşılaştırsan,
Ölüm çok büyük bir şey olduğu halde ölümü temenni edersin.

28. «**Malım**» yani dünyada bana ait olan mallarım ve taraftarlarım «**bana hiçbir fayda vermedi.**» *"Fayda vermedi"* diye mânâlandırılan *"mâ eğnâ"* terkibi, *Keşşâf* adındaki tefsirde, inkâr anlamı taşıyan bir soru olarak algılanmış ve: "Bana ait olan zenginlik, bana ne fayda verir ki? Ömrümü onun uğrunda feda edip, tükettim," şeklinde açıklamıştır. Bunun anlamı şudur: Dünyada topladığım mallar, âzâba karşı hiç bir fayda vermedi. Benden azabı gidermedi. Bana fayda vermek şöyle dursun, âhiretten alıkoydu ve zarar verdi. Bu mânâ şu âyetlerdeki anlama uygun düşmektedir: *"O helâk olduğu zaman malı kendisini kurtaramaz."* (Leyl: 11) *"Onu malı ve kazandığı şey kurtarmadı."* (Leheb: 2) *"...Kazandıkları şeyler de, Allah'ı bırakıp edindikleri dostlar da onlara hiçbir fayda vermez..."* (Câsiye: 10)

29. «**Saltanatım da benden**» alınıp «**yok oldu.'**» Saltanat, otorite imkânı demektir. Sultan kelimesi bu kelimeden türemedir. Yani benim mülküm ve insanlar üzerindeki otoritem ve hakimiyetim yok oldu. Muhtaç ve düşkün bir halde kaldım.

30. Allah o gün, cehennemde azap etmekle memur olan cehennem meleklerine yani zebanilere: «'**Onu yakalayın da bağlayın.**» Yani Rabbine isyan eden bu adamı yakalayın, ellerini demir bukağı ile boynuna toplayıp bağlayın. Başı hareket etmesin, buyurur.

Fıkıhta, bir adamın kölesinin ellerini boynuna bağlaması, mekruh sayılmıştır. Çünkü bu cehennem ehlinin cezasıdır.

31. «Sonra onu atın cehenneme.» Cehennem kelimesinin fiilden önce anılması, atma işinin sadece cehenneme mahsus olduğuna işaret eder. Yani onu başka yere değil, sadece cehenneme atın. Sadece cehennemde yakın. O cehennem en büyük ateştir. Böylece ceza, günaha uygun düşer de insanlara büyük görünür.

32. «Sonra da boyu yetmiş arşın olan» ateşten **«bir zincirle oraya sokun.»** Âyetteki *"feslükûhü"* fiilinin mastarı olan "silk" bir kimseyi ip, bağ ve başka bir şeyle sokmak demektir. Günahkâr kişiyi yakalamak, elini boynuna bağlamak, cehenneme atmak ve bu nitelenen zincirle sokmak konusunda emredilenler birbirini takip etmekle birlikte, son emir, kendisinden öncekilerden daha şiddetli daha korkutucudur. Âyetin anlamı şudur: Kişinin bedenine zincir sararak, çepeçevre kuşatarak cehenneme atınız. İnsan o zincirin içerisinde sıkışır, tahammülsüz kalır.

Âyette geçen *"zirâ - arşın,"* kelimesi konusunda müfessirlerden birisi şöyle der: "O, bildiğimiz arşındır. Tanıdığımız ve elde edebildiğimiz bir şeyle hitap olunduk."

Hasan Basrî ise: "Buradaki *'arşın'*ın ne olduğunu Allah bilir," der.

Ka'b'dan şöyle dediği nakledilmiştir: "Dünyadaki demirlerin tümü toplansa, âhiretteki o zincirin bir halkasına denk olmaz. Onun bir halkası bir dağın üzerine konulsa, dağ kurşun gibi erir. Zincir kişinin ağzından girer, arkasından çıkar. Fazlası boynuna ve bedenine dolanır. Onunla kendisi ile şeytanı arası yaklaştırılır."

Ben derim ki: Bu, kâfirin azabıdır. Çünkü hadiste geldiği üzere onun cesedi, bir tarafından bir tarafı üç günlük yol mesafesi büyüklüğündedir. Azı dişi, Uhud Dağı kadardır.

Anlatıldığına göre bir genç, sabah namazında şeyhlerden birinin arkasında cemaate iştirak etti. Bu şeyh Hâkka sûresini okudu. Üzerinde durduğumuz otuz ve otuz birinci âyetlere gelince genç bir çığlık attı ve bayılıp yere düştü. Şeyh namazı tamamlayınca: "Bu kim?" dedi. Şeybe: "Allah'tan korkan sâlih bir genç. Onun, yaşlı bir annesi var, bu oğlundan başka kimsesi yok," dediler. Bunun üzerine Şeyh: "Onu kaldırıp yüklenin de annesine gö-

türelim," dedi.

Cemaat şeyhin dediğini yaptı. Annesi bunu görünce feryad etti, döndü ve: "Oğluma ne yaptınız?" dedi. "Biz bir şey yapmadık. Ama o, cemaate katıldı. Kur'an'dan korkutucu bir âyet duydu, onu dinlemeye dayanamadı. Bu Allah'ın emri iledir," dediler. Kadın: "O, hangi âyet? Onu okuyun da ben de dinleyeyim," dedi. Şeyh o âyeti okudu. Âyet gencin kulağına ulaşınca tekrar bir nârâ attı. Allah'ın emri ile onun rûhu çıktı. Anne bunu görünce o da cansız yere yıkıldı.

33. «Çünkü o,» sanki, "O ne ne yapmış ki bu şiddetli azapla azap ediliyor?" diye soruldu da şöyle cevap verildi: **«Yüce Allah'a inanmıyordu.»** Allah'ın büyüklükle, yücelikle nitelenmesi, sadece O'nun büyüklüğe müstehak olduğunu bildirmek içindir. Büyüklüğü ve yüceliği kendisine nispet eden kişi, cezaların en büyüğünü haketmiştir.

34. «Yoksula yemek vermeye teşvik etmiyordu.» Yani kendi malından vermek ve yedirmek şöyle dursun, ailesini ve başkalarını bile fakire yemek yedirmeye teşvik etmiyordu. Âyette yapmamanın değil de teşvik etmemenin zikredilmesi, teşviki terkeden böyle olursa, fiili terkedenin nasıl olacağının bilinmesi içindir. Yani o daha şiddetlidir.

Âyette fakiri yardımdan mahrum etmek, küfürle yanyana getirildi. Bu, onun günahının büyüklüğüne delâlet etmesi içindir. Bu, şu âyette belirtildiği üzere kâfirlerin özelliğidir: "*Zekâtı vermeyen müşriklerin vay haline!*" (Fussilet: 6-7) İmam Şâfiî bu âyetle, kâfirlerin şeriatla mükellef oldukları hükmünü çıkarmıştır.

İbnu'ş-Şeyh şöyle demiştir: "Bu söz, kâfirlerin dinin hükümleri ile mükellef olduklarına delildir. Bu, onların namaz kılmamak, zekât vermemek, yasaklardan ve günahlardan kaçınmamak gibi fürûâta uymadıkları zaman cezalandırılacakları anlamındadır. Yoksa kâfir oldukları halde bu amelleri yapmakla mükellef oldukları mânâsında değildir. Çünkü kâfirler kendilerinde eda ehliyeti olmadığı için bu mânâda mükellef değildirler. Çünkü eda ehliyeti, bir fiili yapmakla sevabı haketmeye bağlıdır. Kâfirlerin amellerine ise sevap yoktur. Vücûp ehliyeti (hak ve sorumluluk sahibi olma ehliyeti) -fıkıh usulünde belirtildiği üzere- eda ehliyetini gerektirmez. Yani kişi vücûp ehliyetine sahip olduğu halde, eda ehliyetine sahip olmayabilir."

Velhasıl kâfirler, fürû ile sadece cezalandırılma konusunda muhataptırlar.

Rivayet edildiğine göre Ebu'd-Derdâ (r.a.) hanımını, fakirler için çorbanın suyunu çok koymayı, teşvik eder ve: "Zincirin yarısını imanla çıkardık. Geriye kalan kısmını yedirmek ve yedirmeye teşvikle çıkaramayacak mıyız?" derdi.

35. «Bu yüzden bugün» kıyamet günü **«onun için orada»** yani yakalanıp bağlanılan yerde **«candan bir dostu»** kendisini koruyacak, müdafa edecek, kederine ortak olacak nesep veya dostluk yönünden bir yakını **«yoktur.»** Çünkü onun dostları onu korur görünürler ama ondan kaçarlar. Nitekim Allah Teâlâ: *"Akraba, akrabanın hâlini sormayacak."* (Meâric: 10) buyurmuştur. Bu, onun rahmetten mahrum olduğunu bildirmek ve yakalamaya teşvik için zebanilere söylenen sözün devamıdır.

36. «Ğıslînden başka yiyecek de yoktur.» *"Ğıslîn,"* kumaş ve benzeri şeylerden yıkandığında çıkan kirdir. Mânâ şudur: "Onlar için cehennemliklerin kirinden ve ateşin hararetinin gücünün sıkmasıyla bedenlerinden akan irinden başka yiyecek yoktur. Rivayet edildiğine göre: *"O irinden bir damlası yeryüzüne düşse, insanların yaşamaları için gereken her şeyi bozar. Yiyeceklerinin nasıl olacağını sen hesap et."* (7)

37. «Onu», bu kirli suyu **« günahkârlardan»**, müşriklerden **«başkası yemez.'»** Âyette günahkâr, *"hâtı'"* kelimesi ile ifade edilmiştir. *Hâtı'*; bile bile doğru olanın aksini yapandır. Yanlışlıkla hata edene yani, doğru yapmak istediği halde kasdının dışında hata edene *muhtî* denilir. "Müctehid hata da eder, isabet de eder," sözü ikinci anlamdadır.

فَلَآ أُقْسِمُ بِمَا

تُبْصِرُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا لَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّهُۥ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ

7- Hadisi Tirmizî: *"Eğer zakkûmun bir damlası dünyaya damlasa..."* lâfzıyla tahrîc etmiştir. Tirmizî hadise hasen sahih demiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/516.

﴿٤٠﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ ۖ قَلِيلًا مَّا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ ۚ
قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٣﴾
وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ﴿٤٥﴾
ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ
حَاجِزِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ
مِنكُم مُّكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾
وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ ﴿٥١﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٥٢﴾

38-39. Gördüklerinize ve görmediklerinize yemin ederim ki,

40. Şüphesiz o, şerefli bir peygamberin sözüdür.

41. O, bir şâir sözü değildir. Siz ne kadar az inanıyorsunuz!

42. O, bir kâhin sözü de değildir. Siz ne de az düşünüyorsunuz!

43. O, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir.

44. Eğer o, Bize isnaden bazı sözler uydurmuş olsaydı,

45. Elbette onu kıskıvrak yakalardık.

46. Sonra da onun kalp damarını koparırdık.

47. Sizden hiçbiriniz de buna mani olamazdınız.

48. Şüphesiz o, takva sahipleri için bir öğüttür.

49. İçinizden yalanlayanların bulunduğunu da kuşkusuz biliyoruz.

50. Kuşkusuz o (Kur'an,) kâfirler için bir pişmanlık vesilesi olacaktır.

51. Şüphesiz o, kesin gerçektir.

52. O halde, Rabbini yüce adıyla tesbih et!

38-39. «Gördüklerinize ve görmediklerinize yemin ederim ki,» bu çok büyük bir yemindir. Çünkü genelleme yoluyla tüm varlıklar üzerine edilmiştir. Çünkü varlıklar ya görülürler, ya da görülmezler. Hiçbirisi bu iki özelliğin dışında değildir. Görünenler, müşahade edilenlerdir. Görünmeyenler de gâib olanlardır. Dünya, âhiret, cisimler, ruhlar, insanlar, cinler, yaratıklar, yaratan, açık ve gizli tüm nimetler ve daha başka her şey bu iki sözcüğün kapsamına girerler.

Şeyh Necmüddîn şöyle der: "*Gördükleriniz*'den maksat, zâhirî gözlerle his ve müşahade edilenlerdir. *Görmedikleriniz*'den maksat da bâtınî gözlerle farkedilen, gayb âlemindekilerdir."

Hüseyin de bu iki terimi şöyle açıklar: "*Gördükleriniz*, Allah'ın Levh'den ve kalemden meleklerine gösterdikleri; *görmedikleriniz* de, kendi bilgisinde kalmasını tercih edip, hakkında kalemin oynamadığı şeylerdir. Bunları melekler de bilmezler. Allah'ın yaratıklar için açığa çıkardığı sıfatları, yaptıklarından onlara gösterdikleri ve ilminden onlar için açıkladıkları, onlardan gizlediklerinin yanında, dünya ve âhirete nispetle bir zerre gibidir. Eğer Allah gizlediği şeylerin tümünü açıklasaydı, yaratıklar bırakın onları öğrenip taşımak, onlardan dolayı erirlerdi."

40. «Şüphesiz o» Kur'an, Allah katında değerli olan **«şerefli bir peygamberin sözüdür.»** Onun her dediği de haktır. Nitekim Allah Teâlâ: "*O, kendi arzularına göre konuşmaz,*" (Necm: 3) buyurmuştur. Âyette söz, peygambere nispet edilmiştir. Çünkü "peygamberin sözü" denilince mutlaka bir göndericinin bulunduğu anlaşılır. O zaman da peygamberin okuduğunun, gönderenin sözü olduğu, peygamberin sadece bir tebliğciden ibaret bulunduğu, belli olur. Burada, sözle peygamber arasındaki tamlama, sözün sadece

tebliğ bakımından peygambere ait olduğuna işaret eder. Çünkü peygamberin işi, kendisinden bir şey ortaya koymak değil, kendisini gönderenin sözünü aktarmaktır.

Buradaki *"peygamber"*den murad, Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. Sonraki âyetlerdeki elçi (Rasûl) ye mukabil olarak getirilmiş olan; *"şâir"* ve *"kâhin"* sözleri buna delildir. Çünkü mânâ, onun bir şâir veya kâhin olmayıp peygamber olduğunu ispata yöneliktir. Müşrikler Cebrâil'e hiç şâir veya kâhin demediler ki, onun şâir ve kâhin olmadığını ispata gerek duyulsun.

Bir görüşe göre de âyetteki *"peygamber"*den maksat Cebrâil (a.s.)'dir. O zaman mana şöyle anlaşılır: O Kur'an, değerli bir elçi olan Cebrâil'in sözüdür, sizin şâir ve kâhin olduğunu zannettiğiniz ve iddia ettiğiniz Muhammed (s.a.v.)'in sözü değildir. Bu durumda maksat, Kur'an'ın hak olduğunu ve Allah katından geldiğini ispattır.

Özetle denilebilir ki: Kur'an, gerçekten Allah kelâmıdır. Onu Levh-i Mahfuz'da açığa çıkarmıştır. Onu semalardan yere indirdiği ve son peygambere okuduğu için mecazî manada Cebrâil'in sözüdür. Hz. Peygamber onu halka açıkladığı, insanları ona inanmaya çağırdığı ve peygamberliğine delil saydığı için de mecazî manada peygamberin sözüdür.

41. «O » sizin bazan iddia ettiğiniz gibi **«bir şâir sözü değildir. Siz ne kadar az inanıyorsunuz!»** Siz Kur'an'a ve onun Allah kelâmı olduğuna veya peygambere ve onun Allah tarafından gönderildiğine inanmazsınız. Âyetteki *az*'lık, *yok*'luktan kinayedir. Bu, seni ziyarete hiç gelmeyen birisine: "Ne kadar da az geliyorsun!" demene benzer. Aslında maksadın, hiç gelmediğini söylemektir. Âyette belirtilen iman azlığından maksadın, mü'minlerin azlığına itibarla olması da caizdir. O zaman: "Sizden ancak az bir kısmı iman ediyor," manası anlaşılır. Aşağıda gelecek olan diğer benzer ifadeler de bu açıklamaya kıyaslanarak anlaşılmalıdır.

42. «O,» bazı zamanlarda da iddia ettiğiniz gibi **«bir kâhin sözü de değildir.»** Onların hak olan Kur'an ve doğru olan peygamber hakkındaki yalan sözlerini iptal etmekte mübalâğa olsun diye "*söz*" iki âyette tekrar edilmiştir. Yoksa ikincisinde zamir kullanılabilirdi.

"*Kâhin*", ileride olacak olan olaylardan haber veren, sırları bildiğini ve gayba ait bilgileri mütâlaa ettiğini iddia eden insandır. Geleceğe ait haberleri haber veren *arrâf* gibidir. Bu iki sanat, hem hata edebilen, hem de isabet edebilen zanna dayandıkları için Hz. Peygamber (a.s.): "*Kim bir arrâfa veya*

kâhine gelir de onun dediğini tasdik ederse, Allah'ın Muhammed (a.s.)'e indirdiğini inkâr etmiş sayılır," buyurmuştur. [8]

«Siz ne de az düşünüyorsunuz!» Yani ne kadar az veya ne kadar kısa bir süre düşünüyorsunuz. Maksat: "Hiç düşünmüyorsunuz" demektir.

Özetle, *"Kâhin"*: Kendisine şeytanların gelip, göğün haberlerinden bir şeyler ulaştırdığı ve o şeytanlardan geleni insanlara haber veren kişidir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in getirdiği söz, şeytanların getirdiklerini kınayan ve kötüleyen şeylerle doludur. O halde onun dedikleri nasıl şeytanların bildirdikleri olabilir ki?! Çünkü onlar kendilerini kınayan ve kötüleyen bir şeyi indirmezler. Özellikle kendilerini lânetleyen ve ayıplayan birisine. Ayrıca, Hz. Peygamber'in söylediklerinin manaları, kâhinlerin söylediklerinin manalarına aykırıdır. Çünkü kâhinler ahlâkı güzelleştirmeye, dünya ve âhirete yönelik inanç ve amelleri düzeltmeye çağırmazlar. Hz. Peygamber'in sözünün manaları ise bunun aksinedir. Eğer Mekke'liler, Kur'an'ın mânâlarını birde kâhinlerin sözlerinin mânâlarını düşünseler, "O kâhindir," demezlerdi.

43. «O, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir.» Bedbahtları korkutmak, mutluları terbiye etmek ve müjdelemek için Cebrâil'in dili ile indirilmiştir. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Onu Cebrâil, uyarıcılardan olasın diye apaçık Arapçayla senin kalbine indirmiştir."* (Şuarâ: 193-195)

44. «Eğer o,» şâirlerin uydurdukları gibi **«Bize isnaden bazı sözler uydurmuş olsaydı,»** yani eğer Muhammed (a.s.) sizin zannettiğiniz gibi, bizim söylemediğimiz bir şey iddia etseydi... Nitekim Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: *"Yahut: 'Onu kendisi uydurdu' mu diyorlar? Hayır, onlar inanmazlar."* (Tûr: 33)

Âyetteki *"bazı"* kelimesinin zikredilmesi, onların cezalandırılmaları için çoğu bir tarafa, azının bile yeterli olduğuna işarettir.

İftira, *"tekavvül"* (uydurma) diye adlandırılmıştır. Bu, zorlanarak söylenen bir söz olduğu için, zorlanma (tekellüf) kalıbıyla ifade edilmiştir. Nitekim, *Keşşâf* müellifi Zemahşerî şöyle demiştir: "*Tekavvül*, sözü uydurmaktır. Yapan tarafından bir zorlama olduğu için bu kalıpta söylenmiştir. Uydurulan sözlere, hakaret olsun diye '*ekâvil*' denilmiştir. Çünkü *üf'ûletün* kalıbı,

8- Hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*de, Hâkim de *Müstedrek*'te tahrîc etmişlerdir. Bkz. el-*Fethu'l-Kebîr*, 3/146. Ayrıca Müslim: *"Bir kimse arrâfa gelir ve bir şey sorar ve onu tasdik ederse onun kırk gün namazı kabul edilmez."* lâfzıyla tahrîc etmiştir.

küçümsenen ve yadırganan şeyler için kullanılır.

45. «Elbette onu kıskıvrak yakalardık.»

46. «Sonra da onun kalp damarını» yani kalpten akciğerine giden damarı **«koparırdık.»** Bu damara *niyât* denilir. "Kalbin kendisi ile bağlı olduğu damar" diye açıklanır. O kesildiği zaman kişi ölür.

Âyette, "helâk ederdik veya boynunu vururduk" denilmedi. Çünkü bu, kralların çok kızdıkları şahısları öldürmek için yaptıkları en korkunç uygulamanın tasviridir. Bunun şekli şudur: Cellad cezalandırılacak kişinin sağ elini tutar. Kılıça baktırır ve boynunu vurur. Bu öldürüş şeklinde maktül kılıça baktığı için kafayı kütüğün üzerine yaslayarak öldürmekten daha şiddetlidir.

"kıskıvrak" şeklinde ifade ettiğimiz *"el-yemîn"* kelimesinin, kuvvet mânâsında olduğu da söylenmiştir. O zaman âyetin anlamı şöyle olur: "Biz, gücümüz ve kuvvetimizle ondan intikam alırdık."

47. Ey insanlar! **«Sizden hiçbiriniz de buna»,** o söz uydurana yaptığımıza **«mani olamazdınız.»** *"Mani olamazdınız"* diye ifade edilen *"hâcizîn"* kelimesi çoğuldur. *"Hiçbiri"* dediğimiz *"ehad"* kelimesinin sıfatıdır. Mânâ şudur: "Sizden, maktule veya onun öldürülmesine engel teşkil edecek hiçbir kavim yoktur. Yani hiç kimsenin engel olamaya ve savunmaya gücü yetmez."

Âyeti kerime dikkat çekiyor ki, eğer Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine vahyedilen şeye bir tek harf ilâve etse veya ondan bir tek harf eksiltse yada kendisi bir şey söylese, O'nun katında insanların en değerlisi olduğu halde Allah onu cezalandırır. Bazı sapık grupların yaptıkları gibi, Allah'ın kitabından bir şeyi değiştirmeye kalkan veya kendiliğinden bir şey söyleyene ne yapaca-

---

9- Şiîlikte aşırı olan bazı râfızîlerin durumu buna örnektir. Onlar iddia ediyorlar ki: "Hz. Ali için olan ve velâyet sûresi denilen bir sûre, Kur'an'dan çıkartılmıştır. Yine Kur'an'dan bazı âyetler atılmıştır. Meselâ İnşirah Sûresi'nde *"elem neşrah leke sadrak, ve vaza'na anke vizrak"* âyetlerinden sonra "ve cealna Aliyyen sıhrak; Ali'yi sana damat yaptık" diye bir âyet varmış da o atılmış!" Allah korusun böyle lâflar; küfürdür ve Allah'ın âyetlerini yalanlamaktır. Çünkü Allah Teâlâ, kitabını korumayı kendisi tekeffül etmiştir. *"Şüphesiz zikri (Kur'an'ı) Biz indirdik ve şüphesiz onu Biz koruyacağız."* buyurmuştur. (Hicr: 91) Onların bu sözleri, Allah'ın Kur'an'ı koruma konusundaki sözünü ve vaadini yalanlamaktadır. Böyle bir şey iman iddiasıyla nasıl bağdaşır? Üstelik İnşirah Sûresi'nin Mekke'de indiğine tüm bilginler müttefiktirler. Hz. Ali'nin Hz. Fatıma ile evliliği ise Medine'de olmuştur. Öyle olunca "Ali'yi sana damat yaptık" şeklindeki bir âyetin o sûreden çıkartıldığını nasıl iddia ediyorlar? Hayret! O zaman orta yerde ne evlilik vardı, ne nişanlılık. Allah korusun bu, sapıklık ve kalp hastalığıdır. Bu konu ile ilgili olarak Muhibbüddin el-Hatib'in *"Hutûtün arizatun fi mezhebir'ş-Şîa"* adındaki eserine bakınız.

ğını var sen tasavvur et. [9]

48. «**Şüphesiz o,**» Kur'an, şirkten ve dünya sevgisinden sakınan «**takva sahipleri için bir öğüttür.**» Vaazdır. Çünkü muttekî, müşrikin ve dünyaya meyledip kendisini dünya sevgisi kaplayanın aksine Kur'an'dan öğüt alır ve faydalanır. Müşrik ve benzerleri ise onu yalanlarlar, ondan istifade edemezler.

49. Ey insanlar! «**İçinizden**», sizden Kur'an'ı «**yalanlayanların bulunduğunu da kuşkusuz biliyoruz.**» Onları yalanlamalarına karşılık cezalandıracağız.

İmam Mâlik rahimehullah şöyle demiştir: "Bu ümmete, bu âyet ne kadar şiddetli? Bunda büyük İslâm âlimlerini yalanlayanlara işaret vardır. Ama önü perdeli olanlar, kör gibi nuru göremezler. Onu nasıl kabul ve tasdik etsinler ki?"

50. «**Kuşkusuz o**» Kur'an, kıyamet gününde kendisini yalanlayan «**kâfirler için**» mü'minlerin sevaplarını gördükleri esnada «**bir pişmanlık vesilesi olacaktır.**»

51. «**Şüphesiz o**» Kur'an, hakkında hiç tereddüt olmayan «**kesin gerçektir.**» *"Şüphesiz"* ve *"gerçek"* diye ifade ettiğimiz *"hak"* ve *"yakîn"* kelimeleri, aynı mânâya gelen iki sıfattır. Birisi, ötekine, bir şeyin kendi kendisine tamlaması kabilinden tamlama yapılmıştır. Bu: "Hubbu'l-hasîd" terkibinde olduğu gibi tekid için yapılır. Çünkü *"hak"*, kendisinde hiç şüphe olmayan sabit gerçektir. *"Yakîn"* de aynı mânâdadır.

Fahreddin Râzî bunu şöyle açıklamıştır: "O haktır, yakîndir. Yani haktır, içerisinde bâtıllık yoktur. Yakîn (kesin) dir, içerisinde şüphe yoktur. Sonra bu kelimelerden birisi, tekid için ötekine izafe edilmiştir."

Zemahşerî de şöyle der: "*Hakku'l-yakîn*, 'o, âlim, hakkıyla âlim,' sözüne benzer. Bununla onun hakkındaki kusursuz bilgiyi ifade kastedilir."

Bu konuda Cüneyd'in sözleri de şudur: "*Hakku'l-yakîn*, kulun, kendisiyle hakkı bildiği şeydir. O, basîret nuruyla görmesi, onu sadakatle haber vermesidir. Sıddîk-ı Ekber'in şu haberine benzer. Rasûlüllah kendisine: *"Ailene ne bıraktın?"* diye sorunca "Allah'ı ve Rasûlünü" cevabını vermiş, hakla hakikat olduğunu, Allah'tan başka her şeyden ilgiyi kestiğini haber vermiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Hârise (r.a.)'ye: *"Nasıl sabahladın ey Hârise?"* diye sorduğunda "gerçek, mü'min olarak" diye cevaplamış, imanının hakikati-

ni haber vermiştir. Hz. Peygamber kendisine bu soruyu sordu. Nefsinde davasının büyüklüğünü görünce ve onun için niye böyle hükmedildiği haber verilince: *"Bildin, devam et"* buyurdu. Yani imanın hakikatine götüren yolu bildin. O yola sarıl, sonunda ona ulaşırsın. Hz. Ebû Bekir'in iddia ettiği konudaki sadâkatini bildiği için, onun durumunu gizli görüyordu.

İşte bu, "hakku'l-yakîn" makamıdır. Yakîn, her türlü şüphe ve karışıklıktan arınmış olan kesin bilgidir. Bunun için Allah Teâlâ'nın ilmi, yakîn ile nitelenmez.

52. «O halde, Rabbini yüce adıyla tesbih et!» Yani Allah'ı "Sübhanellah" demek suretiyle acz ve noksan sıfatlarından tenzih etmek, sana vahyettiği şeye şükretmek için büyük ismiyle (ism-i âzamıyla) tesbih et. "*Yüce*" anlamındaki "*azîm*" kelimesi, *ism*'in sıfatıdır. "*Rabbike*" kelimesinin sıfatı olması da ihtimal dahilindedir. O zaman mânâ, "O halde Yüce Rabbinin adıyla ..." olur. Bu âyet indiği zaman Rasûlüllah'ın: "*Onu rükûnuzda okuyunuz.*" [10] buyurması da bunu teyid eder.

Allah'ın yardımıyla Hâkka Sûresi sona erdi.

10- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud, İbn Mâce ve Hâkim tahrîc etmişlerdir. Hâkim Ukbe b. Âmir el-Cühenî'den gelen rivayetin sahih olduğunu söyledi. Ukbe şöyle der: *"Fesebbih bismi rabbike'l-azîm"* âyeti inince Rasûlüllah: *"Onu rükûnuzda okuyunuz,"* buyurdu. *"Sebbih isme rabbike'l-â'lâ"* (A'lâ: 1) âyeti indiğinde de: *"Onu secdelerinizde okuyunuz,"* buyurdu. Bkz. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/168.

MEÂRİC SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 44 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.



سَأَلَ سَآئِلٌۢ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ ﴿١﴾ لِّلْكَٰفِرِينَ لَيْسَ لَهُۥ دَافِعٌ ﴿٢﴾
مِّنَ ٱللَّهِ ذِى ٱلْمَعَارِجِ ﴿٣﴾ تَعْرُجُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَٱلرُّوحُ إِلَيْهِ فِى يَوْمٍ
كَانَ مِقْدَارُهُۥ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ﴿٤﴾

1. Bir isteyici, gelecek olan azabı istedi.

2. (O), inkârcılar içindir. Onu savacak hiç kimse yoktur.

3. (O), derecelerin sahibi olan Allah'tandır.

4. Melekler ve ruh oraya, süresi elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkarlar.

1. «Bir isteyici, gelecek olan azabı istedi.» Bu âyette "*istedi*" manası "*seele*" fiili ile ifade edilmiştir. Aynı mana, "deâ" ve "istedâ" kelimeleri ile de ifade edilmektedir. Nitekim bir âyette "*yed'ûne fîha bikülli fâkihetin âminîn.*" (Duhân:55) buyurulmuştur ki "*Orada güven içinde her türlü meyveden isterler*" demektir. Âyetin anlamı şudur: Bir isteyici, arzulasa da arzulamasa da mutlaka inecek olan azabı istedi.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine ve bilginlerin çoğunluğu tarafından ter-

cih edilen görüşe göre o isteyici, Abdü'd-Dâr oğullarından Nadr b. Hâris'tir. Bu adam biraz alayla, biraz da inkâr yollu olarak: "*Ey Allahım! Eğer bu gerçek ise, üzerimize gökten taş yağdır veya bize acıklı bir azap ver.*" (Enfâl: 32) dedi.

Âyette "*gelecek olan azap*" anlamını veren kelime, geçmiş zamana delâlet eden "*vâkı'*" kelimesi ile ifadelendirilmiştir. Bu, o azabın mutlaka vukû bulacağına delâlet etmesi içindir. Bu, ya dünyada gelecek olan azaptır ki o zaman, Nadr'ın da öldürüldüğü Bedir Savaşı kastedilmiştir. Ya da âhirette vukû bulacak olan cehennem azabıdır.

Rivayet edildi ki Muaviye (r.a.), Sebe' ehlinden bir adama: "Senin kavmin başlarına bir kadını getirdiği zaman ne kadar da cahilmiş!" dedi. Adam ona şu karşılığı verdi: Allah Rasûlü kendilerini hakka davet ettiği zaman: "*Ey Allahım! Eğer bu gerçek ise, üzerimize gökten taş yağdır veya bize acıklı bir azap getir.*" (Enfâl: 32) dediklerinde, senin kavmin benimkinden daha cahilmiş. Onlar: "Eğer bu senin katından gelen bir hak ise bizi ona hidayet et," demediler. Oysa demeleri gereken buydu.

Bir başka görüşe göre "*isteyici*", Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir. Onların azaplarının acele gelmesini istedi. Allah'ın onları ağır bir şekilde cezalandırmasını, o azabı, Yusuf (a.s.)'un seneleri gibi, kıtlık seneleri kılmasını arzuladı. Ama görünen o ki, "*bir isteyici... istedi*" kavli şerîfi onların, "*Sana kıyameti soruyorlar.*" (Nâziât: 42), "*Bu vaad ne zaman?*" (Yûnus: 48) ve benzeri yollarla, bilinen isteklerinin hikâyesidir. Çünkü o azap, kâfirler üzerine ineceği bilinen bir şeydir. Onu Nadr istememiştir. O zaman sual, araştırma ve açıklama isteme manasına gelir. Çünkü kâfirler onun vukûunu inkâr ederek ve alaya alarak Hz. Peygambere ve sahâbilere, "O azap kime inecek, ne zaman inecek?" gibi sorular soruyorlardı.

Âyette "*azap*" kelimesinin başındaki "*bi*" harfi, "*an*" anlamındadır. "*Fes'el bihî habîran: Bunu bir bilene sor*" (Furkân: 59) âyetinde de böyledir. Çünkü harflerin bazan birbirleri yerine kullanılmaları ittifakla caizdir. İmam el-Vâhıdî ise, bu "*bi*" harfinin zâid olduğunu, te'kid için getirildiğini şu âyette de aynı olduğunu söyler: "*Ve hüzzî ileyki bi ciz'innahleti: Hurma ağacını kendine doğru silkele...*" (Meryem: 25)

2. (O), inkârcılar içindir.» Bu âyetin başındaki "*lam*" harfi "*alâ*" manasındadır. Cümle, "O azap, kâfirlerin aleyhinedir" anlamındadır. "*...Ve in ese'tüm felehâ... Eğer kötülük ederseniz kendi aleyhinizedir.*" (İsrâ: 7)

âyetinde de *"lehâ", "aleyhâ"* manasındadır.

Bazılarının görüşüne göre ise bu *"lam", "bâ"* manasındadır. *"Vemâ umirû illâ liya'budullah... Onlar ancak Allah'a ibadetle emrolundular."* (Beyyine: 5) âyetinde de durum aynıdır. Bir diğer görüşe göre *lam*, kendi manasında, sebep ifade eder. O zaman cümlenin anlamı: "Onların küfürlerinden dolayı azap inicidir" şeklinde olur.

Âriflerden birisi şöyle demiştir: "Kendilerinin, çirkin amelleri ile başbaşa bırakılacaklarını, azap edilmeyeceklerini zanneden, yanlış inanç ve emel sahipleri işte böyle nitelenirler."

«Onu savacak» defedecek **«hiç kimse yoktur.**

3. «(O), derecelerin», yüceliklerin **«sahibi olan Allah'tandır.»** Vakti geldiği zaman, onun tarafından gönderilir. Râğıb'ın dediğine göre *"dereceler"* den maksat, feleklerdir ki, onlar da yedi kat gök, kürsî ve arştır.

4. «Melekler» yani inip çıkmakla memur olanlar, çünkü melekler içerisinde gökyüzünden hiç inmeyenler, yeryüzünden hiç yukarı çıkmayanlar vardır. **«Ve ruh»** Cebrâil, özelliğinden ve faziletinden dolayı ayrıca zikredilmiştir. *"Melekler ve ruh iner."* (Kadr: 4) âyetinde de ayrıca zikredilmiştir. Buna göre bir âyette meleklerin inmeleri, başka bir âyette de yukarı çıkmaları zikredilmiştir. **«Oraya,»** emrin düştüğü yerden arş-ı âlâya ve kendisinden emirlerin verildiği yere -çünkü arş Rahmanî sıfatın tecellî yeridir. Hükümler oradan başlar. Melekler insanların amellerini Allah'ın dilediği yere indirir- **«süresi»** insanların saydıklarından **«elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkarlar.»** Bir günün elli bin yıl olması konusuna ışık tutan bir âyet de şudur: *"...Sonra sizin saydıklarınızdan, süresi bin yıl olan bir günde..."* (Secde: 5) Bu âyetteki gün, teşbih-i belîğ kabilindendir. Bunun esası "elli bin sene müddeti kadar..." demektir.

Gün için birtakım mertebeler ve hükümler vardır. Gün vardır, bir an gibidir. An, zaman mefhumunun kendisine verildiği en kısa süredir. *"...Hergün o, bir iştedir."* (Rahmân: 29) âyetindeki gün, bu anlamdadır. Bir küçük zaman, gün diye adlandırılmıştır. Çünkü hâl, o esnada meydana gelir. O süre zamanların en kısası ve en dakîkidir. Gün vardır, bin sene gibidir. O, ilâhî gündür ve âhiret günüdür. Bir âyet-i kerimede: *"...Şüphesiz Rabbinin yanındaki bir gün, saydıklarınızdan bin sene gibidir,"* (Hacc: 47) buyurulmaktadır. Bir başka âyetin meali de şöyledir: *"Allah Teâlâ gökten yere kadar her işi düzen-*

leyip yönetir. Sonra sizin saydıklarınızdan, süresi bin yıl olan bir günde onun nezdine çıkar." (Secde: 5) Gün vardır, elli bin sene kadar ve hatta sonsuza kadardır. Cennetliklerin günü böyledir. Günlerin en uzunu için, bir son sınır yoktur.

Miktarı elli bin sene olan gün, mîrac günü ve kıyamet günüdür. Allah'ın, hükümlerini dilediği gibi icra etmesi, emrini ilmi ve hikmeti gereği yerine getirmesi için kıyamet bu en uzun günde olacaktır. Onun miktarı da, dünya seneleriyle elli bin sene kadar olacaktır. Bu günün süresine, Hz. Peygamber'in şu hadisi delâlet etmektedir: "*Altın ve gümüş sahibi olan herkes, eğer onların hakkını ödemezlerse, o altınlar ve gümüşler kıyamet günü geniş plakalar haline getirilip, cehennem ateşinde kızartılır ve onlarla sahiplerinin yanları, alınları ve sırtları dağlanır. Her soğuyuşlarında bu hâl tekrarlanır. Bu, miktarı elli bin sene olan günde, insanlar arasında hükmedilip de, cennete veya cehenneme yolunu bulana kadar devam eder.*" (1)

Rivayet edildiğine göre, kıyamette elli durak vardır. Kul, bunlardan herbirinde dinî işlerden birinden sorulur. Eğer cevaba muktedir olamazsa her durakta, bin sene uzunluğunda olan ilâhî gün miktarınca durur. O günde hiç gece yoktur. Yani cennetliklerin vakti sürekli gündüz gibidir. Cehennemliklerin zamanı ise, ebediyyen gece gibidir. Çünkü, ışık ehli için karanlık olmadığı gibi, karanlık ehli için de ışık yoktur.

Bu ifade, aklı olan kişiye şunu hatırlatmaktadır: Kıyamet gününün başı elli bin sene kadar olunca, kim bilir sonu ne kadardır? Şuna da işaret etmemiz gerekir, bu uzunluk kâfir ve âsi içindir. Mü'min ve itaatkâr için değil. Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edilen şu hadis buna delâlet etmektedir: Hz. Peygamber (s.a.v.)'e: "Bugün ne kadar uzun?" denildi. Rasûlüllah: "*Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, o mü'mine hafifletilir. Öyle ki, dünyada kıldığı bir farz namazdan daha hafif olur,*" buyurdu. (2)

O günün hafifliğinin namazla temsil edilmesinde, kullanılan sayının sırrı için başka bir yön vardır. Şöyle ki: Kâfir, aslında elli vakit olan namazı kılmamıştır. Dolayısıyla sanki onlardan herbirisine karşılık bin yıl azap edilir. İşte bu sırdan dolayı o, kıyamet gününde secde etmekle yükümlü tutulur.

Bugünün bu kadar uzun olmasından ve o esnada meleklerin arşa doğru

1- Hadisi Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/554.
2- Hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de; Beyhakî ve İbn Hıbban rivayet etmişlerdir. Bkz. *ed-Durrü'l-Mensûr*, 6/264.

yükselmelerinden, âlemin en alt yeri ile, arşın çevresi arasındaki mesafenin elli bin yıllık bir yol olması gerekmez. Çünkü bu sözden maksat, günün uzunluğunu bildirmektir. Meleklerin böyle bir günde arşa çıkıp indiklerini belirtmektir. Çıkışların süresini ifade etmek de değildir. O günde arştan defalarca Allah'ın emrini alıp, tebliğ ederler.

فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا

٥ إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا ٦ وَنَرَاهُ قَرِيبًا ٧ يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ
كَالْمُهْلِ ٨ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ٩ وَلَا يَسْأَلُ
حَمِيمٌ حَمِيمًا ١٠ يُبَصَّرُونَهُمْ يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ
يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ ١١ وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ ١٢ وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ
١٣ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ ١٤ كَلَّا إِنَّهَا لَظَىٰ ١٥
نَزَّاعَةً لِلشَّوَىٰ ١٦ تَدْعُو مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّىٰ ١٧ وَجَمَعَ فَأَوْعَىٰ ١٨

5. Şimdi sen güzelce sabret.

6. Şüphesiz onlar o azabı uzak görüyorlar.

7. Biz ise onu yakın görüyoruz.

8. O gün gökyüzü erimiş maden gibi olacak.

9. Dağlar atılmış renkli yün gibi olacak.

10. Akraba, akrabanın hâlini sormayacak.

11-14. Birbirlerine gösterilirler. Günahkâr, o günün azabından kurtulmak için, oğullarını, eşini, kardeşini, kendisini

koruyan sülâlesini ve yeryüzünde kim varsa hepsini feda etmeyi ister. Tâ ki kendisini kurtarsın.

15. Fakat ne mümkün! Şüphesiz o, hâlis alevdir.

16. Organları söküp çıkarandır.

17-18. Yüz çevirip arkasını dönen, biriktirip yığan kişiyi çağırır.

5. Ey Muhammed! **«Şimdi sen güzelce sabret.»** Feveran etme, Allah'tan başkasına şikayetçi olma. Şüphesiz meleklerin ve Cebrâil'in yüksekle-re çıktığı o uzun süre zarfında azap gerçekleşecektir.

Hasan Basrî'den: "*Sabr-ı cemîl*" in, güzel sabrın, görünüşte güzel davranmak olduğu rivayet edilmiştir. Bir başka görüşe göre: Acele etmeden rahatlığı beklemektir. Çünkü azabı istemek, alay ve inattan, vahyi inkârdan kaynaklanmıştır. Bu da Hz. Peygamberi rahatsız eden şeylerdendir. Ya da rahatsızlık duymak, yardım ve zaferi gecikmiş bulmaktandır.

6. «Şüphesiz onlar», Mekkeliler **«o azabı uzak görüyorlar.»** Yani kendilerine onu imkânsız derecede uzak zannediyorlardı. Nitekim: "*Biz öldüğümüz, bir toprakla bir yığın kemik olduğumuz zaman mı?..*" diyorlardı. (Mü'minûn:82; Saffât: 16,53; Kâf: 3; Vâkıa: 47) "*Şu kurumuş kemikleri kim diriltecek? dedi.*" (Yâsîn: 78) diyorlardı. Bunun için azabı uzak buluyorlardı. Buna sebep de, onu hakettiklerini bilmemeleri idi.

7. «Biz ise onu yakın görüyoruz», biliyoruz. Yeteneklerine göre onu hakettiklerini onun Bize kolay olduğunu, uzak ve zor olmadığını biliyoruz. Âyetteki *"uzaklık"* ve *"yakınlık"* tan maksat, imkân açısından uzaklık ve yakınlıktır.

Sehl rahimehullah şöyle der: "Onlar, emellerinin çokluğundan dolayı, öldükten sonra dirilmeyi ve hesabı uzak görüyorlar. Biz ise onu yakın görüyoruz. Çünkü olacak olan her şey yakındır. Uzak, imkânsız olandır. Geçen süresi bakımından dünya ancak ikiye bölünmüş bir kumaş gibidir. Kalan, sadece kopmak üzere olan bir ipliktir. Şâir şöyle demiştir:

Dünya ve dünyadakilerin tümü,
Gündüzle birlikte yok olan gölgeden başka bir şey mi?

Bir başka şâirin iki beyti de şu şekildedir:

Günlerin tuhaflıklarındandır ki, yeryüzünde,
Oturduğun halde sen ve yeryüzü yürümektesiniz.

Ey adam! Senin yürüyüşün, bir geminin,
Kalpleri uçarken oturan bir kavmi götürmesi gibidir.

8. «O gün gökyüzü erimiş maden gibi olacak.» Erimiş maden diye ifade ettiğimiz "*el-muhl*" kelimesi, zeytin yağının tortusudur. Katı cisimler gibi yavaş aktığı için bu adı almıştır. İbn Mes'ud'dan gelen rivayete göre bu kelime, "renklilikte erimiş gümüş gibi veya siyahlıkta zift ve katran gibidir" diye açıklanmıştır. Yani o gün gökyüzü "*muhl*" gibi olur. Korkunçlukta ve şekilde vasfedilemeyecek bir vaziyettedir.

9. «Dağlar atılmış renkli yün gibi olacak» tır. Bir başka âyette "*kel ıhni'l-menfûş: Atılmış renkli yün gibi*" (Kâria: 5) buyurulmuştur. Bu âyetlerde özellikle "*ıhn*" kelimesinin kullanılması, onda bulunan renkden dolayıdır. Nitekim bir başka âyette: "*Gök yarılıp da erimiş yağ gibi, kırmızı bir gül gibi olduğu zaman...*" (Rahmân: 37) buyurulmuştur.

Bu izahlardan sonra âyetin şu anlamda olduğunu söyleyebiliriz: "Dağlar, muhtelif renklerinden dolayı çeşitli renklere boyanmış atılmış yün gibi olurlar." Buna işaret eden başka bir âyetin meali de şu şekildedir: "*...Dağlarda beyaz, kırmızı, değişik renklerde ve simsiyah yollar (yaptık.)*" (Fâtır: 27) Dağlar parçalanıp boşlukta uçurulduğunda, rüzgârın uçurduğu atılmış renkli yüne benzerler.

Keşfu'l-Esrâr adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Dağlar ilk değiştiğinde ufalanmış kum gibi, sonra atılmış rekli yün gibi olur, daha sonra da toz duman haline döner."

10. «Akraba, akrabanın hâlini sormayacak.» Onunla konuşmayacak. Çünkü herkes kendi başına gelenle meşgul olacak. Akrabalar arasında durum böyle olunca, yabancılar arasında nasıl olacağını var sen hesabet.

11-14. «Birbirlerine gösterilirler.» Yani akrabalar, akrabalara gösterilir, birbirlerine gizlenmezler. Birbirlerinin hallerini sormalarına mani olan, görüşmemeleri değil, kendi canlarının derdine düşmüş olmalarıdır. Kıyamet gününde herkes yanındakinin gözü önündedir. Kişi, babasını, kardeşini, akrabalarını ve sülâlesini görür. Ama onların hâlini sormaz, onlarla konuşmaz.

Çünkü kendi derdiyle meşguldür.

İbn Abbas (r.a.): "Bir an birbirlerini tanırlar, sonra tanımaz olurlar" demiştir.

«Günahkâr,» kâfir veya tüm günahkârlar **« o günün azabından»** başına gelen azaptan, verdiği şeye mukabil **«kurtulmak için,»** kurtulmak umuduyla **«oğullarını,»** -burada oğullar çoğul olarak zikredilmiştir. Çünkü onların çokluğu, sevilen ve arzu edilen bir şeydir-, beraber olduğu **«eşini,»** kendisine yardımcı olan, arka veren **«kardeşini, kendisini koruyan»** yani sığındığı, yanına vardığı -bu âyette geçen *"tü'vîhi"* kelimesinin mazisi (dili geçmiş zaman kipi), bir başka âyette aynı anlamda şöyle geçmektedir: *"Öz kardeşini yanına aldı."* (Yûsuf: 69)- yani soyda veya musîbetler anında yanına varıp sığındığı **«sülâlesini ve yeryüzünde»** insanlardan, cinlerden ve diğer yaratıklardan **«kim varsa hepsini feda etmeyi ister»,** temenni eder. **«Tâ ki kendisini kurtarsın.»**

Bu âyetler, kişinin nefsiyle meşgul olmasının, bırakın onların hâl ve hatırlarını sormak, kendini azaptan kurtarmak için en yakınlarını ve en sevdiklerini bile feda edecek bir noktada olduğunu açıklamaktadır.

Âyetteki *"sülâle"* den maksat, baba ve dedeler ve en yakın akrabalardır.

Özetle diyebiliriz ki, o temenni eder ki, tüm bunlar elinin altında olsalar da, canını kurtarmak için hepsini verse, sonra da bu hareket onu kurtarsa. Ama boşuna, çünkü usul yanlıştır, vakit geçmiştir.

15. «Fakat ne mümkün!» Günahkârın istediğini red ve fidye karşılığında kendisini kurtarmasının imkânsızlığını beyandır. Yani sonuç istediği gibi olmaz. Çünkü o işlediği suçlardan dolayı büründüğü zulmânî durumuyla azabı haketmiştir, ondan kurtulamaz. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Allah Teâlâ kıyamet günü, cehennemliklerden azabı en hafif olana: "Yeryüzündeki şeyler senin olsa, bu azaptan kurtulmak için verir misin?" diye sorar. O: "Evet," der. Bunun üzerine Allah Teâlâ: "Sen daha Âdem'in sulbünde iken, bundan çok basitini istedim. Bana şirk koşmamanı istedim. Ama sen bundan imtinâ ettin, şirki seçtin," buyurur."*[3]

3- Hadisi Müslim 2805 numarada, Buharî buna yakın bir lâfızla, *Fethu'l-Bârî*, 11/400, tahrîc ettiler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/491.

Kurtubî'den nakledildiğine göre: "*Fakat ne mümkün*" diye ifade edilen "*kellâ*" kelimesinin, red ve men manasına ihtimali olduğu gibi, "gerçekten" anlamına da ihtimali vardır. Burada her ikisi de caizdir.

«Şüphesiz o» ateş, **«hâlis alevdir.»** Bu anlamdaki "*lezâ*" kelimesi, cehennemin özel isimlerindendir. Dumanı olmayan, saf ateş oluşunun verdiği kuvvetli hararetten dolayı, yakıcılığın zirvesinde olan, hâlis alev anlamındadır.

16. «Organları söküp çıkarandır.» "*Organlar*" anlamındaki "*eşşevâ*" kelimesi, el, ayak gibi hayat için zarurî olmayan, kesilmesi ölüm getirmeyen organlardır. İki âyet birlikte ele alındığında şu mana çıkar: O, bedende bulunan organları, şiddetli hararetten dolayı yakma kuvvetiyle söküp çıkaran ateştir. O organlar sonra, tekrar eski hallerine dönerler.

"*Şevâ*" kelimesi, kafa derisi anlamındaki "*şevât*"ın çoğulu da olabilir. O zaman şöyle anlaşılır: Ateş kafanın derisini soyar yerinden çıkarır. Onlara böyle bir cezanın verilmesine sebep, bu organlarla başkalarına eza cefâ etmeleri ve başta akıl olmak üzere kafadaki temel organları haktan uzaklaştırmalarıdır. Onlar, başlarındaki akılla düşünmüyorlardı.

17-18. Tâatten **«yüz çevirip»** hakka ve hakkı bilmeye **«arkasını dönen,»** dünya sevgisi ve hırsla mal **«biriktirip yığan»** zekâtını ve diğer haklarını ödemeyen, Allah'ın kullarına merhameti olmadığı için ve uzun emelinden dolayı kazancıyla kibirlenen, dinle meşguliyetten uzak duran -aksi halde biriktirmez, harcardı- **«kişiyi çağırır»,** kendisine doğru çeker ve onlara: "Ey kâfir! Bana gel. Ey münafık! Bana gel. Senin yerin benim" der. Yahut da, münafıkları ve kâfirleri kendi adlarıyla fasih sözlerle çağırır. Sonra da kuşun taneyi kaptığı gibi onları kapar.

Âyette hem "*yüzçevirme*", hem de "*arka dönme*" nin birlikte anılması, cimriliğin çirkinliğine, cimrinin hasisliğine ve bunun mü'mine yakışmadığına dikkat çekmek içindir. Bir haberde şöyle denilmektedir: "*Kıyamet günü Âdemoğlu, Allah'ın huzuruna sanki bir kuzu imiş gibi getirilir. Allah Teâlâ kendisine: 'Ben sana verdim, ikram ettim, sana nimet verdim. Ya sen ne yaptın?' der. O, şu karşılığı verir: 'Ya Rabbî! Topladım, artırdım. Olduğundan daha çok olarak bıraktım. Beni geri döndür, sana hepsini getireyim.'*

4- Hadisi Tirmizî, *Sünen*'inde 2439 numarada, *Sıfâtu'l-Kıyâmet*'te tahrîc etti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/437.

Görülür ki o, hiçbir hayır yapmamış kuldur. Peşinden cehenneme atılır.[4]

Bir başka haber de şu şekildedir: Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün avcuna tükürdü. Onun üstüne parmağını koydu. "*Allah Teâlâ Âdemoğluna: Ben seni, böyle bir şeyden yarattığım halde, Beni nasıl âciz bırakacaksın? Ben seni düzgün bir hale getirdim. Sen hırkan ve elbisen içerisinde yürüdün. Yeryüzünde ayak seslerin var. Topladın, vermedin. Ruhun boğazına çıkınca, şimdi tasadduk ediyorum, dedin. Sadaka vakti nerede?*" diyecektir. [5]

إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ خُلِقَ هَلُوعًا ﴿١٩﴾ إِذَا مَسَّهُ ٱلشَّرُّ جَزُوعًا ﴿٢٠﴾ وَإِذَا
مَسَّهُ ٱلْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿٢١﴾ إِلَّا ٱلْمُصَلِّينَ ﴿٢٢﴾ ٱلَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ
دَآئِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَٱلَّذِينَ فِىٓ أَمْوَٰلِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ ﴿٢٤﴾ لِّلسَّآئِلِ
وَٱلْمَحْرُومِ ﴿٢٥﴾ وَٱلَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿٢٦﴾ وَٱلَّذِينَ هُم
مِّنْ عَذَابِ رَبِّهِم مُّشْفِقُونَ ﴿٢٧﴾ إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ﴿٢٨﴾
وَٱلَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَٰفِظُونَ ﴿٢٩﴾ إِلَّا عَلَىٰٓ أَزْوَٰجِهِمْ أَوْ مَا
مَلَكَتْ أَيْمَٰنُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٣٠﴾ فَمَنِ ٱبْتَغَىٰ وَرَآءَ ذَٰلِكَ
فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْعَادُونَ ﴿٣١﴾ وَٱلَّذِينَ هُمْ لِأَمَٰنَٰتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَٰعُونَ

5- Hadisi İmam Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'de, İbn Mâce de, *Sünen*'inde tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Muhtasaru İbn Kesîr*, 3/172.

(٣٢) وَٱلَّذِينَ هُم بِشَهَٰدَٰتِهِمْ قَآئِمُونَ (٣٣) وَٱلَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ
يُحَافِظُونَ (٣٤) أُولَٰٓئِكَ فِى جَنَّٰتٍ مُّكْرَمُونَ (٣٥)

19. Gerçekten insan çok hırslı ve sabırsız olarak yaratılmıştır.

20. Kendisine bir kötülük dokunduğunda feryat eder.

21. Bir iyilik dokunduğunda da cimrileşir.

22-23. Ancak şunlar öyle değildirler: Namaz kılanlar, namazlarında devamlı olanlar,

24-25. Mallarında, isteyene ve mahrum bırakılana belli bir hak tanıyanlar,

26. Ceza gününü tasdîk edenler,

27. Ve Rablerinin azabından korkanlar.

28. Çünkü Rablerinin azabından emin olunmaz.

29-30. Onlar, eşlerinin ve cariyelerinin dışındakilere karşı edep yerlerini koruyanlardır. Onlar kınanmazlar.

31. Bundan ötesini isteyenler ise, taşkınların ta kendileridir.

32. Onlar, emanetlerine ve ahitlerine riayet edenlerdir.

33. Onlar, şahitliklerini doğru yapanlardır.

34. Onlar, namazlarını muhafaza edenlerdir.

35. İşte bunlar cennetlerde ikram olunacaklardır.

19. «**Gerçekten insan**» cinsi «**çok hırslı ve sabırsız olarak yaratılmıştır.**» *"Hel'"* hırslılık ve sabırsızlık, hoşlanılmayan bir şey olduğunda feveran etmek, kendini tutamamak ve İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre bir hayır isabet ettiğinde de vermemektir.

20. «**Kendisine**» hastalık, fakirlik ve benzeri «**bir kötülük dokunduğunda**», kaderi bilmediği için «**feryat eder.**» Bu, sabrın zıddıdır. Hz. Pey-

gamber (s.a.v.) bir hadiste şöyle buyurmuştur: "*İnsanoğluna verilen en şerli şey; üzen ihtiras ve kalbini çıkaran korkaklıktır.*"[6]

Âriflerden birisi şöyle demiştir: "Nefislerin hastalığı hoş görmemelerinin sebebi, onun, kendilerini mükellef tutuldukları Allah'ın haklarından engelleyici olmasıdır. Çünkü hayvanî (canlı) ruh acı duyduğunda, mükellefiyetleri yerine getirecek olan bedenî idareden uzak kalır. Âriflerin nefisleri, ölümü kötü görmezler. Çünkü onda Allah'a kavuşma vardır. O, bir nimet ve ihsandır. Bu yüzden bir peygamber ölüm konusunda muhayyer bırakıldı mı, mutlaka onu seçmiştir."

21. «Bir iyilik», zenginlik ve bolluk **«dokunduğunda da cimrileşir.»** Çünkü elindekini bölüşmeyi ve ikramın sevabını bilmez. Sıhhatin de cimrilikte katkısı vardır. Nitekim zengin kişi, sıhhatli iken vermediğini bazen hasta iken verir. Bunun için, sıhhatli iken verilen sadaka daha efdal görülmüştür.

Yukarıda geçen üç nitelik, yani "*helû*" sabırsızlık, "*cezû*" feveran etmek ve "*menû*" cimrilik, kınanmaya müstehaktırlar. O da, yükümlülüğün şumûlünde olan ve ihtiyarî olandır. O da, büluğa erdikten sonra söz konusudur. Ya da maksat, kişinin gerçekleştirdiğidir. Çünkü bunlar, insanın fıtratında bulunan şeylerdir. Nitekim Mütenebbî'nin şu beyti buna işaret etmektedir:

Zulüm nefislerin huylarındandır. Eğer sen,
İffet sahibi birini bulursan, o, bir hastalıktan dolayı zulmetmiyor.

Bunların fıtrî oluşu, ahlâk kitaplarındaki tedavi yöntemleriyle, kişiden uzaklaştırılamamalarını gerektirmez. Eğer bunlar fıtrî iseler, beşikteki bebekte de hırs ve sabırsızlığın görülmesi gerekmez mi? denilirse cevabımız şu olur: "Evet, bunun beşikte görülmesine mani bir durum yoktur. Onun memeye nasıl saldırdığı, nasıl hırsla emdiği, bir acı duyduğunda nasıl ağladığı, tuttuğu bir şey alınmak istendiğinde gücü yettiğince nasıl engellemek istediği görülmüyor mu?"

Eğer insanın kötü ahlâk üzere yaratılışındaki hikmet nedir? diye sorulursa şu cevabı veririz: "Şehvetin yaratılışındaki hikmet, kişinin, benzeri bir şehvetle karşı karşıya geldiğinde nefsini engellemesi, kendisine günahını süslediği zaman şeytanıyla mücadele etmesi ve böylece Allah'tan sevap ve cenneti haketmesidir. İnsanın içerisinde şehvet olduğu gibi, engel olucu akıl da var-

6- Hadisi Buhârî, *Tarih*'te; Ebû Dâvud da *Sünen*'de tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/177.

dır. Böylece Allah tarafından doğru yolu gösteren bir işaret bulunmuş olur."

Âriflerden birisi şöyle demiştir: "İnsanın içerisine cimrilik konulmuştur ve o, yok olması imkânsız, fıtrî bir duygudur. Fakat Allah'ın yardımıyla o, kullanılmaz hâle gelir. Bundan ötürü Cenabı Hak: *'...Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir,'* (Haşr: 9) buyurmuştur. Görüldüğü gibi Allah Teâlâ bu âyette, cimriliği nefiste var etmiş ama kulun, Allah'ın yardımıyla ondan korunabileceğini beyan buyurmuştur. Bu sûrenin 19. âyetinde de: *'Gerçekten insan çok hırslı ve sabırsız olarak yaratılmıştır,'* buyurduğunu biliyoruz. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde *'Sadaka delildir,'* buyurmuştur. [7] Bunun anlamı şudur: Sadaka, o insanın nefsini cimrilikten koruduğuna delildir."

Bu konu ile ilgili çok meşhur bir de mizah vardır: Cimrilerden birisi suya düşmüş, neredeyse boğulacak. Oradakilerden biri: "Ey falan! Elini ver," demiş. Ona denilmiş ki: "Öyle deme, çünkü o vermeye değil, almaya alışık. Al elimi de."

Büyüklerden birisi şöyle der: "Aç gözlülük, öfke, hırs, korkaklık, cimrilik ve kıskançlık insanın yaratılışında bulunan özelliklerdir. Yaratılıştan olan huyların da can çıkmadan yok olması imkânsızdır. Bu yüzden Rasûlüllah (s.a.v.) bu huyların sarfedilmesi için yerler tayin etmiştir. Meselâ bir hadisinde: *'Ancak iki konuda gıpta edilir'* buyurmuş [8], cahilî gayretler için değil, sadece Allah için öfkeyi emretmiştir. Allah Teâlâ bir âyette: *'...O ikisine (ana babaya) öf deme...'* (İsrâ: 23) buyururken, bir başka âyette: *'Öf size, niçin Allah'tan başkalarına tapıyorsunuz?'* (Enbiyâ: 67) diyeni övmüştür. Yine bir âyetin baş tarafında *'Onlardan korkmayınız...'* buyurarak korkmayı yasaklarken, hemen peşinden *'...Benden korkunuz'* (Âl-i İmrân: 175) buyurmuştur. Herkes bu özellikleri, iyi bir şekilde kullanabilir.

Özetle diyebiliriz ki: Bu sıfatların asılları bâkîdir. Çünkü nefisle savaş devam etmektedir. Çünkü savaş olmadan yükselme olmaz. Yükselme de ölünceye kadar devam eder. Sıfatların aslına bağlı olan savaş da aynı şekilde

---

7- Bu, Müslim, Tirmizî ve Nesâî'nin tahrîc ettikleri bir hadisin bir bölümüdür. Baş tarafı şu şekildedir: *"Temizlik imanın yarısıdır. Elhamdü lillâh sözü, mizânı doldurur..."*

8- Hadisi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir. Tamamı şu şekildedir: *"Ancak iki konuda gıpta edilir. Bunlar: Allah'ın, kendisine mal verip onu hak yolda tüketmek üzere harcayan adam ve Allah'ın, kendisine hikmet verdiği ve onunla hükmeden, insanlara onu öğreten adam."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/343.

sürüp gitmektedir. Nefsin aslı, kötülüğü emredici oluşudur. Ama onun etkisi, kusurlularda görüldüğü gibi, kâmillerde, olgun insanlarda görülmez.

Kâşânî şöyle der: "Nefis tabiatıyla kötülüğün kaynağıdır. Pisliğin sığınağıdır. Çünkü karanlıklar âlemindendir. Kalbi ona meyleden, yaratılış ve cibilliyetinin gereği (nefsin hakimiyeti) kendisini kaplayan kişiye aşağılık işler uygun düşer. O, en kötüsü korkaklık ve cimrilik olan, aşağılıklarla nitelenir. Allah'ın "*Kendisine bir kötülük dokunduğunda...*" (Meâric: 20) ifadesinde, işaret edilen işte bu ikisidir. Kişinin bu duruma düşmesine sebep, bünyenin kendisine kolay geleni sevmesi, isteklerinde ve zâtında ana sebep oluşudur. Korkaklık ve cimriliğin, aşağılıkların en kötüleri olmaları, gönlü varlığın en süflî derecesine çekmelerinden dolayıdır.

22-23. «Ancak şunlar öyle değildirler: Namaz kılanlar, namazlarında devamlı olanlar...» Bu ve daha sonra gelecek olan istisnalar, 19. âyette geçen "*insan*" kelimesinden istisnadırlar. Murat edilen mânâ şudur: "O alçak sıfatlarla yaratılanlar, aynı hâl üzere devam ederler, ama *namaz kılanlar...* müstesna. Çünkü onlar bu tabiatlerini değiştirdiler, onların zıddı özelliklerle bezendiler.

"*Namazlarında devamlı olanlar..*" mealindeki âyette "*hüm*" zamiri, cümlenin başında söylenmiştir. Bu hâl, hükmün dinleyenin zihnine yerleşmesi ve takviyesini ifade içindir. Bir adamın bol bol verdiğini güçlü bir şekilde ifade etmek için zamiri başa alarak, "O, bol veriyor," demeye benzer.

"*Namazlarında devamlı olanlar*" dan maksat, hiçbir meşguliyetin kendilerini namazdan alıkoymadığı, namazlarını devamlı kılanlardır. Nitekim bir hadis-i şerifte: "*Amellerin en faziletlisi, az bile olsa sürekli olanıdır,*" buyurulmaktadır.[9] Hz. Âişe de, Hz. Peygamberin ibadet durumunu anlatırken: "Rasûlüllah'ın ameli, devamlı idi," demiştir.

Bu ve bundan sonraki âyetlerdeki iyi hasletler sayılırken namazın en önce anılması, Rasûlüllah'ın şu hadisinden dolayıdır: "*Kulun, kıyamet gününde hesaba çekileceği ilk şey namazıdır. Eğer o, düzgünse kurtulmuştur. Bozuksa kaybetmiş, mahvolmuştur.*" [10] Öte yandan namaz, gözetilmeleri gereken şeyle belirtilirken önemine binâen en son olarak namaz yine zikredilmiştir. Çün-

9- Hadisi İbn Mâce: "*Rasûlüllah'a amellerin en sevimlisi, az bile olsa devam edilenidir,*" lâfzıyla tahrîc etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/341.

10- Hadisi Tirmizî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel ve Hâkim tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/424.

kü hastalık halinde oruç kazaya bırakılır, namaz bırakılamaz. Ancak teyemmüm etmeye ve îma ile namaz kılmaya gücü yetmezse müstesnadır. 34. âyette: *"Namazlarını muhafaza ederler,"* buyurulmuştur. Hz. Peygamberin son vasiyet ettiği şeyler de *"Namaz ve kölelerdir."* (11)

24-25. «Mallarında, isteyene ve mahrum bırakılana...» Bir günlük gıda maddesi mevcut olan birinin istemesi helâl değildir. İsterse nezaketle geri çevrilir. Meselâ "Allah sana fazlından versin," denilir. Utancından veya Allah'a güvenerek istemeyen, bu yüzden varlıklı zannedilip mahrum bırakılana **«belli bir hak»**, Allah'a yaklaşmak için farz olan zekâttan muayyen bir kısmını görev bilerek **«tanıyanlar...»** Âyet-i kerimede ilme ve öğrenmeye teşvik vardır. Mahruma bolca vermek, ona hakkı istemeyi öğretmek, tesellî etmek, Allah'ın rahmet ve bağışı ile gönlünü hoş etmek, Allah'ın kerem ve zenginliğinden mahrum kalmaması için, ona güzel sözler söylemek gerekir.

26. Amelleriyle **«ceza gününü tasdîk edenler,»** öyle ki, onlar, uhrevî sevabı arzu ederek malî ve bedenî taatlerde bedenlerini yorarlar. Bununla kıyamet gününü tasdike delîl getirirler. Kalp ve dille mücerred bir tasdik, her ne kadar kişiyi ebediyyen cehennemde kalmaktan kurtarırsa da, sahibini anılan kötü hasletleri huy edinmişler gürûhundan müstesna tutmaya yetmez.

27. «Ve Rablerinin azabından», üstün amellerine rağmen, onu eksik buldukları için ve Allahu Teâlâ'yı yüceltmek için **«korkanlar.»** Hasan Basrî: "Mü'min, iyiliklerinin kabul edilmemesinden korkar," der.

28. «Çünkü Rablerinin azabından emin olunmaz.» Bu âyet, parantez cümlesidir (cümle-i mûterizadır.) Hiçbir mü'minin Allah'ın azabından emin olmaması, Allah'a çok ibadet ve taatta bulunması, korku ve umut arasında olması gerektiğini bildirmektedir. Çünkü hiç kimse sonunun ne olacağını bilmez. Kişinin kendisini beğenmesi de azap sebeplerindendir. Çünkü o, kişiyi mahveden ve cehennem azabına düşüren şeylerdendir. Allah'tan âfiyet dileriz.

29-30. «Onlar, eşlerinin», nikâhlı karılarının **«ve cariyelerinin dışındakilere karşı edep yerlerini...»** Kadının ve erkeğin edep yeri, Kur'an'da *"ferc"* kelimesiyle ifade edilir. Bu, edep gereğidir. Kişinin edebi, altınından daha hayırlıdır. **«Koruyanlardır.»** Yani zina etmezler, haram işlemekten uzak dururlar. Hanımları ve cariyeleri ise, hayız ve nifas hallerinin dışında ve

11- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Nesâî, İbn Mâce ve İbn Hıbbân, *Sahih*'inde tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/205.

istibrâdan sonra (cariye satın alındığında bir âdet görene kadar beklemek gibi) helâl vakitlerde kendisi için mübahtır. Âyette "*cariye*" anlamı, "*mâ meleket eymânühüm; sağ ellerinin sahip oldukları*" terimiyle ifade edilmiştir. Terkibin başında, cansız varlıklar için kullanılan "*mâ*" edatı kullanılmıştır. Buna sebep, ya onlar köleliklerinden dolayı aklı olmayan varlıklar gibi tutulmuşlardır. Ya da eksikliklerinin nişanesi olan dişiliklerinden dolayıdır.

«**Onlar**» ferclerini koruyanlar, eşlerine ve cariyelerine karşı korumadıklarından dolayı, şer'an «**kınanmazlar.**» Dolayısıyla bundan dolayı dünyada da âhirette de cezalandırılmazlar.

31. «**Bundan**», nikâhla ve cariyelik yoluyla yararlanmadan «**ötesini isteyenler ise, taşkınların**», Allah'ın sınırlarını tecavüz eden, düşmanlıkta zirveye çıkanların «**ta kendileridir.**» Evliliğin son sınırı dört eştir. Cariye tutmakta ise sınır yoktur. Homoseksüeller, hayvanla ilişki kuranlar ve elle tatmin olma cihetine gidenlerde bu belirtilen taşkınlardandırlar.

Rivayete göre, Araplar sefer esnasında elle tatmin yolunu seçiyorlardı. Onun için bu âyet indi. Bir hadiste: "*Evlenmeye gücü yetmeyen oruç tutsun. Çünkü o koruyucudur.*" [12] buyurulmuştur. Bazı Mâlikîler, bu hadise dayanarak elle tatmin (istimnâ) in haram olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber, evlenmekten âciz olan kişiye şehveti kırıcı olan orucu tavsiye etmiştir. Eğer istimnâ mübah olsa idi onu tavsiye etmesi daha kolay olurdu. Hanbelîler ve bazı Hanefîler, şehveti teskin için istimnâyı caiz görmüşlerdir. Buhârî hâşiyelerinden birisinde tefsirini yapmakta olduğumuz 29-31. âyetler delil gösterilerek istimnânın haram olduğu söylenmiştir, çünkü âyetlerde eşi ve cariyesinin dışında bir yol arayan, zalim yani helâl ve haram tanımayan şeklinde nitelenmiştir.

Aynı konuda Begavî de şöyle der: "Âyet, el ile tatminin haram olduğuna delildir."

İbn Cüreyc der ki: "İbn Atâ'ya istimnânın hükmünü sordum. Şu cevabı verdi: İşittim ki bir grup, elleri hamile olarak (şiş olarak) haşrolunacaklarmış. Zannediyorum ki bunlar elleriyle tatmin olanlardır."

12- Bu, Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Müslim'in tahrîc ettikleri hadisin bir bölümüdür. Baş tarafı şu şekildedir: "*Ey gençler topluluğu! Sizden gücü yeten evlensin. Çünkü o gözü sakındırır, ferci korur. Gücü yetmeyen, oruç tutsun. Çünkü o, koruyucudur.*" Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/426.

Saîd b. Cübeyr'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Cinsel organları ile oyalanan erkekler topluluğuna Allah azap etmiştir. Onu yapana gerekli olan, bazılarının dediği gibi ta'zirdir yani azarlayıp kınamadır."

Ebû Hanife'ye ve Ahmed b. Hanbel'e göre zinaya sapma korkusu olan için el ile tatmin, mübahtır. Aynı şekilde eşinin veya cariyesinin eli ile tatmin olmak da, mekruh olmakla birlikte mübahtır. Zira bu dışarıya boşalma anlamındadır.

Eskilerden birisi şöyle demiştir: "Şehvetini sakinleştirmek zorunda olan kişinin yapması gereken, cinsel organını taşla kırmaktır. Nitekim bazı sâlih muttakî zâtlar, aşırı şehvet duyduklarında nefislerini zinadan korumak için böyle yapmışlardır."

Uyulması gereken, haktır. O da, Hz. Peygamberin tavsiye ettiği şeydir ki o, oruç tutmaktır. Mecbur kalındığı taktirde, dediğimizle amel etmek en uygun yoldur.

32. «Onlar, emanetlerine ve ahitlerine riayet edenlerdir.» Onların haklarından hiçbir şeyi ihlâl etmezler. *"Emanet"*, insana koruması için verilen şeydir. İster bu Allah tarafından olsun, ister yaratıklar tarafından olsun eşittir. Allah tarafından olanlar, şeriat ve ahkâmdan ibaret olan, dinin emanetleridir. Yaratıklar tarafından olanlar da vedîalar (birisinin yanına emanet bırakılan mallar) ve benzerleridir.

Âyette *"emanet"* anlamındaki kelimenin çoğul kullanılışının sebebi, muhtelif çeşitlerine itibarladır. *"Ahd"* de aynıdır. Hem Allah'ın ahdine, hem de kulların ahdine şamildir. Ahd, kişinin Allah için veya kullar için kendi nefsine yaptığı akit, verdiği sözdür.

Cüneyd rahimehullah şöyle der: "*'Emanet'*, organları korumaktır, *'ahd'*, kalbin tevhid üzere Allah'la birlikte olmasıdır. *'Riâyet'* ise, bir şeye, korumak ve ıslah etmek suretiyle devam etmektir."

Hz. Peygamber (s.a.v.), emanet edildiği zaman hıyaneti, konuşma esnasında yalan söylemeyi, ahitleşme anında bozmayı ve davalaşma anında haksızlık etmeyi münafıklığın alâmetlerinden saymıştır." [13]

13- Bu, Hz. Peygamberin şu hadisine işarettir: *"Dört şey vardır ki onlar kimde bulunursa katıksız münafıktır. Kimde o özelliklerden birisi bulunursa onu bırakana kadar kendisinde münafıklık alâmeti vardır: Emanet edildiğinde hıyanet eder, konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde bozar, dava anında hakka riayet etmez."* Buhârî ve Müslim rivayet ettiler.

33. «Onlar, şahitliklerini doğru yapanlardır.» Yani, insanların haklarını yaşatmak için, vaktinde ve adaletle şahitlik ederler. Buradaki şahitlik yapmaktan murat, aleyhine şahitlik ettiği şahıs, ister yakını olsun ister uzağı, ister üst seviyeden birisi olsun ister alt seviyeden olsun hakim huzurunda şahitlik etmektir. Bir hadiste: "*Güneş gibi apaçık bilirsen şahitlik et. Aksi halde bırak,*" [14] buyurulmuştur.

Şahitlik, genel anlamda emanetin şumûlü içerisinde olduğu halde özellikle ayrıca anılmasının sebebi, faziletini açıklamak içindir. Çünkü şahitlik edilmesi, hakları yaşatır ve yerine ulaştırır. Gizlenmesi ve terkedilmesi ise, hakların iptalidir. Davacı şahidi çağırırsa ve mahkemeye yakınsa mutlaka gitmesi gerekir. Ama yarım günlük mesafeden daha uzak bir yerde olursa, gitmemekten dolayı günahkâr olmaz. Çünkü bu gidiş kendisine bir zarar verebilir.

Şahitlik konusunda Müslüman doğrudan âdil sayılır. Ama hasım onun doğru söylemeyebileceğini iddia ederse hakim durumunu araştırır. Bazı âlimler ise her halükârda açıktan ve gizli şahidin durumunun araştırılması gerektiği kanaatindedirler.

34. «Onlar, namazlarını muhafaza edenlerdir.» Yani şartlarına riayet eden, farzlarını, sünnetlerini, müstehaplarını ve adabını tam olarak yapanlardır. Ayrıca onları, günah işleyerek telef etmezler.

23 numaralı âyette geçen "*namaza devam*", namazların bizâtihî kendileri ile alâkalıdır. Bu âyette söz konusu olan muhafaza ise, hâlleri ile ilgilidir.

el-Müfredât adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Bu ifade şuna dikkat çekmektedir: O mü'minler, vakitlerine ve rükünlerine riayet ederek, güçlerinin yettiği en iyi şekilde edâ ederek namazlarını muhafaza ederler. Şüphesiz namaz da, Allahu Teâlâ'nın şu âyette belirttiği koruma şekliyle onları korur: "*...Muhakkak namaz hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar...*" (Ankebût: 45) Aynı konudaki bir hadisin meali de şu şekildedir: "*Kim namazları muhafaza ederse o, onun için kıyamet günü bir nûr, delil ve kurtuluştur. Kim de onları muhafaza etmezse kendisi için nûr, delil ve kurtuluş olmaz. O, kıyamet gününde Kârûn, Hâmân, Firavun ve Übey b. Halef'le beraber olur.*" [15] Übey,

14- Hadisi İbn Merdeveyh tahrîc etmiştir. Sözü şöyledir: "*Ancak güneş gibi açık olursa şahitlik et. Yoksa bırak.*" Bkz. *ed-Dürru'l-Mensûr*, 6/232.

15- Hadisi Ahmed b. Hanbel yeni bir isnadla, Taberânî *Mu'cemu'l-Kebîr*'inde, İbn Hıbbân *Sahih*'inde, Abdullah b. Ömer'den merfû olarak tahrîc etmişlerdir. Bkz. *et-Terğîb ve't-Terhîb*, 1/386.

Hz. Peygamberin Uhud savaşı günü boynundan okla vurduğu ve Mekke yolunda ölen heriftir. Ebû Cehil'den daha azgın ve daha katı idi. Kendisinin, Hz. Peygamberin eliyle öldürülmesi de buna delildir. Hz. Peygamber başka hiç kimseyi bizzat öldürmemiştir.

Bazı bilginler, namazları muhafazanın: "*Namazları ve orta namazı koruyun...*" (Bakara: 238) âyetinin zahirinden anlaşıldığı üzere namazlara devama şamil olduğunu söylemişlerdir. O zaman âyetler bir hükmün önce genel, sonra da özel olarak bildirilmesi kabîlinden olur. Böylece hem fayda tamamlanmış, hem de imandan sonra kulun edâ etmesi ve riayet etmesi gereken en önemli şeyin namaz olduğu belirtilmiş olur.

Velhasıl, namaz konusunun tekrarı, konunun başında ve sonunda riayet ve muhafaza ile nitelenmesi onun önemini açıkça belirtmektedir. Çünkü o, dinin direğidir.

Bürhânü'l-Kur'an adındaki eserde şöyle denilmektedir: "'*Namaz kılanlar müstesna*' (Meâric:22) âyeti ve devamında belirtilen özellikler, Mü'minûn sûresinin baş tarafında da zikredildi. Bu sûrede ise bu özelliklere: "*Onlar, şahitliklerini (doğru) yapanlardır,*" sözü ilâve edildi. Çünkü bu söz: "*Onlar, emanetlerine ve ahitlerine riâyet edenlerdir,*" âyetinin peşinde getirilmiştir. Davacı ihtiyaç duyduğu zaman, hakkını yaşatmak için şahitlik etmek emanettir. O halde o, Mü'minûn sûresinde geçen emanet kabîlindendir. Bu sûrede namaz, "*Ancak namaz kılanlar hâriç, onlar namazlarına devam ederler*" denildikten sonra "*Onlar namazlarını muhafaza edenlerdir,*" buyurularak tekrar söylendiği gibi, şahitlik de ilâve olarak özellikle beyan edilmiştir."

35. «İşte bunlar» anılan üstün niteliklerle nitelenenler, kadri tam olarak takdir edilemeyen, aslı idrak edilmeyen **«cennetlerde»** yerleşmişlerdir, ebedî sevapla, sonsuz mükâfatla **«ikram olunacaklardır.»** Sanki oradaki ikram, onlar için şu anda mevcuttur.

فَمَالِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا

قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ ﴿٣٦﴾ عَنِ ٱلْيَمِينِ وَعَنِ ٱلشِّمَالِ عِزِينَ ﴿٣٧﴾ أَيَطْمَعُ كُلُّ

أَمْرِئٍ مِّنْهُمْ أَن يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ﴿٣٨﴾ كَلَّا ۖ إِنَّا خَلَقْنَاهُم مِّمَّا
يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ إِنَّا لَقَادِرُونَ ﴿٤٠﴾
عَلَىٰ أَن نُّبَدِّلَ خَيْرًا مِّنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٤١﴾ فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا
وَيَلْعَبُوا حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٤٢﴾ يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ
الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نُصُبٍ يُوفِضُونَ ﴿٤٣﴾ خَاشِعَةً
أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ۚ ذَٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

36-37. O kâfirlere ne oluyor ki, sağından ve solundan grup grup sana doğru koşuyorlar?

38. Onlardan herbiri, Naîm Cennetine sokulacağını mı umuyor?

39. Hayır, şüphesiz Biz onları bildikleri şeyden yarattık.

40-41. Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki Biz, şüphesiz onların yerine daha iyilerini getirmeye muktediriz. Asla Bizim önümüze geçilmez.

42. O halde bırak onları. Tehdit edildikleri günlerine kavuşuncaya kadar dalsınlar, oynayadursunlar.

43-44. O gün onlar, sanki dikili bir şeye koşuyorlar gibi, gözleri horluktan aşağı düşmüş, kendilerini zillet kaplamış bir halde kabirlerinden fırlayarak çıkarlar. İşte bu, onların tehdit edilegeldikleri gündür.

36-37. «O kâfirlere» ve anılan üstün niteliklerden mahrum olanlara **«ne oluyor ki,»** -buradaki soru inkâr içindir- **«sağından ve solundan grup**

grup sana doğru koşuyorlar?» Gözlerini çevirerek, boyunlarını sana doğru uzatıyorlar. Müşrikler Rasûlüllah'ın etrafında gruplar halinde çepeçevre halka oluyorlar, onun sözleri ile alay ediyorlar ve: "Eğer şunlar, Muhammed'in dediği gibi cennete girerlerse, biz onlardan daha önce gireriz," diyorlardı. Bunun üzerine şu âyet-i kerime indi:

38. «Onlardan» yani şu koşuşanlardan **«herbiri,»** içerisinde hiçbir gam keder bulunmayan, sırf nimetlenmeden ibaret olan **«Naîm Cennetine sokulacağını mı umuyor?»**

39. «Hayır,» bu cevap onların boş umutlarını reddetmektedir, şöyle denilmek isteniyor: "Bu umudu bırakın, böyle konuşmayı kesin." **«Şüphesiz Biz onları bildikleri şeyden yarattık.»** Bu: *"Andolsun siz ilk yaratılışı bildiniz..."* (Vâkıa: 62) âyetinde olduğu gibi, peşinden gelecek olan, Allah Rasûlü ile alay ettikleri, âhireti ve hesabı inkâr ettikleri için Allah'ın kendilerini helâk edip yerlerine başka bir millet getirmeye muktedir olduğunu bildiren âyetlere bir hazırlıktır. Çünkü kendilerinin de bildikleri gibi, Allah'ın onları, meniden, sonra kan pıhtısından, sonra da bir çiğnem etten ilk defa yaratmaya muktedir oluşu, onları helâk edip başkalarını yaratabileceğinin açık bir delilidir.

40-41. «Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki» Doğulardan ve batılardan maksat, senenin her günü güneşin doğduğu ve battığı yerlerdir. Her yaz ve kış için yüz seksener tane doğuş ve batış yeri vardır. **«Biz, şüphesiz onların yerine daha iyilerini getirmeye muktediriz.»** Âyetin şu şekilde anlaşılması da mümkündür: "Cinayetlerinin gereği olarak onları bir çırpıda helâk edip yerlerine kendileri gibi olmayan başkalarını yaratmaya muktediriz." Allah Teâlâ bunu, iman etmeleri için onları tehdit maksadıyla söylemiştir. Bir diğer anlayış ise şu şekildedir: Allah onların yerine ensarı ve muhacirleri getirdi.

«Şüphesiz kimse Bizim önümüze geçemez.» Yani eğer bunu istersek, Bizi altedemezler. Ama üstün hikmetlere dayalı olan dilememiz, onların cezalarının gecikmesini gerektirmektedir. *"Önümüze geçemez"* anlamında aldığımız *"mesbûkîn"* kelimesinin, *"âcizler"* anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü bir şeyi geçen, onu âciz bırakmış demektir.

42. «O halde bırak onları» kendi hallerine. Şu anda veya sürekli olarak **«tehdit edildikleri»**, vadolundukları **«günlerine»** -o, ikinci sur esnasında diriltilecekleri gündür. *Gün'*ün *onlar'*a izafe edilmesi, o günün, tüm yaratık-

ların günü oluşundan dolayıdır. Onlar da o yaratıklardandır. Ya da kıyamet günü azap açısından kâfirlerin, sevap açısından da mü'minlerin günü olduğu içindir. Sanki o, birisi kâfirlere, birisi de mü'minlere ait olmak üzere iki gündür.- **«kavuşuncaya»,** görünceye **«kadar»** bâtıllarına **«dalsınlar,»** dünyada kendilerine hiçbir faydası olmayan şeylerle meşgul olarak **«oynayadursunlar.»**

43-44. «O gün onlar, sanki dikili bir şeye...» Bundan maksat, dikilen ve Allah'tan ayrı olarak ibadet edilen her şeydir. Bir âyette de: "*...Dikili şeyler adına kesilmiş olanlar...*" (Mâide: 3) buyurulmaktadır. Arapların, taptıkları ve kendileri için kurban kestikleri bir taş vardı. **« Koşuyorlar gibi...»** Yani onu önce hangisi selâmlayacak diye koşar gibi... Bu ifade de onların, alıştıkları cahilî hâlleri olan hiçbir fayda ve zarar veremeyecek şeylere koşmaları zikredilmek suretiyle cahilî tavırları kınanıp, kendileri ile alay edilmektedir.

«Gözleri horluktan aşağı düşmüş,» karşılaşacakları azaba bakamaz **«kendilerini»** şiddetli bir **«zillet»** ve büyük bir hakaret **«kaplamış bir halde kabirlerinden»** kendilerini çağırana ve onun sesine doğru -ki o İsrâfil'dir, daha önce geçtiği üzere bir kaya üzerinden seslenecektir- **«fırlayarak çıkarlar. İşte bu,»** içerisinde bu korkunç olayların meydana geleceği gün, **«onların tehdit edilegeldikleri gündür.»** Dünyada peygamberlerinin dilleri ile o günle tehdit ediliyorlar ama onu yalanlıyorlardı.

Bu izahla, âyette tekrar olduğu tarzındaki bir izlenim izale edilmiştir. Çünkü önceki tehdit, geleceğe aitti. Bu ise geçmişe hamledilir.

Allah'ın yardımıyla Meâric Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

NUH SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 28 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.



إِنَّآ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦٓ أَنْ أَنذِرْ قَوْمَكَ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١﴾ قَالَ يَٰقَوْمِ إِنِّى لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢﴾ أَنِ ٱعْبُدُوا
ٱللَّهَ وَٱتَّقُوهُ وَأَطِيعُونِ ﴿٣﴾ يَغْفِرْ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ
إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ إِنَّ أَجَلَ ٱللَّهِ إِذَا جَآءَ لَا يُؤَخَّرُ ۖ لَوْ كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾

1. Şüphesiz Biz Nûh'u: "Kendilerine acı veren bir azap gelmeden önce, onları uyar" diye kavmine gönderdik.

2-3. Dedi ki: "Ey kavmim! Şüphesiz ben sizi, Allah'a kulluk edin, O'ndan korkun ve bana itaat edin diye açıktan açığa uyaran birisiyim.

4. Böylece Allah sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlar, sizi belli bir süreye kadar erteler. Şüphesiz Allah'ın takdir ettiği süre gelince artık o geri bırakılmaz. Keşke bilseydiniz!"

1. «Şüphesiz Biz Nûh'u: 'Kendilerine» Allah tarafından, Tûfan ve onda boğmak gibi derhal veya âhiret azabı gibi ilerideki **«acı veren bir azap»** - bu azap cismânî de olabilir, rûhânî de. Rûhânî olanı daha şiddetlidir.- **«gel-**

meden önce, onları» putlara taptıkları için, şirke son versinler ve tek Allah'a tapsınlar diye **«uyar'»**, ateşle korkut **«diye kavmine gönderdik.»**

Katâde şöyle demiştir: "Nûh (a.s.) bir adadan gönderilmiş ve onlara gitmiştir. O, çoğunluğun görüşüne göre azim sahibi (ulü'l-azm) peygamberlerin birincisidir. Şirke karşı ilk korkutucu da odur. Kavmi putlara tapardı. O, Şeyhu'l-Murselîndir. Kırk yaşında iken peygamber olarak gönderilmiş, halkı arasında 950 sene kalmıştır. Tûfan'dan sonra da doksan sene yaşamıştır."

Bilginlerden birisi âyetteki "*kavmine gönderdik*" ifadesinin, Hz. Nûh'un tüm insanlığa değil, sadece kendi milletine gönderildiğini söylemiştir. Eğer tüm insanlığa gönderilseydi Hz. Peygamber Efendimize, "*Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.*" (Sebe': 28) denildiği gibi, "insanlara" veya benzeri bir şey denilirdi. Hz. Peygamber'in şu sözü de buna işaret etmektedir: "*Peygamber sadece kendi halkına gönderilirdi. Ben ise tüm insanlara gönderildim.*"

Eğer denilirse ki: "Madem ki sadece kendi halkına gönderildi. O halde diğer insanların suçu neydi ki duâsını tüm insanlığa teşmil ederek "*Ey Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden dönüp dolaşan hiç kimse bırakma,*" dedi. (Nûh: 26) Biz de şu cevabı veririz: O zaman yeryüzünde yaşayanlar azdı. Nûh (a.s.) hepsine gönderilmişti. Ona sadece kendisiyle birlikte olanların -ki onlar kendisiyle gemiye binenler olup sayıları da kırk erkek, kırk kadın olmak üzere seksen kişidir.- İman edecekleri haber verilince, kâfirlerin tümünün kökünün kazınması için duâ etti. Bunun üzerine de inananların dışında tüm yeryüzü halkının helâk olduğu tûfan meydana geldi. Eğer hepsine gönderilmiş olmasaydı, putlara tapmak sûretiyle kendisine muhalefet etmeleri sebebiyle onlara bedduâ etmezdi. Çünkü bir âyette "*...Biz bir peygamber göndermedikçe kimseye azap edici değiliz,*" buyurulmaktadır. (İsrâ: 15)

Nûh (a.s.)'un ilk rasûl olduğu sabittir. Çünkü puta tapma olayı ilk defa onun kavminde meydana gelmiştir. Cenab-ı Allah da onları, bu çirkin işten menetsin diye Hz. Nûh'u göndermiştir.

Eğer Nûh (a.s.)'un risaleti tüm insanlığa şamilse, bizim peygamberimizin risaletine denk olması gerekmez miydi? diye bir soru sorulursa cevabım şudur: "Nûh (a.s.)'un peygamberliği, kendi zamanındaki tüm insanlara şamildi. Bizim peygamberimizin peygamberliği ise, kendi zamanına olduğu gibi, kıyamete kadar gelecek olan tüm insanlara şamildir. Dolayısıyla aralarında

bir eşitlik söz konusu değildir.

2-3. «Dedi ki: 'Ey kavmim!» Hz. Nûh kendilerine olan şefkatini, onlara olan hayır dileklerini göstermek ve gönüllerini hoş tutmak için, kendi kavmine hitâbetmiştir. **«Şüphesiz ben sizi, Allah'a kulluk edin.»** Allah'a ibadeti emir, kalbin ve organların işlerinden olan tüm farzları ve mendupları içerir. **«O'ndan korkun.»** Bu da tüm haram ve mekruhlardan yasaklamayı içerir. **«Ve»** tüm emirlerde ve yasaklarda **«bana itaat edin diye...»** Aslında bunların hepsi Allah'a ibadet ve O'ndan korkma emrine dahildir. Ama sorumluluğu güçlendirmek ve onu yerleştirmede mübalâğa için ayrı ayrı zikredilmiştir. **«Açıktan açığa»**, işin aslını sizin anlayacağınız bir dille açıklayarak inkâr ve isyanın azabından korkutan **«uyaran birisiyim.»** Hz. Nûh aynı zamanda müjdeleyici olduğu halde, sadece "*uyarıcılık*" yönü anılmıştır. Çünkü uyarma daha önceliklidir. Nitekim Allah Teâlâ peygamberimize önce "*Kalk da korkut (uyar)*" (Müddessir: 2) buyurmuştur. Müjdeleme ise ikinci emirdir. Allah Teâlâ: "*...Mü'minleri müjdele,*" (Bakara: 223 ve başkaları) buyurmuştur. Korkutmak kâfirlere, müjdelemek ise mü'minlere yöneliktir.

Âyetin sonunda Allah Teâlâ, Hz. Nûh'un diliyle: "*Bana itaat edin*" buyurmuş, daha önceki emirlere uygun olduğu halde "ona itaat edin" dememiştir. Yani itaat Allah'a değil, Hz. Nûh'a isnad edilmiştir. Bunun sebebi, Rasûle itaatın, Allah'a itaat oluşudur. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette: "*Kim Rasûle itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur...,*" (Nisâ: 80) buyurmuştur.

4. Böylece Allah sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlar.» Onlar cahiliye döneminde işlenen günahlardır. Günahlar arasında, kul hakkı ile ilgili olanlar bulunduğu için "günahlarınızı bağışlar" buyurmadı, *"günahlarınızdan bir kısmını bağışlar"* buyurdu.

«Sizi,» öldürmek, suda boğmak, yakmak gibi helâk edici cezalardan korumak sûretiyle Allah katında takdir edilmiş **«belli bir süreye kadar erteler.»** *"Süre"* diye ifade ettiğimiz "*ecel*"; bir şey için tayin edilmiş müddet, son vakit, vade anlamındadır. O, Allah'ın iman ve tâat şartıyla, onlar için takdir ettiği müddettir. Bu ifade açıkça gösteriyor ki onlar için, iman etmeseler de cezalandırılmayacakları bir vade vardır. Âyetin devamındaki şu sözlerden de murad odur:

«Şüphesiz Allah'ın takdir ettiği süre», sizin küfür üzere kalacağınız varsayımı ile sizin için takdir ettiği vade, -bu, zamanı kesin olmayan, mutlak

anlamda yakın eceldir. Ecel-i müsemmâ (bilinen vade) bunun aksinedir. Çünkü o zamanı uzak olan kesin vadedir- siz, küfrünüz üzere devam ederken takdir edilen vade **«gelince artık o geri bırakılmaz.»** Öyleyse o gelmeden önce imana ve tâate koşun. Tâki muayyen vakte kadar geciktirilmesinin şartı tahakkuk etsin, siz de o vakte kadar bırakılın. **«Keşke bilseydiniz!'»** Ne olurdu? Vakti dolmuş vade, artık geciktirilmez ve ihmal edilmez.

Bu söz işaret etmektedir ki onlar, dünya sevgisi ve onun lezzetlerini istemekteki meşguliyetleri sebebiyle ilim sebeplerini kaybettiler. Neticede sanki ölümden şikâyet eder gibi oldular.

قَالَ

رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا ﴿٥﴾ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا

﴿٦﴾ وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ

فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا

﴿٧﴾ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ﴿٨﴾ ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ

إِسْرَارًا ﴿٩﴾ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ﴿١٠﴾

يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا ﴿١١﴾ وَيُمْدِدْكُم بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ

وَيَجْعَل لَّكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَل لَّكُمْ أَنْهَارًا ﴿١٢﴾ مَّا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ

لِلَّهِ وَقَارًا ﴿١٣﴾ وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ﴿١٤﴾

5. (Nûh) dedi ki: "Ey Rabbim! Ben kavmimi gece gündüz davet ettim.

6. Ama benim davetim, sadece onların kaçmalarını artırdı.

7. Ben onları, senin bağışlaman için ne zaman davet ettiysem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, ısrar ettiler, kibirlendikçe kibirlendiler.

8. Sonra ben onları açık açık çağırdım.

9. Sonra da onları hem ilân ederek davet ettim, hem gizli gizli söyledim."

10. Onlara dedim ki: "Gelin, Rabbinizden sizi bağışlamasını isteyin. Şüphesiz O, çok bağışlayıcıdır.

11. (Sizi bağışlamasını isteyin) ki, üzerinize bol bol yağmur yağdırsın.

12. Mallar ve oğullarla size güç versin. Size bahçeler versin, nehirler akıtsın.

13. Size ne oluyor ki Allah için bir vakâr ummuyorsunuz?

14. Halbuki sizi aşama aşama O yarattı.

5. «**(Nûh)**» (a.s.) halkını davette tüm gayretini sarfedip, onları uyarmada bilinen ölçüyü aşınca ve çaresiz kalınca Rabbine seslenerek «**dedi ki: 'Ey Rabbim! Ben kavmimi gece gündüz**» yani sürekli olarak gevşemeden, imana ve itâate «**davet ettim.**» Burada *"gece gündüz"* zikredilmiş, bununla sürekli davet kastedilmiştir. Çünkü zaman gece ve gündüzden ibarettir.

6. «**Ama benim**» bana, dinime ve bendeki vahyinin eserlerine uymaları için yaptığım «**davetim, sadece onların kaçmalarını artırdı.**»

7. «**Ben onları, senin bağışlaman için ne zaman**» imana «**davet ettiysem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar,**» daveti dinlememek için kulaklarını kapadılar. Âyetteki *"kulağı tıkama"* bu mânâdan kinayedir. Dinlememek için, parmaklarını kulak deliklerine soktular şeklinde, hakîkî manasını anlamak da mümkündür. «**Elbiselerine büründüler,**» Ona bakmayı istemediklerinden dolayı, onu görmemek için vücutlarının tamamını adam akıllı elbiseleriyle örttüler. Küfür ve isyanda «**ısrar ettiler,**» pişmanlık duyup tevbeye ya-

pışmadılar. **«Kibirlendikçe kibirlendiler.»** Bana itaat ve uymakta büyüklendiler. Bu konuda kendilerini bir büyüklük kompleksi kapladı. Çünkü: *"Sana hep düşük seviyeli kimseler tâbi olmakta iken, biz sana hiç iman eder miyiz? dediler."* (Şuarâ: 111)

Âriflerden birisi şöyle demiştir: "Günahta ısrar eden kişiye günahları, sapıklıkta devamlılık verir. Öyle ki çirkin amellerini güzel görmeye başlar. Onu güzel görünce de kibirlenir. Evliyâullaha karşı üstünlük taslar. Bundan sonra da onların nasihatlerini kabul etmez."

Sehl (kuddise sirruhû) da şöyle der: "Günaha ısrar nifak doğurur. Nifak da küfür doğurur."

8. «Sonra ben onları açık açık çağırdım.» Yani onları alenen davet ettim.

9. «Sonra da onları hem ilân ederek davet ettim, hem gizli gizli söyledim.'» Yani onları tekrar tekrar, çeşitli şekillerde farklı üslûplarla davet ettim. Bir kimseye, başkaları farketmeden gizlice bir şey söylemeye, gizlemek; herkesin öğrenebileceği şekilde konuşmaya da ilân denilir. Nûh (a.s.) onları davete ve öğüt vermeye önce gizliden başladı. Ama onlar kendisine şu dört yolla muamele ettiler: Kulakları tıkamak, elbiselerinin altına bürünmek, günahta ısrar etmek, kibirlenmek. Sonra davetini alenîleştirdi. Bu da etki etmeyince gizli ile alenîyi birleştirdi. Yani alenî daveti gizli davetle karıştırdı. Hepsi ile birlikte konuştuğu gibi herbiri ile tek tek gizlice de konuştu.

10. «Onlara dedim ki: 'Gelin, Rabbinizden» vakti geçmeden önce, küfür ve günahlardan tevbe etmek suretiyle **«sizi bağışlamasını isteyin. Şüphesiz O,»** tevbe edenlerin günahlarını hiç olmamış hale getirerek **«çok bağışlayıcıdır.»** Allah'ın bağışlayıcı olmasından murad, bağışlamayı dileyici olmasıdır. Bağış isteme özelliğini veren, bağışlamaktan geri durmaz. Çünkü Allah Teâlâ: *"Gelin, Rabbinizden sizi bağışlamasını isteyiniz. Şüphesiz O, çok bağışlayıcıdır,"* buyurmuştur. Bunun için Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: "Allah kuluna azap etmeyi dileyince bağış dilemeyi, istiğfarı ilham etmez."

Rivayet edilen bir kudsî hadiste Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Bana kullarımın en sevimli olanları: Birbirlerini Benim sevgimle sevenler, gönülleri camilere bağlı olanlar ve seher vakitlerinde bağış dileyenlerdir. Onlar, yeryüzü ahalisine azap etmek istediğimde hatırladığım ve onlara azap etmekten vazgeçtiğim insanlardır."*

Âyette, *"bağışlayıcı"* anlamında *"ğaffâr"* kelimesi kullanılmıştır. Çün-

kü bu, aynı anlamı ifade eden "*gafûr*" kelimesinden daha mübalâğalıdır. Bu kelime sözlükte, örtmek, kapatmak anlamındadır. Bu anlamda olmak üzere savaşta başa giyilen başlığa, miğfer (örtme âleti) denilmiştir. Çünkü o, başı örter. Allah'ın mağfireti, O'nun kulların tevbe ve tâatlerinden dolayı değil, ama kendi rahmet ve fazlı ile günahları örtüp, affetmesidir. Tevbe ve tâat bir kulluk ifadesinden ve ihtiyaç arzından ibarettir. Yine bir kudsî hadiste Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*Ey kulum! Bana yeryüzü dolusu günahla bile gelsen, Bana ortak koşmadıkça seni bağışlarım.*"

11. Sizi bağışlamasını isteyin **«O, üzerinize bol bol yağmur yağdırsın.»** Bu, anılan âyette "üzerinize gökyüzünü gönderir" mânâsına gelen bir cümle ile ifade edilmiştir. Şâirin: *"Gökyüzü bir halkın arazisine inse..."* dediği gibi mecazî bir ifade tarzıdır. Bazı âlimler ise âyetin: "Gökyüzünün suyunu indirdi," takdirinde olduğunu, "su" kelimesinin hazfedildiğini (düşürüldüğünü) söylerler.

Bu âyet, anılmamış bir şartın cevabıdır. Takdiri şu şekildedir: "Eğer siz bağış isterseniz, O da yağmur yağdırır."

Sanki Nûh kavmi, bir mantık oyunu yaparak şöyle demişlerdi: "Eğer biz hak üzere isek, o hakkı nasıl bırakırız. Bâtıl üzere isek biz uzun süre bâtıl üzere kalmışken Allah bizden onu nasıl kabul eder?" İşte bunun için Allah onların gönüllerine bağışlamayı düşüren ve sevdiren acele lütuf ve yardımı vaadetti. Çünkü nefis peşin olanı sevmeye hırslıdır. Bu yüzden onu emrin cevabı yapmış *"yağmur yağdırsın"* buyurmuş, "sizi bağışlar" dememiştir. Böylece insanları ona rağbet ettirmiş, eserini ve bereketini görmelerini dilemiştir. Tâatlerle meşgul olmak, hayır kapılarının açılmasına sebeptir. Nasıl ki günahlarla meşguliyet, Allah'ın kahrının sebeplerinin görülmesiyle evrenin harabına sebepse...

Denildiğine göre Nûh kavmi, defalarca tekrarlanmasına rağmen daveti yalanlayınca, Allah onlardan yağmuru kesti. Hanımlarını kısırlaştırdı. Peşinden de eğer iman ederlerse, kendilerini bolluk ve bereketle rızıklandıracağını, başlarındaki musîbeti savacağını vaadetti. Bu, hikmete uygundur. Çünkü Allah Teâlâ kullarını hayırla ve şerle sınar. Tâ ki kendisine dönsünler. Meselâ Kureyş'lilere, şirkten dönmeleri için Hz. Yûsuf'un kıtlık seneleri gibi yedi sene verdi.

12. «Mallar ve oğullarla size güç versin.» Size ulaşır, yardım eder,

kuvvet verir. Nitekim bir âyette "...*Sizin gücünüze güç katar...*" (Hûd: 52) buyurulmaktadır. «**Size**» içerisinde ağaçlar ve meyveler bulunan «**bahçeler versin,**» inşa eder ve oraları bitkilerle süsleyen, kurumaktan koruyan, gönülleri ferahlatan, canları sulayan «**nehirler akıtsın.**»

Hasan Basrî'den rivayet edildiğine göre, bir adam kendisine kuraklıktan şikayet etti. Hasan Basrî ona: "Allah'tan bağış dile," dedi. Bir başkası fakirlikten, birisi neslinin azlığından, birisi de arazisinin ürününün azlığından şikâyetçi oldular. Hepsine Allah'tan bağış dilemelerini, (istiğfar etmelerini) emretti. Bunun üzerine Rabî': "Sana insanlar geliyorlar, çeşit çeşit şikâyetlerde bulunuyorlar. Farklı şeyler istiyorlar. Sen de hepsine istiğfarı emrediyorsun. Bu nasıl iş?" dedi. Hasan Basrî ona, bu âyeti okudu.

Bu âyetin ifade ettiği mânâdan dolayı yağmur duâsında istiğfar (bağış dileme) meşrû kılındı. Araziler kuraklaştığında ve yağmurlar kesildiğinde tüm bilginlerin ittifakıyla yağmur duâsına çıkmak sünnettir.

13. «Size ne oluyor ki Allah için bir vakâr ummuyorsunuz?» Bu, onların Allah için vakâr bulunduğunu ummalarına sebep olan şeyleri inkârdır. *"Vakar"* aslında sükûnet ve hilm (yumuşak başlılık) dir. Ama burada "azamet" anlamındadır. Çünkü genelde sükûnet, azametten dolayı olur. Mânâ şudur: "Siz hangi sebepten dolayı O'na inanıp itaat etmenin kendisini ululamayı gerektiren Allah'ın azametine inanmıyorsunuz?" Yani sizin için buna bir sebep yok.

Keşfu'l-Esrâr adındaki eserde bu terimlerle ilgili olarak şöyle denilmektedir: "*'Recâ'*, (burada umut diye ifade edilmiştir) korku anlamında, *'vakar'* da azamet ve yücelik mânâsındadır. O zaman âyetin anlamı şöyle olur: Allah'ın azametinden korkmuyor musunuz?"

İbn Abbas ise şöyle izah etmiştir: "Size ne oluyor ki Onun cezasından korkmuyorsunuz? Ondan sakınmak suretiyle sevabını ummuyorsunuz?"

14. «Halbuki sizi aşama aşama O yarattı.» Yani oysa siz, Allah'ın sizi merhale merhale, halden hale geçirerek yarattığını biliyorsunuz. Önce elementler halinde yaptı, sonra gıda haline getirdi. Sonra sırayla, bir karışım, sperm, kan pıhtısı, et parçası, kemik, et haline getirdi. Bilâhare de başka bir şekle soktu. Durumu böyle olan bir varlığın azametini taktirde kusur işlemek, aklı olan birisinin yapacağı bir şey değil!

Bazı âlimlere göre bu âyet, şu âyetlerde söz konusu edilen yedi aşamaya işarettir: *"Allah'a yemin olsun ki, Biz insanı çamurdan bir özden yarattık.*

Sonra onu bir sperm halinde sağlam bir yere yerleştirdik. Sonra spermi bir aleka yaptık. Alekayı bir çiğnem et yaptık. O eti kemiklere çevirdik, bu kemiklere et giydirdik. Bilâhare onu bambaşka bir yaratık olarak teşekkül ettirdik. Yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir." (Mü'minûn: 12-14) İşte bu haller, birbirini takip eden, düzenli yedi aşamadır. Her birisi, kendinden öncesinden daha şereflidir.

Bir başka görüşe göre âyetten murad şudur: "Sizi çocuklar, gençler ve yaşlılar olarak yarattı." Yahut da sizi muhtelif şekillerde ve huylarda; uzun boylular, kısalar, güçlüler, zayıflar, olarak yarattı. Nitekim bir âyette: *"O'nun delillerinden birisi de, gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olmasıdır..."* (Rûm: 22) buyurulmuştur.

أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ
اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا ﴿١٥﴾ وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ
الشَّمْسَ سِرَاجًا ﴿١٦﴾ وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا ﴿١٧﴾
ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا ﴿١٨﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ
بِسَاطًا ﴿١٩﴾ لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا ﴿٢٠﴾

15. Görmediniz mi, Allah yedi göğü nasıl birbiriyle âhenkli yaratmıştır?

16. Ayı onların içinde bir nur, güneşi de bir kandil yapmıştır.

17. Allah sizi yerden bir bitki bitirir gibi bitirmiştir.

18. Sonra sizi tekrar oraya geri çevirecek ve tekrar çıkaracaktır.

19. Allah yeryüzünü sizin için bir sergi yapmıştır.

20. Tâ ki onun geniş yollarında gezip dolaşasınız."

15. «Görmediniz mi...» Soru, muhatabı ikrara sevketmek içindir. Maksat, Allah'ın ilim ve kudretine işaret eden sanatının hayrete düşüren eserlerini müşahededir. **«Allah yedi göğü nasıl»** bazıları bazılarının üstünde **«birbiriyle âhenkli yaratmıştır?»** Allah Teâlâ onları tekrar yaratmaya muktedir olduğuna ve kudretinin azametine, önce insanın yaratılışı ile ilgili deliller getirdi. Çünkü insanın nefsi, kendisine en yakın şeydir. Daha sonra da bu delilleri, semalara ait deliller takip etti.

16. «Ayı onların içinde» gecenin karanlığında yeryüzünü aydınlatan **«bir nur, güneşi de»** fecir anında karanlığı gideren **«bir kandil»** gibi **«yapmıştır.»** Nasıl ki evde bulunanlar görmek ihtiyacında oldukları şeyleri kandilin ışığında görüyorlarsa, dünyada yaşayanlar da, yeryüzünü güneşin ışığında görürler, ufukları onunla seyrederler. İşte bu açıdan güneş, beliğ teşbih yoluyla kandile benzetilmiştir.

Ay, dünya semasında olduğu halde, bütün semalara nisbet edilmiştir. Çünkü semaların her biri şeffaftır, arkasındakini kapatmaz. Dolayısıyla tamamı tek bir gökyüzü imiş gibi görülür. Bunun zarurî bir sonucu olarak, semalardan birisinde olan, sanki hepsinde imiş gibi olur. Ayrıca İbn Abbas, İbn Ömer ve Vehb b. Münebbih'e göre, güneşin, ayın ve yıldızların yüzleri gökyüzü tarafında, sırtları da dünya tarafındadır. Kandil sözcüğünün gereği de budur. Çünkü onun ışığının yüksekliği üst tarafındadır. Öyle olmasaydı, hararetinin şiddetinden dolayı yeryüzünde ne varsa hepsini yakardı. Oysa Allah Teâlâ onu hem dünyadakiler, hem de gökyüzündekiler için nur kılmıştır. Bu izaha göre âyetin, "*güneşi de bir kandil yapmıştır*" kısmının, "güneşi de onların içinde bir kandil yapmış" şeklinde olması gerekirdi. Ancak önceki kısmın delâletinden dolayı "onların içinde" anlamına gelen kelime hazfedilmiş, kullanılmamıştır.

17. «Allah sizi yerden bir bitki bitirir gibi» hayret verici bir şekilde **«bitirmiştir.»** Babanız Âdem'i topraktan yaratmak sûretiyle sizi de topraktan meydana getirdi. Yahut da şöyle anlaşılır: İnsanları, yerde biten bitkilerden meydana gelen menilerden meydana getirdiği için, bütün insanları yerden meydana getirdi.

"Bitirme" kelimesi, istiare yoluyla "meydana getirme" anlamında kullanılmıştır. Çünkü o, meydana gelme olayına daha çok delâlet etmektedir. Çünkü insanlar bitki olsalardı, hiç şüphesiz bitkilerin sonradan meydana geldikleri gibi meydana geleceklerdi. Ayrıca bu ifade insanın bir yönden bitki olduğuna dikkat çekmektedir. Şüphesiz insanın başlangıcı ve oluşumu bitki gibi topraktandır. O da gelişir, büyür, gerçi onun bitkilerden fazla olan bazı özellikleri vardır ama bitkiye benzer yönleri çoktur.

Bitki, ister ağaç gibi gövdeli olsun, isterse olmasın yerden biten her şeydir. Ama örfte, gövdesi olmayanlara has bir isim olmuştur. Hatta halk arasında sadece hayvanların yediğine nebât (bitki) denilir.

Mârifet ehlinden birisi şöyle demiştir: "*'Allah sizi yerden bir bitki bitirir gibi bitirmiştir,'* âyeti şu anlamdadır: Sizin vücutlarınızın, kendisi ile geliştiği gıdanızı topraktan meydana getirdi. Nitekim bitkileri de toprak vasıtasıyla su ile geliştirmiştir. Bu varlığın gıdası ve gelişmesi kendisinden yarattığı şeyle olmaktadır."

18. «Sonra sizi» öldüğünüzde defin yoluyla **«tekrar oraya»**, yere **«geri çevirecek ve»** tekrar diriltme ve haşir esnasında oradan **«tekrar çıkaracaktır.»** Bunda hiç şüphe yoktur. Böylece dostlarını mükâfatlandıracak, Allah düşmanlarını ise cezalandıracaktır. "*Geri çevirme*" ile "*tekrar çıkarma*" nın arası, "sonra" anlamındaki "sümme"kelimesi ile değil, "*ve*" harfi ile bağlanmıştır. Buna sebep, kabirdeki iade ile, çıkarmanın tek şey olduğuna işaret etmektir. Bunlardan bir kısmının mutlaka gerçekleşip, bir kısmının gerçekleşmemesi düşünülemez.

19. «Allah» Rabbimizin bu ismi celîli, tâzim ve teberrük için tekrarlanmıştır. **«Yeryüzünü sizin»** menfaatiniz **«için»** bir döşek ve halı gibi geniş bir **«bir sergi yapmıştır.»** Onun üzerinde, kendi evinizdeki serginiz üzerinde hareket ettiğiniz gibi serbestçe hareket edersiniz.

Defalarca söylediğimiz gibi, yeryüzünün küre şeklinde oluşu, ekim ve dikime engel değildir. Çünkü çok büyüktür. Bu, güvercin yumurtası ile deve kuşu yumurtası arasındaki farkta kendini gösterir.

20. «Tâ ki onun geniş yollarını da gezip dolaşasınız.'» *"Geniş yol"* diye ifadelendirdiğimiz "*fecc*" kelimesinin, iki dağ arasındaki geçit anlamında olduğu da söylenmiştir. *el-Müfredât* adındaki eserde şöyle denilmiştir: "*el-feccû*", iki dağın kuşattığı yoldur. Aynı zamanda geniş yol anlamında da kullanılır. Yani âyetin anlamı şudur: Yeryüzünden yollar edinerek gitmeniz ve geliş gidişte kullanmanız için... Yeryüzünün sergi gibi oluşu, uyumak, dinlenmek, ekmek ve dikmek gibi diğer maksat ve menfaatlere ters düşmez.

قَالَ نُوحٌ رَّبِّ

إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَنْ لَّمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا ﴿٢١﴾
وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا ﴿٢٢﴾ وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ
وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ﴿٢٣﴾
وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا ﴿٢٤﴾ مِمَّا
خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ
أَنْصَارًا ﴿٢٥﴾ وَقَالَ نُوحٌ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ
دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ إِنَّكَ إِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا
فَاجِرًا كَفَّارًا ﴿٢٧﴾ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِيَ
مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ﴿٢٨﴾

21. Nûh dedi ki: "Ey Rabbim! Onlar bana isyan ettiler. Kendisine malı ve çocuğu hüsrandan başka bir şey artırmayan kimseye uydular.

22. En büyük tuzak kurdular."

23. "Sakın ilâhlarınızı bırakmayın. Özellikle Ved'den,

Süvâ'dan, Yeğûs'tan, Yeûk'tan ve Nesr'den vazgeçmeyin," dediler.

24. "Gerçekten onlar birçoklarını yoldan çıkardılar. Sen o zalimlerin sadece sapıklıklarını artır."

25. Onlar, hataları sebebiyle suda boğuldular, ateşe atıldılar. Kendileri için Allah'tan başka yardımcılar bulamadılar.

26. Nûh dedi ki: "Ey Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden dönüp dolaşan hiç kimse bırakma.

27. Çünkü Sen onları bırakırsan kullarını yoldan çıkarırlar. Sadece ahlâksız ve kâfir çocuklar doğururlar.

28. Ey Rabbim! Beni, anamı, babamı, mü'min olarak evime girenleri, erkek ve kadın mü'minleri bağışla. Zalimlerin de sadece helâklerini artır."

21. «**Nûh**» Rabbine yalvararak «**dedi ki:**» -Nûh (a.s.)'un, Rabbine yalvarışının hikâye edildiği zamanın uzunluğundan dolayı hikâye lâfzı ("Nûh dedi ki" sözü) tekrar edildi.- «'**Ey Rabbim! Onlar bana isyan ettiler.**» Yani bana isyana devam ettiler, onlara ne kadar öğüt verdim, irşad ettimse de bana muhalefet ettiler. «**Kendisine malı ve çocuğu hüsrandan başka bir şey artırmayan kimseye uydular.**» Yani kendilerini mallarının azdırdığı, çocuklarının kandırdığı reislerine uymaya devam ettiler. Bu mallar ve çocuklar, onların âhiretteki hüsranlarının artmasına sebep oldular. Onlar o liderlere, malları ve çocukları sebebiyle hasıl olan zahirî saygınlıklarından dolayı uydular. Nitekim Kureyşliler de şöyle demişlerdi: *"Şu Kur'an iki memleketin birindeki bir büyük adama indirilmeli değil miydi?"* (Zuhruf: 31) Onlar zenginliği, peşinden gitmek için gerçek bir sebep saydılar.

Bu söz işaret etmektedir ki, mal ve evlât çokluğu, genellikle rûhî perişanlığa sebep olur. Önce dinde sapıklığı, sonra da doğru yoldan saptırma sonucunu doğurur.

İbnü'ş-Şeyh şöyle der: "Âyetin nazmından anlaşılıyor ki, onların malları ve çocukları zararın ta kendisidir. Onların çoğalması hüsranlarının artması demektir. Durum genelde böyledir. Onlar her ne kadar, şükürle ve hayır cihetlerine sarf edilmekle ebedî saadeti sağlayan menfaatler cümlesinden iseler de azgınlığa, böbürlenmeye ve onları veren Allah'a karşı nankörlüğe götürdüklerinde ve âhiretteki ebedî azaba vesile olduklarında sanki sırf zarar ve hüsran

gibi olurlar. Çünkü âhiretin yanında dünya, yok hükmündedir. Dünyada mal ve evlât nimetlerinden istifade eden, âhiret mutluluğunu kaybeder. Sanki tatlıdan olan zehirli lokmayı yiyip ölen kişi gibi olur. Bu lokma onun hakkında sadece helâktir. Çünkü onun getirdiği zararın yanında, menfaatinin hiçbir değeri yoktur."

22. «En büyük tuzak kurdular.'» Tuzak diye ifade ettiğimiz "*el-mekru*" kelimesi, gizli hile anlamındadır.

Keşfu'l-Esrâr adındaki eserde şöyle denilmmektedir: "*el-mekru*, sözlükte, en büyük hile anlamındadır. Bu kelime Allah'a nispet edildiğinde tedbir ve idareyi gizlemek anlamında anlaşılır."

"*Kübbâr*" kelimesi de, büyüklüğün son haddi anlamındadır. Onların "*en büyük tuzak*"larının mânâsı, insanları dinden uzaklaştırmak konusundaki hileleri ve onları Hz. Nûh'a eziyet etmeleri için kandırmalarıdır. Tevhid, mertebelerin en yücesi olunca, ondan men etmek ve şirki emretmek büyük günahların en büyüğüdür. Bu yüzden Allah, bu fiili, "*en büyük tuzak*" diye nitelemiştir.

23. Liderler, düşük seviyedeki tâbiîlere: **«'Sakın ilâhlarınızı bırakmayın.»** Onlara ibadeti bırakıp da, Nûh'un Rabbine ibadet etmeye kalkmayın. **«Özellikle Ved'den, Süvâ'dan, Yeğûs'tan, Yeûk'tan ve Nesr'den vazgeçmeyin,' dediler.»** Yani özellikle bu putlara ibadeti bırakmayın. Âyette önce genel anlamda "*ilâhlarınız*" denildi. Sonra da özel olarak onlardan bazıları sayıldı. Bu, özelin genel üzerine (hâssın âm üzerine) atfıdır. Bu putların özellikle anılmalarına sebep, onların yanlarındaki en büyük putlar oluşlarıdır. Bu putlar aynen Araplara da intikal etmişlerdir. "*Ved*", Dümetü'l-Cendel'deki Kelb kabilesinin; "*Süvâ*", Yemen'deki Hemdân kabilesinin; "*Yeğûs*", Mezhac kabilesinin putları idiler. Araplar Mezhaclılara Abdü Yeğûs derlerdi. "*Yeûk*", Murad'ın; "*Nesr*" de Hımyerlilerin putları idi. Hımyer, Yemen'deki San'â'nın batısında bir yerdir.

Denildiğine göre bu isimler, Hz. Âdem ve Hz. Nûh arasında yaşamış olan sâlih insanların isimleri idi. Öldüler. İnsanlar onların ölümlerine çok üzüldüler. Şeytan onların hallerini görünce bir insan kılığında yanlarına gelip şöyle dedi: "Ben size onların heykellerini yapayım mı? O heykellere baktığınızda onları hatırlarsınız. Özleminizi giderir ve onlardan uğur alırsınız." Onlar da: "Evet, yap," dediler. Şeytan onların, tunçtan, kurşundan ve bakırdan heykellerini yaptı. Bu heykellerden her birine ölen adamların isimlerini verdi.

Sonra zaman geçti, babalar, oğullar ve torunlar yok oldular. Onlardan sonra gelenlere şeytan: "Sizden öncekiler bu heykellere tapıyorlardı" dedi. Onlar da tapmaya başladılar. Sonra bu, cahiliye dönemindeki Araplar arasında bir gelenek halini aldı. Amr b. Luhay'ın -ki o Kâbe'ye put dikenlerin ilkidir- bu konudaki rolü büyüktür. Çünkü putları Mekke'ye getiren ve ona tapmaya çağıran odur. Bundan sonra Araplar arasında puta tapıcılık yayılmıştır.

24. «'Gerçekten onlar», liderler **«birçoklarını»** yani halkın çoğunu **«yoldan çıkardılar.»** Yoldan çıkaranların, putlar olması da muhtemeldir. Nitekim bir âyette: *"Rabbim! Çünkü onlar kendilerine tapan birçok insanın sapmasına sebep oldular,"* (İbrahim: 36) buyurulmaktadır. **«Sen o zalimlerin»** Allah'a şirk koşarak zulmedenlerin- çünkü şirk büyük bir zulümdür. Zira zulmün anlamı, bir şeyi, yeri dışına koymaktır. Öyleyse şirkten daha kötü bir şey olur mu? En aşağılık yaratığı ve ona ibadeti; tek olan, kimseye muhtaç olmayan Allah'ın ve O'na ibadetin yerine kim koyar? Bunu yapandan daha zalim olur mu?- **«Sadece sapıklıklarını artır.'»** Bu cümle, yirmi birinci âyetteki *"Ey Rabbim! Onlar bana isyan ettiler,"* anlamındaki cümleye bağlıdır.

"Sapıklık" diye ifade ettiğimiz *"dalâl"* kelimesinden murad, yok olmak, telef olmaktır. Yoksa, dinî konulardaki sapıklık değildir. Dolayısıyla "Nûh (a.s.) insanları sapıklıktan kurtarmak için gönderildi. Öyleyse Allah'a onların sapıklıklarını artırması için nasıl duâ, edebilir? Zira böyle bir duâ onların küfrüne razı olmayı gerektirir. Bu da peygamberler için câiz değildir," şeklinde bir itiraz akla gelmesin. Diğer taraftan böyle bir itiraz olursa şu şekilde de cevap verilebilir: "Bu duâ, Allah Teâlâ kendisine, kavminden, inananlardan başka artık hiç kimsenin inanmayacağını vahyettikten sonra edilmiş olabilir. Câiz olmayan, küfrü güzel görerek ona rıza göstermektir. Bunun bir benzeri de Hz. Musa'nın şu duâsıdır: *"...Ey Rabbim! Onların mallarını yok et, kalplerini de şiddetle sık ki, acı veren azabı görünceye kadar iman etmesinler."* (Yûnus: 88) Bir kimse, Allah kendisinden intikam alsın diye, kâfirin küfrü üzere ölmesini isterse, bu küfür değildir. Bu durumda âyetin mânâsı şöyle tefsir edilebilir: "Allahım sen o zalimlerin sapıklıklarını artır ki, cezaları da artsın." Bu izaha ışık tutan âyetler vardır: *"...Onlara ancak günahlarını artırmaları için mühlet veriyoruz..."* (Âl-i İmran: 178), *"Ben istiyorum ki; sen, hem benim günahımı, hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılasın..."* (Mâide: 29)

Âlimler demişlerdir ki: "Nûh (a.s.) babalardan sonra oğulları davet etmiştir. Bu yedi asır sürmüştür. Onlardan inanmaları umudunu kesince beddua etmiştir."

25. «Onlar,» Nûh kavmi **«hataları»** ve doğru olmayan amelleri -ki o, küfür ve isyandır- **«sebebiyle»** dünyada tufanla **«suda boğuldular,»** başka bir sebeple değil. Bu ifadede mutlak anlamda hata işleyenleri azarlama ve men vardır. **«Ateşe atıldılar.»** Âyette "*ateş*" kelimesi, belirsiz olarak getirilmiştir. Bu üslup onun büyüklüğüne ve korkunçluğuna işaret eder. Yahut da Allah Teâlâ onlara, hatalarına göre bir çeşit ateş hazırlamıştır. Ateşten maksat, boğulmanın peşindeki kabir azabıdır. Onlar suda bile ölse, kabir azabını görür. Çünkü suda veya ateşte ölen, yırtıcı hayvan veya kuş tarafından yenilen de kabre gömülenin gördüğü azabı görür.

Dahhâk'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Onlar bir taraftan yani bedenlerle suda boğuluyorlar, diğer bir taraftan da ruhlarla yakılıyorlardı." Böylece her iki azabı birleştirmiş olurlar. Bir şâir de şöyle der:

Yaratıklar tavır olarak toplu ve ayrıdırlar.
Olaylar da çeşitli durumlardadırlar.

Zıtların birleşmesine şaşma,
Allah su ile ateşi bir arada bulundurur.

Onların azabının, cehennem olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bu izaha göre ateşe atılmanın, hemen boğulmanın sonunda ve takip ifade eden harfle gelmesi, cehennemin, onların boğulmalarını takip eder gibi telâkkî edilmesinden dolayıdır.

«Kendileri için Allah'tan başka yardımcılar bulamadılar.» Yani onlardan hiçbirisi kendisi için hiçbir yardımcı bulamadı. Bu ifadede onların Allah'tan başka şeylere tapmalarına tarîz ve kendileriyle alay vardır. Bu cümle, Allah'ın sözü olarak, Hz. Nûh'un duâsının kabul edildiğine işarettir. Ayrıca Hz. Peygambere ve ashabına teselli, isyankâra da azaptan ve azaba sebep olan şeyden korkutmak vardır.

26. «**Nûh**» onların hidayet bulmasından umudunu kestikten sonra **«dedi ki: 'Ey Rabbim! Yeryüzünde»** Senin tarafından gelen bir musîbetle **«kâfirlerden dönüp dolaşan»** gidip gelen, gezip tozan **«hiç kimse bırakma.»** Köklerini kazı, hepsini helâk et.

27. «Çünkü Sen onları bırakırsan», öldürmezsen, **«kullarını»** hak **«yoldan çıkarırlar.»** Çünkü sapıklık onların içine işlemiştir.

Bu âyet, Hz. Nûh'un onlar için, kendi öfkesinden değil, sırf dinî bir gayretten ötürü bedduâ ettiğini açıklamaktadır. Bu izaha şu olay işaret etmektedir: Kavminden bir adam oğlunu Nûh'a götürüp "Şundan sakın, çünkü o yalancıdır. Şüphesiz ondan babam da beni sakındırmış ve sana ettiğim vasiyeti etmişti," derdi. İşte bu hal üzere büyük ölür, küçük yetişirdi.

«Sadece ahlâksız ve kâfir çocuklar doğururlar.» Yani onların neslinden sadece sapıklar, âsîler, kâfirler gelir. *"Kâfir"* diye ifadelendirdiğimiz "*keffâr*" kelimesi, Rağıb'ın belirttiğine göre, "kefûr" kelimesinden daha mübalâğalı bir anlam ifade eder. Kefûr, nankörlükte aşırı giden anlamındadır. Âyetin bu bölümünün anlamı şu şekildedir: "Ancak ahlâksızlık yapacak, inkâr edecek nesiller gelir."

Nûh (a.s.)'un, onları erginlik çağına girdikten sonra fâcir ve kâfir olacaklarıyla nitelemesi, kendisine gelmesi muhtemel olan şöyle bir itiraza mazeret beyanı gibidir: "Onların nesillerinden belki de mü'minler gelecektir. Öyleyse onlar için tümüyle helâk isteyerek bedduâ etmek yanlıştır." Hz. Nûh bu bedduâyı şüphesiz kendisine gelen vahye istinaden yapmıştır. Hûd Sûresi'ndeki şu âyet bunun açık kanıtıdır: *"Nûh'a: Senin kavminden, inananlardan başka hiçkimse iman etmeyecek diye vahyedildi."* (Hûd: 36)

Anlaşılan o ki, bu bedduâ, felâket emâreleri göründükten sonra edilmiştir. Eskilerden birisi: "Yılan, ancak yılan doğurur," demiştir. Bu, genelde böyledir. Bundan dolayı denilmiştir ki: "Kişinin aslı iyi olursa, nesli de iyi olur" Bu sözün bir benzeri de şöyledir: "Çocuk, babasının avcunun çizgisidir (aynıdır.)"

Bu bedduânın açıklaması hakkında bir bilgin şöyle demiştir: "Çocuk büyüyünce, babasının özelliklerini öğrenir veya onun huyundan bir şeyler kapar. Bazen insan birisiyle arkadaşlık eder, onun iyi ve kötü huylarından kapar. İşte Nûh (a.s.) gördüğü emareler sebebiyle böyle bedduâ etmiştir. Çünkü onları bin yıla yakın bir süre tecrübe etmiş, onlardan küfür ve ahlâksızlıktan başka bir şey görmemiştir. Eğer onun bedduâsı, vahye istinaden olsa idi, mazeret beyanına gerek olmazdı. Onun bedduâsının vahye dayanmadığına, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Hz. Ömer'i şiddette Hz. Nûh'a; Hz. Ebû Bekir'i yumuşaklıkta Hz. İbrahim'e benzetmesi de delildir.

Şu da bilinmelidir ki, muayyen bir kâfire bedduâ edilmesi câiz değildir. Çünkü biz onun sonunun nasıl olacağını bilmiyoruz. Ama mutlak anlamda kâfirlere ve fâcirlere bedduâ edilebilir. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) mü'minlere karşı grup teşkil edenlere bedduâ etmiştir. Kâfirlere karşı bedduânın delili budur.

28. «Ey Rabbim! Beni,» günahlarımı -onlar Hz. Nûh'un daha iyi olanı terk kabilinden olan zellesidir- **«anamı, babamı,»** onların günahlarını, -onlar Hz. İdris (a.s.)'in dini üzere Müslüman idiler. Ana babadan muradın Hz. Âdem ve Hz. Havva olduğu da söylenmiştir.- **«mü'min olarak evime»** veya mescidime -çünkü mescid Allah ehlinin evidir- **«girenleri,»** -bu kayıtla hanımı Vâile ve oğlu Ken'an duânın dışında kalmışlardır. Ama Hz. Nûh onları duâsından çıkarmayı ancak *"O senin ailenden değildir."* (Hûd: 46) vahyini aldıktan sonra azmetmiştir.- Hz. Âdem'den kıyamete kadar gelen ve gelecek olan tüm **«erkek ve kadın mü'minleri bağışla.»**

Görüldüğü gibi Hz. Nûh önce kendisine neseben ve dinen bağlı olanları özellikle anmıştır. Çünkü onlar, duâsına daha müstehak ve daha lâyıktırlar. Sonra da tüm mü'min erkek ve kadınlara teşmil etmiştir.

Kabirdeki ölü, denizde boğulurken yardım isteyen kişi gibidir. Babadan, kardeşten veya bir dosttan gelecek duâyı bekler. O duâ gelirse, kendisi için dünyadan ve dünyadakilerden daha sevimli olur. Çünkü Allah Teâlâ kabir ehline, yeryüzü ehlinin duâlarından dağlar gibi girdirir. Dirilerin ölülere hediyesi, onların bağışlanmasını dilemeleridir.

«Zalimlerin de sadece helâklerini artır.'» Bu sûrede 24. âyette Hz. Nûh zalimler için bedduâ ederken önce: *"Zalimlerin ancak sapıklıklarını artır,"* demişti. Çünkü bu bedduâ *"Onlar çok kimseyi yoldan çıkardılar"* cümlesinden sonra gelmiştir. Burada *"helâklerini artır"* dedi. Çünkü bu: *"Yeryüzünde kâfirlerden dönüp dolaşan hiçkimse bırakma,"* sözünden sonra geldi. Demek ki her bir yerde, oranın gerektirdiği ve mânâsına uygun düşen sözü söyledi.

Anlaşıldığına göre Hz. Nûh, kâfirler ve zalimler sözüyle, kendi zamanında mevcut olan yeryüzünde yerleşenleri murad etti. İstediği, Allah'ın onları helâk etmesi idi. Duâsı kabul edildi ve hepsi tufanda boğuldular. Bazı müneccimlerin dedikleri, onun sadece Arap yarımadasını dilediği ve tufanın sırf oradakilerin üzerine vakî olduğu tarzındaki iddialar, sözün zahirine ve âlimle-

rin tefsirine zıttır. Söz delâlet ediyor ki, zalimin zulmü görünür, onda ısrar eder ve kendisine öğüt fayda vermezse kendisine ve yardımcılarına bedduâyı haketmiştir.

Nice çocuklar boğularak yanarak ve başka yollarla ölmüşlerdir. Hasan Basrî'ye bu durum sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: "Allah onların suçsuzluğunu bildi ve azap etmeden canlarını aldı."

Bazı bilginlerin dediklerine göre ise, Allah Teâlâ tufandan kırk veya yetmiş sene önce, kadınları kısırlaştırdı, babaları hadım etti. (Menilerini kuruttu.) Dolayısıyla onlar denizde boğulurken yanlarında hiçbir çocuk ve akıl hastası yoktu. Çünkü Allah Teâlâ: "*Nuh kavmi peygamberleri yalanlayınca Biz onları suda boğduk...*" (Furkân: 37) buyurmuştur. Çocuklardan ve delilerden, yalanlama söz konusu olamaz.

Şayet Allah çocukları, hiç günahları yokken helâk etse, bunun rubûbiyete (tanrılığa) ne zararı olur? Allah Teâlâ: "*...De ki: Allah Meryem oğlu Mesih'i, anasını ve yeryüzündekilerin hepsini helâk etmek istese, Allah'a kim bir şey yapabilir?..*" (Mâide: 17) buyurmuyor mu?

Görünen o ki, tufanda analar, babalarla birlikte çocuklar da helâk olmuşlardır. Zira Hz. Nûh: "*Onlar sadece ahlâksız ve kâfir çocuklar doğururlar,*" sözüyle, çocukları ebeveynlerine ilhak etmiştir. Çünkü ahlâksız ve kâfir olacak olan, şu anda ahlâksız ve kâfir hükmündedir. Bundan dolayı mutlak olarak kâfirlere tümüyle helâk olmaları için bedduâ etmiştir. Çünkü onlardan bazıları bunu asâleten, bazıları da tâbi olmaları yoluyla haketmişlerdir. Mü'min erkekler ve kadınlar için de, hem genel hem de özel olarak kurtuluşları için duâ etmiştir. Çünkü bağışlanan hiç şüphesiz kurtulmuştur. Allah en iyi bilendir.

Allah'a hamdolsun O'nun başarılı kılmasıyla Nûh Sûresi'nin tefsiri bitti.

CİN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 28 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا
عَجَبًا ﴿١﴾ يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ ۖ وَلَن نُّشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا ﴿٢﴾
وَأَنَّهُ تَعَالَىٰ جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا ﴿٣﴾ وَأَنَّهُ كَانَ
يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا ﴿٤﴾ وَأَنَّا ظَنَنَّا أَن لَّن تَقُولَ الْإِنسُ
وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿٥﴾ وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الْإِنسِ يَعُوذُونَ
بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ﴿٦﴾ وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنتُمْ
أَن لَّن يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا ﴿٧﴾

1. De ki: "Cinlerden bir topluluğun (onu) dinleyip şöyle dedikleri bana vahyolundu: 'Şüphesiz biz hayranlık veren bir Kur'an dinledik.

2. O, hakka ve doğruya götürüyor. Biz ona iman ettik, Rab-

bimize hiçbir şeyi ortak koşmayacağız.

3. Şüphesiz Rabbimizin şânı yücedir, O, ne bir eş, ne de bir çocuk edinmiştir.

4. Gerçekten bizim beyinsizimiz, Allah hakkında saçma sapan şeyler söylüyormuş.

5. Doğrusu biz, insanları ve cinleri Allah'a karşı hiç yalan söylemezler zannetmiştik.

6. Şüphesiz insanlardan bazı erkekler, cinlerden bazı erkeklere sığınırlardı da onların azgınlıklarını artırırlardı.

7. Gerçekten onlar da sizin zannettiğiniz gibi, Allah'ın hiç kimseyi asla peygamber göndermeyeceğini zannetmişlerdi.

1. «De ki:» Ey Muhammed! **«'Cinlerden bir topluluğun»** üç ile on kişi arasındaki grup, **«(onu)»**, Kur'an'ı **«dinleyip...»**

İbn Abbas (r.a.) şöyle dedi: "Rasûlüllah (s.a.v.) ashabından bir grupla Ukâz çarşısına gitti. Onlar Nahle'de iken sabah namazı vakti geldi. Rasûlüllah, ashabına namazı kıldırmaya başladı. Onlar namazda iken cinlerden bir grup uğradı. Kur'an'ı duyunca durup dinlediler."

Bu ifade delâlet etmektedir ki o zaman Rasûlüllah (s.a.v.) cinleri görmemişti. Onların geldiklerini ve Kur'an dinlediklerini farketmemişti. Onlar için okumamıştı. Olay onların gelmelerinin, Rasûlüllah'ın okuduğu bazı vakitlere denk gelip onu dinlemelerinden ibaretti. Allah Teâlâ bunu Rasûlüne haber verdi.

Cinler ince cisimlerdir. İnsanların ve meleklerin şekline benzemezler. İnsanlar gibi akıl sahibidirler. Onların gözlerinden uzaktırlar. Mûcize sahiplerinin dışında onlara görünmezler, onlarla konuşmazlar. Ama bazı insanlara vesvese verirler. Onların yaratılışında ateş özelliği hâkimdir. "*Cinleri de halis ateşten yarattı,*" (Rahmân: 15) mealindeki âyet de buna işaret etmektedir.

Meşhurdur ki, çeşitli maddelerden mürekkep olan şeylerin hepsinde galip olan unsura itibar edilir. Kendisinde cinlerde olduğu gibi ateş galip olan nârî (ateşe mensup), kuşlarda olduğu gibi hava galip olanlar havaî (havaya mensup), balık gibi su galip olanlar da mâî (suya mensup), insan ve yeryüzündeki diğer canlılarda olduğu gibi toprak galip olanlar türâbî'dirler.

«Şöyle dedikleri bana vahyolundu:» Yani vahiy yoluyla bildirildi, Allah tarafından haberdar edildim ki, -vahyetmek, gizlice bildirmek, anlamınadır. Ona bu haberlerin bildirilmesinin faydası, onun insanların ve cinlerin peygamberi olduğunu belirtmek, şirkten nehyetmek ve tek Allah inancına teşvik etmektir. Cinler azgınlıklarına ve ayrı cinsten olmamalarına rağmen iman ettiklerine göre aynı cinsten ve uyumlu olan insanlar nasıl iman etmezler?- **«'Şüphesiz biz hayranlık veren bir Kur'an»**, peygamberin dili üzere okunan bir kitap **«dinledik.»** Bunu, halklarının yanına döndüklerine söylerler. *"Hayranlık veren"* diye ifade edilen *"aceben"* kelimesi, aslında mastardır. Mübalâğa ifade etmesi için, mübalâğalı ism-i fail yerine kullanılmıştır. Bu kelime, benzerlerinin sınırını aşan anlamındadır. Burada, dizisinin güzelliğinde ve mânâsının inceliğinde insan sözünden farklı, çok güzel mânâsına gelmektedir.

2. «O, hakka ve doğruya» dinin ve dünyanın düzenine **«götürüyor.»** Âyette *"rüşd"* kelimesi, hak ve doğru anlamında kullanılmıştır. Bu kelime, dinin ve dünyanın düzeni mânâsını da ifade eder. Nitekim bu anlamda olmak üzere Efendimiz: *"Ey Allah'ım! Bana rüşdümü ilham et,"* diye duâ etmiştir. Yani dünya ve âhiret maslahatlarını göstermesini istemiştir. Tek Allah inancı ve Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih de bu kelimenin şümûlündedir. Zaten rüşdün hakikati Allah'a ulaşmaktır.

«Biz ona» yani Kur'an'a **«iman ettik.»** Ona imanın zarurî sonucu ondakilere de inanmaktır. Biz hakkı bildikten sonra artık **«Rabbimize hiçbir şeyi ortak koşmayacağız.»** Yani hiçbir şeyi O'na ortak etmeyeceğiz, O'ndan başkasına tapmayacağız. Şüphesiz imanın tam olması ancak şirkten ve inkârdan uzak kalmakla olur. Nitekim Hz. İbrahim (a.s.): *"...Ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden uzağım,"* (En'am: 78) demiştir. Ayrıca Kur'an, eşsiz bir mûcize olduğu için, ona iman etmek gerekir. Doğruya ve hakka götürdüğü için şirkten uzak durup tümüyle Allah'ın dinine girmek icap eder.

3. «Şüphesiz Rabbimizin şânı yücedir.» Bu söz de sûrenin ilk âyetinde işaret edilen, vahyedilen şeyler arasındadır. Muradedilen mânâ şudur: *Sübhâneke*'yi okurken de *"ve teâlâ ceddük"* dediğimiz gibi Rabbimizin azameti yücedir. Çünkü hakimiyet ve güç, azametin son noktasıdır.

«O, ne bir eş, ne de bir çocuk edinmiştir.» Yani kendisi için yüceliğinin kemalinden ötürü zalimlerin dedikleri gibi bir eş de bir kız çocuğu seçmemiştir. Cinler Kur'an'ı dinleyip tek Allah inancına ve imânâ muvaffak kılı-

nınca cinlerin kâfirlerinin inançlarının yanlış olduğunu farkettiler. Onlar Allah'ı yaratıklarına benzetiyorlar ve onun eş ve evlât sahibi olduğunu iddia ediyorlardı. İşte Kur'an'ı dinleyenler, Allah'ın azamet ve kudretinden dolayı veya muhtaç olmadığı için O'nu böyle şeylerden tenzih ettiler, O'nu yücelttiler. Zira eş, kendisine ihtiyaç duyulduğu için, evlât da çoğalmak ve nesil bırakmak için edinilir. Bunlar sonradan meydana gelişin gereklerindendir. Allah Teâlâ ise ezelîdir. Yahudiler, Uzeyir Allah'ın oğlu, Hristiyanlar, İsa Allah'ın oğlu, müşrik Araplar da, melekler Allah'ın kızları diyorlardı. Onların yanlış inançlarına göre İsa Allah'ın oğlu ise, bunun zarurî sonucu olarak Meryem'in de Allah'ın eşi olması gerekir. İşte bunun için âyette *"eş"* anlamında *"sahibe,"* kelimesi anılmıştır. Yani evlât, Allah'ın eşi olan bir annenin bulunmasını gerektirir.

4. «Gerçekten bizim beyinsizimiz,» en cahilimiz şeytan veya cinlerin azgını, -görünen o ki, İblis (şeytan) cinlerdendir. Nitekim Allah Teâlâ *"...O, cinlerdendi, Rabbinin emrine karşı geldi..."* (Kehf: 50) buyurmuştur. *"Beyinsiz"* diye ifade edilen *"sefîh"* kelimesinin kökü olan sefeh; akıl noksanlığından dolayı olan hafif meşrepliktir. Âyette kastedilen, dindeki sefihliktir.- **«Allah hakkında saçma sapan şeyler söylüyormuş.»** *"Saçma sapan şeyler"* diye ifade ettiğimiz *"şetat"* kelimesi, zulümde ve başka şeylerde haddi aşmak, uzaklıkta aşırılık anlamındadır. Yani o beyinsiz maksadı aşan haddi aşmış sözler söylüyor.

Âyet-i kerime işaret etmektedir ki, bilgisiyle amel etmeyen âlim, cahil hükmündedir. Çünkü İblis, ilim ehli idi. Ama ilmiyle amel etmeyince beyinsiz, cahil olarak nitelendi. Dolayısıyla onu taklid câiz değildir. Cahile ve cahil gibi olan birisine uymak, şeytana uymaktır. Şeytan da insanı ateşe çağırır. Çünkü ondan yaratılmıştır.

5. «Doğrusu biz, insanları ve cinleri Allah'a karşı hiç yalan söylemezler zannetmiştik.» Bu, en beyinsizlerini taklid ettikleri için, Allah'a karşı bir özür beyanıdır. Yani sanki şöyle dediler: "Biz Allah'a ebediyyen hiç kimsenin iftira etmeyeceğini zannediyorduk. Ama Kur'an'ı dinleyip de gerçek önümüzde açılınca bildik ki onlar Allah'a iftira ediyorlar."

6. «Şüphesiz» cahiliye döneminde **«insanlardan bazı erkekler, cinlerden bazı erkeklere sığınırlardı da...»** Bu âyetten anlıyoruz ki, insanlar gibi cinlerin de dişileri var. Çünkü onların erkekleri var ve ürüyorlar. Öyleyse kadınları da var. Ama İblis ve zürriyeti görülmediği gibi onlar da görülmezler.

Tefsirciler şöyle demişlerdir: "Araplardan birisi ıssız bir vadide geceleyip de korktuğunda: 'Ey Allah'ım! Halkının alçak ve beyinsizlerinin şerrinden, şu vadinin efendisine ve büyüğüne sığınırım,' der ve sabaha kadar emniyet içerisinde geceyi geçirirdi. Onlar da bu niyazı duyunca kibirlenirler ve: 'İnsanlara ve cinlere efendi olduk,' derlerdi. İşte şu söz buna işarettir."

Bu adamlar, **«onların»** cinlerin **«azgınlıklarını artırırlardı.»** Yani onların kibirlilikleri, azgınlıkları ve beyinsizlikleri arttı. Azgınlık diye ifade ettiğimiz "*rahek*" kelimesi, birçok mânâya gelir; beyinsizlik, şer ve zulüm yapmak da bunlardandır. Âyeti şu şekilde anlamak da mümkündür: "Cinler, kendilerine sığınanların sapıklıklarını artırdılar. Çünkü onları kendilerine sığınacak derecede yoldan çıkardılar. Onlara sığınıp da kendilerini emniyette hissedince bunun cinlerden olduğunu zannettiler. Şeytanlara itaata daha çok yöneldiler ve onların vesveselerini daha çok benimseyerek kabul ettiler.

Kerdem b. Ebî Sâib el-Ensârî (r.a.)'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Babamla birlikte bir ihtiyaç için Medine'ye doğru yola çıktık. -Bu, Hz. Muhammed'e Peygamberliğin verildiği, Mekke'de ilk zamanlardı.- Uyku beni bir koyun çobanının yanına götürdü. Gece yarısı olunca kurt geldi ve sürüden biri kuzu yüklendi. Çoban: 'Ey vadinin idarecisi! Komşunu gözet,' dedi. O esnada kendisini görmediğimiz birisi şöyle seslendi: 'Ey kurt! Onu serbest bırak.' Peşinden kuzu gelip sürüye girdi. Onun üzerinde herhangi bir diş izi yoktu. Allah da Rasûlüne Mekke'de bu âyeti indirdi." [1]

7. «**Gerçekten onlar**», insanlar **«da sizin zannettiğiniz gibi,»** ey cinler! **«Allah'ın hiç kimseyi asla»** yani İsa (a.s.)'dan sonra, yaratıklara hüccet olacak birisini **«peygamber göndermeyeceğini zannetmişlerdi.»** Allah onlara, peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'i gönderdi.

Âyetin, "Allah, ölümünden sonra hiç kimseyi hesap ve ceza için diriltmeyeceğini sanmışlardı," anlamında olduğunu söyleyenler de olmuştur.

1- Hadisi İbn Münzir, İbn Ebî Hâtim ve Taberanî tahrîc ettiler. Bkz. Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/271.

وَاَنَّا لَمَسْنَا السَّمَآءَ فَوَجَدْنٰهَا
مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيْدًا وَّشُهُبًا ۙ﴿٨﴾ وَاَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا
مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ ؕ فَمَنْ يَّسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهٗ شِهَابًا رَّصَدًا ۙ﴿٩﴾
وَّاَنَّا لَا نَدْرِيْٓ اَشَرٌّ اُرِيْدَ بِمَنْ فِي الْاَرْضِ اَمْ اَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ
رَشَدًا ۚ﴿١٠﴾ وَاَنَّا مِنَّا الصّٰلِحُوْنَ وَمِنَّا دُوْنَ ذٰلِكَ ؕ كُنَّا
طَرَآئِقَ قِدَدًا ۚ﴿١١﴾ وَّاَنَّا ظَنَنَّآ اَنْ لَّنْ نُّعْجِزَ اللّٰهَ فِي الْاَرْضِ وَلَنْ
نُّعْجِزَهٗ هَرَبًا ۚ﴿١٢﴾ وَّاَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدٰٓى اٰمَنَّا بِهٖ ؕ فَمَنْ يُّؤْمِنْۢ بِرَبِّهٖ
فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَّلَا رَهَقًا ۚ﴿١٣﴾ وَاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُوْنَ وَمِنَّا
الْقٰسِطُوْنَ ؕ فَمَنْ اَسْلَمَ فَاُولٰٓئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ﴿١٤﴾ وَاَمَّا الْقٰسِطُوْنَ
فَكَانُوْا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ۙ﴿١٥﴾ وَاَنْ لَّوِ اسْتَقَامُوْا عَلَى الطَّرِيْقَةِ
لَاَسْقَيْنٰهُمْ مَّآءً غَدَقًا ۙ﴿١٦﴾ لِّنَفْتِنَهُمْ فِيْهِ ؕ وَمَنْ يُّعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ
رَبِّهٖ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا ۙ﴿١٧﴾

8. (Cinler devamla şöyle dediler:) Biz gökyüzüne dokunduk. Orasını güçlü bekçiler ve alevlerle dolu bulduk.

9. Biz dinlemek için göğün bazı yerlerine otururduk. Ama şimdi kim dinleyecek olursa kendisini gözetleyen bir alev buluyor.

10. Doğrusu biz, yerdekilere kötülük mü murad edildi? Yoksa Rableri onlar için hayır mı diledi? Bilmiyoruz.

11. Gerçekten bizden sâlihler de var, daha aşağı olanlar da var. Biz çeşitli yollara ayrılmıştık.

12. Şunu da anladık ki, yeryüzünde Allah'ı asla âciz bırakamayacağız. Kaçmakla da O'nu asla âciz bırakamayacağız.

13. Doğrusu biz hidayeti (Kur'an'ı) dinleyince ona iman ettik. Kim Rabbine inanırsa o, ecrinin eksiltileceğinden ve kendisine kötülük edileceğinden korkmaz.

14. Şüphesiz bizden Müslüman olanlar da var, sapıtanlar da. Müslüman olanlar var ya, işte onlar doğruyu araştıranlardır.

15. Sapıtanlar ise, cehenneme odun olmuşlardır.'"

16. Şüphesiz eğer onlar o yol üzere dosdoğru gitselerdi, onlara bol su verirdik.

17. Ta ki onları onunla sınayalım. Kim Rabbini anmaktan yüzçevirirse Rabbi onu çetin bir azaba sokar.

8. «(Cinler devamla şöyle dediler:) Biz gökyüzüne dokunduk.» Meleklerin verdikleri haberleri veya konuşmalarını dinleyip, kâhinler arasında yaymak için, göğe ulaşmak istedik. *"Dokunmak"* diye ifadelendirilen *"lems"*, bir şey istemek için dokunmak anlamında kullanılır. *Keşfu'l-Esrâr*'da bu kelimenin aynı anlamda kullanıldığını gösteren şu hadis yer almıştır: Bir adam Hz. Peygamber'e: "Benim karım, kendisine dokunanın elini geri çevirmez," dedi.[2] Yani kendisinden bir ihtiyaç isteyenin elini boş çevirmez diyerek malını zayi ettiğinden şikayet etti.

2- Bu, Nesâî'nin *Kitâbu'n-Nikâh* ve *Talâk*'ta tahrîc ettiği hadisin bir bölümüdür. O hadiste şöyle denilmiştir: Hz. Peygamber: *"Onu boşa"* demiş, adam: "Kendisinde gönlümün kalmasından korkuyorum," demiş, Bunun üzerine Rasûlüllah: *"Öyleyse tut."* buyurmuştur.

«Orasını güçlü bekçiler», koruyan, geleni geri çeviren melekler **«ve»** yıldızların ateşinden alınan **«alevlerle dolu bulduk.»**

9. «Biz» daha önce haberleri **«dinlemek için göğün»** bekçi ve alev bulunmayan veya dinleme ve gözetlemeye elverişli olan **«bazı yerlerine otururduk.»** Buharî'de Hz. Âişe; Hz. Peygamber (s.a.v.)'den şunu rivayet etmiştir: "*Melekler bulutlara girerler. Gökte takdir edilen şeyleri söylerler. Şeytanlar onlara kulak hırsızlığı yapıp onu dinlerler ve kâhinlere bildirirler. Kâhinler de öğrendiklerine kendi yalanlarından yüz tane yalan katarlar.*"

Ben fakir derim ki, bu haberleri gökten çalmakla, buluttan çalmanın arası şöyle birleştirilir: Melekler bazan bulutlara girip orada konuşurlar. Başka bir zaman da gökte konuşurlar. Şeytanların cisimleri lâtif olduğu için kısa bir süre içerisinde semaya çıkmalarına engel bir durum yok. Üstelik onlar ya ateşe veya havaya mensupturlar, mayaları odur. Onun için ateş ve hava kürelerini geçerken onlardan etkilenmezler. Etkilenecekleri farzedilirse o zaman deriz ki, onların çıkışları istidrâc kabilindendir. Her şeyde Allah'ın hikmeti ve sırları vardır.

«Ama şimdi» Rasûlüllah'ın gönderilişinden sonra **«kim»** dinlemek maksadıyla oturma yerlerinden birisinde oturup da **«dinleyecek olursa kendisini gözetleyen bir alev buluyor.»** Onu taşlayarak, dinlemekten uzaklaştırıyor.

10. «Doğrusu biz,» gökyüzü bizden korunmak sûretiyle **«yerdekilere kötülük mü murad edildi? Yoksa Rableri onlar için hayır mı»**, maslahatlarına daha uygun hayır mı salah mı **«diledi? Bilmiyoruz.»** Buradaki soru, hikmeti kavrayamamaktaki aczi ortaya koymak içindir. Şerrin değil de hayrın Allah'a nispet edilmesi Kur'an'a has çok değerli edeplerdendir. Nitekim bir başka âyette: "*Hastalandığım zaman O bana şifa verir,*" (Şuarâ: 80) buyurulmuştur. İşte cinler, yukarıdaki ifade tarzlarıyla hayrı Allah'a nispet edip, şerrin failini gizli tutarak edepli davrandılar. İnançla edebi birleştirdiler.

11. «Gerçekten bizden sâlihler», kendi içlerinde ve başkaları ile muamelelerinde fıtratı selîmin gereği olarak kötü nefislerin gerektirdiği şer ve bozgunculukla değil, iyilik ve salâh ile nitelenenler **«de var,»** iyilikte bundan **«daha aşağı olan»** grup **«lar da var. Biz»** bundan önce **«çeşitli yollara ayrılmıştık.»** Bu, az önce belirtilen bölünmenin ifadesidir.

Bilginlerin dediklerine göre cinler arasında Kaderiye, Mürcie, Havaric,

Rafızî gibi fırkalar vardır.

Âyetteki "*tarâik*" kelimesi, "*tarîk*" kelimesinin çoğuludur. Tarîk, adım atılan yani yürünülen yer anlamındadır. İster iyi olsun ister kötü, insanın gittiği yol (hayat tarzı) için kullanılır. *"Çeşitli"* diye ifade ettiğimiz "*kıdeden*" kelimesinin tekili olan "*el-kaddü*" bir şeyi uzunlamasına kesmek, dilmek demektir. Bu anlamdan olmak üzere insanın boyuna "kaddün" denilir. *Kâmus*'ta el-kaddetü, insanlardan grup (fırka) demektir. Her birinin arzusu müstakildir. "*Biz çeşitli yollara ayrılmıştık,*" âyeti, bu anlamdadır. Arzu ve istekleri muhtelif fırkalar demektir, denilmektedir.

12. «Şunu da anladık ki,» Kur'an'ın âyetlerini düşünerek ve istidlalle bildik ki... Âyetteki anladık ki mânâsını veren "*zan*", kesin bilgi anlamındadır. Çünkü imanın, zanla oluşması mümkün değildir. Üstelik onların maksatları, arkadaşlarını iyiliğe rağbet ettirmek ve kötülükten kaçındırmaktır. Bu da zanla değil, ilimledir.-

«Yeryüzünde» nereşinde olursak olalım **«Allah'ı»** bize yapmak istediği şeyde **«asla âciz bırakamayacağız. Kaçmakla»** yeryüzünden kaçarak **«da O'nu asla âciz bırakamayacağız.»** Yahut da mânâ şöyledir: Bizim hakkımızda bir şey dilerse yüryüzünde onu yapmaktan asla âciz bırakamayacağız. Maksat şunu ifadedir: Yeryüzü tüm genişliğine rağmen Allah'tan kurtuluş ve O'ndan kaçış yeri değildir.

13. «Doğrusu biz hidayeti» yani en doğruya götüren Kur'an'ı **«dinleyince»** hiç gecikmeden ve tereddüt etmeden hemen **«ona iman ettik. Kim Rabbine»** ve O'nun indirdiği hidayete **«inanırsa o, ecrinin eksiltileceğinden ve kendisine kötülük edileceğinden»,** bir zillet gelmesinden **«korkmaz.»** Bu âyet işaret ediyor ki, Allah'a inananların zulümlerden uzak kalması gerekir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Mü'min, insanların canları ve malları konusunda kendisine güvendiği (emniyette olduğu) kişidir.*" [3]

Vâsıtî şöyle demiştir: "İmanın hakikati, güveni gerektirendir. Kim şüphecilerin korku yerlerinde kalırsa o, imanın hakikatine eremez."

14. «Şüphesiz bizden» Kur'an'ı dinledikten sonra **«Müslüman olanlar da var, sapıtanlar da.»** İman ve tâat olan hak yoldan sapanlardır. *"Sapıtan"*

3- Hadisi Tirmizî ve Nesâî şu lâfızla tahrîc etmişlerdir: *"Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden güvende olduğu, mü'min de, insanların kanlarını ve mallarını da güvendikleri kişidir."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/241.

anlamında kullanılan "*kâsıt,*" sapan, zalim demektir. Çünkü o, haktan ayrılmıştır. *"el-Muksıt"* ise, âdil anlamındadır. Zira o, hakka yönelmiştir. Bir kimse zulmettiği zaman "kaseta", âdil davrandığı zaman "ekseta" denilir.

«Müslüman olanlar var ya,» -Bunun ve bundan sonraki âyetlerdeki ifadelerin, cinlerin sözü olması caiz olduğu gibi Allah'ın, Rasûlüne hitabı olması da câizdir.- **«İşte onlar»** yani Müslüman olanlar **«doğruyu araştıranlardır,»** isteyen ve kastedenlerdir. *"Doğruyu"* diye ifade ettiğimiz *"raşeden"* kelimesi, hidayet anlamındadır. Cümlenin anlamı şudur: "Onlar, kendilerini sevap yurduna ulaştıran, hakkın ve doğrunun yoluna götüren büyük hidayeti araştıranlardır." Bu cümle işaret ediyor ki, cinlerin amelleri için de sevap vardır. Çünkü sevabın sebebi ve gerektireni anılmıştır.

15. «Sapıtanlar» hidayet yolundan ayrılanlar **«ise cehenneme odun olmuşlardır.'»** Cehennem, insanların kâfirleri ile tutuşturulduğu gibi, onlarla da tutuşturulur.

Rivayete göre Haccâc, Saîd b. Cübeyr'e, kendisini öldürmek istediği zaman: "Benim hakkımda ne dersin?" demiş, o da: "Sen kâsıt ve âdilsin," cevabını vermiş. Orada hazır olanlar: Onu adaletle nitelediğini sanarak: "Ne güzel söyledi!" demişler, Haccâc: "Ey cahiller! Adam beni cahil kâfir yaptı," deyip üzerinde durduğmuz bu âyeti ve *"sümmellezîne keferû birabbihim ya'dilûn = Sonra kâfirler (putları), Rableri ile denk tutuyorlar."* (En'am: 1) âyetini okudu.

Bazıları ise *es-Sıhah* adındaki eserde denildiği gibi bu sözü, bir kadına nispet etmişlerdir.

16. «Şüphesiz eğer onlar o yol», İslâm dini **«üzere dosdoğru gitselerdi...»** Bu sözün mânâsı şudur: Bana vahyolundu ki eğer cinler ve insanlar İslâm dini üzere dosdoğru gitselerdi **«onlara bol su verirdik.»** Burada su, bollukla mübalâğa için nitelenmiştir. Özellikle sadece bol suyun anılması, onun, zenginliğin ve maîşetin aslı oluşu ve Araplar arasındaki değerinden ötürüdür.

Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: "Nerede su varsa ot da vardır. Nerede ot varsa mal vardır. Nerede mal varsa fitne vardır."

O halde âyette murad edilen mânâ şudur: "Onlara çok mal, rahat bir yaşantı verirdik. Dünyada rızıklarını bollaştırırdık."

17. «Ta ki onları onunla», su vermek ve rızıklarını bollaştırmakla **«sınayalım.»** Bakalım nasıl şükredecekler? Şu âyette ifade buyurulan da bu mânâdadır: "*...Onları iyiliklerle sınadık.*" (A'râf: 168) **«Kim Rabbini anmaktan»**, O'na ibadet etmekten **«yüzçevirirse Rabbi onu çetin»**, dayanamayacağı, zor **«bir azaba sokar.»** Âyetteki "*yeslükü*" fiili, sokar mânâsınadır. Araplar "ipliği iğneye soktum" anlamında "selektü'l-hayta fi'l-ibreti" derler. Nitekim bir başka âyette de bu kelime kullanılarak: "*Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir?*" (Müddessir: 42) buyurulmuştur.

Bir de şöyle denilmiştir: "Âyetteki '*saaden*' kelimesi, pürüzsüz kaygan bir dağdır. Velîd b. Muğîre, kırk yıl oraya çıkmakla yükümlü tutulur. Tepesinden zincirlerle çekilir. Zirveye varınca ta dibine yuvarlanır. Sonra tekrar çıkmakla yükümlü tutulur. Bu şekilde ebediyyen azap edilir."

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا
مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ﴿١٨﴾ وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا
يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴿١٩﴾ قُلْ إِنَّمَا أَدْعُو رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا
﴿٢٠﴾ قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾ قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي
مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٢﴾ إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ
وَرِسَالَاتِهِ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ
فِيهَا أَبَدًا ﴿٢٣﴾ حَتَّى إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ

نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾ قُلْ إِنْ أَدْرِي أَقَرِيبٌ مَا تُوعَدُونَ أَمْ
يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا ﴿٢٥﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ
أَحَدًا ﴿٢٦﴾ إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِن رَّسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ
وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا ﴿٢٧﴾ لِيَعْلَمَ أَن قَدْ أَبْلَغُوا رِسَالَاتِ
رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ﴿٢٨﴾

18. Mescidler şüphesiz Allah'ındır. O halde Allah'la birlikte başka kimseye tapmayın.

19. Allah'ın kulu kalkmış O'na ibadet ederken, neredeyse onlar onun etrafında keçe olacaklardı.

20. De ki: "Ben ancak Rabbime tapıyorum. O'na hiç kimseyi ortak koşmam."

21. De ki: "Şüphesiz ben size zarar vermeye de iyilik yapmaya da kadir değilim."

22. De ki: "Şüphesiz beni Allah'tan kimse katiyyen kurtaramaz ve ben O'ndan başka bir sığınak bulamam."

23. (Benim yapabileceğim) sadece Allah'tan olanı ve O'nun gönderdiklerini tebliğdir. Kim Allah'a ve O'nun Rasûlüne isyan ederse şüphesiz onun için içerisinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır.

24. Nihayet vaadolundukları şeyi gördüklerinde kimin yardımcısı daha zayıf, sayısı daha azmış bileceklerdir.

25. De ki: "Vaadolunduğunuz şey yakın mı yoksa Rabbim onun için uzun bir vade mi tayin edecek? Ben bilmem."

26. O, gaybı bilendir. Gaybını, kimseye göstermez.

27. Ancak seçip beğendiği bir Rasûl müstesna. Çünkü onun önünden ve arkasından gözetleyiciler koyar.

28. Ta ki Rablerinin gönderdiklerini hakkıyla tebliğ ettiklerini bilsin. Allah onlarda bulunan her şeyi kuşatmış ve her şeyi tek tek saymıştır.

18. Bana vahyedildi ki: **«Mescidler şüphesiz Allah'ındır.»** O'na ve O'nun ibadetine mahsusturlar. Özellikle Mescidü'l-Haram. Bu yüzden oraya Allah'ın evi anlamında "*beytullah*" denilmiştir. Mescidden murad, namaz kılma ve Allah'ı anmak için inşa edilmiş olan yerdir. Mecidlerin başka bir açıdan Allah'tan başkasına izafe ve nispet edilmesi, yukarıda söylenene zıt değildir. Bu başkası, onu inşa eden olabilir: "Rasûlüllah'ın Mescidi" demek gibi. Bulunduğu mekân olabilir, "Beytü'l-Makdis Mescidi" gibi.

Mescidler içerisinde en saygıya değer olanı Mescid-i Haram'dır. Sonra Medine'deki Mescid-i Nebevî sonra Kudüste'ki Mescid-i Aksâ, sonra Cuma kılınan camiler, sonra mahalle mescitleri, sonra çarşı mescitleri, sonra da evlerdeki mescidlerdir. **«O halde»** oralarda **«Allah'tan başka kimseye tapmayın.»** Yani ibadette Allah'a hiç kimseyi ortak yapmayın. Ortak koşmak kınanınca, sırf Allah'tan başka birisine tapmak nasıl olur?

Âriflerden birisi şöyle demiştir: "Allah Teâlâ ortaktan uzaktır. Çünkü ortak yokluk, Allah ise varlıktır. O halde kendisine katılamayacak olan yokluktan berîdir, uzaktır. Zira Allah bizatihî vâcibü'l-vücuttur. Allah Teâlâ ilmiyle halkla beraberdir. Halk ise, O'nunla berâber değildir. Hangi yerlerinde hangi zamanlarında ve hangi hallerinde olurlarsa olsunlar Allah onlarla beraberdir. Bu yüzden Cenab-ı Hak: "*O halde Allah'tan başka kimseye tapmayın,*" buyurmuştur.

Eğer birisine secde etmek, Allah'ın emri ile oluyorsa bu makbuldür. Hz. Âdem'e yapılan secde bu kabildendir. Ama putlara secde etmek gibi onun emri olmadan yapılıyorsa bu yasaktır. Kıble edep için tayin edildiği gibi, camiler de tazim için yapılmışlardır.

Kâ'b'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Ben Tevrat'ta Allah Teâlâ'nın şöyle dediğini buldum: Şüphesiz benim yeryüzündeki evlerim, mescidlerdir. Bir Müslüman güzelce abdest alır, sonra camiye gelirse, o Allah'ın ziyaretçisidir. ziyaret edilenin, kendisini ziyaret edene ikramda bulunması onun borcudur."[4] Bundan dolayı "Camiye giren kişi Allah'ı ziyareti niyet eder," demişlerdir.

İbn Atâ şöyle demiştir: "Senin mescidlerin, üzerlerine secde etmekle emrolunduğun organlardır. Onları, yaratıcısından başkası için eğme, alçaltma. O organlar, yüz, eller, dizler ve ayaklardır. Bu kemikler üzerine secdenin gerekliliğindeki hikmet şudur: Bu organlar hareketin kaynağıdırlar. Yürürken ve tutarken bunlar açılıp kapanırlar. Günahlar bunlarla yapılır. Şehvetler bunlarla karşılanır. Bu yüzden Allah Teâlâ keffaret olması ve günahları mahvetmesi için secdenin, bu organlarla edilmesine hükmetmiştir."

19. «Allah'ın kulu kalkmış...» Bu, kendisine vahyedilenler cümlesindendir. Yani bana vahyedildi ki... demektir. Buradaki kuldan maksat, Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir. Şüphesiz o, Allah'ın ism-i âzamına nispet edilen gerçek kuldur. Rasûlüllah'ın kul diye ifade edilmesi, onun bulunuşunun ve ibadetinin gereğinin kulluk olduğunu yani onun Allah'a kul olduğunu bildirmek içindir.

Bu ifadede, Abdü Ved (Ved'in kulu), Abdü Yeğûs (Yeğus'un kulu), Abdü Menaf (Menaf'ın kulu), Abdü Şems (Şems'in kulu) gibi isimler koyan, Abdullah adını koymayan Kureyşlilere târiz (dokundurma) vardır. Hoş, onlardan Abdullah adı verilenler de vardı. Ama bu, mânâsı murad edilmemiş, mücerred bir isimden ibaretti.

«O'na ibadet ederken,» Nahle denilen yerde sabah namazını kılarken **«neredeyse onlar»**, cinler **«onun etrafında keçe olacaklardı.»** Yani Rasûlüllah'ın ibadetinden gördüklerine, okuduğundan duyduklarına ve ashabının kendisine kıyam, rükû ve secde halindeki uymalarına şaşarak Rasûlüllah'ın etrafında izdihamdan birbirleri üzerine binmiş vaziyette toplanmıştılar. Çünkü onlar daha önce benzerini duymadıkları şeyler duymuşlardı.

20. «De ki: 'Ben ancak Rabbime tapıyorum,» kulluk ediyorum. **«O'na»**, Rabbime ibadette **«hiç kimseyi ortak koşmam.'»** Yani bu benden

4- Bu hadisi Taberânî, İbn Mes'ud'dan şu lâfızla tahrîc etmiştir: *"Şüphesiz yeryüzündeki evlerim, camilerdir. Kendisini oralarda ziyaret edenlere ikramda bulunmak, Allah üzerinde bir haktır."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/385.

ilk kez olan bir şey değil. Bana düşmanlığı gerektirecek çirkin bir hal de değil. Benim durumum bu, sizin durumunuz da böyle olsun.

21. «De ki:» Ey Müşrikler! **«'Şüphesiz ben size zarar vermeye de iyilik yapmaya da kadir değilim.»** Bu benim elimde değil, Allah'ın elinde. Zarar veren de, fayda veren de, doğru yolu bulduran da, saptıran da O'dur.

22. «De ki: 'Şüphesiz beni», O'na şirk koşar, emrine muhalefet edersem **«Allah»** ın azabından ve kahrın **«dan kimse katiyyen kurtaramaz.»** Eğer O, benim için hastalık, ölüm veya başka bir kötülük dilerse, ondan beni kimse kurtaramaz.

Bilginlerden birisi şöyle demiştir: "Bu, tevhidde, ihlâsa işaret eden bir sözdür. Çünkü tevhid, sadece Allah'ı görmektir, başkasını değil. Bu da ancak Allah'a yönelmekle, başkalarından yüzçevirmekle, başkasına değil sadece O'na güvenmekle doğru olur."

«Ve ben» sıkıntılar esnasında **«O'ndan başka bir sığınak»** ve dönüş yeri **«bulamam.'»** Bu, Hz. Peygamber'in, başka şeylere karşı aczinin ifadesinden sonra kendi nefsine ait işlerden de aczinin ifadesidir. Yani demek istiyor ki: "Ben kendim için bir şeye gücüm yetmezse, sizin için nasıl gücüm yeter ki?"

23. «(Benim yapabileceğim) sadece Allah'tan olanı ve O'nun gönderdiklerini tebliğdir.» Yani Allah'tan başka bir kurtarıcı bulamam. Sadece benimle gönderdiklerini, O'nun risaletini eksiksiz ve fazlasız tebliğ ederim. Allah'ın gönderdiklerinden maksat, Rasûlüllah'ın tebliğle görevli olduğu emirler, hükümler ve hâllerdir.

«Kim Allah'a ve O'nun Rasûlüne» tevhidi emir konusunda **«isyan eder»** de O'na ortak koşar **«sa şüphesiz onun için içerisinde ebedî»**, sonsuz olarak **«kalacakları cehennem ateşi vardır.»**

24. «Nihayet vaadolundukları şeyi gördüklerinde», azap kendilerine geldiğinde **«kimin yardımcısı daha zayıf, sayısı daha azmış bilecekler-dir.»** Yani daha zayıf ve daha az olanın kâfirler mi yoksa mü'minler mi olduğunu bilecekler. Âyet-i kerime delâlet etmektedir ki sayıları çok, bünyeleri güçlü de olsa âhirette yardımsız bırakılacaklardır. Çünkü kâfirlerin dostu ve yardımcısı yoktur. Mü'minler ise sayıları az, bünyeleri zayıf bile olsa yardım görecekler, muzaffer olacaklardır. Çünkü Allah onların dostudur, yardımcısı-

dır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*Bu, Allah'ın inananların yardımcısı olmasından dolayıdır. Kâfirlere gelince onların yardımcıları yoktur.*" (Muhammed: 11)

25. «De ki: 'Vaadolunduğunuz şey yakın mı yoksa Rabbim onun için uzun bir vâde mi tayin edecek? Ben bilmem.'» Yani vaadolunan şey, kesin olacaktır. Ama vakti ne zaman? Ben onu bilmiyorum. Çünkü Allah onu açıklamadı. Zira onun vaktini gizlemekte maslahat vardır. Bu, müşriklerin o vaadi duyduklarında inkâr ve alay ederek: "Vaadolunan ne zaman?" demelerine bir cevaptır.

26. «O, gaybı», hissedilemeyen her şeyi **«bilendir. Gaybını, kimseye göstermez.»** Yani onun gösterip açıklamadığı şeylere, yaratıklarından hiç kimse kesin bilgi hasıl edecek bir şekilde muttalî olamaz.

27. «Ancak» risaleti ile ilgili bazı gaypları açıklamak için **«seçip beğendiği bir Rasûl müstesna.»** Ama Rasûlün risaleti ile ilgili olmayan, kıyametin kopma zamanı gibi gaybleri hiç kimse ebediyyen bilemez. Çünkü onun vaktini açıklamak risalet yörüngesinin döndüğü teşrîî hikmete aykırıdır. Üzerinde durduğumuz âyet, şu âyetin benzeridir: "*...Allah size gaybı bildirecek değildir. Fakat Allah, elçilerinden dilediğini seçer...*" (Âl-i İmrân: 179)

«Çünkü onun», razı olunan elçinin **«önünden ve arkasından gözetleyiciler koyar.»** Yani Allah Teâlâ peygamberin her bir yanından meleklerden bekçiler koyar. Onlar Allah kendisine risaleti ile ilgili bazı şeyleri açıkladığında onu, bazı şeytanlardan muhafaza ederler.

28. «Ta ki Rablerinin gönderdiklerini hakkıyla tebliğ ettiklerini bilsin.» Yani bilsin ki, kendilerine vahyedilen peygamberler, Rablerinin risaletini ümmetlerine tebliğ ettiler. Yine bilsin ki o risalet kendilerine tebliğ edildikten sonra şeytanlar tarafından kapılmasın ve bir şeyle karıştırılmasın. **«Allah onlarda bulunan»** veya onların hallerinden olan **«her şeyi kuşatmış ve»** olan ve olacak olan **«her şeyi tek tek»** en ince teferruatına kadar ihâta edecek şekilde **«saymıştır.»**

Kasım şöyle der: "Allah onları yarattı ve sayı olarak tespit etti."

İbn Abbas'ın izahı da şu şekildedir: "Yaratıklarını saydı ve onların sayısını bildi. Zerre ve hardal ağırlığında bile olsa hiçbir şey O'nun bilgisi dışında kalmadı. En iyi Allah bilir."

Allah'ın yardımı ile Cin Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

MÜZZEMMİL SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 20 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.



يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ ﴿١﴾ قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢﴾ نِّصْفَهُ أَوِ انقُصْ مِنْهُ
قَلِيلًا ﴿٣﴾ أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ﴿٤﴾

1. Ey (elbisesine) bürünen!

2. Gecenin bir kısmı hariç olmak üzere kalk (namaz kıl.)

3. Gecenin yarısını (ibadetle geçir), yahut ondan birazını eksilt.

4. Yahut üzerine biraz artır. Kur'an'ı da açık açık, tane tane oku.

1. «**Ey**» elbisesine «**bürünen!**» Hz. Peygamber bir gece örtüsüne (veya elbisesine) bürünmüş uyuyordu. Bürünmeyi bırakıp ibadete yönelmekle ve uykuyu bırakıp gece namazı kılmakla emrolundu.

İbn Abbas (r. anhümâ) şöyle demiştir: "Cebrâil ilk geldiğinde, Rasûlüllah korktu ve kendisinde bir rûhî bozukluk olduğunu zannetti. Hira dağından, evine Hz. Hatice'nin yanına döndü. Titriyordu. *"Beni örtünüz,"* buyurdu. O, bu vaziyette iken Cebrâil geldi ve, *"Ey bürünen!"* diye seslendi.

Süheylî de söyle der: "Müzzemmil, Hz. Peygamber'in bilinen isimlerinden değildir. Gerçi bazı insanlar böyle düşünüp, onu Efendimizin isimlerinden saymışlardır ama bu yanlıştır. Aksine *"müzzemmil"*, kendisine hitap edil-

diği andaki hâline göre türetilmiş bir kelimedir. *"Müddessir"* de aynen böyledir. Kendisine bu isimle hitabedilmesinde şu iki fayda vardır:

Birincisi, lâtife etmek: Araplar birisine iltifat etmek istediklerinde ona, o esnadaki halini anlatan fiilden türemiş bir kelime ile hitabederlerdi. Rasûlüllah, Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'ya öfkelenip bir tarafını toprağa vermiş uyur bir halde iken ona gelip: *"Kalk ebâ türâb (toprağın babası, topraklı)!"* demiştir. Ona kızgın olmadığını, onu azarlamadığını hissettirmek ve ona lâtife etmek için böyle demiştir. Hz. Peygamber'in uyumakta olan Huzeyfe'ye şaka olsun diye, kınamak ve azarlamak istemediğini hissettirmek için *"Kalk ey uyuyan!"* demesi de yine bu kabildendir. Allah Teâlâ'nın Rasûlüne: *"Ey bürünen!"* buyurması da, onu kınayıp azarlamadığını hissetmesi için lâtife ve yakınlık yoluyla söylenmiş bir sözdür.

İkincisi, geceleyin örtüsüne bürünüp uyuyan herkese, gece namazına kalkması ve Allah'ı zikremesi için tenbihtir.

2. «Gecenin bir kısmı hariç olmak üzere kalk» namaz kıl. Öyle bürünüp örtünme, uyuma. Bu hali bırak, daha iyi olanı yap. Gece namazına kalk.

Âriflerden birisi şöyle demiştir: "Allah Teâlâ, habibinin kendisine münâcâtta bulunmasını istedi. Gece yarısı kalkması için seslendi. Böyle kalkışlar ve münâcâtlar dünya ehli için değil, cennet ehli içindir. Bu, tatlıdan, zevk sahiplerinin anladığına benzer."

3. «Gecenin yarısını (ibadetle geçir.)» *"Yarısı"*nın zikredilmesi, onun faziletini ve sevap bakımından yarısında ibadet etmenin, çoğundaki ibadet gibi olduğunu bildirmek içindir. **«Yahut ondan birazını eksilt.»** Yani kalkmayı gecenin yarısından üçte birine kadar eksilt.

4. «Yahut üzerine» yani yarısı üzerine **«biraz»**, üçte ikiye kadar **«artır.»** Bunun anlamı şudur: Rasûlüllah Efendimiz, gecenin yarısı kadar ibadet etmekle, onun daha azı veya daha çoğu kadar ibadet etmek arasında muhayyer bırakılmıştır. Bu muhayyerliğin, gecelerin uzunluk ve kısalıklarına göre değiştiği de söylenmiştir. Buna göre gecenin uzunluğu normal olduğunda yarısı, kısa olduğunda daha az, uzun olduğunda da daha fazla ibadet etmesi istenmiş olmaktadır.

«Kur'an'ı da» harfleri iyice ayırdederek **«açık açık, tane tane oku.»** Öyle ki, dinleyen o harfleri sayabilsin. Bu yüzden, İbn Mes'ut (r.a.) Kur'an'ı süratli okumaktan men etmiş ve: "Sizden birinizin hedefi sûrenin sonu olma-

sın," demiştir. Yani okuyucu, âyetlerin mânâ ve hakikatlerini düşünebilmesi için ağır ağır okuması gerekir. Allah'ın zikri ile ilgili bir âyet okuyunca onun azamet ve yüceliğini hisseder. Bir vaad ve tehdit âyetine varınca korkuya ve umuda kapılır. Ayrıca Kur'an'ı Kerim'in nazmını bozmaktan kaçınmalıdır.

Keşşâf'ta şöyle denilmiştir: "Kur'an'ı tertil üzere okumak, onu harfleri belirterek, harekelerin hakkını vererek, ağır ağır okumaktır. Öyle ki okunan, araları düzenle dizilmiş dişler gibi olur. Kur'an'ı okurken sesi hareket ettirmek ve peşpeşe okumak da tertilin gereğidir."

Hz. Peygamber'e, Kur'an'ı tane tane okumakla emredilmesi, gece kalkmak konusundaki emrin, Hz. Peygamber, az da olsa Kur'an'dan bir miktar öğrendikten sonra olduğuna işaret etmektedir. Beşinci âyette gelecek olan *"vahyedeceğiz"* sözünün gelecek zaman kipi ile gelişi, Kur'an'ın henüz nazil olmayan kısmına itibarladır.

Hz. Peygamber Kur'an'ı indirildiği şekilde gâyet güzel okurdu. Onun güzel okuyuşu, harfleri mahreçlerinden çıkartarak lâfızlarını güzelleştirmesi, yerine göre açıktan, gizli ve yumuşak ve buna benzer şeylere dikkat ederek okumasıdır. Bu da tekellüfsüzdü. Kur'an okurken tekellüften maksat, harfleri çıkarırken bir takım zorluklara girmek, onun sıfatını belirtirken aşırılığa sapmaktır. Tertil de, aşırı derecede uzatmaktan kaçınmak, hadrda da, harfleri birbirene sokup karıştırmaktan uzak durmak gerekir. Aşırı süratten dolayı harfleri ve kelimeleri birbirleri üstüne dürmemek icabeder. Bu, şöyle bir temsille ifade edilebilir: Tertil beyaz gibidir. Eğer az olursa esmerleşir, çok olursa baras (bembeyaz benekler yapan alaca hastalığı) gibi olur. Normal okumanın üstündeki bir okuyuş okuma sayılmaz. Bu izahtan anlaşıldı ki tecvid üzere (güzel) okumak üç şekildedir. Bunlar; tertil, hadr ve tedvîrdir.

Tertil, ağır ağır, tane tane okumaktır. Bu okuma türünde, Kur'an'ı düşünme bulunduğu için en efdal okuma şeklidir. Tertil üzere okumanın ve Kur'an'ı düşünmenin en efdal olduğu yer de, namazda olanıdır.

İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "Benim Bakara sûresini tertil üzere ağır ağır okumam, bana Kur'an'ın tamamını süratli okumamdan daha sevimlidir."

Büyüklerden birisi şöyle derdi: "Anlamadığım ve gönlümün onda olmadığı her âyet için sevap beklemem." Selef (önceden yaşamış Müslümanlar)den birisi, bir sûre okur da, kalbi onunla olmazsa onu tekrar okurmuş.

Malik b. Dinar şöyle der: "Bir adam gece teheccüde kalkar ve emrolunduğu biçimde Kur'an'ı ağır ağır tertil üzere okursa, Cebbâr olan Allah ona yaklaşır."

O büyükler biliyorlardı ki, gönüllerde buldukları yumuşaklık, tat, ferahlık ve nurlar Allah'ın kalbe yakınlığından dolayıdır. Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Kur'an ehline kıyamette şöyle denilir: Oku ve yüksel. Dünyada tertil üzere okuduğun gibi tertil üzere oku. Çünkü senin mevkiin, okuyacağın son âyetin yanındadır."* [1]

Kur'an'ın indirilmesinde ki maksat, gerçekleri anlamak ve muhtevası ile amel etmek olunca, Kur'an'ı susup dinlemek namazda farz, başka zamanlarda mendûp kılınmıştır. Kur'an'ı okuyan için bir ecir, dinleyen için iki ecir vardır. Çünkü o susuyor ve dinliyor. Ya da iki kulağı ile dinliyor. Okuyan ise bir tek dille okuyor. Ayrıca dinleyen farzı edâ ediyor. Bu yüzden "Kur'an'ı dinlemek, okumaktan daha sevaptır," denilmiştir.

Hadr, Kur'an'ı süratle okumaktır. Rivayete göre bu ümmetten dört kişi bir rekâtta Kur'an'ı hatmetmiştir. Bunlar: Osman b. Affân, Temîm ed-Dâri, Saîd b. Cübeyr ve Ebû Hanife'dir. Bu okuma türü, İbn Kesîr, Ebû Amr ve Kâlûn'un tercih ettikleri okuma türüdür.

Tedvîr ise, tertil ve hadr arası bir okuma tarzıdır. Bu da, İbn Âmir ve Kisâî'nin tercih ettikleri türdür. Bu okuma çeşitlerinin hepsi, okurken harfleri uzatmanın ölçüsünde tasavvur edilir. *"Nice Kur'an okuyan var ki, Kur'an ona lânet eder,"* anlamındaki hadis ise, Kur'an'ın lâfızlarını veya mânâlarını bozan ya da onunla amelden uzak kalanı içine alır.

Bunu anlamak da *lâhn* (hata)nın açıklanmasına bağlıdır. *Lâhn,* açık ve gizli okumak üzere iki çeşittir. Açık olanı, lâfza ârız olan ve mânâyı bozan hatadır. Bir harfin yerine başka bir harfi okumak bu kabildendir. *"Salihât"* diyecekken, *"talihât"* demek buna örnektir. Esre okunacak bir harfi ötre veya üstün okumak da onunla ister mânâ değişsin, ister değişmesin bu türden hatadır. *"İnnellahe berîün minel müşrikine ve rasûlühû"* (Tevbe: 3) âyetindeki *"rasûlühû"*yu, *"rasûlihî"* okumak da buna misâldir. [2]

1- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve Hâkim tahric etmişlerdir. Bkz. Süyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, 6/277.

2- Bu âyetin meali: *"Allah, müşriklerden uzaktır. Rasûlü de uzaktır."* şeklindedir. Ama yukarıda belirtildiği gibi yanlış okunursa: "Allah müşriklerden ve Rasûlünden uzaktır." mânâsı çıkar ki bu çok fahiş bir hatadır. (Mütercim)

Gizli olan lâhn: İhfayı, idğamı, izharı, iklâbı terketmek, kalın okunması gerekeni ince, ince okunması gerekeni kalın okumak, çekilmemesi icabedeni çekmek, çekilmesi gerekeni çekmemek gibi hatalardır. Şüphesiz bu kurallara riayet farzı ayn değildir. Dolayısıyla bunları terke şiddetli bir ceza terettüp etmez. Bunda ancak tehdit ve ceza korkusu söz konusudur.

Kıraat ehlinden biri şöyle demiştir: "Gizli lâhn, ancak mahir kurranın bileceği, lamları kalın okumak, raları ince okumak gibi hatalardır. Bunları, işleyene azap tereddüb edeceği düşünülmez. Zira bunda zorluk vardır. *"Allah hiçbir nefse taşıyamayacağı yükü yüklemez."* (Bakara: 286)

Tarikatı Muhammediye şerhlerinden birisinde şöyle denilmektedir: "Köylülere, bedevilere, koca karılara, kölelere ve cariyelere: 'Tecvidsiz namaz sahih değildir,' demek fitnedir. Çünkü onlar tecvidi beceremezler ve namazı temelli bırakıverirler. Öyleyse, gerekli olan, onlara kendisi ile lâfzın ve mânânın sahih olacağı ve kalp huzuru ile ihlâsı temin edecek kadar tecvid öğretmektir.

İmran b. Husayn'dan rivayet edildi ki; O, Kur'an okuyan sonra da dilenen bir okuyucuya rastladı. Bunu bir musîbet sayarak: *"İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciun=Biz, Allah içiniz ve O'na döneceğiz"* dedi ve şöyle devam etti: Rasûlüllah (s.a.v.)'ı: *"Kim Kur'an okursa, onunla Allah'tan istesin. Şüphesiz yakında Kur'an okuyan ve onunla insanlardan isteyen topluluklar gelecek."*[3] buyururken duydum. Böylece Kur'an okuyana, bir şey vermek, günaha yardım etmektir. Bu, insanların omuzlarına basa basa camide dolanıp dilencilik yapan kişiye vermeye benzer.

Kûtü'l-Kulûb adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Kur'an'ı açıktan okumanın yedi mertebesi vardır. Bunlar:

1. Rasûlüllah'ın emrolunduğu tertil, (ağır ağır, tane tane okumak)

2. Şu hadislerde teşvik edilen sesi Kur'an'la güzelleştirmek: *'Kur'an'la seslerinizi güzelleştiriniz.'*[4], *'Kur'an'ı teganni ile okumayan bizden değil*

3- Hadisi Tirmizî, İbn Imrân'dan tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/225.

4- Hadisi Hakim, Müstedrek'te, Berâ b. Âzib'ten tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/145. Bu hadisin metni: *"Kur'an'ı seslerinizle güzelleştiriniz."* anlamını verecek biçimdedir. Ancak, Kur'an zaten güzel olduğu ve güzelleştirmek için sese ihtiyaç bulunmadığı için bir çok bilgin hadisi bizim yukarıya terceme ettiğimiz şekilde izah etmiştir. Müellifin hadisi takdim şekli de aynı istikamettedir. Onun için terceme bu anlayışa göre yapılmıştır. (Mütercim)

dir.'[5] Buradaki teğanniden maksat, sesi güzelleştirmektir. Bu izah, teğanni kelimesini, ihtiyaçsızlık ve yeterlilik anlamında almaktan daha iyidir.

3. Sözü düşünmek ve mânâlarını anlamak için can kulağıyla dinleyip, kalbi uyanık bulundurmaktır. Çünkü bunlar ancak açıktan okumada söz konusudurlar.

4. Sesi yükseltmekle uykuyu kovmak.

5. Okumasıyla uyuyanın uyanıp da Allah'ı anmasını umut etmek. Çünkü bu, onu ihyaya sebeptir.

6. Onu işsiz gafilin görmesi, kalkmaya heveslenmesi ve hizmete arzu duymasıdır. Böylece iyilik ve takvada ona yardım etmiş olur.

7. Sesli tilâvetiyle okumasını artırması, her zamanki âdeti üzere gece kalkmasına devam etmesidir. Bunda, amel çokluğu vardır.

Eğer okuyucu bu noktalara dikkat ederse, onun açıktan okuması daha efdaldir. Çünkü bunda birden çok amel vardır. Amel ancak, niyetlerin çokluğu ile efdal olur. Rasûlüllah'ın ashabı toplandıkları zaman içlerinden birisine, Kur'an'dan bir sûre okumasını emrederlerdi."

Terğîb şerhinde şöyle denilmektedir: "Kur'an okurken makam yapmak konusunda bilginler ihtilâf etmişlerdir. Kur'an'ı öngördüğü huşua mani olduğu ve anlaşılır olmaktan çıkardığı gerekçesiyle İmam Mâlik ve Cumhur mekruh saymışlardır. Ebû Hanife ve Selef'ten bir gurup, konu ile ilgili hadislere istinaden mübah kabul etmişlerdir. Ayrıca, makamlı okumak, kalbin rikkatine ve Allah korkusunun yayılmasına sebeptir. Sesin kıraatla güzelleştirilmesi ve süslenmesi, ağır ağır okuma haddinden çıkmadıkça söz konusudur. Eğer bir harf artacak şekilde aşırı gidilse veya gizlense o zaman bu okuyuş haram olur."

5- Hadisi Buhârî, Ebû Dâvud, Ahmed b. Hanbel ve *Müstedrek*'te Hâkim tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/68.

إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ

قَوْلًا ثَقِيلًا ﴿٥﴾ إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا ﴿٦﴾

إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ﴿٧﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ

وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ﴿٨﴾ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ

فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ﴿٩﴾ وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا

جَمِيلًا ﴿١٠﴾ وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ

قَلِيلًا ﴿١١﴾ إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ

وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ

الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلًا ﴿١٤﴾

5. Şüphesiz sana ağır bir söz vahyedeceğiz.

6. Gerçekten, gece ibadete kalkan kişinin, hem külfeti daha çok, hem de sözü (duâsı) daha etkilidir.

7. Çünkü gündüzde senin için uzun bir meşguliyet vardır.

8. Rabbinin adını an. Tam olarak O'na yönel.

9. O, doğunun ve batının Rabbidir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O halde O'nu vekil edin.

10. Onların söyleyeceklerine sabret. Onları iyi bir şekilde terket.

11. O yalanlayıcı nimet sahiplerini Bana bırak ve onlara biraz mühlet ver.

12. Şüphesiz Bizim yanımızda bukağılar ve büyük ateş vardır.

13. Ve boğazda kalan bir yiyecek ve elem verici bir azap vardır.

14. O gün yeryüzü ve dağlar sarsılır. Dağlar akıp dağılan bir kum yığınına dönerler.

5. «Şüphesiz sana ağır bir söz vahyedeceğiz.» O, mükellefler üzerine ağır gelen, bir takım meşakkatli yükümlülükleri içeren Kur'an'ı Kerim'dir. Ağırlık aslında cisimlerde söz konusudur. Ama bilâhare mânâlarda da kullanılmaya başlanmıştır. Kimi âlimler buradaki ağırlığı: "Sen o vahyi ağır olarak alırsın" şeklinde izah etmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber'e: "Vahy sana nasıl gelir?" diye sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: *"Bazen çan sesi gibi gelir. O bana en ağır olanıdır. Benden o hal geçer geçmez meleğin söylediğini iyice öğrenmiş olurum. Bazen melek bana bir insan suretinde görünür. Benimle konuşur, ben de söylediğini iyice öğrenirim."*

Hz. Âişe der ki: "Rasûlüllah (s.a.v.)'ı, çok soğuk bir günde kendisine vahiy gelirken gördüm. O hal geçince alnından şapır şapır ter akıyordu." [6]

Keşşâf'ta deniliyor ki: "Allah Teâlâ bu âyeti araya sokmakla mükellef kıldığı gece namazının Kur'an'daki zor işlerden olduğuna işaret etmeyi dilemiştir. Çünkü gece, uyku ve istirahat zamanıdır. Dolayısıyla onu ihya edecek kişi mutlak surette tabiatıyla zıtlaşmak, nefsiyle mücadele etmek durumunda olacaktır. Ama bu külfete alışana ise, bu ve benzeri şeyler ağır gelmez."

6. «Gerçekten, gece» sıcak yatağından **«ibadete kalkan kişinin hem külfeti daha çok»** tur. Çünkü ibadet için gece kalkan nefis, gündüz kalkandan daha çok meşakkate katlanır. Gece namazı mutlaka gereklidir. Çünkü ibadetlerin en efdali, en meşakkatli olanıdır. *"Külfeti daha çok"* diye ifade ettiğimiz *"eşeddü vat'an"* terkibinin, ayağın sebatı ve istikrarı bakımından kuv-

6- Hadisi Buhârî, *Bedü'l-Vahy*'de, Müslim, Tirmizî, Nesâî ve Mâlik *Muvatta*'da ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de tahric ettiler, 6/158.

vetli olanı, şeklinde anlaşılması da mümkündür. O zaman maksat, geceyi seçme sebebinin açıklanması olur.

Geceleyin kalkma emrinin özellikle anılışı şu sebeptendir: Allah Teâlâ geceyi insanları örten ve onları maişet kazanmak için dönüp dolaşmaktan alıkoyan bir vakit yapmıştır. Gündüzü de insanların nafakalarına ait işleri yaptıkları maişet vakti kılmıştır. Dolayısıyla gündüzleri insanların ayakları ibadet için sabit kalmaz.

«Hem de sözü (duâsı) daha etkilidir.» Yani sözde, doğruluk ve sağlamlık bakımından ve doğru üzere sebat açısından daha ziyadedir.

"Gece kalkan" diye izah ettiğimiz *"nâşietü'l-leyl"* terkibinin, gece namazı anlamında anlaşılması da mümkündür. Çünkü hem gece kalkmak, hem da geceleyin yapılan ibadet, kula gündüz ibadetinden daha ağır gelir. O zaman *"Külfet açısından daha kuvvetli"* sözünün anlamı da şudur: Namaz kılana gece namazı, gündüz namazından daha ağır ve zordur. Dolayısıyla daha efdaldir. *"Nâşietü'l-leyl"*in gece saatı şeklinde anlaşılması da mümkündür. Çünkü O'nun saatları an be an, peşpeşedir. Yani gecenin birbiri peşinde meydana gelen anları, gündüzün anlarından daha ağırdır. Fakat İbn Abbas âyetteki *"nâşie"* kelimesini, yatsıdan sonraki zamanla kayıtlamıştır. Ona göre yatsıdan önceki vakit *nâşie* değildir. Hz. Âişe ise bunu, uykudan sonraya tahsis etmiştir. Dolayısıyla bir kimse uyumadan kalkar da ibadet ederse *"nâşie"* sayılmaz.

7. «Çünkü gündüzde senin için uzun bir meşguliyet», işlerinde tasarruf ve hareket **«vardır.»** Dolayısıyla ibadet için boş vakit bulamazsın. Öyleyse sen geceleyin ibadet et. Âyetin şu anlama gelebileceğini söyleyenler de olmuştur: "Eğer sen gece bir şeyi kaçırırsan, gündüz onu telâfi için boş vakit bulursun. Böylece Rabbine yalvarma konusundaki nasibinden bir şey eksilmez. Rasûlüllah'ın şu hadisi bu anlayışa uygun düşmektedir: *"Bir kimse uyur da günlük hizbini okuyamaz ve onu sabah namazı ile öğle namazı arasında okursa, kendisi için, onu sanki gece okumuş gibi sevap yazılır."* [7]

8. «Rabbinin adını an.» Gece ve gündüz, tesbih, tehlil, hamd, Kur'an okuma ve ilim tahsilinden hangi yolla olursa olsun O'nu zikretmeye devam et. Sürekli olarak Allah'ı zikretmek, O'na yakın olanların (mukarrabûnun) görev-

7- Hadisi Müslim ve Sünen sahipleri tahric etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/243; *Camiu'l-Usûl*, 2/47.

lerindendir. Zikir, ister kalple olsun, ister dil veya diğer organlarla olsun, ister ayakta olsun, ister oturarak veya yan yatarken olsun hepsi eşittir.

Allah'ı anmaktan maksat, O'nun adını zikretmek suretiyle anmaktır. Bunun için Allah Teâlâ: *"...Unuttuğun zaman Rabbini zikret..."* (Kehf: 24) buyurmuştur.

«Tam olarak O'na yönel.» *"Yönelmek"* diye ifade ettiğimiz *"tebettül"*, kendini bir şeye tahsis ve teksif etmek anlamındadır. Yani, ibadet ve ihlâsla tam olarak kendini Allah'a ver, ona tahsis et, denilmektedir. Allah'a tümüyle yönelmek, şu âyette tarif edildiği gibidir: *"...Sen Allah de, sonra onları bırak daldıkları bataklıkta oynayadursunlar."* (En'am: 91) Bu, *"İslâmda ruhbanlık ve tebettül yoktur,"* hadisine zıt değildir. Çünkü buradaki *"tebettül"*den maksat, evlenmekten ve onu istemekten uzak kalmaktır. Bu anlamda olmak üzere, hiç evlenmemiş olan Hz. Meryem'e "el-betûl" denilmiştir. Erkekten ayrı, kesilmiş demektir. Ama bu yasaktır. Çünkü Allah Teâlâ: *"Sizden bekâr olanları evlendirin,"* (Nûr: 32) buyurmuştur. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: *"Evleniniz, çoğalınız. Çünkü ben kıyamet günü, diğer ümmetlere karşı sizinle övünürüm."* [8]

Halktan uzaklaşarak sırf Allah'a yönelmek, bazen zâhiren olur. Bazı âbidlerin kalpleri cezbetmek ve hediyeler almak için dağ başlarına ve mağaraların içlerine çekilmeleri bu kabildendir. Kendini Allah'a vermenin bâtınî şekli ise, irşad ehlinin yaptığıdır. Tüm peygamberler ve bazı veliler bu gruptandırlar. Çünkü insanları irşad, onların arasına katılarak yapılır.

Büyüklerden birisi: "Allah yoluna girmek, kendini tümüyle O'na vermekle olur," demiştir. Bunun anlamı, zikre sarılarak, Allah'tan başkasından yüz çevirerek ve gönlün isteklerine karşı çıkarak Allah'a yönelmektir. İşte bu, her ne kadar Allah kuluna şahdamarından daha yakınsa da, yolcunun kendisine giden tarafa doğru, manevî bir hareketle yaptığı bir yolculuktur. Çünkü istiyenle istenilenin misali, karşısındaki bir sûretle, üzerindeki pastan dolayı, sûret görülmeyen aynanın misali gibidir. Onu parlattığın zaman üzerindeki perde kalkar ve sûret görülür. Perde kulun gözündedir.

9. «O, doğunun ve batının» ve bunların arasındaki her şeyin **«Rabbi-**

8- Hadisi bu lâfızla Abdürrezzak Said b. Ebî Hilâl'den mürsel olarak tahric etmiştir. Bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/38. Ebû Dâvud ve Nesâî de: *"Doğurgan, sevecen kadınlarla evlenin. Çünkü ben sizinle diğer ümmetlere karşı çok geleceğim."* lâfzı ile tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/428.

dir.» Yaratıcısı ve mâlikidir. Allah Teâlâ bu sözüyle, yaz ve kış mevsimlerinde güneşin doğma ve batma yerlerini muradetmiştir.

«O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.» Bu, Allah'ın Rabliğini beyan için, yeni bir cümledir. Şu anlamdadır: O'ndan başka gerçek bir ilâh yoktur. Öyleyse başkalarına uluhiyet yüklemeyerek O'na yaklaş. **«O halde»** dininin ve dünyanın maslahatları için **«O'nu vekil edin.»** Islah etmek ve kemâle erdirmek için kendini O'na bırak, sen istirahat et.

İmam Kuşeyrî şöyle demiştir: "Allah kullarının hâllerini üstlenmiştir. Onları dilediği ve seçtiği şekilde kullanır. Bir kulun işini güzel bir kasıtla üstlenirse, onu tüm meşguliyetlerden korur ve onu başkasına muhtaç etmez. Kul, mevlâsının kendisine kâfi olduğunu bildiği için, ihtiyaçlarını çok bulmaz. Bundan dolayı "Geniş tevekküle binaen ailenin çokluğu, tevhidin alâmetlerindendir," denilmiştir.

Vâız ed-Diyneverî'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Benim borcum vardı. Bazı geceler onu kendime dert edindim, göğsüm daraldı. Birinin bana sanki: 'Sen bu miktarı aldın. Almak senden, vermek bizden,' dediğini hissettim. Sonra kendime geldim. Bana bir imkân hasıl oldu. Borcunu ödedim."

Kuşeyrî devamla şöyle der: "Şunu bil ki, bir kimse yaratılmışlardan birini kendisine vekil ederse, ondan ücret ister ve malına ihanet edebilir, tasarrufunda hata edebilir. Yahut da, müvekkilden daha uygun ve daha doğru olanı gizleyebilir. Allah'ı vekil olarak seçene gelince, Allah ona ecir verir, emellerini gerçekleştirir, onu över, hassas durumlarda kendisine lütufta bulunur. Allah'ı vekil eden kişinin, aynı zamanda O'nun haklarını ve farzlarını ifada ve tüm gerekli olan işlerde kendi nefsine karşı Allah'ın vekili olması gerekir. Bu konuda gece gündüz nefsine hasım olması icabeder. Bu hususta hiç bir kusur işlememeli, fütûr göstermemelidir."

10. «Onların söyleyeceklerine sabret.» Bu sözler, Rasûlüllah'ın sihirbaz, şâir, kahin, deli iftirasında bulunmaları, Kur'an hakkında da, "eskilerin masalları" ve benzeri şeyler demeleri gibi hurafe ve hezeyanlardan, işe yaramaz sözleridir.

«Onları ,» onlardan kalben ayrılmak, onları idare etmek, onlara karşı durmamak ve işlerini Rablerine havale etmek suretiyle **«İyi bir şekilde terket.»** Râğıb, terketmek diye ifade ettiğimiz *"hecr"* mastarını şöyle açıklamıştır: *"Hecr ve hicrân,* insanın bir başkasından bedenen veya dille ya da kalple

ayrılmasıdır."

Filozoflar "Düşmana karşı, bir fırsatını buluncaya kadar, idare ile silâhlan," demişlerdir.

11. «O yalanlayıcı nimet sahiplerini» refah ve nimet ehli olan, Kureyş'in ileri gelenlerini **«Bana bırak,»** onların işini Bana havale et. Onlara karşı Ben sana kafiyim. *"en-Na'metü"*, nimetlenmek anlamındadır. Nimet ise, nimet vermek ve kendisi ile ikramda bulunulan şey anlamındadır. *"Tene'um"*, yiyecek ve giyeceklerden, içerisinde nefse hoş gelen şeyleri kullanmaktır. Bu ifade işaret ediyor ki, zemme konu olan, nimet ve rızkın kendisi değil, şükretmeden o nimetten istifade etmektir. Bu sözde fakirlere teselli vardır. Şüphesiz fakirler cennete zenginlerden beş yüz sene önce gireceklerdir. **«Ve onları biraz mühlet ver.»**

12. «Şüphesiz» âhirette **«Bizim yanımızda»** âsiler için hazırladığımız işkence âletlerinden **«bukağılar»** kaçmalarından korkulduğu için değil, işkence ve hakaret olsun diye, suçluların ayaklarına takılan ağır kelepçeler **«ve büyük ateş vardır.»** Büyük ateş anlamını veren *"cahîm"* kelimesi, aslında bir vadideki büyük ateş mânâsındadır. *Keşşâf*'ta bu kelime: "Harareti ve yanışı şiddetli ateş" diye izah edilmiştir.

Bu âyet, bir önceki âyette ki *"onları bana bırak"* emrinin gerekçesidir. Allah Teâlâ kendi katındaki şiddetli azap sebeplerini saymak suretiyle, onlardan intikam almaya muktedir olduğunu beyan etmektedir. Onlarsa hiç umursamadan dünya nimetlerinden olabildiğince yararlanıyorlar. İntikam sahibi Yüce Allah'ın, âhirette yanında olanlar, onların nimetlenmelerine zıttır.

13. «Ve boğazda kalan bir yiyecek...» Bu, büyüklüğünden veya başka bir sebepten dolayı boğaza takılan, kayıp gitmeyen, ne yukarı çıkan, ne de aşağı inen, boğazda kalan, zakkum ve dari' (zehirli bitki) gibi yiyeceklerdir. Bunlar dünyada öldürücü zehirli iki ağaç ve bitkidir. Cehennemin zakkumu ve dari'ının nasıl olduğunu var sen anla. Bunlar cehennemliklerin boğazlarından kolayca geçen ve hoşlarına giden yemeklerin mukabilidirler. Kâfirler dünyada, Allah'ın verdiği nimeti yiyip, O'na nankörlük ettikleri için bu zehirli bitkilere mübtelâ kılınmışlardır. **«Ve elem verici bir azap vardır.»** Bu, acı veren başka bir azap çeşididir. Ölçüsü takdir edilemez, aslı anlaşılamaz. Azap kelimesinin, belirsiz kullanılışı buna işaret etmektedir.

Anlatıldığına göre bir seferinde Hasan Basrî oruçlu idi. Akşam kendisi-

ne yemek getirildi ve bu âyet arzolundu. Getirene: "O yemeği kaldır," dedi. Yemek ikinci gece yine konuldu ve bu âyeti hatırladı. Hasan: "Onu kaldır," dedi. Üçüncü gece yine aynı şey oldu. Durum Sabit el-Bennânî ve Yahya el-Bekkâ'a haber verildi. Onlar, Hasan Basrî'ye gelip bir şeyler yemesini istediler. Hasan Basrî bir şey yemiyordu. Onların bu halleri Hasan bir miktar çorba içinceye kadar devam etti.

14. «O gün yeryüzü ve dağlar» kıyametin gelişine alâmet ve Allah'ın âsileri cezalandırması konusundaki hükmünün tahakkukuna işaret olsun diye, Allah'ın azamet ve heybeti sebebiyle, siddetle **«sarsılır,»** sallanır. Dağlar da yeryüzünün parçaları olmasına rağmen, iri cisimlerinden dolayı ve yerin direkleri oldukları için ayrıca anılmışlardır. Çünkü direkler sallanınca, yeryüzü yerinde kalmaz. Ayrıca, yükseklerin sallanması, alçakların sallanmasından daha çok göze çarpar. Onların sallanması ile, düşecekleri korkusuyla, canlar boğazlara gelir. Sert ve yüksek olmalarına rağmen sarsıntının şiddetinden **«dağlar akıp dağılan bir kum yığınına dönerler.»** Özetle, yeryüzünün ve dağların bir kısmı bir kışmına çarpar. Nitekim bir âyette de şöyle buyurulmaktadır: *"Yeryüzü ve dağlar yerlerinden kaldırılıp da, birbirlerine bir çarpışla darmadağın edildiği zaman..."* (Hâkka: 14) Yani dağlar akıp dağılan kum yığını gibi olur da rüzgâr onu savurur ve âdeta toz zerrecikleri haline gelir.

إِنَّآ أَرْسَلْنَآ إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَٰهِدًا
عَلَيْكُمْ كَمَآ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿١٥﴾ فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ
ٱلرَّسُولَ فَأَخَذْنَٰهُ أَخْذًا وَبِيلًا ﴿١٦﴾ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِن
كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ ٱلْوِلْدَٰنَ شِيبًا ﴿١٧﴾ ٱلسَّمَآءُ مُنفَطِرٌۢ بِهِۦ ۚ كَانَ

وَعْدُهُۥ مَفْعُولًا ﴿١٨﴾ إِنَّ هَٰذِهِۦ تَذْكِرَةٌ ۖ فَمَن شَآءَ ٱتَّخَذَ
إِلَىٰ رَبِّهِۦ سَبِيلًا ﴿١٩﴾

15. Doğrusu Biz Firavun'a bir peygamber gönderdiğimiz gibi, size de şahitlik edecek bir peygamber gönderdik.

16. Firavun o peygambere karşı çıktı, Biz de onu ağır bir tutuşla yakalayıverdik.

17. Eğer inkâr ederseniz, çocukları ihtiyarlatacak olan o günden, kendinizi nasıl koruyacaksınız?

18. O sebeple gök yarılır, Allah'ın vaadi kesinlikle gerçekleşir.

19. Şüphesiz bu bir öğüttür. Artık dileyen, Rabbine bir yol edinir.

15. «Doğrusu Biz Firavun'a bir peygamber» gönderdik ki o, Hz. Musa'dır. Özellikle Firavun'un anılmasının sebebi, onun nimet sahibi liderlerden ve böbürlenen azgın şımarıklardan olmasıdır. Onunla, Kureyş arasında bir benzerlik ve ilgi vardır. Firavun'a Hz. Musa'yı **«gönderdiğimiz gibi, size de»** ey Mekkeliler! Kıyamet gününde, sizin işlediğiniz küfür ve isyana **«şahitlik edecek bir peygamber gönderdik.»** O, Hz. Muhammed aleyhisselâmdır. Onlara gönderilmiş olması, başkalarına da gönderilmiş olmasına engel değildir. Çünkü Mekke, şehirlerin anası, aslıdır. Oraya gönderilen tüm dünya milletlerine gönderilmiş demektir. Bu yüzden Allah Teâlâ, vehimlilerin vehmini gidermek için: *"Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik..."* (Sebe: 28) buyurmuştur.

Bu âyet, insanları âhiret musîbetleri ile korkuttuktan sonra, dünya musîbetleri ile de korkutmaya başlangıçtır.

16. «Firavun» kendisine gönderilen **«o peygambere»** risaletini inkâr ederek, ona inanmayarak **«karşı çıktı, Biz de onu»** isyanı sebebiyle, katlanı-

lamayacak **«ağır bir tutuşla yakalayıverdik.»** *"Vebîl"*, ağır, sert demektir. İri damlalı yağmura da "vâbil" denir. Söz, benzetmenin dışındadır. Buna sebep, azabın onları kuşattığı gibi hiç şüphesiz bunları da kuşatacağına dikkat çekmektir.

17. «Eğer inkâr ederseniz,» yani inkâr üzere kalırsanız, korkunçluğunun şiddetinden ve felâketlerinin büyüklüğünden dolayı **«çocukları ihtiyarlatacak olan o günden»** yani azabından **«kendinizi nasıl koruyacaksınız?»** Yani kıyamet gününü ve azabını inkâr ederseniz, Allah'tan ve cezasından nasıl korunacaksınız?

İhtiyarlık anlamında kullanılan *"şeyben"*, saçın beyazlığı mânâsındadır. Çocukların ihtiyarlatılması meselesi bir kaç şekilde açıklanmıştır:

1. Bazı tefsircilerin dediklerine göre bu söz, gerçek anlamında kullanılmıştır. Zemahşerî şöyle der: "Ben bir kitapta rastladım; adamın birisi akşam yattığında saçları simsiyahken, sabahleyin saçı sakalı bembeyaz olmuş vaziyette kalkmış. Adam şöyle demiş: 'Bana kıyamet, cennet ve cehennem gösterildi. İnsanların zincirlerle cehenneme çekildiklerini gördüm. Bunun korkunçluğundan ötürü, gördüğünüz gibi oldum.'"

Ahmed ed-Devrakî de şöyle der: "Komşularımızdan bir adam gençken öldü. Bir gece onu rüyamda, yaşlanmış halde gördüm. Kendisine: 'Başından neler geçti?' dedim. Bana: 'Bişr bizim kabristana defnedildi. Cehennem bir soluyuş soludu ki, onun etkisiyle kabristandakilerin hepsinin saçları ağardı,' dedi."

Bu olayda adı geçen Bişr el-Müreysî -Müreys, Mısır da bir köydür- fıkhı Ebû Yusuf'tan okudu ama kelâmla uğraştı. Kur'an'ın yaratıldığını iddia etti ve Bağdat'ta bir çok insanı yolda çıkardı.

Âyette mübalâğalı (abartılı) bir ifade var, çocuklar, doğumlarının üzerinden fazla zaman geçmediği ve ihtiyarlığa en uzak insanlar oldukları halde, o gün, bu çocukları ihtiyarlatırsa, başkalarını haydi haydi ihtiyarlatır. Sadece rüyada görenin saçları ağarırsa, uyanıkken görenin hali nice olur? Ayağının altından köklü dağların eriyip gittiğini gören ne yapar?

2. Bu, temsîlî bir ifadedir: O gün, korkunçluğunun şiddetinden, gamlarının ve musîbetlerinin çokluğundan dolayı gençleri ihtiyarlatan zamâna benzetilmiştir. Bunun aslı şudur: Kederler ve hüzünler kişide çoğalınca, gücü azalı-

yor ve saçı sakalı süratle ağarıyor. Çünkü üzüntüsünün çokluğu, tabiî hararetin sönmesine ve zayıflamasına sebep oluyor. Onun sönmesi de, hücrelerin taze olarak kalmamaları sonucunu doğuruyor. İşte bunun neticesinde saç ağarıyor.

Saçların ağarmasındaki sürat Allah Teâlâ'nın takdiri iledir. Nasıl ki, kalbin değişmesi derinin değişmesini gerektiriyorsa, sararma korkudan, kızarma utançtan, kararma bazı acılardan kaynaklanıyorsa, vücuttaki kıllar da, bedene tabidirler. Bedendeki değişikler, kıllarda da değişikliği gerektiriyor ve kesin olarak sabittir ki, saçın sakalın çabuk ağarmasına sebep oluyor. Nitekim bir şiirde şöyle denilmiştir:

Başımıza çocuğu ihtiyarlatacak işler geldi.
Onlar arasında da arkadaş arkadaştan ilgiyi keser.

İhtiyarlamak ve saçların ağarması, kederlerin çokluğunun tabiî sonucu olduğu için, onu şiddet için kinaye olarak söylediler. Anılan günün, çocukları ihtiyarlatması, onun son derece şiddetli bir gün oluşundan dolayıdır. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Allah Teâlâ buyurur ki: *"Ey Âdem!"* Kul: "Lebbeyke (buyur) her emrine hazırım. Her hayır senin ellerindedir," diye cevap verir. Canab-ı Hak: *"Cehennem ehlini çıkar gönder,"* buyurur. Kul: "Cehennemlikler ne kadar?" diye sorar. Allah Teâlâ: *"Her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuzu,"* buyurur. Rasûlüllah devamla dedi ki: *"İşte o, çocuğun ihtiyarladığı ve her hamile kadının çocuğunu düşüreceği zamandır."* Sonra Rasûlüllah şu âyeti okudu: *"...İnsanları sarhoş bir halde görürsün oysa onlar sarhoş değillerdir; fakat Allah'ın azabı pek çetindir."* (Hac: 2)[9]

3. Bu bir farziye ve takdirdir. Şu anlamdadır: O gün öyle bir haldedir ki, eğer orada bir çocuk olsa heybet ve dehşetten saçı ağarırdı.

4. O günün uzunluğunu vasfeden bir hâl olabilir. Şöyle ki: O gün o kadar uzundur ki çocuklar yaşlanır, saçları ağarır. Ama o gün hâlâ bitmez. Aksine elli bin seneye varıncaya kadar sürer. Bu, onun son derece uzun oluşundan kinayedir. Bu ifade tarzı, Arapların temsil getirirken izledikleri âdetlerindendir. Devamlılık ve kesiksizliği ifade için de: "Güvercin ötmedi, yıldız görünmedi, günler ve aylar birbirini izledi," derler.

18. «O sebeple», o gün sebebiyle **«gök yarılır.»** Çünkü Allah Teâlâ se-

9- Hadisi Buhârî, 8/335 ve Müslim, 222 numarada tahric ettiler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/188.

bepleri, sebep kılandır. Dolayısıyla o günün şiddetini, göğün yarılmasına sebep kılması câizdir. Allah bu günün korkunçluğunu ifade için iki şey zikretmiştir. Bunlar:

1. *"Çocukları ihtiyarlatır."*

2. *"O sebeple gök yarılır."*

Çünkü gökyüzü azameti ve kuvvetine rağmen o gün sebebiyle yarılınca, diğer yaratıklara ne olacağını zannedersin?

«Allah'ın vaadi kesinlikle gerçekleşir.» Yani, Allah'ın kıyamet gününü, nitelenen şiddette yapacağı konusundaki vaadi hiç şüphesiz gerçekleşecektir. Çünkü O, vaade muhalefet etmez. Dolayısıyla aklı başında birisinin bu konuda şüphe etmesi câiz değildir.

19. «Şüphesiz bu» anılan musîbetleri içeren âyetler **«bir öğüttür.»** Kendisi için hayır ve Rabbine hazırlanmak isteyenlere bir vaazdır.

Denilmiştir ki: "Kur'an müttekiler için bir öğüt, hak yoluna girenler için yol, helâk olanlar için kurtuluş, görmek isteyenler için bir açıklamadır. Korkanlar için eman, müridler için yoldaş, âriflerin kalpleri için nur, âlemlerin Rabbine yol arayanlar için de hidayettir."

«Artık» mükelleflerden **«dileyen,»** iman ve taatle yaklaşarak **«Rabbine bir yol edinir.»** Çünkü o, Rabbinin razı olduğu şeylere ulaştıran bir metoddur.

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِن
ثُلُثَيِ ٱلَّيْلِ وَنِصْفَهُۥ وَثُلُثَهُۥ وَطَآئِفَةٌ مِّنَ ٱلَّذِينَ مَعَكَ ۖ وَٱللَّهُ
يُقَدِّرُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ ۚ عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ

فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ ۭ عَلِمَ اَنْ سَيَكُوْنُ مِنْكُمْ مَّرْضٰى ۙ
وَاٰخَرُوْنَ يَضْرِبُوْنَ فِي الْاَرْضِ يَبْتَغُوْنَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ ۙ
وَاٰخَرُوْنَ يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۡ فَاقْرَءُوْا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ ۙ
وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا ۭ
وَمَا تُقَدِّمُوْا لِاَنْفُسِكُمْ مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوْهُ عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرًا
وَّاَعْظَمَ اَجْرًا ۭ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٢٠﴾

20. Şüphesiz Rabbin, senin ve seninle birlikte olan bir topluluğun, gecenin üçte ikisinden biraz azı, yarısı ve üçte biri miktarınca kalktığınızı biliyor. Geceyi ve gündüzü Allah takdir eder. O, sizin bunu sayamayacağınızı bildi de, sizi affetti. Artık, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyunuz. Allah, sizden hastaların, yeryüzünde Allah'ın fazlından aramak için yolculuk eden başkalarının ve Allah yolunda savaşacak başkalarının bulunacağını bildi. O halde, ondan size kolay geleni okuyun, namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden gönderdiğiniz her hayrı, Allah'ın yanında daha hayırlı ve mükâfat bakımından daha büyük olarak bulacaksınız. Allah'tan bağış dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.

20. «Şüphesiz Rabbin, senin ve seninle birlikte olan» gece ibadet için kalkan **«bir topluluğun,»** ashabının **«gecenin üçte ikisinden biraz azı, yarısı ve üçte biri miktarınca kalktığınızı biliyor.»**

Rivayet edilmiştir ki: Allah Teâlâ bu sûrenin baş tarafında gece kalkma-

yı farz kılmıştı. Hz. Peygamber ve ashabı bir yıl, büyük meşakkatlere katlanarak kalktılar ve ibadet ettiler. Ancak, ayakları şişti, renkleri soldu. Neticede Allah Teâlâ sûrenin sonunda bu ibadeti hafiflettiğini bildirdi. İmkân nisbetinde teheccüdün aslı kalmakla birlikte, anılan miktarlarla olanı neshedildi.

Allah Teâlâ'nın, gece kalkan ashabı, Rasûlüllah'la birlikte anması, onları iyi muamele ve iyi karşılıkta onunla bir mütâlaa etmesi, onlara iyilikle ihsanda bulunacağına dair bir vaaddir.

«Geceyi ve gündüzü Allah takdir eder.» Onları takdire, vakitlerini, saatlerini ve gerçekten bilmeye Allah'tan başkası muktedir değildir. Siz bunu, kendisinde hata ihtimaliniz bulunan ictihad ve araştırma yoluyla bilirsiniz.

«O» Allah, **«sizin bunu»** gerçek vakitleri üzere **«sayamayacağınızı»**, ebediyyen saatlerini zapta muktedir olamayacağınızı **«bildi de...»** Taberî der ki: Âyetin mânâsı şudur: Allah, sizin geceyi istenilen şekilde ihya edemiyeceğinizi bildi de, gece ibadetini hafifleterek, takdir edilen miktarı terke ruhsat vermek ve tevbe edenden sorumluluğu kaldırmak suretiyle **«sizi affetti. Artık, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyunuz.»** Yani gecenin üçte biri vs. diye takdir etmeden, gece namazından size kolay geleni kılınız. Velev ki bu, iki veya dört rekât olsun. Namaz bazen diğer rükünleri ile ifade edildiği gibi, burada da okumakla ifade edildi. Bu, mecaz-ı mürsel yoluyla, cüz'ün adının, bütüne verilmesi suretiyle olmaktadır.

Bu âyetlerden açığa çıktı ki teheccüd, ihtiyârîdir. Rasûlüllah'a ve ashabına onu îfâ zor gelmiş ve bu âyetle neshedilmiştir. Daha sonra da o âyetten anlaşılan vücûbun kendisi de beş vakit namazla neshedilmiştir.

Âyeti kerime, gece namazının diğer nafilelerden daha efdal olduğunu beyan etmektedir. Çünkü daha önce farz olan bir nafile, hiç farz olmayan nafileden daha efdaldir. Bu yüzden, aşure günü orucunun daha efdal olduğunu söylerler. Çünkü Ramazan orucu farz kılınmadan önce, aşûre orucu farzdı. Bir hadis şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Sizden birisi geceleyin kolay gelen ölçüde namaz kılsın. Uyukladığı zaman da uyusun."* (10)

Seleften birisi şöyle demiştir: "Gece namazına devam ediniz. Çünkü o, sizden önceki sâlihlerin âdetidir. O, sizin için Rabbinize yakınlıktır. Günahla-

10- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud, Nesâî, İbni Mâce: *"Sizden birisi dinç halinde namaz kılsın. İsteksiz olduğunda ve tembelleştiğinde otursun."* lâfzıyla tahric etmiştir. **Bkz.** *Câmiu'l-Usûl*, 1/312.

rı örtücü, günahtan uzak tutucudur. Şüphesiz Allah yollarda böbürlenerek yürüyeni, geceleyin ölü gibi uyuyup, gündüzün eşek gibi çalışanı, dünya işlerinin âlimi, âhiret işlerinin cahili olanı sevmez. Ona buğzeder."

Bir diğer görüşe göre göre âyetteki Kur'an okumaktan murad, hakiki mânâsıdır. Yani gerçekten Kur'an okumaktır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: Eğer size gece namazı ağır gelirse, onu terketmeye ruhsat verilmiştir. Artık siz, Kur'an'dan kolay geleni okuyunuz. Çünkü o zor gelmez. Böylece namaz dışında Kur'an okumakla, gece kalkıp namaz kılmanın sevabını alırsınız. Âyetteki emir, nedb içindir. Bir hadiste Rasûlüllah şöyle buyurmuştur: *"Bir kimse, bir gecede Bakara sûresinden iki âyeti okursa, ona yeter."*(11) Bu âyetlerden murad, *amenerrasûlü* ve sonraki âyettir. Yani bu âyetler onun için gece namazı yerine geçerler veya her türlü kötülük ve fenalıktan korurlar.

Yine Rasûlüllah'tan rivayet edilmiştir ki, o: *"Sizden biriniz, bir gecede Kur'an'ın üçte birini okumaktan âciz mi?"* buyurdu. Ashâb-ı kiram: "Kur'an'ın üçte biri nasıl okunur?" dediler. Rasûlüllah: *"Kulhüvallahü ehad" Kur'an'ın üçte birine denktir,"*(12) buyurdu. Bu hadisten dolayı, "İhlâs sûresini üç kez okumak, Kur'an'ı hatmetmek yerine geçer," demişlerdir.

«Allah, sizden hastaların,» normal hâlinin sınırları dışına çıkanların, **«yeryüzünde Allah'ın fazlından aramak»**, rızık bulmak **«için»** ticaret amacıyla **«yolculuk eden başkalarının...»** Bu ifade, insanların elde ettikleri rızkın, Allah'tan olduğunu belirtmektedir. İlim tahsili de bu hükme girer. Çünkü o, en efdal kazançlardandır. Müslümanlar, ilim tahsili için Mekke'den Medine'ye göç ediyorlardı.

Ebû Zerr'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir ilim meclisinde hazır olmak, bin rekât namazdan, bin cenaze namazına iştirakten, bin hasta ziyaret etmekten efdaldir." Kendisine: "Kur'an okumaktan da mı?" denildi. "İlim olmadan Kur'an okumak fayda verir mi?" dedi.

«Ve Allah yolunda» düşmanlarla **«savaşacak başkalarının bulunacağını bildi.»** *"Allah yolu"*: Allah katındaki ecre ulaştıran her şeydir. Savaş da bunlardan biridir. Bu söz, Allah yolunda savaşanların, kendisi ve ailesinin nafakasını temin ve ihtiyaç sahiplerine ihsan etmek maksadıyla mal kazanmak

11- Hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud ve Tırmizî rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/473.

12- Hadisi Müslim *Sahîh*'inde, Ebu'd-Derdâ'dan rivayet etmiştir. Ayrıca Nesâî ve Tirmizî de tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/487.

için çalışanların derecelerine dikkat çekmektedir. **«O halde, ondan»** Kur'an'dan **«size kolay geleni»** her hangi bir güçlüğe katlanmadan **«okuyun.»**

Eğer "Gece namazı sahabelere nasıl ağır gelebilir? O, bir çok tâbiiye hafifletilmişti. Öyle ki, onlar fecrin doğmasına kadar namaz kılarlardı. Meselâ Said b. Müseyyeb, Fudayl b. Iyâz, Ebû Süleyman ed-Dârânî, Mâlik b. Dinar ve diğerleri bunlardandır," denilirse ben şu cevabı veririm: "Ağırlık, kalkıp kılmakta değildi. Farz olan miktarı korumakta idi. Dolayısıyla bu farz neshedilerek hafifletilmeden önce, onlara ağır olması yadırganacak bir durum değildir." Hz. Osman ve Temimü'd-Dârî gibi, içlerinde, bir rekâtta Kur'an'ın tamamını hatmedenler vardı.

Farz olan **«namazı kılın,»** vacip olan **«zekâtı verin.»** Bu zekâttan maksadın, fıtır sadakası olduğu söylenmiştir. Çünkü Mekke'de ondan başka zekât yoktu. Farz olan zekât daha sonra emredilmiştir. Âyette ki zekâttan, bilinen farz zekât olduğunu anlayanlar, sûrenin son tarafının Medine'de indiğini kabul etmiş olmaktadırlar.

«Allah'a güzel bir borç verin.» Bununla, hayır yolunda harcamak muradedilmiştir. Bu sözle, sadaka kabilinden olan harcamalar teşvik edilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Şüphesiz malda, zekâttan başka da hak vardır,"* buyurmuştur. [13]

Âyet, verilen sadakanın malların en değerlisinden, fakirlere en faydalı olanından verilmesini ve iyi niyet ve temiz kalple olmasını teşvik etmektedir. Allah yolunda harcamayı *"borç verme"* diye adlandırmak istiaredir. Harcadığı, kendisine fazlasıyla tekrar döneceği için, borç vermeye benzediğinden dolayı böyle denilmiştir.

«Kendiniz için» anılanlardan ve anılmayanlardan, hangisi olursa olsun **«önceden gönderdiğiniz her hayrı, Allah'ın yanında daha hayırlı ve mükâfat bakımından daha büyük olarak bulacaksınız.»** Bu önceden gönderdiğiniz hayır, ölüm esnasında vasiyet etmek suretiyle geriye bıraktığınızdan daha hayırlıdır. Onun sevabını, dünya malından daha hayırlı ve sevap açısından da daha büyük bulacaksınız. Çünkü Allah Teâlâ mü'mine ecrini hesapsız olarak verir.

13- Hadisi Tirmizî, Fâtıma binti Kays'tan *Kitabu'z-Zekât*'ta tahric etmiştir. Senedin de Meymûn el-â'ver var. O zayıftır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/454.

Eskilerden birisi şöyle demiştir: "Biliniz ki her mü'min, daha önceden işlediği hayrı önüne almış, geride bıraktığına ise pişman olmuştur. Kul öldüğü zaman insanlar: "Geride ne bıraktı?"; melekler ise: "Önceden ne gönderdi?" derler. Hz. Ömer (r.a.) Medine kabristanına uğradı ve: "Esselâmü aleyküm ey kabir ahalisi! Bizdeki haberler şunlar: Karılarınız evlendiler, evlerinize oturuldu, mallarınız bölüşüldü," dedi. Gaipten şöyle bir cevap geldi: "Ey Hattab'ın oğlu! Bizdeki haberler de şöyle: "Önceden gönderdiklerimizi bulduk, Allah yolunda sarfettiklerimizi kazandık, geride bıraktıklarımıza ise pişman olduk."

Şu beyti söyleyen şâir ne güzel söylemiştir:

Ölmeden önce kendin için bir şeyler gönder
Sâlih amel işle, çünkü ölümsüzlüğe geden bir yol yoktur.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Ömer (r.a.) süt ve hurma karışımı bir yemek hazırladı. Tam o esnada bir fakir geldi. Ömer yemeği alıp fakire verdi. Birisi: "Bu fakir onun ne olduğunu bile bilmez," dedi. Hz. Ömer: "Ama o fakirin Rabbi ne olduğunu bilir," karşılığını verdi.

«Allah'tan bağış dileyin.» Yani Allah'tan her an ve her hâlde günahlarınızı bağışlamasını isteyin. Çünkü insan aşırılıktan çok az uzak kalabilir. Selef-i sâlihîn fecir doğana kadar namaz kılarlardı. Sonra da oturup sabah namazına kadar istiğfar ederlerdi. İstiğfarın Kur'an'daki isimlerle yapılması müstehaptır. Meselâ şöyle denilir: *"Estağfirullahe, innehû kâne tevvâben, estağfirullah innellahe ğafurun rahîm, estağfirullâhe innehû kâne ğaffâran, Rabbiğfir verham ve ente hayrurrâhimîn, iğfirlenâ verhamnâ ve ente hayrul ğâfirîn."* Anlamı şöyledir: "Estağfirullah şüphesiz O, tevbeleri kabul edendir, estağfirullah şüphesiz Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir, estağfirullah şüphesiz O çok bağışlayıcıdır. Ey Rabbim! Bağışla ve merhamet et. Sen merhamet edenlerin en hayırlısısın. Bizi bağışla, bize rahmet et, sen bağışlayanların en hayırlısısın."

«Şüphesiz Allah çok bağışlayandır.» Kendisine ortak soşulmasının dışında her günahı bağışlar. **«Çok esirgeyendir.»** Kötülükleri, iyiliklere çevirir. Cahillerin ve kusurluların suçlarını örter. Hiç bir günah O'na büyük görünmez.

Bir kimse seyyidü'l-istiğfarı yazar da, ölmesi zorlaşan kişiye içirirse, o ölmek üzere olanın dili çözülür, ölümü kolaylaşır. Bu defalarca denenmiştir.

Seyyidü'l-istiğfar şudur: *"Allahümme ente Rabbî, lâ ilâhe illâ ente, halaktenî ve ene abdüke ve ene alâ ahdike ve vaadike mesteta'tü. Eûzü bike min şerri mâ sena'tü. Ebûü leke bi ni'metike aleyye ve ebûü bi zenbî fağfirlî fe innehû lâ yağfiru'z-zünûbe illâ ente:* Ey Allah'ım! Sen benim Rabbimsin, Sen'den başka ilâh yoktur. Beni yarattın. Ben senin kulunum. Ben gücümün yettiği nisbette senin vaadin ve ahdin üzereyim. Yaptığımın şerrinden sana sığınırım. Senin bana olan nimetini itiraf ederim, günahımı itiraf ederim. Beni bağışla. Şüphesiz Sen'den başka kimse bağışlamaz." [14]

Allah'ın yardımı ve tevfiki ile Müzzemmil Sûresi sona erdi.

14- Hadisi Buhârî, Tirmizî ve Nesâî Şeddâd b. Evs'ten rivayet ettiler. Hadisin kalanı şu şekildedir: *"Bir kimse gündüzleyin canı gönülden inanarak bunu söyler de, akşamdan önce ölürse o cennetliktir. Yine kim onu canı gönülden inanarak geceleyin söyler de sabahtan önce ölürse o cennetliklerdendir."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/378.

MÜDDESSİR SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 56 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.



يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ﴿١﴾ قُمْ فَأَنذِرْ ﴿٢﴾ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ﴿٣﴾ وَثِيَابَكَ
فَطَهِّرْ ﴿٤﴾ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ﴿٥﴾ وَلَا تَمْنُن تَسْتَكْثِرُ ﴿٦﴾
وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ﴿٧﴾ فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ ﴿٨﴾ فَذَٰلِكَ يَوْمَئِذٍ
يَوْمٌ عَسِيرٌ ﴿٩﴾ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ ﴿١٠﴾

1. Ey örtüye bürünen!

2. Kalk da uyar.

3. Sadece Rabbini yücelt.

4. Elbiseni temiz tut.

5. Kötü şeylerden uzak dur.

6. Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma.

7. Rabbin için sabret.

8. Sûra üfürüldüğü zaman,

9-10. İşte o gün zorlu bir gündür, kâfirler için hiç kolay değildir.

1. «Ey örtüye bürünen!» *"Bürünen"* diye ifade ettiğimiz, *"müddessir"* kelimesinin aslı, *"mütedessir"* dir. İç çamaşırın üzerine giyilen elbiseyi giyen anlamındadır. Bir hadiste Rasûlüllah (s.a.v.): *"Ensar şiâr (iç çamaşırı), diğer insanlar disâr (onun üstüne giyilen elbise) gibidirler,"* buyurmuştur. (1)

Câbir (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Ben Hira dağındaydım. Bana: 'Ey Muhammed! Sen Allah'ın Rasûlüsün,' diye seslenildi. Sağıma soluma baktım, bir şey görmedim. Üst tarafa baktım, bir de ne göreyim, seslenen melek, yerle gök arasındaki bir tahta oturmuş duruyor. Korktum ve Hatice'nin yanına döndüm. Beni örtünüz, beni örtünüz dedim. Bunun üzerine: 'Ey örtüye bürünen' diye başlayan âyetler nazil oldu."* (2)

Âyette, Rasûlüllah'a Rabbinden lâtife ve yumuşaklık hissetmesi için böyle hitap edildi. Kendisine: "Ya Muhammed!" veya "ey falan!" gibi bir şekilde seslenilmedi. Bu hitap tarzının bir diğer faydası da hemen sonra gelecek olan: *"Kalk da uyar"* âyeti ile benzeşmesidir. Hz. Peygamber'in: *"Şüphesiz ben çıplak bir uyarıcıyım."*(3) hadisi de bu anlama işaret etmektedir. "Çıplak uyarıcı" sözünün anlamı, ciddi, gayretli demektir. Araplardan bir uyarıcı, mühim bir şey söyleyeceği zaman bağırmakla birlikte elbisesini çıkarır ve onunla işaret ederdi. Bununla uyarma ve sakındırma işini daha da etkili bir hale getirirdi.

2. Yattığın yerden **«kalk da uyar.»** Tüm insanları, iman etmedikleri takdirde, Allah'ın azabı ile korkut. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) tüm insanlara gönderilmiştir. Onun daveti her millete ulaşmış, uyarısı varmıştır.

3. «Sadece Rabbini yücelt.» Yani Allahu Teâlâ'yı hem inançla hem sözle, büyüklük ve yücelikle nitele. Onu, puta tapıcıların ve diğer zalimlerin söylediklerine karşılık ta'zim et, yücelt.

4. «Elbiseni temiz tut.» Yani onu pisliklerden korumak ve kirlendiğinde yıkamak suretiyle temizle. Çünkü temiz mü'minin pis bir şeyi taşıması çirkindir. Bu, ister namazda olsun, ister başka zamanlarda olsun aynıdır. O elbiseyi kısaltarak da temiz tut. Çünkü uzun olması halinde etekleri yollardaki

1- Hadisi Buhârî *Meğazî*'de, Müslim *Zekât*'ta, Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'de tahric ettiler, (4/42). Rasûlüllah bu sözüyle, Ensarın kendisine iç çamaşırın vücuda yakınlığı gibi yakın olduğunu, onların kendisinin sırdaşı olduklarını ifade etmektedir. (Mütercim)

2- Hadisi Buhârî şu lâfızlarla tahric etti: *"Hirada itikâfta bulundum. İtikâfım bitince indim ve... diye seslenildi,"* lâfzıyla tahric etti. Bkz. *Tefsiru İbn-i Kesîr*, 3/567.

3- Bu, Buhârî'nin *Rikak*'ta, Müslim'in *İ'tisam*'da tahric ettikleri hadisin bir bölümüdür.

pislikler üzerinde sürünür. Bu mânâya göre, temizlenmek, kısaltmaktan kinaye olur. Kısaltmak, daha koruyucu, daha temiz ve daha kalıcıdır.

Bu emir, Hz. Peygamber'in, kötü âdetleri terketmesi ile ilgili ilk emirdir. Çünkü müşrikler elbiselerini pisliklerden korumazlardı.

Bu sözde, içi temizlemekten, dışı temizlemeye geçiş vardır. Çünkü genelde, içini temizleyen kişi, pisliklerden kaçınır ve her şeyde temizliği yaymak ister. Çünkü din, temizlik üzerine kurulmuştur.

Râğıb şöyle der: "Temizlik iki çeşittir: 1- Beden temizliği, 2- Ruh temizliği. Temizlikle ilgili tüm âyetler, bu iki tür temizlikle açıklanabilir."

Âyetin: "Nefsini ayıplardan uzak tut veya kalbini temiz tut," anlamında olduğu da söylenmiştir. İbn Abbas (r.a.)'a göre âyetin anlamı şudur: "Elbiseyi günah ve hıyanet üzere giyme. Sen iyi ve temiz olduğun halde giy."

Şair şöyle demiştir:

Allah'a hamdolsun ki ben bir fâcir (günahkâr) in elbisesini giyinmedim,
Bir hıyanetten dolayı da yüzümü kapamış değilim.

Hıyanet eden ve günahkâr olan kişi için, kirli elbiseli, doğru olan ve ahde vefa gösterenlere de temiz elbiseli denilir.

5. «Kötü şeylerden», putlardan **«uzak dur.»** Veya onlara tapma ve yaklaşma. Nitekim Allah Teâlâ Hz. İbrahim'in diliyle şöyle buyurmuştur: *"Ya Rabbî! Bu şehri emniyetli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut."* (İbrahim: 35) Maksat, onun putlardan sürekli uzak kalmasıdır. Yoksa, Hz. Peygamber puta tapmak ve benzeri kötülüklerden zaten uzaktı.

6. «Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma.» Veyâ verdiğini çok görür bir vaziyette verme.

Âlimlerden birisi şöyle demiştir: "Âyetteki, *"la temnûn"* kelimesi, "elminnet" kökünden türemedir. Çünkü verdiğini başa kakan kişi, onu çok görür ve önemser. Başa kakma, yapılan iyiliği yıkar. Özellikle Allah'a karşı yaptığı amelinde, onu çok bularak başa kaktığında. Çünkü amel, Allah'tan ona karşı bir minnettir, ihsandır. Nitekim Allah Teâlâ: *"...Aksine Allah size ihsan ediyor (sizi minnet altında bırakır)"* (Hucurât: 17) buyurmuştur. Bir kimse ömrü boyunca ibadet ederek şükretse, sayılamayacak kadar çeşitli nimet ve zenginlikler bir yana, sadece yaratılış nimetinin şükrünü eda edemez.

7. «Rabbin»in hükmü «için sabret.» Müşriklerin eziyetlerinden dolayı üzülme. Çünkü tebliğle memur olan kişinin, insanların eziyetlerinden uzak kalması mümkün değildir. Ama sabırla acı tatlıya dönüşür.

Âriflerden birisi âyeti şöyle açıklamıştır: "Sabrını, günahtan sabır, Allah'ın hükmüne sabır ve musîbetlere karşı sabır konusunda başkasının düşüncesinden soyutla. Nitekim Allah Teâlâ: *"Sabret! Senin sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir..."* (Nahl: 127) buyurmuştur.

8. «Sûra üfürüldüğü zaman....» *"Sûr"*: İsrafil (a.s.)'in üfleyeceği boynuzdur. Âyetin başındaki *"fâ"* harfi, "sebep lâmı" mânâsındadır. Buna göre, âyetleri beraberce ele alıp şöyle anlamak gerekir: "Onların eziyetlerine sabret. Çünkü önlerinde korkunç bir gün var. Onlar, eziyetlerinin; sen ise, sabrının karşılığını o gün göreceksiniz."

9-10. «İşte o gün zorlu bir gündür, kâfirler için hiç kolay değildir.» İş, kâfirlere azap ve kötü hesap açısından zor gelir. Bir başka âyette: *"...Kâfirler için ise o, çok zor bir gündür."* (Furkân: 26) buyurulmaktadır.

Onuncu âyetteki *"kolay değildir"* ifadesi, dokuzuncu âyetteki *"zorlu bir gündür"* ifadesini kuvvetlendirmektedir.

Burada söz konusu olan sûr, ikinci sûrdur. O sûr ile insanlar dirileceklerdir. Çünkü zorluğu sadece kâfirlere mahsus olan, bu sûrdur. Birinci sûr ise, o esnada hayatta olan herkes için pek çetin olacaktır. Bir hadiste belirtildiğine göre Rasûlüllah: *"Nasıl rahat olayım ki? Sûra üfleyecek melek sûru ağzına almış, üfürmesi için ne zaman emir verilecek diye bekliyor,"* buyurdu. Kendisine "Biz nasıl yaparız?" diye soruldu. Efendimiz: *"Hasbünellâh ve ni'mel vekil: Bize Allah yeter, O ne güzel vekildir, deyiniz"* cevabını verdi. [4]

ذَرْنِي وَمَنْ
خَلَقْتُ وَحِيدًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا ﴿١٢﴾ وَبَنِينَ

4- Hadisi Tirmizî 2433 numara ile *Kıyâmet*'de, Taberânî ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de tahric ettiler. Bkz. *Camiu'l-Usûl*: 10/420; *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/335.

شُهُودًا ﴿١٣﴾ وَمَهَّدتُّ لَهُ تَمْهِيدًا ﴿١٤﴾ ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ ﴿١٥﴾
كَلَّا ۖ إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا ﴿١٦﴾ سَأُرْهِقُهُ صَعُودًا ﴿١٧﴾
إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٨﴾ فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿١٩﴾ ثُمَّ قُتِلَ
كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ نَظَرَ ﴿٢١﴾ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ
وَاسْتَكْبَرَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ ﴿٢٤﴾ إِنْ هَٰذَا
إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ﴿٢٥﴾ سَأُصْلِيهِ سَقَرَ ﴿٢٦﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَقَرُ
﴿٢٧﴾ لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ ﴿٢٨﴾ لَوَّاحَةٌ لِّلْبَشَرِ ﴿٢٩﴾ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﴿٣٠﴾

11. Tek başıma yarattığımı Bana bırak .

12-14. Kendisine bol bol servet, kendisi ile birlikte olan oğullar verdiğim, nimetleri önüne serdiğim kimseyi.

15. O bunu daha da artırmamı umuyor.

16. Ama hayır, çünkü o Bizim âyetlerimize karşı son derece inatçıdır.

17. Ben onu dik bir yokuşa süreceğim.

18. Çünkü o, düşündü taşındı, ölçtü biçti.

19. Kahrolası, nasıl da ölçtü biçti.

20. Yine kahrolası nasıl ölçtü biçti!

21. Sonra düşündü.

22. Sonra suratını astı, kaşlarını çattı.

23. Sonra arkasını döndü ve kibirlendi.

24. Ve dedi ki: "Bu, sadece öteden beri nakledilegelen bir sihirdir.

25. Bu, insan sözünden başka bir şey değildir."

26. Ben onu Sekar'a atacağım.

27. Sen Sekar'ın ne olduğunu bilir misin?

28. O ne geri bırakır, ne de azaptan vazgeçer.

29. İnsanın derisini kavurur.

30. Orada on dokuz (görevli) vardır.

11. « Tek başıma yarattığımı Bana bırak.» Yani Beni onunla yalnız bırak. Çünkü Ben intikam almakta ona yeterim. Yani, onu tek başıma Ben yarattım. Onu yaratırken, kimse Bana ortak olmadı. Bu âyetteki *"tek başıma"* kelimesinin, hazfedilmiş olan bir zamirin hali olması da câizdir. O zaman mânâ şöyle olur: "Tek olarak, eşsiz bir şekilde yarattığım, malı ve oğulu olmayanı Bana bırak."

Bu âyet, Mahzum'lu Velid b. Muğire hakkında inmiştir. Ona, kavmi arasında "vahîd: tek" denilirdi. Çünkü halkı onu, itibarda ve malda eşsiz zannederlerdi. O da kendi kendine övünür ve: "Ben tek oğlu tekim. Araplar arasında benim bir benzerim yok," derdi. İşte bu yüzden Allah, ona hakaret olsun diye ve lâkabıyla alay ederek *"vahîd"* adını takmıştır. Bu: *"Tat bakalım. Hani sen kendince üstündün, şerefliydin!"* (Duhân: 49) âyetindeki ifadeye benzemektedir.

12-14. «Kendisine bol bol servet,» Mekke ile Taif arasında çeşit çeşit mallar -onun bir milyon dinar altını olduğu söylenir- **«kendisi ile»** Mekke'de **«birlikte olan»,** onlara bakarak keyiflendiği, mallarının ve hizmetçilerinin bolluğundan dolayı ticaret ve çalışmak için yanından ayrılmayan veya itibar ve saygınlıklarından dolayı kulüplerde ve mahfellerde hep onunla birlikte olan **«oğullar...»** -Velid'in on tane oğlu vardı. Tefsircilerin dediklerine göre, bunlardan üçü; Halid, Hişam ve Velid Müslüman oldular. Hadisçiler Imâra'nın kâfir olarak öldürüldüğünü söylerler. Süheylî de Müslüman olanların, Hişam b. Velid, Velid b. Velid ve Allah'ın kılıcı adı verilen Halid b. Velid olduğunu söylemiştir. **«Verdiğim, nimetleri önüne serdiğim kimseyi.»** Ken-

disi için reislik ve geniş mevki verdiğim, nimeti tamamladığım kişiyi. Çünkü malın ve mevkiin bir kişide toplanması, dünya ehli yanında üstünlük sayılır. Bu yüzden ona "Kureyş'in reyhanı" lâkabı verilmiştir.

15. «O bunu», kendisine verilen malı ve oğulları **«daha da artırmamı umuyor.»** Bu ifadede onun nankörlüğünün yanı sıra hırsı, tamahkârlığı ve nimet verene karşı inatçılığı da yadırganmaktadır. Yani, "artık bu günden sonra küfürle, bol nimet bir arada bulunmaz," denilmektedir.

16. «Ama hayır...» Bu ifade onun boş arzu ve hırsını red, azarlama ve asılsız ümidini kesmedir. **«Çünkü o Bizim âyetlerimize karşı son derece inatçıdır.»** *"İnatçılık"*, muhalefet ederek, karşı çıkmaktır. Bu cümle, önceki hükmün sebebidir. Çünkü nimet verenin âyetlerine karşı inatçılık etmek, tümüyle mahrumiyeti gerektirir. Verilen ise, istidrac kabilinden olmak üzere verilmiştir. Denildiğine göre, Velid b. Muğire, bu âyet indikten sonra fakirleşmeye devam etmiş ve sonunda fakir olarak ölmüştür.

17. «Ben onu dik bir yokuşa süreceğim.» *"Dik yokuşa sürmek"*, her türlü zor iş için istiare yoluyla kullanılan bir terimdir. Mânâ şudur: Ben onu, istemese de zorlu, dik bir yokuşa çıkmakla sorumlu tutacağım. Öyle ki, onu her taraftan şiddet ve meşakkat kaplayacaktır. Bu, onun katlanılmayacak derecede zor olan azapla karşılaşmasının temsilidir. Bu sözün, gerçek anlamında kullanılmış olması da muhtemeldir. Nitekim bir haberde şöyle varid olmuştur: "Saûd ateşten bir dağdır. Oraya yetmiş yılda çıkar. Sonra oradan aşağı düşer. Bu ebediyyen böyle devam eder."

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Cehennemde ki bir yokuşa çıkmakla yükümlü tutulur. Elini oraya her koyuşunda eli erir. Kaldırdığında eski halini alır. Ayağını bastığında ayağı erir, kaldırdığında eski halini alır."* [5]

18. «Çünkü o, düşündü taşındı, ölçtü biçti.» Bu, yukarıdaki tehdidin sebebini açıklamaktadır. Yani o, Kur'an hakkında, onu kötülemek için ne söyleyeceğini düşündü, gönlünde onu ölçtü ve hazırladı.

19. «Kahrolası, nasıl da ölçtü biçti.» Onun ölçmesinden dolayı şaşkınlık ifadesi veya alay yoluyla kendisini övmedir. Şu anlama gelir: Kur'an'ın sihir olduğu tarzındaki söyledikleri, son derece düşük ve seviyesizdir. Arapla-

5- Hadisi İbn Ebû Hâtem, Taberânî ve Bezzâz tahric etmişlerdir. Bkz. *Muhtasaru İbn Kesîr*, 3/569.

rın: "Allah kahretsin, o ne kadar cesaretlidir. Allah rezil etsin, o ne kadar şair idi," sözlerinin anlamı, onun cesaret ve şiirde gerçek bir seviyeye ulaştığı, kıskananlarının ona bu şekilde bedduâ ettikleridir.

Rivayete göre Velid, Rasûlüllah'ın yanına uğradı. Efendimiz Hâ. Mîm. es-Secde sûresini okuyordu. Velid, Mahzum oğullarına: "Vallahi, az önce Muhammed'den bir söz duydum. O ne bir insan sözü, ne bir cin sözü. Onun bir tatlılığı, bir güzelliği var. Onun üstü ürün verici, alt tarafı bolluk ve bereket vericidir. Şüphesiz o üstündür. Ona üstün gelinemez," dedi. Bunu duyan Kureyşliler: "Vallahi Velid saf değiştirdi -dininden çıktı, başkasının dinine geçti- Vallahi bu durumda Kureyş tümüyle saf değiştirir," dediler. Bunun üzerine Velid'in yeğeni Ebû Cehil: "Ben onu hallederim," dedi. Kederli bir vaziyette yanına oturdu. Onu öfkelendirecek ve kışkırtacak şeyler söyledi:

"Şüphesiz yaptığın, halkına ulaşmış. Senin Muhammed'e uymayı terketmen için, sana mal topluyorlar. Senin ona, mal elde etmek için uyduğunu söylüyorlar," dedi. Velid: "Kureyş yalan söylüyor. Onların çocuğu en çok olanı ve en zengini benim olduğumu bilmiyorlar mı? Muhammed ve ashabı nerede? Onlar fakru ihtiyaç içerisindeler," dedi. Ebû Cehil: "Halk, Kur'an ve Muhammed hakkında söylediklerini değiştirinceye kadar, senden razı olmazlar," dedi. Velid: "Onları topla, beni de bırak biraz düşüneyim," dedi. Ebû Cehil Kureyş'lileri topladı. Velid onlara şöyle seslendi:

"Siz Muhammmed'in deli olduğunu iddia ediyorsunuz. Hiç onun boğulduğunu gördünüz mü? -Araplar, şeytanın deliyi boğduğuna ve onu çarptığına inanırlardı.- Onun kâhin olduğunu söylüyorsunuz. Hiç onu kâhinlik yaparken gördünüz mü? Onun şâir olduğunu iddia ediyorsunuz. Hiç onu şiir söylerken gördünüz mü? Onun yalancı olduğunu iddia ediyorsunuz, hiç onun bir konuda yalan söylediğini denediniz mi?" Araplar bu soruların hepsine hayır, diyorlardı. Daha sonra Araplar: "Öyleyse o ne? Onun hakkında ne diyorsun?" dediler. Velid düşündü ve:

"O sadece bir sihirbaz. Görmüyor musunuz? Adamla karısının ve çocuğunun arasını ayırıyor. Onun söyledikleri de sihirden başka bir şey değil. Onu Babiller'den naklediyor," dedi. Bunun üzerine toplantı yeri sevinçle çalkalandı. Oradakiler onun dediklerini beğenerek, ondan razı ve hoşnut bir şekilde dağıldılar.

20. «Yine kahrolası nasıl ölçtü biçti!» Kötülemekte ve şaşkınlıkta mübalâğa için tekrardır.

21. «Sonra» Kur'an'ı tekrar tekrar gözden geçirip **«düşündü.»**

22. «Sonra suratını astı, kaşlarını çattı.» Yani kötülükten gözleri arası büzüldü, yüzü simsiyah kesildi. Çünkü Kur'an'da ayıplayacak bir şey bulamadı.

23. «Sonra» Hakka **«arkasını döndü ve»** ona uymakta **«kibirlendi.»**

24. «Ve» Hakka sırt çevirdikten sonra **«dedi ki: 'Bu,»** Muhammed'in söyledikleri, yani Kur'an **«sadece öteden beri nakledilegelen»** ve başkasından öğrenilen **«bir sihirdir.»** *"Nakledilegelen"* diye çevirdiğimiz *"yü'serû"* kelimesinden türeme İslâm kültüründe bazı terimler vardır. Meselâ "Hadisûn me'sûra: nakledilen hadis", "Ed'ıyetün me'sûra: büyüklerden nakledilen duâlar" bunlardandır.

25. «Bu, insan sözünden başka bir şey değildir.'» Önceki âyetteki mânâyı te'kittir. Velid, bu sözleri azgınlık ve inat ederek söylemiştir. İnanarak değil. Daha önce geçen; "Kur'an insan ve cin sözü değildir," tarzındaki ikrarı buna işaret etmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

26. «Ben onu Sekar'a atacağım.» Yani cehenneme sokacağım. Sıhah adındaki sözlükte; *"sekar"*ın cehennemin isimlerinden birisi olduğu söylenir. Cehennemin altıncı tabakasının adı olduğu da söylenmiştir. Acı verdiği için bu isim verilmiştir.

27. «Sen Sekar'ın ne olduğunu bilir misin?» Bu sözle, korkutma ve endişelendirmek kastedilmiştir. Âyetin anlamı şöyledir: Sekar'ın özelliklerinin ne olduğunu sana ne bildirdi? Yani o çok acıdır. Bu sözde, cehennemin durumunu büyültme vardır.

28. «O ne geri bırakır, ne de azaptan vazgeçer.» Yani kendisine atılan her şeyi yakarak helâk eder, hiç bir şey bırakmaz.

29. «İnsanın derisini kavurur.» *"İnsan derisi"* diye ifade ettiğimiz *"el-beşer"* kelimesi, *"beşeretün"* kelimesinin çoğuludur. Yani cehennem, derinin en üstünü, görünen kısmını değiştirir, karartır. Bu âyetin anlamı: "Ateş deriyi alazlayıp yakar ve geceden daha kara bir halde bırakır" şeklinde de açıklanmıştır. Bir diğer izah ise şu şekildedir: Cehennem insanı yakıcıdır. Derileri beş yüz yıllık mesafeden alazlayıp yakar. Bu, *"Cehennem, görecek olana gösterilir."* (Nâziât: 36) âyetindeki mânâ gibidir. Cennetin esintisi beş yüz yıllık mesafeden mü'minlere ulaştığı gibi, cehennemin yakıcı rüzgârı ve hara-

reti de o kadar mesafeden kâfirlere ulaşır.

30. «Orada» Sekar'da onun işlerini gören **«on dokuz (görevli)»** melek **«vardır.»** Onlar, Mâlik ve onunla birlikte on sekiz melektir. Gözleri, çakan şimşek gibi; köpek dişleri, dokumacı tarağı gibidir. Cehennemin alevi ağızlarından çıkar. Her birinin iki omuzu arası bir yıllık yürüme mesafesi kadardır. Kendilerinden şefkat ve merhamet duyguları alınmıştır. Her birisi avucunda yetmiş bin kişiyi alıp, cehennemin istediği yerine fırlatır.

وَمَا جَعَلْنَآ أَصْحَٰبَ ٱلنَّارِ إِلَّا مَلَٰٓئِكَةً ۙ وَمَا جَعَلْنَا
عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِيَسْتَيْقِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ
وَيَزْدَادَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِيمَٰنًا وَلَا يَرْتَابَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ
وَٱلْمُؤْمِنُونَ ۙ وَلِيَقُولَ ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَٱلْكَٰفِرُونَ مَاذَآ
أَرَادَ ٱللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا ۚ كَذَٰلِكَ يُضِلُّ ٱللَّهُ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِى
مَن يَشَآءُ ۚ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ ۚ وَمَا هِىَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾

31. Biz cehennemin işlerine bakanları sadece meleklerden görevlendirdik. Onların sayılarını da inkârcılar için sadece bir fitne kıldık, ta ki kendilerine kitap verilenler kesin bilgi edinsinler, iman edenlerin de imanı artsın, hem kendilerine kitap verilenler ve hem de inananlar şüpheye düşmesinler. Kalplerinde hastalık olanlar ve inkârcılar da: "Allah bu (sayı) ile misal olarak neyi murad etmiştir?" desinler. İşte böyle, Allah dilediğini şaşırtır, dilediğini de doğru yola getirir. Rabbinin ordularını, kendisinden başkası bilmez. Bu, insanlar için öğütten başka bir şey değildir.

31. «Biz cehennemin işlerine bakanları», onun işlerini yürüten, cehennemliklere azabetme görevini yapanları **«sadece meleklerden görevlendirdik.»** Ta ki insanlar ve cinlerden, azabedilenlere ayrı cinsten olsunlar, onlara acımasınlar, meyletmesinler. Çünkü aynı cinsten olmak, şefkat göstermeye daha çok ihtimallidir. Bir de onlar, yaratıkların en güçlüleri, Allah'ın hakkını ve onun için öfkelenmeyi daha sağlam yapan, işkence açısından da yaratıkların en şiddetlileridirler. Bir haberde geçtiğine göre, onlardan bir tekinin gücü, tüm insanların ve cinlerin gücü kadardır. Birisi boynunda bir dağ olduğu halde, tüm halkı önünde sürer ve cehenneme atar. Üzerlerine de dağı atar.

Rivayete göre "*Orada on dokuz (görevli) vardır.*" (Müddessir: 30) âyeti indiğinde Ebû Cehil, Kureyş'lilere: "Sizden her on kişi, onlardan bir adamı tutmaktan âciz mi?" dedi. Ebu'l-Esved el-Cahmî adındaki güçlü kuvvetli şahıs: "Ben onlardan on yedisine yeterim. Siz de ikisinin hakkından gelin" dedi. Bunun üzerine üzerinde durduğumuz âyet indi. Âyet şu anlamdadır: Biz onları kendilerine güç yeten, sizin cinsinizden insanlar yapmadık. Meleklere kim galip gelebilir? Onlardan bir teki tüm yaratıkların ruhlarını alır. Onlardan birisinin, yeri alt üst edecek, altını üstüne getirecek gücü var.

«Onların sayılarını da inkârcılar için sadece bir fitne» ye ve küfre düşme sebebi **«kıldık.»** O sayı on dokuzdur. Şuna da işaret etmek gerekir: Burada maksat, onların sayısının, bu muayyen sayı olduğunu söylemek değildir. Aksine onu aynı zamanda Kur'an'da tesbittir ki o da, cehennemde on dokuz tane görevli melek olduğu hükmüdür. Çünkü onların fitneye düşmeleri, imtihan edilmeleri ancak bununla yani onları azımsayarak ve yadırgayarak gerçekleşir. Bu kadarcık az meleğin, çok büyük yığınların işini üstlenmesini yadırgarlar ve söylenildiği şekilde onlarla alay ederler.

«Ta ki kendilerine kitap verilenler, kesin bilgi edinsinler,» kitaplarındaki bilgilere uygun gördükleri için, Hz. Muhammed'in Peygamber, Kur'an'ın da hak kitap olduğu inancını elde etsinler.

Denildiğine göre yahudiler Hz. Peygamber'e cehennemin bekçilerini ve sayılarını sordular. Rasûlüllah da onların on dokuz olduğunu söyleyerek cevapladı.

«İman edenlerin de imanı artsın,» yani ehl-i kitabın hakkı teslim ve tasdik ettiklerini görünce imanları güçlensin. **«Hem kendilerine kitap verilenler ve hem de inananlar şüpheye düşmesinler.»** Bu, önceki cümledeki

hükmü güçlendirmektedir. Çünkü bir şeyin varlığını ispattan sonra, onun zıddını inkâr, o şeyi ispatta daha güçlü bir ifade tarzıdır.

«Kalplerinde hastalık» şüphe ve nifak **«olanlar ve inkârcılar da: «'Allah bu»** darb-ı mesel gibi garipsenen **«(sayı) ile misal olarak neyi murad etmiştir?' desinler. İşte böyle, Allah dilediğini»** Ebû Cehil ve arkadaşları gibi cehennemin görevlilerini inkâr edenleri **«şaşırtır,»** Hz. Muhammed (s.a.v)'in ashabı gibi hidayetini **«dilediğini de doğru yola getirir. Rabbinin ordularını,»** içerisinde anılan meleklerin de bulunduğu, yaratıklarının toplamını **«kendisinden başkası bilmez.»** Çünkü onlar çok fazladır. Yeryüzünde ne kadar ev, oda, zaviye varsa hepsi, Allah'tan başka kimsenin bilmediği şeyle mâmurdur. Bunun için, Hz. Peygamber (s.a.v.) insanın hanımları ile yalnız kaldığında da örtünmesini, çıplak olarak cinsî ilişkide bulunmamasını emretmiştir.

Zebânîlerin sayılarının bildirilmesinde bir hikmet vardır. Çünkü Allah'ın orduları sayı sınırının dışındadır. Allah Teâlâ işlerin yularını bu meleklerin ellerine verdiği gibi, onların kimileri de kulelerinde ve evlerinde oturtmaktadırlar. Onların kimilerini de örtüler ve perdelerden göklerdeki evlerine indirmiştir. Böylece her semada emrine âmâde melekler koymuş, onları semanın katları üzerinde tutmuştur. Onlardan kimisi, gece ve gündüz bizden Allah'a, Allah'tan bize akşam sabah inip çıkan meleklerdir. Bizim hakkımızda sadece hayır söylerler. Kimileri dünyadakiler için istiğfar ederler, kimileri mü'minler için istiğfar ederler. Kimileri şeriatleri yerine ulaştırmakla, kimileri ölümle, kimileri ilham etmekle, kimileri rahimlerde Allah'a ait olanlara şekil vermekle, kimileri de sûra üflemekle görevlidirler. Onlardan on dokuz tanesi de cehennemde görevlidir. Yine meleklerden rızıklarla, yağmurlarla görevli olanlar var. Onlar arasında saf saf dizilenler, toplayıp sürenler, okuyup zikredenler, taksim edenler, gönderilenler, şiddetle esenler, söküp çıkaranlar, yavaşça çekenler, yarış edenler, yüzenler, iş çevirenler, telkinde bulunanlar vardır. Bu yüzden *"Bizden herbirimiz için, bilinen bir makam vardır."* (Sâffât: 164) demişlerdir. Allah'ın, âlemde yarattığı hiçbir olay yok ki, onu icra etmesi için meleklerden birisini vekil eder olmasın.

«Bu, insanlar için öğütten», hatırlatmadan ve küfür ve sapıklığın kötü sonucu ile onları korkutmadan **«başka bir şey değildir.»** Ta ki öğüt alsınlar ve Allah'ın, insanların ve cinlerin kâfirlerine ve âsilerine, bu sayıda melekle azap edeceğine muktedir olduğunu bilsinler. Özellikle O, bu konuda asla yardımcıya muhtaç değildir. Çünkü Allah Teâlâ, insanoğlunun gözünde bir tek

kılı oynatsa, vücudundaki damarlardan sadece birisine acı verse bu ona belâ ve mihmet olarak yeter. O bir ihtiyaca binaen değil, bir hikmete göre ordular yaratmış, sayılar tespit etmiştir.

كَلَّا وَالْقَمَرِ ﴿٣٢﴾ وَاللَّيْلِ إِذْ أَدْبَرَ ﴿٣٣﴾ وَالصُّبْحِ إِذَا
أَسْفَرَ ﴿٣٤﴾ إِنَّهَا لَإِحْدَى الْكُبَرِ ﴿٣٥﴾ نَذِيرًا لِّلْبَشَرِ ﴿٣٦﴾
لِمَن شَاءَ مِنكُمْ أَن يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ ﴿٣٧﴾ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ
رَهِينَةٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ ﴿٣٩﴾ فِي جَنَّاتٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٤٠﴾
عَنِ الْمُجْرِمِينَ ﴿٤١﴾ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ ﴿٤٢﴾ قَالُوا لَمْ نَكُ
مِنَ الْمُصَلِّينَ ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا نَخُوضُ
مَعَ الْخَائِضِينَ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿٤٦﴾ حَتَّىٰ أَتَانَا
الْيَقِينُ ﴿٤٧﴾

32. Hayır, hayır, andolsun aya,

33. Döndüğü zaman geceye,

34. Ağardığı zaman sabaha,

35-37. Şüphesiz o, sizden ileri gitmek veya geri kalmak isteyen insan için büyük uyarıcı belâlardan biridir.

38. Her nefis kazandığına karşılık bir rehindir.

39. Ancak sağcılar müstesna.

40-42. Onlar cennetlerdedirler, suçluları soruştururlar: "Nedir sizi Sekar'a sokan?" diye.

43. Suçlular derler ki: "Biz namaz kılanlardan değildik.

44. Yoksulu doyurmuyorduk.

45. Batıl şeylere dalanlarla, dalar giderdik.

46. Ceza gününü yalanlardık.

47. Nihayet bize ölüm geldi."

32. «Hayır, hayır.» Bu, sekar'ı (cehennemi) inkâr edenleri red ve azarlamadır. Yani: "Onu inkârdan uzak dur, Çünkü o haktır," anlamındadır. **«Andolsun aya.»** Bu, aya şeref isnadı yoluyla yapılan bir yemin ve onun hayret verici hallerine, tek bir düzen dahilinde muhtelif hareketlerindeki gücünü düşünmeye dikkat çekmektir. Ebu'l-Leys ise bu yeminin "andolsun ayı yaratana" takdirinde olduğunu söyler.

33. «Döndüğü», ayrılıp gittiği **«zaman geceye.»**

34. «Ağardığı» açıldığı, rengi ve yüzü parladığı **«zaman sabaha.»** O, kızıllığın altındaki beyazlığın çıkışıdır ki bu da ikinci şafaktır. O, güneşin geceden sonraki ilk hakimiyetidir. Bundan sonra güneş yuvarlağı doğar. Sabah gündüzün başlangıcıdır. Güneşin kenarı ile ufkun kızardığı vakittir. Fecir ise, güneş ışınlarının en alt yörüngeden çıkmasıdır. Güneş dünya yüzeyi üzerine çıktığında onu dağlar, denizler ve yüksek bölgeler karşılar. Işınları dünyanın ortasında enlemesine yayılarak çıkar. Bu izahlardan, âyetteki ay, gece ve gündüzün cehennemin ve belâlarının zikri makamında zikredilişinin güzelliği açığa çıkmış oldu.

35-37. «Şüphesiz o» sekar, yani cehennem **«sizden ileri gitmek»** hayra, cennete ve taate koşmak **«veya»** günah işleyerek **«geri kalmak isteyen için,»** -Allah öncekileri hidayete erdirir, sonrakileri saptırır. Bu, rahmet veya azabın meydana gelişinde kulun kazancının katkısı olduğuna işarettir.- **«insan için büyük uyarıcı belâlardan»** veya çok büyük felâketlerden **«biridir.»**

38. Mükellef olan insanların ve cinlerin nefislerinden **«her nefis kazandığına karşılık»,** kazandığı kötü amelleri sebebiyle Allah katında **«bir re-**

hindir.» Mükellef'in yani yetişkin ergin insanın nefsi, sırf kendi hakkı olarak sorumlu tuttuğu yükümlülükler karşılığında Allah'ın yanında mahpustur. Eğer mükellef, onları gerektiği şekilde eda ederse boynunu ve canını kurtarır. Aksi halde nefsi Allah'ın yanında rehin ve mahpus olarak kalır.

39. «Ancak sağcılar müstesna.» Sağcılar, mü'minlerden, sâlih amel işleyenlerdir. Yani onlar, işledikleri iyi ameller sebebiyle rehin verenin borcunu ödeyerek rehnini kurtardığı gibi, boyunlarını kurtaranlardır.

40-42. «Onlar cennetlerdedirler.» Âyetteki *"cennetler"* kelimesi, belirsiz olarak getirilmiştir. Bu, işaret ediyor ki: Cennetlerin hakikati anlaşılmaz, nitelikleri vasfedilmez. Maksat şudur: Mü'minlerden her biri, o cennetlereden birisine nail olur.

«Suçluları soruştururlar:» Yani suçlulara hallerini sorarlar. Sonrasındaki ibare delâlet ettiği için, sorulan şey hazfedilmiştir. Rivayet edilir ki, Allah Teâlâ cennetlikler cennette iken, suçluları onların gözleri önüne getirir. Onlar da, cehennemlikleri onlar cehennemde iken görüp dururlar ve hallerinden sorarlar: **«'Nedir sizi Sekar'a sokan?' diye.»** Yani sizin oraya giriş sebebiniz ne?

Eğer: "Onlar bunun sebebini bilip dururken niçin soruyorlar" dersen, "Onları azarlamak, üzmek için ve Allah'ın kitabında anlattığı şey dinleyenlere öğüt olsun diye" derim.

43. «Suçlular» soranlara cevap vererek **«derler ki: 'Biz»** farz olan **«namaz»**ları **«kılanlardan değildik.»** Namazın farz olduğunu ikrar etmemiz ve onları kılmamamız bizi oraya soktu.

44. «Yoksulu doyurmuyorduk.» Bu, farz olan fakir doyurma işini sürekli olarak terk mânâsındadır. Çünkü görev olmayan bir şeyi terketmekten dolayı azap etmek caiz değildir. Onlar: *"...Allah dileseydi doyurabileceği bir kimseyi biz mi doyuralım?..."* (Yâsin: 47) diyorlardı. Yemek yedirmek suretiyle yoksullara merhamet etmiyorlar ve buna teşvik etmiyorlardı.

Bu ifade, cimriliği kınamakta ve hesaba çekilme konusunda kâfirlerin de, dinin füruatına yani ayrıntılı bir şekilde hükümlerine muhatap olduklarına delâlet etmektedir. Bu, onların hayır kazanmaktaki kusurlarından ve mü'minlerden namaz kılıp zekât verenlerin nail oldukları şeylerden mahrumiyetlerinden ötürü bir pişmanlık ve üzüntü ifadesidir.

45. «Batıl şeylere dalanlarla, dalar giderdik.» Buradaki *"bâtıl"*dan murad, Hz. Peygamberi ve ashabını kötülemek, onlar hakkında gıybet etmek, "o şâirdir veya sihirbazdır ya da kâhindir" demek ve benzeri şeylerdir. *"Dalmak"*, çirkin olan ve lüzumsuz olan bâtıla başlamaktır.

46. «Ceza gününü yalanlardık.» En büyüğü olmasına rağmen, bu suçlarının geriye bırakılması, çirkinden daha çirkine çıkma tarzında bir üslup izlemek içindir. Sanki onlar: "Biz bütün bunların ötesinde, ceza gününü bile yalanlıyorduk," demişlerdir.

47. «Nihayet bize ölüm geldi.'» *"Ölüm"*, *"el-yakîn"* kelimesi ile ifade edilmiştir. Çünkü o, geleceğinde hiç şüphe olmayan kesin bir şeydir.

Eğer: "Onların her biri, bu dört şeyin hepsiyle mi cehenneme girdi, yoksa bir kısmı bazısıyla, bir kısmı diğer bazısıyla mı girdi? Hangisini söylemek istiyorlar?" denilirse, ben şöyle derim: "*Keşşaf*'ta da belirtildiği üzere, her ikisi de muhtemeldir." Bu söz, onların cehennemde kalışlarının, bu rezalet ve kepazelikleri sebebiyle olduğuna işaret etmektedir.

فَمَا تَنفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ ﴿٤٨﴾ فَمَا لَهُمْ
عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ ﴿٤٩﴾ كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُّسْتَنفِرَةٌ ﴿٥٠﴾
فَرَّتْ مِن قَسْوَرَةٍ ﴿٥١﴾ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ أَن يُؤْتَىٰ
صُحُفًا مُّنَشَّرَةً ﴿٥٢﴾ كَلَّا ۖ بَل لَّا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ ﴿٥٣﴾ كَلَّا
إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ ﴿٥٤﴾ فَمَن شَاءَ ذَكَرَهُ ﴿٥٥﴾ وَمَا يَذْكُرُونَ
إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ ۚ هُوَ أَهْلُ التَّقْوَىٰ وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

48. Artık şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermez.

49. Durum böyle iken onlara ne oluyor ki, öğütten yüz çevirmektedirler?

50-51. Sanki onlar arslandan kaçan yaban eşekleridirler.

52. Hatta onlardan her biri, kendisine açılmış sahifelerin verilmesini ister.

53. Hayır, aksine onlar âhiretten korkmazlar.

54. Hayır, hayır, şüphesiz o bir öğüttür.

55. Artık dileyen onu(nla) öğüt alır.

56. Bununla beraber ancak Allah dilerse öğüt alırlar. Sakınmaya ehil olan da O'dur, bağışlamaya ehil olan da O'dur.

48. «**Artık**» -mümkün değil ya- şefaat etme konusunda bir araya gelebilseler «**şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermez.**» Çünkü kıyamet gününde şefaat, hem izne hem de şefaat edilecek kişiye bağlıdır. Kâfir, şefaata lâyık değildir. Üstelik izin de yoktur. Dolayısıyla gerçek anlamda faydası yoktur.

Bu âyet, kıyamet günü şefaatin sahih olduğuna ve günahkâr mü'minlere fayda vereceğine delildir. Aksi halde, şefaatin özellikle onlara fayda vermeyeceğini ifadede hiç bir mânâ yoktur.

İbn Mes'ud: "Melekler, peygamberler, şehitler ve sâlih kullar şefaat ederler. Cehennemde sadece dört gurup kalır" demiş ve: "*Biz namaz kılanlardan değildik.*" (Müddessir: 43) mealindeki âyeti okumuştur.

İbn Abbas da şöyle demiştir: "Şüphesiz Muhammed (a.s.) şefaat eder. Sonra sırayla melekler, babalar, oğullar şefaat ederler. Daha sonra Allah Teâlâ: '*Benim rahmetim kaldı*' buyurur ve kendisine cennet haram kılınanlardan başka hiç kimseyi cehennemde bırakmaz. Cehennemliklerden birisi, cennetliklerden birine: 'Ey falan! Beni tanımıyor musun? Ben sana bir yudum su veren adamım,' der. Diğer biri: 'Ben sana abdest suyu verenim,' der. Bir başkası: 'Ben sana bir lokma yedirdim veya elbise giydirdim,' der. Cennetteki de ona şefaat edip onu cennete sokar."

49. «**Durum böyle iken**» yani yalanlayanların hali anıldığı gibi olunca,

«onlara ne oluyor ki,» Kur'an'a imanı gerektiren şeylerin güçlülüğüne ve ona yönelmeyi icabettiren şeylerin kuvvetliliğine rağmen **«öğütten»**, Kur'an'dan **«yüz çevirmektedirler?»**

50-51. «Sanki onlar arslandan kaçan yaban eşekleridirler.» Çünkü vahşi eşek aslanı gördüğü zaman, onun kahır ve üstünlüğünden dolayı korkar ve kaçabildiğine kaçar. Çünkü aslan, yabani hayvanlara üstün gelip onları ezer.

İbn Abbas, âyette ki *"kasvera"* kelimesinin Habeşçe'de aslan anlamında olduğunu söylemiştir.

Kâfirler, Kur'an'dan ve Kur'an'da ki öğüteri dinlemekten yüz çevirip kaçışlarında kendilerini korkutan şeylerden, şiddetle kaçan eşeklere benzetilmişlerdir. Onların eşeklere benzetilmesi, aynı zamanda aptallıklarına işarettir. Sen, korktuğu zaman yaban eşeğinin koştuğu ve kaçtığı kadar hiç bir şeyin koştuğunu görmezsin. Birisi en ağır biçimde küçümsenmek ve en rezil bir şekilde kötülenmek istenirse eşeğe benzetilir.

Rivayete göre âlimlerden birisi, bir camide halka va'zediyordu. Etrafında kalabalık bir cemaat vardı. Eşeğini kaybeden ahmak birisi bunu gördü. Vaize: "Ben eşeğimi kaybettim. Cemaate bir soruver, belki birisi onu görmüştür" diye bağırdı. Vaiz ona: "Yerine otur, ben onu sana göstereyim," dedi. Adam oturdu. O esnada dinleyenlerden birisi kalktı, gitmek istedi. Vaiz adama: "Al şunu, işte o senin eşeğindir," dedi. Belli ki vaiz bu sözü üzerinde durduğumuz âyetten esinlenerek söyledi. Çünkü o, Allah Teâlânın öğüdünden kaçtı.

52. «Hatta onlardan her biri, kendisine açılmış sahifelerin verilmesini ister.» Bu, makamın gerektirdiği, mukadder cümle üzerine atfedilmiştir. Takdiri şu şekildedir: "Onlar inatlarından ve kibirlerinden dolayı bu öğütle yetinmezler, ona razı olmazlar, hatta onlardan her biri kendilerine açılmış kitaplar verilmesini ve onu okumayı dilerler.

Rivayet edildi ki: Ebû Cehil b. Hişam, Abdullah b. Ümeyye ve arkadaşları Rasûlüllah'a: "Bizden her birimize gökten bir kitap getirinceye veya her birimizin başı yanında açılmış, başlığı: Âlemlerin Rabbinden falan oğlu falana diye yazan, içerisinde sana uymamız emredilen yani Muhammed (s.a.v.)'e uy, çünkü o benim tarafımdan sana bir elçidir, denilen kâğıtlar oluncaya kadar sana uymayacağız" dediler. Nitekin onlar: *"Bize, okuyacağımız bir kitap indirmediğin müddetçe senin (göğe) çıktığına asla inanmıyacağız"* (İsrâ: 93)

dediler.

53. «Hayır...» Onların âyetlerle ilgili iddialarını ve istediklerini istemelerini reddir. Çünkü onlar bu sözleri hidayet ve irşad kabilinden değil, inatlarından söylediler. **«Aksine onlar âhiretten korkmazlar.»** Yani, âhiretten korkmadıkları için, öğütten yüz çevirdiler, sahifeler verilmediği için değil.

54. «Hayır, hayır...» Bu, onların öğütten yüz çevirmelerini reddir. **«Şüphesiz o»** Kur'an yeterli ve etkili **«bir öğüttür.»**

55. «Artık dileyen» kabre girmeden önce **«onu»**nla **«öğüt alır.»** Onu gözünün önüne diker, onun sebebiyle iki cihan saadetini elde eder. Çünkü o, bununla mümkündür.

56. «Bununla beraber» öğüt almayı sadece kendilerinin dilemeleri ile değil **«ancak Allah dilerse»** veya Allah'ın öğüt almasını dilemesi halinde **«öğüt alırlar.»** Bu, açıkça gösteriyor ki, kulun yaptıkları, Allah'ın dilemesi iledir, kendi iradesi ile değil.

«Sakınmaya ehil olan da O'dur,» Allah'tır. Kendisine inanan ve itaat edeni **«bağışlamaya ehil olan da O'dur.»**

Bilginlerden birisi şöyle demiştir: "Takva, Allah'tan başka her şeyden uzak durmaktır. Kim, takvada âdâba riayet ederse o, bağışlanmaya ehil olandır."

Müddessir Sûresi'nin tefsiri, Allah'ın yardımı ve tevfiki ile sona erdi.

KIYÂME SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 40 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.



لَآ أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ ۙ﴿١﴾ وَلَآ أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ۚ﴿٢﴾
أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَلَّن نَّجْمَعَ عِظَامَهُۥ ؕ﴿٣﴾ بَلَىٰ قَٰدِرِينَ عَلَىٰٓ
أَن نُّسَوِّيَ بَنَانَهُۥ ﴿٤﴾ بَلْ يُرِيدُ الْإِنسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُۥ ۚ﴿٥﴾ يَسْـَٔلُ
أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِ ؕ﴿٦﴾ فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ ۙ﴿٧﴾ وَخَسَفَ الْقَمَرُ ۙ﴿٨﴾
وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ۙ﴿٩﴾ يَقُولُ الْإِنسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ ۚ
﴿١٠﴾ كَلَّا لَا وَزَرَ ؕ﴿١١﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ ؕ﴿١٢﴾
يُنَبَّؤُا الْإِنسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ ؕ﴿١٣﴾ بَلِ الْإِنسَانُ
عَلَىٰ نَفْسِهِۦ بَصِيرَةٌ ﴿١٤﴾ وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِيرَهُۥ ؕ﴿١٥﴾

1. Kıyamet gününe yemin ederim,

2. Kendisini alabildiğine kınayan nefse yemin ederim ki,

3. İnsan, kendisinin kemiklerini toplayamıyacağımızı mı sanıyor?

4. Evet, Biz onun parmak uçlarını bile derleyip eski haline getirmeye kâdiriz.

5. Fakat insan ileriye doğru daima kötülük etmek ister.

6. "Kıyamet günü ne zaman?" diye sorar.

7-9. Göz kamaştığı, ay tutulduğu, güneş ve ay bir araya getirildiği zaman.

10. O gün insan: "Kaçış nereye?" diyecek.

11. Hayır, hiç bir sığınak yoktur.

12. O gün durulacak yer, sadece Rabbinin huzurudur.

13. O gün insana önden yapıp yolladığı ve geride bıraktığı şeyler haber verilecek.

14. Doğrusu insan kendisine karşı bir şahittir.

15. Mazeretlerini öne sürse bile.

1. «Kıyamet gününe yemin ederim.» Âyetin başındaki *"lâ"* harfi, yemini güçlendirmek için getirilmiştir. Bir şâir de bu harfi aynı şekilde kullanarak şöyle demiştir:

Leyla'yı hatırladım, beni bir aşk ateşi sardı.
Kalbin içi nerdeyese parçalanacaktı.

Şiirdeki *"Parçalanacaktı"* anlamındaki fiil: *"lâ yetekattau"* şeklindedir ve baştaki *"lâ"* te'kid içindir.

Bir başka görüşe göre, âyetteki *"lâ"* olumsuzluk ifade etmektedir. Ama bu olumsuzluk yeminle ilgili değil, kendisinden haber verilen şeyle ilgilidir. Buna sebep de kendisi ile yemin edilen şeyi yüceltmedir. Bu izaha göre âyetin anlamı şöyle anlaşılmalıdır: "Onu, yeminimle gereği şekilde yüceltebilmek için bu şekilde yemin etmiyorum. Çünkü O, bundan daha çoğuna lâyıktır."

Muğira b. Şûbe (r.a.) şöyle demiştir: "Kıyamet, kıyamet diyorlar. Oysa sizin her birinizin kıyameti ölümüdür." Alkame bir cenazeye şahit oldu. Cenaze defnedilince: "İşte bunun kıyameti koptu," dedi.

Bir şâir de bunu şu mısralarla ifadelendirmiştir:

Dünyadan erkence çıktım ve kıyametim koptu.
Cenazemi taşıyan da az oldu.

2. «Kendisini alabildiğine kınayan nefse yemin ederim ki...» Bir şeyin adına yemin etmek; onun büyüklüğüne dikkat çekmek veya ondaki yaratılış inceliği ve nimetinin büyüklüğü gibi sebeplere dayanır. İki âyette yeminin tekrar edilişine sebep, kendisiyle yemin edilenlerden her birinin yeminde gaye ve müstakil olduğuna dikkat çekmektir.

Nefis, *"kınayan: levvâme"* kelimesi ile nitelenmiştir. Bu kelime sözlükte, kendisinden meydana gelen kusurlardan dolayı kendini kınayan, hâlâ kınamakta devam eden anlamındadır. Bundan dolayı Allah'ın, kendisi ile kıyametin kopması, kabirlerden çıkartılıp mahşerde toplanma gibi önemli olaylar için yemin etmesi tabiîdir.

el-Keşânî şöyle der: "Allah Teâlâ, kıyametle kendisini kınayan nefse birlikte yemin etti. Bunu, onları ta'zim etmek için ve aralarındaki uyumdan dolayı yaptı. Çünkü kendisini kınayan nefis, kıyameti tasdik eder, onun vukuunu ikrar eder, sebepleri için hazırlık yapar. Çünkü iyi bile olsa, kusurlarda ve hayır işlemekteki ihmalinde daima kendisini kınar. Çünkü fazlaca hayır işlemeye, iyi ameller yapmaya hırslıdır. Zira bunların karşılığını alacağına kesin inanır. Böyle olunca hata ederse, kusur işlerse, gaflete düşerse ne yapar?"

Âyetlerdeki yeminin cevabı anılmamıştır. Şu âyet, bu mahzufa yani yeminin belirtilmeyen cevabına delâlet etmektedir:

3. «İnsan, kendisinin kemiklerini toplayamıyacağımızı mı sanıyor?» Oysa o, diriltilecektir. Mânâ şöyledir: "Öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden insan, kendisinin çürüyen kemiklerini biraraya getiremiyeceğimizi mi zannediyor?" Bu, bâtıl bir zandır. Biz, o kemikler dağılıp ufalandıktan, toprakla karışıp parçalandıktan, rüzgâr alıp uzak bölgelere uçurduktan veya denizlere attıktan sonra, dünyada yaptıkları amellerinden dolayı cezalandırmak için onları toplayacağız.

Denilmiştir ki: "Müşrik Adiy b. Rabia, Rasûlüllah'a: 'Ey Muhammed!

Bana kıyamet gününü haber ver, ne zaman kopacak? O nasıl bir şey?' dedi. Rasûlüllah (s.a.v.) adama kıyameti anlattı. Bu sefer kâfir: 'Eğer o günü gözümle görsem yine seni tasdik etmem, Allah çürüyüp ufalandıktan sonra bu kemikleri toplayacak mı?' dedi."

Bu, *"...Şu çürümüş, ufalanmış kemikleri kim diriltecek? dedi."* (Yasin: 78) âyetindeki soruya benzemektedir. Bunun üzerine konumuz olan âyet inmiştir.

4. «Evet, Biz onun parmak uçlarını bile derleyip eski haline getirmeye kâdiriz.» Yani küçük olmalarına rağmen el ve ayak parmaklarının kemiklerini toplar, birbirlerine ekleriz. Durum böyle olunca büyük kemikleri nasıl toplamayalım ki? Âyette parmak ucu anlamında *"benân"* kelimesi kullanılmıştır. El ve ayak parmakları anlamında "sülâmâ" kelimesi de kullanılmaktadır. Bu kelime bir hadiste aynı anlamda kullanılmıştır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"İnsanların el ve ayaklarının parmaklarındaki her bir küçük kemik için bir sadaka vardır."*[1]

Âyetteki, *"parmak ucu"* diye ifade edilen *"el-benân"* kelimesini Râğıb; parmaklar diye izah etmiştir. İnsana arzu ettiği şeyleri yapabilme imkânı veren haller parmaklarla yapıldığı için bu isim verilmiştir.

5. «Fakat insan ileriye doğru daima kötülük etmek ister.» Kötülük etmek anlamını veren *"yefcürû" kelimesinin* aslı olan *"el-fecru"*, bir şeyi geniş bir şekilde yarmak, aynı kelimenin bir başka türevi olan *el-fücûr* de, dindarlık perdesini yarmak anlamındadır. Âyette muradedilen mânâ şudur: "İnsan önündeki vakitlerde ve ileriki zamanlarda kötülüklerine devam etmek ister, onlardan vazgeçmez."

Âyetteki *"ileriye doğru"* anlamına gelen *"emam"* kelimesi, zaman veya yer için istiare yoluyla kullanılmıştır. Râğıb âyetle ilgili olarak: "Kötülükleri yapabilmek için hayatı, yaşamayı ister" izahını getirmiştir.

6. «'Kıyamet günü ne zaman?' diye sorar.» Bu, uzak görme ve alay yollu bir sormadır. Kıyametin sıhhatine delâlet eden bir delilin bulunmamasından ve durumu karışık olduğundan dolayı onu inkâr için değildir. Aksine o, kıyamet ne zaman? diye sorarken kötülüklerine devam etmek ister. Bu inkâr, insan tab'ının şehvetlere meylettiğine işaret eder. Kıyameti düşünmek ise şehvetleri örseler. Şüphesiz onu inkâr eder, ikrardan kaçınır.

7-9. «Göz kamaştığı,» hayret edip seğirdiği, kıyamet gününün dehşetin-

---

1- Bu, Buhârî ve Müslim'in tahric ettikleri uzun bir hadisin bir bölümüdür. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*,1/424.

"Parmak uçları" için bkz. *Saffettü't-Tefâsîr Tercemesi*, 7/141.

den korkarak hareket ettiği, **«ay tutulduğu,»** ışığı kaybolduğu -bu, aya tapanlara reddir. Çünkü eğer ay, ona tapanın zannettiği gibi tanrı olsaydı, tutulmaya karşı direnirdi. Husûf ve küsûf tutulma anlamında eş anlamlıdırlar. Işık veren iki şeyden (ay ve güneşten) birinin tümünün veya bir kısmının ışığının gitmesidir. Ay ve güneş tutulduğunda namaz kılmak sünneti müekkededir. Bunlardan birisi tutulduğunda insanlar namaza sığınırlar. Bu namaz, nafile gibi kılınır.- **«güneş ve ay bir araya getirildiği zaman»** yani ışıkları gittiği zaman... Nitekim Rasûlüllah'tan böyle rivayet edilmiştir. Yani onların araları, batıdan doğmakta birleştiği zaman...

10. «O gün» yani bu işlerin vuku bulacağı gün, kıyameti inkâr eden **«insan»** umutsuz bir şekilde: **«'Kaçış nereye?' diyecek.»** Çünkü, kaçışa imkân veren alâmetler görmeyecek. Bu sözü şaşkınlığına binaen söyleyecektir.

11. «Hayır...» Bu: *"Kellâ: Hayır"* kelimesi onun kaçış istemesini ve temennisini reddir. **«Hiç bir sığınak yoktur.»** Yani orada veya şu anda mevcut bir sığınak yoktur. Bir şâir, bir beytinde âyetteki sığınak anlamında ki *"vezer"* kelimesini kullanarak şöyle demiştir:

Ömrüne yemin ederim ki genç için,
Ölümden ve yaşlılıktan varıp sığınacağı bir sığınak yoktur.

Çünkü bunlardan her biri kesin, Allah'ın emridir. Hiç kuşkusuz insana ulaşır.

12. «O gün durulacak yer, sadece Rabbinin huzurudur.» Yani kulların karar kılacakları yer sadece Allah'tır. Hesap yerinde sadece Allah'ın kendilerine emrettiği yere yönelirler. Yahut da mânâ şöyledir: Onların işlerinin duracağı son yer Allah'tır. Çünkü o gün saltanat sadece Allah'a aittir. Bu, *"Ve şüphesiz son varış Rabbinedir."* (Necm: 42) âyetine benzer. Çünkü o gün, Allah'tan başka bir hâkim ve mâlik yoktur.

13. «O gün insana önden yapıp yolladığı» yani ister hayır olsun, ister şer, hayatında iken işlediği **«ve»** iyi ya da kötü bir çığır gibi ölümünden sonraya **«geride»** veya hayatında iken Allah yolunda harcadığı ve ölümünden sonra vârislerine [2] **«bıraktığı şeyler haber verilecek.»** İster iyi olsun ister kötü herkese ameller tartıldığı zaman, arz ve muhasebe halinde bunlar haber

2- Önceki görüş daha uygundur. mânâ şudur: Hayatında iken işlediği ameller ve iyi veya kötü, ölümünden sonraya kalan açtığı çığır... Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Kim iyi bir çığır açarsa onun için hem o çığrın hem de onunla amel edenin ecri vardır. Bu kıyamete kadar devam eder."* Bu anlayışı Taberî ve İbn Kesîr de tercih etmişlerdir.

verilecektir. Haber verecek olan Allah'tır veya Allah'ın emri ile melektir.

Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: "*Sizden herbirinizle Rabbi mutlaka konuşacaktır. Kendisi ile Allah arasında tercüman yoktur. Kişi sağa bakar, sadece daha önce yapıp gönderdiklerini görür. Sol tarafına bakar, sadece yapıp gönderdiklerini görür. Önüne bakar, yüzüne doğru olan cehennemden başka bir şey göremez. O halde yarım hurma ile de olsa cehennemden korunuz.*" (3)

14. «Doğrusu insan kendisine» kendi amellerine **«karşı»** apaçık **«bir şahittir,»** delildir. Onun bütün organları kendilerinden meydana gelen kötü amellere şahittirler. Bir başkasının haber vermesine ihtiyaç yoktur. Çünkü o gün hallerinin tüm detaylarını bilir, kendi aleyhine şahitlik yapar. Zira organları bunu söylerler.

15. «Mazeretlerini öne sürse bile.» Yani özür dilemesi mümkün olan her türlü mazereti beyan etse bile, organları onun aleyhinde şahitlik eder ve bu şahitlik kabul edilir. Çünkü o gün, reddetmenin ve savunmanın değeri yoktur. Zira o gün tüm gerçekliği ile hakkın açığa çıkacağı gündür.

لَا تُحَرِّكْ بِهِۦ
لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِۦٓ ﴿١٦﴾ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُۥ وَقُرْءَانَهُۥ ﴿١٧﴾ فَإِذَا قَرَأْنَٰهُ
فَٱتَّبِعْ قُرْءَانَهُۥ ﴿١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُۥ ﴿١٩﴾ كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ
ٱلْعَاجِلَةَ ﴿٢٠﴾ وَتَذَرُونَ ٱلْءَاخِرَةَ ﴿٢١﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ ﴿٢٢﴾
إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴿٢٣﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍۭ بَاسِرَةٌ ﴿٢٤﴾ تَظُنُّ أَن

3- Hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî tahrîc ettiler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/428.

يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ﴿٢٥﴾ كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ ﴿٢٦﴾ وَقِيلَ مَنْ
رَاقٍ ﴿٢٧﴾ وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ ﴿٢٨﴾ وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ ﴿٢٩﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ ﴿٣٠﴾

16. Onu çarçabuk almak için dilini kımıldatma.

17. Şüphesiz onu toplamak ve okutmak Bize aittir.

18. O halde Biz onu okuduğumuz zaman onun okunuşuna uy.

19. Sonra onu açıklamak Bize aittir.

20. Hayır, siz peşin olanı seviyorsunuz.

21. Âhireti bırakıyorsunuz.

22. Öyle yüzler var ki, o gün parlayacaktır.

23. Rablerine bakacaklardır.

24. Öyle yüzler de var ki, o gün asık olacaktır.

25. Bilirler ki bel kemiklerini kıracak bir musîbete uğratılacaklar.

26. Hayır hayır, can ne zaman ki köprücük kemiklerine dayanır.

27. Ve: "Tedavi edebilecek kim?" denilir.

28. Bunun, ayrılık olduğunu anlar.

29. Ve bacak bacağa dolaşır.

30. İşte o gün sevk, sadece Rabbinedir.

16. «**Onu**», Kur'an'ı «**çarçabuk almak için**» yani Kur'an'ın kendisinden alınıvermesinden korkarak alel acele Kur'an'ı ezberine almak için daha Cebrail sana okumakta iken «**dilini kımıldatma.**»

17. «Şüphesiz» vaad gereği **«onu»** senin kalbinde **«toplamak ve okutmak»** dilinde okuma işini tesbit **«Bize aittir.»** Öyleki onun mânâlarından hiçbir şey sana gizli kalmaz, istediğin zaman okursun. Kur'an, okumak anlamında mastardır, bağışlama anlamındaki gufrân kalıbındadır.

18. «O halde Biz onu okuduğumuz», Cebrâil'in diliyle sana okuma işini tamamladığımız **«zaman onun okunuşuna uy.»** Yani Cebrâil okumasını bitirince hemen sen okumaya başla. İbn Abbas bu sözü, "topladığımız ve kalbinde tesbit ettiğimiz zaman onunla amel et" şeklinde izah etmiştir.

19. «Sonra onu açıklamak Bize aittir.» Yani anlamakta zorluk çektiğin mânâ ve hükümleri Biz açıklarız. Kapalı ve zor anlaşılan sözleri açıklayan şeye *"beyan"* denilmiştir. Çünkü açığa çıkması kastedilmiş olan mânâyı beyan etmektedir.

Tefsirciler şöyle demişlerdir: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vahiy telkîn edildiğinde Cebrâil (a.s.)'le okuma konusunda acele ederdi. O bitirene kadar sabretmezdi. Kendisinden kaçıvereceği endişesiyle acele ezberlemek isterdi. Bunun üzerine, gönlünü ve kulağını ona vererek susması emredildi. Ta ki kendisine vahiy tamamlanmış olsun. Nitekim bir âyette şöyle buyurulmaktadır: "*...Sana O'nun vahyi tamamlanmadan önce Kur'an (ı okumak)ta acele etme...*" (Tâhâ: 114) Sonra da onda iyice derinleşene kadar onu inceleme işine devam et."

"*Dilini kımıldatma*" sözü, Rasûlüllah'ı eğitmek ve öğretmek içindir. Öğretme yönü, işaret edilen şu hususdur: Allah'ı bilme kapısı insanların çoğuna kapalıdır. Allah'ı ancak kendi halleri ile ilgili açıdan anlarlar. O da vasıtalar açısıdır. Allah kendisi ile yaratıkları arasında melekleri vasıta kılmıştır. Eğitim yönü ise şudur: Allah'tan vahyi getiren Cebrâil (a.s.) olunca, onun getirdiğini, hemen söylemeye başlanıldığında sanki onda acele edilmiş, Cebrâil'e ihtiyaç duymama gibi olmuş olur. Bu da şüphesiz edebi ihlâldir. Özellikle mürşid ve muallime karşı olursa. Bu izah ile anlaşıldı ki, *"dilini kımıldatma"* sözü, konu değişikliği (istitrâd) yoluyla vâkî olmuştur.

Hz. Peygamber'in bir vahiy geldiği zamanki durumu acelecilik olunca ve bu sûrenin başından "*mazeretlerini öne sürse bile*" (Kıyâme: 15) âyeti vahyedilinceye kadar bundan yasaklanmadığı için, *"dilini kımıldatma"* sözüyle bundan nehyedildi. Sonra da söz, insanlara hitap şeklinde başlanılan konuyu tamamlamaya döndü. Bu üslûp, bir öğretmenin şu uygulamasına benzer: Öğretmen öğrenciye bir konu anlatır, öğrenci derse yakışmayacak bir şeyle

meşgul olursa, öğretmen: "Aklını bana ver ve söylediğimi anla" der. Sonra da konuyu tamamlar. Allah'tan, her an bizi Kur'an'a uyanlardan kılmasını dileriz.

20. «Hayır,» -bu, sözün başlangıcındaki konuya dönüştür.- **«siz peşin olanı»** yani dünyayı **«seviyorsunuz.»**

21. «Âhireti bırakıyorsunuz.» Onun için çalışmıyor, hatta onu inkâr ediyorsunuz.

22. «Öyle yüzler var ki, o gün parlayacaktır.» Parlayıcı diye ifadelendirdiğimiz "*nâdıra*" kalimesinin mastarı olan "*en-nadratü*" derinin tazeliği ve güzelliği anlamındadır. Bu, nimetlenmenin sonucundandır. Kıyamet günü mü'minlerin yüzleri güzel ve parlak olacaktır. Onlarda nimetlerin parlaklığı ve güzelliği görülür. Nitekim bir âyette: "*Onların yüzlerinde nimetin parlaklığını ve sevincini görürsün,*" (Mutaffifîn: 24) buyurulmaktadır.

23. «Rablerine bakacaklardır.» Bakmak, bir şeyi görmek ve anlamak için gözü çevirmektir. Yüzlerin bakmasından maksat, yüzlerdeki gözlerin bakmasıdır. Mahallin anılıp o mahaldeki şeyin kastedilmesi yoluyla söylenmiştir.

Âyetin anlamı şudur: Yüzler, onun dışındaki hiçbir şeyi farkedemeyecek derecede onun güzelliğini incelemeye dalarak apaçık bir şekilde Allah'ı görürler, onu müşahede ederler. Yaratanına bakan bu yüzlerin sevinmeleri ve parlamaları haklarıdır. Ehl-i sünnet âlimlerinin tümü bu âyetin, mü'minlerin Allah Teâlâ'yı keyfiyetsiz ve sınırsız şekilde görecekleri mânâsını içerdiğine hamletmişlerdir.

Zemahşerî'nin âyeti, bekleme ve umma şeklinde alıp mü'minlerin dünyada Allah'tan başka kimseden korkmayıp başkasından bir şey ummadıkları gibi, âhirette de nimet ve keremi başka hiç kimseden beklemedikleri biçimde açıklaması isabetli değildir. Zemahşerî'nin iddiasına şöyle cevap verilebilir: Gerekli bir zaruret yokken sözün hakikatini bırakıp, kinaye yoluna gidilmez. Burada da böyle bir zaruret yoktur. Ayrıca sahih hadisler, hakikî mânânın murad edildiğine delâlet etmektedirler.

Mu'tezile âlimlerinden kimileri "*bakacaklar*" anlamındaki "*nâzıra*" kelimesinin "*müntezira:* bekleyenler" anlamında olduğunu söylemişlerdir. Buna göre "*ilâ*" kelimesini, nimet mânâsında müfret bir isim olarak kabul etmiştir. "*Rab*" kelimesine izafe edilmiştir. O zaman âyetin anlamı şu şekilde

olur: "O gün yüzler, Rablerinin nimetini beklemektedirler." Bu anlayışa şu şekilde cevap verilir: İster gerçek mânâsı kastedilmiş olsun, ister mahallin anılıp, içindekinin dilenmesi yoluyla göz kastedilmiş olsun, bekleme yüze nisbet edilemez. Ayrıca "*vech*" (yüz) kelimesini "zât" diye tefsir etmek akla aykırıdır. Çünkü beklemek, acılardan elemlerden sayılır. Cennet nimetleri ise cennetlikler için önlerinde hazırdır. Böyle bir izah, nakle de aykırıdır. Şu hadis, yukarıdaki izahı nakzetmektedir: "*Cennetliklerin derecesi en düşük olanları bahçelerine, eşlerine, nimetine, hizmetçilerine ve koltuklarına bin yıllık mesafeden bakanlardır. En üstünleri de Allah'ın yüzüne sabah akşam bakanlardır.*" Rasûlüllah (s.a.v.) bunu dedikten sonra "*Öyle yüzler var ki o gün parlayacaktır, Rablerine bakacaklardır,*" âyetlerini okudu. [4]

Görüldüğü gibi Efendimiz bakmayı, gözle bakmak ve görmek diye tarif etti. Buna göre açığa çıktı ki karşı görüşte olanlar kendi şahsî görüş ve hevalarına uymuşlardır.

Rivayet edildi ki Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gece aya baktı ve: "*Siz şu ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz. Onu görmekte birbiriniz üzerine yığılmayacak (birbirinize sormayacak) sınız.*" [5] Yani "O nerede, bana gösterin," demeyeceksiniz. Aksine herkes onu kendi başına görecek. Hadisteki "birbiriniz üzerine yığılmayacaksınız," anlamına "*lâ tezammûne*" kelimesi, "size bir haksızlık gelmez" anlamına gelecek ve min harfini şeddesiz olarak okuyarak "*lâ tezâmûne*" şeklinde de rivayet edilmiştir. Buna göre hadisi şöyle anlamak gerekir: "Allah'ı bir kısmınız görüp, bir kısmınız görmemek suretiyle haksızlığa uğratılmazsınız. Aksine onu görmekte hepiniz eşit olursunuz.

Bu, tüm ümmetin kabul ettiği meşhur bir hadistir. Bununla sabit olmuştur ki, mü'minler onu keyfiyetsiz ve kemmiyetsiz olarak göreceklerdir. Bu konuda şu söz darbımesel haline gelmiştir: "Gördükleri zaman, nimeti unuturlar, Mu'tezilelere yazık, onlar ne kadar sapık." Mâlik b. Enes'e: '*Rablerine bakacaklar,*' anlamındaki âyet soruldu ve: 'Bazıları bunu, Rablerinin sevabına bakacaklar' şeklinde anlıyorlar, sen ne dersin?" denildi. Mâlik: "Yalan söylüyorlar, onlar Cenab-ı Hakkın şu sözüne ne diyecekler? '*Hayır, şüphesiz*

4- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve İbn Hıbban şu lâfızla tahrîc ettiler: "*Cennetliklerin derecesi en düşük olanının, seksen bin hizmetçisi yetmiş iki hanımı olacak. Kendisi için Câbiye ve San'a arasındaki gibi yakut, zeberced ve inciden bir kubbe dikilecek.*" *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/62. Müellifin zikrettiği lafzı Dârakutnî, Hâkim ve İbn Merdeveyh tahrîc etmişlerdir. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/290.

5- Hadisi Buharî, Müslim, Tirmizî ve Ebû Davud tahrîc ettiler. Bkz. *Cem'u'l-Fevâid*, 2/487.

onlar o gün Rablerini görmekten mahrumdurlar.' (Mutaffifîn: 15) İnsanlar Allah'a gözleriyle bakacaklar. Eğer mü'minler kıyamet günü Rablerini görmeyecek olsaydı, kâfirlere mahrumiyetle azap etmezdi." dedi.

İkdü'l-Ferîd yazarı da şöyle der: "Bunun dışında bir şeye inanan bid'atçıdır, fasıktır. Bu, istenilene şahitlik etmekte, bid'at ehlinin iddiasını reddetmektedir. Allah'ı görmek en büyük lezzettir. Müslümanlar ondan nasıl mahrum olurlar? O diyar, lezzet diyarıdır. Öyleyse mü'minin cennet nimetleri içerisinde en büyük gayret ve himmeti, Allah'a kavuşma nimeti olmalıdır. Çünkü bunun dışındakiler basit ve herkes için müşterek olan nimetlerdir."

Ariflerden birisi de şunları söylemiştir: "Yaratıklar, Allah Teâlâ'ya en yakın komşudur. Bu, en büyük müjdedir ve mutluluktur. Şüphesiz komşu için mâruf ve meşrû bir hak vardır. Onu, Allah'ı bilen âlimler bilir. Komşunun komşu üzerindeki hakkı, keremi ilâhînin gereğine göredir."

Anlatıldığına göre Haccac bir şahsı öldürmek istedi. Adam: "Benim senden bir istediğim var" dedi. Haccac: "O ne?" dedi. Adam: "Seninle birlikte üç adım yürümek" dedi. Haccac istenileni yaptı. Sonra adam: "Bu beraberliğin hakkı için beni affetmelisin," dedi. Haccac da adamı affetti.

24. «Öyle yüzler de var ki, o gün asık olacaktır.» Karanlıktır, üzerlerinde hiçbir sevinç eseri yoktur. Onlar, kâfirlerin ve münafıkların yüzleridir.

25. «Bilirler ki» yani erbabı, işaretlere göre umarlar ki **«bel kemiklerini kıracak bir musîbete»** büyük bir felakete **«uğratılacaklar.»** Âyetteki *"fâkıra"* insanın bel kemiklerini kıran büyük musîbet ve felâket demektir. "Fakir" kelimesi de bu kökten türemiştir. Çünkü fakirlik de insanın bel kemiğini kırar, onu başkalarına muhtaç bırakır. Bu, mes'udların yüzleri ile bedbahtların yüzleri arasında çok lâtif bir karşılaştırmadır. Parlayan güleç yüzler, kendilerine her türlü hayrın yapılacağını bekledikleri gibi, bedbahtların yüzleri de musîbeti beklerler. Zira ikisi arasındaki karşılaştırma bunu gerektirir.

26. «Hayır hayır...» Bu söz, dünyayı âhirete tercihten yasaklamadır. Yani bundan kaçınınız, önünüzdeki kesin olan ölüme karşı dikkatli olunuz. **«Can ne zaman ki köprücük kemiklerine dayanır,»** yani ruh göğsün üst kısmına ulaşır ki, oraya ulaştığı zaman artık hırıltının çöktüğü vakittir.

27. «Ve: 'Tedavi edebilecek kim?' denilir.» Yani can sahibi: "Bunu kim tedavi eder? Onu bu sıkıntıdan kim kurtarır?" der. Tedavi eden anlamın-

daki "*râkın*" kelimesi, kendisi ile şifa verecek bir şeye sığındırmak anlamına gelen "er-rukye" kelimesinden türemedir. Nitekim hasta için "bismillâhi erkike" Allah'ın adıyla onu sana sığındırırım" denilir.

Âyetteki soru, talep (istek) mânâsınadır. Sanki onlar, kendilerini tedavi edecek bir tabip veya rukye yapacak bir okuyucu isterler. Soru kelimesinin inkâr anlamında soru olması da muhtemeldir. Nitekim umutsuzluk anında: "Ölüme yönelen bu adamı kim tedavi edebilir?" denilir. Doğrusu Râğıb el-Isfehânî'nin dediği gibidir; "*tedavi edebilecek kim*" sözünün anlamı, artık onu tedavi edecek ve kendisine karşılık verecek kimsenin bulunmadığına tenbih için "Onu kim tedavi eder?" demektir.

Bu izah şâirin şu sözüne benzer:

Ölüm tırnaklarını geçirdiği zaman,
Sen fayda vermeyen her türlü muskayı gök boncuğu bulursun.

Muska diye ifade ettiğimiz "temîme" kelimesi, Arapların nazar değmesinden korkarak çocuklarına taktıkları boncuklardır. Bu, bâtıl bir inançtır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.): "*Kim muska (nazar boncuğu) takarsa (Allah'a) ortak koşmuştur*" buyurmuştur. [6]

28. «Bunun, ayrılık olduğunu anlar.» Ölüme yaklaşmış olan şahıs ölüm meleklerini görünce, başına gelen şeyin sevgili dünyadan ve düşük mallarını kazanmak için değerli ömrünü zâyi ettiği nimetlerinden ayrılmak olduğunu çok iyi anlar.

İmam Fahreddin Razî şöyle der: "Bu âyet delâlet etmektedir ki ruh, kendi kendine durabilen, bedenin ölümünden sonra da kalan bir cevherdir. Çünkü Allah Teâlâ ölümü ayrılık diye adlandırmıştır. Ayrılık ancak ruh bakî olduğu zaman söz konusudur."

Müzenî de şunları söylemiştir: "Ölüm hastalığında iken Şafiî'ye uğradım. 'Nasıl oldun,' dedim. 'Dünyadan göç eden, dostlardan ayrılan, kötü amelime kavuşan, ölüm kasesini içen, Rabbine varan bir halde oldum. Bilmiyorum ki, ruhum cennete mi varıyor da tebrik edeyim, yoksa cehenneme mi giriyor onu takviye edeyim,' dedi. Sonra da şu iki beyti okudu:

6- Hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de, Hakim *Müstedrek*'te Ukbe b. Amir'den rivayeten tahrîc etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/212.

Kalbim katılaşıp, yollarım daraldığında,
Umudumu senin affına doğru merdiven yaptım.

Günahlarım bana büyük göründü ama ey Rabbim!
Senin affına yaklaştığım zaman, senin affın daha büyüktür.

Yahya b. Muaz rahimehullah şöyle demiştir: "Cenaze kabre girdiği zaman, kabrin köşesinden dört melek çıkar; birincisi başının, ikincisi ayaklarının yanında üçüncüsü sağ, dördüncüsü de sol tarafında oturur. Başının yanındaki: 'Ey Âdemoğlu! Vâdeler yok oldu, emeller zayıfladı.' der. Sağ tarafındaki: 'Mallar gitti, ameller kaldı', solundaki: 'Meşguliyetler gitti, vebâl kaldı' ayaklarının yanındaki de: 'Eğer kazandıkların helâlse ve dünyada iken Yüce Allah'ın hizmetinde isen ne mutlu sana!' der.

29. «Ve bacak bacağa dolaşır.» Yani onun bir bacağı öteki bacağına dolaşır, ölüm üzüntüsü esnasında onun üstüne eğilir. Yahut da dünyadan ayrılmanın şiddeti, âhirete yönelmenin şiddeti ile karışır. Buna göre, bacak şiddet için bir meseldir. Mecazî mânâda benzetme yönü şudur: İnsanın başına aniden bir şiddet geldiği zaman, onun için bacaklarını sıvar, gayret gösterir. Şiddetli bir şey için de *"sâk: bacak"* denilir. Çünkü o şiddetin ortaya çıkması, gayrete gelmenin, paça sıvamanın ortaya çıkmasının gereğidir. Said b. el-Müseyyeb: Buradaki bacaklardan maksadın, ölünün kefene sarılan bacakları olduğunu söyler.

30. «İşte o gün sevk, sadece Rabbinedir.» Yani insan başkasına değil sadece Allah'a ve O'nun hükmüne sevkedilir.

فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلَّىٰ ﴿٣١﴾
وَلَٰكِن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٣٢﴾ ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ يَتَمَطَّىٰٓ ﴿٣٣﴾
أَوْلَىٰ لَكَ فَأَوْلَىٰ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ أَوْلَىٰ لَكَ فَأَوْلَىٰٓ ﴿٣٥﴾ أَيَحْسَبُ ٱلْإِنسَٰنُ

أَنْ يُتْرَكَ سُدًى ﴿٣٦﴾ أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنَىٰ ﴿٣٧﴾ ثُمَّ كَانَ
عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ ﴿٣٨﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَىٰ
﴿٣٩﴾ أَلَيْسَ ذَٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ ﴿٤٠﴾

31. O, tasdik etmedi ve namaz kılmadı.

32. Ama yalanladı ve arkasını döndü.

33. Sonra da böbürlene böbürlene ailesine gitti.

34. Sana yaklaşsın (o azap) çünkü sen (buna) lâyıksın.

35. Sonra yine sana yaklaşsın (o azap) zira sen (buna) lâyıksın.

36. İnsan başı boş bırakılacağını mı sanıyor?

37. İnsan, akıtılan meniden bir nutfe (sperm) değil miydi?

38. Sonra o, bir kan pıhtısı oldu, derken (Rabbin) onu biçime koydu ve şekil verdi.

39. Ondan iki cinsi; erkek ve dişiyi var etti.

40. O, ölüleri tekrar diriltmeye muktedir değil mi?

31. «**O**» insan, Rasûlüllah ve Kur'an gibi tasdik etmesi gerekeni «**tasdik etmedi...**» Bu âyette ki *"lâ"* edatı, *"lem"* mânâsınadır. Mâzinin (dili geçmiş zaman kipi) başında, tekrar kuvvetinde olduğu için gelmiştir. Araplar *"lâ"* edatını tekrarsız olarak pek nadir kullanırlar. «**Ve**» kendisine farz kılınan «**namaz**»ı «**kılmadı.**»

Bu ifade, kâfirlerin de, cezalandırılması konusunda dinin füruu denilen hükümleriyle mükellef olduklarına delildir. Yani kâfir, imanı terkettiği için kınanmaya ve cezaya müstehak olduğu gibi, dünyada eda etmesi üzerine farz

olmadığı halde namazı terkten dolayı da azaba müstehaktır.

32. «Ama» Kur'an ve Rasûl hakkında söylenenleri **«yalanladı ve arkasını döndü.»** Taatten yüz çevirdi.

33. «Sonra da» bununla iftihar ederek, yürümesinde **«böbürlene böbürlene ailesine»** veya arkadaşlarının yanına **«gitti.»** Şüphesiz böbürlenen, adımlarını açar. Yani yürürken adımları uzatmak böbürlenmenin gereklerindendir. İşte bu yürüyüş, böbürlenmeden kinayedir. Böbürlenme mânâsını ifade eden kelimenin, uzanma anlamındaki *"temettî"* kelimesinden de, sırt anlamına gelen *"meta"* kelimesinden de gelmiş olması muhtemeldir. Sırt ile böbürlenme arasındaki ilgi, böbürlenerek yürüyenin sırtını eğmesi ve hareket ettirmesidir.

Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Ümmetim böbürlenerek yürüdüğü, kendilerine Farslılar ve Romalılar hizmet ettiği zaman, onların azapları kendi aralarındadır."*[7]

34. «Sana yaklaşsın (o azap) çünkü sen» buna **«lâyıksın.»**

35. «Sonra yine sana yaklaşsın (o azap) zira sen» buna **«lâyıksın.»** Sonraki âyet, öncekini güçlendirmek için tekrarlanmıştır. Bu âyetteki terim "yazık sana" yerinde kullanılmıştır. Maksat, başına kötü bir şey gelmesi için bedduâ etmektir. Tabirin aslı, "evlâkellahu ma tekrahühû: Allah sana hoşlanmadığın şeyi yaklaştırsın" şeklindedir. *"leke"*nin başındaki lam zâiddir. *Kamus'ta* bu kelime şöyle açıklanır: *"Evla leke* tehdittir. Allah, ona belasını verecek şeyi yaklaştırsın, demektir. Ya da bu terim *"daha lâyık"* anlamında isimdir. Buna göre âyetin mânâsı: 'Helâk senin için her şeyden daha lâyıktır,' şeklinde olur."

Rivayete göre bu âyet indiğinde Hz. Peygamber (s.a.v.) Bethâ'da Ebû Cehil'in elbisesinin yakasını tuttu, göğsünden bir iki kere silkeledi ve ona bu âyetleri okudu. Ebû Cehil: "Beni tehdit mi ediyorsun ey Muhammed? Sen ve Rabbin bana hiç bir şey yapamazsınız. Ben bu vâdinin en şerefli adamıyım," dedi. Bedir gününde Allah onu en kötü biçimde yere serdi, en fena şekilde gebertti. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Şüphesiz her ümmetin bir firavunu vardır. Bu üm-*

7- Hadisi Tirmizî *Sünen*'inde şu lâfızla tahric etmiştir: *"Ümmetim böbürlenerek yürüdüğü, onlara kralların oğulları, Farslıların ve Romalılar'ın oğulları hizmet ettiği saman, şerlileri hayırlıları üzerine musallat edilir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/156.

metin firavunu da Ebû Cehil'dir," buyurdu.

36. «İnsan başı boş bırakılacağını mı sanıyor?» Yani, ihmal edilerek yaşayacağını, hiç bir şeyle mükellef tutulmayacağını, yaptığının karşılığını görmeyeceğini mi zannediyor? Âyeti kerime öldükten sonra dirilmeye delildir. Bunun izahı şudur: İnsanı mükellef yani sorumlu tutmadan kendisine güç vermek, âletler vermek ve birtakım işleri yapma imkânı vermek, iyilikleri emredip, kötülüklerden men etmek, Allah Teâlâ'nın çirkin işlere razı olmasını gerektirir. Bu, onun hikmetine uygun değildir. Öyleyse dünyada mutlaka yükümlülük, sorumluluk yüklemek gerekir. Yükümlülük yüklemek de kerem ve merhamet sahibi olan Allah'a inanıp sâlih amel işleyenlerle, yer yüzünde bozgunculuk yapanları ayırmak, günahlardan korunanları günahkârlar gibi tutmamak ve her nefse kendi yaptığı ile karşılık vermek için lazımdır. Karşılık vermek (cezalandırmak) bazen dünyada olmaz. O zaman mutlaka öldükten sonra dirilme ve kıyametin olması gerekir. Dünya, dar olduğu için cezalandırma, karşılık verme diyarı olmamıştır.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Kim amellerinin ve hallerinin sonucunu bu dünyada hemen görmek isterse sû-i edepte bulunuş, yurda, hakikatine uymayan bir şekilde muamele etmiştir."

37. «İnsan, akıtılan meniden bir nutfe (sperm) değil miydi?» Bu âyet, öldükten sonra dirilmenin sıhhatine ikinci bir delil getirmedir. Soru, azarlama, kınama anlamındadır. Mânâ şudur: "İnsan, rahme dökülen, değersiz, tiksinti veren, azıcık bir su değil miydi? Allah Teâlâ bu sözleriyle önce insanın değersizliğine sonra da kendi kudretinin kemaline dikkat çekmiştir. Çünkü böyle basit bir şeyi, düzgün, organları tam bir insan haline getirmiştir.

Bilginlerden birisi âyetteki *"akıtılan"* kelimesinin faydasını şöyle açıklamaktadır: "Bu, insanın halini hakarete işarettir. Sanki şöyle denilmiştir: O, necasetin çıktığı yere akan meniden yaratılmıştır. Böyle birisinin, emrettiği ve nehyettiği şeylerde Allah'a karşı gelmesi nasıl yakışır?"

38. «Sonra o» meni, beyazken Allah'ın kudreti ile kırmızı, donuk, katı, **«bir kan pıhtısı oldu, derken (Rabbin) onu biçime koydu»** yani onu, organlar birbirlerinden ayrılıp farkedilmeye elverişli bir et parçası haline soktu **«ve şekil verdi.»** Onu düzene koydu, ilâhî hikmetin gerektirdiği şekil üzere oluşumunu tamamladı.

Bilginlerden birisi, şekil verme ve düzene koymadan maksadın, çift olan

organlardan her birinin diğerine denk oluşu, olduğunu söyler.

39. «Ondan», insan cinsinden veya meniden **«iki cinsi; erkek ve dişiyi var etti»**, yarattı.

40. «O,» bu eşsiz yaratışı gerçekleştiren şanı yüce olan Allah, **«ölüleri tekrar diriltmeye muktedir değil mi?»** Akla göre tekrar diriltmek, ilk defa yaratmaktan daha kolaydır. Çünkü aslî unsurlar ve ana madde mevcuttur.

Rivayet edildi ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) bu âyeti okuyunca, onu diriltmeye muktedir olmamaktan tenzih etmek ve bunun olacağını isbat için: *"Sübhaneke Allâhümme belâ: Seni tenzih ederiz ey Allah'ım! Evet muktedirsin"* demiştir.

İbni Abbas (r.a.) şöyle demiştir: *"Sebbihisme rabbike'l-âlâ"* sûresini okuyan *"sübhane rabbiye'l-âlâ"* desin. *"Lâ uksimu bi yevmi'l-kıyame"* sûresini okuyan, sonuna vardığında *"sübhanekellahümme belâ: Seni tenzih ederiz ey Allah'ım! Evet muktedirsin"* desin. İster imam olsun ister cemaat, bunu söylesin."

Bir hadiste de şöyle buyurulmuştur:

"Sizden biri *'vettîni vezzeytûni'* sûresini okuyup, sonundaki *'eleysellahû bi ahkemi'l-hâkimîn'* âyetini bitirince: 'Belâ ve ene alâ zâlike minc'ş-şâhidîn: Evet Allah'ım sen hakimler hakimisin, ben buna şahit olanlardanım' desin. *'Lâ uksimü bi yevmil kıyâme'* sûresini okuyup da, *'eleyse bi kâdirin alâ en yuhyiye'l-mevtâ'* âyetini bitirince, *'sübhaneke belâ:* Seni tenzih ederiz evet,' desin. *'Ve'l-mürselâti urfen'* sûresini okuyup da *'febi eyyi hadisin ba'dehû yû'minûn:* Onlar ondan sonra hangi söze inanacaklar,' âyetini bitirdiğinde de, 'Amennâ billâh: Allah'a iman ettik,' desin." [8]

Allah'ın yardımı ve inayetiyle Kıyâme Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

8- Hadisi Ebû Dâvud ve Ahmed b. Hanbel tahric ettiler. Tirmizî'de benzerini rivayet etti. Bkz. *Muhtasaru Tefsîr-i İbni Kesir*, 3/579.

İNSAN SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 31 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.



هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُن شَيْئًا مَّذْكُورًا ﴿١﴾
إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا
بَصِيرًا ﴿٢﴾ إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا
﴿٣﴾ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا ﴿٤﴾

1. İnsanın üzerine zamandan bir süre geldi geçti ki o (süre içinde insan,) anılmaya değer bir şey değildi.

2. Biz insanı karışık bir nutfeden yarattık. Onu imtihan ediyoruz. Bu yüzden onu işitici, görücü yaptık.

3. Şüphesiz Biz ona yolu gösterdik. İster şükredici, ister nankör olsun.

4. Doğrusu Biz kâfirler için zincirler, bukağılar ve alevli bir ateş hazırladık.

1. «İnsanın...» Burada *"insan"*dan maksat Hz. Âdem değil, insan cinsidir. Âyetteki nutfe kelimesi buna delâlet eder. Çünkü Hz. Âdem, nutfeden ya-

ratılmamıştır. **«Üzerine zamandan bir süre...»** Âyetteki *"hîn"*, mutlak ve belirsiz bir zamandır. Uzun olsun kısa olsun tüm zamanlar için kullanılabilir. Yani uzayıp giden zamandan, sınırlı bir müddet. İbn Abbas'a göre bundan maksat, insanın ana karnında kaldığı dokuz aylık zamandır. Kayda değer bir şey olana kadarki süreyi içerir. **«Geldi geçti.»** Geldi, anlamındaki "*etâ*" fiilinin başındaki "*hel*" aslında "*mi, mı*" anlamında soru edatıdır. Ama bu kelime "şüphesiz, muhakkak" anlamında da kullanılmaktadır ve burada bu anlamdadır. Kelime ile soru kastedilmediğinin delili, Allah'ın bir şeyi öğrenmek maksadıyla soru sormasının imkânsızlığıdır. O zaman cümleyi haber anlamında almaktan başka çare yoktur. Bu kullanışın misalleri mevcuttur. Meselâ birisine: "Sana öğüt verdim mi?" dediğin zaman ona öğüt verdiğini ikrar etmesini kastetmiş olursun.

Bu kelimenin inkâr anlamında da kullanıldığı görülmektedir. Meselâ, böyle bir şeye kimsenin gücü yeter mi, dediğin zaman ona kimsenin gücünün yetmediğini ifade etmeyi kastedebilirsin.

«Ki o» süre içinde insan **«anılmaya değer bir şey değildi.»** Aslında o unutulan, değersiz, bellerdeki bir damla su idi. Onun nutfe oluşu ve insanlık özelliği ile anılan bir şey oluşu arasında belirli bir zamanla sınırlı muayyen bir süre vardır.

Âyetteki takrirî soru, öldükten sonra dirilmeyi inkâr edene yöneltilir. Takdir şöyledir: Evet o, kayda değer bir şey değilken zamandan bir süre onun üzerine geldi. Ona: "O yokken kim var etti? Öyleyse öldükten sonra onu tekrar diriltmek nasıl imkânsız olur?" denilir.

2. «Biz insanı», bedenini -insan kelimesinin açıkça söylenmesi ikrarı artırmak içindir- **«karışık bir nutfeden yarattık.»** Nutfenin karışık olmasından maksat, erkek ve kadın suyunun rahimde karışmasıdır. Bunlardan herbirinin renk, incelik, katılık ve diğer özellikler bakımından farklı nitelikleri vardır. Sözgelimi erkek suyu beyaz ve katıca, kadın suyu sarı ve daha incedir. Çocuk bu sulardan meydana gelir. Hangisi ötekine baskın gelirse çocuk ona benzer. İnsan vücudundaki sinir, kemik ve güç erkeğin suyundan; et, kan ve kıllar kadının suyundan meydana gelir. Hz. Peygamber'den böyle rivayet edilmiştir.

Hasan Basrî bu karışıklığı, meninin hayız kanıyla karışması tarzında izah eder. Kadın hamile kaldığı zaman hayızı durur ve kan meni ile karışır. *Kâmus* müellifi de bu anlayışı benimsemiş "*ve nutfetün emşâcün*" terimini, kadının suyu ve kanıyla karışan nutfe, şeklinde açıklamıştır. Buna göre iki

nutfe ile kadının kanı beraber olur.

Râğıp el-Isfehânî terkibe daha farklı bir açıdan bakmış, bunun Allah'ın nutfede yarattığı çeşitli güçler olduğunu söylemiştir. Bu güçler şu âyetlerde işaret edilen güçlerdir: "*Andolsun Biz insanı çamurdan bir özden yarattık. Sonra onu bir sperm (nutfe) halinde sağlam bir yere yerleştirdik. Sonra nutfeyi bir aleka yaptık...*" (Mü'minûn: 12-14)

Katâde'nin dediğine göre ise, "*karışık*" diye ifade ettiğimiz "*emşâc*" kelimesi, renkler ve tavırlardır.

Nutfe, kırk günde kan pıhtısı (aleka), seksen günde bir lokma et (mudğa) olur. Yüz yirmi günde de ona ruh üfürülür.

Bazıları âyetlerdeki ilk insan ile Hz. Âdem'in, ikincisi ile de zürriyetinin anlatılmak istendiğini söylemişlerdir. Ama uygun olanı her iki yerde de insan cinsinin anlaşılmasıdır. Çünkü maksat, yokluktan sonra yaratılışın keyfiyetini insana hatırlatmaktır. Ta ki ilk durumun yokluk olduğunu, son halinin de hor görülen bir sudan yaratılmış olduğunu hatırlasın da öldükten sonra dirilmeyi uzak görmesin.

«Onu imtihan ediyoruz.» Bu, hâl cümlesidir. "Yükümlülük yüklemek suretiyle onu imtihan etmek isteyerek" takdirindedir. Ta ki onun hâllerini, öz olarak bildikten sonra detaylı olarak müşahade edelim. Kabulden ve redden, mutluluktan ve mutsuzluktan bazılarının hâlleri bazılarının önüne geçsin.

«Bu yüzden» indirilen âyetleri işitebilsin ve tabiî (tekvînî) âyetleri görebilsin diye **«onu işitici, görücü yaptık.»** Bu sanki imtihana sebep olan şeydir. Âyetin anlamı şu takdirdedir: "Biz onu, yükümlü kılmayı dileyerek yarattık, kendisiyle yükümlü tutmanın sahih ve doğru olan şeyleri ona verdik. O da işitme, görme ve diğer anlama ve ayırma araçlarıdır. Akıl bu araçlar arasında anılmadı. Çünkü maksat, anlamanın araçlarını anmaktır. Yaratıklardan mutluluğa erenlerin çoğu için bunun ilk yolu dinleme sonra da görmedir. Bundan sonra akıl anlar. Âyette görme ve işitme fiilleri için mübalâğa kalıbının seçilmesi, Allah'ın kula olan ihsanının mükemmelliğine, ona olan nimetinin tam olduğuna işaret içindir.

Ebû Osman el-Mağribî kuddise sirruhû şöyle der: "Allah Teâlâ yaratıkları dokuz çeşit şeyle imtihan etmiştir. Bunlardan üçü fitneye düşürücüdür. Onlar gözü, kulağı ve dilidir. Üçü inkârcı (hakikati gizleyici) dır. Onlar nefsi,

hevâsı ve düşmanı olan şeytandır. Üçü de mü'mindir. Onlar da aklı, ruhu ve kalbidir. Allah kulunu yardımı ile güçlendirirse aklı kalbine galip gelip ona hâkim olur. Nefis ve hevâyı esir alır. Böylece nefis ve hevâ hareket imkânı bulamazlar. Nefis ruhla, hevâ da akılla bütünleşir, onların içinde erirler. O za man da Allah'ın kelimesi (tevhid) en üstün olur."

3. «Şüphesiz Biz ona» âyetler indirmek, deliller koymak suretiyle, hayır ve şer, kurtuluş ve helâk **«yolu»** nu **«gösterdik,»** öğrettik. *"Ona iki yolu (hayır ve şer yollarını) göstermedik mi?"* (Beled: 10) âyetinde belirtilen de aynen bu âyetteki manaya benzemektedir. **«İster şükredici, ister nankör olsun.»** Yani istediğine ulaştıran yola girme gücü ve imkânı verdik. Şükreden mü'min, nankörlük eden de kâfirdir. Çünkü şükür, nimeti vereni ikrar, küfrün başı da ona nankörlüktür. Yani insanlardan kimileri hidayeti bularak şükredici olur, kimileri de ondan yüzçevirerek nankör olur.

Âyette şükreden anlamında ismi fâil kalıbıyla *"şâkir"* kelimesi kullanıldığı halde, nankörlük eden anlamında mübalâğa kalıbıyla *"kefûr"* denilmiştir. *"Kefûr* "kalıbının kullanılış sebebi, âyet sonlarındaki uyuma riayet ve insanın herhangi bir şekilde nankörlükten çoğukez uzak olduğuna işarettir. Cezalandırılacak olan nankörlük, aşırı olandır. İnsanlardan çok şükreden ise azdır. Bundan dolayı Allah Teâlâ "immâ şekûran ve immâ kefûran" demediği gibi "immâ şâkiran ve immâ kâfiran" da demedi. Âyette murad edilen anlam şudur: "Biz insanı şükür yolunu veya nankörlük yolunu seçmekte muhayyer bıraktık. Bazıları şükür yolunu bazıları da nankörlük yolunu seçti. Nitekim bir haberde şöyle buyurulmuştur: *"Şunlar cennetliktir, ben aldırış etmem. Şunlar da cehennemliktir, ben onlara da aldırmam."* Yani övgü ve yergi bana değil, onlara yöneliktir.

Allah Teâlâ bu iki grubu zikrettikten sonra, onların peşinden tehdit ve vaadi getirip şöyle buyurdu:

4. «Doğrusu Biz» âhirette yol gösterdiğimiz fertlerden **«kâfirler için»** cehenneme sürüklenecekleri **«zincirler,»** kaçmalarından korkulduğu için değil, hakaret ve işkence için bağlandıkları **«bukağılar»** -bukağı, işkence için boyuna takılan kelepçedir- **«ve alevli bir ateş hazırladık.»** Onunla yakılırlar. Kâfirler cehenneme, hakka bağlanmadıkları için zincirlerle çekilirler. Allah'a karşı tevazu sahibi olmadıkları için bukağılarla bağlanırlar. Allah'tan korku ateşiyle yanmadıkları için cehennem ateşiyle yakılırlar.

Âyetlerde önce kâfirlerle ilgili tehdit anıldı. Çünkü korkutmak daha önemli ve daha faydalıdır. Sözü mü'minleri anarak bitirmek daha iyidir. Ayrı-

ca onların niteliklerini saymak detaylıdır. Eğer onlar daha önce anılsa idi belki de âyet-i kerimenin başı ve sonundaki cevaplar bozuk olacaktı.

إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِن كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ﴿٥﴾
عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ﴿٦﴾ يُوفُونَ بِالنَّذْرِ
وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴿٧﴾ وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ
عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا ﴿٨﴾ إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ
اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا ﴿٩﴾ إِنَّا نَخَافُ مِن
رَّبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ﴿١٠﴾

5. Şüphesiz iyiler, karışımı kâfûr olan bir kadehten içerler.

6. O bir kaynaktır ki onu Allah'ın kulları içerler. Onu akıtırlar, fışkırtırlar.

7. Onlar, adakları yerine getirirler ve fenalığı yaygın olan bir günden korkarlar.

8. Kendileri sevdikleri halde, yoksula, yetime ve esire yemek yedirirler.

9. (Derler ki:) "Biz size ancak Allah rızası için yediriyoruz, sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.

10. Şüphesiz biz asık suratlı, şiddetli bir günde Rabbimizden korkarız."

5. «Şüphesiz iyiler...» Nankörlerin (kâfirlerin) kötü halleri anlatıldıktan

sonra, şükredenlerin iyi hallerinin anlatımımna başlandı. *"İyiler"* diye ifade ettiğimiz *"ebrâr"* kelimesi, *"berr"* veya *"bârr"* kelimelerinin çoğuludur. Yaratıcısına itaat eden anlamındadır.

Hasan Basrî (r.a.): "*Berr*, zerre (küçük karıncaya) eziyet etmeyen, içinde şer gizlemeyen kişidir" demiştir. Bir şiirde aynı şekilde şöyle denilmiştir:

Eğer kendi olgunluğunu istiyorsan bir karıncaya eziyet etme.
Şüphesiz senin olduğu gibi, onun da canı tatlıdır.

«Karışımı kâfûr» suyu **«olan bir kadehten içerler.»** *"Kâfûr"*: Cennetteki bir pınarın adıdır. Diğer pınarlar gibi onun da suyu, kâfûr gibi beyaz ve kokuludur.

Kâmus'ta bu kelime şöyle açıklanmaktadır: "*Kâfûr*: Bilinen bir kokudur. Çin ve Hindistan dağlarında yetişen bir ağaçtan elde edilir. Bu ağaç bir çok insanı gölgeleyecek derecede büyüktür. Kaplanlar bu ağacı çok severler."

Âyette geçen *"ke's-kâse"*, İçerisinde şarap bulunan bardaktır ki bu bardağa "kadeh" denir. Sırf şarap için kullanıldığı da olur. Çoğunluğun görüşüne göre burada da şarap anlamındadır. Hatta Dahhâk'tan: "Kur'an'da geçen her *ke's* (kâse) kelimesi ile şarap kastedilmiştir," dediği rivayet edilmiştir.

6. «O bir kaynaktır ki...» Bu anlamı veren *"aynen"* kelimesi, önceki âyette geçen *"kâfûr"* kelimesinden bedeldir. "Akan pınar" demektir. İçindeki suyun akıcı olmasından dolayı su kaynağına da "ayn" denilir.

«Onu Allah'ın» mü'minlerden olan iyi **«kulları içerler.»** Kulların, mü'minler ile kayıtlanması, *"kullar"* kelimesinin Allah ismine izafesi sebebiyledir. Çünkü Allah Teâlâ genelde İsm-i A'zam'ına mü'minleri izafe eder. Yani mü'min kullar kâfûrlu şarap içerler. Çünkü şarap kâfûrla karışıktır. Bu, onun lezzetinin fazlalığından kinayedir.

«Onu akıtırlar, fışkırtırlar.» Bu anlamı veren kelimenin kökü olan *"el-fecr"* kelimesi, bir şeyi geniş biçimde yarmak anlamındadır. Burada muradedilen mânâ şudur: "Mü'minler o kâfûr pınarını istedikleri yere gayet kolay bir şekilde akıtırlar. Pınar onlara diretmez, aksine kuvvetle fışkırarak akarlar. Çünkü cennetteki nehirler, ağaçlar ve başka şeylerin boyun eğdiği gibi cennetliklere boyun eğerler.

7. «Onlar,» kendilerine gerekli kıldıkları **«adakları yerine getirirler.»** O halde, Allah'ın farz kıldığı namazı, zekâtı, haccı ve diğer emirleri nasıl ye-

rine getirmezler ki? Bu, onların vazifelerini yerine getirmelerini anlatmakta, abartılı bir ifade biçimidir.

"Adak", Bir kimsenin mübah olan bir fiili kendisine gerekli kılmasıdır. Meselâ: Allah rızası için şu kadar sadaka vermek üzerime borç olsun, hastam iyileşirse veya yitiğim bulunursa... yapacağım, demesi gibi. Adak (nezir), vaad gibidir. Ancak bu, kullar tarafından olursa adak, Allah'tan olursa vaaddir. Adakta bulunmak, meşru bir ibadet türüdür. Ancak, taatta câizdir. Bir hadiste: *"Allah'a itaati adayan kişi ona itaat etsin. Allah'a isyan etmeyi adayan ise, O'na isyan etmesin"* buyurulmuştur. [1] Adağa vefa göstermenin gerekliliği, onun taat oluşundan dolayıdır. Ama içerisinde, Allah'a isyan bulunan bir konudaki adağa riayet edilmez.

Harun b. Ma'ruf şöyle demiştir: "Bana bir genç gelip, Babam, benim içki ile birlikte ilaç içmem için talak verdi. Ebû Abdulah'a gittim, ruhsat vermedi, Rasûlüllah'ın: *'Sarhoşluk veren her içki haramdır'* [2] buyurduğunu söyledi, dedi."

Doktorlar, bir hastanın şifasının, içkide olduğunda ittifak etseler, eğer başka bir ilâç varsa içemez. Ama başka bir ilâç yoksa, bir görüşe göre şarabı içip onunla tedavi olur. [3]

Şunu gözden kaçırmamak gerekir ki, Allah'ın kuluna emrettiği bir şeye önem vermek, kulun kendi kendine gerekli kıldığı şeye önem vermekten çok daha önemlidir. Ama kimileri bunun tam aksini yapıyorlar. Allah'ın farz kıldığı şeylerde gevşeklik yapıyorlar, meselâ namaz kılmıyorlar. Fakat bazı zamanlarda bir şey yapmak için adakta bulunmuş olsalar onu yerine getirmek için çabalıyorlar. Bu, cehaletten başka bir şey değildir.

«Ve fenalığı», korkusu, şiddeti ve azabı son derece **«yaygın olan»**, en uzak yerlere ulaşan **«bir günden»** kıyamet gününden **«korkarlar.»** Kıyame-

---

1- Hadisi Buhârî ve Sünen sahipleri tahric etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'de rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/342.

2- Bu hadisi Buharî, Müslim, Tirmizî, Ebû Davud *"Her sarhoş edici içki harmr (şarap) tır. Her sarhoş edici içki haramdır. Kim dünyada şarap içer ve tevbe etmeden içkiye devam eder halde ölürse onu âhirette içmez,"* lâfzıyla tahrîc etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 5/98.

3- Bu görüş zayıftır, amel edilmez. Çünkü şarap hiçbir şekilde helâl değildir. Bir hadis-i şerifte: *"Allah Teâlâ ümmetimin şifasını haram kıldığı bir şeyde yaratmamıştır,"* buyurulmuştur. Şarap, ilâç değil hastalıktır. Dolayısıyla tedavi maksadıyla olsun başka bir maksatla olsun kullanılması caiz değildir. Buna iyi dikkat et ki, seni Allah korusun.

tin korkularına, yeri ve gökleri dolduracak derecede yayılabildiğince yayılan şiddetlerine, şer (fenalık) denildi. Oysa bunlar, hikmetin ve doğrunun ta kendisidirler. Ama ona düşenler açısından zararlıdırlar. Bu yüzden şer denilmiştir. Şerrin yaygın oluşu, aynı zamanda hayrının da yaygın oluşuna engel değildir. Çünkü kıyamet gününün zarar veren üzücü şeyleri olduğu gibi sevindirici şeyleri de vardır.

8. «Kendileri sevdikleri» ve ona ihtiyaç duydukları **«halde»** kazanmaktan âciz, hiçbir şeyi olmayan **«yoksula,»** babası olmayan **«yetime ve»** savaşta düşmandan esir edilen **«esire yemek yedirirler.»** Bu âyetin bir benzeri de: *"Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe ulaşamazsınız..."*(Âl-i İmrân: 92) mealindeki âyettir.

Âyetteki sevgi olayının, Allah sevgisi olması da caizdir. O zaman mananın şu şekilde olması gerekir: "Allah sevgisiyle, yoksula, yetime ve esire yemek yedirirler." Aşağıda gelecek olan: *"Biz size ancak Allah rızası için yediririz..."* âyetinden dolayı, ikinci mana daha münasip gelmektedir.

Biliniz ki, tüm taatler şu iki noktada toplanır:

1. Allah'ın emrine itaat etmek; yukarıda ki *"adakları yerine geririrler"* âyeti buna işaret eder.

2. Allah'ın yaratıklarına şefkat; *"yemek yedirirler"* âyeti de buna işarettir.

Bu âyetteki yemek yedirmek bizzat yemek yedirmek olmasa bile, muhtaçlara iyilikte bulunmak ve ne şekilde olursa olsun onların durumunu iyileştirmekten kinayedir. Şu kadar var ki, yedirerek iyilikte bulunmak, iyiliklerin en üstünü olduğu için, tüm iyilik cinsi, yemek yedirmek türüyle ifade edilmiştir.

Esirin, bu âyetin hükmüne girmesi için elinin kolunun mutlaka bağlı olması şart değildir. Maksat, hangi esir olursa olsun, çaresiz, kendisini bundan kurtaramayan esirdir. Çünkü Hz. Peygamber'e esir getirilir, o da onu bazı Müslümanlara verir ve: *"Ona iyi muamele et, ihsan et,"* buyururdu. Çünkü devlet esir hakkında ölüm, serbest bırakma veya köleleştirme gibi bir karar verene kadar İslâm ülkesinde kâfir olan esirin karnını doyurup, ona iyilikte bulunmak tüm âlimlere göre vaciptir. Bir durumda öldürme izninin oluşu, başka bir halde yemek yedirmenin vücûbuna ters değildir. Bir kimse bir yönden cezalandırıldığında başka bir yönden de cezalandırılacak diye bir zorunluluk yoktur.

Hz. Peygamber (s.a.v.) borçluya da esir demiştir. Bir hadiste: "*Borçlun senin esirindir, esirine iyilik et*" buyurmuştur. Bundan maksat, borcun vadesini uzatmak ya da bir kısmını veya tümünü affetmektir. İşte bu, dolu dolu bir iyiliktir. Rasûlüllah (s.a.v.) bir başka hadiste de şöyle buyurmuştur: "*Bir kimse darda olan borçlusuna mühlet verir veya alacağından vazgeçerse Allah onu kendi gölgesinden başka gölgenin bulunmadığı günde arşının gölgesinde gölgelendirir.*" [4] Yani kıyametin sıcağından onu korur.

"*Kadınlar hakkında Allah'tan korkun. Çünkü onlar sizin yanınızda esirdirler.*" [5] hadisinden dolayı kadınların da kocalarının ellerinde esir oldukları söylenilmiştir.

9. Derler ki: «**'Biz size ancak Allah rızası için yediriyoruz.**» Bunu lisanı halleriyle veya dilleriyle, sadakayı boşa çıkaran başa kakma şeklinde anlaşılmaması için söylerler. Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre o, bir ev halkına sadaka gönderir, sonra da gönderdiği elçiye ne dediklerini sorarmış; duâ ettiklerini söylerse, o da onlar için duâ edermiş. Ta ki sadakanın sevabı Allah katında sırf kendisi için olsun. Allah rızası, "*vecih - yüz*" kelimesi ile ifade edilmiştir. Çünkü yüz, en şerefli organdır.

«**Sizden ne**» mal ve canla «**bir karşılık**» -ecir, dünyevî veya uhrevî olarak amelin kişiye dönen sevabıdır. Karşılık ise, nimete, nimetle mukabeledir. Nimetin dengidir- «**ne de**» dille «**bir teşekkür**» övgü ve duâ «**bekliyoruz.**» Yani bunların hiçbirini sizden beklemiyoruz. Bu cümle, önceki cümle için tekid ve takrirdir. İhlâs, yakınlığın ve kabulün sırrıdır. Bir âyette şöyle buyurulmaktadır: "*...Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa sâlih amel işlesin ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.*" (Kehf: 110) Hz. Peygamber (s.a.v.) de Rabbinden naklen şöyle buyurmuştur: "*Ben ortakların, ortaklığa en ihtiyaçsızıyım. Kim bir amel işler de onda Benimle birlikte başka birisini ortak ederse onu ortak ettiği ile başbaşa bırakırım.*" [6] Hasılı, ihlâslı olan kulun ameli sadece Allah'la beraberdir. Onun başka biri üzerinde hakkı yoktur. O halde bunu nasıl diler ki?

4- Hadisi Tirmizî Ebû Hureyre'den tahrîc etmiş ve sahih olduğunu söylemiştir. Benzerî bir rivayet de *Sahih-i Müslim*'de vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/457.

5- Bu, Amr b. el-Ehvas'tan rivayet edilen veda hutbesinin bir bölümüdür. Tirmizî ve Dârimî tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Cem'u'l-Fevâid*, 1/344.

6- Hadisi Müslim *Zühd*'de (bab no: 46) tahrîc etmiştir. Bu bir kudsî hadistir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/545.

10. «Şüphesiz biz» yüzlerin ekşidiği **«asık suratlı, şiddetli bir günde»**, o günün azabından **«Rabbimizden korkarız.»** *"Asık suratlı"* diye ifade edilen "*abûs*" kelimesi sözlükte, göğsün daralmasından dolayı yüzün ekşimesi, buruşması anlamındadır. Ya da maksat, günün şiddette, sıkıntı vermekte, saldırıda, öfke ve hiddetle zarar vermekte gördüğü her şeye saldıran şiddetli bir aslana benzetilmesidir.

Netice olarak yediren kişi sanki şöyle der: "Biz böyle bir günden korkarız da sizden bir mükâfat istemek için değil, Rabbimizin bizi o günün şerrinden korumasını umarak size yapacağımızı yaparız."

Âyette sıfat olarak getirilen ve *"şiddetli"* diye ifade ettiğimiz "*kamtarîr*" kelimesi, sıkıntının şiddetinden dolayı büzülmüş anlamındadır. *Keşşâf*'ta bu kelime, gözleri birbirine bitişecek derecede asık diye izah edilmiştir.

فَوَقٰىهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ
وَلَقّٰىهُمْ نَضْرَةً وَّسُرُوْرًا ﴿١١﴾ وَجَزٰىهُمْ بِمَا صَبَرُوْا جَنَّةً وَّحَرِيْرًا ﴿١٢﴾
مُّتَّكِـِٕيْنَ فِيْهَا عَلَى الْاَرَآئِكِ ۚ لَا يَرَوْنَ فِيْهَا شَمْسًا
وَّلَا زَمْهَرِيْرًا ﴿١٣﴾ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلٰلُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوْفُهَا
تَذْلِيْلًا ﴿١٤﴾ وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِاٰنِيَةٍ مِّنْ فِضَّةٍ وَّاَكْوَابٍ
كَانَتْ قَوَارِيْرَا ﴿١٥﴾ قَوَارِيْرَا مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوْهَا تَقْدِيْرًا ﴿١٦﴾
وَيُسْقَوْنَ فِيْهَا كَاْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيْلًا ﴿١٧﴾ عَيْنًا فِيْهَا تُسَمّٰى

سَلْسَبِيلًا ﴿١٨﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ
إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنْثُورًا ﴿١٩﴾ وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ
رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا ﴿٢٠﴾ عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ
خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقَاهُمْ
رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ﴿٢١﴾ إِنَّ هَٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً
وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا ﴿٢٢﴾

11. Bu yüzden Allah da onları, o günün şerrinden korur, onlara parlaklık ve sevinç verir.

12. Sabırları sebebiyle onları cennet ve ipekle mükâfatlandırır.

13. Orada, koltuklara kurulmuş bir vaziyettedirler. Orada ne aşırı bir güneş, ne de aşırı bir soğuk görürler.

14. Gölgeleri kendilerine yakın bir haldedir. Meyveleri de emirlerine boyun eğdirilmiştir.

15. Onlara gümüşten kaplar ve billurdan kupalar dolaştırılır.

16. Gümüşten öyle billurlar ki, onları kendileri takdir ederler.

17. Orada, karışımı zencefil olan bir kadeh de içirilir.

18. (Zencefil) orada selsebil adında bir pınardır.

19. Etraflarında ölümsüz gençler dolaşır. Sen onları gördüğün zaman saçılmış birer inci zannedersin.

20. Orada nereye baksan, bir nimet ve büyük bir saltanat görürsün.

21. Üzerlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır. Gümüşten bileziklerle süslenmişlerdir. Rableri onlara temizleyici bir içki içirmiştir.

22. "Şüphesiz bu, sizin için bir mükâfattır. Ameliniz makbul olmuştur."

11. «**Bu yüzden**» Allah'tan korkmaları ve ondan korunmaları sebebiyle «**Allah da onları, o günün şerrinden korur.**» Sahih bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Ömründe hiç bir sevap işlememiş olan bir adam, ailesine: 'Öldüğü zaman kendisini yakmalarını sonra da külünün yarısını karaya, yarısını da denize saçmalarını söyledi. Vallahi eğer ona Allah'ın gücü yeterse, âlemlerden hiç kimseye azabetmeyeceği kadar azabetsin' dedi. Adam ölünce ailesi onun istediğini yaptı. Allah karaya emretti, ondakini topladı. Denize emretti, ondakini topladı. Sonra adama: 'Bunu niçin yaptın?' dedi. Adam: 'Senin korkundan ya Rabbi! Sen bilirsin,' dedi. Allah da onu affetti."* (7)

Hadisteki *"eğer gücü yeterse"* sözü "eğer onun kudreti diriltme günü, onun cismine ulaşmaya yeterse" anlamındadır. Zavallı adam, söylenildiği şekilde yok edilince, artık diriltilmesinin imkânsız olacağını ve Allah'ın gücünün imkânsıza erişemiyeceğini zannetti.

Günahkârların çatık çehrelerine ve hüzünlerine karşılık Allah da «**onlara**», onların yüzlerinde «**parlaklık ve**» kalplerine «**sevinç verir.**»

12. Taatlarının, haramlardan kaçınmalarının ve mallarını Allah yolunda sarfetmelerinin meşakkatlarına karşı «**sabırları sebebiyle onları cennet**» yani istedikleri her şeyi yiyecekleri bahçe «**ve**» giyecekleri, süslenecekleri «**ipekle mükâfatlandırır.**» Onlardan her birine bunları, karşılık ve ecir olarak verir.

Buradaki cennetten murat, tüm ihsanların, keremlerin bulunduğu mutluluk yeri olan cennet değil, bahçedir. Dolayısıyla cennet denildikten sonra elbiselerin de anılması lüzumsuz değildir. Bir de şuna dikkat çekmeliyiz: Bahçe, dünyada fakirlere yedirmelerinin karşılığı, ipek de çıplaklığa, yiyecek bir

7- Hadisi Buhârî *Tevhid*'de, Müslim *Tevbe*'de, Nesâi de *Cenâiz*'de tahric ettiler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/45.

şey bulamamaya sabırlarının karşılığıdır.

Sabır dört türlüdür: Birden başa gelen felâketlere karşı sabır, farzları eda etme hususunda sabır, haramlardan kaçınma hususunda sabır ve musîbetlere karşı sabır.

13. «**Orada,**» cennette «**koltuklara kurulmuş bir vaziyettedirler.**» Mükâfatlandırma, bu hal ile kayıtlandı. Çünkü böyle bir oturuş, en refah hali ifade eder. *"Koltuk"* diye ifade ettiğimiz *"eraik"* kelimesi, gelin odasına konulan sedirler anlamındadır. Cennetteki koltuklar inciden ve yakuttandırlar. Altın, gümüş ve çeşitli cevherlerden yapılmış iplerle dokunmuştur.

«**Orada ne aşırı bir güneş, ne de aşırı bir soğuk görürler.**» Yani cennette, dünyada gördükleri gibi bir hararet ve ayaz görmezler. Çünkü sıcaklık Arabistan'da, ayaz da İran'da, Rum diyarında görülür. Cennetteki hava ise mutedildir. Ne sıcak, ne de soğuktur. Bir hadiste: "*Cennetin havası mutedildir. Orada sıcak da soğuk da yoktur*" buyurulmuştur. [8] Rasûlüllah'tan rivayet edilen başka bir hadis de şu şekildedir: "*Cehennem, Rabbine şikâyette bulunup bir kısmım bir kısmını yedi dedi. Allah da onun her yıl iki kere nefeslenmesine izin verdi. Bir nefes kışın, bir nefes yazın. Bulmuş olduğunuz en sert soğuk, cehennemin ayazından, bulduğunuz en şiddetli sıcak da cehennemin hararetindendir.*" [9]

14. Cennetteki ağaçların «**gölgeleri kendilerine**», iyilere dört bir yandan «**yakın bir haldedir.**» Gerçi cennette güneş, gölgelenme ihtiyacı duyulacak derecede eziyet verici değildir ama oradaki ağaçlar, cennetliklerin üzerinde sanki birer gölgelik gibidir. Bu, onlara cennetteki nimetlerin çokluğunu ve ne kadar rahat olacaklarını anlatmaktadır. Çünkü dünyada gölge rahatlık içindir. «**Meyveleri de emirlerine boyun eğdirilmiştir.**» Yani meyveler yiyecek olanlara âmâde kılınmıştır. Onları almak, ayakta durana, oturana ve uzanana kolaylaştırılmıştır.

15. «**Onlara**» iyilere, içmek istedikleri zaman «**gümüşten kaplar ve billurdan kupalar dolaştırılır.**» Kupa, üst kısmı yuvarlak, kulpu ve emziği olmayan bir içme kabıdır. Çevirmeye ihtiyaç duyulmadan her tarafından kolayca içilebilir. Şu anda bu kap, Arap memleketlerinde kullanılmaktadır. Al-

8- Bu hadisi İbn Ebî Şeybe, İbn Mes'ud'dan mevkûf olarak tahrîc etmiştir. Bkz. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/300.

9- Hadisi Buharî, Müslim ve Tirmizî tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/517.

lah Teâlâ önceki âyetlerde onların yiyeceklerini, giyeceklerini ve eğleşecekleri meskenleri nitelemişti. Burada da içeceklerini belirtti. İçmekte kullandıkları kapları da içeceklerinden önce zikretti.

16. «Gümüşten öyle billurlar ki,» yani bu kupalar camın şeffaflığı ve safiyyeti ile, gümüşün yumuşaklığını ve beyazlığını kendilerinde toplamışlardır. İçindeki madde dışarıdan görülür. Billur gümüşten değil, camdan oluşur. Öyleyse âyetin mânâsı, "gümüşten yapılmış cam billurlar (şişeler)" demek değildir. Onların gümüşten olduğunu söylemek, teşbihi beliğ kabilindendir. Çünkü onlar, kendi içlerinde cam da değillerdir, gümüş de. İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edilen şu sözler buna işaret etmektedir: "Cennette olan şeylerin, dünyada sadece isimleri vardır." Bu sözle anlaşılıyor ki cennet kapları gerçekte dünyadaki billurdan ve gümüşten farklıdırlar. Çünkü dünyadaki billurlar çok çabuk kırılırlar. Cennettekilerde ise böyle bir şey sözkonusu değildir. Dünyadaki gümüşün cevheri yoğundur. İnceliği yoktur. Cennetteki ise böyle değildir. Ama aralarında az çok benzerlikler vardır şüphesiz. Bu kupalar beyazlık, sağlamlık ve kalıcılıklarında gümüşe benzetilmiştir. Şeffaflığında ve berraklığında da billura benzetilmiştir. Ama aslında her ikisinden de farklı olurlar. Onların özelliklerini kendisinde toplamıştır. Yine İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, "Cennetin yüzeyi gümüştendir. Cennetin bütün kapları bu yüzeyin toprağından elde edilir." Bu kupalar gümüşten ve billurdan oldukları için bu sözden başka bir anlam daha çıkarılabilir. O da şudur: Yeryüzündeki billurların aslı kumdur. Cennetteki billurların aslı ise gümüştür. Allah Teâlâ kesif kumu, şeffaf bir cam haline getirmeye muktedir olduğu gibi cennetin gümüşünü de saf billur hale getirmeye muktedirdir.

Bu âyetin anılışından maksat, cennet billurunun dünya billuruna nisbetinin, gümüşün kuma nisbeti gibi olduğuna dikkat çekmektir. Yani kum ile gümüş arasında bir ilgi olmadığı gibi dünya billuru ile cennet billuru arasında da bir ilgi yoktur. İbnu'ş-Şeyh'in *Havaşî*'sinde böyle yazılmıştır.

«Onları kendileri takdir ederler.» İçenlerin onları takdir edişinin anlamı şudur: Onlar kendi içlerinde bir miktar ve şekil tesbiti yaptılar sonra da onların arzularına uygun olarak o muayyen miktar ve şekilde olmasını istediler. Onlar o takdir ettikleri şekle göre geldi. Şüphesiz bir insanın içerisinden, bir şey içeceği kapta isteyebileceği en önemli şey onun berraklığı ve temizliğidir. Allah Teâlâ bunları: *"Billurdan"* ve *"gümüşten"* sözleri ile dile getirmiştir. Su kabında aranacak bir başka nitelik de şekildir. Allah bu meseleye

de "*Onları kendileri takdir ederler*" cümlesiyle işaret buyurmuştur.

Âyetteki son cümlenin: "Onları kendi iyi amelleriyle takdir ettiler. Onlar da bu takdire göre geldi," anlamında olması da caizdir.

Bir başka görüşe göre takdir edenler, hizmet eden, etraflarında dönen hizmetçilerdir. Bu durumda da cümle şöyle anlaşılmalıdır: "Hizmetçiler o içecekleri, cennetliklerin kanacakları miktarca takdir ederler, ne fazla ne de az olur. İhtiyacı kadar olacağı için bu, içene cok lezzetli gelir. Nitekim Mücahid: "Orada ne fazla, ne de az vardır," demiştir.

17. «**Orada,**» cennette «**karışımı zencefil**» yani tadı zencefile benzeyen bir su «**olan bir kadeh de içirilir.**» Bu içeceği, ya Allah ya da Allah'ın emri ile orada hizmet eden hizmetçiler içirirler. Zencefil ile karışık olan içki Arapların en iyi ve en lezzetli içkileridir. Çünkü o dili burar, yemeği hazmettirir. *Aynü'l-Meânî* adındaki eserde böyle denilmiştir.

18. Zencefil «**orada selsebil adında bir pınardır.**» Boğazdan aşağıya kolayca aktığı için bu isim verilmiştir. Tatlılığından ve temizliğinden dolayı boğazda kolayca kayan içeceğe; "Şerâbün silsel, silsâl ve selsebîl" denilir.

İbnü'ş-Şeyh şöyle der: "Allah Teâlâ iyilerin içkisinin karışımını önce kâfûr sonra da zencefîl olduğunu söyledi. Çünkü insanların en önemli gayeleri Arasat sıcağından dolayı maruz kaldıkları hararete karşılık soğuk bir şeyi almaları ve sırâtı geçme istekleridir. Cennetin çeşit çeşit nimetlerindeki ve yiyeceklerindeki nasiplerini aldıktan sonra canları, iştah artırıcı ve yedikleri şeyleri hazmettirici içkileri almaya meyleder. İnsan fıtratı, onları içmekle lezzet duyar. Herhalde Zencefîl karışımı olan içkinin, kâfûr karışımı olandan sonraya bırakılmasındaki himket budur."

19. İyilerin «**etraflarında ölümsüz**» yani tazelik ve atiklik halleri hiç değişmeyen «**gençler dolaşır.**» Gençler hizmet etmekte daha süratli oldukları için hizmetçilerin genç oğlanlar oldukları söylenmiştir. Bu gençler sanki cismi olmayan, ruhânî varlıklarmış gibi hiç değişmezler.

Ey görme kabiliyeti olan kişi! «**Sen onları gördüğün zaman**» güzelliklerinden, renklerinin saflığından, yüzlerinin parlaklığından, hizmet meclisinde çeşitli işlerle meşgul olmak için etrafa dağıldıklarından, hizmete koşarak hizmet edilenlerin etraflarında koştuklarından dolayı «**saçılmış**» parlak «**birer inci zannedersin.**» Eğer bir düzen üzere sıralansalar, dizilmiş inciye

benzerler. İnci dağınık vaziyette iken, dizilmiş halinden daha güzel görünür. Çünkü beyazlık ve parlaklıklarından dolayı bazılarının ışığı diğerleri üzerine düşer.

el-Hûru'l-Iyn (cennetteki hûriler), gizlenmiş inciye benzetilmiştir. Çünkü onlar bu genç hizmetliler gibi açığa çıkmazlar. Aksine çadırlarda kalırlar.

Keşfu'l-Esrâr'da şöyle denilmiştir: "Âyetteki *vildânün muhalledûn*; Allah'ın mü'minlere hizmet etmeleri için yarattığı genç erkeklerdir." Onların kâfirlerin çocukları olduğu, cennete cennetliklere hizmet etmek için girdikleri de söylenmiştir. Kullanılan kelimenin vilâdeten değil de vildan oluşu bu anlayışa delil sayılmıştır.

el-Lübâb adındaki eserde vildan meselesinde ihtilâf edildiğine işaret edilip şöyle denilmiştir: "Allah onları, cennetlikler için yaratmıştır. Bu yaratış, doğumdan değildir. Çünkü cennette doğum olmaz. Onlar, haklarında: '*Onların hizmetlerine verilmiş olan gençler etraflarında dönüp dolaşırlar. Sanki onlar (sedefte) gizlenmiş inci gibidirler.*' (Tûr: 24) buyurulanlardır. Yani onlar korunmuşturlar, kendilerine el değmemiştir. "

Abdullah b. Ömer (r.a.)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Cennetliklerden her biri için bin tane çocuk hizmet eder. Her genç efendisine ait bir işle meşguldür."

Rivayete göre Hasan Basrî (r.a.) bu âyeti okuyunca şöyle dedi: "Sahabîler: Yâ Rasûlallah! Hizmetçi sedefte gizli inci gibi. Peki hizmet edilen nasıl? dediler. Rasûlüllah (s.a.v.): '*Hizmet edilenin hizmetçiye üstünlüğü ayın, on dördüncü gecede diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir,*' buyurdu."

Hz. Ali (r.a.) ve Hasan Basrî'den şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Buradaki gençler Müslümanların küçükken ölen çocuklarıdır. Onların günahları ve sevapları yoktur."

Selmân-ı Fârisî'den; onların müşriklerin çocukları olup, cennetliklerin hizmetçileri oldukları rivayet edilmiştir. Yine Hasan Basrî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Onların karşılığında mükâfat görecekleri iyilikleri ve ceza görecekleri günahları yoktur. Onun için bu makama koyulmuşlardır.

20. «Orada», cennette **«nereye baksan,»** gözün neye isabet etse, nitelenemeyecek derecede bol **«bir nimet ve büyük»** geniş ve görkemli **«bir saltanat görürsün.** Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: "*Cennetlikle-*

rin en alt mertebede olanı, mülkünde bin yıllık yürüme mesafesine bakandır. En uzak kısmını, en yakın kısmını gördüğü gibi görür." [10]

Âyet-i kerime, nimetlerde azdan çoğa terakkî ve genelleme kabilindendir. Yani orada anılan miktardan daha büyük ve daha üstün başka şeyler de vardır.

21. «Üzerlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır.» Âyette ince ipek, *"sündüs"*; kalın ipek de, *"istebrak"* kelimeleri ile ifade edilmiştir. Sündüs kelimesinde güzel ve kıymetli; istebrak kelimesinde de parlaklık anlamı vardır. Elbiselerin rengi yeşildir. Bir başka âyette de cennetliklerden bahsedilirken: "*...Yeşil elbiseler giyerler...*" (Kehf: 31) buyurulmaktadır.

«Gümüşten bileziklerle süslenmişlerdir.» Bilindiği gibi bilezik, kadınların süslenmek için bileklerine taktıkları zînettir. Eski dönemlerde krallar da hem kendileri takarlar, hem de ikram edecekleri kişilerin bileklerine bilezik takarlardı.

Bu âyet, Kehf ve Hac sûrelerindeki cennetliklerin altından bilezik takacaklarını bildiren âyetlerle çelişik değildir. Çünkü bileklerinde hem altından hem de gümüşten bilezik bulunması mümkündür. Nitekim dünyadaki kadınlar çok çeşitli zînet eşyalarını aynı anda takmaktadırlar. Altın, gümüş ve inci gibi iki veya daha çok cinsten bilezik takıldığı zaman, o bilek ne kadar güzel olur. Ayrıca bir süre altın, bir süre gümüşten olan bilezikleri takmak da mümkündür. Dolayısıyla işaret edilen âyetler arasında çelişki yoktur.

«Rableri onlara temizleyici bir içki içirmiştir.» Bu temiz ve temizleyici içki, daha önce geçen, kâfûr ve Zencefîl karışımı olan içkilerden başka bir çeşittir. İçirme işinin Allah'a isnad edilmesi buna delâlet etmektedir. Bu içki, onların içlerini kandırma, aldatma ve kin gibi kötü huylardan ve eziyet veren şeylerden temizlediği ve içlerindeki pislikleri söküp attığı için *"temizleyici"* diye nitelenmiştir.

Eskilerden birisi şöyle demiştir: "Sehl b. Abdullah el-Ateme'nin peşinde namaz kıldım. '*Ve sekâhüm Rabbühüm şarâben tahûrâ*' âyetini okudu. Sanki bir şey emermiş gibi dudaklarını hareket ettirmeye başladı. Namazı bitirince: 'Sen okuyor musun yoksa içiyor musun?' denildi. 'Vallahi bu âyeti okurken,

10- Hadisi İbnü'l-Esîr *Câmiu'l-Usûl*'de zikretmiştir, 10/533. Bir başka rivayet şu şekildedir: *"Mülkünde iki bin yıllık mesafeye bakar, en uzak noktasını en yakın noktası gibi görür."* Bu, Tirmizî'deki bir riyavete yakındır.

onu içenin bulduğu lezzeti bulmasam okumazdım' dedi. "

22. «**'Şüphesiz bu,**» gördüğünüz çeşit çeşit ikramlar «**sizin için**» iyi amellerinize karşılık olarak verilmiş «**bir mükâfattır. Ameliniz**» halis niyetinizden ötürü «**makbul**» ve rızaya uygun «**olmuştur'**» denilir. Bu hitabın dünyadaki iyilere yönelik olması da câizdir. Böylece onların sevinç ve neşeleri artar. Nitekim cezaya çarptırılan birisine: "Bu senin yaptığın kötü amelinin karşılığıdır" denilse bu söz, onun acısını artırır.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ
الْقُرْآنَ تَنزِيلًا ﴿٢٣﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا
أَوْ كَفُورًا ﴿٢٤﴾ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٢٥﴾
وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا ﴿٢٦﴾ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ
يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا ﴿٢٧﴾ نَّحْنُ
خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَالَهُمْ
تَبْدِيلًا ﴿٢٨﴾ إِنَّ هَٰذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَن شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ
سَبِيلًا ﴿٢٩﴾ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا
﴿٣٠﴾ يُدْخِلُ مَن يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣١﴾

23. Şüphesiz Kur'an'ı sana parça parça Biz indirdik.

24. Artık, Rabbinin hükmü için sabret. Onlardan hiçbir günahkâra veya nanköre itaat etme.

25. Sabah akşam Rabbinin adını an.

26. Gecenin bir kısmında O'na secde et. Gecenin uzun bir bölümünde de O'nu tesbih et.

27. Şüphesiz onlar bu dünyayı seviyorlar, önlerindeki ağır günü bırakıyorlar.

28. Onları Biz yarattık, mafsallarını da Biz pekiştirdik. Dilediğimiz zaman yerlerine başka benzerlerini getiririz.

29. Şüphesiz bu bir öğüttür. Artık dileyen, Rabbine bir yol tutar.

30. Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

31. Allah dilediğini rahmetine sokar. Zâlimler için ise, acı verici bir azap hazırlamıştır.

23. «**Şüphesiz Kur'an'ı sana**» öyle olmasını gerektiren önemli hikmetlere dayanarak «**parça parça**», bölüm bölüm «**Biz indirdik.**» Âyet, müşriklere karşı bir reddir. Çünkü onlar, Kur'an'ın bir kehanet ve sihir olduğunu söylüyorlardı. Allah Teâlâ buyuruyor ki: "Ben gerçek otoriteyim. Kesinkes diyorum ki bu, gerçekten vahiydir. Benim katımdan doğrulanmış, indirilmiştir. Onun için sen onların kınamasına üzülme. Şüphesiz sen doğru ve tasdik edilmiş peygambersin."

24. «**Artık, Rabbinin**» kâfirlere karşı sana yardım etmeyi geciktirme konusundaki «**hükmü için sabret.**» Çünkü övülen, hamdedilen sonuç ona aittir. İntikam işinde acele etme. Çünkü işler vakitlerine bağlıdırlar ve gelecek olan her şey yakındır. «**Onlardan**», kâfirlerden «**hiçbir günahkâra veya nanköre**» yani onlardan hiçbirine «**itaat etme.**» Âyetin anlamı sonuç olarak şudur: "Seni kendine katılmaya çağıran hiçbir günahkâra ve küfürde aşırı giden, seni ona davet eden kâfire itaat etme."

25. «**Sabah akşam Rabbinin adını an.**» Yani her an onu anmaya devam et. "*Sabah akşam*" sözüyle devamlılık kastedilmiştir.

26. «Gecenin bir kısmında» yatsı namazından sonra gecenin bir bölümünde **«O'na secde et.»** O'nun için namaz kıl. Gece namazı daha külfetli ve ihlâsa daha uygun olduğu için âyette zarf (gecenin bir kısmında sözü) fiilden önce anılmıştır. Amellerin en efdali, en meşakkatli ve gösterişten en uzak ve halis olanıdır. İşte bunun için öyle ameller, ihtimama lâyık görülmüş, vakti önce zikredilmiştir.

«Gecenin uzun bir bölümünde de O'nu tesbih et.» Yani teheccüd namazı kıl. O namaz, gecenin büyük bir bölümünde Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vaciptir.

27. «Şüphesiz onlar», Mekke kâfirleri **«bu dünyayı seviyorlar,»** onun lezzetlerine dalıyorlar. Onları küfre yönelten, hakka uymaktan uzak tutan işte budur. **«Önlerindeki ağır günü bırakıyorlar,»** terkediyorlar, ona hazırlık yapmıyorlar. Ağırlık, kendi başına duran cisimlerin özelliği olduğu halde, ağırlık ve zorluk bakımından ağır yüke benzediği için o gün *"ağır"* diye nitelenmiştir.

Âyet-i kerimede rüşvetçiler ve zalimler başta olmak üzere, dünyaya ve dünya nimetlerine bağlananlar için bir tehdit bulunmaktadır.

28. «Onları» bir nutfeden, başkası değil **«Biz yarattık, mafsallarını da Biz pekiştirdik.»** Yani mafsallarının bağını sinirlerle biz sağlamlaştırdık. Ta ki bununla ayakta durmak, oturmak, almak, vermek ve hareket etmek fiillerini kolayca yapabilsinler. Yaratan ve nimet veren varlığın hakkı, nankörlük edilmek değil, şükredilmektir.

Onları değiştirmeyi **«dilediğimiz zaman yerlerine başka benzerlerini getiririz.»** Yani onları helâk ettikten sonra yerlerine onların benzerlerini getiririz. Bunda hiçbir şüphe yok. O da öldükten sonra diriltmedir. Bir görüşe göre bundan maksat, onların yerine, Allah'a itaat edenleri getirmektir. Bu anlayışı, şu mealdeki âyet de te'yid etmektedir: *"Eğer Allah yolunda savaşa çıkmazsanız, O size acıklı bir şekilde azap eder, sizin yerinize başka bir millet getirir..."* (Tevbe: 39)

Bu âyet, bir korkutma, göz dağı vermedir. Buradaki benzerlik şeklîdir. Dolayısıyla amel ve taat bakımından olan farklılık bu manaya aykırı değildir.

29. «Şüphesiz bu» saadeti elde etmek için mutlaka yapılması gereken **«bir öğüttür. Artık»** sevabına ulaştıracak bir araç edinmek **«dileyen, Rabbine bir yol tutar.»** Yani O'na ameliyle yaklaşır. Yahut da mana şöyle anlaşıla-

bilir: "O günün şiddet ve ağırlığından kurtulmak isteyen, Rabbinin rızasına ulaştıran bir yol seçer. O da taattır."

30. «Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.» Bu, hakkı ortaya koymak ve yol edinmekte sadece kendi dilemelerinin yeterli olmadığını beyandır. Mana şöyledir: Siz istediğiniz her hangi bir vakitte yol tutmayı dileyemezsiniz ve buna gücünüz de yetmez. Bunu ancak Allah'ın dilediği bir vakitte yapabilirsiniz. Çünkü kulun dilemesinin, çalışıp kazanmaktan başka bir katkısı yoktur. Bu, Allah'ın dilemesine bağlıdır. Bu izah, kendisine kulun dilemesinin bağlı olduğu fiilinin müstakil bir dilek olmasa bile ihtiyari ve O'nun dileği ile olduğu gerçeğine aykırı değildir.

«Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.» İlimde ve hikmette son derece üstündür. Herkese lâyık olduğu şeyi yapar. Onlar için ancak, ilminin ve hikmetinin gereği olan şeyleri diler.

31. «Allah» rahmetine girmesini **«dilediğini rahmetine sokar.»** Onlar da, iradesini Allah'a doğru giden yola yöneltenlerdir. Öylelerini, kendilerini cennete götürecek olan iman ve taate muvaffak kılar. **«Zalimler için ise,»** -ki onlar, iradelerini yukarıda söylediğimiz istikametin tersine çevirenlerdir.- çok büyük **«acı verici bir azap hazırlamıştır.»**

Allah Teâlâ sûreyi, zalim kâfirlere dirilme ve haşr günü için hazırlanan azapla bitirdi. Bu çok güzel bir sondur. Çünkü bu görüş ve anlayış sahiplerine gizli kalmayacağı üzere, baş tarafa uygundur.

İnsan Sûresi'nin tefsiri ihsan sahibi Allah'ın yardımı ile tamamlandı.

MÜRSELÂT SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 50 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.



وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا ﴿١﴾ فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا ﴿٢﴾ وَالنَّاشِرَاتِ
نَشْرًا ﴿٣﴾ فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا ﴿٤﴾ فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٥﴾
عُذْرًا أَوْ نُذْرًا ﴿٦﴾ إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾ فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ ﴿٨﴾
وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ ﴿٩﴾ وَإِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ ﴿١٠﴾
وَإِذَا الرُّسُلُ أُقِّتَتْ ﴿١١﴾ لِأَيِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ ﴿١٢﴾ لِيَوْمِ الْفَصْلِ ﴿١٣﴾
وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ ﴿١٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٥﴾

1. Andolsun birbiri peşinden gönderilenlere,

2. Şiddetle eserek savuranlara,

3. Yaydıkça yayanlara,

4. Birbirinden iyice ayıranlara,

5-6. İster özür için olsun ister uyarı için, bir öğüt verenlere,

7. Size vadedilen şeyler mutlaka olacaktır.

8. Yıldızlar söndürüldüğü zaman,

9. Gök yarıldığı zaman,

10. Dağlar savrulduğu zaman,

11. Peygamberlere vakit tayin edildiği zaman,

12. Hangi güne ertelenmişti?

13. Hüküm verme gününe.

14. Hüküm gününün ne olduğunu sana ne bildirdi?

15. O gün yalanlayanların vay haline!

1. «Andolsun birbiri peşinden gönderilenlere.» Âyetteki gönderilenlerden murat meleklerdir. Melekler, birbirlerini takipte, atın yelesindeki kıla benzetilmişlerdir.[1] Yahut da maksat, at yelesi gibi birbirlerinin peşindeki cariyelerdir.

2. «Şiddetle eserek savuranlara.» Bu âyetteki *"asfen"* ve bundan sonraki âyetlerdeki *"neşran"* ve *"ferkan"* mastarları, fiilin anlamını kuvvetlendirmektedirler.

3. «Yaydıkça yayanlara.»

Allah Teâlâ önce işleri idare etmek, rızıkları yerlerine ulaştırmak, yağmurlar ve rüzgârlarda tasarruf etmek, gece gündüz kulların amellerini yazmak ve ruhları kabzetmek gibi işleri yapmak üzere gönderdiği meleklerden bir tâifeye yemin etti. Sonra da vahiy indirirken havada kanatlarını yayan veya şeriatleri yayan, hak ile bâtılın arasını ayıran, peygamberlere zikri veren diğer bir grup meleklere yemin etti.

4. «Birbirinden iyice ayıranlara.» Yani hak ile bâtılı ayıran meleklere.

5-6. «İster» Hakka uymaları için dünyada ve ahirette kendilerine mazeret olsun diye hak ehline **«özür için olsun ister»** hakka uymamaları sebebiyle bâtıl ehline **«uyarı için, bir öğüt verenlere.»**

Keşfü'l-Esrâr'da şöyle denilmektedir: "Hiç kimsede, bana bir elçi gelmedi diyebileceği bir kanıt olmaması ve onları Allah'ın azabından korkutmak

1- Âyette geçen "*urfen*" kelimesi, yele anlamına gelir. Kelime ile izah arasındaki ilgi bu mânâdan dolayıdır. (Mütercim)

için Allah'tan yaratıklara özür bildirmektir."

İbn Abbas (r.a.) bu âyetteki "*uzran ev nüzran*" kelimeleri ile ilgili olarak şöyle demiştir: "Allah Teâlâ: 'Ey Âdemoğlu! Ben sizi sırf hatırlatmak veya günahlarınızı bağışlamak veya hatalarınızı onunla örtmek için hastalandırıyorum. Rabbiniz bu hastalığın size çok şiddetli olduğunu şüphesiz bilir. Ben bu konuda size itizarda bulunuyorum,' der."

7. «Size vadedilen şeyler mutlaka olacaktır.» Bu âyet, bundan önceki âyetlerdeki yeminin cevabıdır. Anlamı şudur: Kıyametin geleceğine dair vadedildiğiniz şey şüphesiz olacaktır. Vadedilen, kıyametin gelecek oluşudur. Çünkü bu âyetten sonra gelecek âyetlerde anlatılanlar kıyamet gününün alâmetleri ve bedbahtlar için delillerinin meydana gelmesidir.

8. «Yıldızlar söndürüldüğü», kendileri mahvedilip, yok edildiği **«zaman.»** Bu mânâ: "*Yıldızlar dağılıp döküldüğü zaman...*" (İnfitar: 2) âyetine uygun düşmektedir. Ya da maksat, "Işıkları giderildiği zaman" dır. Önceki mânâ daha uygundur. Çünkü ışık kelimesinin gizlenmesi için hiçbir sebep ve ihtiyaç yoktur. Anlam ikinci izaha uygun olsa idi, ışık açıkça söylenirdi. "*Zaman*" anlamındaki "*iz*" edatının cevabı anılmamıştır. Takdiri şu şekildedir: "Yıldızlar söndürüldüğü zaman sizin vadolunduğunuz şey meydana gelmiş demektir." Veya: "Yıldızlar söndürüldüğü zaman tekrar diriltilecek ya da yaptıklarınıza karşılık cezalandırılacaksınız." Yukarıdaki "*Size vadedilen şeyler mutlaka olacaktır*" âyeti bu takdire delâlet etmektedir.

9. «Gök» Allah'ın korkusundan dolayı **«yarıldığı»** aralarında yarıklar oluştuğu, açılıp kapılar meydana geldiği **«zaman.»** Daha önceden orada herhangi bir yarık yoktu. "*...Onda hiçbir çatlak yoktur.*" (Kâf: 6) âyeti bunu bildirmektedir.

10. «Dağlar savrulduğu», kalburda elenen tane gibi olduğu **«zaman.»** Bu sözün bir benzeri de "*Dağlar paramparça olduğu zaman*" (Vâkıa: 5) âyetidir.

11. «Peygamberlere» ümmetlerine şahitlik etmeye gelecekleri **«vakit tayin edildiği zaman.»** Ve kıyametin alâmetlerinden peygamberlerin ümmetleri için geldikleri vakit, kendilerine "Şehadet için geliniz, şüphesiz onun zamanı geldi" denilir.

12. «Hangi güne ertelenmişti?» Peygamberlere ait işler yani onların

toplanması ve getirilmesi ne zamâna tehir edilmişti? Allah Teâlâ bir başka âyette: "*Allah'ın peygamberleri topladığı gün...*" (Mâide:109) buyurulmaktadır. Bundan maksat, o günü yüceltme ve korkusundan hayrete düşürmektir.

13. «Hüküm verme gününe.» O gün, yaratıklar arasında hesapların görülüp ayrıldığı, hakların ödendiği, iyi ile kötü arasında hüküm verildiği gündür.

14. «Hüküm gününün ne olduğunu sana ne bildirdi?» Onun ne ve nasıl olduğu konusunda seni bilgilendiren nedir? Çünkü sen onun bir benzerini görmedin. Aynı şekilde senden önce kimse onun şiddetini görmedi ki sen ondan duymuş olasın. Bir önceki âyette "*hüküm günü*" geçtiği ve sonraki âyette bu terkibin yerini tutan bir zamir yeterli olduğu halde o günün dehşetinin fazlalığını belirtmesi için, tamlama tekrarlanmıştır. Zira maksat, hüküm gününün açık ve korkunç bir gün olduğunu, onun kadrinin takdir edilemeyeceğini, gerçeğine vâkıf olunamayacağını belirtmektir. Hüküm günündeki şeylerden eşsiz bir şeyi açıklamak değildir.

15. «O» korkunç **«gün»** Allah'ın yaratıklar arasında hüküm vereceği günü **«yalanlayanların vay haline!»** Yani o gün helâk ve felâket onlar için sabittir. "*Vay haline*" diye ifade ettiğimiz "*veyl*" kelimesinin asıl mânâsı, helâk etmek anlamındaki "*ihlâk*" tır. Kimilerine göre ise "*veyl*" cehennemde bir vadidir. Oraya dağlar düşse hararetinden anında erir.

أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْآخِرِينَ ﴿١٧﴾
كَذَٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿١٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٩﴾
أَلَمْ نَخْلُقكُّم مِّن مَّاءٍ مَّهِينٍ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ
﴿٢١﴾ إِلَىٰ قَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢٢﴾ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴿٢٣﴾
وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٤﴾ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا ﴿٢٥﴾

أَحْيَاءً وَأَمْوَاتًا ﴿٢٦﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُمْ
مَاءً فُرَاتًا ﴿٢٧﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٨﴾ انْطَلِقُوا إِلَىٰ مَا
كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٩﴾ انْطَلِقُوا إِلَىٰ ظِلٍّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ ﴿٣٠﴾
لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ ﴿٣١﴾ إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ
﴿٣٢﴾ كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ ﴿٣٣﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٤﴾

16. Biz öncekileri helâk etmedik mi?

17. Sonra geridekileri de onların peşine takacağız.

18. Biz günahkârlara işte böyle yaparız.

19. O gün yalanlayanların vay haline!

20. Biz sizi değersiz bir sudan yaratmadık mı?

21-22. Onu, belli bir süreye kadar sağlam bir yerde yerleştirdik.

23. Biz bunu takdir ettik. Ne güzel takdir ediciler(iz.)

24. O gün, yalanlayanların vay haline!

25. Biz yeryüzünü toplantı yeri yapmadık mı?

26. Hem dirilere, hem de ölülere.

27. Orada yüce dağlar yaratmadık mı? Size tatlı su içirmedik mi?

28. O gün yalanlayanların vay haline!

29. Haydi yalanlamış olduğunuz şeye gidin.

30. Haydi üç kola ayrılmış gölgeye gidin.

31. O, ne gölgelendirir, ne de alevden korur.

32. O, saray gibi kıvılcımlar atar.

33. Sanki onlar sarı birer erkek devedirler.

34. O gün yalanlayanların vay haline!

16. «Biz» Nuh, Âd, Semûd kavimlerini ve Hz. Muhammed'den evvelki diğer helâk edilen **«öncekileri helâk etmedik mi?»** Bu, onların hüküm gününü yalanlamaları sebebiyledir.

17. «Sonra geridekileri de onların peşine takacağız.» Geridekiler, Rasûlüllah'ın peygamber olarak gönderilmesinden sonra gelen, küfürde ve yalanlamada önceki kâfirlerin yolunu izleyenlerdir. Yani Biz onları, helâk etme konusunda öncekilere tâbi kılarız.

Bu âyet, önceki söz üzerine bağlanmış değildir. Çünkü atıf, mânânın şöyle olmasını gerektirir: "Biz öncekileri helâk ettik. Sonra da helâk etme konusunda sonrakileri onlara tâbi kıldık." Ama mânâ bu değil. Çünkü sonrakiler henüz helâk edilmemişlerdir. Bu yüzden ikinci âyetin fiili olan *"nutbiuhum"* kelimesi, meczûm değil, merfu olmuştur. Bu söz, Mekke kâfirleri için bir tehdittir.

18. «Biz günahkârlara işte böyle yaparız.» Yani tüm günah işleyenlere, Bizim sünnetimiz böyle işler.

19. «O gün» Allah'ın âyetlerini ve peygamberlerini **«yalanlayanların vay haline!»** Bu âyet, daha önce geçen aynı anlamdaki âyetin tekrarı değildir. Çünkü önceki ahiret azabı ile ilgili idi. Bu ise dünya azabı ile ilgilidir.

Bürhânü'l-Kur'an adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Bu anlama gelen âyet, bu sûrede on defa tekrarlanmıştır. Çünkü her biri, öncekinin aynı olmayan başka başka âyetlerden sonra zikredilmiştir. Dolayısıyla bu, hoş olmayan bir tekrar değildir. Eğer tekrarlanmasaydı, o zaman kimileri için tehdit bulunurken, kimileri için bulunmayacaktı."

Bu sûredeki aynı âyetin tekrarının, Arapların âdeti üzere bir tekrar ve uzatma olduğu da söylenmiştir. Çünkü teşvik ve sakındırma konularında istenileni elde etmekte sözü uzatmak, kısa tutmaktan daha iyidir. Zira açıktır ki her bir fert kendi içinde, tekrarın bir etkisini bulur.

20. «Biz sizi» kudretimizle **«değersiz bir sudan»** hor görülen, pis bir meniden **«yaratmadık mı?»** Meninin değersizliği, onun azlığı ve hakirliğidir.

21-22. «Onu,» meniyi, Allah'ın doğum için takdir ettiği **«belli bir süreye kadar»** -bu süre dokuz ay ya da biraz çoktur.- **«sağlam bir yerde»,** rahimde, yani annenin karnındaki bir kapta **«yerleştirdik.»** Âyetteki "*karar*" istikrar yeri, "*mekîn*" de sağlam, muhkem yer, demektir. Buna göre mânâ: "Biz meniyi sağlam bir yerde yerleştirdik. Her türlü tehlikeden sâlim ve korunmuştur, şeklinde olur.

23. «Biz bunu takdir ettik.» Maksat, onu yaratmayı, organlarını, renklerini, ana rahmindeki kalış müddetini ve hayatını takdirdir. Bu kelime, bazılarınca da anlaşıldığı gibi, "gücü yetti" anlamına gelebilecek şekilde "kadera" şeklinde harekelenmiştir. Ama, doğrusu "*takdir etti*" anlamında oluşudur. Nâfî ve Kisâî'nin kıraatleri (okuma tarzları) da bu anlamı te'yid etmektedir.

Biz **«ne güzel takdir ediciler (iz).»** İbnü Mes'ud bu âyeti bizim anladığımız şekilde anlamıştır. Ayrıca "Bizim buna, yani onu böyle değersiz bir maddeden istediğimiz gibi yaratmaya ve şekil vermeye gücümüz yeter" şeklinde anlaşılması da caizdir. Âyetin *"fe ni'me'l-kâdirûn"* bölümü de bu anlayışa güç vermektedir. Bu açıklamaya göre son bölüm şöyle anlaşılmalıdır: "Biz ne güzel güç yetireniz. Onu kendi gücümüzle yarattık ve en güzel şekle soktuk."

24. «O gün, yalanlayanların vay haline!» Ebu'l-Leys'e göre bu "ilk yaratılışı bilip de, ikinci yaratmayı inkâr edenlere şiddetli azap var," anlamındadır.

25. «Biz yeryüzünü toplantı yeri yapmadık mı?» Allah onlara önce enfüsî yani insanın kendi nefsi ve vücudu ile ilgili nimetlerini tanıttı. Çünkü onlar asıl gibidirler. Sonra peşinden âfâkî yani insanın etrafındaki nimetlerini zikretti. Âyetteki "*kifâten*" kelimesi, birbirine katılıp sıkışarak toplanılacak yer demektir.

26. «Hem dirilere, hem de ölülere.» Diriler yerin üstünde, sayılamayacak kadar çokturlar, ölüler de altındadırlar. Bu özelliğinden dolayı anneye benzetilerek yeryüzüne "anne" denilmiştir. Çünkü anne, evlâdını bağrına basıp barındırdığı gibi, yer de ölü olsun diri olsun insanları sinesinde barındırmaktadır.

27. «Orada yüce», sabit **«dağlar yaratmadık mı?»** Orada nehirler ve kaynaklar yaratmak suretiyle **«size tatlı su içirmedik mi?»** O suyu size içecek kıldık, onu içme imkânı verdik. Ebu'l-Leys bu âyetin, gökten ve yerden size tatlı su içirmedik mi, anlamında olduğunu söylemiştir.

28. «O gün,» bu gibi büyük nimetleri **«yalanlayanların vay haline!»** Bu âyette "*veyl*" den murat, cehennemdeki vadidir.

29. «Haydi» dünyada **«yalanlamış olduğunuz şeye»,** azaba **«gidin.»** Yani o gün, yalanlayanlara azarlanarak ve başlarına kakılarak "*gidiniz*" denilir. Bunu söyleyenler cehennem görevlileri ve zebânîlerdir.

30. «Haydi üç kola ayrılmış gölgeye» yani cehennem ateşinin gölgesine **«gidin.»** Bu, "*Kapkara dumandan bir gölge altındadırlar,*" (Vâkıa: 43) âyetinde bildirilen mânâya benzemektedir. Gölgenin üç kola ayrılmasından murat, büyük dumanlarda görülen bölünmedir. Bu ifade şu şekilde de açıklanmıştır: "Cehennemden bir dil çıkar ve her tarafı kaplayan bir duman gibi kâfirlerin üzerini kaplar. O dumandan üç parça meydana gelir ve hesapları görülünceye kadar onları gölgeler. O esnada mü'minler ise arşın gölgesindedirler."

Kâfirleri böyle bir azaba uğratan şey, beyindeki nefsin gerçekleri anlamasına engel olan şeytânî vehim kuvveti ve nefsin ilâhî niteliklerle nitelenmesini engelleyen hayvanî yırtıcı gazap kuvvetidir. Bundan dolayı bir bölüm, kâfirin üstünde, bir bölüm sağında, bir bölüm de solundadır.

İnsanda görünen bütün bozuk inançlar ve bâtıl ameller, işte bu üç kuvvetten; vâhime, gadabiyye ve şeheviyye kuvvetinden doğar. Bu üç şey, insandan meydana gelen âfetlerin tümünün kaynağı olunca o güçlere göre çeşitli azaplar ortaya çıkar.

31. «O, ne gölgelendirir», sıcağa karşı gölgelemez. Anılan gölgenin, cehennem sıcağından gölgelemeyen bir gölge olarak nitelendirilmesi, onları kaplayan azaba gölge denilmesi, kendileri ile alay içindir. Çünkü gölge insanı sıcağın şiddetine karşı korur, serinliği ve esintisinden yararlanılır. Onlara gölgeye girmelerinin emredilmesi, gölgenin serinliğinden istirahat etmeleri şöyle dursun, içinde bulundukları azabı ve harareti iyice artırır.

«Ne de alevden korur.» Yani onları dünya sıcağından korumadığı gibi cehennem alevinin hararetinden de korumaz.

32. «O» kollar, herbiri **«saray gibi»** büyük **«kıvılcımlar atar.»** Kıvılcım, ateşten çıkan ve yıldızlar gibi sağa sola uçuşan parçacıklardır. Saray da, yüksek binadır. Kıvılcımların tümü, her bir parçasına itibarla saraya benzetilmişlerdir. Saray anlamındaki "*kasr*" kelimesi, aynı zamanda bol odun mânâsına da gelir. Bundan dolayı İbn Abbas âyetin tefsirinde şöyle demiştir: "Onlar, parçalanmış büyük tahta parçalarıdır. Biz tahtaları üçer arşın kadar keser ve kış için istif ederdik. Adına da "*kasr*" derdik."

Cehennemin ateşi ve dumanı böyle olunca, cehennemliklerin halinin ne olacağını sen düşün!

33. «Sanki onlar», kıvılcımlar **«sarı birer erkek devedirler.»** Kıvılcımlar önceki âyette büyüklük açısından saraya, bu âyette de renk ve çokluk açısından erkek develere benzetilmişlerdir.

el-Müfredât isimli eserde bu âyet izah edilirken "*sufrun*" kelimesinin "sarı" anlamındaki "*asfar*" kelimesinin çoğulu olabileceği gibi madenlerden çıkartılan tunç anlamına da gelebileceği ifade edilmiştir. Bu anlamdan olmak üzere bakıra da "*sufr*" denilmiştir.

34. «O gün» kıyamet gününün felâketlerini **«yalanlayanların»** ve asîlerin **«vay haline!»**

هَٰذَا يَوْمُ لَا يَنطِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴿٣٦﴾ وَيْلٌ
يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٧﴾ هَٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْنَاكُمْ وَالْأَوَّلِينَ
﴿٣٨﴾ فَإِن كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُونِ ﴿٣٩﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ
لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٠﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعُيُونٍ ﴿٤١﴾ وَفَوَاكِهَ مِمَّا
يَشْتَهُونَ ﴿٤٢﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٤٤﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ
﴿٤٥﴾ كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا إِنَّكُم مُّجْرِمُونَ ﴿٤٦﴾ وَيْلٌ
يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ
﴿٤٨﴾ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٠﴾

35. Bugün, konuşamayacakları gündür.

36. Onlara özür dilemeleri için izin de verilmez.

37. O gün, yalanlayanların vay haline!

38. Bu, ayırdetme günüdür. Sizi ve öncekileri bir araya topladık.

39. Eğer bir hileniz varsa onu Bana yapın.

40. O gün yalanlayanların vay haline!

41. Şüphesiz takvâ sahipleri gölgelerde ve pınarların başlarındadırlar.

42. Ve canlarının çektiği meyveler arasındadırlar.

43. İşlediğiniz amellere karşılık âfiyetle yeyiniz, içiniz.

44. İşte Biz iyi hareket edenleri böyle mükâfatlandırırız.

45. O gün, yalanlayanların vay haline!

46. Yeyin, birazcık faydalanın. Şüphesiz siz suçlularsınız.

47. O gün, yalanlayanların vay haline!

48. Onlara: "Rükû edin" denildiği zaman rükû etmezler.

49. O gün, yalanlayanların vay haline!

50. Artık onlar bundan sonra hangi söze inanacaklar?

35. «Bugün, konuşamayacakları gündür.» Onların cehenneme girecekleri vakte işarettir. O zamandan önce soru, cevap ve hesap bittiği için hiçbir şey konuşamayacaklardır. Ayrıca kıyamet günü çok uzun bir gündür. Onun bazı vakitlerinde konuşamayacaklardır. Bazı vakitlerinde de konuşabilecekleri bölümleri vardır. Bu bölümlerin herbirine gün denilir. Yahut da maksat, onlar kendilerine fayda verecek hiçbir şey konuşmayacaklarıdır.

Kâşânî: "Konuşma âleti bulunmadığı ve ağızlarındaki mühürler sebebiyle konuşmalarına izin verilmediği için konuşamazlar," demiştir.

Başka bir bilgin; şiddetli hayret ve kuvvetli dehşetlerinden dolayı konuşamadıklarını söyler. Ebû Osman'ın görüşü de şudur: "Onları, Rabbanî heybet ve günahlarından utanma, susturmuştur."

36. «Onlara özür dilemeleri için izin de verilmez.» Yani onlar için izin de, özür de yoktur. Çünkü eğer onlar için özür olsaydı reddedilmezlerdi. Zaten Rabbinden yüzçevirenin, O'nun nimetlerini inkâr edenin ne mazereti olabilir ki?

37. «O gün,» bu haberleri ve kesinlikle Allah'tan gelen şeyleri **«yalanlayanların vay haline!»**

38. «Bu,» ahvaline ve dehşetine şahit olduğunuz gün, hak ile bâtılı **«ayırdetme günüdür.»** Ey Muhammed ümmeti! Biz **«sizi ve önceki»** ümmet **«leri bir araya topladık.»** Toplama işi, ayırmayı beyan etmek içindir. Çünkü haklı ile haksızın arasını ayırmak ancak hepsini birayaya toplamakla mümkündür. O halde tümünü birarada hazır etmek icabeder.

39. «Eğer» azabı kendinizden uzaklaştıracağınız **«bir hileniz»**, çareniz **«varsa onu Bana yapın.»** Görünen o ki, bu hitap Allah Teâlâ tarafından kâfirlere yöneltilmiştir. Bilindiği gibi hile, kandırmak, tuzak kurmak, çare bulmak gibi anlamlara gelir. Âyetin anlamı şudur: "Gücünüz yetiyorsa kendiniz için bir çare bulunuz ve azabımdan kurtulunuz. Çünkü taklid ettiğiniz ve peşlerinden gittiğiniz herkes orada hazır olacaktır.

Bu emir, onların dünyada mü'minler için kurdukları tuzaklara karşılık, bir âciz bırakma ve azarlama hitabıdır. Yine dünyada çeşitli hilelerle ve karıştırmalarla kendilerine ait hakları koruyup, insanların haklarını iptal ettikleri için bir azarlamadır. Allah Teâlâ onların hile yapmaktaki aczlerini göstermek için anılan azarlama ve horlama yoluyla *"Eğer bir hileniz varsa onu Bana*

yapın," buyurmuştur.

40. «O gün yalanlayanların vay haline!» Çünkü azaptan kurtuluş için bir çarenin olmadığı meydana çıkmıştır.

41. «Şüphesiz takvâ sahipleri», küfürden ve yalanlamaktan kaçınanlar, gerçek anlamdaki **«gölgelerde...»** Sözün mutlak oluşu buna delâlet eder. Bazılarına göre ise bu ifade onların, cennetlerindeki meyve ağaçlarının altında olacaklarını ifade etmektedir.

Bana göre onların gölgede olmaları, büyük bir rahatlık içinde olmalarından kinayedir. Çünkü gölge istirahat içindir. *"...Biz onları koyu bir gölgeye koyarız."* (Nisâ: 57) âyeti ve benzerleri de aynı anlamdadır. Allah Teâlâ gölgeyi, gönülleri teşvik için zikretmiştir. Çünkü yeryüzünde suyu, ağaçları ve gölgeleri az olan sıcak bölgelerden yaşayanlar vardır.

«Ve» onlardan susuzluğu giderecek **«pınarların başlarındadırlar.»**

42. «Ve canlarının çektiği», temenni ettikleri çeşit çeşit **«meyveler arasındadırlar.»** Onları yerler, ama aç oldukları için değil, zevk olsun diye. Özetle onlar yalanlayanların aksine çeşitli refahlar ve nimetler içersindedirler.

43. «İşlediğiniz amellere karşılık âfiyetle yeyiniz, içiniz» denilir onlara. Yani, cennetin nimetlerinden ve meyvelerinden âfiyetle yeyiniz. Suyundan ve içkilerinden âfiyetle içiniz. Bunun için ne bir sınır var, ne de yeyip içmekten dolayı bir sıkıntı. Bunlar sizin dünyada iken oruç başta olmak üzere işlemiş olduğunuz sâlih amelleriniz sebebiyledir.

Bu âyetteki emir, onlardan rızayı ve onlara karşı muhabbeti göstermek için ikram emridir.

44. «İşte Biz» inançlarında ve amellerinde **«iyi hareket edenleri böyle mükâfatlandırırız.»** Ondan daha aşağı bir mükâfat yoktur.

45. «O gün, yalanlayanların vay haline!» Çünkü düşmanları bu bol sevaba nail oldular. Onlar ise şiddetli ve ebedî azapta kaldılar.

46. «Yeyin, birazcık» veya kısa bir süre **«faydalanın.»** Yani eceller-iniz gelinceye kadar kısa bir süre yaşayınız. Çünkü dünyanın vakti de metâı gibi kısadır. **«Şüphesiz siz suçlularsınız.»** Kâfirlersiniz, azabı hakedenlersiniz.

47. «O gün, yalanlayanların vay haline!» Çünkü az bir yararlanma

karşılığında kendilerini ebedî azaba sürüklediler.

48. «Onlara» yani yalanlayanlara: **«'Rükû edin'»** Allah'a itaat edin, boyun eğin. Vahyini kabul etmek ve dinine uymak suretiyle tevazulu olun, bu kibirlenmeyi bırakın. Bu mânâları ifade eden kelime âyette *"irkeû; rükû edin"* şeklindedir. Çünkü birisi için rukûa ve secdeye varmak onun için tevazu ve onu tazimdir, yüceltmedir. -Secde, tevazu ve tazim bakımından rukûdan daha üstündür. Bu yüzden "Allah'tan başkası için secde etmek, ibadet maksadıyla olursa küfürdür, tazim maksadıyla olursa çok büyük tehlikedir" denilmiştir.- **«Denildiği zaman rükû etmezler.»** Allah'tan korkmazlar ve bu emre uymazlar. İçerisinde oldukları kibirde ısrar ederler.

Bu âyet, şu şekilde de açıklanmıştır: Namaz kılmakla veya rukû etmekle emrolundukları zaman, onu yapmazlar. Çünkü rivayet edilmiştir ki bu âyet Hz. Peygamber (s.a.v.) Sakîflilere namazı emrettiği zaman inmiştir. Onlar Rasûlüllah'ın emrine karşılık: "Biz yere kapanmayız ve rukûda durmayız. Çünkü o bize ardır" demişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Rükû ve secdesi olmayan dinde hayır yoktur"* buyurmuştur. Araplar cahiliye döneminde putlara secde ediyorlardı ama rükû etmezlerdi. Dolayısıyla rükû, Müslümanların namazlarının alâmetlerinden olmuştur.

49. «O gün, yalanlayanların vay haline!» Onlar için helâk ve felâket vardır.

50. «Artık onlar bundan», iki cihanın haberlerini gayet muciz ve güzel bir şekilde bildiren kesin deliller ve yüksek kanıtlar üzerine kurulmuş olan Kur'an'dan **«sonra hangi söze»**, habere **«inanacaklar?»** Yani tüm bu haberleri bünyesinde toplayan Kur'an'a inanmayınca hangi kitaba inanacaklar?

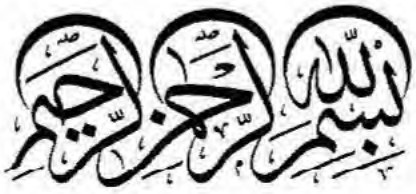
Sûre, kâfirler için olan hayretle son buldu. Çünkü soru, hayret ifadesi içindir. Allah Teâlâ, kâfirlerin, i'câz (âciz bırakma) derecelerinin en üstünde, belâğat ve fesâhat mertebelerinin zirvesinde olması açısından hak dinin hakikatine götüren kesin ve açık delillere bağlanmadıkları için inat ve azgınlığın zirvesinde olduklarını beyan etti.

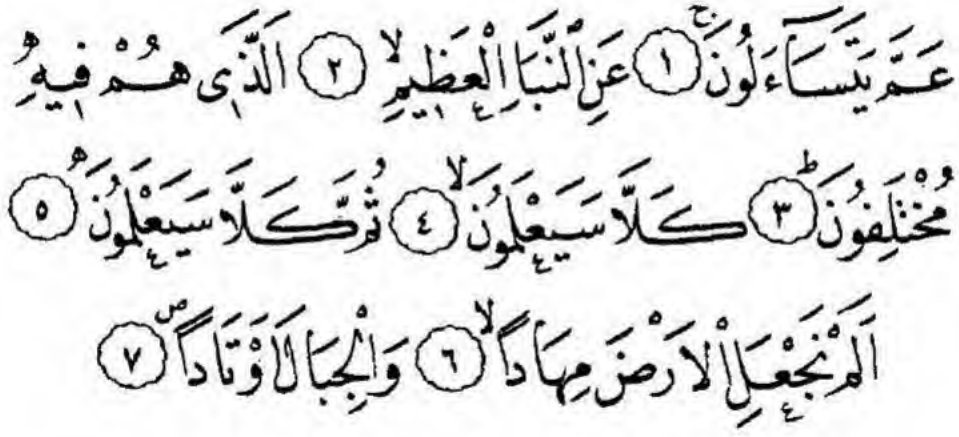
Allah'ın yardımıyla Mürselât Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

NEBE' SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 40 âyettir.

Bu sûre Yrd. Doç Dr. H. Hüseyin TUNÇBİLEK tarafından tercüme edilmiştir.





1. Biribirlerine hangi şeyden soruyorlar?

2. Büyük haberden mi?

3. Ki onlar, onda ayrılığa düşmüşlerdir.

4. Hayır! Anlayacaklar!

5. Yine hayır! Onlar anlayacaklar!

6-7. Biz yeryüzünü bir beşik, dağları da birer kazık yapmadık mı?

1. Mekke ahâlisi «**Biribirlerine hangi**» büyük «**şeyden soruyorlar?**» *"Amme"* nin aslı; *"an mâ"* dır. Gunnede müşterek oldukları için nun mîm'e idğam edilmiş, *"ammâ"* olmuştur. Sonra "lime" ve "bime" de olduğu gibi elif hazfedilmiştir. Çünkü onlar da aslında; "limâ" ve "bimâ" dır. Bu da, ya istifham olanı ile başka şey olan *"mâ"*yı ayırmak için, yahut da çok kullanıldı-

ğından ötürü hafiflik içindir. Buradaki belirsizlik ya sorulan şeyin önemi ve dehşetine ya da alışılmış cinslerin sınırından çıkıldığına işâret içindir. Soru ise hakiki mânâsında olmayıp, sadece ta'zîm içindir. Mânâsı ise: "Hangi büyük şeyden?" demektir.

Mekkeliler biribirlerine öldükten sonra dirilmekten, haşirden soruyorlar inkâr ve alay ederek bu konulara fazla dalıyorlardı.

2. «Büyük haberden mi?» *"Nebe"*, önemli haber demektir. Sanki; "hangi şeyden biribirlerine soruyorlar? Onu size haber vereyim mi?" deniliyor. Sonra cevap olarak da; "insanların ilim dairesinin dışında kalan büyük haberden" deniliyor.

Bu, Allah Teâlâ'nın: *"...'Bu gün hükümranlık kimindir?' denir. Hepsi: 'Kahhar olan Allah'ındır.' derler."* (Gâfir:16) âyetindeki üslûbuna benziyor. Ve bu üslup iyice anlamaya ve izaha daha yakındır.

3. «Ki onlar, onda ayrılığa düşmüşlerdir.» Bu cümle, haberin, "büyük" olarak nitelenmesinden sonra önemini pekiştirmek için başka bir sıfatıdır. Yani: Onlar o hususdaki ihtilâfta sabittirler, demektir.

O haberin imkânsız olduğuna kesin inananlardan bir kısmı: *"Hayat, sadece dünya hayatından ibarettir. Bir kısmımız ölürken, bir kısmımız da doğar ve biz yeniden diriltilecek değiliz."* (El-Mü'minûn: 37) derler.

Bir kısmı da onu kabul ederler ama ilâhlarının kendilerine şefaat edeceklerini zannederler. Nitekim: *"...Bunlar, Allah katında bizim şefaatçilerimizdir..."* (Yunus: 18) derler.

Şüpheciler de derler ki: *"...'Kıyametin ne olduğunu bilmiyoruz. Ancak bir takım tahminlerde bulunuyoruz. Onun hakkında kesin bir bilgi elde etmiş değiliz.'"* (Câsiye: 32)

4. «Hayır! Anlayacaklar!» Bu bir reddetme ve tehdittir. Yani, yeniden diriltilme işi, inkâr edilecek ve hakkında şüphe edilecek şey cinsinden değildir ki, ondan birbirbirlerine soruyorlar. Bilecekler ki; birbirlerine sordukları o şey haktır, kimse ona engel olamaz; vuku bulacaktır, onda şüphe yoktur; kesindir, onda şek yoktur.

5. «Yine hayır! Onlar anlayacaklar!» Red ve tehdidin tekrarıdır. Kuvvet ve çetinlikte mübalâğa içindir. Mânâsı: İçinde bulundukları durumdan

vazgeçsinler; çünkü onlar, kendilerine azap ve ceza geldiğinde yakında işin gerçeğini bileceklerdir.

6-7. «Biz yeryüzünü» onlar için **«bir beşik,»** yapmadık mı? Hak olduğunu dile getiren bazı delliler saymak suretiyle kendisinden sorulan "haber"in gerçekliğini belirtmek için getirilmiş bir başlangıç cümlesidir. Buradan anlaşıldığı üzere kendisinden sorulan şey, öldükten sonra dirilmektir; yoksa Kur'an ve Peygamber (s.a.v.)'in nübüvveti değildir.

Hemze, ikrâr içindir. *"Mihâd"*: Beşik ve döşek anlamındadır. Buna göre anlam şöyle olmaktadır: "Tıpkı kişinin sergisi üzerinde dilediği şekilde bir ucundan öbür ucuna hareket ettiği gibi, yeryüzünü üzerinde rahatça hareket edebileceğiniz yayılmış bir sergi yapmadık mı?"

Döşek anlamındaki kelimenin çoğul olarak gelmesi, köyler, ülkeler ve daha başka şeylerden oluşan yeryüzündeki mekânların çeşitliliği ve bir kısmını ziraat alanı, bir kısmını yerleşim yeri vb. yapmak suretiyle yeryüzünü çeşitli şekillerde kullanmaktan dolayıdır.

"*Mihâd*" kelimesi, çocuğun beşiğine benzetilerek "mehden" olarak da okunmuştur. Beşik, çocuk için hazırlanan ve üzerinde uyuduğu şeydir.

«Dağları da birer kazık yapmadık mı?» Dağların yeryüzüne birer kazık yapılmasından murat, sağlam bir şekilde tesbit edilmesidir. Tıpkı evin sütunlarla, direklerle tesbit edilmesi gibi. Tâki, sâkin dursun ve üzerindekiler sallanmasınlar. Bu, edebî bir benzetme türüdür.

"*Evtâd*" kelimesi, veted'in çoğuludur. O da tahta ve benzeri şeylerden; sallanan, hareket eden şeylerin sağlamlaştırıldığı, sabitleştirildiği şeydir. Şayet, "Allah'ın irade ve kudreti sabitleştirmede yeterli değil midir?" denirse, cevaben derim ki: Evet yeterlidir. Ancak O, sebepleri yaratandır. Bu da O'nun kudretinin kemalindendir.

وَخَلَقْنَاكُمْ

أَزْوَاجًا ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ﴿٩﴾ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ
لِبَاسًا ﴿١٠﴾ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ﴿١١﴾ وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا
شِدَادًا ﴿١٢﴾ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ﴿١٣﴾ وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ
مَاءً ثَجَّاجًا ﴿١٤﴾ لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ﴿١٥﴾ وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا ﴿١٦﴾

8. Sizi çift çift yarattık.

9. Uykunuzu bir dinlenme kıldık.

10. Geceyi bir örtü yaptık.

11. Gündüzü de geçim temin etme zamanı kıldık.

12. Üstünüzde yedi kat sağlam gökyüzü bina ettik.

13. Isı ve parlak ışık veren bir kandil yarattık.

14-16. (Size) tohumlar, bitkiler, ağaçları sarmaş dolaş olmuş bağlar ve bahçeler yetiştirmek için üstüste yığılıp sıkışan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik.

8. «Sizi çift çift yarattık.» *"Ve halaknâkum"*, *"lem"* ile olumsuzlaşan muzari (elem nec'al) üzerine atıftır. Âyetteki *"Ezvâcen"* kelimesi, iki sınıftan her birinin diğerine ısınması, muâşeret ve geçim işinin düzene girmesi ve üreme işinin gerçekleşmesi için sizi sınıf sınıf, erkek ve dişi olarak yarattık, demektir.

"Zevc:" İster hayvan ister başka şey olsun, çift olan iki arkadaştan herbirine denir. Mest ve takunya gibi iki şeye *"zevc"* değil, bilakis *"zevcân"* de-

nir. Her halde bu, diğerinin yerine, iki şıktan birisiyle yetinme kabilindendir. Kadın için Arapçada *"zevce"* demek edebî değildir. Hem koca, hem de kadın için eş anlamında "zevce" kelimesi kullanılır. Çünkü Allah Teâlâ: *" Yâ Âdem üskün ente ve zevcüke'l-cennete = Ey Âdem! Sen ve zevcin (eşin) cennette yerleşin..."*(Bakara: 35) buyurmuştur. İster benzeri olsun, ister zıt olsun, bir başkasıyla bitişik olan her bir şeye *"zevc"* denir.

9. «Uykunuzu bir dinlenme kıldık.» Uyku, kendisine doğru yükselen buhar nemleri nedeniyle beyin sinirlerinin gevşemesi, kendisini salıvermesidir. *"Dinlenme"* diye ifâde ettiğimiz *"Sübât"* Sebt'ten gelir. O da kesmek demektir. "Yevmü's-sebt" (cumartesi günü) buradan gelir. Çünkü o gün İsrailoğulları işten kesilirler, çalışmazlar.

Uyku, iki ölümden birisidir. Nitekim Allah Teâlâ: *"Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda ruhlarını alır..."* (Zümer: 42) buyurmuştur. Bu da ikisi arasında, yaşama hükümlerinin kesilmesi hususunda tam bir ortaklık olmasından ötürüdür. Yani, denmek istenen şudur: Sizin uykunuzu kesilen ve devâm etmeyen ölümün bir türü kıldık. Çünkü, rûhun ışığı sadece bedenin zâhirinden kesilir. Bu itibarla, uykuya ölümün kardeşi denilmiştir.

İhtiyaç miktarında uyku, büyük bir nimettir. Uykuya, *"dinlenme"* denilmiştir ki, bunun mânâsı, hayvanî güçleri rahatlatmak ve yorgunluğu gidermek için his ve hareketten alâkayı kesmek demektir. Yakında öğreneceğin gibi birinci izah, makama daha uygundur.

10. Uyuma vakti olan **«geceyi bir örtü yaptık.»** *"Örtü"* mânâsı, elbise anlamındaki *"libâs"* kelimesi ile ifade edilmiştir. "Elbiseyi giydi" cümlesi, onunla örtündü demekir. İnsanı çirkin şeylerden örten her bir şey *"libas"* kılınmıştır. O nedenle kadın, kocasının kötülükler işlemesine mani olduğunda, onu kötülüklerden alıkoyduğundan ötürü kocası için bir örtü, ayrıca koca da kadın için bir örtü kılınmıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbise gibisiniz..."* (Bakara: 187) Temsil ve benzetme yoluyla takvâ da örtü sayılmıştır. Korku ve açlık da, temsil ve teşbih yoluyla örtüyü tasvir ederek örtü sayılmıştır Nitekim derler ki: "Fülan fakirlik zırhını, açlık libasını giydi." Bu âyetin mânâsı: Gece öyle bir libastır ki, sizi karanlığıyla örter. Tıpkı elbisenin sizi örttüğü gibi. Nitekim şair şöyle der:

Gece, aşıklar için bir örtüdür
Keşke onun vakitleri devam etseydi.

11. Allah Teâlâ, geceyi, ölüm sayılan uykunun zamanı kılmıştır. Tıpkı **«gündüzü de geçim temin etme zamanı kıldık»** âyetinde hayat diye tabir edilen gündüzü uyanıklık zamanı kıldığı gibi.

"Geçmi temin etme zamanı" yani geçim zamanını, ölümün kardeşi olan uykunuzdan diriltildiğiniz zamanı kıldık. Allah Teâlâ'nın; *"O, geceyi sizin için elbise, uykuyu dinlenme, gündüzü de yayılıp çalışma zamanı yaptı."* (Furkân: 47) âyetinde de bu mânâ vardır. Bu âyetle, *"Uykunuzu bir dinlenme zamanı kıldık"* (Nebe': 9) âyeti arasında tam bir mutabakat olması için "uyanıklığınızı kıldık" denmemiştir. Aksine uyanıklık yerine gündüz tabiri kullanılmıştır. Çünkü çoğu zaman gündüz, uyanıklığı gerektirir. Burada gözetilen ise *"Geceyi bir örtü yaptık"* âyetiyle mutabakattır.

12. «Üstünüzde yedi kat sağlam gökyüzü bina ettik.» *"Sağlam"* diye ifade ettiğimiz *"Şidâd,"* şedid'in çoğuludur. Yani, yaratılışı dayanıklı, binâsı sağlam, üzerinden asırların geçmesinin tesir edemediği yedi kat gökyüzü.

Ebu'l-Leys *"şidâden"*i *"kalınlık"* diye tefsir eder. Her bir göğün kalınlığı beş yüz senelik yoldur. Yaratılışının binâ kelimesiyle ifade edilmesi, yaratıkların üzerine konulmuş kubbeler mesabesinde binâ edilmesindendir.

13. Oraya **«Isı ve parlak ışık veren bir kandil yarattık.»** O güneştir.

Râğıb der ki: *"Sirâc,* fitil ve yağ ile parlayan kandildir. Işık veren her şey bu şekilde ifade edilir. Sirâca *'misbah'* da denir."

"Vehhâcen": Tutuşup parlayan ışık veren, harareti yüksek olan ateş anlamındadır. Müfessirlerin bazısı *"sirâcen vehhâcen"* demek, aydınlıkla hareti cem eden, parlak kandil demektir, derler.

14-16. «**(Size)**», buğday, arpa vb. insan için azık olacak çokça **«tohumlar»,** saman, ot vb. hayvan için yem olacak bol **«bitkiler»** -ki Allah Teâlâ: *"Yeyiniz, hayvanlarınızı otlatınız..."* (Tâhâ: 54) buyurmuştur- **«ağaçları sarmaş dolaş olmuş»**, birbiri içine girmiş -ki bu, dünya bahçelerinde de görüldüğü gibi, bahçelerin güzelliklerindendir- insanın zevk, lezzet alması için **«bağlar ve bahçeler...»** *"Bahçeler"* diye mânâlandırılan *"cennât"* kelimesi-

nin tekili olan "cennet" aslında, dallarının sıklığı ile gölgelendiren sık ağaç demektir. Ferrâ: "Cennet; içersinde hurma ağacı olan bahçe, Firdevs de üzüm bağı olan bahçe" der. Burada maksat ağaçlardır. **«Yetiştirmek için üst üste yığılıp sıkışan»**, rüzgârların sıkıp da yağmur yağdırdığı **«bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik.»** Suların çokça akması, damlaların peşpeşe gelip suyun çağlaması, neticede büyük fayda elde edilmesidir.

"Secce'l-mâü" yani su bolca aktı ve döküldü, demektir. "Seccehû ğayruhû", başkası onu akıttı ve döktü anlamındadır. O halde bu fiil hem geçişsiz fiildir, hem de geçişli fiildir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Haccın en efdali, yüksek sesle telbiye getirmek ve kurban kanı akıtmaktır,"* anlamına gelen; *"efdalü'l-hacci el-accü ve's-seccü"* sözü fiilin geçişli kullanılışıdır.[1]

Bu âyetle, Allah Teâlâ'nın: *"Gökten yağmur indirdik..."* (Mü'minûn: 18) sözü arasında bir zıtlık yoktur. Çünkü yağmur her ne kadar gökten gelmiş olsa da, gökten buluta, oradan yeryüzüne indirilir. Yoksa, gökten indirilmesi, semavî sebeplerle oluşumu itibariyledir. Güneş ısısı bu cümledendir. Çünkü o, nemli yeryüzü derinliklerinden veya deniz ve nehirlerden su parçalarını buhar olarak harekete geçirir, hava boşluğuna çıkarır, bu su parçaları bulutlar haline gelir ve yağmur olarak iner. Bulutlardan su indirmek hakikat; gökten indirmek ise sebebiyyet itibariyle mecazdır. Allah da sebepleri yaratandır.

İbnu'ş-şeyh der ki: *"Tohum"* önce zikredildi; çünkü o, besinde asıldır. İkinci olarak *"Bitki"*nin zikri, diğer hayvanların ona ihtiyacından ötürüdür. *"Bahçeler"*in sonra gelmesi, meyvelerin zaruri ihtiyaçlarından olmadığındandır."

Bil ki, Alah Teâlâ'nın zikredilen bu fiillerinde üç yönden, öldükten sonra dirilmenin doğruluğuna işaret vardır:

Birincisi: Allah'ın kudreti itibariyle. Çünkü eşi ve benzeri bulunmayan bu güzel işleri yapanın onu tekrar iade etmeye gücü ve kuvveti daha fazla yeter.

İkincisi: O'nun ilim ve hikmeti itibariyle. Çünkü, yüce gayeleri ve mahlukata yönelik güzel faydaları içeren bu oluşumu en güzel bir tarzda yaratan zâtın bütün bunları topyekün yok etmesi, onlar için kalıcı bir akibet kılmaması imkânsızdır.

1- Hadisi Tirmizî, İbn Mâce, Hâkim ve Beyhakî *Sünen*'de rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*: 1/208.

Üçüncüsü: Bizzat fiilin kendisi itibariyle. Çünkü uykudan sonra uyanmak, ölümden sonra dirilmeye bir örnektir. Bunu her zaman görüyorlar. Ölmüş topraktan tohum ve bitki çıkarmak da böyledir. Bunu da her zaman görüyorlar. Âdeta şöyle deniyor: Kendisine imanı gerektiren; öldükten sonra dirilmenin hak oluşuna çeşitli delâletlerle işaret eden bu âfâkî ve enfüsî fiilleri yapmadık mı? Size ne oluyor ki, onu inkâr ederek haddinizi aşıyor ve alay ederek ondan birbirinize soruyorsunuz?

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا ﴿١٧﴾ يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ
أَفْوَاجًا ﴿١٨﴾ وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ﴿١٩﴾ وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ
فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿٢٠﴾

17. Şüphesiz adaletle hüküm verme günü, belirlenmiş bir zamandır.

18. Sûra üflendiği gün, bölük bölük gelirsiniz.

19. O gün gökyüzü açılır ve orada pek çok kaplar oluşur.

20. Dağlar yürütülür, serap haline gelir.

17. «Şüphesiz adaletle hüküm verme», Allah'ın, mahlukat arasını, mutlularla bahtsızlar arasını ayırdetme **«günü,»** ilminde ve ezelî takdirinde, önceki ve sonrakileri dirilmek, sevap ve azap yönünden üzerlerine düşecek şey için **«belirlenmiş bir zamandır»** ki, nerdeyse öne ve geri alınması söz konusu değildir.

18. «Sûra üflendiği gün,» Bu cümle, vakti beyan ve o vaktin dehşet ve korkusunu ifade içindir. *"Üfleme"* birinci yaratılışta bir şeyin içine hava üflemektir. "*Sûr*," boynuzdur. Onu üfleyen İsrâfil (a.s.)'dir.

Mânâ şudur: Sûra, dirilmek için ikinci defa üflendiği gün ki, ruhlar cesetlerle birleşir ve cesetler hayat bulur. Böylece, ümmetler cemaatlar olarak, **«bölük bölük gelirsiniz.»** Hitap geneldir. Yani kabirlerinizden diriltilir, he-

men akabinde hiç beklemeden durulacak yere gelirsiniz. Alah Teâlâ'nın: *"Her insan topluluğunu, önderleri ile birlikte çağıracağımız günde..."* (İsrâ: 71) kavlinde olduğu gibi, her ümmet kendi önderiyle, ümmetler, guruplar veya cemaatler olarak gelir. Ki bunların durumları değişik, vaziyetleri ayrı ayrıdır. Amelleri muhteliftir. Kimi maymunlar, kimi domuzlar suretinde, bazısı yüzüstü ayakları havada çekilerek, bazısı kör, bazısı sağır ve dilsiz, bazısı dilleri göğüslerine sarkmış onu çiğneyerek, bazısı leşten daha beter kokmuş olarak haşrolunurlar. Maymun suretinde olanlar koğuculuk yapanlardır ki, insanların arasını bozmak için lâf taşırlar.

Rivayete göre adamın biri bir köle satar ve müşteriye der ki: "Bunda kovuculuktan başka bir kusur yok." Adam: "Razı oldum" der ve köleyi satın alır. Köle günlerce bekler, sonra efendisinin hanımına der ki: "Kocan seni sevmiyor. Senin üzerine câriye almak istiyor. Usturayı al, uyuduğunda ensesinden birkaç kıl tıraş et, ben onunla büyü yapayım da seni sevsin." Sonra da kocasına gidip şöyle der: "Karın bir dost edindi ve seni öldürmek istiyor. Uyur gibi yap, bak anlarsın." Adam uyur gibi yapar, kadın elinde usturayla gelir. Adam da kendisini öldüreceğini zannederek kalkar, kadını öldürür. Kadının ailesi de gelerek adamı öldürürler. Böylece iki kabile arasında vuruşma başlar ve devam eder gider.

Domuz suretinde olanlar, haram ehlidir. Çünkü haram dinin ve kişiliğin kökünü keser.

Yüzleri üzere sürünenler, faiz yiyenlerdir.

Kör olanlar, hüküm verirken haksızlık yapanlardır.

Dilsiz olanlar, amellerini beğenenlerdir.

Dillerini çiğneyenler, sözleri fiillerine uymayan âlimler ve vaizlerdir.

Leş'den daha kötü kokanlar ise, şehvet ve lezzetlerine düşkün olanlar, mallarındaki Allah'ın hakkını vermeyenlerdir.

Kısacası, bedbahtlar kötü amellerinin sureti üzere haşrolacakları gibi, mutlular da güzel amellerinin sureti üzere haşrolacaklardır. Öyle ki, sahih rivayetlerde geldiği gibi , bazılarının yüzleri dolunay, bazılarınki de güneş gibi olacaktır. Şüphesiz ki, her bir sıfatın güzel veya çirkin, kendine münasip bir sureti vardır.

Ey mü'min! Taş gibi katı kalpli olma, kalbinden feyiz nehirleri ve hikmet pınarları fışkıranlardan ol. Hakkında "Bir şeye sahip oldun, çok şeyleri kaybettin" denenlerden olma.

Allah Teâlâ'dan bizi saadet ehlinden kılmasını dileriz!

19. «O gün gökyüzü açılır» yani hiçbir yarık yokken, Allah'ın heybetinden yarılır **«ve orada»** mûtadları olmayan bir inişle meleklerin inmesi için **«pek çok kapılar oluşur.»** Allah Teâlâ'nın: *"O gün gökyüzü beyaz bulutlar halinde yarılacak ve melekler bölük bölük indirileceklerdir."* (Furkân: 25) sözünden murat da budur.

Ayrıca denilir ki: *"Açmak"*tan murat, o kapıları yok etmek suretiyle yerinden kaldırmaktır. Nitekim Allah Teâlâ: *"Gökyüzü soyulup çıkarıldığında"* (Tekvîr: 11) buyurmuştur. Kapılarından murat da yollardır. Yani, kapılar kazınıp soyulur da, yeri, hiçbir şeyin kapatamıyacağı yollar haline gelir.

20. «Dağlar yürütülür, serap haline gelir.» Yani, dağlar yerinden söküldükten sonra Allah'ın yürütmesi ve emriyle, bulundukları şekliyle havada yürütülür. Bu durum, müşahede etmeleri için yaratıkların haşri anında ikinci üflemeden sonra olur. Sonra onları havada ayırır. Bunu, Allah Teâlâ'nın: *"Serap haline gelir"* âyeti dile getirir.

"Serap," gündüzün ortasında görüp sanki su zannettiğin şeydir. Yani: Dağ, Allah'ın yürütmesiyle serap gibi olur. Dağın elementlerinin paramparça olması, cevherlerinin dağılmasıyla hiçbir şey değilmiş gibi bir şey olur. Nitekim Allah Teâlâ: *"Dağlar parçalandığı, dağılıp toz duman haline geldiği zaman"* (Vâkıa: 5-6) buyurmuştur. Bu da, birinci üfleme anında paramparça olduğunda olur. Fakat dağların bulutlar gibi yürütülmesi ve yeryüzünün dümdüz olması ancak ikinci üflemeden sonradır.

Denilir ki: Dağların birinci hali, paramparça ve yerle bir olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ: *"Yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla darmadağın edildiği zaman"* (Hâkka: 14) buyurmuştur.

İkinci hali, atılmış renkli yün gibi,

Üçüncü hali, atılmış renkli yün gibi olduktan sonra parçalanmak ve dağılmak suretiyle düz gibi olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ: *"Toz duman halene geldiği zaman"* (Vâkıa: 6) buyurmuştur.

Dördüncü hali, kökünden sökülüp atılmasıdır. Çünkü onlar, önceki halleriyle yerlerinde durmaktadırlar, yer de altlarında açığa çıkmamıştır. Rüzgârın o dağlara gönderilmesiyle, dağlar yerlerinden sökülür. Allah Teâlâ'nın: *"De ki: Rabbim onları ufalayıp savuracak..."* (Tâhâ: 105) sözünden murat da budur.

Beşinci hali, rüzgârın onları yeryüzünden kaldırmasıdır ki, havada onları sanki bir toz gibi uçurur. Allah Teâlâ'nın: *"Sen dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutun yürümesi gibi yürümektedirler."* (Neml:88) sözünden murat budur. Yani: Sen onları gözünle yerlerinde sakin görürsün. Halbuki onlar, süratli bir şekilde rüzgârın yürütmesiyle yürüyen bulutun yürümesi gibi yürümektedirler. Bu, son süratle hareket eden cisimlerin neredeyse hareketlerinin belli olmayışındandır. Bilhassa uzaktan böyle görünürler.

Altıncı hal, serap olmasıdır.

إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ﴿٢١﴾ لِّلطَّاغِينَ
مَآبًا ﴿٢٢﴾ لَّابِثِينَ فِيهَآ أَحْقَابًا ﴿٢٣﴾ لَّا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا
شَرَابًا ﴿٢٤﴾ إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا ﴿٢٥﴾ جَزَآءً وِفَاقًا ﴿٢٦﴾

21-22. Azgınların barınağı olan cehennem de bir gözetleme yeridir.

23-26. Azgınlar orada çağlar boyu kalırlar, orada bir serinlik de içilecek bir şey de tadmazlar, ancak (dünyada) yaptıklarına uygun karşılık olarak kaynar bir su ve irin tadarlar.

21-22. «Azgınların barınağı olan cehennem de bir gözetleme yeridir.» Yani o, Allah'ın hükmü ve takdirinde, içinde gözetleme yapılan gözetleme yeridir. Ve cehennem zebanileri, kâfirleri cehennemde azabetmek için

gözetler. "*Mirsâd,*" içinde gözetleme yapılan mekânın ismidir.

Râğıb der ki: "'Mirsad' gibi *'mirsâd'* da gözetleme yeridir, fakat tarassud ve gözetlemeye tahsis edilen yere denir. Allah'ın: "*Cehennem de bir gözetleme yeridir*" sözü, cehennemin üzerinde insanların geçit yeri olduğu hususuna bir uyarmadır."

"*Tâğî = azgın,*" dininde küfürle, dünyasında da zulümle azgınlaşandır. Sözlük anlamı ise, isyanda haddini aşandır. Burada kastedilen ise, bundan sonraki âyetlerin delâletiyle anlaşılıyor ki, müşriklerdir.

23-26. «Azgınlar orada çağlar boyu kalırlar.» *"Ahkâb"*, hukb'un çoğuludur, o da *Kâmus*'ta olduğu gibi seksen veya daha fazla yıl, dehr ve senedir. *Hukb*'un aslı, peşipeşine gelmek, birbirini takip etmektir. *Ahkab*'ın mânâsı, peşpeşe gelen zamanlar demektir. Bir zaman geçti mi, onu başka bir zaman takip eder ve bu sonsuza kadar gider. Çünkü *"hukb"*, neredeyse sadece zamanların peşpeşe gelmesinin ifâdesi için kullanılır. O, ebediyetten kinayedir. Yani, orada ebedî olarak kalırlar.

Râğıb der ki: "Doğru olan, *"hıkbe"*nin zamandan belirsiz bir süre oluşudur, seksen sene değildir."

Kâmus'ta da şöyledir: "*Hıkbe,* dehr'dendir ki, vakti olmayan bir süredir."

Kısacası "*ahkâb,*" sonluluğa delâlet eder. Her ne kadar o, cem'i kıllet (azlık çoğulu) ise de, cem'i kesret (çokluk çoğulu) yerindedir ki o da, *"hukûb"*dur. Veya İstiğrak (tüm fertlere şâmil olan) lâmıyla belirli kılınmış *"el-ahkâb"* yerindedir. Her ne kadar onda, cehennemden çıkacaklarına işaret varsa da, onun o işareti, mefhum kabilindendir ki, kâfirlerin ebedî kalacaklarına delâlet eden açık ifade ile çelişmez. Allah Teâlâ'nın: *"Cehennem ateşinden çıkmak isterler, fakat onlar oradan çıkacak değillerdir. Onlar için devamlı bir azap vardır."* (Mâide: 37) sözünde olduğu gibi. Çünkü açıkça söylenen, anlaşılana tercih edilir; açıkça söylenen, mefhumen anlaşılandan üstündür ki, onunla çelişmez.

Ebû Hayyân der ki: "Müddet, *"...Size azaptan başka bir şeyi çoğaltmayacağız."* (Nebe': 30) âyetiyle neshedilmiştir."

«Orada bir serinlik de içilecek bir şey de tadmazlar.» Yani: Hissetmezler. Yoksa, zevkin aslı, tadın varlığıdır.

*"Serinlik"*den murat, onları rahatlatan ve ateşin hararetini onlardan gideren şeydir. Yoksa onlar, cehennemde zemherinin soğuğunu tadarlar. *"Berd"*: istifade edecekleri ve kendine meyledecekleri serinlik demektir. *"Serinlik-Berd"* kelimesinin belirsiz gelişi, türünü bildirmek içindir.

Katâde der ki: "Arapların, yurdunda sıcak çok olduğu için, rahatlıktan kinaye olarak, *'berd, serinlik'* denilmiştir. Öyle ki, insanın hararet anında serinlikten duyduğu lezzete itibar ederek, 'Allah geçimini tebrid etsin' yani 'güzel kılsın' derler. "

*Şarâb:*içecek"ten murat, susuzluklarını gideren şeydir. *"İllâ"*,"ancak" mânâsınadır. *"Hamîm"*, harareti bitmiş kaynar sudur. *"El-Gassak"* cehennemliklerin derilerinden akan ve irinlerinden damlayan şeydir.

Allah Teâlâ, azgınların; serinlik, ateşin hararetini giderecek esinti, susuzluklarını giderecek içecek cinsinden hiçbir şey tadmayacağını haber vermektedir. Onlar orada sadece kaynar su ve irin tadacaklardır.

İstisna, munkatidir. Yani istisnâ edilenle kendisinden istisnâ edilen ayrı cinslerdendir.

Zeccâc der ki: "Onlar orada ne rüzgâr serinliği, ne gölge serinliği, ne de uyku serinliği tadacaklardır."

Buradaki serinlik, rahatlık veren her şeyin serinliğidir. *"İçilecek bir şey de tadmazlar,"* ayetindeki *"içilecek bir şey*, rahatlama da kemal derecede olduğu için, genellemeden sonra tahsis olarak "soğuk bir su" mânâsınadır. Böylece serinliklerin tümü ve içecek, rahatlatıcı manasınadır. Bu durumda *"kaynar bir su ve irin"* serinlik ve şaraptan istisna-ı münkati olur. Hadiste de: *"Şayet, irinden dünyaya bir kova dökülseydi, dünyadakiler kokardı,"*[2] buyrulmuştur.

İbn. Mes'ud (r.a.)'den: *"El-Gassâk*, azabın çeşitlerinden bir çeşittir. O, şiddetli soğuktur. Hatta cehennem ehli ona atıldıklarında, bir günlük zemherir azabından daha hafif buldukları için Allah'tan kendilerine cehennemde bin sene azap etmesini isterler."

Bu sınırlı azâbın sona ermesi, mutlak kalışın sona ermesini gerektirmez. Çünkü o, azabın vaktini tayindir, yoksa ateşte kalmanın değil.

2- Hadisi Tirmizî *Cehennemin sıfatı* babında rivayet etmiştir (2587). Senedinde zayıflık vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*: 10/516.

İbn. Mes'ud (r.a.)'den: "Şayet, cehennem ehli, ateşte dünya çakılları sayısınca kalacaklarını bilseler, elbette sevinirlerdi. Cennet ehli de cennette dünya çakılları sayısınca kalacaklarını bilselerdi elbette üzülürlerdi."

Âyette, cehennemde ebedî kalınmayacağına delâlet eden bir şey yoktur. Çünkü *"ahkâb"* sonsuzdur.

Abdullah ibn-ü Amr ibni'l-Âs (r.a.)'dan rivâyet edilen şu söze gelince: "Cehennem üzerine öyle bir gün gelir ki, kapıları kapanır. Yani, orada kimse bulunmaz. Ateşin söndüğü ve: *'Rahmetim gazabımı geçmiştir'* sözü gereğince azap kalktığı için cehennemin dibinde cercir otu biter."

Bu söz, zayıf bir söz olup üzerinde durmaya değmez. Çünkü cehennemde kâfirlerin ebedî olarak kalacağını kesin olarak bildiren Kitap ve Sünnetteki birçok nasla çakışır. Allah bizi cehennemin azabından korusun! Biz kâfirlerin ebedî cehennemde kalacaklarından şüphe etmiyoruz. Şayet onlar için olan, azap asırlar boyu devam etse yine, onlar için Allah tarafından hiç hesaba katmadıkları şeyler ortaya çıkar. Nitekim Mûtezilî, tevbe etmeyene dünyada kesin olarak azabın vücubunu, sonra âhirette hiç hesaba katmadığı halde affa mazhar olacağını söyler.

Şeyh, İmam, halkın müftîsi İzzüddin b. Abdüsselâm'ın ölümünden sonra, rüyada onu gören birisi sorar: "Okunan Kur'an'ın ölülere ulaşacağını inkâr ediyordun, bu hususta ne dersin?" Cevaben der ki: "Heyhat! İşin zannettiğimin tam tersi olduğunu gördüm."

Derler ki: "Kâfirlerden cehennemliklerin ebedî kalacağı hususunda muârız yoktur. Bu tüm kâfirler içindir. Büyük günah işleyenlerin ebedî kalacakları hususunda ise muhâlif delil vardır. O halde onlarla ilgili ebedîlik uzun müddet kalacağına hamledilir. İster Firavun, ister Hâmân, ister Nemrut ve başkaları olsun, kâfirlerin ebedî kalacakları konusunda ittifak vardır. Ancak asırlar geçtikten sonra üzerlerinden azabın kalkacağı hususunda ihtilâf etmişlerdir. Her biri, ilmi miktarınca yorum yapmıştır. Nass ise tâbi olunmaya daha lâyıktır."

«**Ancak**» dünyada «**yaptıklarına uygun karşılık olarak kaynar bir su ve irin tadarlar**» yani amellerine ve ahlâklarına uygun olarak bununla cezalandırılırlar. Sanki o, mübalâğ uygunluğun ta kendisidir. Çünkü onlar, büyük bir günah işlediler ki, o da küfürdür. Böylece büyük bir ceza ile cezalandılar ki, o da ateşle azaptır. Nasıl ki şirkten daha büyük bir günah yoktur, aynı şekil

de ateşle azaptan daha büyük bir ceza da yoktur. Kötülüğün cezası, benzeri kötülüktür ki, ikisi arasında uygunluk meydana gelmiştir.

Denilir ki: "Bu, uygun bir cezadır, çünkü hakettiği şeyden ne fazla, ne de eksiktir."

Bil ki, kâfirler, küfür üzere devam etmek niyetinde oldukları için onlara azabın sonsuzluğu ve asırlar boyu orada kalma uygun düşmüştür. -Nitekim Allah'ın: *"Çünkü onlar bir hesap olduğunu ummazlardı."* (Nebe': 27) sözü buna işaret edecektir. Bunun mânâsı, onların, hesabın vuku bulacağını ummadan küfür üzere devam etmiş olmalarındandır.

إِنَّهُمْ
كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا ﴿٢٧﴾ وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَّابًا ﴿٢٨﴾
وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ﴿٢٩﴾ فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴿٣٠﴾

27. Çünkü onlar bir hesap olduğunu ummazlardı.

28. Bizim âyetlerimizi pervasızca yalanlamışlardı.

29. Biz her şeyi bir kitapta yazıp saydık.

30. "Azabı tadın! Size azaptan başka bir şeyi artırmayacağız."

27. «Çünkü onlar bir hesap olduğunu ummazlardı.» Yani âhireti inkâr ederler, yaptıkları sebebiyle hesaba çekilmekten korkmazlardı. Bundan dolayıdır ki, bütün kötülüklere girerler, hiçbir ibadetten hoşlanmazlardı.

28. «Bizim» peygamberlerin lisanlarıyla bu olayı dile getiren **«âyetlerimizi»** aşırı bir şekilde **«pervasızca yalanlamışlardı.»** Onun için küfür ve çeşit çeşit günahlar üzerinde ısrarlı idiler. Bu durumda uygun karşılık

olarak korkunç cezalarla cezalandırıldılar.

29. «Biz» onların amelleri de dahil olmak üzere **«her şeyi bir kitapta yazıp saydık»**, yani onu muhafaza ve kayıt ettik.

"Kitâben", *"ahsaynâhû"*nun başka bir lâfızla te'kidli mastarıdır. Yani "ahsaynahu ihsâen" ve "ketebnahu kitaben" demektir.

30. «'Azabı tadın! Size azaptan başka» azabınızın dışında **«bir şeyi artırmayacağız'.»** Bu âyet, cehennemliklere karşı Kur'an'da en çetin şeydir. Çünkü bu âyette, cehennemden çıkıştan bir ümitsizlik vardır. Azabın bir çeşidinden kurtuldukça, ondan daha çetinine düçar olurlar. Azabın her bir mertebesi, son derece çetin olur. Her ne kadar mertebeleri sayı ve süre bakımından sonsuz olsa da. Onlar; küfürlerini, yalanlamalarını, Rasûl ve ashabına eziyetlerini artırıyorlar, Allah da, hak ettikleri için onların azabını artırır.

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ﴿٣١﴾ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ﴿٣٣﴾
وَكَأْسًا دِهَاقًا ﴿٣٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا ﴿٣٥﴾
جَزَاءً مِنْ رَبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا ﴿٣٦﴾ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا الرَّحْمَٰنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا ﴿٣٧﴾

31-34. Şüphesiz takvâ sahipleri için kurtuluşa erme, bahçeler, üzüm bağları, göğüsleri tomurcuk gibi kabarmış yaşıt kızlar ve içki dolu kadehler vardır.

35. Orada boş ve yalan söz işitmezler.

36. Bunlar Rabbinin yeterli bir bağışı, mükâfatıdır.

37. O, göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir. O, huzurunda kimsenin konuşamıyacağı Rahmân olan Allah'tır.

31-34. «Şüphesiz takvâ sahipleri için kurtuluşa erme...» Bu, Kur'anî bir âdet olarak, kâfirlerin kötü durumlarının açıklanmasının arkasından, mü'minlerin iyi durunmlarını açıklama sadedinde bir başlayıştır. Yani: Küfürden ve kâfirlerin ameli olan diğer çirkinliklerden sakınanlar için kurtuluş ve istediklerini elde etmc vardır.

«Bahçeler, üzüm bağları,» Yani çeşitili meyve ağaçları ve bağlar bulunan bahçeler vardır.

Bu, nimetler bir bütün olarak anıldıktan sonra faziletinden ötürü özel olarak anılmıştır. *"Hedâik"*, hadîka'nın çoğuludur. O da ağaçlı bahçe demektir. Etrafında duvar bulunan her bir bahçeye de denir. Orada hurma ve meyveler vardır.

«Göğüsleri tomurcuk gibi kabarmış yaşıt kızlar ve içki dolu kadehler vardır.» *"Kevâib"* kelimesi, *kâib*'in çoğuludur. Kadının göğsü belirip yükseldiği zaman " kaıbet el mer'etü" denir. Yani göğüsleri yuvarlaklaşıp topuk gibi kabarıp tomurcuklanmış bekâr kızlar demektir. Onlara "nevâhid" denir ki "nâhide"nin çoğuludur. O da göğsü tomurcuklaşıp yükselmeye başlayan kız demektir. *"Etrâben"* kelimesi, yaşları bir kızlar ve kadınlar demektir.

Râğıb der ki: "Beraber yetişen yaşıtlardır. Eşitlik ve benzeşmede göğüs kemiğine benzetilerek böyle denmiştir."

Doğru olan, Zahidî'nin tefsirindekidir ki o da, erkeklerin yaşının yarısı olduğu için on altı yaşındaki kızlardır. Ayrıca buna tomurcuklanmayla tavsif de -ki o göğüslerinin yükselmesidir- delâlet etmektedir. Kastedilen, onların güzellik, letâfet, arkadaşlık ve muâşeret için uygunlukta tam kadınlık durumuna erişmiş olduklarıdır. Öyle ki kendilerine karşı arzu duyulmayacak kadar küçük de değildir, yaşlı da değildir. Bilakis onlarda gençlik suyu devam etmektedir.

35. Takvâ sahipleri **«Orada»** bahçelerde **«boş ve yalan söz işitmezler.»** Faydasızlığından ötürü boş lâkırdı konuşmazlar. Birbirlerine karşı da yalan söylemezler. Bu sebeple de birbirlerinden yalan söz de işitmezler. Dünya ehlinin meclislerindeki, özellikle içki meclislerindeki durumlarının aksine bura-

da yalan söylemezler ve yalan söz de işitmezler.

36. «Bunlar Rabbinin yeterli bir bağışı» ve büyük bir **«mükâfatıdır.»** Kendisine hiçbir şeyin vacip olmadığı Allah Teâlâ'nın lütuf ve ihsanıdır.

Denildi ki: "Onların yaptıklarına göre her amel, vaadolunduğu şekilde ondan yedi yüze kadar kat kat mükâfatlandırılmak suretiyle karşılığı verilir."

37. «O, göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir.» Bu cümle, "*rabbike*" den bedel olarak, her şeyin mâliki, yaratıcısı ve Rabbidir, anlamındadır.

«O, huzurunda kimsenin konuşamıyacağı...» Bu cümle, sonsuz azamet ve yüceliği açıklamak içindir. "*Lâ yemlikûne*"nin zamiri, gökler ve yeryüzü ehline aittir ve şu anlamdadır: "Onlar kendiliklerinden konuşmaya yetkili değillerdir. Çünkü Mâlik olan Allah, azamet ve yücelikte, emretme ve yasaklama konularında tek olduğu için göklerde ve yerde bulunanların O'na karşı hiçbir şeyde hakkı yoktur.

«Rahmân olan Allah'tır.» *"er-Rahmân"*, hikmeti gereğince ve insanın yetenekleri ölçüsünde her bir varlığa cömertçe iyilik ve ihsanda bulunandır.

يَوْمَ يَقُومُ ٱلرُّوحُ
وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ صَفًّا ۖ لَّا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ ٱلرَّحْمَٰنُ وَقَالَ
صَوَابًا ﴿٣٨﴾ ذَٰلِكَ ٱلْيَوْمُ ٱلْحَقُّ ۖ فَمَن شَآءَ ٱتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ مَـَٔابًا
﴿٣٩﴾ إِنَّآ أَنذَرْنَٰكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا ۖ يَوْمَ يَنظُرُ ٱلْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ
يَدَاهُ وَيَقُولُ ٱلْكَافِرُ يَٰلَيْتَنِى كُنتُ تُرَٰبًۢا ﴿٤٠﴾

38. Ruh ve melekler saf saf olup durduğu gün, Rahmân'ın izin verdiklerinden başka (orada bulunanlar) hiç konuşmazlar. Konuşan da doğruyu söyler.

39. İşte o, hak gündür. Bundan sonra dileyen Rabbine varan bir yola gider.

40. Biz, pek yakında gelecek bir azap ile sizi uyardık. Kişi o gün elleriyle sunduğuna bakar ve kâfir der ki: "Keşke ben toprak olsaydım!"

38. «Ruh ve melekler saf saf olup durduğu gün...» Anlaşılan şu ki, ruh, melekler cinsindendir. Fakat o, yaratılış ve şeref bakımından onlardan üstündür. Çünkü o, insan ruhunun karşılığıdır. Nitekim melekler de ruhanî güçler karşılığıdır. Şüphesiz ki ruh, kendine tâbi olan güçlerden daha üstündür. Padişahın vezirlerine, askerlerine ve raiyyetine üstünlüğü gibi.

"Saffen" kelimesinin cümle içindeki durumu hâldir. Yani, çokluklarından ve kulların durumları hakkında Allah'ın emirlerini yerine getirmekle vazifeli oldukları için saf saf oldukları halde demektir.

Denilir ki: "Onlar iki saftır. Ruh bir saf, melekler bir saftır. Bir başka görüşe göre de çok saflardır. Allah Teâlâ'nın *"...ve melekler saf saf dizildiği zaman."* (Fecr: 22) sözünden ötürü en uygun olan da bu anlayıştır."

«Rahmân'ın izin verdiklerinden başka» orada bulunanlar **«hiç konuşmazlar. Konuşan da doğruyu söyler.»** Yani, içlerinde Ruh ve melekler de bulunan gökler ve yerdekiler konuşmazlar. Ancak onlardan Allah'ın kendisine izin verdiği konuşur. Bu kendisine izin verilen de sözünde hata etmeksizin gerçek doğru söz konuşur. Azîz ve yüce olan Rabbe karşı nasıl konuşabilirler?

39. «İşte» heybet ve celâlden konuşmaya güç yetiremiyerek ruh ve meleklerin saf saf durduğu **«o»** büyük gün **«hak»** yani gerçekleşmesi kesin, sabit **«gündür. Bundan sonra dileyen Rabbine varan bir yola gider.»** Adıgeçen günün gerçekleşmesi ile ilgili olarak durum anlatıldığı gibi olunca, yüce şanı belirtilen Rabbinin yoluna gitmek isteyen bunu gönülden iman ve taatle yapsın.

Katâde, *"meâb"*kelimesine, *"sebil (yol)"* anlamı vermiştir.

40. «Biz, pek yakında gelecek bir azap ile», âhiret azabı ile **«sizi uyardık.»** Yani, sûrede zikredilen öldükten sonra dirilmeyi dile getiren âyetler ve Kur'an'da geçen diğer belâlar ve musibetlerle sizi uyardık. Hitap, Arap müşrikleri ve Kureyş kâfirlerinedir. Çünkü onlar öldükten sonra dirilmeyi inkâr ediyorlardı. Doğru olan, hitabın umumî oluşudur. Çünkü her bir gurubun uyarılmasında kendileri için yarar vardır.

Azabın yakınlığı, şüphesiz olarak geleceği içindir. Aynı zamanda o, Allah'a nisbetle yakındır her ne kadar uzak görüyorlarsa da.

«Kişi o gün elleriyle sunduğuna bakar.» Yani hayır ve şer olarak takdim ettiği şeyi müşahede eder. *"Kişi"*, umumî olup mü'min ve kâfiri içine alır. Çünkü her biri o günde ister hayır, ister şer olsun amelini defterinde tesbit edilmiş olarak görür. Böylece mü'min, güzel amellerinden ötürü Allah'tan sevap umar, kötü amellerden dolayı da azabından korkar.

«Ve kâfir de der ki: 'Keşke ben» dünyada **«toprak olsaydım!'»** da yaratılmasaydım ve mükellef olmasaydım. Yahut, keşke bugün ben toprak olsaydım da dirilmeseydim. Tıpkı Allah'ın: *"...Keşke, bana kitabım verilmeseydi ve hesabımın ne olduğunu bilmeseydim. Keşke onunla (ölümümle) her iş olup bitseydi!"* (Hâkka: 25-27) sözünde olduğu gibi.

*"Yâ leytenî, keşke ben..."*ünleminde ünlenen gizlidir de *"Yâ kavm, ey kavmim"* demektir. Sırf pişmanlık ve uyarılanı belirtmeye yönelik olmaksızın tenbih için olması da caiz olur.

Denilir ki, "Allah hayvanları haşreder, teklif kısası değil de mukabele kısası olarak boynuzsuz hayvanın hakkını kendisine toslayan boynuzludan alır, sonra onları toprağa çevirir. Bu durumda kâfir de toprak olmayı arzu eder. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.): *"Kıyamet gününde haklar sahiplerine verilecek. Öyle ki boynuzsuz koyunun hakkı boynuzludan alınacaktır."* [3] buyurmuştur."

3- Hadisi Müslim *Birr*'de (61), Tirmizî *Kıyamet*'te rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*. 10/432.

Bu durum, hayvanların haşredilip karşılıklı kısas için diriltilecekleri hususunda gayet açıktır. Yoksa ceza için değil.

Denilir ki: "Kâfir İblis Hz. Âdem'i, onun zürriyyetini ve sevaplarını görür de şu sözünde hakir gördüğü şey olmayı temenni eder. O şöyle demişti: *"Beni ateşten, onu ise çamurdan yarattın."* (A'râf: 12)

Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a.)'dan. Der ki: "'Yâ Rasûlallah!' dedim. 'Ne çabuk ihtiyarladınız?' Buyurdu ki: *'Beni Hûd, Vâkıa, Mürselât, amme yetesâelûn ve izeş-şemsü kuvvirat kocattı.'*"

Kim bu sûreyi öğrenirse, onun mânâlarını da öğrenmesi gerekir. Çünkü gayeye ancak böyle ulaşılır. Âhireti düşünmek gerekir. Azabı düşünmek insanı kocatır. Onun için şişman âlim ve şişman okuyucu kınanmıştır. Şayet âhireti düşünseydi, şüphesiz düşünceden ihtiyarlar, tasadan erirdi. Çünkü düşünceyle şişmanlık bağdaşmaz.

Şâfiî (rahimehullah) der ki: "Şişman kimse kesinlikle felâh bulmaz. Ancak Muhammed İbnü'l-Hasen müstesna." Niçin diye sorulduğunda: "Çünkü akıllı kimse iki durumdan birisinden uzak değildir. Ya âhiretini ve varacağı yeri düşünür, ya da dünya ve yaşayışını düşünür. Düşünceyle şişmanlık bağdaşmaz. İki mânâdan da uzak olduğu zaman şişmanlamak sûretiyle hayvanlar mesabesinde olur. "

Allah'a hamdolsun O'nun başarılı kılmasıyla Nebe' Sûresi'nin tefsiri bitti.

NÂZİÂT SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 46 âyettir.

Bu sûre H. Hüseyin TUNÇBİLEK tarafından tercüme edilmiştir.



وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ﴿١﴾ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ﴿٢﴾ وَالسَّابِحَاتِ
سَبْحًا ﴿٣﴾ فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ﴿٤﴾ فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ﴿٥﴾

1. Yemin olsun söküp çıkaranlara,

2. Yavaşça çekenlere,

3. Yüzüp yüzüp gidenlere

4. Ve yarış edenlere,

5. Derken bir iş çevirenlere.

1. «Yemin olsun söküp çıkaranlara...» *"Vav"* kasem (yemin) içindir. Kasem ise, kendine kasem edilenin şanının büyüklüğüne delâlet eder. Allah Teâlâ bu büyüklüğe dikkat çekmek için mahlukatından istediği şeye kasem eder.

"En-Nâziât" kelimesi, nâzia'nın çoğuludur. Meleklerden, söküp çıkaran bir topluluktur. Buna, sonraki âyetlerde gelecek olan *"nâşitât"* ve benzerlerini kıyas et. Aksi halde şöyle denmesi uygun olurdu: "En-Nâziîn ve En-Nâşitîn." "En-nez'u", Bir şeyi yerinden şiddetle çekmektir. "El-ğarku ve el-ığ-

raku fi'n-nez'i", Çekme işinde çok meşgul olmak ve son derecesine ulaşmak anlamındadır. Yayı sonuna kadar çekip sap kısmına vardırdığında "Eğraka'n-nâziu fi'l-kavsi" denilir.

Allah, tırnak ve parmaklarından ve her bir kılın altından sökercesine kâfirlerin cesetlerinden ruhları söküp çıkaran melekler topluluğuna yemin etmiştir. Tıpkı kökleri toprağın her bir yanına dağılmış ağaçların söküldüğü, ıslak yünden çok taraklı şişlerin çıkarıldığı, canlı hayvanın derisinin yüzüldüğü ve insanın kılıçla bin defa hatta daha fazlasıyla vurulması gibi.

Melekler ise onlar, ölüm meleği ve azap meleklerinden onun yardımcılarıdır ki, cehennem zehiriyle zehirlenmiş bir kargıyla kâfirlere vururlar. Ölü de karnının dikenle dolduğunu, ruhunun da iğnenin deliğinden çıktığını sanır. Sanki gökyüzü yeryüzüne yapışmış, o da ikisi arasında kalmıştır. Kâfirin ruhu ürpererek çıktığı zaman, zebaniler onu alır, kabirde ve cehennemde bir dere olan Siccîn'de azap ederler.

2. «Yavaşça çekenlere...» Atıf yoluyla başka bir yemindir. Allah bu sefer de, mü'minlerin ruhlarını rıfk ve yumuşaklıkla bedenlerinden çıkaran melekler topluluğuna yemin etmiştir. Kovanın kuyudan, kılın yağdan çekildiği, damlanın su kabından ayrılıp düştüğü gibi.

Onlar, ölüm meleği ve rahmet meleklerinden onun yardımcılarıdır. Herne kadar mü'minin ruhu da parmak uçlarından ve tırnaklarından çekilse de, o, kâfirin hissettiği acıyı hissetmez. Aynı zamanda mü'minin ruhu, mukaddes âleme cezbedilmiş olmasından ötürü, kâfirin ruhu gibi bedenle fazla bağlılığı yoktur. Durum ancak bedene takılı kalanlar için çetin olur. Yoksa bedenden ilgilerini kesenler için değil. O ruhu çektiklerinde bazen de bırakırlar ki, dinlensin. Kâfirlerin ruhları meleklerin elinde böyle değildir. Fakat belki imanı zayıf, amelde kusur eden mü'mine şeytan musallat olur. Ruh gırtlağa geldiğinde şeytan ona babası, annesi ve kardeşi yahut arkadaşı sûretinde gelir, ona Yahudi olmasını emreder.

Eğer desen ki: Sabittir ki: Peygamber (s.a.v.)'in mübarek ruhu şiddetle yakalandı ve: *"Vah sıkıntısına!"* ve *"Lâilâhe illallah, ölümün de şiddetleri, sadmeleri var. Allah'ım! Ölümün şiddet ve sadmelerine karşı bana yardım et,"* dedi. Şerefli elini içinde su bulunan bir kaba sokuyor, sonra nurlu yüzünü suyla meshediyordu. Fatıma (r.a.) O'nu sıkıntı bastığını görünce: "Vah babacığımın acısına!" dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) dedi ki:

"Babana bugünden sonra bir sıkıntı yoktur."[1] Vefat ederken Peygamber (s.a.v.)'in durumu böyle olunca, rıfk ve yumuşaklıktan zikredilen şeyin mahiyeti nedir? Evet böyle bir soruya cevaben denir ki :

Peygamber (s.a.v.)'in şerefli mizacı, mizacların en muttakîsi en mutedilidir. Acıyı başkasından daha fazla hissetmiştir. Çünkü çok hafife nisbetle halîf ağırdır. Ve muhtemeldir ki, Allah O'nu bu acıya müptelâ kılmıştır ki, ölümü ümmeti için kolay kılması hususunda Allah'a duâ etsin. Aynı zamanda ölüm anında böyle bir sıkıntıya birisinin düşmesi halinde, ümmeti için bir tesellidir. Diğer bir husus, ölmekte olanın ailesi ve başka Müslümanlardan durumu müşahede edenler için meşakkat içinde olduklarında sevabın hasıl olması söz konusudur. Nitekim ölüm anında çocukların maruz kaldığı şiddetli sıkıntının müşahade edilmesinin hikmeti hakkında da buna benzer bir şey söylenmiştir.

3. « Yüzüp yüzüp gidenlere...» Atıf yoluyla başka bir yemindir. Allah, geçişlerinde yüzen melekler topluluğuna yemin etmiştir. Yani, gökten yere öyle hızlı inerler ki, bu inişleri suda yüzen kimseye benzetilir.

4. «Ve yarış edenlere...» Yani, emrolundukları ve görevlendirildikleri şeye karşı yarış edenlere ki, hızlı bir şekilde ulaşırlar.

5. «Derken bir iş çevirenlere ...» Yani, aşırı gitmeksizin ve kusur yapmaksızın kendilerine plânlandığı gibi, kulların dünyevî ve uhrevî işlerini çekip çeviren vazifeli meleklere kasem olsun.

Üzerine kasem edilen anılmamıştır. O'da, daha sonra zikredilen kıyametin delâletiyle anlaşılıyor ki, *"mutlaka dirileceksiniz"* cümlesidir. Dirilmenin gereği ise, zulmün yeryüzünde devam etmemesi, mükâfat ve ceza için ölümün onun başına mutlaka gelmesidir. Rabbin kullarına zulmedici değildir. Sonra bedenlerden ayrıldıktan sonra şerefli ruhlardan bu âlemde bir takım eserlerin açığa çıkması akıldan uzak değildir. Görmez misin ki, insan, rüyâda bazı ölülerin kendisini istediği şeye yol gösterir olduğunu görür? Hocasını görür, bir mes'ele sorar, O'da o mes'eleyi halleder?

Zûrare (r.a.) öldükten sonra kendisine rüyada, hangi amelin daha üstün olduğu soruldu. "Rıza ve emelin kısalığı," dedi.

1- Hadisi Buharî *Meğazi*'de (1138) Nesaî *Cenâiz*'de: 4/13, İbn-i Mâce (1629) ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de : 3/197 rivayet etmişlerdir. Bak. *Câmiu'l-Usûl*, 11/72 .

Birinden şöyle rivayet edilir: "Rakka' İbn-ü Bişr (r.a.)'i rüyada gördüm ve dedim ki: "Allah sana ne muamelede bulundu?" O da benim bu soruma: "Bütün gayretten sonra kurtuldum." dedi. Sonra ben kendisine: "Hangi amelleri daha üstün buldunuz? " dedim. O: "Allah korkusundan ağlamayı," dedi.

Bir başkası da şöyle demiştir: "Genç kızlardan birisi tâun hastalığından öldü, babası onu rüyada gördü ve ona dedi ki: "Kızcağızım, âhiretten bana haber ver," dedi. Kızı şöyle cevap verdi: "Babacığım, bilip de yapmadığımız, sizin yapıp da bilmediğiniz büyük bir işe yöneldik. Vallahi, amel defterimdeki bir veya iki tesbih (sübhanellah), bir veya iki rekât namaz bana dünya ve içindekilerden daha sevimlidir."

Buna benzer şeyler sayılmayacak kadar çoktur.

يَوْمَ

تَرْجُفُ ٱلرَّاجِفَةُ ۝٦ تَتْبَعُهَا ٱلرَّادِفَةُ ۝٧ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ

وَاجِفَةٌ ۝٨ أَبْصَٰرُهَا خَٰشِعَةٌ ۝٩ يَقُولُونَ أَءِنَّا لَمَرْدُودُونَ

فِى ٱلْحَافِرَةِ ۝١٠ أَءِذَا كُنَّا عِظَٰمًا نَّخِرَةً ۝١١

6. İlk üflemenin sarstığı gün,

7. Onu ikinci üfleme tâkibeder.

8. O gün, yürekler kaygıdan oynar.

9. Gözleri alçalır.

10-11. "Öldükten sonra biz dünyadaki ilk halimize döndürülecek miyiz? Ufalanmış kemikler olduğumuz vakit mi?" derler.

6. « İlk üflemenin sarstığı gün...» *"Râcife"*den murat, yeryüzü ve dağ-

lar gibi sâkin cisimlerin kendisiyle sarsıldığı, yani korkusundan şiddetli bir şekilde hareket ettiği bir hadisedir. O, birinci üflemedir.

7. «Onu ikinci üfleme tâkibeder..» Bu da *"râdife"*dir ki, birinciden sonra gelen , onu izleyen hadisedir. Bu ise, ikinci üflemedir. Çünkü o, birinciden sonra gelir.

İrşad'da Ebussuûd der ki: "Öldükten sonra dirilme ancak ikinci üflemeden sonra olmasına rağmen, iki büyük hadisenin cereyan ettiği açıklanmak süretiyle günün dehşetini beyan için zamanın uzunluğu nazara alınmıştır. Birincinin meydana gelişinde hayatta hiçbir canlı kalmaz, ölür; ikincide de dirilip kalkmayan hiçbir ölü kalmaz."

8. «O gün, yürekler...» Sanki şöyle denilmiştir: "Çok yürekler" veya "âsi yürekler" iki üflemenin gerçekleştiği gün **«kaygıdan oynar.»** Yani kötü amellerinden ve çirkin fiillerinden dolayı şiddetli bir şekilde sarsılır.

9. « Gözleri», o kötü ameller ve çirkin işleri yapanların gözleri **«alçalır.»** Yani, Allah'tan kaçmaları, O'ndan başkasına yönelmeleri nedeniyle korkudan zillet içindedirler. Büyük hâdiselerden başkalarına inecek her şeyi beklerler.

Şimdi onlar, yani dirilmeyi inkâr edenler, siz dirileceksiniz dendiği zaman, onu tuhaf karşılıyarak:

10-11. «'Öldükten sonra biz, dünyadaki ilk halimize döndürülecek miyiz? Ufalanmış kemikler olduğumuz vakit mi?'» Diriltilip hayata döndürülecek miyiz? Halbuki o kemikler hayat bulmaktan çok uzaktır, **« derler.»** Bu, yeniden dirilmeyi ve olmayan bir şeyin tekrar canlanmasını inkâr için bir te'kiddir. Halbuki Allah'ın bütün mümkînata (olması câiz olan şeylere) gücü yeter, elementlerin parçalarını toplayıp onlara hayat verebilir. Çünkü o parçalar, Yaratıcı'nın ilminde vardır, bellidir. Tıpkı sütle karışık su gibi. Zira onlar her ne kadar karışmış iseler de her bireri Allah'ın ilminde ayrıdırlar. Her ne kadar insan aklı bunu idrak etmekten âciz ise de.

"En-nahru" eski, çürük demektir. Kemik ve odun eskiyip gevşediği zaman " Nehara'l-azmü ve'l-haşeb " denir. Öyle ki dokunulduğu zaman dağılıverir.

قَالُوا تِلْكَ إِذًا
كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿١٢﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ فَإِذَا هُمْ
بِالسَّاهِرَةِ ﴿١٤﴾

12. Bu inkârcılar: "O halde bu (bizim için) hüsranlı bir dönüş olur" dediler.

13. O, ancak bir tek sayhadır.

14. Bakarsın uyanmışlar hepsi meydandadır.

12. «Bu inkârcılar» haşirle alay ederek: **«'O halde bu»** bizim yeniden dirilmemiz, bizim için **«hüsranlı bir dönüş olur'»** yani, o diriliş doğruysa, o halde biz, onu yalanladığımız için hüsranda oluruz **«dediler.»** Bu sözleri alay etmek için söylemişlerdir. Çünkü onlar, yokluğunu ve imkânsızlığını kesin gördükleri şeyi, vukuu ihtimalli ve şüpheli olduğu şeklinde açıkladılar.

13. «O, ancak bir tek sayhadır.» Bu, onların inkârlarına karşılık Allah tarafından bir cevap ve mukadder bir hükmün sebebidir. Yani: O diriltmeyi Allah'a zor gelir sanmayın. O'nun kudreti içinde o, kolaydır. O ancak tekrar etmeyen bir sayhadır ki, yerin içinde oldukları halde onu işitirler. O, ikinci üflemedir.

14. «Bakarsın uyanmışlar hepsi meydandadır.» Yani, bakarsın yerin altındaki bütün yaratıkları yeryüzündedirler. *"Es-sâhire":* Düz, beyaz yerdir.

İbn Abbas (r.a.)'tan rivayet edildiğine göre: *"Es-sâhire*: Gümüşten bir yerdir ki, onun üzerinde Allah'a hiç isyan edilmemiştir. Onun yaratılışı, o zamandadır."

Fenârî, Fatiha'nın tefsirinde der ki: "İnsanlar kabirlerinden kalktıkları ve Allah yeryüzünü başka bir yerle değiştirmeyi murad buyurduğu zaman, Allah'ın izniyle yeryüzü genişler ve mahşer olur. Allah yeryüzünü dilediği gi-

bi değiştirdiği zaman yaratıklar da onun üzerinde olur. Bu değişiklik şekil olarak, ya da yaratıkların üzerinde olacağı bir yer olur. Bu da *"sâhire"* diye isimlendirilir. Allah Sübhânehu onu deri uzatır gibi uzatır, genişliğini de bulunduğu durumdan kat kat fazla yapar. Öyle ki, onda ne bir eğrilik ne de bir boşluk görülür."

هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ﴿١٥﴾ إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ
بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾ اذْهَبْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿١٧﴾ فَقُلْ
هَل لَّكَ إِلَىٰ أَن تَزَكَّىٰ ﴿١٨﴾ وَأَهْدِيَكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَتَخْشَىٰ ﴿١٩﴾
فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَىٰ ﴿٢٠﴾ فَكَذَّبَ وَعَصَىٰ ﴿٢١﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ
يَسْعَىٰ ﴿٢٢﴾ فَحَشَرَ فَنَادَىٰ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ ﴿٢٤﴾
فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً
لِّمَن يَخْشَىٰ ﴿٢٦﴾

15. (Habibim!) Sana Musa'nın haberi geldi mi?

16. Kutsal vadi Tuvâ'da Rabbi ona şöyle hitabetmişti:

17. "Firavuna git! Çünkü o pek azdı.

18-19. De ki: Arınmaya gönlün var mı? (İstermisin) sana Rabbinin yolunu göstereyim de O'ndan korkasın."

20. Derken ona en büyük mucizeyi gösterdi.

21. Hemen yalanladı ve isyan etti.

22. Sonra koşarak geri döndü.

23-24. Derhal (adamlarını) topladı ve onlara: "Ben, sizin en yüce rabbinizim!" diye bağırdı.

25. Allah da onu, dünya ve âhiret azabıyla cezalandırdı.

26. Elbette bunda korkan kimseler için bir ibret vardır.

15. «(Habibim!) Sana Musa'nın haberi geldi mi?» Başlangıç sözü olup, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı kavminin yalanlamasından ötürü teselli etmek içindir.

"Sana geldi mi?" sözünün mânâsı, sözüne kulak verme ve haber talep etme hususunda kendisini teşvik etmektir. Sanki şöyle denmektedir: Bundan önce sana Musa'nın haberi geldi mi? Yoksa Ben sana onu haber vereyim mi?

Nitekim Hasan (r.a.) şöyle der: "Allah tarafından Musa'nın haberini, Rasûlüllah (s.a.v.) için bildirmedir. Kişinin arkadaşına: "Belde halkının karşılaştığı şey sana ulaştı mı?" demesi gibi. Halbuki o, ona ulaşmadığını biliyor. Sadece ona haber vermek için böyle söylüyor."

16. «Kutsal» mübarek temiz, **«vadi Tuvâ'da»** Kelîm'i ile konuştuğunda **«Rabbi ona şöyle hitabetmişti:»** Yani, Rabbi ona seslendiğinde vuku bulan haberi sana geldi mi? *"Tuvâ vadisi"*nin *"kutsal"* olarak isimlendirilmesi, mukaddes, temiz toprağın hudutları içinde bulunmasından ötürüdür. *"Tuvâ"* Medine ile Mısır arasında bir vadidir. Tuvâ, vadi kelimesinin atf-ı beyanı olur.

17. Söz söylemek için **«'Firavuna git! Çünkü o pek azdı.»** *"Tuğyan"*, haddi aşmaktır. Yani: O, inkâr etmek suretiyle yaratıcıya, böbürlenmek ve köleleştirmek suretiyle de halka karşı tuğyan etti. Kulluğun kemali, hakka karşı doğruluk, halka karşı da güzel ahlâkla olduğu gibi tuğyan'ın kemâlide her ikisine karşı kötü muameleyle olur.

18-19. Ona geldikten sonra **«De ki: Arınmaya gönlün»**, arzu ve yönelişin **«var mı?»** Yani: Küfür ve tuğyan kirinden, beşerî bulanıklıkların pisliğinden ve tabiî pisliklerden temizlenmeye gönlün var mı? İstermisin **«sana Rabbbinin yolunu göstereyim.»** O'nu tanımaya irşad edeyim **«de»** O'nu tanı. Böylece **«O'ndan korkasın.'»** Zira korku, ancak O'nu tanıdıktan sonra olur. Allah Teâlâ: *"...Kulları içinden ancak âlimler Allahtan (gereğince) korkar-*

lar..." (Fâtır:28) buyurmuştur ki, bu âlimler Allah'ı tanıyan âlimlerdir.

Denilir ki: "Sonunda Allah Teâlâ buyurdu ki: *"O hiç yapmayacak."* Bunun üzerine Musa: "Onun hiç yapmayacağını Sen biliyorsun. O halde ben ona nasıl gideyim?" Allah ona şöyle vahyetti: *"Emrolunduğun şeyi yap. Zira gökte on iki bin melek vardır ki, kaderi (orada yazılı olanı) bilmek istemiş, ancak ona erişememişlerdir."*

Allah korkuyu hidayetin gayesi kıldı; çünkü korku, işin temelidir. Çünkü kim Allah'tan kokarsa ondan hep hayır gelir. Her kim de emin olursa, bütün şerleri işlemeye cüretli olur. Nitekim Peygamber (s.a.v.) Efendimiz şöyle buyuruyorlar: *"Korkan, erkenden yoluna devam eder. Yoluna devam eden de menzile ulaşır."*[2]

Sonra Allah Teâlâ, Musa (a.s.)'ya sözde yumuşaklıkla davet etmesini, iyi davranarak Firavun'un kibirinden vazgeçmesini isteyerek, ona anlamı sunmaktan ibaret olan *"arınmaya gönlün var mı?"* sorusu ile hitap etmesini emretmiştir. Bu, Allah Teâlâ'nın: *"Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar."* (Tâhâ:44) sözünün gerçekleşmesinin bir örneğidir. Yumuşak olmasına gelince; bu, arz şeklindedir. Yoksa emir şeklinde değildir. Ayrıca onda şirk, cehalet ve küfür gibi şeyler de zikredilmemiştir. [3]

20. «Derken ona en büyük mucizeyi gösterdi.» *"Fâ"* fâsihadır, gizli olan cümleleri açıklar. Yani: Musa, Allah'ın emriyle gitti ve Firavun'u tevhid ve taate çağırdı. O da ondan, davetindeki doğruluğa delâlet eden mucize istedi.

Büyük mucizeden murat, asânın yılana dönmesi; küçük mucize ise, geriye kalan başka mucizelerdir.

21. Firavun Musa'yı **«Hemen yalanladı,»** Son derece kibirli ve inatçı olduğundan düşünüp taşınmadan mûcizelerini, sihir diye isimlendirdi **«ve»**

2- Hadisi Tirmizî *Sünen*'inde (2422) *Kıyametin sıfatında* rivayet etmiştir. Tirmizî der ki: "Bu, garib bir hadisdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/9.

3- Allah'a davetteki şu "hikmetli uslûb"a bak. Musa (a.s.), Rubûbiyet iddiasında bulunan zorba, azgın, Allah'ın hükmü ve mülkü hususunda Allah'la tartışan Firavun'u yumuşaklıkla davete emrolunuyor. Ve buyruluyor ki: *"De ki: Arınmaya gönlün var mı?"*Bu, çağrı ve işitme şekillerinin en güzeliyle sunmadır. Onda kabalık ve sertlik yoktur. İşte, Allah'a davet metodu budur. Bu, her davetçinin gözetmesi gereken hikmetli bir metottur. Ancak bu sayede daveti verimli olur, verdiği nasihat kalbe girer. Allah hepimizi hikmetle, güzel öğütle davet etme yoluna hidayet eylesin.

çok şiddetli ve çirkin bir şekilde Allah'a **«isyan etti.»** Öyle ki, âlemlerin Rabbinin varlığını inkâra cüret etti.

*"İsyan etti"*den muradın, emrettiği şey hususunda Musa'ya isyan etti şeklinde olması da caizdir. Ancak onu kötüleme ve durumunu çirkin bulmada birincisi daha uygundur.

Me'lun Firavun ve kavmi, sırf İsrailoğullarının esaretten salıverilmeleriyle değil, Allah'a kulluk etmek ve Rubûbiyet davasını terk etmekle de emrolunmuşlardı.

22. «Sonra» inat ederek, mûcizeye karşı gelmeye çalışarak -ki karşı gelmenin mümkün olduğuna inandığından değil- **«koşarak geri döndü.»** Yani: Tâatten geri döndü. Yahut meclisten uzaklaştı.

Râğıb der ki: "*Edbera:* Yüz çevirdi ve arkasını döndü demektir."

Keşşâf'ta şöyle denir: "Yılanı görünce hızlı hızlı yürüyerek korkarak geri döndü."

Hasan (r.a.), Firavun'un akılsız bir kişi olduğunu söyler.

23-24. «Derhal (adamlarını)» yani sihirbazları **«topladı.»** Nitekim Allah Teâlâ: *"Firavun da şehirlere toplayıcılar gönderdi."* (Şuarâ:53), *"Bunun üzerine Firavun dönüp gitti. Hilesini topladı, sonra geri geldi."* (Tâhâ:60) buyurmuştur. Yani, sihirbaz ve âletlerinden oluşan hilesini topladı.

«Ve onlara:» Toplandıkları yerde bizzat kendisi: **«'Ben sizin en yüce rabbinizim!'»** Benim üzerime rab yoktur, yani sizin işlerinizi idare eden herkesten yüceyim ben **«diye bağırdı.»** Firavun böyle yücelik iddiasında bulununca, bu söz karşısında Musa (a.s.)'ya: *"...Üstün gelecek olan kesinlikle sensin."* (Tâhâ:68) dendi. Çünkü sihirbazlara galip gelme, Firavuna galip gelmedir.

Kısacası Firavun bu sözüyle; göklerin, yerin, dağların, bitkilerin ve hayvanların yaratıcısı olduğunu kastetmemiştir. Zira bunun doğru olmadığını bilmek zaruridir. Bu hususta şüphe eden delidir. Aksine adam yaratıcıyı, haşri ve neşri inkâr eden bir dehrî (ateist) idi. Yine diyordu ki: "Âlemin bir ilâhı yoktur ki, onun size emir ve yasağı olsun, yahut size bir peygamber göndersin. Aksine sizi terbiye eden , size ihsanda bulunan benden başkası değildir.

Bazıları derler ki: "Hz. Mûsa'nın asâsı yılana dönüşmek sûretiyle, Fira-

vun'un aczi açığa çıkınca, böyle dememesi gerekirdi. Sanki o bu (sözleri söylediği) zamanda ne söylediğini bilmeyen bunak gibi olmuştur!..

Âriflerden birisi der ki: "Mahlukattan hiçbirisi insanın iddia etiği gibi kemal iddiasında bulanmadı. Çünkü o rubûbiyet iddia etti ve dedi ki: 'Ben, sizin en yüce rabbinizim!' İblis ise bundan uzak durdu ve dedi ki: *'...Ben Allah'tan korkarım...'* (Enfal:48) Kesinlikle kendisine ait olmayan bir mertebe iddiasında bulunmadı."

Eğer dersen ki: "İblisin, rubûbiyyet iddia etmemesine rağmen lânetlenmesi, Firavun ve benzerlerinin, rubûbiyyet iddia etmelerine rağmen ne tayinen ne de tahsisen İblis gibi lânetlenmemelerinin hikmeti nedir?"

Bu soruya cevap olarak denilir ki: "Çünkü iblis'in niyeti, öbürlerinin niyetinden daha kötüdür. "

Ve yine bu soruya cevap olarak denildi ki: "Çünkü, kavlen, fiilen ve niyeten ilk ayrılık ve ihtilâf yolunu açan İblis'tir. Ondan sonraki halk, taşkınlık ve ihtilâfı onun vesvesesiyle yol edindiler. İblis, muhalefetiyle Allah Teâlâ'ya, öbürleri ise peygamberlere ve vesilelere karşı gelmişlerdir. Bazen yalvarıp yakarmışlar, bazen de mahluk yanında günahlarını itiraf etmişlerdir. İblis ise ne yalvarıp yakarmış ne de itirafta bulunmuştur. O, ilk küfür yolunu açmıştır. Bu bakımdan kıyamete kadar ondan sonra gelen kâfirlerin günahı ona râcidir. Azgınlık ve sapıklığı vasıtasız olarak ortaya koyan odur."

25. Anılan sebepten dolayı **«Allah da onu dünya ve âhiret azabıyla cezalandırdı.»** *"Nikâl"*, tenkîl mânâsınadır. Teslim mânâsına olan selâm gibidir. O da, azâb etmektir.

Sanki şöyle denilmiştir: Allah Firavun'u dünya ve âhiret azabıyla cezalandırdı. O azâp âhirette yakma, dünyada da suda boğmadır.

Bazıları der ki: "Firavun kibriya ridası hususunda enaniyyetinin şiddetli zuhuru ile kendini Hak'la eşit tuttu. Bu nedenle lânetlenmiş olarak zelil oldu ve ateşe atıldı. Nitekim Allah Teâlâ kudsî hadiste şöyle buyurmuştur: *"Azamet izarım, kibriya ridamdır. Her kim Bana bunlardan biriyle ortaklıkta bulunur, Benimle nizâlaşırsa, onu ateşe atarım ve aldırış etmem."* Bir rivayete göre de: *"Onu mahvederim aldırış etmem"* şeklindedir."[4]

Baklî der ki: "Davasında sadık olmadığı için dünya ve âhirette rüsvay

4- Hadisi Müslim *Tahrimü'l-Kibir*'de (2620) ve Ebû Dâvud (4090) rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/613.

olmuştur. Kendisine ait olmayan şeyi iddia eden herkes böyledir."

Âyetin delâletinden Firavun'un kâfir olarak öldüğü anlaşılmaktadır. Firavundan iki söz sadır olmuştur. Birincisi: *"Ben, sizin en yüce rabbinizim!"* İkincisi: *"Sizin için benden başka bir ilâh tanımıyorum..."* (Kasas:38) Rivayete göre bu iki söz arasında kırk sene vardır.

Gerçek olan, rubûbiyyetten ulûhiyyetin anlaşılmasıdır. Yoksa bazılarının zannettiği gibi *"Ben, sizin en yüce rabbinizim!"* sözünün mânâsı, işlerinizi idare eden her şeyden daha yüceyim, demek değildir. Çünka onda pek fazla bir fayda yoktur.

26. «Elbette bunda» yani, Firavun'un kıssasında anlatılan ve ona yapılan şeyde **«korkan»** yani korkmak şânından olan **«kimseler için»** büyük bir **«ibret»**, ders alma ve öğüt **«vardır.»** Korkma şanından olan kimse, Allah'ı ve onun hallerini bilendir. Azaptan korktuğu için Allah'tan korkar, O'na ve peygamberlerine karşı gelmez.

ءَأَنتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ ۚ بَنَاهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ
سَمْكَهَا فَسَوَّاهَا ﴿٢٨﴾ وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا ﴿٢٩﴾
وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَاهَا ﴿٣٠﴾ أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعَاهَا
﴿٣١﴾ وَالْجِبَالَ أَرْسَاهَا ﴿٣٢﴾ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿٣٣﴾

27-29. Sizi yaratmak mı daha güç, yoksa gökyüzünü yaratmak mı, ki onu Allah bina etti, onu yükseltip düzene koydu. Gecesini kararttı, gündüzünü ağarttı.

30. Ondan sonra da yerküreyi döşedi.

31-33. Kendiniz ve hayvanlarınız için bir faydalanma olmak üzere, yerden suyunu ve otlağını çıkardı ve dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi.

27-29. «Sizi yaratmak mı daha güç...» Öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden Mekkelilere tehdit ve azarlama yoluyla bir hitaptır. Yani: Sizce ve zannınıza göre öldükten sonra diriltilmeniz mi daha zor, daha güç, **«yoksa»** büyüklüğüne ve yapısının muhkemliğine, en küçük şeyini düşünmede bile akılları hayrette bırakan mükemmel yapısına rağmen maddesiz olarak **«gökyüzünü yaratmak mı?»** Buradaki soru, gökyüzünün yaratılmasının zorluğunu ikrâr etmeleri için bir takrir (tasdik, onay) sorusudur. Onları, şöyle demek sûretiyle susturuyor: Ey beyinsizler! Bu zor şeye gücü yetenin nasıl olur da sizi yeniden diriltmeye ve mahşerde toplamaya güç yetirmez? Halbuki bu daha da kolaydır. İade sûretiyle sizin yaratılışınız, Allah'ın kolayca güç yetireceği şeydir. Bunu nasıl inkâr ediyorsunuz?

«Ki onu Allah bina etti» ve büyük kudretiyle onu direksiz olarak ayakta tuttu, **«onu yükseltip düzene koydu.»** Yani yerden yukarıya yüksekliğini beş yüz senelik yol uzunluğunda ve yüksekliğinde kıldı. Çünkü bir şeyin uzunluğu, altından üstüne doğru alındığında yükseklik, yukarıdan aşağıya doğru alındığında da derinlik ismini alır.

Bazıları der ki: "*Semk,* gökyüzünün bizden taraftaki alt yüzeyiyle üst tarafına gelen üst yüzeyi arasındaki yükseklikliktir. Kastedilen de ağırlığı ve kalınlığıdır. "

«Gecesini kararttı,» yani onu karanlık yaptı. Bu karanlık sadece Allah'ın tedbiri ve takdiriyle hasıl olmuştur.

«Gündüzünü ağarttı.» Yani gündüzünü ortaya çıkardı. Gündüz; "*Duhâ*" kelimesi ile ifade edildi ki, o güneş ışığıdır. Duhâ (kuşluk) vakti, güneşin doğduğu, sultasının yeryüzünde hakim olduğu vakittir. Çünkü o, güneşin en şerefli ve güzel vaktidir. Karanlıktan sonra aydınlığın ilâvesi, nimet vermenin tastamam, ihsanın da mükemmelliğini ifade etmektedir.

Âriflerden birisi der ki: "'*leyl*' müzekker, '*nehâr*' müennestir. Gündüzün geceden çıkması, Havva'nın Âdem'den çıkması gibidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: '*Onlar için bir delil de gecedir. Biz ondan gündüzü sıyırırız da onlar karanlıkta kalıverirler.*'" (Yâsin:37)

30. «Ondan sonra da yerküreyi döşedi.» Yani onu, ahalisinin yerleşmesi ve her tarafında dolaşmaları için hazır hale getirdi.

Bazıları der ki: "Allah, gökyüzünü yaratmadan önce yerküreyi yarattı ama onu yaymamıştı. Daha sonra kendine has bir şekilde semaya yöneldi,

onu yedi kat olarak yaratıp düzenledi, daha sonra yerküreyi döşedi."

31-33. «Kendiniz ve hayvanlarınız için bir faydalanma olmak üzere,» pınarlar fışkırtmak ve nehirler akıtmak suretiyle **«yerden suyunu ve otlağını»** yani otunu **«çıkardı ve dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi.»** sarsılmasın diye de dağlarla yeri sabitleştirdi. *"Mer'a"* aslında otlaktır. Su ve otlak yere nisbet edilmişlerdir, çünkü onlar ondan çıkarlar. İnsanın yerleşimini sağlamak yetmez. Yiyecek, içecek cinsinden geçim işini de temin emek gerekir. Bundan dolayı bunları zikretmiştir.

Dağları sağlam bir şekilde yerleştirmesi, gerçeği ortaya koymak ve yerleştirmenin yeryüzünün kendisinden kaynaklanan bir iş olmayıp, Allah'ın yerleştirmesiyle olduğuna tenbih içindir. Şayet O'nun yerleştirmesiyle olmasaydı, dağlar, yeri sabitleştirmek şöyle dursun, kendilerini bile sabitleştiremezlerdi.

Âyetteki *"Meta"*kelimesi, *"faydalanma, yararlanma"*; *"en'am"* kelimesi de *"hayvanlar"* mânâsınadır. *Sıhah*'ta şöyle denilmektedir: "Bu isim ekseriyetle develer içindir. Burada geneldir. Deve, sığır, koyun, keçi gibi şeyler de kastedilmiştir. Yani bunları, sizin ve hayvanlarınızın faydalanmanız için yapmıştır. Çünkü döşeme, beşik gibi yapma, suyun ve otlağın çıkarılması gibi zikredilen şeylerin faydası, kendilerine ve hayvanlarına ulaşmaktadır. Çünkü "mer'a" yani otlak, insanın ve insandan başkasının yediği şeyi de içine alır. Bunun için denilmiştir ki: Allah Teâlâ, suyu ve otlağı zikretmekle, yerden çıkıp da kendisinden faydalanılan her şeye işaret buyurmuştur."

Utbî der ki: "Bu, yani, *'yerden suyunu ve otlağını çıkardı'* cümlesi, cevâmiu'l-kelim (kısa ve çok anlama gelen söz)dendir. Çünkü yerden çıkarılan her şeye delâlet eden iki şey zikredilmiştir. Bu yerden çıkarılan şeyler, canlılar için azık ve meta' olan ot, ağaçlar, tohumlar, çekirdekler, meyveler, tuz ve ateştir. Çünkü ateş yeşil ağaçtan, tuz da sudandır. Otlak kelimesinin kullanılmasındaki incelik; öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden muhatapları kınama, dünya ile faydalanma hususunda onları hayvanlara ilhak etme ve âhiretten gafletlerine işârettir."

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَىٰ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ
مَا سَعَىٰ ﴿٣٥﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَن يَرَىٰ ﴿٣٦﴾ فَأَمَّا مَن طَغَىٰ ﴿٣٧﴾
وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾ فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٣٩﴾

34. Her şeyi alt üst eden o büyük felâket geldiği vakit,

35. İnsanın yapıp ettiklerini hatırlayacağı gün

36. Ve görene cehennem açık bir şekilde gösterildiği zaman.

37-39. Azana ve dünya hayatını (âhirete) tercih edene, şüphesiz cehennem tek barınaktır.

34. «Her şeyi alt üst eden o büyük felâket geldigi vakit,» *Sıhah*'ta der ki: "Çoğalıp, üstün ve galip gelen her şey *"tâmme"* kelimesi ile ifade edilir. "Râdde" bâbındandır. *"El-kübrâ"*kelimesi, "ekbera" nın müennesidir. Büyük oldu mânâsına olan "kebura"dan gelir. "Yaşlandı" mânâsına olan "kebira"dan değil. "

Bu, hayattaki hallerinin beyânının akabinde âhiret durumlarının beyanına başlamadır. Mânâsı: Diğer belâ ve felâketlere üstün ve baskın gelen büyük belânın vukuunun vakti geldiği zaman demektir. Kastedilen; kıyamet veya ikinci sûr'a üfürüştür. Çünkü, kıyamet gününde alışılmışın dışında müthiş alâmetler müşahede edilir ki, çok dehşetli şeyleri unutturur. İkinci sûr'a üfürüşte yaratıklar kıyamet yerine toplanır.

35. «İnsanın yapıp ettiklerini hatırlayacağı gün...»Yani, o günde herkes amel defterlerinde yazılmış olarak müşahade etmek sûretiyle, hayır ve şer ne işlemişse hatırlar. Halbuki o, aşırı gaflet ve zamanın uzunluğundan dolayı onu unutmuştu. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"...Allah onları bir bir*

saymıştır, onlar ise unutmuşlardır... " (Mücâdele:6)

36. «Ve görene» yani insanlardan gözü olan her yaratığa **«cehennem açık bir şekilde»** yani, onu dünyâda iken işittikten sonra hiç kimseye gizli kalmayacak şekilde apaçık olarak **«gösterildiği zaman.»** *"Cahîm"*den maksat, mutlak ateşle ifade edilen cehennemdir.

37-39. «Azana» yani böbürlenene, başkaldırana, küfr ve azgınlıkta ileri giderek isyanda haddi aşana **«ve»** uçup gidecek fâni **«dünya hayatını âhirete tercih edene»** yani onu seçene, iman ve ibadetle ebedî âhiret hayatı için hazırlık yapmayana **«şüphesiz cehennem»** durumu anlatılan bütün bu kimselere **«tek barınaktır»** başkası değil. Âsî mü'minin çıktığı gibi oradan çıkacak değildir. Söz, kâfir hakkındadır fakat onda diğer insanlar için de bir öğüt, ibret ve ikaz vardır.

وَأَمَّا مَنْ
خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ وَنَهَى ٱلنَّفْسَ عَنِ ٱلْهَوَىٰ ﴿٤٠﴾ فَإِنَّ ٱلْجَنَّةَ هِىَ ٱلْمَأْوَىٰ ﴿٤١﴾

40-41. Rabbinin makamından korkan ve nefsini kötü arzulardan uzaklaştıran için ise şüphesiz cennet yegâne barınaktır.

40-41. Başlangıcı ve sonu bildiği için, her şeyin alt üst olduğu o büyük felâket gününde **«Rabbinin makamından»** yani her şeyinin sahibinin önünde durmaktan **«korkan»** -çünkü hesap için O'nun önünde durmaktan korkmak, eblette O'nu tanımanın neticesinde olur- **«ve nefsini kötü arzulardan»** yani beşerî yaratılış ve tabiatının hükmüyle o arzulara meyletmekten **«uzaklaştıran»**, dünya hayatının meta' ve parlaklığına kapılmayan, âkibetin korkunçluğunu bilerek onun süs ve âlâyişine aldanmayan **«için ise şühpesiz cennet yegâne barınaktır.»** Yani, cennet, içine girenin hiç çıkmayacağı bir makamdır.

"El-hevâ;" şer'î bir sebep olmaksızın nefsin arzu duyduğu ve lezzet aldığı şeye meyletmesidir. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Ümmetim hakkında korktuğum şeylerin en korkulusu hevâ (nefsin kötü arzuları) ve tûl'ü emel (bitmeyen istek)dir. Hevâ, Hak'tan alıkoyar; tûl'ü emel ise âhireti unutturur."* (5)

Büyüklerden birisi der ki: "Hevâ, Allah Teâlâ'nın: *'İnsanlara kadınlardan, oğullardan, kantarlarca yığılmış altın ve gümüşten, salınmış atlardan, davarlardan ve ekinlerden gelen zevklere düşkünlük süslü gösterildi...'* (Âl-i İmrân: 14) âyetinde zikredilen yedi şeyden ibarettir. Allah onu iki şeyde topladı. Nitekim buyurdu ki: *'Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden ibarettir...'* (Muhammed:36) Sonra onu bir şeyde topladı ki, o da âyetteki *hevâdır."*

Hevâ bütün şehvetleri (arzuları) içine alır. Kim hevâdan kurtulursa, bütün kayıtlardın kurtulmuştur.

Sehl (r.a.) der ki: "Hevâdan ancak peygamberler ve bazı sıddıklar uzak kalır. Hevâdan ancak edebi kendisine gerekli kılan kurtulur."

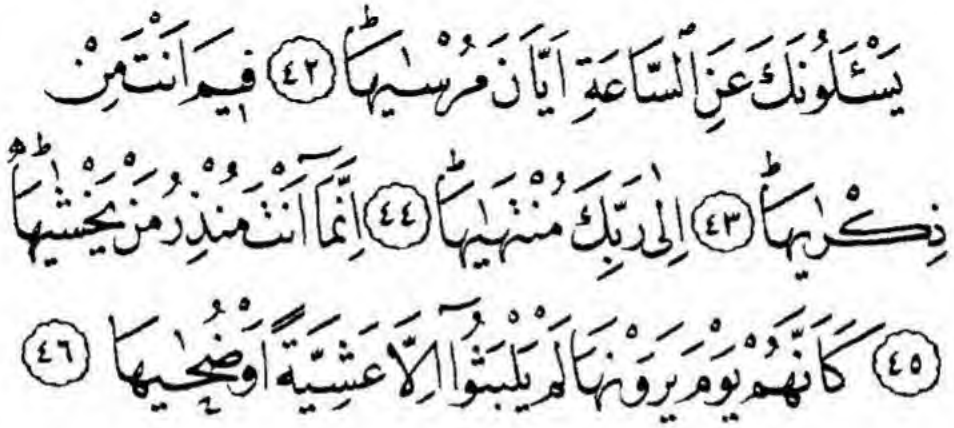
Ben fakir derim ki: Şüphesiz insan, melekî hakikatle hayvanî hakikat arasında bir geçittir. O, birinci hakikat yönüyle nefsi hevâdan uzaklatırır. Nitekim Nebi (a.s.) kendisi, kendisine: *"Ey Nebi! Selâm senin üzerine olsun"* diyerek melekî yönünden beşerî yönüne, yahut cem' makamından ferd makamına hitap ediyordu.

Cennetten murat, mutlak mükâfat yeridir. Allah Teâlâ'nın: *"Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet vardır."* (Rahmân:46) sözüne aykırı değildir. Buradaki iki cennet: Cismanî nimetler cenneti ve ruhanî lezzetlerle lezzetlenme cennetidir.

Muhammed İbnü'l-Hasen (r.a.) der ki: "Bir gece uyuyordum. Bir de ne göreyim, kapı vuruluyor. Dedim: 'Bakın kim o?' Kapıya bakan kimse: 'Halife Harun'un elçisi, Halife seni çağırıyor.' dedi. Canımdan korktum ve yanına gittim . Yanına girince dedi ki: 'Bir mesele hakkında seni çağırdım. Ümm-ü Muhammed'e -yani Zübeyde'ye-: 'Ben âdil bir devlet adamıyım. Âdil devlet adamı cennettedir,' dedim. O da bana: 'Sen zâlim, âsisin, kendinin cennetlik olduğuna şahitlik ettin, böylece Allah'a karşı yalan söyledin' dedi. Hasen şöy-

5- Hadisi Ahmed b. Hanbel: *"Ben sizin için... hevanın sapıtmalarından korkarım"* lâfzıyla rivayet etmiştir. Hadisi musannifin zikrettiği bu lâfızla görmedim.

le devam etti: "Dedim ki: 'Ey mü'minlerin emiri! Bir günah işlediğin zaman, o durumda Allah'tan korkuyor musun?' Dedi ki: 'Evet vallahi, Allah'tan çok şiddetli korkuyorum.' 'Ben şehadet ederim ki senin için iki cennet vardır, tek cennet değil. Allah Teâlâ: *'Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet vardır.'* (Rahmân:46) buyurmuştur,' dedim. Bana hoş davrandı, ayrılmamı emretti. Evime döndüğümde para keselerinin bana geldiğini gördüm."



42. Sana kıyameti sorarlar: Gelip çatması ne zamandır? (derler.)

43. Sen onu nereden bilip bildireceksin!

44. Onun nihâi ilmi yalnız Rabbine aittir.

45. Sen ancak ondan korkanları uyarırsın.

46. Kıyamet gününü gördüklerinde sadece bir akşam vakti ya da kuşluk zamanı kadar kaldıklarını sanırlar.

42. «Sana kıyameti sorarlar: Gelip çatması» yani kopması **«ne zamandır? (derler.)»** Allah'ın onu ne zaman koparacağını kastediyorlar. Müşrikler kıyametin haberlerini; onun her şeyi alt üst eden felâket, kulakları sağır eden ses ve kapı çalan şey oluşu gibi müthiş vasıflarını işitiyorlardı da alay ederek diyorlardı ki: "Gelip çatması ne zamandır?"

43. «Sen onu nereden bilip bildireceksin!» Müşriklerin onu sormasına bir cevap ve inkârdır. Yani, sen neredesin? Onun vaktini onlara anlatman ve onu onlara bildirmen nerede ki, sana onun açıklanmasını sorsunlar? Tıpkı şu âyette olduğu gibi: *"...Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar..."*

(A'râf: 187) Yani, hiçbir şekilde sen onlara onu anlatamaz ve vaktini açıklayamazsın. Gaybları en iyi bilen Allah onu kendi ilmine has kılmıştır ki, sen onu nasıl bileceksin?

44. «O'nun nihâi ilmi yalnız Rabbine aittir.»Yani, kim olursa olsun, onun nihaî ilmi hiç kimseye verilmemiştir. O halde neden dolayı onu soruyorlar?

Kâşânî der ki: "Yani, sen nerdesin, onu bilmek ve anlatmak nerede? Onun ilmi ancak Rabbine aittir. Sen ve senden başkası onun ilminden ne bileceksiniz? Aksine onu yalnız Allah bilir."

45. «Sen ancak ondan korkanları uyarırsın.» Yani senin vazifen; yaklaştığını açıklamak babından emrolunduğun şeye uymak, ondaki çeşitli korkuları açıklamaktır. Yoksa sana havale edilmeyen vaktini tayin etmek değildir. Onlara ne oluyor ki, açıklaması senin vazifen olmayan şeyleri soruyorlar? Yani, sen ancak ondan korkanı ve vuku bulacağına inananı uyarabilirsin. O, bütün insanlara gönderilmiş olmasına rağmen sadece korkan kimsenin tahsis edilmesi, ondan faydalananların onlar oluşundan dolayıdır. Yani, uyarmak sadece onlara tesir eder. Nitekim bir âyette şöyle buyurulmuştur: *"...Tehdidimden korkanlara Kur'an'la öğüt ver."* (Kaf:45)

46. Mekke kâfirlerinden inkârcılar **«kıyamet gününü gördüklerinde»** yani onun dehşetini müşahede ettiklerinde dünyada **«sadece bir akşam vakti ya da kuşluk zamanı kadar kaldıklarını sanırlar.»** Yani, dünyada bir günün akşamı veya kuşluk zamanı gibi kısa bir müddet kaldıklarını sanırlar.

Eğer, niçin "illâ aşiyyeten ev duhâ" denilmemiştir? Duhâ kelimesinin sonuna "hâ" zamirinin eklenmesinin faydası nedir? denilecek olursa, biz de deriz ki: Şayet öyle denilseydi, *"aşiyye (akşam)"*nin bir günden, *"duhâ (kuşluk vakti)"*nin başka bir günden olması muhtemel olurdu. Bu durumda, birinci gündeki bu zamandan, diğer bir gündeki başka bir zamana kalmanın devam edeceği sanılırdı. Ama âyetteki şekilde denilince bu ihtimal ortadan kalkar. İkinci olarak, âyetlerin sonlarındaki ses uyumuna riayet vardır.Çünkü ondan öncesi *" mürsâhâ ve zikrâhâ ve müntehâhâ*"dır. Allah en iyi bilendir.

Allah'ın yardımıyla Nâziat Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

ABESE SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 42 âyettir.

Bu sûre H. Hüseyin TUNÇBİLEK tarafından tercüme edilmiştir.

بسم الله الرحمن الرحيم

عَبَسَ وَتَوَلَّىٰٓ ۝١ أَن جَآءَهُ ٱلْأَعْمَىٰ ۝٢ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُۥ يَزَّكَّىٰٓ ۝٣ أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنفَعَهُ ٱلذِّكْرَىٰٓ ۝٤

1-2. Yanına kör bir kimse geldi diye peygamber yüzünü asıp çevirdi.

3. Ne bilirsin belki o temizlenecekti.

4. Yahut öğüt alacaktı da bu öğüt kendisine fayda verecekti.

1-2. «Yanına kör bir kimse geldi diye Peygamber yüzünü asıp çevirdi.» *"El-Ubsü"* ve *"El-Ubûs"*; yüz ekşitmek, surat asmak, kaş çatmaktır. *"En câehü, yanına... geldi"* cümlesindeki zamir Muhammed (s.a.v.)'e râcidir. Âmâ'nın gelmesi, yüz çevirmenin sebebidir. Âmânın kendisine gelmesinden ötürü geri döndü, yüz çevirdi, demektir. *"El-Umyü"* gözün kaybedilmesidir. *"El-âmâ"*daki *el*, ahd içindir. Böylece bilinen âmâ kastedilir ki, o da Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ikinci müezzini olan İbn-ü Ümm-i Mektûm'dur.

Rivayet edilir ki, İbn Ümm-i Mektûm Rasûlüllah (s.a.v.)'a geldi. O anda Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yanında Rebia'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, İbn-i Hişam'ın oğlu Ebu Cehil, Abdülmuttalib'in oğlu Abbas, Ümeyye İbn-ü Halef ve

El-Velîd İbn-ül Muğîre gibi Kureyş'in ileri gelenleri vardı. Onları İslâm'a çağırıyordu. Çünkü insanların âdetidir; büyükleri bir şeye meyletti mi başkaları da meyleder. Nitekim "İnsanlar krallarının dini üzeredir" denmiştir.

İbnü Ümmi Mektûm Rasûlüllah'a dedi ki: "Yâ Rasûlallah, Allah'ın sana öğrettiğini bana da öğret de ondan faydalanayım." O, Peygamber (s.a.v.)'in bir grupla ilgilendiğini bilmediği için bu sözü tekrarlayıp duruyordu. Rasûlüllah (s.a.v.) sözünün kesilmesini, onları bırakıp da onunla meşgul olmayı hoş karşılamıyordu. Yüzünü ekşitti ve ondan yüz çevirdi. İbn-ü Ümm-i Mektûm da Peygamber (s.a.v.)'in yüzünü ekşitmesinin ve yüz çevirmesinin, Allah'ın kendisinden sudûrunu çirkin gördüğü şeyden dolayı olmasından korkarak hüzünlü bir şekilde geri döndü. Bunun üzerine âyetler nazil oldu.

Rasûlüllah (s.a.v.) onu gördüğü zaman ikramda bulunur ve derdi ki:*"Kendisi hakkında Rabbimin beni itab ettiği kişi merhaba!"*

Denilir ki: "Rasûlüllah (s.a.v.) hayatında hiç 'Abese Sûresi' kendisine indiğinde üzüldüğü gibi üzülmedi. Çünkü o, rüşd sahibi Habibdir. Bununla beraber Allah bu hitabı onunla kendisi arasında bırakmadı ki bu kınama daha hafif kalsın. Aksine O, bunu mü'minlere açıkladı, bu harekete karşı takvâ sahibi kullarını uyardı. Bundan dolayıdır ki Ömer İbn'ül Hattab (r.a.)'a münafıklardan birinin kavmine imamlık yaparken sırf 'Abese Sûresini' okuduğu başka bir sure okumadığı haberi ulaştı. Bunun üzerine onun da bununla küfre girdikleri sonucunu çıkardığı için bir adam gönderip boynunu vurdurduğu rivayet edilir."

İbn-ü Zeyd der ki: "Muhammed (s.a.v.) için vahiyden bir şey gizlemesi caiz olsaydı, bunu gizlerdi."

Şu âyetler de buna benzemektedir: *"Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?..."* (Tahrim: 1) *"(Rasûlüm!) Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye: 'Eşini yanında tut, Allah'tan kork!' diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana lâyık olan Allah'tır..."* (Ahzâb: 37)

Peygamber (s.a.v.)'in yaptığı şey, evlâ olanı terketme babından olup günah sayılmaz. Çünkü onun ictihadı evlâ olanı talep hakkındadır.

Âmâ sıfatıyla ifade -halbuki bu vasıfla zikretme onun durumunu tahkir-

dir ki, bu da itabdan anlaşılan tâzime aykırıdır- ya Peygamber (s.a.v.)'in o topluluğa olan sözünü kesmeye cesaret etmesindeki özrünü kabul edip onu tasdik etmek, yumuşak davranmaya, kaba davranmamaya ve merhamete lâyık olduğunu bildirmek için, ya da aşırı yadırgama içindir. Çünkü yadırgamanın aslı makamın delâletindendir. Sanki şöyle denmiştir: Âmâ olduğu için ondan yüz çevirdi, bu ise onun yüce ahlâkına yakışmaz. Nitekim Allah'ın:

«Ne bilirsin...» sözündeki iltifat (gıyabî itabdan hitaba geçme) bundan dolayıdır. Çünkü karşısına alıp hitap etme, kınamanın şiddeti hususunda daha tesirlidir. Tıpkı kendisine cinayette bulunan caniyi insanlara şikayet edip sonra da caniye dönerek onu azarlayan kimse gibi. Yani onun durumunu sana bildiren ve işin iç yüzüne seni muttali kılan nedir ki ondan yüz çeviriyorsun?

İmam Süheylî der ki: "Bak âyet nasıl gaibden haber verme lâfzıyla indi, *"yüzünü asıp çevirdi"* dedi de "yüzünü astın ve geri çevirdin" demedi. Bu, yüz çevirip sonra da muhataba yönelerek onu karşısına alan ve: "Ne bilirsin" diyen gâibin durumuna benzer. Halbuki Allah Teâlâ biliyor ki o, âmâdan yüz çevirmekle sadece hayra rağbetini ve bu müşrikin yani Velîd b. Muğira'nın İslâm'a girmesini istiyordu. Çünkü böyle büyük birinin Müslüman olması çoğu kimselerin Müslüman olması demektir. Allah Teâlâ Nebisi (s.a.v.)'ne kendisinden yüz çevirenin sözüne benzer sözle konuştu, sonra da onu yalnızlıktan kurtarmak için 'Ne bilirsin...' hitabıyla karşısına aldı."

"İbn Ümm-i Mektûm Müslüman olmuş, din işleri ile ilgili olarak muhtaç olduğu şeyleri öğrenmeye gelmişti. O kâfirlere gelince henüz Müslüman olmamışlardı. Onların Müslüman olması çoğu kimselerin Müslüman olmasına sebep olacaktı. Nasıl oldu da Allah Teâlâ peygamberini bunun üzerine kınadı?" denilecek olursa, cevaben denilir ki: Durum her ne kadar anlatıldığı gibi ise de, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yaptığı şeyin dış görünüşü, zenginleri fakirlere takdim ettiğini, fakirlerin kalplerinin kırılmasına az önem verdiğini andırır. Bu ise peygamberlik makamına yakışmaz. Çünkü bu, en iyiyi terketmektir ki, bundan dolayı Allah Teâlâ onu itab etmiştir.

«Belki o» âmâ senden aldığı şeyle günah kirlerinden tamamen **«temizlenecekti.»**

4. Yahut öğüt alacaktı da bu öğüt» yani senin öğüdün tam temizlenme derecesine erişmese bile **«kendisine fayda verecekti.»**

Keşşâf'ta şöyle denilmiştir: "Âyetin mânâsı: Temizlenme ve öğüt alma açısından, ondan beklenen şeyi sen bilemezsin. Şayet bilmiş olsaydın, böyle yapmazdın."

أَمَّا مَنِ ٱسْتَغْنَىٰ ﴿٥﴾
فَأَنتَ لَهُۥ تَصَدَّىٰ ﴿٦﴾ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّىٰ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَن جَآءَكَ
يَسْعَىٰ ﴿٨﴾ وَهُوَ يَخْشَىٰ ﴿٩﴾ فَأَنتَ عَنْهُ تَلَهَّىٰ ﴿١٠﴾

5-6. Kendini (sana) muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun.

7. Oysa ki onun arınmamasından sen sorumlu değilsin.

8-10. Fakat sen koşarak ve korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun.

5-6. «Kendini (sana)», imana ve sendeki ilme ve Kur'an'a **«muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun.»** Âmâyı bırakıp onun irşadı ve ıslahına ihtimam gösteriyorsun.

Bunda Peygamber (s.a.v.)'in onlarla sohbetinden son derece uzaklaştırma vardır. Çünkü sırtını dönene yönelmek, izzetlilerin âdetinden değildir.

" Tesaddâ", aslında *" tetesaddâ "*dır. Hafiflik için *"tâ"*lardan biri hazfedilmiştir. Bu kelime: "Bir şeye yönelmek, durumunu nazar-ı itibara alma, ihtimam gösterme" anlamlarına gelir. Zıddı, ona önem vermemektir.

7. «Oysa ki onun arınmamasından sen sorumlu değilsin.» Yani, bu kendini muhtaç görmeyenin temizlenmemesinde sana bir baskı ve günah yoktur ki, onun durumuyla ilgilenesin ve Müslüman olandan da yüz çeviresin!

8-10. «Fakat sen», sendeki hidayet ve irşadı, güzel hasletleri talep edip **«koşarak ve»** Allah'tan **«korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun.»** Peygamber (s.a.v.)'in yerini tutan zamirin iki fiilden önce zikredilmesi -ki o

"sen" zamiridir- hoş karşılamamanın sebebinin Aleyhisselâtı vesselâm'ın özelliği olduğuna dikkat çekmektir. Yani, özellikle senin gibisinin kendisini muhtaç görmeyene yönelmesi, fakirden, iyilik talep edenden yüz çevirmesi gerekmez. Azîz, insanlar arasında zelil olsa da, iman ve ibadetle Allah'ın azîz kıldığıdır. Zelil, küfür ve günahla Allah'ın zelil kıldığıdır, insanlar arasında azîz olsa bile.

Rivayet olunur ki, bundan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) asla hiçbir fakire karşı yüzünü ekşitmedi, hiçbir zengine de yönelmedi. Aleyhissalâtu vesselâm'ın meclisinde fakirler emîr idi. Yani, onlara son derece ihtiramda bulunurdu. Bunda, küçük için büyükle edep dersi vardır. Dine omuz verenler, ilim erbabı ve hükmedenler, hayır ehlinden olan zayıfları kendilerine yaklaştırmak ve hayırdan uzak zenginlerden önde tutmakla muhataptırlar. Tıpkı Peygamber (s.a.v.)'in bu sûrede muhatap kılındığı gibi.

كَلَّآ إِنَّهَا
تَذْكِرَةٌ ﴿١١﴾ فَمَن شَآءَ ذَكَرَهُۥ ﴿١٢﴾ فِى صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ ﴿١٣﴾
مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍۭ ﴿١٤﴾ بِأَيْدِى سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾ كِرَامٍۭ بَرَرَةٍ ﴿١٦﴾

11-16. Hayır, öyle yapma! Şüphesiz bunlar, değerli ve güvenilir kâtiplerin elleriyle yazılıp tertemiz kılınmış, yüce makamlara kaldırılmış mukaddes sahifelerde bir öğüttür, dileyen ondan öğüt alır.

11-16. «Hayır, öyle yapma!» İhtiyaç göstermeyene yönelmekten ve irşad talebinde bulunanı irşaddan yüz çevirmekten sakın!

Hasan Basrî der ki: "Cibrîl bu âyetleri Peygamber (s.a.v.)'e okuduğunda -Allah'ın hakkında vereceği hükmünü bekleyerek- yüzü kül gibi yani, sanki yüzüne kül serpilmiş gibi oldu. *"Hayır!"* deyince yüzü açıldı, sevindi."

Âyetin mânâsı şöyledir: Bunun gibisini yapma, çünkü bu sana yakışmaz.

«Şüphesiz bunlar» yani, Ya Muhammed, seni mükellef kıldığımız ve sana emrettiğimiz öğütleri içine alan Kur'an, Allah'a yakınlık ve şeref yönüyle **«değerli ve güvenilir»**, takva ile mücehhez, Allah'a itaat eden **«katiplerin elleriyle yazılıp tertemiz kılınmış»** şeytanların ellerinin dokunmasından uzaklaştırılmış, **«yüce makamlara»** yani, yedi kat semaya **«kaldırılmış»** yahut kadri ve adı yüceltilmiş Kur'an-ı Kerim sahifeleri olduğu için Allah katında **«mukaddes sahifelerde»** yani, Levh-i Mahfuz'dan istinsah edilmiş sahifelerde yazılı, ders alınması ve gereğiyle amel edilmesi gereken **«bir öğüttür, dileyen ondan»** Kur'an'dan **«öğüt alır»**, onu ezberleyip korur, unutmaz.

"Sefere" meleklerden bir gurup katipdir ki, Levh-i Mahfuz'dan kitapları yazarlar. "Sefr"den türemiş olup "sâfir"in çoğuludur. "Sefr" ise "ketb" yani yazmaktır. Sefer (yolculuk), kişinin ahlâkını açığa çıkardığı için bu ismi almıştır. Bu lâfız meleklere hastır. Lügat yönüyle kullanılması câiz olsa da neredeyse başka şeyler için kullanılmaz.

Kurtubî der ki: "Allah Teâlâ'nın: *'O'na ancak temizlenenler dokunabilir'* (Vâkıa: 79) âyetindeki temizlenenlerden murat, Allah'a itaat eden, takva ile mücehhez, Allah'a yakınlıklarıyla değer kazanan şerefli katiplerdir."

"Kirâm" kelimesi, *"kerim"*in cem'i olup *"kerâmet"*ten gelmektedir.

قُتِلَ
الْإِنسَانُ مَآ أَكْفَرَهُۥ ﴿١٧﴾ مِنْ أَىِّ شَىْءٍ خَلَقَهُۥ ﴿١٨﴾ مِن نُّطْفَةٍ
خَلَقَهُۥ فَقَدَّرَهُۥ ﴿١٩﴾ ثُمَّ ٱلسَّبِيلَ يَسَّرَهُۥ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ أَمَاتَهُۥ فَأَقْبَرَهُۥ ﴿٢١﴾
ثُمَّ إِذَا شَآءَ أَنشَرَهُۥ ﴿٢٢﴾ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَآ أَمَرَهُۥ ﴿٢٣﴾

17. Kahrolası insan! Ne inkârcıdır!

18. Allah onu neden yarattı?

19. Bir nutfe (sperm) den yarattı da ona şekil verdi.

20. Sonra ona yolu kolaylaştırdı.

21. Sonra onun canını aldı ve kabre soktu.

22. Sonra dilediği bir vakitte onu tekrar diriltir.

23. Hayır! Henüz Allah'ın emrettiğini yapmadı.

17. «Kahrolası insan!» İnsan aleyhinde yapılan en şenî bedduadır. Çünkü öldürülme, kahredilme dünya âfet ve musibetlerinin en fecisidir. "Kahrolası" diye çevirdiğimiz *"kut ile = öldürülme"* kelimesini lânetle tefsir eden, onunla ruhanî helâki kastetmiştir. Çünkü bu, cezaların en şiddetlisidir.

«Ne inkârcıdır!» Allah'ın ona bol ihsanına mukabil o, Allah'a karşı ne çetin bir inkâr içindedir! Nankörlükteki aşırılığına şaş! Gerçekte şaşmak cahilden beklenir. İlmi, bütün bilgileri içeren kimseden şaşmak ve taaccüb tasavvur edilemez. Aslında bu, Allah tarafından, yaratıklarını hayrete düşürme, ve bedduâya müstahak olduğunu beyandır. Yani, Allah'ın kendisine olan çokça ihsanını bilmekle berabet, Allah'ı inkârına ve O'na karşı nankörlüğüne hayret edin, kahırla, lânetle v.s. aleyhine duâ edin.

İbnu'ş-Şeyh der ki: "Bu duâ, Arapçanın üslubunda vardır. Bu, kendisine kötülük yapanın intikamından âciz kalanın bedduası kabilinden değildir. Aynı şekilde bu taaccüb ve şaşma da, hakiki manasında değildir. Çünkü Allah Teâlâ âcizlik ve cehaletten münezzehtir. Aksine duâ şeklinde zikredilen şeyden kastedilen, O'nun büyük gazabına delâlet ve onun en korkunç ve şenî cezalara müstahak olduğuna dikkat çekmektir. Taaccüb kipiyle gelmesinde de en çirkin kabahati işlediği için, onu aşırı bir şekilde kötülemek vardır. Şüphesiz ki Allah'ın gazaplanması caiz olduğu gibi, zem etmesi, kötülemesi de caizdir."

"Ne inkârcıdır!" sözünün; kınama, azarlama anlamında soru olması da caizdir. O zaman: "Hangi şey onu inkâra götürdü?" mânâsında olur.

18. « Allah onu neden» yani hangi hor ve hakir şeyden **«yarattı?»** Sonra onu şöyle açıkladı:

19. Pis **«bir nutfe (sperm) den yarattı da ona şekil verdi.»** Onun için, uzuv ve şekil olarak ona uygun ve lâyık olan şeyi hazırladı. Böylece onu, o şekil içinde maslahatına uygun duruma ulaşmaya yetenekli kıldı. Aslı böyle hor ve hakir bir şey olan kimseye, böbürlenmek ve zorbalık yakışır mı? Bu

hakir şeye, böyle eşsiz sureti giydiren nimet sahibi hakkında nankörlük etmek nasıl yakışır?!

20. «Sonra ona yolu» yani rahmin ağzını açmak suretiyle karından çıkışı **«kolaylaştırdı.»** Doğumdan önce rahim açık değildi. Çevrilmek suretiyle çocuğun başının aşağı ve ayağının yukarı gelmesini ona ilham etti. Şayet böyle olmasaydı kadının çocuğu doğurması mümkün olmazdı. Ona, dinde de hayır ve şer yolunu kolaylaştırdı, ona bu iki yolda gitme imkânı verdi. Bu da, kendisi için faydalı ve zaralı şeyi tanıtmak, onu uyarmak, peygamberler göndermek, kitaplar indirmek ve benzeri şeylerle olmuştur.

Ebubekir b. Tâhir (r.a.) der ki: "Her bir kimseye, onun için yarattığı ve ona takdir ettiği şeyi kolaylaştırdı."

21. «Sonra onun canını aldı» yani, takdir edilen ve muayyen eceli tamam olunca ruhunu kabzetti **«ve kabre soktu.»** Yani, ona ikram olarak kabre koyup orada defnettirdi. Diğer hayvanlar gibi, yırtıcı hayvanlara, kuşlara yem olsun diye yer yüzüne atıp bırakmadı.

Keşfü'l-Esrâr'da şöyle denilmektedir: "Onu, yırtıcı hayvanlara atılan leş gibi atılıverilen cinsten kılmadı. Kabir, Müslümanlara ikram edilen şeylerdendir."

Ölümün nimet sayılması, mü'mine nisbetledir. Çünkü o, ölümle dünya hapishanesinden kurtulur. Aynı zamanda ölüm bir lütuf, ebedî hayata ve daimî nimetlere kavuşmadır. Ancak o, kötü inancından ve kötü amelinden dolayı kâfir hakkında bütün belâ ve sıkıntıların anahtarıdır.

Bazı tefsirlerde şöyle denilmiştir: *'İmâte; canını alma'* nin zikri, ya onun defnin mukaddimesi olduğu için ya da korkutmak ve dünya hayatının fani, sonunun ölüm olduğunu hatırlatmak içindir."

İmam Şâfiî (r. a.)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Yer yüzünde gururlanarak yürüme,
Yakın bir zamanda onun toprağı seni içine alır.

Yahut, canını almanın anılması; Ona hazırlığa teşvik, ya da O'nun kudretinin kemaline ve hikmetinin tamamına tenbih olarak; *"ematehü"* ile *"enşerahü"* onu arasında karşılaştırmaya riayet içindir.

22. «Sonra dilediği bir vakitte onu tekrar diriltir.» Yani diriltmeyi istediği zaman onu yeniden diriltir. Diriltmenin Allah'ın dilemesine bağlanmasında, aslında vaktinin tayin edilmeyişine işaret vardır. Ölümün vaktinin aksine o, Allah'ın dilemesine tâbidir. Meselâ biz, bizden her hangi birinin yüz elli

seneden daha fazla yaşamayacağını kesin olarak söyleriz. Dirilme konusunda ise hiç kimse böyle kesin bir şey söyleyemez. İşte böylece ölüm, kıyametin mukaddimelerindendir, demişlerdir. Onun için; "kim ölürse onun kıyameti kopmuştur" denilmiştir. Yani ölüm zamanının kıyamet zamanıyla irtibatından dolayı ölüm, meçhul olan küçük kıyamettir.

Burada şuna işaret vardır: Eğer ölü saadet ehlinden ise, kötülerin kabristanında medfûn olsa bile diriltilmesi saadet ehlinin kabirlerinden olacaktır. Şekâvet ehlinden ise, saadet ehlinin kabrinde medfûn olsa bile, diriltilişi şekâvet ehlinin kabirlerinden olacaktır. Onun için *Meşârik* müellifi anılan kitabının başında şöyle der: "Her kim lâyık olmadığı halde Mekke'de defnedilse, melekler onu başka yerlere götürürler."

Rivayet edildi ki: İbn-i Hiylân namıyla anılan bir şahıs, Şiîlikte aşırı gidenlerden idi. Sahabe hakkında çirkin şeyler söylerdi. Bir gün bir duvarı yıkarken düştü ve öldü. Bakî kabristanına defnedildi. Defnin ikinci gününde defnedildiği yerde bulunamadı. Kabrin üzerine örtülen toprakta ortada yoktu. Kabrin açılarak kefenin soyulduğuna hükmedildi. Ancak içersindeki kerpici olduğu gibi buldular. Büyük bir kalabalık bunu gördü. Hatta bunlardan birisi de kadı Cemaleddin idi. Onu görmek için grup grup insanlar geliyordu. Öyleki adamın bu durumu meşhur oldu. Bu, Allah'ın kalplerini açtığı kimselerin ibret alacağı alâmetlerden sayıldı. Allah'tan selâmet isteriz.

Yine rivayet edilir ki: Müezzin Muhammed b. İbrahim hac günlerinde bir ölü taşıdı. Kendisine yardım edecek, bir kişiden başkasını bulamadı. Derki: "Onu götürdük, kabre koyduk. Sonra adam gitti, ben de kabir için kerpiç getirdim. Ölüyü kabirde bulamadım. Kabri öylece bırakarak gittim."

Nakledilir ki: Medine'de ölmeyen sâlihlerden birisi rüyada görüldü. Gören kimseye: "Çocuklarıma selâm söyle ve benim alınıp, Bakî'ye Abbas (r.a.) ın kabrinin yanına gömüldüğümü söyle. Şayet beni ziyaret etmek isterlerse orada dursunlar, selâm versinler duâ etsinler." [1] Sehâvî'nin *el-Mekasıdu'l-Hasene*'sinde böyle rivayet edilmiştir.

23. «Hayır!» İnsanı üzerinde bulunduğu şeyden men içindir. İnsan,

1- Bu, bir rüyadır. Bununla şer'î bir hüküm sabit olmaz. Allah tarafından bazı sâlih kulları için kerâmet olarak vuku bulmuş olabilir. Yahut mücerred rüyadır. Herhâlde, yer, hiçbir kimseyi mukaddes kılmadığı gibi necis de yapmaz. Sâlih bir mü'min ise onu ancak imanı yükseltir, ameli kurtarır. Muttakînin kabri, mücrimler arasında defnedilse de cennet bahçelerinden bir bahçe; şakînin kabri, sâlihler arasına defnedilse de cehennem çukurlarından bir çukur olur. Mühim olan ameldir, mekân değil. Allah'tan amelimizi sâlih kılmasını, ömrümüzü, imanla ölerek tamamlamasını dileriz. Şüphesiz ki O, ihsanı bol ve merhamet sahibi olandır, çok cömert ve kerem sahibidir.

iman ve ibadetten **«henüz Allah'ın»** kendisine **«emrettiğini yapmadı.»** Onu eda etmedi ve onunla amel etmedi. Aksine küfür ve isyanla bazısını ihlal etti.

فَلْيَنْظُرِ
الْاِنْسَانُ اِلٰى طَعَامِهٖٓ ۙ (٢٤) اَنَّا صَبَبْنَا الْمَآءَ صَبًّا ۙ (٢٥) ثُمَّ
شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّا ۙ (٢٦) فَاَنْۢبَتْنَا فِيْهَا حَبًّا ۙ (٢٧) وَّعِنَبًا وَّقَضْبًا ۙ
(٢٨) وَّزَيْتُوْنًا وَّنَخْلًا ۙ (٢٩) وَّحَدَآئِقَ غُلْبًا ۙ (٣٠) وَّفَاكِهَةً وَّاَبًّا ۙ (٣١)
مَّتَاعًا لَّكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ ؕ (٣٢)

24. İnsan yiyeceğine bir baksın.

25-32. Suyu nasıl bol bol boşalttık! Sonra toprağı nasıl göz göz yardık da oradan ekinler, üzüm bağları, yoncalar, zeytin ve hurma ağaçları, iri ve sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirdik. (Bütün bunlar) sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak içindir.

24. «İnsan, yiyeceğine bir baksın.» Bekâsına ait nimetlerin sayıp dökülmesine bir başlayıştır. Yani: İnsan, geçiminin medârı olan gıdasına bir baksın! Biz onu nasıl temin ettik?

İbn. Abbas (r.a.) der ki: "İnsan, gücünün yetersizliğini ve ömrünün faniliğini bilmesi için besin maddesine bir baksın!"

25-32. Buluttan muhtaç olduğunuz **«suyu nasıl bol bol boşalttık! Sonra toprağı»** bitkilerle **«nasıl göz göz»** eşsiz güzellikte; büyüklük, küçüklük, şekil ve sûret bakımından toprağı yaran bitkilere yakışır şekilde **«yardık da**

oradan» yani bitkilerle yarılan topraktan **«ekinler, üzüm bağları, yoncalar, zeytin ve hurma ağaçları, iri ve sık ağaçlı bahçeler,»** veya hurmalı ve ağaçlı bostanlar ya da etrafı duvarla çevrili bahçeler, üzüm, nar, taze hurma ve daha başka **«meyveler ve çayırlar bitirdik.»** Bütün bunlar **«sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak içindir.»** Zira sayılan bazı nimetler onlar için yiyecek, bazıları da hayvanları için yemdir.

"Ekinler" diye ifade ettiğimiz *"habb"*, buğday, arpa ve benzeri şeyler gibi hasad edilen her şeydir.

Burada *"üzüm"*den murat, üzüm asmasıdır. Meyveler arasında özellikle o zikredilmiştir. Çünkü bir yönüyle kendisiyle lezzet alınan bir meyve, bir yönüyle de besin kaynağı bir yiyecektir. O aynı zamanda gıdaların en iyisidir.

"Kadb", yonca demektir. İbn Abbas (r.a.)'dan: Onun, hurma ağacından alınan yaş hurma olduğu rivayet edilmiştir. Bazıları üzümle münasebetinden ötürü bu izahı tercih etmişlerdir. Bazı âlimler de derler ki: "O, nane, maydanoz, pırasa ve benzerî, yemek için kökünden kesilen, sonra tekrar biten bitkilerdir."

"Zeytûn" dan murat, ağacıdır. Üçbin sene yaşar. Faydalarının çokluğundan ötürü zikredilmiştir. Özellikle Arap ülkeleri ahalisi için. Çünkü onlar ondan yemek, yağlanmak, aydınlanmak ve temizlenmek için faydalanırlar. Ondan sabun da yapılır.

"Nahl", hurma ağacıdır. Taze hurma ve kuru hurma en faydalı gıdalardandır.

"Hadîka", ağaç bahçesi, yahut hurma ve diğer ağaçlardan oluşan bahçe, yahut da bina veya hurma ağaçlarının kuşattığı şeydir.

"Gulb", sıklığından ve ağaçlarının çokluğundan, veya içinde kalın ağaçlar bulunduğundan dolayı büyük bahçeler demektir.

"Ebb" hayvan otlatmak için için hazırlanmış çayır anlamındadır.

فَإِذَا جَآءَتِ ٱلصَّآخَّةُ ﴿٣٣﴾ يَوْمَ
يَفِرُّ ٱلْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿٣٤﴾ وَأُمِّهِۦ وَأَبِيهِ ﴿٣٥﴾ وَصَٰحِبَتِهِۦ وَبَنِيهِ ﴿٣٦﴾
لِكُلِّ ٱمْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ
مُّسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ
﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَفَرَةُ ٱلْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

33. Kulakları sağır eden o ses geldiğinde,

34-36. İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar.

37. O gün, onlardan herbirinin kendine yetip artacak bir derdi vardır.

38-39. O gün bir takım yüzler parlak, güleç ve sevinçlidir.

40-42. Yine o gün bir takım yüzlerin de üzerini toz kaplamış ve karanlıklar örtmüştür. İşte bunlar kâfirlerdir, günahkârlardır.

33. «Kulakları sağır eden o ses geldiğinde...» O öyle bir belâdır ki, yaratıklar ona kulak kesilir. Yahut sesinin şiddetinden o, kulakları sağır eder.

34-36. «İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar.» Yani, insan onlardan yüz çevirir, onlarla bir araya gelmez, kendi haliyle meşgul olduğu, onların kendisine faydaları olamayacağını bildiği için dünyada olduğu gibi onların halini sormaz.

37. «O gün, onlardan herbirinin kendine yetip artacak bir derdi

vardır.» Adı geçenlerden her birinin meşgul olacağı, ihtimam göstereceği başından aşkın önemli işi, göğsünü doldurup boş yer bırakmayan düşünce ve tasası vardır.

Bir haber de şöyle gelmiştir: Âişe (r.a.): "Yâ Rasûlallah insanlar nasıl haşrolunur?" dedi, Rasûlüllah: *"Yalınayak, çırıl çıplak"* buyurdular. Hz. Âişe: "Kadınlar nasıl haşrolunur?" dedi. Rasûlüllah: *"Yalınayak, çırıl çıplak,"* buyurdular. Hz. Âişe: "Eyvah! O ne sefalet! Erkekler ve kadınlar beraber olacaklar. Onlar birbirlerinin ayıbına bakacaklar," dedi. Allah'ın Rasûlü: *"Yâ Âişe! İş, birbirlerine bakmaktan daha mühim ve daha büyük"*, buyurdu ve sonra Rasûlüllah (s.a.v.) bu âyeti okudu. [2]

38-39. «O gün bir takım yüzler parlak» yani, zat ve sıfatlarının nurluluğuyla ışıklı ve parıl parıldır.

İbn Abbas (r.a.)'dan: "Bu parlaklık, gece namazından ötürüdür" dediği rivayet edilmiştir. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Kimin gece namazı çok olursa, gündüz yüzü güzel olur."*

Dahhâk der ki: "Bu, abdest izlerinden ötürüdür."

Ayrıca, Allah yolunda epeyce tozlandığındandır da denilmiştir.

Daimî nimetleri ve güzellikleri müşahede ettiği için **«güleç ve sevinçlidir.»**

40-42. «Yine o gün bir takım yüzlerin de üzerini toz kaplamış ve karanlıklar örtmüştür.» Bir hadiste *"Ter, kâfirin ağzına kadar ulaşır, sonra yüzlerine toz bulaşır,"* denilmiştir.

Denildi ki: "O toz nifak ve zillet tozudur."

"Katera", karalık, duman gibi karanlık, demektir. Tozun ve karanlığın yüzde birleşmesinden daha korkunç bir şey göremezsin. Tıpkı zencinin yüzünün tozlanması gibi.

«İşte bunlar» yani yüzlerinin karalığı, tozlanmasıyla nitelendirilenler, küfürle günahkârlığı bir arada toplayan **«kâfirlerdir, günahkârlardır.»** Bundan dolayıdır ki Allah, yüzlerinin karalığına tozu ilâve etmiştir.

Aynü'l-Meânî'de: "Onlar, Allah'ın hukuku hususunda kâfir, kulların hukukunda da fâcirlerdir" denilmiştir.

Allah'ın lütfuyla Abese Sûresi tamam olmuştur.

2- Hadisi İbnü Ebî Hâtim tahrîc etti. Benzerini Nesaî rivayet etti.

TEKVİR SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 29 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.



إِذَا ٱلشَّمْسُ كُوِّرَتْ ۝١ وَإِذَا ٱلنُّجُومُ ٱنكَدَرَتْ ۝٢ وَإِذَا ٱلْجِبَالُ
سُيِّرَتْ ۝٣ وَإِذَا ٱلْعِشَارُ عُطِّلَتْ ۝٤ وَإِذَا ٱلْوُحُوشُ حُشِرَتْ ۝
٥ وَإِذَا ٱلْبِحَارُ سُجِّرَتْ ۝٦ وَإِذَا ٱلنُّفُوسُ زُوِّجَتْ ۝٧ وَإِذَا
ٱلْمَوْءُۥدَةُ سُئِلَتْ ۝٨ بِأَىِّ ذَنۢبٍ قُتِلَتْ ۝٩ وَإِذَا ٱلصُّحُفُ
نُشِرَتْ ۝١٠ وَإِذَا ٱلسَّمَآءُ كُشِطَتْ ۝١١ وَإِذَا ٱلْجَحِيمُ
سُعِّرَتْ ۝١٢ وَإِذَا ٱلْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ ۝١٣ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّآ أَحْضَرَتْ ۝١٤

1. Güneş katlanıp dürüldüğünde,

2. Yıldızlar döküldüğünde,

3. Dağlar yürütüldüğünde,

4. Gebe develer terkedildiğinde,

5. Vahşi hayvanlar toplanıp biraraya getirildiğinde,

6. Denizler kaynatıldığında,

7. Ruhlar birleştirildiğinde,

8-9. Diri diri toprağa gömülen kıza, hangi günahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğunda,

10. Defterler açıldığında,

11. Gökyüzü soyulup çıkarıldığında,

12. Cehennem tutuşturulduğunda,

13. Cennet yaklaştırıldığında,

14. Kişi ne hazırladığını bilecektir.

1. «Güneş katlanıp dürüldüğünde,» "*Küvviret*", dürüldü demektir. Parçalarını birbiri üzerine katladığın zaman sanki tekvir ettim, yani dürdüm dersin. Güneşin dürülmesinden maksat, "*O gün göğü kitap dürer gibi düreriz...*" (Enbiyâ: 104) âyetinde olduğu gibi, ya bulunduğu yerden kaldırılıp atılması veya ufuklara yayılan, ülkelere dağılan ışığının dürülüp toplanmasıdır.

Denildi ki: "*Küvviret*" in mânâsı, yörüngesinden alınıp cehenneme atılması demektir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Muhakkak güneş ve ay kıyamet günü cehennemde dürülmüş iki nurdur.*" [1] Yani güneş ve ay cehenneme atılmışlardır. Güneş ve ay maddî varlıklardır. Onların cehenneme atılmaları zarar görmelerine sebep değildir. Onların cehenneme atılmaları ateşin hararetini yükseltmek içindir.

Tîbî de bu mânâda şunları söylüyor: "Güneş ve ayın cehennemde dürülü olması kendilerinin azap edilmesi için değil, cehennem halkının özellikle de ışıklara (gök cisimlerine) tapanlara azap etmek içindir. Çünkü bizzat güneş ve ay sorumluluktan uzaktırlar."

Aynı şekilde Fenârî'nin Fatiha tefsirinde de şöyle söylenmiştir: "Gökyüzü kademe kademe dürüldüğü zaman yıldızlarıyla birlikte cehenneme atılır."

2. «Yıldızlar döküldüğünde» yani yıldızlar süratli bir şekilde dağılıp

1- Hadisi Bezzâr, *Müsned*'inde Ebû Hureyre'den merfû olarak tahrîc etmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/318.

düştüğünde. Nitekim bir başka âyette şöyle belirtiliyor: "*Yıldızlar dağılıp döküldüğü zaman.*" (İnfitâr: 2) Kevâkib ile nücûm, yıldızlar demektir. "*İnkidâr*" dan murat da dökülmektir. Çünkü gökyüzü o gün yıldızlarını saçıp döker, semadaki bütün yıldızlar istisnasız yere düşer. Çünkü İbn Abbas'ın rivayetine göre yıldızlar, yerle gök arasına nurdan zincirlerle asılmış kandillerde bulunur. Bu zincirler nurdan meleklerin ellerindedir. Yer ve gökte olanlar ölünce bu yıldızlar meleklerin ellerinden düşerler, zira onları tutanlar da ölmüş olur.

3. «Dağlar yürütüldüğünde» yani meydana gelen sarsıntıyla yeryüzünden kaldırılıp yerlerinden uzaklaştırıldığında.

4. «Gebe develer terkedildiğinde,» "*Işâr*", *uşerâ*'nın çoğuludur. Nifas, nüfesânın çoğulu olduğu gibi. "*Uşerâ*" ise, on aylık hamile deve demektir. Sene dolup doğuruncaya dek bu deveye "*uşerâ*" derler. Arapların en değerli malı ve en büyük geçim kaynağı bu develerdir. Kıyamet anında herkes kendi derdiyle uğraştığından bu develer çok makbul ve kıymetli oldukları halde başıboş salıverilirler, arkalarından bile bakılmaz. Bu hâl kıyametin ilk kopuş belirtileri gözüktüğü esnada olur. O sırada insanlar mal ve mülklerini bırakırlar kendi başlarının çaresine bakarlar.

5. «Vahşi hayvanlar...» *Kâmûs* sahibi şöyle diyor: "*Vahş*, kara hayvanıdır. Çoğulu *vuhûş* ve *vuhşân* gelir. İnsanla ülfet, yakınlık kurmayan kara hayvanına "*vahş*" denir.

«Toplanıp biraraya getirildiğinde,» sahra ve çöllerde dağınık oldukları, birbirlerinden nefret ettikleri halde her taraftan gelip insanlara ve birbirlerine karıştıklarında... Bu toplanma, kıyamet gününün korkusundan ötürüdür.

Denildi ki: "Hayvanlar adaleti göstermek için karşılıklı haklarını almak üzere diriltilirler."

Katâde şöyle dedi: "Her şey kısas için diriltilir. Hesaplaşma bitince hayvanlar toprak olur, insanların hoşlandığı tâvus, bülbül ve benzerleri hariç hiçbir hayvan kalmaz. Adaletin gereğini gerçekleştirmek üzere kısas için hayvanlar bile diriltilirken, mükellef olan insan ve cinlerin diriltilip toplanmaması nasıl düşünülebilir?"

6. «Denizler kaynatıldığında» yani ısıtıldığında veya tatlısı tuzlusu karışıp bütün yeryüzünü kaplar vaziyette tek bir deniz hâline gelmek üzere birbirlerine katılarak toplandığında... Bu şu şekilde olur: Dağlar parçalanıp dağı-

lır, yeknesak olmayan, uçuşan toprak hâline gelir. Cisimlerin uçuşan parçaları aşağıya iner ve çukur yerler dolar, yeryüzü denizle aynı seviyeye gelir. Denizler de böylece bir tek deniz halinde toplanmış olur.

Hasan Basrî'den şöyle rivayet edilmiştir: "Bir damla bile kalmamak üzere denizlerin suyu yok olur."

Râğıb diyor ki: "Bunun böyle olması denizlerdeki ateşin tutuşturulması sebebiyledir. Bu sûrede *'sü'iret'* (Tekvîr: 12) sözüne uygun olsun diye *'süccirat'* dendi. Çünkü müfessirlerin çoğunluğuna göre *'sücciret'*, tutuşturuldu ve ateş hâline geldi demektir. Böylece ateşin tutuşturulması ile denizlerin tutuşturulması tehdidi birlikte gerçekleşmiş olsun. İnfitâr sûresinde ise *'inteseret'* (İnfitar: 2) sözüne uygun olsun diye *'fücciret'* (İnfitar: 3) dendi. Çünkü yıldızların dökülmesi ile suyun yeryüzüne yayılıp dağılması, mânâ olarak birbirlerine yakındır."

7. «Ruhlar birleştirildiğinde,» *"Tezvîc,* birini diğerine eş yapmaktır, bu ise denklik gerektirir. Maksat ruhların tekrar bedenlere döndürülmesiyle eşleştirilmesidir. Veya herkes kendine benzeyenle, hayır ve şer hususunda kendi grubuyla eşleşip sâlihlerin sâlihlerle, fâcirlerin de fâcirlerle biraraya getirilmesidir. Yahut da herkesin, kitabı ve ameliyle biraraya getirilmesidir ki azgın kişiler kötü amelleriyle, olgun kişilerse iyi amelleriyle birleştirilirler.

8-9. «Diri diri toprağa gömülen kıza,» Araplar; fakirlik, cariyelik veya kendilerinden utanç duymaları sebebiyle kız çocuklarını diri diri gömerlerdi. Derlerdi ki, melekler Allah'ın kızlarıdır. Kızları O'nun katına gönderin. Çünkü O'nun kızlar üzerinde daha çok hakkı vardır.

Keşşâf sahibi şöyle dedi: "Arabın bir kızı olduğu zaman onu sağ bırakmak isterse ona kıldan veya yünden bir elbise giydirir, o kız ona çölde deve veya koyun güdüverir. Şayet kızı öldürmek isterse onu altı yaşına kadar terkeder, sonra annesine: 'Bu kızı süsle ve güzel koku sür. Zira ben onu akrabalarına götüreceğim' der ve çölde önceden kazdığı kuyunun başına getirip kıza, kuyuya bak diye kandırıp arkasından itekler, toprak seviyesine gelinceye dek kuyuyu toprakla doldururdu."

Denildi ki: "Hamile kadın, doğumu yaklaşınca bir kuyu kazar, doğum sancısını kuyu başında çeker, kız doğurursa kuyuya atar, oğlan doğurursa yanına alırdı."

«Hangi günahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğunda...» Adaleti gös-

termek için bu soruyu yani öldürülmeyi gerektiren günah nedir, sorusunu Allah sorar. Öldüren ise bizzat baba veya öldürme izni verdiği kimsedir. Sorunun kıza sorulması, öldürene karşı duyulan öfkenin fazlalığını belirtmek ve katili sert şekilde susturmak içindir. Şu âyetle de aynı yol takip edilmiştir: "*Allah, İsa'ya: 'Ey Meryemoğlu İsa! Sen mi insanlara Allahı bırakıp da beni ve annemi iki ilâh edinin dedin?,' buyurduğunu hatırla...*" (Mâide: 116) Maksat Hz. İsa ve annesini tanrı edinenleri kınamaktır.

İbn Abbas (r.a.)'dan, müşrik çocukları hakkında sorulduğunda: "Onlar azap edilmezler," diye cevap verdi ve bu âyeti delil getirdi. Gerçek olan şudur ki onlar, günah sebebiyle azap olunur, çocuklar ise günahsızdır.

10. «Defterler açıldığında,» defterlerden kasıt, amel defterleridir. Onlar ölüm zamanı dürülür, hesap zamanı açılır. Yani defterler açık vaziyette insanlara sağ ve sollarından verilir. Kişi defterin içindekilerine vakıf olur. Ona bütün amelleri sayılıp dökülür. Bunun üzerine şöyle der: "*...Bu nasıl kitapmış! Küçük büyük hiçbir şey bırakmaksızın hepsini sayıp dökmüş...*" (Kehf: 49)

Hadis-i şerifte şöyle buyuruldu: "*İnsanlar yalınayak, çırılçıplak olarak haşredilirler. Ümmü Seleme (r.a.): Peki kadınlar ne olacak diye sorunca, Hz. Peygamber : Ey Ümmü Seleme! Meşguliyetleri, kadınlardaki her şeyi unuttturur, buyurdu. Ümmü Seleme: Meşguliyetleri nedir? deyince, Hz. Peygamber (s.a.v.): Defterlerin açılmasıdır. Orada zerre kadar da olsa, hardal tanesi kadar da olsa her şey yazılıdır,*" buyurdu.[2]

Denildi ki: "Açılmaktan maksat defterlerin, sahiplerine dağıtılmasıdır."

Mersed b. Vâdia'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kıyamet günü geldiğinde sayfalar arşın altında uçuşur. Cenneti âlâda olacağına dair mü'minin amel defteri eline gelir, cehennemde olacağına dair defteri ise kâfirin eline gelir. Yani bu defterlerde cennetlik, cehennemlik olacaklar yazılıdır, bunlar amel defterlerinden başkadır."

11. «Gökyüzü soyulup çıkarıldığında,» kapalı şeyin üzerinden örtü çıkarıldığı, hayvanın derisi yüzüldüğü gibi sökülüp çıkarıldığında... Râğıb dedi ki: '*Keşt*', devenin derisini soymak demektir."

12. «Cehennem tutuşturulduğunda,» yani kâfirler yakılsın diye ce-

2- Bu hadisi İbn Ebî Hâtim bu şekilde tahrîc etmiştir. Bkz. *Muhtasaru Tefsîr-i İbn Kesîr*, 3/602.

hennem şiddetli bir şekilde yakıldığında.

13. «Cennet yaklaştırıldığında...» *"İzlaf"*, yaklaştırma demektir. Yani müttakîlerin girmesi için cennet yaklaştırıldığında. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"Cennet müttakîlere yaklaştırılır. Zaten uzakta değildir."* (Kâf: 31)

Hasan Basrî'den şöyle rivayet edildi: "Müttakîler cennete yaklaştırılır. Yoksa cennet yerinden oynatılmaz."

Buraya kadar on iki durum sayılmıştır. Altı tanesi sûra birinci üfürüşle, ikinci üfürüş arasında olur ki bu altı husus, *"Denizler kaynatıldığında"* âyetine kadar zikredilen hususlardır. Vahşî hayvanların toplanması, kısas için diriltilmeleri değil, kıyamet öncesi çeşitli yerlerden biraraya toplanmaları demektir. Diğer altısı ise ahirette yani sûra ikinci üflemeden sonra gerçekleşir.

Übey b. Ka'b şöyle dedi: "Kıyametten önce altı alâmet gözükür. İnsanlar çarşı pazarlarında iken birden bire güneşin ışığı kaybolur. Bu vaziyette iken yıldızlar dökülür. Yine bu esnada dağlar yerle bir olur. Sarsılır, yerinde durmaz. Korkudan cinler insanlara, insanlar da cinlere sığınır. Hayvanlar, kuşlar, vahşiler dalga dalga birbirine karışır. O zaman cinler insanlara şöyle derler: 'Biz size haber getireceğiz'. Bunun üzerine denize giderler, bir de ne görsünler deniz alev alev tutuşuyor. Onlar bu durumda iken yer birden yarılır. Yine bu esnada kendilerini bir rüzgâr yakalar ve hepsini öldürür."

14. «Kişi ne hazırladığını bilecektir.» Kişilerden her biri ne hazırladığını bilecektir. *"Ne hazırladığı"* ndan maksat, yaptığı hayırlı veya şerli amelleridir. Kişi amellerini olduğu gibi görecektir. Şayet ameli sâlih ise, onu en güzel biçimde görecektir. Çünkü ibadetler meşakkatten uzak değildir. Nitekim hadis-i şerifte şöyle belirtilmiştir: *"Cennet nefsin hoşlanmadığı, cehennem ise nefsin hoşlandığı şeylerle kuşatılmıştır."* [3] Şayet ameli kötü ise, onu da en çirkin şekilde görecek ve ondan nefret edecektir. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurur: *"Herkesin iyilik olarak yaptıklarını da kötülük olarak yaptıklarını da hazır bulduğu günde insan kötülükleriyle kendi arasında uzun bir mesafe bulunmasını ister."* (Âl-i İmran: 30) Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Mü'min kul iki korku arasındadır. Geçen ömür ki, o konuda Allah'ın nasıl hükmedeceğini bilmemektedir. Kalan ömrü hakkında da Allah'ın nasıl hükmedeceğini bilmemektedir. Kul ölmeden evvel hayattan, yaşlanmadan*

3- Hadisi Müslim ve Tirmizî *Sıfatu'l-Cenneti* babında tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/521.

önce gençlikten, ahireti için dünyasından ve ruhu için nefsinden azık tedarik etmelidir. Yemin olsun ki, öldükten sonra hoşnutluk fırsatı yoktur. Dünyadan sonra da ancak cennet ve cehennem vardır." [4]

فَلَآ أُقْسِمُ بِٱلْخُنَّسِ ﴿١٥﴾ ٱلْجَوَارِ ٱلْكُنَّسِ ﴿١٦﴾ وَٱلَّيْلِ إِذَا
عَسْعَسَ ﴿١٧﴾ وَٱلصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُۥ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿١٩﴾
ذِى قُوَّةٍ عِندَ ذِى ٱلْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾ مُّطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ﴿٢١﴾
وَمَا صَاحِبُكُم بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَءَاهُ بِٱلْأُفُقِ ٱلْمُبِينِ ﴿٢٣﴾ وَمَا هُوَ
عَلَى ٱلْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَٰنٍ رَّجِيمٍ ﴿٢٥﴾ فَأَيْنَ
تَذْهَبُونَ ﴿٢٦﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٧﴾ لِمَن شَآءَ مِنكُمْ أَن
يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾ وَمَا تَشَآءُونَ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٩﴾

15-16. Gündüz kaybolup geceleri gözüken gezegenlere andolsun.

17. Kararmaya başladığında geceye andolsun.

18. Ağarmaya başladığında sabaha andolsun ki,

19-20. O, değerli, güçlü, Arş'ın sahibi yanında itibarı olan bir elçinin sözüdür.

21. Orada kendisine itaat edilen, güvenilen (bir elçi)dir.

22. Arkadaşınız asla deli değildir.

4- Bu hadis Peygamber Efendimizin ashabına îrad etmiş olduğu hutbelerinden biridir.

23. Andolsun ki o, Cebrâil'i apaçık ufukta görmüştür.

24. O, gaybın bilgilerini esirgemez.

25. Bu Kur'an, kovulmuş şeytanın sözü değildir.

26. (Ey insanlar!) Nereye gidiyorsunuz?

27-28. Kur'an, ancak içinizde doğru yola girmek isteyene ve âlemlere bir öğüttür.

29. Âlemlerin Rabbi dilemedikçe siz dileyemezsiniz.

15-16. «Gündüz kaybolup geceleri gözüken gezegenlere andolsun.» Kasemin yani yeminin başındaki "*lâ*" zâiddir, yahut da önceki sözü red için gelmiştir. Buna göre mânâ: "Ey kâfirler! Durum sizin iddia ettiğiniz gibi değildir. Yani Kur'an, ne şiirdir, ne sihirdir, ne de efsanedir."

Sonra Cenab-ı Hak gezegenlere yeminle söze başladı. "*Hunnes*", *hânis* in çoğuludur. *Hânis* ise geri kalan demektir. *Hunûs*'ün aslı geriye dönmektir. *"Hannâs"*, şeytanın bir sıfatıdır. Çünkü o hortumunu kulun kalbine sokar, kul Allah'ı zikredince geri çekilir, gaflete düşünce ise vesvese vermek üzere döner. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Dönüp kaybolan beş gezegene yemin ederim." Bu beş gezegen şunlardır: Merih, Zühal, Zöhre, Utarit, Müşteri. Bunlar güneş ve ayla birlikte yedi olmaktadır. Her biri bir yörüngede hareket etmektedir, en yakını ay olmak üzere belli bir tertip üzere bulunurlar.

"*el-Cevâri'l-künnes*", *"el-cevâri"*, akan mânâsına gelen cariyenin çoğuludur. *"el-Künnes"* ise, kapalı yere giren mânâsına olan "kânis"in çoğuludur. Bu kaybolan, gizlenen gezegenlere akan gezegenler denmesi, kendi yörüngelerinde hareket etmelerinden ötürüdür. Bunlar, önce güneş ışığı altında kaybolurlar, bilahare yıldızlar burcun sonunda gözükünce bunlar da ortaya çıkarlar. Burcun sonundan başlangıç noktasına dönmesine "*hunûs*", güneş ışığında kaybolma hâline de "*künûs*" denir.

17. «Kararmaya başladığında geceye andolsun.» "*As'ase*" kelimesi, iki zıt mânâya yani hem yöneldi, hem de arkasını dönüp gitti mânâsına gelir. Buna göre kararmaya başladığında geceye andolsun denilebileceği gibi, karanlığı çekilirken geceye andolsun de denebilir. Fakat birinci mânâ daha münasiptir. Zira sabahın ağarmaya başlaması ve gecenin kararmaya başlaması uyum ifade eder.

Allah, kararmaya başlarken veya karanlığı çekilirken geceye yemin etti, sonra da şöyle buyurdu:

18. «Ağarmaya başladığında sabaha andolsun ki,...» Sabah tenefffüs etti, demek, ortalık ağardı, aydınlandı demektir. Sabahın aydınlığı sebebiyle gecenin karanlığı yok olduğu için sabahın teneffüsü, ışık altında kademe kademe açılıp yayılması şeklinde ifade edildi.

19-20. «O, değerli, güçlü, Arş'ın sahibi yanında itibarı olan bir elçinin sözüdür.» "O" sözünden maksat, her ne kadar daha önceden zikredilmemesine rağmen Kur'an-ı Kerim'dir. Sözün gelişi bunu ifade etmektedir.

Bu cümle, kasemlerin cevabıdır. Yukarıdaki şeylere yemin edilmesi, Allah'ın kudret ve hikmetinin bunlarda en kamil mânâda gözükmesinden ötürüdür.

Ben fakir diyorum ki; bunlara yemin edilmesinin sırrı şudur: Şüphesiz Kur'an, Allah'tan bir nurdur. Ancak ay mesabesinde olan nuranî kalbe, güneş mesabesinde olan ruha ve parlak gezegenler mesabesinde olan ruhânî meleklere akseder. Bu nurlar insânî varlıkta tecellî etmez, ancak nefsî ve maddî izler kaybolup rûhî ve kalbî izler ortaya çıkınca tecellî eder. Beden karanlığında ruh nurları doğunca vücuttaki her şey aydınlanır, karanlık kaybolur.

*"Değerli elçi"*den maksat, Cebrâil'dir. Kur'an'ı Allah katından getirmiştir. Süheylî şöyle dedi: "Kur'an, Peygamberin sözüdür demek yanlıştır. Çünkü âyet; Kur'an'ı Muhammed söylüyor. O, Muhammed'in sözüdür diyen kâfirlerin iddialarına cevap olarak inmiştir. Cenab-ı Hak: *"O değerli bir elçinin sözüdür"* diyerek sözü, vahy emini olan Cebrâil'e izafe etmiştir. Gerçekte ise söz, Allah'ın sözüdür. Allah'tan getiren Cebrâil olduğu için ona nisbet edilmiştir. Bu isnad, Kur'an'ın inmesine ve ulaştırılmasına sebep oluşu itibariyledir. Elçiden maksadın Cebrâil olduğuna şu hususlar da delâlet etmektedir: Elçi sözünden sonra onun güçlü oluşundan bahsedilmiş, elçi olduğu söylenmiştir. Çünkü Cebrâil Allah ile peygamberler arasında elçidir. Ayrıca değerli olduğu zikredilmiş, gerçekten Cebrâil Allah katında itibarlı, insanlar yanında da kıymetlidir. Zira ikramların en değerlisi olan marifet ve hidayeti insanlara o getirmekte, mü'minlere ikram ekmekte, kâfirleri kahretmektedir. Cebrâil'in güçlü oluşu başka âyetlerde de belirtilmiştir. (Bkz. Necm: 5) Zira o kendisine yüklenen şeyi taşıma kudretine sahiptir. O konuda âcizlik ve zaafiyet göstermez. Lût kavminin dört şehrini kanatlarının ucuyla yukarıya kaldır-

ması onun gücüne delâlet eden olaylardandır. Şehirleri öyle kaldırmış ki; gök ehli, köpeklerin ulumasını ve horozların ötmesini işitmiş, bilahere şehirleri tersine çevirmiştir. Attığı çığlıkla Semûd kavmini yere sermesi de onun kudretine delâlet eder. Onun gökten yere, yerden göğe inip çıkması bir anlık bir zamanda gerçekleşir.

"*Arş'ın sahibi*" Cenab-ı Hak'tır. Böyle denmesi gönüllerdeki yüceliğine işaret içindir. "*Değerli*" sıfatı Cebrâil'e aittir. Onun Allah katındaki derecesi gerçekten yüksektir. Bu yüksekliği şuradan da anlıyoruz ki Cenabı Allah onu şu âyette kendisine atfetmiştir: "*Şüphesiz Allah ve Cebrâil... onun dostudur.*" (Tahrîm: 4) Bu gerçekten büyük bir mertebedir. Sultana yakın olanın mertebesi nerede? Rahmân'a yakın olanın derecesi nerede?

21. «Orada kendisine itaat edilen, güvenilen (bir elçi)dir.» Cebrâil "*kendisine itaat edilen*" bir elçidir. Melekler ona itaat ederler. Allah katındaki derecesini bildikleri için onun emirlerine karşı gelmezler, onun görüşünü benimserler. Yer halkına Muhammed (s.a.v.)'e itaat etmek farz olduğu gibi, gök ehline de Cebrâil'e itaat etmek farzdır. Cebrâil aynı zaman da "*emîn*" dir. Allah onu hainlik ve sapmadan korumuştur. Peygamberlere haber ulaştırma konusunda Allah katında ve gök ehli nezdinde güvenilirliği vardır.

22. «Arkadaşınız asla deli değildir.» Ey Mekkeliler! Söylediğiniz gibi Allah Rasûlü Muhammed asla mecnun değildir. "*Arkadaşınız*" tabirinin kullanılması, tecrübe ile Hz. Peygamber'in her hâline vâkıf olduklarını, kendisi için uydurdukları şeylerden tamamen uzak olduğunu bildiklerini ortaya koymak içindir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) uzun müddet aralarında yaşamış, onun aklını tecrübe etmişler, varlıkların en akıllısı olduğunu görmüşler, kendisine emin, sadık lâkabını takmışlardır.

Bazıları bu âyeti ileri sürerek Cebrâil'in Hz. Peygamber'den daha faziletli olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Cebrâil, herbiri yüce şan ve mertebeye delâlet eden altı sıfatla tanımlanmış, Hz. Peygamber ise, sadece deli olmamakla vasfedilmiştir. Bu iddia zayıftır. Zira âyet sadece Hz. Peygamber hakkında kâfirlerin sözlerini reddetmek için gelmiştir. Kâfirler şöyle diyorlardı: "*Dediler ki: 'Ey kendisine Kur'an indirilen! Sen mutlaka bir mecnunsun.*" (Hicr: 6) Âyet, Cebrâil ile Hz. Peygamber'in faziletlerini saymak, aralarındaki dereceyi belirtmek için gelmemiştir. Üstelik Cebrâil'in bu sıfatlarla tanımlanması, Hz. Peygamber'in Cebrâil'e nispetle daha faziletli olduğunu ifade eder. Çünkü Cebrâil, bu sıfatlara sahip olmakla beraber Hz. Peygamber'i destekli-

yor, ona mesaj ulaştırıyor. Cebrâil gibi mukarreb bir meleğe, Hz. Peygamber'le yüce arşın sahibi Allah arasında elçi olmak şerefi yüce bir şereftir. Onun için bundan daha yüce bir makam olamaz.

23. «Andolsun ki o, Cebrâil'i apaçık ufukta görmüştür.» Yemin olsun ki Allah Rasûlü Cebrâil'i doğu cihetinde, güneşin doğduğu en yüksek kısımda görmüştür. Burada ufuktan kasıt, güneşin doğduğu yöndür. Çünkü apaçık diye tanımlanmıştır. Zira bizzat ufkun kendisinin, eşyanın ortaya çıkıp aydınlatılmasında bir rolü yoktur. Parlak yıldız ise güneştir. Açık olan ve eşyayı aydınlatan ufuk değil, güneştir.

Rivayet edilmiştir ki Rasûlüllah Cebrâil'den, Allah'ın kendisini yarattığı sûrette gözükmesini talep etti. Cebrâil dedi ki: "Buna gücüm yetmez, böyle bir yetkim yok." Bunun üzerine Cenab-ı Hak Cebrâil'e, Hz. Peygamber Hira dağından dönerken aslî hüviyetiyle gözükmesine izin verdi. Bu olay peygamberliğin başlangıç dönemlerindeydi. Allah Rasûlü Cibrîl'i gördü. Cebrâil bütün ufukları doldurmuştur. Ayakları yerde, başı gökte idi. Bir kanadı doğuda, diğer kanadı batıda idi. Yeşil zebercedden altı yüz kanadı vardı. Bu manzara karşısında Hz. Peygamber bayıldı. Cebrâil de insan şekline girdi. Rasûlüllah'ı bağrına bastı, yüzündeki kumları sildi.

Dediler ki: "Cebrâil'i aslî suretiyle sadece Hz. Peygamber görmüştür. Bu durum Hz. Peygamber' e ait özelliklerdendir."

24. «O, gaybın bilgilerini esirgemez.» Allah Rasûlü, haber verdiği vahiy ve diğer gizli konuları bildirmekte cimri davranmaz, haberleri gizleyip saklamaz, bazı kâhinlerin ücret almak için bildiklerini saklaması veya sorulduğu halde söylememesi gibi davranmaz.

Burada ilmi, ehline öğretmemenin cimrilik olduğuna işaret edilmektedir. "*Danîn*", cimri mânâsına gelir. Bu kelime "*zanîn*" şeklinde de okunmuştur ki mânâsı, suçlanan demektir. Yani Rasûlüllah haber verdiği her şeyde güvenilir, kendi keyfine göre konuşmakla suçlanamaz. Ebû Ubeyde bu kıraatı tercih etti. Zira kâfirler Hz. Peygamber'i cimrilikle değil, keyfine göre konuşmakla suçluyorlardı. Onların bu suçlamasını reddetmek, cimriliği reddetmekten daha münasiptir.

25. «Bu Kur'an, kovulmuş şeytanın sözü değildir.» Bu Kur'an, kulak hırsızlığı yapan birtakım şeytanların sözü değildir. Şeytanın kovulmuş olarak tanımlanması buna delâlet eder. Çünkü Cebrâil'in getirmekte olduğu mesajı

kulak hırsızlığı yaparak dostlarına haber vermek isteyen şeytanlar gök taşlarıyla kovulurlar. Bu âyet, Kur'an sihirdir, kâhinliktir diyen müşriklere reddiyedir. "*Kur'an'ı şeytanlar indirmemiştir.*" (Şuarâ: 210)

26. Ey insanlar! **«Nereye gidiyorsunuz?»** Bu âyet, Kur'an konusunda yanlış yol izleyenlerin sapıklığını dile getirmektedir. Bu söz, senin dosdoğru yol ortaya çıkmışken bu yolu terkeden kimseye karşı: "İşte doğru yol! Nereye gidiyorsun," demene benzer. Onların bu hali, ana caddeyi terkedip eğri yola sapan kimsenin hâline benzer. Sapıklığını kınamak ve dile getirmek için ona: "Nereye gidiyorsun," denir. Kur'an hakkında yakışıksız söz söyleyen kimselere de: "Doğruluğu ve gerçekliği apaçık ortada olan bu yoldan daha emniyetli bir yol var mı ki ona tabi oluyorsunuz?" denilir.

27-28. «Kur'an, ancak içinizde doğru yola girmek isteyene ve âlemlere bir öğüttür.» Âlemlerden maksat, insanlar ve cinlerdir. Bunun böyle olduğu aklın gereğidir. Çünkü insanlar ve cinler vaaz ve irşada muhtaçtırlar. Doğru yola girmek isteyenler de, iman ve ibadetle mükellef olanlardır. Bu yola girmek de ancak hakkın araştırılması ve doğrunun benimsenmesiyle mümkündür.

29. «Âlemlerin Rabbi dilemedikçe siz dileyemezsiniz.» Önceki âyetin de delâlet ettiği gibi dilenecek şey doğru yoldur. Buradan da anlaşılıyor ki onlardan bir kısmı doğru yolu istemekte, bir kısmı ise istememektedir. Hitab ise doğru yolu isteyenleredir.

Rivayet edildi ki Ebû Cehil, "*Sizden doğru yola girmek isteyenlere öğüttür*" âyetini işitince: "İş bize bırakılmış, dilersek doğru yola gireriz, dilemezsek girmeyiz," dedi. Bunun üzerine bu son âyet nazil oldu.

Sizin istemeniz, Allah'ın istediği vakitte olur. Sizin isteğiniz, Allah'ın isteği olmadan gerçekleşmez. Çünkü ihtiyârî istek, sonradan olma istektir. Bu isteği ortaya çıkaracak birine ihtiyaç vardır. Bunun ortaya çıkması ise, yaratıcının isteğine bağlıdır. Buradan ortaya çıkan sonuç şudur: İstikametin gerçekleşmesi, bunun istenmesine bağlıdır. Bu istek ise, Allah'ın kişiye bu iradeyi vermesine bağlıdır. Ehl-i sünnetin görüşü budur.

"*Âlemlerin Rabbi*" demek, mahlûkâtın sahibi ve hepsinin terbiyecisi demektir.

Ebû Bekir Vâsıtî şöyle dedi: "Ey Ademoğlu! Senin âcizliğin bütün sıfatlarında mevcuttur. Allah dilemedikçe dileyemiyorsun, ancak Allah'ın kudretiyle iş yapabiliyorsun. O'nun ikramıyla itaat ediyorsun. Senden el çekince isyan ediyorsun. Sana yapacak ne iş kaldı ki? Öyle ise amellerinin nesiyle övü-

nüyorsun? Sana gelen her şey O'nun yardımıyla oluyor."

Hadis-i şerifte şöyle buyuruluyor: "*Kıyameti gözüyle görürmüşçesine seyretmek kimin hoşuna giderse Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk sûrelerini okusun.*"[5] Çünkü bu sûrelerde kıyametin korkunç halleri detaylı olarak anlatılmaktadır.

Yüce Allah'ın yardımıyla Tekvîr Sûresi'nin tefsiri tamam oldu.

5- Bu hadisi Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'de tahrîc etmiş, Tirmizî ve Hâkim de rivayet etmişlerdir. Hakim hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/318.

İNFİTÂR SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 19 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا السَّمَاءُ انفَطَرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انتَثَرَتْ ﴿٢﴾
وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ﴿٣﴾ وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ﴿٤﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ
مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ ﴿٥﴾

1. Gök yarıldığı zaman,

2. Yıldızlar dağılıp döküldüğü zaman,

3. Denizler birbirine katıldığı zaman,

4. Kabirlerin içi dışına çıkarıldığı zaman,

5.İnsanoğlu önceden yaptıklarını ve geriye bıraktıklarını farkeder.

1. «Gök yarıldığı zaman,» Göğün yarılması ya meleklerin inmesi için olur. Nitekim: *"O gün gökyüzü beyaz bulutlar halinde parçalanacak ve melekler bölük bölük indirileceklerdir."* (Furkan: 25) âyetinde bu husus belirtilmiştir. Ya da Rabbin heybeti sebebiyle olur.

Fethu'r-Rahmân kitabında dendi ki: "Göğün yarılması, düzensiz hale gelmesidir. Zaten maksat da düzenin bozulmasıdır."

2. «Yıldızlar dağılıp döküldüğü zaman...» İpi kopan inci taneleri gibi yıldızlar yerlerinden siyah bir şekilde dökülüp dağıldığı zaman ki, bu iki durum kıyamet alâmetlerindendir. Gökyüzü bu âlemin tavanı, yeryüzü ise tabanı mesabesindedir. Bir kimse evi yıkmak isterse önce tavanı, sonra diğer kısımları yıkar.

3. «Denizler birbirine katıldığı zaman,» yeryüzünün sarsılıp dümdüz olmasıyla engellerin kalkıp denizler birbirine açılarak bir tek deniz haline geldiği zaman.

4. «Kabirlerin içi dışına çıkarıldığı zaman,» toprağı ters yüz edilip içindekiler dışa çıkarıldığı vakit. Kabirlerin alt üst edilmesi, içindeki ölülerin çıkarılması için yapılır. Bu olay, kıyametin kopuşunun yerdeki alâmetlerindendir. Cenab-ı Hak, göğü ve yıldızları tahrip ettikten sonra denizleri birbirlerine katarak yerde olan her şeyi de tahrip eder, bilahare altını üstüne getirerek bina gibi olan yeryüzünü de bizzat harap eder.

5. «İnsanoğlu» yani iyi veya kötü herkes **«önceden yaptıklarını»,** hayatında yapmış olduğu iyi ve kötü amelleri **«ve geriye bıraktıklarını farkeder.»** Kendinden sonra takip edilen iyi veya kötü çığırı bilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "*Herhangi bir kimse, insanları hidayete çağırır da kendisine uyan olursa, uyan kimsenin sevabından bir şey eksilmemek üzere peşinden gidilen kimseye de onun sevabı kadar sevap verilir. Buna karşılık herhangi bir kimse de sapıklığa çağırır da kendisine uyan olursa, uyanın günahından bir şey eksilmemek üzere peşinden gidilen kimseye de günah yazılır.*" [1]

Âyetten anlaşılıyor ki, bu olaylar meydana gelip dünya harap olunca herkes önceden yaptıklarını ve geriye bıraktıklarını bilir. Bu bilme işi, diriltilme esnasında değil, amel defterleri açıldığı zaman olur. Bu, önceki sûrede de belirtilmişti. İki sûrede belirtilen husus aynı zamanda olacaktır. Kıyamet olayının başlangıcı, birinci sûra üfürülmesi, sonu ise mahlûkatın hesaplaşması-

1- Hadis-i şerifi İbn Mâce, Enes'ten merfû olarak rivayet etmiştir. Hâkim de hadisi: "*Kim iyi bir çığır açar da başkaları da ona uyarsa, hem bunun ecri hem de kendisine uyanların ecrinin misli verilir....*" Lâfzı ile tahrîc etmiş ve sahih olduğunu söylemiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/495.

dır. Olayın iki sûrede de tekrar edilmesi, tehlikenin büyüklüğüne dikkat çekmek içindir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلْإِنسَٰنُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ ٱلْكَرِيمِ ۙ ٦ ٱلَّذِى خَلَقَكَ فَسَوَّىٰكَ فَعَدَلَكَ ۖ ٧ فِىٓ أَىِّ صُورَةٍ مَّا شَآءَ رَكَّبَكَ ۚ ٨

6-8. Ey insan! Çok cömert olan Rabbine karşı seni aldatan nedir? Ki O, seni yaratıp şekil vermiş, uyumlu yapmış, istediği şekilde seni terkip etmiştir.

6-8. «Ey insan!» Bu hitap bütün isyankârları kapsamaktadır.

İmam Süheylî şöyle dedi: "Buradaki insandan maksat, Ümeyye b. Haleftir. Lâfız umumî olduğu için başkalarına da şamildir. Âyetin, Velîd b. Muğîre hakkında indiği de söylenmiştir."

«Çok cömert olan Rabbine karşı seni aldatan nedir?» Âyetteki "*mâ*" soru edatıdır. Soru ise kınamak için gelmiştir. Yani ey insan! Seni Rabbine karşı isyan ettiren, azabından emin kılan nedir? Halbuki sen önünde cereyan eden olayları ve ileride ortaya serilecek amellerini biliyorsun. Buna rağmen nasıl aldanma gafletini gösteriyorsun?

Burada Rabbin çok cömert olduğunun söylenmesi, şunu ifade etmek içindir: Şeytanın seni aldatıp, nasıl olsa Rabbin çok cömerttir, öyle ise istediğini yap demesi, aldanma sebebi olmamalıdır. Bir bakıma şöyle denmiştir: Bu yüce sıfatlarla tanımlanan Rabbine karşı seni isyana sürükleyen nedir?

Selef-i sâlihinden bazıları bu âyeti okuyunca şöyle demiştir: "Onu aldatan cehlidir."

Hasan Basrî ise: "Yemin olsun ki onu aldatan şeytanıdır. Anlaşıldı ki

cömerdin çömertliği, ona karşı aldanmayı değil, ona isyan edip ters düşmekten sakınıp korkmayı gerektirir."

Kâşânî de şöyle dedi: "O'nun çok cömert oluşu, sanki aldanmaya ve gevşek davranmaya sebep olmaktadır. Fakat Rabbine ait büyük nimet ve lütuflar, sahip olduğu yüce kudret buna engeldir."

Fuzayl b. Iyaz'a: "Kıyamet günü Rabbin seni kaldırıp, cömert Rabbine karşı seni aldatan nedir, diye sorarsa ne cevap verirsin" dendi. O da: "İndirilmiş perdelerin beni aldattı derim", diye cevap verdi. İbn Semmâk bunu şöyle şiirleştirdi:

Ey günahkâr! Hiç utanmaz, sıkılmaz mısın?
Tenhada Rabbin yanındadır ayılmaz mısın?

Aldattı seni, Rabbinin fırsat vermesi
Aldattı seni, günahları örtmesi.

Zemahşerî dedi ki: "Fuzayl'ın sözü, meydana çıkmadığı için işlediği hatayı itiraf kabilindendir, yoksa mazur olduğunu beyan için değildir. Bazı günah düşkünlerinin önderlerinden görüp zannettikleri gibi değildir. Onlar şöyle diyorlar: Cenab-ı Hak; kahhâr, cebbâr ve müntakim gibi şiddet sıfatlarını söylemeyip '*çok cömert olan Rabbin*' demesi, kuluna: 'Beni Rabbimin keremi aldattı,' cevabını versin diyedir." [2]

Yahya b. Muaz: "Bu âyet beni her zaman aldattı" dedi ve şu beyti söyledi:

Mevlâm bana dedi ki; sen hiç utanmaz mısın?
Günahlarına bakmamdan hiç sıkılmaz mısın?

Dedim ki; merhamet buyur ey Mevlâm!
Senin bol ikramındır beni aldatan.

Hz. Ali'den şöyle rivayet edilmiştir: Hz. Ali, kapıdaki hizmetçisine defalarca seslendi. Fakat hizmetçi cevap vermedi. Hz. Ali: "Niçin cevap vermedin?" deyince hizmetçi: "Yumuşaklığına güvenmem ve cezalandırmayacağına inanmamdan ötürü" dedi. Bunun üzerine Hz. Ali, bu sözünden hoşlandığı için onu azad etti.

2- Bu âyet, kınama ve cezalandırma ifade etmek için varid olmuş, günahkârlara gerekçe olsun diye gelmemiştir. Asıl maksat şudur: Rabbin sana iyilik ve ikramda bulunduğu halde ne yüzle O'nun emrine karşı gelme cesaretini gösterdin? Yumuşak ve cömert olan Rabbine karşı isyan etme işinde seni kim aldattı?

Kişinin, asla Allah'ın rahmetinden ümit kesmemesi gerekir.

Birisi şöyle anlattı: Basra çarşısında bir cenaze gördüm, dört kişi taşıyordu. Yanlarında başka refakatçı yoktu. Kendi kendime: "Allah Allah! Basra çarşısında cenaze olsun da yanında refakatçı olmasın, olacak şey değil. Öyleyse ben refakat edeyim" dedim ve cenazenin peşine düştüm. Ölüyü gömdüklerinde; cenazenin kim olduğunu sordum. Dediler ki: "Biz onun kim olduğunu bilmiyoruz, ancak şu kadın bizi bu iş için kiraladı." Kabrin yakınında duran kadını gösterdiler. Kadın ellerini göğe açıp dua etti ve oradan ayrıldı. Ben de peşine düştüm ve: "Mutlaka bu hali bana açıklamalısın" dedim. Kadıncağız dedi ki: "Ölen kişi benim oğlumdur. Ardında yapmadık günah bırakmadı. Üç gün hasta oldu ve bana: 'Anacığım! Öldüğüm zaman komşulara haber verme. Çünkü ölümümden sevinirler. Cenazemde hazır bulunmazlar. Fakat yüzüğüme: *"Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Rasûlüllah"* yaz ve mezarıma bırak. Öldüğümde ayağını yüzüme koy ve: İşte Allah'a isyan eden kimsenin cezası budur, de. Beni defnettiğinde ise ellerini Allah'a kaldır ve: Ya Rabbi! Ben ondan razıyım. Sen de razı ol, de.' dedi. Oğlum ölünce, vasiyet ettiği her şeyi yerine getirdim. Ellerimi göğe kaldırıp dua edince net bir şekilde şöyle söyleyen bir ses işittim: 'Haydi artık git! Ben çok cömert, çok merhametli bir Rabbin huzuruna vardım.'" Bu hadiseyi İmam Kuşeyrî, *Şerhü'l-Esmâ* isimli eserinde zikretmiştir.

Sahih bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Allah mü'min kulu yaklaştırır, üzerine rahmet perdesini kor ve: Şu günahı biliyor musun, der. Kul da: Evet ya Rabbi, der. Rabbi ona bütün günahlarını ikrar ettirir. Kul da artık helâk olduğunu zanneder. Cenab-ı Hak buyurur ki: Dünyada bu günahlarını örttüm. Bu gün de onları senin hatırın için affediyorum."* [3]

«Ki O, seni» yoktan **«yaratıp şekil vermiş,»** yani organlarını, hangi organ neye yarayacaksa ona uygun biçimde düzgün yapmış, meselâ eli tutmak, ayağı yürümek, dili konuşmak, gözü görmek, kulağı işitmek için, bu faydaları sağlayacak şekilde düzenlemiş, **«uyumlu yapmış.»** Bu organları meselâ kulağın birisini diğerinden, ayağın birisini ötekinden, elin birisini berikinden uzun olacak şekilde farklı değil, ahenkli yapmıştır. Yine meselâ gözlerin birisini daha geniş, organların birini beyaz, ötekini siyah, saçların bir kısmını kömür gibi bir kısmını kumral yapmayıp uyumlu yapmıştır.

3- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve İbn Mâce tahrîc etmişlerdir. Aslı sahîhayn'dedir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/357.

Anatomi âlimleri dediler ki: "Cenab-ı Hak vücûdun iki yanını da eşit yaptı. Ne kemiklerde, ne kemiklerin şekillerinde, ne ana ve ne kılcal damarlarda ne de aralarındaki sinirlerde en ufak bir dengesizlik mevcuttur. Vücudun bir yanında olan organlar, diğer yanında da eşit şekilde vardır."

«İstediği şekilde seni terkip etmiştir.» Hikmetinin gereği seni en güzel biçimlerden bir şekil veya dişilik-erkeklik, uzunluk-kısalık, güzellik-çirkinlik gibi çeşitli şekillerden bir şekil üzere terkip etmiştir.

كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ ﴿٩﴾ وَإِنَّ عَلَيْكُمْ
لَحَافِظِينَ ﴿١٠﴾ كِرَامًا كَاتِبِينَ ﴿١١﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٢﴾
إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿١٣﴾ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ﴿١٤﴾ يَصْلَوْنَهَا
يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٥﴾ وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ ﴿١٦﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا
يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٨﴾ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ
نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ ﴿١٩﴾

9. Hayır hayır! Doğrusu siz din (günü)nü yalanlıyorsunuz.

10-12. Oysa yaptıklarınızı bilen, değerli yazıcılar sizi gözetlemektedirler.

13. İyiler şüphesiz nimet içindedirler.

14. Allah'ın emrinden çıkanlar cehennemdedirler.

15. Ceza günü oraya girerler.

16. Oradan bir daha ayrılamazlar.

17. Ceza gününü sana bildiren nedir?

18. Evet ceza gününün ne olduğunu nereden bileceksin?

19. O gün hiçbir kimse başkası için bir şey yapamaz. O gün buyruk, yalnız Allah'ındır.

9. «Hayır hayır! Doğrusu siz din (günü)nü yalanlıyorsunuz.» "*Kellâ*" kelimesi, yasaklamak ve azarlamak için gelmiştir. Allah'ın keremi, itaat ve şükrü gerektirdiği halde bunun küfür ve isyan sebebi yapılıp aldanılmasından ötürü onlar kınanmaktadır. Bu cümle, kendisine uygun olan bir cümleye atfedilmektedir. Sanki şöyle deniyor: Siz sadece Allah'ın keremine güvenip aldanmakla kalmıyor, bundan daha da öte öldükten sonra dirilmeyi ve hesabı da inkâra cüret ediyorsunuz. Din gününden maksat, ceza günüdür. Allah'ın sıfatlarından birisi de çok ceza verici anlamında "*Deyyân*" dır.

10-12. «Oysa yaptıklarınızı bilen, değerli yazıcılar sizi gözetlemektedirler.» Bizim tarafımızdan görevlendirilen, sizin yaptıklarınızı gözetleyen değerli melekler olduğu halde ceza gününü yalanlıyorsunuz. "*Kirâm*", "*kerîm*" in çoğuludur. Bu melekler emaneti yerine getirdikleri veya Allah'a itaat ettikleri için değerlidirler. Allah onları değersizliğin zıddı olan yücelikle tanımladı. Amelleri yazan bu melekler, az olsun çok olsun yaptıklarınızı sizden ayrı iken de, sizinle oldukları anda da bilirler. Zar kadar ince, iğne ucu kadar küçük bile olsa her şeyi yazarlar. Şöyle nakledilmiştir: "*Abdest bozma ve cünüplük hali hariç sizden asla ayrılmayan kirâmen kâtibîn meleklerine ikramda bulunun.*"

Aynu'l-Meânî'de şöyle dendi: "*Bilirler*" sözü delâlet etmektedir ki; hata, yanılma, sorumluluk gerektirmeyen ve affolunan şeyler yazılmaz. Çünkü yazarlar denmedi de bilirler dendi."

"*Yaptıklarınız*" sözü; kalbî ve bedenî amelleri kapsasa da burada bedenî amellere mahsustur. Çünkü gizli olan amelleri ancak Allah bilir.

Keşfu'l-Esrâr isimli eserde dendi ki: "Meleklerin bilmesi iki cihettendir. Söz ve hareket halindeki fiilleri görüldüğü şekliyle bilirler ve o şekilde yazarlar. Kalbî olan amelleri bilmeleri konusunda ise şöyle dendi: Onlar iyi amellerin iyi kokusunu duyarlar ve genel manada iyi amel ve kötü amel diye yazarlar."

Fuzayl bu âyeti okuduğu zaman şöyle dedi: "Gafiller için bu ne dehşetli bir âyettir! Burada sakındırma ve tehdit vardır. Âsîlere şiddet, itaatkârlara lütuf ve müjde vardır. Yazılı meleklerin övülerek yüceltilmesinde hesap işinin önemine işaret vardır. Gerçekten hesap işi, Allah katında çok önemli işlerdendir. Onun için bu işte bu değerli melekler kullanılmaktadır. Bu işin yüce ve önemli oluşu, amel defterleri ve tespit açısından değil, kâtip meleklerin yüce olarak tanımlanması cihetindendir."

Bazı inkârcılar, yazıcı meleklerin insanla birlikte bulunmaları konusunu tenkid ederek şöyle söylemişler: "Şayet melekler, onların defter ve kalemleri bizimle birlikte oldukları halde biz onları göremiyorsak, bizimle beraber aynı şekilde görmediğimiz dağlar ve ve şahıslar da bulunabilir. Bunlar meçhul işlere dalmaktır." Bu iddianın cevabı şudur: "Melekler lâtif cisimler kabilindendir. Onların bizimle birlikte bulunmaları, görülmelerini gerektirmez. Nasıl ki Cenab-ı Hak, görmedikleri halde Bedir günü meleklerle mü'minleri desteklemiştir, işte cinler de bu kabildendir. Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *'...Çünkü o ve yoldaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden onlar sizi görürler...'* (A'raf: 27) Hava ve benzeri şeyler, letâfetinden ötürü gözükmezler. "

Amellerin yazılıp tesbit edilmesi, unutulma endişesinden dolayı değil, insanlara karşı delil ve onların itirazlarına kesin belge olsun diyedir. Allahu Teâlâ insanlara, dünyada kendi aralarında yapageldikleri tarzda muamele etmektedir. Hakim karışısında delil sağlam olsun diye yazılı belge ortaya atmak ve şahit getirmek gibi. Bunlar meselenin insanlar tarafından daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur. İnsan bilir ki, Allah kendisini gözetmekte, melekler amellerini gözetleyip defterlere geçirmektedir. Bu ameller kıyamet günü insanlar arasında teşhir edilecektir. Bu durum insanı günah işlemekten daha ziyade alıkor, kötülükten daha çok men eder.

Meleklerin bilmesi konusuna gelince; İmam Gazâlî şöyle demektedir: "Kalbinin hissettiği her zikri melekler de işitir. Onların bilmeleri senin bilmene bağlıdır. Yaptığın zikirden sen haberdar olmazsan melekler de haberdar olmazlar. Bu, kalbin Allah'tan gafil olarak yaptığı zikirdir."

Bundan çıkan netice şudur ki; meleklerin hadiselerden haberdar olmasıyla insanların haberdar olması birbiriyle kıyaslanmaz. Çünkü meleklerin ilmi ve fiili durumları insanların durumlarından farklıdır. İnsanlardan iç âlemi düzgün olanların Allah basîretlerini açar. Allah'ın bildirmesiyle gizli hallere muttali olurlar. Cisim olarak daha lâtif ve ruh olarak daha hafif olan melekle-

rin gayb âlemine vakıf olmaları elbette daha mümkündür.

13. «İyiler şüphesiz nimet içindedirler.» Onlar kötülüklerden sakınıp, farzları yerine getirerek imanlarında sadakat gösteren kimselerdir. *"Ebrâr"*, Berr'in çoğuludur. Doğru, itaatli ve ihsan sahibi demektir. Güzelliklerin en güzeli, kelime-i tevhid'dir. Sonra ana babaya itaat, sonra da talebelerin hocalara itaat ve saygısıdır.

*"Nimet"*ten maksat, cennet nimeti ve sevaplarıdır. *"Nimet"* anlamındaki *"naîm"* kelimesinin nekre olması, ikramın büyüklüğüne işaret etmektedir."

14. «Allah'ın emrinden çıkanlar cehennemdedirler.» *"Füccâr"*, fâcirin çoğuludur. Fucûr ise, din perdesini yırtmaktır. *"Cahîm"*, cehennem ateşi ve azabıdır. Cahîm'in nekre olması, azabın korkunçluğunu ifade etmektedir.

Yukarıdaki iki âyet amellerin yazılma sebebini açıklamaktadır. Bundan maksat da; amellerin neticesine göre ya cennetlik veya cehennemlik olmaktır.

15. «Ceza günü oraya girerler.» Beden ve ruhlarıyla o ateşin hararetini yaşarlar. Fâcirler için söylenen ateşe girme ifadesi, mü'minler için cennete girme tarzında söylenmedi. Yani cahîmden sonra söylenen, naîmden sonra söylenmedi. Çünkü makam, korkutma makamıdır. İyilerin müjdelenmesiyle kötülerin halleri de ortaya konmuş olur. Çünkü eşya zıtlarıyla bilinir. Ceza günü; yalanladıkları hesap günüdür.

16. «Oradan bir daha ayrılamazlar.» Göz açıp kapayıncaya kadar bile ayrılamazlar. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: *"Cehennem ateşinden çıkmak isterler, fakat onlar oradan çıkacak değillerdir..."* (Mâide: 37)

Denilmiştir ki: "Onlar cehenneme girmeden önce bile cehennemden uzak değillerdi. Kabirlerinde cehennemin hararetini duyuyorlardu. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: *'Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur.'* [4]

17. «Ceza gününü sana bildiren nedir?» Hitap, idrak sahibi herkese yöneliktir. Mânâ şöyledir: Ceza gününün ne olduğu konusunda seni bilgilendiren hangi şeydir? Çünkü o gün çok acayip ve korkunç bir gündür.

4-Hadisi şerifi Tirmizî tahric etmiştir. Rezîn de İbn Mes'ud'dan benzer şekilde rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/170.

18. «Evet ceza gününün ne olduğunu nereden bileceksin?» Âyetin tekrarı; mânâyı kuvvetlendirmek, korkuyu artırmak, ceza gününün önemini belirtmek, korkunçluğunu ve azametini ortaya koymak içindir.

19. «O gün hiçbir kimse başkası için bir şey yapamaz.»

İbn Abbas (r.a.) dedi ki; "Kur'an'da geçen her *'ve mâ edrâke: Sana bildiren nedir?'* sözünden sonra, sorulan şeyin ne olduğu açıklanmış, fakat *'ve mâ yüdrike'* den sonra ise durum kapalı bırakılmıştır. Mânâ şöyledir: İnsanlardan hiçbir kimse, insanlardan hiçbir kimseye, şeylerden hiçbir şey sağlayamaz."

«O gün buyruk, yalnız Allah'ındır.» Kıyamet gününde her şey sadece Allah'a aittir. Çünkü emir, hüküm ve takdir; boyun eğilen hükümdarın şanındandır. Bütün mahlukat, Rabliğin hüküm ve otoritesine boyun eğmiş durumdadır. Âyette geçen *"el-emru"* kelimesi, buyruk değil de umûrun tekili olan iş mânâsına da anlaşılabilir. Çünkü mahşer halkının bütün işleri Allah'ın olup o konuda başkasının tasarruf yetkisi yoktur.

Cenab-ı Hak insanların o günkü zayıflığını haber verdi. O gün onlara dünyada olduğu gibi mallar, çocuklar, dostları ve şefaatçiler fayda vermeyecek, ancak iman ve taat fayda verecektir. Hiç kimse Allah'ın izni olmadan konuşamayacaktır. Dünyada ve ahirette otorite ve hakimiyet sadece Allah'a ait olmakla beraber dünyada gözü perdeli olan kimse, Allah'ın mutlak hakimiyetini sadece ahirette görür. Çünkü gözü perdeli olan kimse dünyada Allah'ın, kendisine de hakimiyet ve bir kısım işler verdiğini görür. Fakat kıyamet günü anlar ki; bütün işler ve güçler Allah'a aittir. Dünyada olduğu gibi şeklen bile olsa hiç kimse Allah'a ortak olamaz.

Bu âyette; aykırı gidenlere ve hakimiyet iddiasında bulunanlara tehdit vardır. Ayrıca Allah'ın gücüne ve azabının şiddetine de dikkat çekilmektedir.

Allah'ın yardımıyla İnfitâr Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

MÜTAFFİFÎN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 36 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَو وَّزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾ أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُم مَّبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾

1. Eksik ölçüp tartanların vay haline!

2. Onlar insanlardan kendilerine bir şey aldıkları zaman tam ölçerler.

3. Kendileri başkalarına bir şey ölçtükleri veya tarttıklarında eksik ölçer ve tartarlar.

4-5. Onlar büyük bir gün için tekrar diriltileceklerini sanmıyorlar mı?

6. O gün insanlar âlemlerin Rabbinin huzurunda dururlar.

1. «Eksik ölçüp tartanların vay haline!» *"Veyl"*, helâk veya fazla kötülük demektir. İbn Keysan dedi ki: *"'Veyl'*, belâya uğramış her sıkıntılı kimse için kullanılır. Sana veyl olsun dediğinde muhatabın, belâ ve musibeti hakettiğini dile getirmiş olursun." Bazılarına göre bu kelimenin aslı, üzüntü anlamında "vey"dir. Kolaylık olsun diye sonraki kelimede bulunan nisbet lamıyla yanyana getirildi. *"Veyl"* kelimesi, her ne kadar nekre ise de duâ makamında bulunduğu için mübtedadır.

"Mutaffifîn" ise, ölçü ve tartıda insanların mallarını eksilten demektir. *Tatfîf*; ölçü ve tartıda eksiltme ve hainlik yapmadır. Bu da eksik ölçüp tartanların hakir ve adi kimseler olduğuna delâlet etmektedir.

Rivayet edildi ki Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde Medine halkı ölçü ve tartı konusunda en çok haksızlık yapan kimselerdendi. Bunun üzerine bu âyetler nazil oldu. Allah Rasûlü onlara bu âyetleri okudu ve şöyle buyurdu: *"Beş şeye karşılık beş şey vardır ve şunlardır: Bir kavim ahdini bozarsa Allah onlara düşmanlarını musallat eder. Allah'ın indirdiği ile hükmetmezlerse aralarında fakirlik yayılır. Gayr-i meşrû cinsel ilişkiler başgösterirse ölüm yaygınlaşır, ölçü ve tartıyı eksik yaparlarsa kuraklık ve kıtlığa uğrarlar. Zekât vermezlerse yağmurları kesilir."* [1]

Medineliler bu tavsiyelere uygun hareket edip ölçü ve tartıda düzgün davrandılar, günümüze kadar da bu konuda insanların en doğru ölçüp tartanları oldular.

Hz. Ali, za'ferân tartan ve teraziyi ağdıran birine uğradı ve adama; önce denk tart, sonra istediğin kadar fazla ver, dedi. Sanki bu ikazıyla âdet üzere önce denk tartmayı, böylece farzla nafileyi birbirinden ayırmayı hatırlatıyordu. Çünkü denk tartmak farz, fazla vermek nafiledir.

İbn Abbas şöyle dedi: "Ey acem topluluğu! Meşgul olduğunuz ölçü ve tartı konusunda titizlik gösterin. Zira bu iki konuda sizden öncekiler mahvoldular."

Fudayl şöyle dedi: "Teraziyi eksik tartmak kıyamet günü yüz karasıdır."

Rivayet edildiğine göre Mâlik b. Dinar, ölmek üzere olan komşusuna vardı. Komşu dedi ki: "Ey Mâlik! Önümde tırmanmaya zorlandığım ateşten

1- Hadisi Taberânî, *Câmiu'l-Kebîr*'inde İbn Abbas'tan merfû olarak tahrîc etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/90.

iki dağ bulunuyor." Mâlik, hane halkına durumu sordu. Bu zatın, bir alırken bir de satarken kullandığı iki ölçeği vardı, dediler. Bunun üzerine Mâlik b. Dinar, o iki ölçeği getirtti, birini ötekine çarparak kırdı. Sonra adama durumunu sordu. Adam: "Vaziyet gittikçe gözümde büyüyor" dedi. Cenab-ı Hak'tan koruma ve selâmet isteriz.

2. «Onlar insanlardan kendilerine bir şey aldıkları zaman tam ölçerler.» Alışveriş ve benzeri hallerde insanlardan mal alırken basit hile yollarıyla fazla fazla alırlar. Ölçeği sallayarak, malı sıkıştırarak, tepeyi yığarak, terazi ve ölçeğin ağzından çalarak fazla alıyorlardı.

3. «Kendileri başkalarına bir şey ölçtükleri veya tarttıklarında eksik ölçer ve tartarlar.» İnsanlara bir şey satarken ölçüp tarttıklarında ise, ölçü ve tartı eşitlik ve adalet sağlansın diye icad edildiği halde bunlar insanların haklarını noksanlaştırırlar.

Eksik ölçmede *"keyl"* ve *"vezn"*, tam ölçmede ise sadece *"keyl"* denmesinin hikmeti şu olabilir: Onlar başkalarından alırken ölçekte yaptıkları hileleri, başkalarına verirken ölçü ve tartıda yapamıyorlardı.

Nitekim Zemahşerî şöyle diyor: "Sanki bu hilekârlar ölçülüp tartılan malları tartarak değil, sadece ölçerek alıyorlardı. Çünkü fazla yığmak ve ölçeği sallamak suretiyle fazla ölçüp çalma imkânı buluyorlardı. Fakat başkalarına verirken ikisinde de hile yapabildikleri için ölçü ve tartıyla veriyorlardı."

4-5. «Onlar büyük bir gün için tekrar diriltileceklerini sanmıyorlar mı?» Onlardan kasıt, bu korkunç sıfatla tanımlanan ölçü ve tartı hilekârlarıdır.

Baştaki "*elâ*" tenbih harfi değildir. Çünkü tenbih harfinden sonra gelen söz müspet olur. Burada ise menfîdir. Tenbih harfi olan "*elâ*" kaldırılırsa şu âyette olduğu gibi mânâ bozulmaz: "*Senin hayatına yemin olsun ki onlar sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlardı.*" (Hicr: 72) Buradaki yemin kaldırılsa mânâ bozulmaz. Fakat âyetteki "*elâ*" kaldırılsa mânâ bozulur. Öyleyse bu tenbih harfi değildir. Hemze, olumsuzluk ifade eden *"lâ"* nın başına istifham-ı inkarî olarak gelmiştir. Arz ve teşvik için zan kelimesi üzerine gelmesi caiz görülmüştür.

O büyük günün ve o gündeki korkuların büyüklüğünü takdir etmek mümkün değildir. Onlar orada hardal tanesi, hatta zerre kadar olan şeylerden

bile hesaba çekileceklerdir. Bir kimse şüphe ve vehim ölçüsündeki zayıf bir zan ile bile bunu gözönüne getirse böyle kötülükleri yapma cesaretini gösteremez. Kesin iman sahibi nasıl cesaret etsin?

6. «O gün insanlar âlemlerin Rabbinin huzurunda divan dururlar.» Rablerinin huzurunda durmaları ya O'nun emri ve hükmü olduğu için veya hesaba çekilmek içindir ki, işte o zaman hileleri ve cezaları ortaya çıkacaktır.

Rivayet edildiğine göre onlar, Rablerinin huzurunda dünya senesiyle tam kırk sene duracaklar, bir kısmı kulak hizasına kadar tere batacak, kendilerine ne bir haber, ne de bir emir gelecek. Mü'minlerin beklemesi ise, bir farz namazı eda vakti kadardır. Özellikle *"âlemlerin Rabbi"* denmesi, terbiyenin gereği, hiçkimsenin hakkının zayi edilmemesi olduğuna dikkat çekmek içindir. Bu tehdit edici ifadeler göstermektedir ki aldatma, değersiz bir şey için bile olsa günahı son derece büyüktür.

Hz. Ömer (r.a.) bu sûreyi okumaya başlayıp bu âyete gelince hesap ve ceza düşüncesiyle ağladı, ağlamaktan ötürü gerisini tamamlayamadı.

Bedevînin birisi Abdü'l-Melik b. Mervan'a şöyle dedi: "Allah Teâlâ'nın ölçü ve tartıda haksızlık yapanlar için ne dediğini duydun." Bununla şunu demek istiyordu: Azıcık bir hile yüzünden eksik tartan kişinin ne büyük bir azaba çarptırılacağı ortada iken, insanların mallarını hesapsız kitapsız alan senin durumun ne olacak?

كَلَّآ إِنَّ كِتَٰبَ ٱلْفُجَّارِ لَفِى سِجِّينٍ ۝٧ وَمَآ
أَدْرَىٰكَ مَا سِجِّينٌ ۝٨ كِتَٰبٌ مَّرْقُومٌ ۝٩ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ
ٱلَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ ۝١١ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِۦٓ ۝١٠
إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ۝١٢ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ءَايَٰتُنَا قَالَ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ كَلَّا
إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُو الْجَحِيمِ
﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ هَٰذَا الَّذِي كُنتُم بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾

7. Hayır hayır, kötülerin yazısı muhakkak siccîndedir.

8. Siccîn nedir, bilir misin?

9. O yazılmış bir kitaptır.

10. O gün vay haline yalanlayanların!

11. Onlar ceza gününü yalanlayanlardır.

12. Onu ancak sınırı aşan ve günaha düşkün olanlar yalanlar.

13. Ona âyetlerimiz okunduğu zaman: "Eskilerin masalları" der.

14. Hayır hayır, onların kazandıkları günahlar kalpleri üzerine pas olmuştur.

15. Hayır hayır, doğrusu onlar o gün Rablerini (görmek)ten mahrumdurlar.

16. Sonra onlar muhakkak cehenneme gireceklerdir.

17. Sonra da onlara: "İşte yalanlayıp durduğunuz (cehennem) budur" denilecektir.

7. «Hayır hayır, kötülerin yazısı muhakkak siccîndedir.» "*Kellâ*", işledikleri haksızlıkları, hesap ve tekrar dirilmekten gafletlerini red içindir. "*Siccîn*", kötülükleri içinde toplayan kitabın özel ismidir. Orada şeytanların, insan ve cinlerden kâfir ve fâsık olanların amelleri yazılıdır. Yahut da bu, yedi kat yerin dibinde şeytan ve neslinin mekânı olan bir yere atılmış bir kitaptır. İyilerin kitabını melekler seyrettiği gibi, kovulmuş şeytanlar da siccîni seyrederler. "*Siccîn*", "*mescûn*" un mübalâğasıdır. Mânâ şöyledir: Ölçü ve tartıyı eksik tartanlar da dahil fâcirlerin ve amellerinin yazılı olduğu liste, dü-

zenlenmiş olan bu kitaptadır ki orada, belirtilen kimselerin kötü amelleri vardır.

8. «Siccîn nedir, bilir misin?» Soru, *"siccîn"*in korkunçluğunu dile getirmek için gelmiştir. Yani *"siccîn"*i kimsenin tam kavraması mümkün değildir.

9. «O yazılmış bir kitaptır.» Bu, yazısı çok açık bir kitaptır ki, ona bakan zahmetsizce içindekileri görebilir. İsimleri bulunan kimseler için hayırsız olduğunu anlar. Yani bu kitap, sahibinin kötülüğüne, cehennemlik olduğuna işaret eden bir alâmet taşır. Bunun kötüye işaret olduğu, ifadenin gelişinden anlaşılmaktadır. Zira makam korkutma makamıdır.

10. «O gün vay haline yalanlayanların!» Yani insanların, Rableri huzurunda divan duracakları günde Allah'ı, peygamberini ve âyetlerini yalan sayanların halleri korkunçtur.

11. «Onlar ceza gününü yalanlayanlardır.» Bu âyet, yalanlayanları kötüleyen bir sıfattır. Habîs ve fâsık olan filan kişi şunu yaptı, denilmesi gibi.

12. «Onu ancak sınırı aşan ve günaha düşkün olanlar yalanlar.» O günü ancak Nadr b. Haris, Velid b. Muğîre ve benzeri gibi düşünme ve ibret almaktan uzak, kör taklide saplanmış kimseler yalanlar, ayrıca onlar şehvetlere öyle dalmışlardır ki, şehvetlerin gerisindeki lezzetleri görememektedirler.

13. «Ona âyetlerimiz okunduğu zaman: 'Eskilerin masalları' der.» Gerçekleri haykıran âyetler okunduğu zaman kara cahil ve haktan yüzçeviren kişi, bunlar eskilerin hikâyeleri ve boş haberleridir, der.

14. «Hayır hayır, onların kazandıkları günahlar kalpleri üzerine pas olmuştur.» *"Kellâ"*, mütecaviz günahkârı batıl sözden sakındırmak için gelmiştir. Kıraat alimlerinden Hafs, *"bel râne"* yi, ayırmadan hafif bir sekte ile ve lamı izhar ederek okudu. Mânâ şöyledir: Kazandıkları küfür ve günahlar, aynanın pası gibi kalplerini bürüdü. Bu durum gerçeği bilmelerine engel oldu. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Kul bir günah işlediğinde kalbinde siyah bir nokta belirir ve gittikçe kalbi kararır."* [2]

2- Hadisi Ahmed b. Hanbel, Tirmizî tahrîc etmiş, Tirmizî hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Nesâî ve İbn Mâce de rivayet etmişlerdir. İbn Mâce'nin lâfzı şöyledir: *"Kul bir günah işlediği vakit kalbinde siyah bir nokta belirir. Şayet tevbe istiğfar edip günahtan vazgeçerse kalbi parlar. Şayet günaha dönerse siyahlık artar, kalbini kaplar. İşte Allah'ın belirttiği pas budur."* Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/325.

"*Reyn*", parlak olan şeyin üzerini kaplayan pastır. Günahlar da kalp üzerini pas gibi kaplar.

Süleyman Dârânî şöyle dedi: "Pas ve katılık gafletin iki yularıdır. Kim uyanık olur, Cenab-ı Hakk'ı zikrederse katılık ve pastan emin olur. Bunların ilâcı oruca devam etmektir. Buna rağmen kasvet devam ederse ekmeğin yanında başka bir şey yemesin."

Büyüklerden biri de şöyle dedi: Kalp parlatılmış bir aynadır, asla pas tutmaz. Şu ve benzerî hadislerde mutlak mânâda pastan bahsediliyorsa da: "*Demirin pas tutması gibi kalpler de pas tutar. Onları Kur'an okumak ve Allah'ı zikretmek parlatır.*" [3] hadiste bahsedilen bu pastan maksat, kalbin yüzünde peyda olan karanlık değildir. Maksat, kalp yaratıcıyla değil de, yaratıklarla alâkadar olunca işte kalbin Allah'tan başkasına bu bağlanışı, Hakkın kendisine tecellisine mani olan bir pas mesabesindedir. Hattı zatında Cenab-ı Hak her an tecelli etmektedir. Onun hakkında perde düşünülemez. Fakat kalp, şer'î hitap yönünden ilâhî varlığı kabul etmez de başkasına yönelirse bu hal pas, perde, örtü ve benzeri başka şeyler olarak ifade edilir. Şu âyet-i kerimede Allah Teâlâ buna işaret etmektedir: "*Ve dediler ki: Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kapalıdır...*" (Fussilet: 5)

Kalpler sadece Hz. Peygamber (s.a.v.)'in davet ettiği şeye karşı kapalıdır, yoksa her şeye kapalı değildir. Kalpler, çağrılan şeyden başkasına yönelirse çağrılan şeye karşı kör olur ve hiçbir şey görmez. Aslında kalpler parlak ve saf olarak yansıtma kabiliyetlerini sürdürürler.

15. «Hayır hayır, doğrusu onlar o gün Rablerini (görmek)ten mahrumdurlar.» Bu yalanlayanlar, insanların âlemlerin Rabbi huzurunda divan duracakları günde Rablerini göremeyeceklerdir. Çünkü kötü amelleri sebebiyle kalp aynaları kararmış olacaktır. İlâhî tecellinin nurunu gösterecek bir tarafları kalmayacaktır. Mü'minler ise böyle değildir. Güzel amelleri sebebiyle kalp aynaları parlak ve saf olacak, bu parlaklık ve saflığın parıltısı kalbe geçecek ve böylece ilâhî nurun tecellisini kalp ve gözlerinde aksettirmeye müsait olacaklardır.

Mâlik b. Enes'ten bu âyet hakkında sorulduğunda şöyle dedi: "Cenab-ı Hak, düşmanlarından gizlenip gözükmeyince elbette dostlarına gözükecektir."

3- Hadisi İbn Adiy, *el-Kâmil* adlı eserde ve Hâkim, Tirmizî tahrîc etmiştir. Senedi zayıftır. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/412.

İmam Mâlik bu âyeti, Allah'ın âhirette görülmesi meselesine, hitap tarzına bakarak delil getirdi. Şayet Allah hiç kimseye gözükmeyecek olsaydı sadece kâfirlerin göremeyeceklerini söylemesinin bir anlamı olmazdı.

İmam Şafiî'den şöyle nakledilmiştir: "Cenab-ı Hak, gazabından ötürü bir kavme gözükmeyince rızasından ötürü başka bir kavme gözükecektir."

Hüseyin b. Fadl şöyle dedi: "Cenab-ı Hak dünyada kâfirleri kendine imandan mahrum ettiği gibi, âhirette de kendini görmekten mahrum edecektir. Allah'ın birliğine iman edenler Rablerini görmekten mahrum olmayacaklardır."

Sehl (r.a.) şöyle dedi: "Onları Rablerini görmekten alıkoyan dünyada kalplerinin katılığı ve ezelde yazılan bedbahtlıklarının öne geçmesidir. Onlar yakınlık ve müşahade makamına lâyık değillerdir. Bundan dolayı uzaklaştırılıp mahrum edilmişlerdir. Görmekten mahrum bırakılmak, uzaklık ve kovulmanın son sınırıdır."

Zemahşerî *Keşşâf*'ta şöyle dedi: "Cenab-ı Hakk'ı görmekten mahrum bırakılmaları, onları hafife alıp tahkir etmek için bir temsildir. Çünkü kıralın huzuruna ancak itibarlı ve ikramlı kişiler alınırlar, değersiz ve aşağılık kimseler yaklaştırılmazlar." Devamla şöyle dedi: "Onlar heybet kapısına varınca utanırlar. İnsanlar utanma ve uzaklaştırılma arasında bulunurlar."

Keşşâf sahibi Zemahşcrî'nin bunu sembolik sayması, mutezilî olduğu için kendi aklınca Allah'ı görmenin hakiki mânâda mümkün olmayacağındandır.

Müfessirlerden bazıları şöyle dedi: "Âyetin sembolik kabul edilmesi zahirî mânâyı terketmektir. Hakiki mânâ gayet açıktır. Kralı görmekten utanmıştır, denildiğinde, kralı görmekten menedilmiştir anlaşılır. Bu durum, en büyük aşağılanma sebebidir."

Âyet-i kerime, Cenab-ı Hakk'ı âhirette görmenin delillerindendir. İkram ve ihsanının bolluğundan, kendisine kavuşma ve cemalini seyretme nimetinden dolayı Allah'a hamdolsun.

16. «Sonra onlar muhakkak cehenneme gireceklerdir.» Onlar ateşe girip, arada bir engel olmaksızın ateşin hararetini duyacaklardır.

17. «Sonra da onlara: 'İşte yalanlayıp durduğunuz (cehennem) budur' denilecektir.» Bu söz onları azarlamak ve sarsmak için zebaniler tara-

fından söylenir. Dünyada iken yalanladığınız bu azabı tadın, denir.

كَلَّآ

إِنَّ كِتَٰبَ ٱلْأَبْرَارِ لَفِى عِلِّيِّينَ ﴿١٨﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾ كِتَٰبٌ مَّرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ لَفِى نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ يَنظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِى وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ ٱلنَّعِيمِ ﴿٢٤﴾ يُسْقَوْنَ مِن رَّحِيقٍ مَّخْتُومٍ ﴿٢٥﴾ خِتَٰمُهُۥ مِسْكٌ ۚ وَفِى ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ ٱلْمُتَنَٰفِسُونَ ﴿٢٦﴾ وَمِزَاجُهُۥ مِن تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾

18. Hayır hayır, iyilerin kitabı illiyyîn'dedir.

19. İlliyyîn nedir, bilir misin?

20. O yazılmış bir kitaptır.

21. Allah'a yaklaştırılmış melekler ona tanık olurlar.

22. İyiler kesinkes cennettedirler.

23. Tahtlar üzerinde etrafa bakarlar.

24. Yüzlerinde nimet ve mutluluğun sevincini farkedersin.

25. Onlara mühürlü saf bir içki sunulur.

26. Onun sonu misktir. İmrenenler ona imrensinler.

27. Karışımı tesnimdendir.

28. O, Allah'a yakın olanların içecekleri bir kaynaktır.

18. «Hayır hayır, iyilerin kitabı illiyyîn'dedir.» *"Kellâ"* sözü, yalancıların halini reddetmek için gelmiştir. İyilerin amellerini ihtiva eden kitap, faziletli kimselerin bütün amellerini içine alan bir divandadır. *"İlliyyîn"*, hayır divanının özel ismidir ki, bu divanda melek, insan ve cinlerden sâlih olanların amelleri yazılıdır. *"İlliyyîn"* denmesi, makamın çok yüksek olduğunu ifade içindir. Böyle isimlendirilmesi, ya cennette en yüksek derecelere çıkma sebebi olduğundan veya bizzat kitabın yedinci kat semada bulunmasından ötürüdür. Burada meleklerin önde gelenleri bulunur. Bu makamda bulunması kitaba verilen değer ve önemi gösterir.

Rivayet edildi ki, melekler kulun amelini Cenab-ı Hakk'ın müsade ettiği noktaya ulaştırdıklarında Allah onlara şunu bildirir: "Siz kulum üzerinde gözcülersiniz, Ben de kalbindekiler üzerinde gözcüyüm. O amelinde ihlâs gösterdi, onu en yüce mertebeye çıkarın, ben onu bağışladım." Melekler diğer bir kulun amelini de yine Allah'ın müsade ettiği noktaya ulaştırırlar. Allah onlara şunu bildirir: "Siz kulum üzerinde gözcülersiniz, Ben de kalbindekiler üzerinde gözcüyüm. O amelinde ihlâslı davranmadı, onu da aşağıların aşağısına indirin."

19. «İlliyyîn nedir, bilir misin?» O, kulların idrak hudutları dışındadır.

20. «O yazılmış bir kitaptır.» *"Merkûm"*, *"rakm"* dan türemedir. *"Rakm"* ise yazmak, tescil etmek demektir. Yani bu kitabın yazısı nettir, külfetsiz okunabilir.

21. «Allah'a yaklaştırılmış melekler ona tanık olurlar.» Allah katında çok değerli olan melekler o kitabın yanında bulunurlar ve onu kaybolmaktan korurlar. Onlar göğün yedi mukarreb meleğidirler. Her semada bir mukarreb melek vardır. O melek bu kitaba erişir, Allah'ın dilediği noktaya kadar ulaştırıp uğurlar.

22. «İyiler kesinkes cennettedirler.» Yani takvâ sahibi ve bahtiyar kullar nimet içindedirler. Sonra Cenab-ı Hak bu nimetleri üç vasıfla tanımladı. Bu üç vasıf aşağıdaki üç âyettir:

23. «Tahtlar üzerinde etrafa bakarlar.» Tüller içinde kurulmuş tahtlar üzerinde hoşlandıkları cennet manzaralarına, Allah'ın kendilerine bahşettiği nimet ve ikramlara ve düşmanlarının cehennemde nasıl azap edildiklerine bakarlar.

24. «Yüzlerinde nimet ve mutluluğun sevincini farkedersin.» Yüzle-

rindeki sevinç ve gülücük alâmetleri sebebiyle sen onların nimet içinde yüzdüklerini anlarsın. Nitekim servet ve bolluk içinde yaşayanların yüzlerinde de bu alâmetler gözükür.

Burada "görürsün" yerine *"farkedersin"* ifadesi kullanıldı. Zira "görmek", genellikle aşikâr olan şeyler için, *"farketmek"* ise çoğunlukla gizli olan şeyler için kullanılır. Buradaki *"farkedersin"* hitabı, cennetliklerin sahip oldukları nimet ve güzellikleri bildirmek için, hitaba lâyık herkese yöneliktir.

Cafer Sâdık şöyle dedi: "Cenab-ı Hakk'ı ziyaretten köşklerine döndüklerinde Cemâlullahı görmenin sevinci yüzlerinde güneş gibi parlar."

25. «Onlara mühürlü saf bir içki sunulur.» *"Rahîk"*, saf ve halis içki demektir. Yani onlara cennette, içinde yabancı madde bulunmayan, nefsi rahatsız etmeyen, yapısı bozulmayan, dünya içkilerine benzemeyen, ağzı bozmayan, baş ağrısı yapmayan bir içki vardır. O içki damgalı ve mühürlüdür, iyi muhafaza edilmiştir.

26. «Onun sonu misktir.» *"Misk"*, malum kokudur. Yani içki kap ve kadehleri toprak yerine miskle mühürlenmiştir. Bu içkiyi, içecek kimselere ikram olunmak üzere Allah onun mühürlenmesini emretmiş, o da mühürlenmiştir. Böylece ona herhangi bir kimsenin dokunması, bir elin ulaşması engellenmiştir. Ta ki iyiler onun mühürünü açsınlar. Bu ifade içkinin nefasetini vurgulamak için temsilen kullanılmıştır. Zira nefis bir şey mühürlü olur. *"Hitâm"*, bir şeyin sonu demektir. Yani bu içkiyi içen, ağzını kadehten ayırdığı zaman misk kokusu gibi bir koku hisseder. Yahut da içki miskle karışık olduğu için bu koku duyulur. Dünyada da misklenmiş içecekler böyledir, sonunda misk kokusu duyulur.

Ebu'd-Derda (r.a.) şöyle dedi: *'Rahîk'*, gümüş gibi beyaz bir şaraptır, en son bunu içerler. Şayet dünya halkından birisi elini bu içkiye daldırıp çıkarabilseydi onun güzel kokusunu bütün canlılar duyarlardı."

«İmrenenler ona imrensinler.» İmrenenler, cennetliklerin bahsedilen hallerine imrensinler ve Allah'a itaat hususunda yarışsınlar. Buradaki emir, teşvik içindir. *"Tenâfüs"* ün aslı, insanların ilgi duydukları hoş şeydir. Herkes onu kendi nefsi için arzu eder.

Zünnûnü Mısrî şöyle dedi: "*Tenâfüs* 'ün (rağbetin) alâmeti, kalbin ona bağlanması, vicdanın ona yönelmesi, hatırlanıldığı zaman yerinde duramama,

insanlardan uzaklaşma, yalnızlığa alışma, geçmiş günahlara ağlama, zikir dinlemekten hoşlanma, Allah'ın kelâmı üzerinde düşünme, nimetleri şükür ve sevinçle karşılama ve Allah'a bol yalvarmadır."

27. «Karışımı tesnimdendir.» Bu şarap tesnîm suyuyla karıştırılmıştır ki *"tesnîm"*, Adn Cennetinde akan bir pınarın adıdır. Tesnîm denmesi, cennetin en üstün şarabı olmasından dolayıdır.

28. «O, Allah'a yakın olanların içecekleri bir kaynaktır.» Bu saf içkiyi sadece ruhaniyet yönünden Allah'a yakın olanlar içeceklerdir. Diğer cennetlikler ise bu kaplardan ve bu saflıkta içki içemeyecekler. Ancak Allah'a giden yolâ sadıkâne ve gönülden koyulanlar içeceklerdir.

Ömrünü boşa geçiren kendine ağlasın.
Bu içkiden mahrum olduğu için karalar bağlasın.

إِنَّ ٱلَّذِينَ أَجْرَمُوا۟ كَانُوا۟
مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾ وَإِذَا مَرُّوا۟ بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا ٱنقَلَبُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَهْلِهِمُ ٱنقَلَبُوا۟ فَكِهِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا
رَأَوْهُمْ قَالُوٓا۟ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ لَضَآلُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَآ أُرْسِلُوا۟ عَلَيْهِمْ
حَٰفِظِينَ ﴿٣٣﴾ فَٱلْيَوْمَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مِنَ ٱلْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾
عَلَى ٱلْأَرَآئِكِ يَنظُرُونَ ﴿٣٥﴾ هَلْ ثُوِّبَ ٱلْكُفَّارُ مَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

29. Doğrusu günahkârlar, inananlara gülerlerdi.

30. Onlara uğradıklarında birbirlerine göz kırparlardı.

31. Ailelerine döndüklerinde zevklenerek dönerlerdi.

32. Mü'minleri gördüklerinde: "İşte bunlar sapıklardır" derlerdi.

33. Halbuki onlar mü'minler üzerine bekçi gönderilmemişlerdi.

34. İşte bugün de mü'minler kâfirlere gülecek.

35. Koltuklar üzerinde etrafa bakacaklar.

36. (Nasıl), kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı?

29. «Doğrusu günahkârlar,» yani suçlular ki, küfürden daha büyük suç olmaz. Bunlardan maksat, Ebû Cehil, Velid b. Muğîre, As b. Vâil ve benzerleri gibi Kureyşin reisleri ve müşriklerin elebaşlarıdır.

«İnananlara gülerlerdi.» Yani dünyada Ammâr, Bilâl, Suheyb, Habbâb ve diğer fakir mü'minlerle alay ederlerdi.

30. «Onlara uğradıklarında birbirlerine göz kırparlardı.» Yani fakir mü'minler kulüplerinde bulunan müşriklere uğradıklarında müşrikler birbirlerine göz kaş işareti yaparlar, ayıplarlar ve şöyle derlerdi: "Şunlara bakın. Kendilerini yoruyorlar, lezzetleri terkedip sıkıntılara giriyorlar, böylece âhirette sevap umuyorlar."

"Teğâmüz", kaş, göz işaretidir. Kusur mânâsına da gelmektedir. Müşriklerin fakir mü'minlere uğramaları da mümkündür. Fakat birinci görüş daha geçerlidir.

31. «Ailelerine döndüklerinde zevklenerek dönerlerdi.» Yani fakir Müslümanlarla nasıl alay ettiklerini zevkle anlatarak dönerlerdi.

32. «Mü'minleri gördüklerinde: 'İşte bunlar sapıklardır' derlerdi.» Zalimler mü'minleri gördüklerinde hakaret kastıyla onları sapıklıkla suçluyorlar ve şöyle diyorlardı: "Babalarının dinlerini terkedip yeni dine girdiler. Olup olmadığı belli olmayan sevap arzusuyla dünya nimetlerini terkediyorlar."

33. «Halbuki onlar mü'minler üzerine bekçi gönderilmemişlerdi.» Sapıklık veya doğruluklarına şahitlik yapmak, amellerini kontrol etmek üzere Allah tarafından mü'minler üzerine vekil tayin edilmedikleri halde bu mücrimler, mü'minlere bu şekilde dil uzatıyorlardı. Halbuki onlar kendilerini dü-

zeltmekle görevlendirildiler. Başkalarının hallerini araştırmanın onlara ne faydası olabilir? Allah onları aşağılamak için böyle buyurmuştur.

34. «İşte bugün de mü'minler kâfirlere gülecek.» Mü'minler o zalimleri, azamet ve izzetten sonra zillet ve her türlü küçüklük ve alçaklık halleri içinde bulunca nimet ve refahtan sonra uğradıkları azap çeşitlerini görünce gülerler.

35. «Koltuklar üzerinde etrafa bakacaklar.» Mücrimlere ve kötü hallerine bakarak gülerler.

36. Nasıl, **«kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı?»** *"Tesvîb"*, mücazât anlamınadır. Kötü karşılık için kullanılır. Kur'an'da ancak bu mânâda gelmiştir. *Kâmûs*'ta ise karşılık, bedel demektir. Yani kâfirler amellerinin ve suçlarının karşılığını gördüler mi? *"Yaptıkları"* ise, mü'minlerle alay etmeleri ve onlara gülmeleridir.

Bu âyet, kâfirlerin mü'minlere dünyada gülmelerine karşılık olarak mü'minlerin de âhirette kâfirlere güleceklerini açıkça ifade etmektedir. Hadisi şerifte şöyle buyuruldu: *"Dünyada insanlarla alay edene cennet kapılarından bir kapı açılır ve gel, gel denir. Sıkıntı ve üzüntü içinde gelir. Tam kapıya varınca birden kapı yüzüne kapatılır. Sonra başka bir kapı açılır. Yine gel gel denir. Gelince aynı şekilde yüzüne kapanır. Bu böyle devam eder durur. Artık ümidini kestiğinden açılan kapıya gelmez olur."* [4]

Ka'b dedi ki: "Cennetliklerle cehennemlikler arasında pencerecikler vardır. Cennetlik birisi, cehennemlik düşmanını görmek isterse o pencere açılır."

Bunlarda mü'minler için teselli vardır. Çünkü durum tersine dönmüş, kâfirler gülünç hale gelmişlerdir. Bu durum mü'minlerin yüceltilmesidir. Çünkü düşmanların alçaltılması, dostların yüceltilmesidir. Allah, dostları adına düşmanlarından intikam almaktadır. Çünkü O, dostları namına kızıyor, onlara eziyet edenlerden intikam alıyor. Allah cümlemizi korusun.

Buradan da anlaşılmaktadır ki istihza, alay kastıyla gülme, eğlenme büyük günahlardandır. Bu işlere dalanlar günahkârlardandır. Allah'tan selâmet dileriz.

Allah'ın yardımıyla Mutaffifîn Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

4- Hadisi Ahmed b. Hanbel, *Kitab'ü Zühd*'de, Beyhakî ise *el-Ba'su ve'n-Nüşûr* isimli kitabında zikretmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/328.

İNŞİKÂK SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 25 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ﴿١﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْأَرْضُ
مُدَّتْ ﴿٣﴾ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا
وَحُقَّتْ ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا
فَمُلَاقِيهِ ﴿٦﴾

1-2. Gök yarıldığı ve Rabbini dinleyip boyun eğecek hâle getirildiği zaman,

3-5. Yer uzatılıp düzlendiği, içinde olanları dışarı atarak boşaldığı ve Rabbini dinleyip boyun eğecek hâle getirildiği zaman,

6. Ey insan! Şüphesiz sen Rabbine doğru (giden yolda) çaba üstüne çaba sarfetmektesin. Sonunda O'na kavuşacaksın.

1-2. «Gök yarıldığı» yani arasından çıkan beyaz bir bulutla açıldığı zaman. Şu âyet-i kerimede de bu açıklanmaktadır: *"O gün gökyüzü beyaz bulutlar ile yarılacak ve melekler bölük bölük indirilecektir."* (Furkân: 25) Bu

bulutlar içinde melekler ilâhî emirleri indirirler.

Denildi ki: "Göğün yarılması kıyamet korkusundan dolayıdır. Nasıl yarılmaz ki Allah'ın kudret elinde bir hardal tanesinden bile küçük durumdadır."

«Ve Rabbini dinleyip boyun eğecek hâle getirildiği zaman,» yani saygın bir âmirin emri karşısında memurun itaatı gibi Allah'ın kudreti karşısında boyun eğip teslim olduğunda ki bu boyun eğme ve söz dinleme mecazî değil, hakikidir. Çünkü gök, Allah'a boyun eğecek tarzda yaratılmıştır. Onun, bütün varlıkların kaynağı ve hiçbir şeyin karşı duramayacağı Rabbanî güç ve otorite karşısındaki durumu, boyun eğip teslim olan kulun durumu gibidir.

3-5. «Yer uzatılıp düzlendiği,» düz bir yaprak şeklini alacak şekilde dağ ve tepelerinin yok edilip dümdüz hâle getirildiği veya mahlûkâtın hesap için durabilmesi gayesiyle genişletilip yayıldığı zaman. Çünkü genişletilmese bütün mahlukatı almaz. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "*Kıyamet günü olduğunda Allah yeri, deri gibi uzatır. Herkesin iki ayağının bastığı yer kadar yeri olur.*" [1] Mahlukât çok olduğu için ancak bu kadar yer düşer. Deri gerildiği zaman bütün buruşuklukları gider ve dümdüz olur. Kıyamette, yeryüzü de böyle uzatılıp düzlenir.

«İçinde olanları dışarı atarak boşaldığı» yani içindeki ölüleri ve hazineleri dışına fırlattığı zaman. Başka bir âyette şöyle buyuruluyor: "*Yeryüzü ağırlıklarını dışarı çıkardığı zaman*" (Zilzâl: 2)

Hazinelerin çıkması kıyamet günü değil, Deccal'in zuhuru sırasında olacaktır, dersen buna şöyle cevap veririm: Kıyamet günü geniş bir zaman dilimidir. Deccal'in çıktığı andan itibaren kıyamet başlar denebilir. Zira Deccal'in çıkışı, kıyametin büyük alâmetlerindendir. Buna göre hazinelerin çıkarılması kıyametin kopmasına yakın bir anda, ölülerin çıkarılması da diriltme sonrasında olur.

Yer tamamen boşalır. İçindekileri dışarı atmak için olanca gücünü kullanır **«ve Rabbini dinleyip boyun eğecek hâle getirildiği zaman,»** yani dışarı atma ve boşaltma hususunda Rabbine teslim olduğu zaman ki, bu teslimiyet, mecazî değil, hakikidir. Rabbanî kudret karşısında gerçekten teslim olur.

Bu âyet iki kere zikredildi. Zira birincisi gökle ilgili, ikincisi yerle ilgili-

1- Hadisi Hâkim merfû olarak Cabir'den sağlam bir senetle tahrîc etmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/329.

dir. Her bir şey bir başka şeyle bağlantılı olunca tekrar sayılmaz. "*İzâ*" nın cevabı hazfedilmiştir. Takdiri şöyledir: Bütün bu sayılanlar gerçekleşince bözle ifade edilemeyecek derecede korkunç şeyler olacaktır.

6. «Ey insan!» Hitap mü'min, kâfir, günahkâr bütün insan cinsini kapsamaktadır. Her mükellefe yöneliktir. **«Şüphesiz sen Rabbine doğru (giden yolda) çaba üstüne çaba sarfetmektesin.»** "*Kedh*", nefsi işte yormak, hırpalamak, kazanç için çok çalışmak demektir. Buna göre mânâ şöyledir: Sen Rabbine kavuşuncaya yani ölünceye kadar güç ve gayret sarfederek çok ciddî koşturma içindesin. Ölüm sonrası hâller ise ölüm öncesinden daha zordur, daha çok çalışma gerektirir.

Bir haberde belirtildiğine göre ashab, Rasûlüllah'a şöyle dediler: "Ya Rasûlallah! Kader yazısı yazıldı, mürekkep kurudu. Öyle ise ne diye yorulalım. Bunun üzerine Rasûlüllah: *'Çalışın, zira herkes ne için yaratılmışsa o konuda kolaylık görür.'*"

«Sonunda O'na kavuşacaksın.» Hayır ve şer ne amel işlediysen karşılığını elde edeceksin. Yani dünyada iken amel konusunda gösterdiğin ciddi gayretler, hattı zatında ahiretteki karşılığını elde etmek için yapılmış demektir. Bu karşılığı da mutlaka elde edeceksin. Öyle ise dünyada, seni ahirette kurtaracak işlerle meşgul ol. Seni orada mahvedecek işlerden uzak dur. Çünkü her çalışan, önceden yaptığı şeylere kavuşacaktır.

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ۝٧ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ
حِسَابًا يَسِيرًا ۝٨ وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا ۝٩ وَأَمَّا مَنْ
أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ۝١٠ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا ۝١١
وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا ۝١٢ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ۝١٣ إِنَّهُ
ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ ۝١٤ بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا ۝١٥

7. Kimin kitabı sağından verilirse,

8. Kolay bir hesapla hesaba çekilecek.

9. Ve sevinçli olarak ailesine dönecektir.

10. Ama kitabı arkasından verilen:

11. "Yetiş ey ölüm" diye bağıracak.

12. Ve alevli ateşe girecektir.

13. Çünkü o, ailesi içinde neşeliydi.

14. (Rabbine) hiç dönmeyeceğini sanmıştı.

15. Oysa gerçekten Rabbi onu görüyordu.

7. «Kimin kitabı sağından verilirse,» kitabı sağından verilen, bahtiyar mü'mindir. "*Ûtiye*" fiilinin mazi (dili geçmiş zaman kipi) olarak kullanılması, kesinlik ifade etmek içindir. İleride gerçekleşecek olan sanki şimdiden gerçekleşmiştir. "*Kitap*"tan maksat, elde etmek için çok çalıştığı amellerin yazılı olduğu kitaptır. Amellerin yazılış hikmeti ise şudur: Mükellef olan kişi amellerinin yazıldığını ve herkesin arasında gösterileceğini bilirse günah işlemekten daha çok çekinir.

8. «Kolay bir hesapla hesaba çekilecek.» Kıyamet günü ilâhî hikmetin gerektirdiği belirli bir müddet sonra kolay ve münakaşasız bir hesaba çekilecek, zor ve üzücü gelen bir durumla karşılaşmayacaktır. Kitabı soldan verilenlerin hesabı gibi zor olmayacaktır. Kolay hesap şu şekilde olacak: Kula günahları tanıtılacak, sonra da affedilecek. Hadis-i şerifte böyle söylenmiştir. Yani kula amelleri arzedilecek, şu tâattır, şu da isyandır diye bilecektir. Tâata sevap verilecek, isyandan da vazgeçilecektir. İşte kolay hesap budur. Çünkü sahibi herhangi bir sıkıntı ve münakaşa ile karşılaşmayacaktır. Kendisine şunu niye yaptın denmeyecek, mazeret beyanı istenmeyecek, aleyhine delil getirilmeyecektir. Ciddî bir hesaba çekilme olsa, kişi ne mazeret bulabilir, ne de gerekçe. Neticede rezil ve helâk olur.

9. «Ve sevinçli olarak ailesine dönecektir.» Yani kolay hesap mahallinden mü'min akrabalarının veya mü'minler grubunun yanına dönecektir. Çünkü onlar, onun mutluluk ve şeref yolunda arkadaşlarıdır. Kurtulmuşlardan olduğu için: "*...Alın kitabımı okuyun...*" (Hâkka: 19) diyerek sevinecektir. Bu

dönüş cennete girmeden önce mahşerde iken olur.

10. «Ama kitabı arkasından verilen», amel defteri arkadan, sol yandan verilen ki, sol eli arkaya doğru bükülür ve kitabı sol arkadan verilir. Hâkka sûresinde arka zikredilmemiş, sadece solla yetinilmiştir. O âyetle bu âyet arasında bir çelişki yoktur.

İmam Fahreddin Razî dedi ki: "Bazılarının kitabının arkadan, bazılarının ise soldan verilmesi de muhtemeldir."

11. «'Yetiş ey ölüm,' diye bağıracak.» Kendisi için helâk olmayı temenni edecek ve: "Ey ölüm, artık gel zira gelme vaktidir," der. Fakat arzu ettiği ölüm de imdadına yetişmeyecektir.

Ferrâ dedi ki: "Neredesin ey pişmanlık! Yetiş ey felâket! gibi sözler sıkıntı ifadesi olarak Arapların kullandığı ifadelerdir." Ahiretteki helâke "*sübûr*" denmesi, o felâketin onlardan hiç ayrılmaması cihetindendir. Nitekim başka bir âyette şöyle belirtiliyor: "*Bugün bir kere yok olmayı istemeyin. Aksine bir çok defalar yok olmayı isteyin.*" (Furkân: 14)

12. «Ve alevli ateşe girecektir.» Yani onun hararetini doğrudan duyacaktır. Bu da gösteriyor ki, onların ölümü çağırmaları ateşe girmeden evvel olacaktır. İmam Fahreddin Razî de böyle belirtmiştir.

13. «Çünkü o, ailesi içinde neşeliydi.» Yani dünyada iken aile ve dostları arasında, işin sonunu düşünmeyen, ahiret işlerini akıllarının köşesinden geçirmeyen azgınların yaptığı gibi şımarıklık ve zevk-safa gösterisi yapıyordu.

İşin özeti şudur ki; o, dünyada iken ahiret endişesi taşımıyor, kalbini boş şeylerle avutuyordu. Bundan dolayı mü'minin aksine daimî bir üzüntü ile cezalandırılır. Mü'min ise dünyada iken gönlünde ahiret endişesi taşıdığı için daimî bir neşe ile mükâfatlandırılacaktır.

14. «(Rabbine) hiç dönmeyeceğini sanmıştı.» Bu âyet, kâfirin dünyada iken neden neşeli olduğunu belirtmektedir. Yani bu kâfir hesaba çekilmeyi inkâr ederek Allah'a dönmeyeceğini sanmıştı. "*Hûr*", dönüş; "*mehâr*", dönüş yeri demektir.

İbn Abbas şöyle demiştir: "Ben '*yehûru*' kelimesinin mânâsını bilmiyordum. Bir bedevînin, küçücük kızı için '*hûrî*' yani dön dediğini işitince an-

ladım." Bu ifade hadiste de kullanılmıştır: "*İyilikten sonra kötü hâle dönmekten Allah'a sığınırız.*"

15. «Oysa gerçekten Rabbi onu görüyordu.» Âyetteki "*belâ*" kelimesi, kesinlik ifade ediyor. Yani elbette Allah'a dönecektir. Durum onun zannettiği gibi değildir. Şüphesiz onu yaratan Rabbi, onu ve cezayı gerektirecek amellerini görür. Ondan hiçbir şey gizli kalmaz. Onun huzuruna varıp hesabından geçmek ve amellerin cezasını çekmek kesindir. Kulu ihmal etmesi ve kötü amellerine karşı ceza vermemesi onun hikmetiyle bağdaşmaz. Bu ifade, bütün mükellefleri günahlardan sakındırmak içindir.

Vâsıtî şöyle dedi: "Allah, kulu yaratırken niçin yarattığını, neden dünyaya getirdiğini, onun için takdir ettiği saadet ve şekâveti, rızık ve eceli ile ilgili şeyleri, bilir ve görür."



16-19. Hayır hayır, şafağa, geceye ve içinde barındırdığı şeylere, dolunay olmuş aya yemin ederim ki, siz elbette hâlden hâle geçeceksiniz.

20. Böyleyken onlar acaba neden iman etmezler?

21. Karşılarında Kur'an okunduğu zaman secde etmezler.

22. Aksine o kâfirler yalanlıyorlar.

23. Halbuki Allah onların gizlediklerini çok iyi bilir.

24. Onlara acı azabı müjdele.

25. Ancak iman edip sâlih amel işleyenler başkadır. Onlar için arkası kesilmeyen bir mükâfat vardır.

16-19. «Hayır hayır, şafağa...» "*Kellâ*" te'kid için gelmiştir. "*Şafak*", güneş battıktan sonra ufukta gözüken kırmızılıktır. Âlimlerin çoğuna göre bu kırmızılık kaybolunca akşamın vakti çıkar, yatsı vakti girer.

Müfredât'ta şöyle tarif edildi: "*Şafak*, güneşin batması anında gündüz aydınlığının gece karanlığıyla karışmasıdır."

«Geceye ve içinde barındırdığı...» "*Vesak*", dağınık şeyi biraraya getirmek demektir. Yani Cenab-ı Hak geceye, gecenin biraraya getirdiği, böcek, haşarat, yırtıcı ve diğer hayvanlardan karanlığıyla örtüp içine aldığı **«şeylere»** yemin etti. Gecenin, dağınık varlıkları birayaya getirmesi şöyle olur: Akşam olunca gündüz dağınık olan her şey yuvasına döner.

«Dolunay olmuş aya yemin ederim ki» yani ondördüncü gece dolunay hâline gelmiş aya. Allah yukarıda belirtilen şeylere yemin etti. Çünkü bunlardan herbiri hâlden hâle girer. Bunlara yemin etmek, asıl kendisi için yemin edilen şeyle münasebet arzetmektedir. Allah, göklerde ve cisimlerdeki değişiklerle, canlıların hâlden hâle geçişleri üzerine yemin etti. Meselâ şafak kendinden önceki gündüz hâline ve kendinden sonraki gece hâline aykırıdır. Gece ve içinde barındırdığı şeylerde karanlığın aydınlıktan sonra meydana geldiğine, hayvanların uyanıkken uyur hâle geldiklerine delâlet etmektedir. Ayın dolunay hâli de, noksanken kamil hâle geldiğini kanıtlamaktadır.

«Siz elbette hâlden hâle geçeceksiniz.» Yani sıkıntı ve zorluk içinde

hâlden hâle uğrayacaksınız.

Râğıb şöyle dedi: "Mutabakat, bir şeyi kendisi kadar olan başka bir şey üzerine koymaktır. Nalın, nalın üstüne kondu, dendiğinde bunu ifade eder. Sonra bazan bir şeyin üstünde olan veya başkasına denk gelen şeyler içinde kullanılır oldu."

Denildi ki: "*'Tabak'*, tabakanın çoğuludur. Tabaka ise, mertebe demektir. Buna göre mânâ siz hâllerden hâllere gireceksiniz. Bunlar sıkıntı içinde geçen hâllerdir. Bazıları bazılarından daha yüksektir. Bu sıkıntılı hâller ise, ölüm ve ölüm sonrasında cennet veya cehennemden birine girip yerleşinceye kadar kıyamet ve kıyametin dehşetli hâlleridir."

20. «Böyleyken onlar acaba neden iman etmezler?» Kıyamet günü hâlleri, belirtildiği gibi olacağına göre iman etmeyi destekleyen birçok şeyler olmasına rağmen onları inanmaktan alıkoyan şey nedir?

21. «Karşılarında Kur'an okunduğu zaman secde etmezler.» Hz. Peygamber (s.a.v.) kendilerine Kur'an okuduğu zaman onları itaat ve secdeden alıkoyan nedir? Halbuki onlar lisandan iyi anlarlar. Kur'an'ı işitince onun kesinkes mucize ve Allah kelâmı olduğuna inanmaları, neticede Hz. Muhammed (s.a.v.)'in, Peygamberlik iddiasında sadık olduğunu bilmeleri, bütün emir ve yasaklarda ona uymaları gerekir. Kur'an'dan maksadın, özellikle secde âyeti olması, secdeden maksadın da secde âyeti okunduğunda yapılan secde olması mümkündür. Nitekim rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) birgün *"Secde et, Rabbine yaklaş."* (Alak: 19) âyetini okuyunca mü'minlerle birlikte secde etti. [2] Kureyşliler ise eğlenmek için onların yanında el çırpıp ıslık çalıyorlardı.

22. «Aksine o kâfirler yalanlıyorlar.» Kıyameti ve onun korkunç hâllerinden bahseden Kur'an'ı yalanlıyorlar, bundan dolayı da tilâveti sırasında boyun eğip secde etmiyorlar.

2- Kurrânın ittifakı üzere bu sûrede secde vardır. Bu, Kur'an'da zikredilen 15 secdeden birisidir. Bu secdeye tilâvet secdesi denir. Secde âyeti okunduğunda secde yapmak vaciptir. Buharî ve Müslim Ebû Râfî'den şöyle rivayet etmişlerdir: *"Ebû Hureyre ile birlikte yatsı namazı kıldım. İnşikâk Sûresi'ni okudu ve secde etti. Sebebini sordum. Dedi ki: Ebu'l-Kasım'ın ardında secde ettim. Ona kavuşuncaya dek secdeye devam edeceğim."* Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/328.

Not: M. Ali es-Sabûnî "Kur'an'da zikredilen 15 secdeden birisidir" demişse de doğrusu 14 secdeden birisidir.

23. «Halbuki Allah onların gizlediklerini çok iyi bilir.» Kalplerinde gizleyip, göğüslerinde sakladıkları küfür, haset, düşmanlık gibi şeyleri bilir ve ona göre ceza verir. "*el-Va'yu*" bir şeyi kap veya zarfa koymak demektir. Bilâhare istiare yoluyla korumak, saklamak mânâlarında kullanıldı. Yahut da mânâ şöyledir: Allah, onların amel defterlerinde sakladıkları kötü amelleri ve kendileri için biriktirdikleri azap çeşitlerini iyi bilir.

24. «Onlara acı azabı müjdele.» Kâfirlere, son derece acıtıcı olan azabı müjdele. Belirtildiği gibi Allah Teâlâ'nın onların gizlediklerini bilmesi, kesin olarak onları cezalandırmayı gerektirir. "*Müjdele*" ifadesi, onlarla alay ve hakaret içindir. Nitekim Allah Teâlâ: "*Allah onlarla istihzâ eder...*" (Bakara: 15) buyurmuştur. Aslında müjde, sevinçli bir haberi bildirmektir. Burada ise acıklı bir haberi bildirmek için kullanılmıştır.

25. «Ancak iman edip sâlih amel işleyenler başkadır.» Kalplerini nefsin kirli sıfatlarından arındırarak gerçek imana sahip olanlar ve emredilen ibadetleri yapanlar başkadır. **«Onlar için arkası kesilmeyen bir mükâfat vardır.»** Yani devam eden veya başa kakılmayan bir mükâfat vardır. Çünkü başa kakmak, nimetin güzelliğini bozar. Birinci tefsir daha uygundur.

Yaratıcı ve hükümran olan Allah'ın yardımıyla İnşikâk Sûresi'nin tefsiri bitti.

BÜRÛC SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 22 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.



وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ﴿١﴾ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ﴿٢﴾ وَشَاهِدٍ
وَمَشْهُودٍ ﴿٣﴾ قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ ﴿٤﴾ النَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ
﴿٥﴾ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ﴿٦﴾ وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ
شُهُودٌ ﴿٧﴾ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ
الْحَمِيدِ ﴿٨﴾ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ
شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٩﴾

1. Burçlar sahibi gökyüzüne,

2. Vaad olunan o güne,

3. Şahitlik eden ve edilene andolsun ki,

4. Kahrolsun o hendeğin sahipleri!

5. O çıralı ateşin,

6. Hani o ateşin başına oturmuşlar,

7. Mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı.

8. O mü'minlere kızmalarının sebebi de sadece azîz ve hamîd olan Allah'a iman etmeleri idi.

9. O Allah ki, göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur ve Allah her şeye şahittir.

1. «Burçlar sahibi gökyüzüne...» *"Burçlar"*dan maksat, en yüksek felekte bulunan on iki burçtur. Bu yıldızlara burç denmesi, köşklere benzemesinden ötürüdür. Zira ay oralarda konaklamaktadır. Ayrıca Araplara çölde gözükmelerinden dolayı da burç denmiştir. Çünkü burç, bir şeyin güzellikleriyle ortaya çıkmasını ifade eder. "Kadın teberrüc etti" dendiğinde, güzelliklerini ortaya koymada burç gibi oldu, denmiş olur. Fakat bu on iki burcun çıplak gözle herkese gözükmesi mümkün değildir. On iki burç gökyüzünün yirmi sekiz yerine taksim edilmiş vaziyettedir. Güneş her sene bu on iki burcun tamamından geçer, ay ise her ay buralara uğrar. Bu burçlarda pek çok faydalar ve insanlar için nice yararlar vardır. Allah Teâlâ, şeref ve değerlerini ortaya koymak için bu burçlara yemin etti.

2. «Vaad olunan o güne.» *"O gün"*den maksat, kıyamet günüdür. Allah Teâlâ bu gününün büyüklüğüne dikkat çekmek için ona yemin etti. Çünkü o, davaların görüldüğü, cezaların verildiği, hüküm ve otoritenin sadece Allah'a ait olduğu gündür.

3. «Şahitlik eden ve edilene andolsun ki» yani öncekilerden ve sonrakilerden, insanlardan ve cinlerden, meleklerden ve peygamberlerden ve acayip varlıklardan o güne şahit olan her şeye yemin olsun. *"Şahit"*; hazır olan, tanıklık yapan demektir.

Denildi ki: "Şahitlik edilenden maksat, cuma günüdür. Şahitten murat da cuma namazında hazır olan Müslümanlardır. Çünkü güneş, cumadan daha faziletli bir gün üzerine doğup batmamıştır. Şahitlik edilenin arefe günü, şahidin de Arafat'ta bulunan hacı olduğu da söylenmiştir. Ayrıca her günün şahit, halkın da meşhûd (şahit edilen) olduğu söylenmiştir."

Hasan Basrî (Allah kendisine rahmet eylesin) şöyle demiştir: "Her gün

şöyle seslenir: 'Ben yeni bir günüm, bende yapılan şeylere şahidim. Beni ganimet bil, yoksa güneş battıktan sonra kıyamete kadar bir daha beni bulamazsın.'" (1)

4. «Kahrolsun o hendeğin sahipleri!» Bu cümle duâ değil, haber cümlesi olduğu için te'kid lamı hazfedilerek kasemin cevabı olarak gelmiştir. Yani onlar Allah'ın gazabı ve lânetiyle mutlaka helâk oldular, anlamındadır. Fakat bu cümlenin haber değil, kasemin cevabına işaret eden duâ cümlesi olması daha doğrudur. Bu taktirde, kahrolsun o hendeğin sahipleri, demek olur. Kahredilmek lânetten kinayedir. Çünkü öldürmek, cezaların en sertidir ve büyük bir öfkenin neticesidir, hayır ve rahmetten uzaklaştırmayı gerektirir. Zaten lânet de rahmetten uzaklaştırmak demektir. Öldürmek lânetle bağlantılıdır. Bir bakıma şöyle denmektedir: Anılan bu şeylere yemin ederim ki, hendek sahipleri nasıl lânete uğramışlarsa Mekke kâfirleri de öylece lânete uğramışlardır.

Cümlenin bedduâ için gelmesi daha doğrudur dedik. Çünkü bu sûre, mü'minlerin imanını pekiştirmek, kâfirlerin eziyetlerine karşı sabırlı kılmak, öncekilerin başlarına gelen işkenceleri ve buna karşı nasıl dayandıklarını hatırlatmak, böyle durumlara alışmalarını, Mekkelilerden gelecek eziyetlere sabretmelerini, bu müşriklerin Allah katında lânetlenmiş Hendek sahipleri gibi lânete müstehak olduğunu bilmeleri için gelmiştir. Buradan anlaşılmaktadır ki bu, Allah tarafından Hendek sahiplerine yapılmış bir bedduâ değildir. Çünkü Allah âciz değildir ki bedduâ etsin.

"*Uhdûd*", yerde uzunlamasına açılmış derin hendek demektir. *"Hendek sahipleri"*nden maksat ise, Yahudi kral Zû Nüvas el-Himyerî ve askerleridir. Olay şöyle cereyan etmiştir: Adı Abdullah b. Sâmir olan sâlih bir kul, Necran'a gitti. Bu zât Hz. İsa'nın dini üzereydi. Necranlıları Hristiyanlığa çağırdı. Onlar da kabul ettiler. Zû Nüvas, ordusuyla birlikte Himyer'den kalkıp üzerlerine yürüdü. Onları ateşe atılmak veya Yahudiliği seçmek gibi bir tercihle karşı karşıya bıraktı. Necranlılar Yahudiliği reddettiler. Zû Nüvas, hendek kazdırdı ve içine ateş yaktırdı. Abdullah b. Sâmir'e tâbi olan herkesi hendeğe attırdı. Böylece yaklaşık on iki bin kişiyi yaktı.

Ashab-ı uhdûd (Hendek sahipleri) hakkında Müslim'in Sahih'inde şöyle bir kıssa zikredilmiştir: "Sizden önceki kavimlerden birinin bir kralı, bu kralın da bir sihirbazı vardı. Sihirbaz yaşlanınca krala şöyle dedi: 'Artık ben yaşlan-

1- Bu söz, Hasan Basrî'den rivâyet edilmiş olup mevkuftur. Bunu teyit eden sahih rivâyetler vardır.

dım. Bana bir çocuk gönder ki ona sihirbazlık öğreteyim.' Kral, sihir öğretmesi için ona bir çocuk gönderdi. Çocuğun gelip gittiği yol üzerinde bir rahip vardı. Çocuk, rahibin yanına varıp oturdu. Sözünü dinledi, sözleri hoşuna gitti. Sihirbaza giderken rahibe uğrar, yanında biraz eğleşirdi. Geç kalmasından ötürü sihirbaz çocuğu dövdü. Çocuk da rahibe şikayette bulundu. Rahip, çocuğa dedi ki: 'Sihirbazın dövmesinden endişe edersen, ailem beni geç bıraktı dersin. Şayet ailenden çekinirsen, sihirbaz beni geciktirdi dersin.'

Durum bu minval üzere giderken çocuk, insanların yolunu kesen bir hayvana rastgeldi. Bu hayvan arslan veya yılandı. Çocuk kendi kendine: 'Rahip mi, yoksa sihirbaz mı daha faziletli, bugün anlayacağım' dedi. Eline bir taş alıp: 'Ey Allah'ım! Şayet rahibin durumu sana göre daha güzelse bu hayvanı öldür ki, insanlar yollarına devam etsinler' dedi ve taşı atıp hayvanı öldürdü. İnsanlar da yollarına devam ettiler. Rahibe gelip durumu haber verdi. Rahip dedi ki: 'Yavrucuğum, artık sen bugün benden daha faziletlisin. Görüyorum ki, sen yüce bir mertebeye ulaşmışsın. Bundan sonra ağır imtihanlara tâbi tutulacaksın. Başına bir dert gelirse sakın beni ele verme.'

Çocuk, anadan doğma körün gözünü açıyor, cilt hastalıklarını gideriyor, insanların başka hastalıklarını tedavi ediyordu. Kralın âmâ olan bir yakını, durumu işitince pek çok hediyelerle çocuğa geldi ve: 'Şayet beni şifaya kavuşturursan bütün bu hediyeler senin olacak' dedi. Çocuk da: 'Ben kimseye şifa vermiyorum. Şifayı veren ancak Allah'tır. Şayet Allah'a iman edersen O'na duâ ederim, sana şifa verir,' dedi. Adam iman etti, Allah da ona şifa verdi. Eskiden olduğu gibi kralın huzuruna vardı. Kral: 'Gözünü kim açtı?' deyince adam: 'Rabbim!' dedi. Kral: 'Senin benden başka rabbin var mı?' deyince adam: 'Evet benim ve senin Rabbin olan Allah' dedi. Kral adama işkence etmeye başladı. Bu durum çocuğu ele verinceye kadar sürdü. Neticede çocuk, kralın huzuruna getirildi. Kral ona: 'Ey oğul! Anadan doğma körün gözünü açtığını, cilt hastalıklarını iyi ettiğini, daha pek çok hastalıkları tedavi ettiğini işittim,' dedi. Çocuk da: 'Ben kimseye şifa vermiyorum, şifayı veren Allah'tır' dedi. Kral ona işkence etmeye başladı. Bu durum rahibi ele verinceye kadar sürdü. Bu sefer rahip kralın huzuruna getirildi. Rahibe: 'Dininden dön,' denildi. O da dönmedi. Kral bir testere istedi ve başının tam ortasına koyup adamı ikiye biçti. Sonra kralın yakını olan adam getirildi, ona da: 'Dininden dön dendi.' O da dönmedi. Testereyi başının ortasına yerleştirip onu da ikiye böldü. Daha sonra çocuk getirildi. Ona da: 'Dininden dön,' dendi. O da reddetti.

Kral, çocuğu adamlarından bir gruba verip onlara şu tenbihte bulundu: Bu çocuğu filanca dağa götürün, tepeye çıkarın. Tam zirveye ulaştığınızda dininden dönerse ne âlâ, dönmezse onu aşağı atın. Çocuğu dağa götürdüler, tepeye çıkardılar. Çocuk şöyle duâ etti: 'Allah'ım! Beni onların şerrinden nasıl koruyacaksan koru.' Dağ birden bire sarsıldı. Adamlar düşüp yuvarlandılar. Çocuk yürüyerek krala geldi. Kral: 'Yanındaki adamlar ne oldu,' deyince çocuk: 'Allah beni onlardan korudu' dedi. Kral bu sefer çocuğu adamlarından başka bir gruba teslim etti ve şu talimatı verdi: 'Onu bir gemiye bindirin. Denizin ortasına kadar götürün. Dininden dönerse ne âlâ, dönmezse denize atın.' Çocuğu götürdüler, çocuk şöyle duâ etti: 'Allah'ım! Bunların şerrinden beni ne şekilde koruyacaksan koru.' Bunun üzerine gemi tersine döndü, kralın adamları boğuldu. Çocuk yine yürüyerek krala geldi. Kral: 'Yanındaki adamlar ne oldu?' deyince çocuk: 'Allah beni onların şerrinden korudu,' dedi ve şunu ilâve etti: 'Ey kral! Sana emredeceğim şeyi yerine getirmedikçe beni asla öldüremeyeceksin.' Kral: 'Nedir o?' deyince çocuk şöyle dedi: 'İnsanları düz bir meydanda toplar, beni de bir ağacın dalına asarsın, sonra ok torbamdan bir ok alır, onu yayın tam ortasına yerleştirir, sonra da: Bu çocuğun Rabbi adıyla diyerek oku atarsın.' Kral çocuğun dediklerini yaptı, oku attı, ok çocuğun şakağına isabet etti. Çocuk elini okun saplandığı şakağına koydu ve öldü. Bu hali gören insanlar da: 'Çocuğun Rabbine iman ettik, çocuğun Rabbine iman ettik,' dediler. Krala gidilip şöyle dendi: 'Sen neden korkuyorsan andolsun işte korktuğun başına geldi. İnsanlar iman ettiler.' Kral hemen yol girişlerine hendekler kazılmasını emretti, hendekler kazıldı, içinde ateşler yakıldı. Kral: 'Kim dininden dönmezse bu hendeğe atın' dedi. Dediği gibi inananları hendeğe attılar. Kucağında emzikli bir yavrusu olan bir kadın geldi. Hendeğe girmekte tereddüt etti. Kucağındaki çocuk ise: 'Ey anacağım! Korkma sabret, çünkü sen hak üzeresin,' dedi." (2)

Bu çocuk, beşikte iken konuşan süt çocuklarından idi. Bu çocukların sayısı Yûsuf sûresinin tefsirinde geçmişti. Bu olay, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in doğumundan doksan sene önce olmuştu. Hadiste belirtilen olaylar, velilerin kerametlerinin hak olduğunu, ölüm korkusu durumunda yalan söylemenin caizliğini ispat etmektedir. Ölümle tehdit edilen, ister yalan söyleyen olsun isterse başkası olsun farketmez.

2- Bu hadisi Müslim, *Sahih*'inde ve İbn Merdûye tahrîc etmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/334.

5. «O çıralı ateşin...» Ateş, hendekten bedeldir. Çünkü hendek, ateşi de içine almaktadır. Hendek, ateşle korkunç olmaktadır. Bu ateş bol odunlu, yüksek alevli bir ateştir.

6. «Hani o ateşin başına oturmuşlar.» Hendeğin çevresinde yüksekçe bir yerde oturup mü'minleri ateşe atıp yaktıklarında lânete uğramışlardı. Dinlerini terkedenleri bırakıyorlar, terketmeyenleri ise ateşe atıp yakıyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) Uhdûd ashabını andığı zaman, zor imtihandan Allah'a sığınırdı. Bu ölümü bile aratan imtihandır.

7. «Mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı.» Kralın yanında birbirlerine şahitlik yapıyorlar, en ufak bir acıma ve merhamet duymaksızın, emredildiği şekilde mü'minleri yakmakta hiç kimsenin kusur etmediğini söylüyorlardı. Yahut da kıyamet gününde mü'minlere yaptıklarına şahitlik edeceklerdir. Yani elleri, ayakları ve dilleri yapmış oldukları işkence konusunda onların aleyhlerine şahitlik edeceklerdir.

8. «O mü'minlere kızmalarının sebebi de sadece azîz ve hamîd olan Allah'a iman etmeleri idi.» Bundan dolayı mü'minleri ayıplayıp onlardan nefret ediyorlardı.

Âyette iman, geçmiş zaman kipiyle değil, şimdiki zaman kipiyle kullanılmıştır. Halbuki onlar eskiden inanmışlardı. Fakat onlar eskiden inandıkları için değil, inanmaya devam ettikleri için mü'minleri yakıyorlardı. İstisna müteferrağdır. Âyette, mü'minlerin kınanıp ayıplandıkları şeylerden tamamen uzak oldukları açıklanmaktadır. Bu ifade tarzı, şâirin şu ifadesi gibidir:

Onlarda kusur yoktur, varsa da ancak,
Düşmanla vuruşmaktan kılıçları oldu berbat.

Onların ayıpladıkları şey, gerçekte ayıplanacak şeylerden değildir. Şâirin ayıp saydığı şey de aslında ayıp değil, meziyettir. Bu, bir ifade tarzıdır. "*Azîz*" azabından korkulan, "*hamîd*" ise nimet veren, sevabı umulan demektir. Aşağıdaki âyet de bunu te'kid etmektedir:

9. «O Allah ki, göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur.» Bu sıfat sona bırakıldı, çünkü tam bir hükümranlık ancak kamil bir güçle meydana gelir ki, buna da hamîd sıfatı delâlet etmektedir. Çünkü kamil bir ilme sahip olmayanın güzel ve beğenilen fiiller yapması mümkün değildir.

Keşfü'l-Esrâr'da şöyle dendi: "Allah'ın kendini bu sıfatlarla tanımlama-

sının sebebi şudur: Bilinsin ki Allah güçsüz olduğu için kâfirlere mühlet vermiş değil, aksine ancak böyle yapmakla hakedecekleri korkunç bir azaba uğramalarını istediği için fırsat vermiştir."

Bu âyette, son derece cahilliklerinden dolayı kâfirleri kötüleme vardır. Çünkü onlar övgü sebebi olan imanı, yerme sebebi saydılar.

«Ve Allah her şeye şahittir.» Bu, kâfirler için mü'minlere işkence ettiklerinden dolayı şiddetli bir tehdittir. Zira Allah Teâlâ'nın her şeyi bilmesi, her şeyin cezasını vermeyi gerektirir. Kul, inanırsa ki, Allah Teâlâ yaptıklarını biliyor, durumlarını görüyor, o takdirde Allah için katlandıkları zorluklar, kendisine kolay gelir.

Hikâye edildi ki, adamın birisi kırbaçla dövüldüğü halde sabredip hiç sesini çıkarmıyor. Durumu görenlerden birisi sordu: "Bu dayak sana acı vermiyor mu?" Adam: "Evet, veriyor" dedi. "Peki neden ses çıkarmıyorsun ?" deyince: "Beni seyredenler arasında sevdiğim birisi var, bana bakıyor. Bağırıp çağırırsam O'nun gözünden düşerim diye korkuyorum. Kim ki, hakkı sevdiğini iddia eder de bir karınca ve bir sivrisinek ısırmasına, hatta daha küçüğüne bile sabredemezse sevgi iddiasında nasıl samimi olabilir?"

Dediler ki, bu Uhdûd kıssası, herhangi bir şekilde işkenceye tâbi tutularak küfre zorlanan kişinin, tehdit edildiği şey karşısında sabretmesinin daha uygun olacağına işaret etmektedir. Her ne kadar şeklen kâfir gözükmeye izin varsa da...

Hikâye edildi ki, sahte peygamber Müseylime, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından iki kişiyi yakaladı. Birisine: "Benim Allah elçisi olduğuma şehadet eder misin?" diye sordu. O da: "Ederim", dedi. Müseylime onu salıverdi. Ötekine de aynı soruyu sordu. O ise: "Hayır sen yalancının tekisin," dedi. Müseylime onu öldürdü. Bunu duyan Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Müseylime'nin salıverdiği, ruhsatı kullandı, bununla vebale girmedi. Sabreden ise güzel olanı tercih etti. Cennet ona kutlu olsun."*

إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴿١٠﴾ إِنَّ
الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴿١١﴾ إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ﴿١٢﴾
إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ ﴿١٣﴾ وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ ﴿١٤﴾ ذُو الْعَرْشِ
الْمَجِيدُ ﴿١٥﴾ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ ﴿١٦﴾

10. İnanan erkek ve kadınlara işkence yapıp sonra da tevbe etmeyenlere cehennem azabı ve yangın azabı vardır.

11. İnanan ve iyi amel yapanlar için de altından ırmaklar akan cennetler vardır. İşte büyük kurtuluş budur.

12. Şüphesiz Rabbinin yakalaması çok serttir.

13. Yoktan yaratan ve tekrar dirilten O'dur.

14. O, çok bağışlayan ve çok sevendir.

15. O, Arş'ın sahibidir, yücedir.

16. Dilediğini mutlaka yapandır.

10. «İnanan erkek ve kadınlara işkence yapıp» Uhdûd ashabına yapıldığı gibi inananlara dinlerinden dönsünler diye eza ve cefa yapanlar ki, Kureyşliler, Bilâl ve Ammâr'a işkence ediyorlardı. Zaten muhabbet ehli belâdan yakasını sıyıramaz. Söyleyen şâir ne güzel söylemiş:

Âşıkın dertsiz olması ne uzakmış,
Adn Cennetini sıkıntılar kuşatmış.

«Sonra da tevbe etmeyenlere cehennem azabı ve yangın azabı vardır.» Yaptıkları işkencelerden dolayı küfür ve eziyetlerinden vazgeçmeyenler, küfürleri sebebiyle ahirette ebedî olarak cezalandırılacaklardır. Ayrıca mü'minlere işkence ettiklerinden ötürü diğer cehennemliklerden fazla olarak daha şiddetli şekilde azap edileceklerdir. İki azap arasındaki fark böylece ortaya çıkmaktadır.

Âyette geçen "*sonra*" kelimesi, Allah'ın hilim ve ikram sahibi olduğuna işaret etmek içindir. Zira O, hemen helâk etmemekte, gecikse bile tevbeyi kabul etmektedir. "*Cehennem azabı*"ndan kastın, cehennemin soğukluğu ve zemherisi, "*yangın azabı*"ndan maksadın ise, cehennemin sıcaklığı olması da muhtemeldir. Onlar soğuklukla sıcaklık arasında gelir giderler. Sıcaklık, mü'minleri dünyada yaktıkları için; soğukluk ise, diğer günah ve suçlardan ötürüdür. Çünkü ceza, amelin cinsinden olur.

11. «İnanan ve iyi amel yapanlar için de altından ırmaklar akan cennetler vardır.» Belirtilen iman ve amel sebebiyle ki, kâfirlerin eziyet ve yakmalarına karşı sabretmek iyi amellerdendir. İşte bu yüzden onlar cehenneme karşılık cennetle mükâfatlandırılacaklardır. Bu cennetlerin altından nehirler akacaktır. Dünyada yakılırken hissettikleri hararete karşılık bu nehirlerde serinleyeceklerdir.

Ebu'ssuud, tefsirinde demişdir ki: "Cennetten kasıt, ağaçlar ise, nehirlerin bu ağaçlar altından akması malumdur. Şayet cennetten kasıt, ağaçları da içine alan saha ise, '*altından*' ifadesi, nehirlerin aşikâr akışı itibariyledir. Çünkü cennetin ağaçları cennet sahasını kaplayıp örter. Zaten cennet ismi de buradan yani örtülü olmaktan gelir."

«İşte büyük kurtuluş budur.» Yani cenneti elde etmek büyük kurtuluştur ki, dünya ve içinde olan her şey onun yanında pek değersizdir. "*Fevz*", şerden kurtulmak, hayra kavuşmaktır. "*Büyük kurtuluş*"tan maksat, cennete nail olmaktır. Allah'ın rızasını kazanmak ise, en büyük kurtuluştur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*...Allah'ın rızası hepsinden büyüktür.*" (Tevbe: 72)

12. «Şüphesiz Rabbinin yakalaması çok serttir.» "*Batş*", kıskıvrak yakalamak demektir. Ayrıca şiddet sıfatıyla nitelenmesi, yakalamanın ne ka-

dar sert ve katmerli olduğunu ifade eder. Bu yakalama, Allah Teâlâ'nın zorba ve zalimleri enselemesi, onlardan intikam alıp cezalandırmasıdır. Gerçi bu yakalama, onlara bir süre tanıdıktan sonra olmaktadır. Fakat böyle olması âcizliğinden değil, hikmetinden dolayıdır.

13. «Yoktan yaratan ve tekrar dirilten O'dur.» Mahlukatı yoktan varlık âlemine çıkaran sadece ve sadece O'dur. Sonra da onları öldürmekte, bilâhare iyi ve kötü amellerinin karşılığını vermek için onları diriltmektedir. Veya Allah kâfirleri dünyada cezalandırdığı gibi ahirette de tekrar cezalandırır.

İbn Abbas şöyle dedi: "Ateş cehennemlikleri yer, kömür haline gelirler. Allah onları yeniden yaratır. Âyetin işaret ettiği budur. Yahut da Allah insanı topraktan yaratır, tekrar toprağa iade eder veya onu spermden yaratır, âhirette tekrar eski haline döndürür."

Allah'ın sıfatı olan "*mübdi*", baştan yaratıp ortaya çıkaran, "*muîd*" ise, yok olduktan sonra tekrar eski haline getiren demektir. İade, ikinci başlangıçtır.

İmam Gazali şöyle dedi: "*el-Mübdiü'l-muîd*' in mânâsı, icad eden demektir. Fakat icad, daha önce benzeri olmayan bir şeyi ortaya koymak şeklinde olursa buna ibdâ, önceden benzeri varsa buna da iâde denir. Allah insanları yoktan var etmiş, sonra onları mahşerde tekrar var edecektir. Her şey O'ndan gelmiş yine O'na dönecektir."

14. «O, çok bağışlayan ve çok sevendir.» Küfürden imana dönen ve günahlardan tevbe edenlerin tevbesini kabul eder. İtaat edenleri veya tevbe edenleri çok sever.

15. «O, Arş'ın sahibidir, yücedir.» Arş'ı yaratandır, Arş ve diğer yaratıklar üzerinde hakimiyet ve otorite O'na aittir. O'nun zâtı yücedir, fiilleri güzeldir, ikram ve ihsanı boldur.

Kâmûs'ta şöyle dendi: "*Mecîd*; yüce, cömert ve şerefli anlamınadır. Onu temcid (ululayıp ağırlama) ve tazim etti (yüceltti), medhetti demektir."

Mecîd kelimesinin sonu esre ile de okundu. Bu takdirde arşın sıfatı olmaktadır. Mânâ da şöyledir: "*O yüce Arş'ın sahibidir.*" Yüceliği ise, cihet olarak yüksekliği, varlığının büyüklüğü ve terkibinin güzelliğidir. O, şekil ve tertip yönünden varlıkların en güzelidir. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

"Arş'ın büyüklüğü yanında kürsi, çöle atılmış bir yüzük halkası kadardır." [3] Hattı zatında çok geniş olmasına rağmen arş karşısında kürsînin durumu bu olursa diğer yer ve gök cisimlerinin durumunu sen hesap et.

Sehl (r.a.) şöyle dedi: "Allah Arş'ı ihtiyaçtan değil, kudretini göstermek için yarattı."

16. «Dilediğini mutlaka yapandır.» Murad ettiği hiçbir fiil, iradesine aykırı düşmez. Bu, hak ehlinin görüşüne delildir.

"Fa'âl", fâilin mübalâğasıdır. Çünkü O'nun dileyip yaptıkları son derece çoktur. Diriltme, öldürme, azîz yapma, zelîl kılma, zenginleştirme, fakirleştirme, şifa verme, hastalandırma, yaklaştırma, uzaklaştırma, imar, tahrip vs. bu fiiller Allah'ın, dileyip yaptığı şeylerdendir.

Rivayet edildi ki, bir grup insan hasta yatağında Hz. Ebû Bekir'in huzuruna girdiler: "Sana bir doktor getirelim mi?" dediklerinde Hz. Ebû Bekir: "Doktor beni gördü" deyince: "Peki ne dedi," diye sordular. "Ben istediğimi yaparım," dedi diye cevap verdi.

هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ ﴿١٧﴾
فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ﴿١٨﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ ﴿١٩﴾ وَاللَّهُ مِن
وَرَائِهِم مُّحِيطٌ ﴿٢٠﴾ بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ ﴿٢١﴾ فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

17. Orduların kıssası sana geldi mi?

18. Yani Firavun ve Semûd'un.

19. Fakat o inkârcılar hâlâ bir yalanlama içinde.

20. Oysa Allah onları arkalarından kuşatmıştır.

21. Hayır, o şerefli bir Kur'an'dır.

22. Levh-i Mahfuz'dadır.

3- Hadisi İbn Cerîr tahrîc etmiştir. Sahih ve hasen hadisler halinde pek çok rivayetleri vardır. Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyan* ve *İbn Kesîr*, 1/228.

17. «Orduların kıssası sana geldi mi?» Elbette geldi. Soru takrir yani muhatabı ikrara sevketmek içindir. *"Orduların kıssası"*ndan maksat da Peygamberlere karşı savaşan kâfirler topluluğunun haberi ki, bu haber, onların küfür ve sapıklıkta devamlarıdır.

18. «Yani Firavun ve Semûd'un» nasıl kâfir oldukları ve ne cezaya çarptırıldıklarını öğrendin mi? Onların hikâyesi sana ulaştı mı? Kavmine bunları hatırlat, onların başına gelenlerin, kendi başlarına da geleceğini haber ver. Çünkü onlar Firavun ve ordusunun haberini biliyorlar, Semûd kavminin helâk izlerini de görüyorlardı. Çünkü bu izler ülkelerinde uğrak yerlerindeydi, Zaman itibariyle Semûd, Firavun'dan önce ise de âyet sonlarına -ses âhengine- riayet için sonra zikredilmiştir.

19. «Fakat o inkârcılar hâlâ bir yalanlama içinde...» Senin kavminden olan inkârcılar azabı hak etmede, cezaya çırpılmada onlardan daha ileridedir. Çünkü onlar durumu gayet net, âyetleri gayet açık olduğu halde Kur'an'ı yalanlamakta ısrar ediyorlar. Buradaki *"bel"*, Kureyş müşrikleriyle Firavun ve ordusunun farkına işaret etmektedir. Yani inkârda bunlar onlardan daha beterdir denmektedir.

20. «Oysa Allah onları arkalarından kuşatmıştır.» Bu, onların Allah'ın azabından kurtulamayacaklarının temsil yoluyla ifadesidir. Yani kişinin, kaçacak delik bırakmayacak şekilde düşmanını çepeçevre kuşatmasına benzetilmiştir.

21. «Hayır, o şerefli bir Kur'an'dır.» Durum onların dedikleri gibi değildir. Yalanladıkları şey, derecesi yüksek ve şerefli bir Kur'an'dır. Dünya ve ahiretin güzelliklerini kapsamaktadır.

22. «Levh-i Mahfuz'dadır.» Yani şeytanın ulaşmasından ve tahriften korunmuştur. Levh-i Mahfuz'un ne olduğunu İbn Abbas şöyle açıklamaktadır: "Allah beyaz bir inciden bir Levh-i Mahfuz yarattı. Onun iki kapağı kırmızı yakuttandır. Uzunluğu yerle gök arasıdır. Genişliği doğu ile batı arasıdır. Allah hergün oraya nazar eder. Diriltir, öldürür, azîz yapar, zelîl kılar. Dilediğini işler. Kim Allah'a iman eder, vaadini doğrular, peygamberlerine uyarsa Allah onu cennete kor." [4]

Allah'ın yardımıyla Bürûc Sûresi'nin tefsiri bitti.

4- Haberi, Ebu'ş-Şeyh ve Merdûye merfû olarak İbn Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Fakat zayıf bir haberdir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/235.

TÂRIK SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 17 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ﴿٢﴾ النَّجْمُ
الثَّاقِبُ ﴿٣﴾ إِن كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ﴿٤﴾ فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ
مِمَّ خُلِقَ ﴿٥﴾ خُلِقَ مِن مَّاءٍ دَافِقٍ ﴿٦﴾ يَخْرُجُ مِن بَيْنِ الصُّلْبِ
وَالتَّرَائِبِ ﴿٧﴾ إِنَّهُ عَلَىٰ رَجْعِهِ لَقَادِرٌ ﴿٨﴾ يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ
﴿٩﴾ فَمَا لَهُ مِن قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ﴿١٠﴾

1. Andolsun o göğe ve Târık'a.

2. Târık nedir, bildin mi?

3. O, (karanlığı) delen yıldızdır.

4. Hiçbir nefis yoktur ki başında bir denetleyici bulunmasın.

5. Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın.

6. Atılan bir sudan yaratıldı.

7. O su, erkeğin sırtı ile kadının göğüs kafesi arasından çıkar.

8. Elbette Allah'ın onu döndürmeye gücü yeter.

9. Bütün sırların ortaya dökületeceği gün.

10. İnsanın o gün ne bir gücü vardır, ne de bir yardımcısı.

1. «Andolsun o göğe ve târık'a.» Aslında *"târık"*, geceleyin gelip kapıyı çalana denir.

Mâverdî şöyle dedi: "*Târık*'ın aslı vurmaktır. Kendisiyle demire vurulduğu için çekice mıtraka denir. Geceleyin yola çıkana da genellikle kapı çalma ihtiyacı duyduğu için târık denir. Buradaki târık'tan maksat, geceleyin ortaya çıkan yıldızdır."

Râğıp el-Isfahanî dedi ki: "Yıldıza *"târık"* denmesi, sırf geceleyin gözükmesinden dolayıdır."

Utbe kızı Hind, Uhud günü şöyle dedi: "Biz târık'ın kızlarıyız, eğerler üzerinde yürürüz. Yani babamız şeref ve yücelik itibariyle yıldız gibidir. Şair de şöyle dedi:

Ey gecenin evvelinde neşeyle uyuyan!
Felâketler seherlerin kapısını çalar bazan.

Başlangıcı güzel olan geceyle sevinme,
Nice gecelerin sonu ateşi körükler durmadan."

Durumunun ehemmiyeti ve değerinin yüceliği sebebiyle Allah Teâlâ târık'ın peşinden şu soruyu getirdi:

2. «Târık nedir, bildin mi?» Yani târık'ı sana bildiren nedir? Şüphesiz o, yaratıcı ve âlim olan Allah'ın bildirmesiyle bilinebilir. Sonra Allah Teâlâ onu şöyle açıklıyor:

3. «O, karanlığı delen yıldızdır.» "*Sâkıb*", aydınlatan demektir. Allah Teâlâ onu genel vasfıyla ifade etti, bilâhare de durumunu anlatmak için özel vasfıyla açıkladı. Buna göre mânâ şöyledir: O son derece parlak bir yıldızdır ki, nuru ve aydınlığıyla üzerine çöken gece karanlığını delip geçer.

Hasan Basrî'nin dediği gibi yıldızdan maksat, bütün yıldızlardır. Her ne kadar aralarında derece farkı varsa da her yıldızın karanlığı delen bir ışığı vardır. Kudret ve hikmetine işaret ettiği için Allah göğe ve yıldızlara yemin etti. Bu yıldızın Zuhal veya Süreyya yıldızı olduğu da söylendi. Fakat birinci görüş daha doğrudur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "*...Onlar yıldızlarla yollarını doğrulturlar.*" (Nahl: 16)

4. «Hiçbir nefis yoktur ki başında bir denetleyici bulunmasın.» Bu cümle yeminin cevabıdır. Aradakiler ise parantez cümleleridir. Yemin edilen şeyin büyüklüğünü pekiştirmek için gelmişlerdir. "*İn*" olumsuzluk içindir. "*Lemmâ*" ise, "*illâ*" mânâsınadır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: İster insan ister cin, ister iyi isterse kötü, her nefis üzerinde mutlaka bir gözetleyici ve hakim vardır. O gözcü ve hakim, Allah Teâlâ'dır. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "*...Allah her şeyi gözetleyendir.*" (Ahzâb: 52)

Hikâye edildi ki, Hz. Ömer koyun güden bir köleye uğradı. Ona: "Bana bir koyun sat" dedi. Köle: "Koyunlar benim değil, ben sadece efendimin hizmetkârıyım" deyince Ömer: "Efendine dersin ki koyunu kurt yedi." Bu sefer köle: "Peki Allah ne olacak" deyince Ömer bu köleyi ve koyunları satın aldı, köleyi azad etti. Koyunları da ona bağışladı.

Murakabe sahibi kişi, cezasından korktuğu için kötülüklerden kaçınan kimseden daha ziyade, Allah'tan utandığı ve korktuğundan ötürü günahları terkeder.

Denildi ki, *"Hafız (denetleyici)"* den maksat, kişinin amelini, hayır ve şer olarak kazandığı şeyleri gözetip sayan melektir. Nitekim bir âyette şöyle buyuruluyor: "*Yaptıklarınızı bilen, değerli yazıcılar sizi gözetlemektedirler.*" (İnfitâr: 10-12) Hz. Peygamber (s.a.v.)'den şöyle rivayet edilmiştir: "*Sizin amelleriniz bana arzolunur. Şayet iyi bir amel olursa bundan dolayı Allah'a hamdederim. Eğer kötü olursa sizin için Allah'tan bağışlama dilerim.*" [1]

Rivayet edildi ki, her mü'min için yüz altmış melek görevlendirilmiştir. Bal tepsisinden sineklerin kovalandığı gibi bunlar mü'minleri kötülüklerden korurlar. Şayet kul, bir an bile kendi haline bırakılsa şeytanlar hemen onu kaparlar.

"*Lemmâ*", şeddesiz olarak "*lemâ*" şeklinde de okundu. Buna göre mânâ

1- Hadisi İbn Sa'd, *Tabakât*'ında zikretmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/76.

şöyledir: Durum şudur ki, her nefsin üzerinde bir gözetleyici vardır.

Âyette, nefisleri zararlı işlerden korkutma, faydalı işlere teşvik vardır. Nefisten maksatın sadece mükellef olanlarınki değil, genel olarak bütün canlılarınki olması muhtemeldir.

Keza *"Hafız (gözetleyici)"* den maksat da Allah olabilir. Çünkü Allah, her şeyi gözeten, halleri bilen, yaratıklara faydalı şeyleri ulaştıran, zararlı şeylerden koruyandır. Kullardan hafız (gözetleyici) olanlar ise, organlarını, kalbini ve dinini öfkenin baskısından, şehvetin tatlılığından, nefsin hilesinden, şeytanın aldatmasından koruyandır. Çünkü kişi daima uçurumun kenarındadır. Felâkete sürükleyen bu güçlerle kuşatılmıştır.

5. «Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın.» Mizanı, haşri ve neşri inkâr eden, cehalet ve unutma ile içiçe olan insan, neden yaratıldığını bir düşünsün de asla hayat kokusu koklamayan maddelerden kendisini yaratan Allah Teâlâ'nın onu tekrar diriltmeye kâdir olduğunu, hatta akıl ölçüsüne göre daha kâdir olduğunu anlasın ve ahiret günü için kendisine faydalı olacak şeyleri yapsın, kendisini uçuruma götürecek günahları meleğe yazdırmasın.

6. «Atılan bir sudan yaratıldı.» Bu, mukadder bir soruya cevap olmak üzere gelmiştir. Sanki şöyle sorulmuş: "Peki o neden yaratıldı?" Bunun üzerine şöyle cevap verilmiş: *"Atılan bir sudan yaratıldı."*Bu, süratle akıp yerinden fırlayan bir sudur. Yani rahme dökülen menidir. Maksat, karı kocanın rahimde birleşen sperm ve yumurtalarıdır.

7. «O su, erkeğin sırtı ile kadının göğüs kafesi arasından çıkar.» Bu fırlayıp çıkan su, erkeğin sırtı ile kadının kaburga ve göğüs kemikleri arasından çıkar.

İbn Abbas şöyle dedi: "O su, iki göğüs arasından çıkar."

Kâmus'a göre *"Terâib"*, göğüs kemikleri veya köprücük kemiklerine doğru olan kemiklerdir. Bundan ötürü baba, çocuğun geçim işlerini yüklenir. Ananın çocuk sevgisi de bu yüzden fazla olur.

"Beyne" (arasında) sözünün söylenmesi, meninin bedenin her tarafından süzülüp meydana gelmesine işarettir. Bundan dolayı genellikle çocuk, ana ve babaya benzer. Erkeğin menisi sırtında, kadın menisi de göğüs kemikleri arasında birikir ve yerlerinden hareket ederler. Sıcaklık o menileri adeta pişirip beyaz hale getirir. Omurga meni ile dolunca meni oradan çıkmak ister.

Çıkış yolu ise erkek ve kadın tenasül organına bitişik olan iki damardır. Meni buradan iner. İdrar yoluyla meninin çıktığı yol arasında ince bir deri vardır ki, idrarla meni birbirine karışıp meninin sıcaklığı bozulmasın.

8. «Elbette Allah'ın onu döndürmeye gücü yeter.» Allah Teâlâ onu, kudretini göstermek için ölümünden sonra tekrar diriltir. Zaten O'nun kudretinde asla bir zaaf gözükmez.

Bazıları dedi ki: "Allah insanı, kudretini göstermek için yaratır, cömertliğini göstermek için rızıklandırır. Üstünlüğünü göstermek için öldürür, ceza ve mükâfatı uygulamak için diriltir."

9. «Bütün sırların ortaya dökületeceği gün.» "*Serâir*", "*serîre*" nin çoğuludur. *"Serîre"* ise sır, yani gizlenen, saklanan şey demektir. Yani kalplerde gizlenen niyet, inanç ve diğer şeylerle gizlenen ameller o gün açığa çıkar, gözden geçirilir. İyi ve kötü olanlar birbirinden ayırt edilir. "*İblâ*", ibtilâ yani imtihan demektir. Allah'ın, kullarını emir ve yasaklarla imtihan etmesi, ezelde malum olan şeylerin ortaya çıkması içindir.

İbn Ömer (r.a.) şöyle dedi: "Allah kıyamet gününde bütün sırları açığa çıkarır. Bu sırlardan kimi yüz akı, kimisi de yüz karası olur. Emaneti yerine getirenin yüzü parlak, zayi edenin yüzü ise berbat olur."

10. «İnsanın o gün ne bir gücü vardır, ne de bir yardımcısı.» İnsan, uğrayacağı azabı savacak bir güce, dışarıdan herhangi bir yardımcıya sahip değildir. Herkes o gün ameliyle bağlıdır. Başına gelen iyi veya kötü akîbet ile meşguldür.

وَٱلسَّمَآءِ ذَاتِ ٱلرَّجْعِ ﴿١١﴾
وَٱلْأَرْضِ ذَاتِ ٱلصَّدْعِ ﴿١٢﴾ إِنَّهُۥ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ﴿١٣﴾ وَمَا هُوَ
بِٱلْهَزْلِ ﴿١٤﴾ إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ﴿١٥﴾ وَأَكِيدُ كَيْدًا
﴿١٦﴾ فَمَهِّلِ ٱلْكَٰفِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ﴿١٧﴾

11. Andolsun o yağmurlu göğe.

12. O yarılıp çatlayan yere ki,

13. Şüphesiz o (Kur'an,) ayırıcı bir sözdür.

14. O, asla bir şaka değildir.

15. Onlar bir tuzak kurarlar.

16. Ben de bir tuzak kurarım.

17. Sen kâfirlere mehil ver, onlara az bir zaman tanı.

11. «Andolsun o yağmurlu göğe.» *"er-Rac'u "*, yağmur demektir. Yağmura *"rac'"* (dönüş) denmesi, Arapların, bulutların suyu yeryüzündeki denizlerden alıp tekrar yere döndürdüğüne inanmalarından ötürüdür. Veya yağmurun yere dönmesini arzu etmelerinden, yahut da Allah Teâlâ'nın yaratıp ortaya çıkardıktan sonra göğü, kademe kademe eski haline döndüreceğinden böyle denmiştir.

12. «O yarılıp çatlayan yere.» Yeryüzüne ki, insanların kabirlerden çıkmaları, bitkilerin yarılan topraktan çıkmalarına benzer. *"Sad'"* dan maksat, bitkilerdir. Çünkü toprağı yaran bitkilerdir. Lügatte *Sad'*; yarmak, delmek mânâsına gelir.

Âyetin işaret ettiğine göre gök baba, yer ana, bitkiler de çocuklar gibidir. Allah önce göğe, sıfatsız yalın olarak, sonra yağmurlu gök diye yemin etti. Aynı şekilde yere de yarılan, çatlayan yer diye kasem etti. Bundan maksat, yer ve gökte pek çok faydalar olduğunu insanlara hatırlatmak, ilminin tam, kudretinin kâmil olduğunu bilmektir. **«ki,»**

13. «Şüphesiz o (Kur'an,) ayırıcı bir sözdür.» Bu Kur'an ki, insanın başlangıç ve sonundan bahseden âyetler de onun bir parçasıdır. İşte bu Kur'an, hakla batılı en ince şekilde ayırandır. İsm-i fail olarak "fâsıl" değil de mastar olarak *"fasl"* şeklinde mübalâğa içindir. Fârık'ın yerine furkân denmesi de aynı şekilde mübalâğa ifade eder.

14. «O, asla bir şaka değildir.» *"Hezl"*, şaka demektir. Ciddinin zıddıdır. Kur'an'da hiçbir şey hezl şaibesi taşımaz, baştan sona ciddidir. İçinde şaka yoktur. Kendisiyle sapıkların hidâyete ermesi, azgınların ona boyun eğmesi Kur'an'ın şanındandır.

Âyetten anlaşılmaktadır ki, bir kimse Kur'an'a şaka yollu yaklaşıp eğlense kâfir olur.

Hediyyetü'l-Mehdiyyîn isimli kitabta şöyle dendi: "Bir kimse Kur'an'dan bir tek âyeti inkâr etse yahut onu alaya alsa veya o âyeti kusurlu görse kâfir olur. Kur'an-ı Kerim'i def ve diğer çalgı âletleriyle okuyan da kâfir olur. Buna benzer şeyler küfürdür. Mü'min kimsenin bundan sakınması gerekir."

15. «Onlar bir tuzak kurarlar.» Mekkeliler ve Kureyşin inatçı müşrikleri Kur'an'ın emrini geçersiz kılmak ve nurunu söndürmek için ellerinden gelen hileleri yaparlar.

16. «Ben de bir tuzak kurarım.» Ben de onlara karşı kurtulamayacakları bir tuzak kurarım. Bilmedikleri yönden onlara fırsat veririm, onlar bu fırsatla aldanırlar. Fanî zayıf ve âciz birinin hilesi, güçlü kuvvetli ve ezelî olan Allah'ın hilesiyle boy ölçüşemez.

Dünyada kılıç, ahirette ise ateşle intikam almanın tuzak olarak isimlendirilmesi, müşâkele kabilindendir. Yani yaptıkları fiillerin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Aksi halde tuzak; hile ve desise demek olduğu için hakiki manası kastedilerek Allah Teâlâya isnad edilemez. Bir şeyin cezasının o şeyin kendisinin adıyla söylenmesi yaygın bir ifadedir. Buna müşâkele denir.

17. «Sen kâfirlere mehil ver, onlara az bir zaman tanı.» Onlardan intikam almak veya helâk olmaları için beddua etmekle meşgul olma. Şimdilik acele etme. *"İmhal"* ve *"temhil"* aynı anlamdadır. Süre tanımak, demektir.

Rivayet edildi ki: "Hz. Osman'ın azadlısı Hemmâm şöyle dedi: Mushafı yazdıkları zaman üç âyet hakkında şüpheye düştüler. Bir koyunun kürek kemiğine yazıp Übey b. Ka'b ile Zeyd b. Sabit'e yolladılar. Yanlarına vardım ve Übey b. Ka'b'a arzettim, okudu. *"Lâ tebdîle li'l-halkı"* yerine *"lâ tebdîle lihalkı'l-lâh"* yazdı. Yazıda *"lem yetesenne"* şeklindeki âyeti *"lem yetesenneh"* olarak yazdı. Üçüncü âyet ise, *"fe emhili'l-kâfirîne"* şeklinde yazılıydı. Elifi sildi *"femehhili'l-kâfirîne"* şeklinde yazdı. Zeyd b. Sabit de duruma şahit oldu. Yazıyı götürdüm ve mushafa bu şekilde yazdılar."

Bu da gösteriyor ki, Allah Teâlâ Kur'an'ı her türlü tahrif ve tebdilden korumuş ve koruyacaktır. Çünkü onu hafızların hafızalarında da tespit etmiştir. Burada, problemleri ehil kimselere götürme gereğine de işaret edilmektedir.

"*Rüveyden*", yavaş ve dikkatli hareket etmek demektir. Çünkü her gelecek, yakındır. Burada düşmanlardan pek yakında intikam alınacağına işaret edilerek Hz. Peygamber (s.a.v.) tesellî edilmektedir.

Keşfü'l-Esrâr isimli eserde şöyle dendi: "Bu âyetin inişiyle Bedir savaşı arasında pek kısa bir zaman geçti."

Hikâye edildi ki, İbn Semmâk, Harun Reşid'in yanına vardı. Harun ondan nasihat istedi. Hasır üstünde oturmuştu. Semmâk dedi ki: "Ey mü'minlerin emiri! Şeref içinde tevazu göstermen, şereften daha makbuldur." Harun Reşid: "Bundan daha güzel bir söz işitmedim," dedi. Semmâk ilâve etti: "Ey mü'minlerin emiri! Kime ki mal, mülk, güzellik, saltanat ve şeref verilir de şeref içinde mütevazi, güzellik içinde iffetli, servet içinde yardımcı, iktidar içinde âdil olursa halis kimseler listesine yazılır." Harun Reşid bir kağıt istedi ve bunları yazdı. Devam et, dedi. Semmâk devam etti: "Ey mü'minlerin emiri! Allah Teâlâ sanki ihmal edercesine imhal etti (mühlet verdi.) Sanki bağışlamışçasına setretti (örttü)." Sonra da şunları ekledi: "Ey mü'minlerin emiri! Farzet ki bütün dünya avucunun içinde. Hatta sana bir o kadar daha verildi. Tasavvur et ki doğu ve batı sende toplandı. Peki ölüm meleği gelince elindekiler ne işe yarar?" Harun Reşid: "Devam et" dedi. Semmâk: "Âdem'den bu yana ölümü tatmayan hiç kimse kalmadı" deyince Harun Reşid: "Devam et" dedi. Semmâk: "Birisi cennet, diğeri cehennem olan iki yer vardır" deyince Harun Reşid: "Yeter" dedi ve bayıldı. İbn Semmâk: "Bırakın bu vaziyette ölsün" dedi.

Harun Reşid ayılınca Semmâk'a hediye verilmesini emretti. Dediler ki: "O senin hakkında: Bırakın bu vaziyette ölsün dedi. Böyle söyleyene nasıl hediye verilir?" Harun Reşid, Semmâk'a sordu: "Böyle mi dedin?" Semmâk: "Ey mü'minlerin emiri! Mü'minlerin emiri Allah korkusundan öldü denmesinden daha güzel bir söz olabilir mi?" deyince Harun Reşid'in pek hoşuna gitti ve Semmâk'a saygı duydu.

Ne mutlu o kimseye ki arzusu kısa, ömrü uzun, ameli güzeldir. Allah Teâlâ bizi fani dünya ile aldanmayan ve huzur yurdu cennete nail olan kullarından eylesin.

Hamdolsun Allah'a ki, Târık Sûresi'nin tefsiri de bitti.

A'LÂ SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 19 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.



سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى ﴿١﴾ ٱلَّذِى خَلَقَ فَسَوَّىٰ ﴿٢﴾ وَٱلَّذِى
قَدَّرَ فَهَدَىٰ ﴿٣﴾ وَٱلَّذِىٓ أَخْرَجَ ٱلْمَرْعَىٰ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُۥ غُثَآءً أَحْوَىٰ ﴿٥﴾

1. Yüce Rabbinin adını tesbih et.

2. O, yaratıp şekil vermiştir.

3. O, takdir edip yol göstermiştir.

4. O, otlağı çıkarmıştır.

5. Sonra da onu kapkara bir sel atığına çevirmiştir.

1. «Yüce Rabbinin adını tesbih et.» "*Tesbîh*", tenzih yani kusurdan uzak kılma demektir. "*A'lâ*", Rabbin sıfatıdır. Allah'ın a'lâ olmasının mânâsı, âriflerin ilminden ve tanımlayanların tanımından daha yüksek olmasıdır. Kim Allah Teâlâ'nın yüceliğini bilirse huzurunda eğilip tevazu gösterir. Âyetin anlamı şudur: Putlara rab ve ilâh denmesi gibi bâtıl tevillerle Allah'ın ismini küfürden uzak tut. Araplar, yalancı Peygamber Müseylime'ye: "Yemame'nin Rahmanı" ismini vermişlerdi. Allah'ın ismini böyle şeylerden tenzih ettiğin gibi saygı ve ululuk ifade etmeyecek tarzda anmayarak da tenzih et. Esneme ve tuvalet esnasında Allah adını anmak, şuursuzca ve gerçeğine vakıf olma-

dan gafilce zikretmek Allah adına saygısızlıktır. Allah adını kullanarak gelişi güzel yemin etmek de tenzihe aykırıdır.

İbn Cerîr bu âyetin tefsiri konusunda şöyle dedi: "Allah'ın adını zikrederken sesini yükselt. Çünkü müsemmayı zikretmek ancak ismini zikretmekle mümkündür. Buradan anlaşıldığına göre âyette geçen isim zaid değildir."

Bazıları ise şöyle demişlerdir. "İsimle müsemma aynı şeydir. Buna göre mânâ şöyledir: Allah'ın zâtını vehim ve hayale giren şeylerden uzak tut."

Hadis-i şerifte şöyle bildiriliyor: "*Ulu Rabbinin adını tesbih et.*" (Vâkıa: 74) âyeti nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Rükûnuzda bu âyeti okuyun. "Yüce Rabbinin adını tesbih et."* (A'lâ: 1) âyeti nazil olunca: *"Bunu da secdenizde okuyun."* [1]

Ashab-ı kiram rükûda: "Ey Allah'ım! Senin için rükû ettim." Secdede ise; "Allah'ım! Senin için secde ettim," derlerdi. Hadis, ismin zaid olduğuna işaret etmektedir. Çünkü "*tesbih et*" emrine "*sübhâne rabbiye'l-azîm, sübhâne rabbiye'l-a'lâ*" demek suretiyle uyulmuş olmaktadır. Âyetin kendisini okumak gerekmemektedir. Bundan dolayı Hz. Ali ve İbn Ömer, *"sübhane rabbiye'l-a'lâ"* diye okumuşlardır. Çünkü "*sebbih*" sözü, tesbihi emretmektedir. Bu da ancak "*sübhâne rabbiye'l-a'lâ*" demekle olur. "*Sübhâne rabbike rabbi'l-izzeti*" de aynıdır. Mânâsı, izzet sahibi Rabbini noksanlıktan tenzih et, demektir. Bu emir, "*sübhâne rabbenâ, rabbi'l-izzeti*" demek suretiyle yerine getirilmiş olur. Mânâsı: "İzzet sahibi Rabbimiz noksanlıklardan uzak oldu," demektir. Tesbihle emredilen diğer yerleri de buna kıyasla.

"*Sübhâne rabbiye'l-azîm*" in rükûya, "*sübhâne rabbiye'l-a'lâ*" nın secdeye has kılınmasının hikmeti şudur: Birincisi kul rükûda eğilmiş vaziyette iken Allah'ın azamet ve celâline işaret etmektedir. Kul sanki şöyle demektedir: "Ey ulu Rabbim! Sen zorbaların boyun eğmesi gereken Rabsin." İkincisi tevazu ve teslimiyetin zirvesi olan secde halindeki durumu olup kul: "Ey yüce Rabbim! Seni noksanlıklardan tenzih ederim" der. Bu da en şerefli en değerli organı olan yüzünü yere koymak suretiyle kulluğun en kâmil şekline işaret etmektedir. Sanki kul, sonsuz büyüklük ve yücelik karşısında sonsuz tevazu ve itaatini dile getirmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabı tepelere çıktıklarında tekbir getirirler,

1- Hadis-i şerifi Ebû Davud, Ukbe b. Âmir'den rivayet etti. *Namaz bölümü*, hadis no: 869. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/195.

aşağılara indiklerinde ise tesbih ederlerdi. Namaz da bu tarzda tanzim edilmiştir. Yücelik sadece Allah'a mahsus olunca, onun huzuruna çıkmak da bir bakıma yükseklere çıkmaya benzer. Bundan dolayı doğrulurken tekbir getirilir. Böylece Allah, büyüklüğüne ortak olunmayacak kadar büyük ve yücedir, denmekte ve sanki belimiz de dik haliyle sözümüze katılmaktadır.

Eğilirken tesbihle emredilmesinin sebebi Allah Teâlâ'nın şu âyetle de belirttiği gibi Hak Teâlâ ile beraber olma sırrını yaşamak içindir: "*...Nerede olursanız olun O, sizinle beraberdir.*" (Hadîd: 4) Bundan dolayı doğrulurken tekbir, eğilirken tesbih emredilmiştir. Kul namazında veya namazı dışında "*sübhâne Rabbiye'l-a'lâ*" dediğinde Allah Teâlâ şöyle mukabele eder: "Kulum doğru söyledi. Ben gerçekten en yüceyim, her şeyden üstünüm, Benden üstün hiçbir şey yoktur. Ey meleklerim! Şahit olun. Ben kulumu bağışladım." Hadis-i şerifte şöyle buyuruldu: "*Sübhânellah ve'l-hamdü lillâh", yerle gök arasını doldurur.*" [2] Çünkü bu iki kelime, en güzel övgüyü yer, gök ve arasında eserleri aşikâr olan fiilî ve zâtî sıfatları bildirmektedir. Allah'ın zâtı, kâmil mânâda ism-i a'lâdır. Her şeyin kendine has bir tesbihi vardır.

2. «O, yaratıp şekil vermiştir.» Bu cümle, Rabbin başka bir sıfatıdır. Yani her şeyi yarattı, geçimini sağlayacak, gelişimini tamamlayacak kabiliyet ve şartları vererek düzgün bir hale koydu.

Bazıları dedi ki: "Mahlukatı yarattı, yaratılışta eşitlik yaptı. Fakat bazılarını hidayete erdirerek birbirinden ayırdı."

3. «O, takdir edip» varlıkların cins, çeşit, fert, miktar, sıfat, fiil ve ecellerini takdir etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Allah gökleri ve yeri yaratmadan elli bin sene evvel mahlukatın miktarını belirlemiştir.*" Yani varlıkların cinslerini, her cinsin fertlerini belirli miktarda yapmış, aynı şekilde her ferdin cüssesi, şekli ve güzellik, çirkinlik, bahtiyarlık, bedbahtlık, hidayet, sapıklık, renk, şekil, yiyecek, konum, rızık, ecel ve diğer hususlarını belli bir ölçü içinde düzenlemiştir. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurdu: "*Her şeyin hazineleri yalnız Bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.*" (Hicr: 21)

«Yol göstermiştir.» Her şeyi kendi aslına, irade ve karakterinin icabına

2- Bu, uzunca bir hadisin bir kısmıdır. Hadisin başı şöyledir: "*Temizlik imanın yarısıdır. Elhamdü lillah, mizanı doldurur. Sübhanellahi ve'l-hamdü lillah, yerle gök arasını doldurur.*" Hadisi, Müslim ve Tirmizî tahrîc etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/557.

yöneltmiştir. Âyetler indirip deliller göstererek kabiliyet ve istek yaratarak her şeyi yaratılış maksadına kılavuzlamıştır. Bitki ve hayvanların hallerini araştırdığında herbirini akıllara durgunluk verecek bir vaziyette görürsün.

Hikâye edilir ki, yılan yüz yaşına varınca kör olur. Allah ona zeryane denen yaş bir bitkinin yaprağını gözlerine sürmesini ilham etti. Ta ki, gözleri açılsın. Kör olduğu o ıssız yerle zeryane bitkisinin bulunduğu kır arasında kim bilir ne kadar uzun mesafe var? Mesafenin uzunluğuna ve körlüğüne rağmen yolları kat eder, zeryane ağacına ulaşıncaya dek bahçeleri geçip şaşmadan hedefe ulaşır. Ağacın yaprağını gözlerine sürer ve Allah'ın izniyle gözleri açılır.

Yine hikâye edilir ki, timsahın, dışkısını atacağı dübürü yoktur. Yediği şeylerin artıkları ancak ağzından çıkar. Allah bu iş için ona bir kuş tahsis etmiştir. Kuşun gıdasını Allah, bu artıklar olarak ayarlamıştır. Timsah bu kuşu gördüğü zaman ağzını açar, kuş girer ve içeridekileri yer. Timsah iri bir hayvandır. Mısır'daki Nil ve Hindistan'daki Mehran nehrinde çok bulunur. Hayvanları ve insanları kapıp yutar. Bazan boyu yirmi arşın olur.

Allah Teâlâ'nın entresan yönlendirmelerinden birisi de katâ denen bir kuştur ki, yavrularını bırakıp on günlük hatta daha da uzaktan su getirir ve bu işi fecrin doğuşuyla güneşin doğuşu arasında çabucak halleder ve gidiş gelişinde asla şaşırmaz. Deve ve eşek gece karanlığında yola çıksalar, ikinci defa aynı yoldan hiç hatasız gidebilirler. Küçük kurtçuklardan bazıları vardır ki, yavruladığında karınca ısırmasın diye yavruyu iki gün havada tutar. Çünkü yavru başlangıçta organları belirmemiş bir et parçası halindedir. Sonra kademe kademe gelişir. Fare ile akrep bir cam kavanoza konsa, fare akrebin iğnesini koparır ve böylece onun ısırmasından emin olmuş olur.

Yine hikâye olundu ki, gelincik, bir farenin peşine düştü. Fare ağaca tırmandı. Gelincik onu takibe devam etti. Fare dalın ucuna vardı. Artık kaçacak yer yoktu. Son çare olarak bir yaprağa dişiyle tutunup sarktı. Bu esnada gelincik bağırdı ve dişisi geldi. Tam ağacın altına varınca gelincik farenin asılı olduğu dalı kopardı. Ağacın altındaki gelincik onu yakaladı.

Fare kuyruğunu yağ şişesine sarkıtır. Sonra da kuyruğuna bulaşan yağı yalar. Tilki, üzerinde fazla sinek ve üvez toplanınca bir deri parçası alır ve suya dalar. Sinekler deride toplanınca deriyi suya atar ve kendisi salimen çıkar. Örümcek, evini çok acayip harikulade bir tarzda yapar. İnsanlar altıgen bir evi ancak pergel ve cetvelle yapabilirler. Oysa arı bu şekildeki evleri âletsiz

yapar. Karınca kendisine zahire biriktirmek için çalışır. Yerin rutubetli olduğunu hissederse daneyi ikiye böler ki, çatlayıp filiz çıkarmasın. Şayet rutubet daneye sirayet ederse onu, kurusun diye güneşe çıkarır.

Birisi şöyle anlattı: "Dalgıç kuşunu gördüm. Suya daldı ve bir balık yakaladı. Karga onu gördü, saldırarak aldı. Kuş yine suya daldı. Karga yine aldı. Üçüncü sefer de aynı şey oldu. Bu sefer karga, balık yemekle meşgulken kuş, sıçrayıp karganın ayağını yakalayıp suya batırdı ve karga öldü. Kendisi ise sudan çıktı."

Geçmişlerden şöyle rivayet edildi: "Süte su karıştırmayın. Sizden önceki ümmetlerden birinde bir adam vardı. Bu adam süt satar, süte su karıştırırdı. Bir maymun satın aldı. Deniz yolculuğuna çıktı. Deniz dalgalanınca Allah maymuna ilham etti. O da para kesesini alıp geminin tepesine çıktı. Keseyi çözdü. Sahibi de kendisini seyrediyordu. Paraları bir denize, bir gemiye atmaya başladı. Böylece yarısını suya, yarısını da geminin içine attı ki sudan kazanılan suya gitmiş oldu."

Mahlukatın entresan hallerinden birisi de şudur: "Birisi Isfahanlı bir adamı öldürdü ve bir çukura attı. Öldürülen adamın köpeği olayı görmüştü. Her gün çukurun başına gelir, ölünün üzerindeki toprağı eşerdi. Katili görünce ona doğru havlardı. Bu işi tekrar tekrar yapınca, eşilen yeri kazdılar ve ölüyü buldular. Sonra da adamı yakaladılar. Adam suçunu itiraf etti, onu da öldürdüler."

Hurma ağacının çok enteresan hâli ise açık olmasıdır. Erkek hurma ağacı, dişi hurma ağacı üzerine meyledip kucaklamak ister, dişi hurma ağacı zayıflayıp sararır. Onun ilâcı, kendisine meyleden erkek hurma ağacıyla birleştirilip iple bağlanmaları veya erkek ağaçtan bir yaprak alınıp dişiye asılması, yahut da çiçeğinden alınıp dişiye konmasıdır. Bu gibi enteresan şeyler yazılıp söylenemeyecek kadar çoktur.

4. «O, otlağı çıkarmıştır.» Kudretinin kemaliyle, hayvanların otladığı taze otlar çıkarmıştır. Bu otlar yeşil, sarı, kırmızı ve beyaz olarak çeşit çeşittir. İbn Abbas dedi ki: "Mera, yeşil ottur."

5. «Sonra da onu kapkara bir sel atığına çevirmiştir.» Cevherî dedi ki: "*Ğusâ*", selin getirdiği çer çöp demektir. Bunlar yeryüzünde bulunan kırıntılar, artıklardır. İnsanların değersiz olanları da bu kabildendir. "*Ahvâ*", siyah demektir. Çünkü otlar kuruyunca siyahlaşır. Bu, ister güneşin hararetiyle

isterse havanın soğukluğuyla olsun farketmez.

Âyet-i kerimede ömrün kısalığına, dünya ve dünya nimetlerinin geçiciliğine işaret edilmektedir. Ayrıca dünya zinet ve menfaatlerine, yiyecek ve içeceklerine de işaret edilmektedir ki, bunlar hayvânî nefislerin otlakları, hayvânî güçlerin meralarıdır. Allah bunları, kuruyup kararmış ot, çöp gibi kısa ömürlü yapmıştır. Bunlara iltifat edilmemeli, bunlarla oyalanmamalıdır. Zira bunlar, Allah'ın zâtını tenzih ve bağlardan çözmek demek olan özel tesbihe engel olurlar. Ayrıca herkes için takdir edilen olgunluğa bunlar perde teşkil eder.

سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنسَىٰٓ ﴿٦﴾ إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ ۚ إِنَّهُۥ يَعْلَمُ ٱلْجَهْرَ
وَمَا يَخْفَىٰ ﴿٧﴾ وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَىٰ ﴿٨﴾ فَذَكِّرْ إِن
نَّفَعَتِ ٱلذِّكْرَىٰ ﴿٩﴾ سَيَذَّكَّرُ مَن يَخْشَىٰ ﴿١٠﴾ وَيَتَجَنَّبُهَا
ٱلْأَشْقَى ﴿١١﴾ ٱلَّذِى يَصْلَى ٱلنَّارَ ٱلْكُبْرَىٰ ﴿١٢﴾ ثُمَّ
لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿١٣﴾

6. (Bundan böyle) sana Kur'an'ı okutacağız, sen de unutmayacaksın.

7. Ancak Allah'ın dilediği başkadır. Çünkü O, açığı da bilir, gizliyi de.

8. Seni en kolay (yol)a muvaffak kılacağız.

9. Onun için öğüt ver, eğer öğüt fayda verirse.

10. Allah'tan korkan öğüt alacaktır.

11. Pek bedbaht olan da ondan kaçınacaktır.

12. O ki, en büyük ateşe girecektir.

13. Sonra orada ne ölecek, ne de hayat bulacaktır.

6. «(Bundan böyle) sana Kur'an'ı okutacağız, sen de unutmayacaksın.» Burada Allah Teâlâ bütün yaratıklarla ilgili genel hidayetini açıkladıktan sonra özel olarak Rasûlüllah'la ilgili hidayetini açıklamaktadır. Bu da Hz. Peygamber (s.a.v.)'i vahyi algılamaya, herkes için hidayet olan Kur'an'ı ezberlemeye yöneltmesi, ayrıca da onu bütün insanların hidayetine muvaffak kılmasıdır.

Âyet, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in duyduğu hiçbir şeyi unutmayacağına dair Cenab-ı Allah'tan bir garanti verildiğine işarettir. Bu vaad içinde vahyin devam edeceğine dair de yüce bir vaad vardır. Bu, okutmak ifadesinden anlaşılmaktadır. "*Karae*" okudu, "*akrae*" okuttu, "*kâri*" okuyucu, "*mukri*" öğretici demektir. Yani şimdi ve ileride sana vahyettiklerimizi Cebrâil'in diliyle okutacağız, sağlamlık ve hafıza gücünden dolayı sen asla unutmayacaksın.

Denildi ki: "Unutmayacaksın diye Kur'an'ın hıfzı kalbinde, kıraati de dilinde olacaktır." Nitekim başka bir âyette şöyle buyuruluyor: "*Şüphesiz onu senin kalbinde toplamak ve okutmak Bize aittir.*" (Kıyâme: 17)

7. «Ancak Allah'ın dilediği başkadır.» Okunuşu neshedilmek suretiyle Allah'ın, unutmanı istedikleri hariç okuduğun hiçbir şeyi asla unutmayacaksın. Sanki Allah'ın diledikleri nesh yoluyla kalpten ve mushaftan yok edilmektedir. Unutmaktan maksat, bir daha hatırlanmamak üzere devamlı ve tam unutmaktır. Malum olan ve sonradan hatırlanan unutma da kastedilmiş olabilir. Bu taktirde unutma, az ve nadir olan unutma demektir. Yani Allah'ın, unutmanı istediği şeyler dışında unutmazsın. Fakat bu unutma devamlı olmaz, peşinden hatırlama gelir. Sözün gelişinden de bu anlaşılmaktadır. Bunu, şu rivayet de desteklemektedir: Hz. Peygamber (s.a.v.) namaz kıldırırken bir âyeti atladı. Übey İbn Ka'b bu âyetin neshedildiğini zannetti ve Rasûlüllah'a sordu. O da: "*Unuttum*" buyurdu.

Yine rivayet edildi ki, sahabeden biri gece Kur'an okuyordu. Rasûlüllah ona: "*Bana unuttuğum bir âyeti hatırlattın*" dedi. Bundan ötürü Hz. Peygamber (s.a.v.), duâsında şöyle derdi: "*Allah'ım! Bu yüce Kur'an'la bana merhamet et. Onu bana önder, nur, hidâyet ve rahmet yap. Allah'ım! Unuttuğumu*

bana hatırlat, bilmediğimi öğret. Gece gündüz Kur'an okumakla beni rızıklandır. Ey âlemlerin Rabbi! Onu bana delil kıl." [3]

Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle derlerdi: "*Ben de bir insanım. Sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Unuttuğumda bana hatırlatın.*" [4] Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "*...Unuttuğun zaman Rabbini an...*" (Kehf: 24) Bütün bunlar Hz. Peygamber'in unutabileceğine delildir. O, yazı öğrenmeden, ezbere okuyan bir ümmî idi. Bununla beraber bütün kemalatın kaynağı idi. Kâtiplere yazıyı ve yazı usullerini, meslek erbabına da mesleklerinin inceliklerini o öğretmişti.

«Çünkü O, açığı da bilir, gizliyi de.» Yani vahiy de dahil olmak üzere, işlerin gizlisini de açığını da bilir.

8. «Seni en kolay (yol)a muvaffak kılacağız.» "*Yüsrâ*", fu'lâ vezninde olup *yüsr* den türemedir. *Yüsr,* kolaylık demektir. Mânâ şöyledir: Seni daimi bir başarı ile kolay yolda yürüteceğiz. Bu yol, öğrenme ve öğretme yönünden dini konuların en kolayları üzerinde olacaktır. Vahyi kolay algılama ve müsamahaya dayalı şer'î hükümleri kavrama da bu kolay yola dahildir.

9. «Onun için öğüt ver, eğer öğüt fayda verirse.» Sana vahyedilen kolaylıklara uygun olarak insanlara hatırlat. Eğer öğüt, hatırlatma ve nasihat fayda verecekse kendi yaptığın gibi insanları kademe kademe şer'î hükümlere yönlendir. Hatırlatmanın fayda şartına bağlanması şundandır: Hz. Peygamber, iman etmelerini şiddetle arzuladığı için onlara hatırlattıkça ve bu konuda bütün gücünü sarfettikçe içlerinden bir kısmının inadı ve küfrü artıyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e emredildi ki, hatırlatma, genel olarak fayda verecek yerde olsun, her şeyi ve bazı şeyleri hatırlatacağı kimseler, ders alacağı umulan kimseler olsun, kalbi mühürlü olup da hatırlatma ile sadece azgınlığı ve nefreti artacak kimselerle uğraşıp kendini yormasın. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "*...Tehdidimden korkanlara Kur'an'la öğüt ver.*" (Kaf: 45) Şüphe ifade eden "*in*", Hz. Peygambere nispetledir. Yoksa Allah'a nispetle değildir. Çünkü Allah, hatırlatmanın fayda verip vermeyeceğini bilir.

3- Bu, Hz. Peygamber'in İbn Abbas'a Kur'an'ı ezberleyip ezberi sağlam yapması konusunda öğrettiği uzun hadisten bir parçadır. Hadisin başı şöyledir: "*Allah'ım! Yaşattığın müddetçe günahları terketmem hususunda bana merhamet et.*" Hadisi Tirmizî, Deavât bölümünde tahrîc etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/300.

4- Hadisi Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce, İbn Mes'ud'dan tahrîc etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/436.

Keşfu'l-Esrâr'da şöyle denildi: "*İn*" kelimesi, Arapçada sadece şart için değil, kesinlik ifade etmek üzere de gelir. O vakit "*kad*" kelimesinden bedel olur. Zira o da te'kid ifade eder. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "*Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt mü'minlere fayda verir.*" (Zâriyât: 55)

Rasûlüllah (s.a.v.) hatırlatmanın mutlaka faydalı olacağını bilir. Ya inkârdan vazgeçirir, ya günahı bıraktırır veya ibadeti artırır. Bu ifade hatırlatmaya bir teşviktir. Kalbi mühürlü olup kabule müsait olmayanlar hariç hatırlatmanın herkese fayda vereceğine dair bir tenbihtir. Fayda, faydalanmaya müsait olmaya bağlıdır. Netice itibariyle hatırlatma, faydalanacak kimseye hastır. Elçiye ise, ancak tebliğ görevi düşer.

10. «Allah'tan korkan öğüt alacaktır.» Senin hatırlatmandan ancak Allah'tan korkanlar ders alır ve ders aldığı konuda ilerler, işin gerçeğini kavrayıp iman eder. İnsanlar âhiret konusunda üç gruba ayrılırlar. Bir kısmı doğruluğuna kesin inanır, bir kısmı ne inkâr, ne de ispat eder, kesin tavır koymayarak, olabileceğini mümkün görür, bir kısmı da inkârda direnir. İlk iki grup, hatırlatmadan istifade eder. Üçüncü grup ise etmez.

11. «Pek bedbaht olan da ondan kaçınacaktır.» Ebû Cehil ve Velîd b. Muğîre gibi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e düşmanlıkta aşırı giden nasipsizler, hatırlatmadan kaçınırlar ve alıcı kulağıyla dinlemezler. Yahut da "*eşkâ*" (pek bedbaht) tan maksat, mutlak kâfirdir.

12. «O ki, en büyük ateşe girecektir.» Cehennemin en alt tabakasına girecektir. "*Kübrâ*", ekber'in müennesidir. Orası, kâfirlerin nasibi olan cehennemin en aşağı tabakasıdır. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurdu: "*Şüphesiz münafıklar, cehennemin en alt tabakasındadırlar...*" (Nisâ: 145) Cehennemin farklı tabaka ve ateşleri vardır. Dünyada da farklı günah ve isyanlar olduğu gibi. Kâfirler, âsilerin en berbatı oldukları için cehennem ateşinin en büyüğüne gireceklerdir. Bir izaha göre de en büyük ateşten maksat, cehennem ateşi, en küçük ateşin de dünya ateşi olduğu da söylenmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Şu sizin dünya ateşiniz cehennem ateşinin yetmişte biridir.*" [5]

Ben fakir diyorum ki, en büyük ateşten maksat, âhiretteki en büyük azaptır ki, bunu şu âyet-i kerime ifade etmektedir: "*...İşte öylesini Allah en*

5- Hadisi, Buharî ve Müslim *Cehennemin Sıfatı* bölümünde tahrîc etmişlerdir. İmam Mâlik ve Tirmizî de rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/512.

büyük azapla cezalandırır." (Ğâşiye: 24) Küçük azap ise dünya ve berzah azabıdır. Çünkü bu, âhiretteki azaba nispetle küçük kalmaktadır.

Filozoflardan birisi şöyle dedi: "Bedbahtlığın pek çok alâmetleri vardır. Günahta ısrar, katı kalplilik, günahların çokluğu, Rabbi unutmak, O'nun huzurunda duracağından gafil olmak... vs. İşte bu, büyük ateşe girecek en bedbaht kişidir."

13. «Sonra orada ne ölecek, ne de hayat bulacaktır.» Ölüp kurtulmaz, gerçek bir hayat da yaşamaz. Ağır bir derde düşmüş kimseye de: "Ne ölüdür, ne diridir" derler. Ölümle hayat arasında bocalamak, ateşe girmekten daha berbattır.

Denildi ki: "Ölmez, zira ölüm boğazlanıp öldürülmüştür. Artık ölüm yoktur. Yaşamaz, zira üzüntü içinde yaşayan ölü gibidir. Cismanî azap içinde kaldığı gibi ruhanî azabı da yaşar."

قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ﴿١٤﴾
وَذَكَرَ ٱسْمَ رَبِّهِۦ فَصَلَّىٰ ﴿١٥﴾ بَلْ تُؤْثِرُونَ ٱلْحَيَوٰةَ
ٱلدُّنْيَا ﴿١٦﴾ وَٱلْءَاخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰٓ ﴿١٧﴾ إِنَّ هَٰذَا لَفِى
ٱلصُّحُفِ ٱلْأُولَىٰ ﴿١٨﴾ صُحُفِ إِبْرَٰهِيمَ وَمُوسَىٰ ﴿١٩﴾

14. Elbette felâha ermiştir, temizlenen.

15. Rabbinin adını anıp namaz kılan.

16. Fakat siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz.

17. Oysa âhiret daha hayırlı ve daha kalıcıdır.

18-19. Doğrusu bunlar ilk sahifelerde, İbrahim ve Musa'nın sahifelerinde de vardır.

14. «Elbette felâha ermiştir, temizlenen», hatırlatmadan ders alarak günah ve küfürden temizlenen, kötülükten kurtulmuş, umduğuna ermiştir.

15. «Rabbinin adını anıp namaz kılan», kalbi ve diliyle Rabbinin adını anıp beş vakit namaz kılan kurtulmuştur. Âyette şöyle buyuruluyor: *"...Beni anmak için namaz kıl."* (Tâhâ: 14) Zikirden maksat, iftitah tekbiridir.

İmam Fahreddin Razî dedi ki: "Mükellefin amelleri üç gruptur:

Birincisi; kalpten bozuk inancı söküp atmak. Temizlenmekten maksat budur.

İkincisi; Allah'ı isimleriyle, sıfatlarıyla ve zâtıyla hatırda tutmak ve bilmektir. Zikirden maksat da budur. Çünkü kalben zikir marifet demektir.

Üçüncüsü; hizmet ve ibadetle meşgul olmaktır ki, namazla istenen de budur. Çünkü namaz, tevazu ve huşûdan ibarettir. Kalbi Allah Teâlâ'nın nuruyla aydınlanan kimsenin vücut azalarında mutlaka tevazu ve huşû eseri gözükür."

Birisi şöyle dedi: "Allah, bedene uygun bir yüz, ibret için bir göz, hizmet için bir beden, marifet için bir kalp, sevgi için bir sır yaratmıştır. Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki, dillerinizi şehadetle, kalplerinizi marifetle, bedenlerinizi ibadetle süslemiştir. Kim namazda ise, namaz müddetince üzerine rahmet iner, melekler kanatlarıyla onu kuşatır. Kul Rabbine yalvarır. 'Ya Rabbi!' dedikçe Cenabı Hak: 'Buyur ey kulum!' der. Namaz kılan, kime yalvardığını hakkıyla bilebilse namazından ayrılmaz."

İbn Ömer (r.a.)'den rivayet edildi ki: "Temizlenmekten maksat, bayram sabahı camiye gitmeden önce fıtır sadakasını vermektir. Zikirden kasıt ise, bayram sabahı camiye çıktığında yolda tekbir getirmektir. Namazdan maksat da bundan sonra cemaatle bayram namazı kılmaktır."

Her ne kadar bu sûrenin Mekkî oluşunda icma varsa da ve Mekke döneminde bayram namazı ve fıtır sadakası yoksa da Allah Teâlâ bunların olacağını bildiği için bunları yapanları o zamandan medhetmiştir. Çünkü Allah Teâlâ olacaklardan haber verir.

Bu âyette şeriate aykırı işlerden nefsi temizlemeye, kalbi dünya sevgisinden arındırmaya, hatta Allah'tan gayriyi hatırlamadan bile sakınmaya, gücü nispetinde Allah'a yönelmeye işaret vardır. Çünkü Allah, hiç kimseye gücünden fazlasını yüklemez.

16. «Fakat siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz.» Siz yukarıda belirtilenleri yapmıyorsunuz. Aksine çekici dünya zevklerini tercih edip onları elde etmek için çalışıyorsunuz. Hitap ya kâfirleredir, o taktirde dünya hayatını tercihten maksat, sadece dünya ile yetinip âhiretten yüzçevirmektir. Nitekim âyette şöyle belirtiliyor: "*Bizimle karşılaşmayı ummayanlar ve dünya hayatından hoşnut olup onunla yetinenler...*" (Yûnus: 7) Veya hitap herkesedir. O taktirde dünya hayatını tercihten maksat, dünya tarafını âhiret tarafından üstün tutmaktır. Kâfir, küfrü sebebiyle dünyayı tercih eder. Âhiretin olmadığına inanır. Mü'min ise, günah ve nefis baskısı sebebiyle dünyayı tercih eder. Allah'ın korudukları müstesna.

Aynü'l-Meânî'de şöyle dendi: "Hitab ümmetedir. Çünkü herkes ya dünya sevgisinden veya âhirete daha fazla sevap biriktirmek kastıyla dünyayı tercih eder."

17. «Oysa âhiret daha hayırlı ve daha kalıcıdır.» Âhiret, bizzat dahahayırlı olmasına rağmen siz dünyayı âhirete tercih ediyorsunuz. Âhiret daha hayırlıdır. Çünkü nimetleri ebedîdir, kesintisizdir. Ayrıca nimetleri son derece lezzetli olup keyfe keder hiçbir şey yoktur.

Burada işaret edilmektedir ki, varlıkların dışı, içine nispetle kabuğun öze nispeti gibidir. Elbette öz, kabuktan daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Çünkü hububat tanesinin özü, uzun müddet saklanır. Fakat kabuk özden soyulunca ateşe veya çöplüğe atılır ve birkaç gün sonra yok olur. Kabuğa talip olanlar değersiz kabuk mesabesindeki işleri, değerli olan öz mesabesindeki işlere tercih ederler. Çünkü onların gözlerinde âhirete karşı perde vardır. Öz sahipleri ise, gerçek hayat âhireti tercih ederler. Allah Teâlâ buyuruyor: "*...'Allah' de. Sonra da onları daldıkları sapıklıkta bırak. Oynayadursunlar.*" (En'âm: 91)

18-19. «Doğrusu bunlar ilk sahifelerde,» "*Suhuf*", "*sahife*" nin çoğuludur. Burada "*sahife*", kitap demektir. Yani bunlar sahifelerde sabittir. Nefsi gereksiz şeylerden arındırma, ruhu marifetle, organları ibadetle kemale erdirme, âhiret ve Allah'ın ecrine özendirme işleri, şeriatlerin değişmesiyle değişmez. Bunlar her şeriatte vardır.

«İbrahim ve Musa'nın sahifelerinde de vardır.» İbrahim halil ve Musa kelîmin sahifelerinde. Rivayet edildi ki, Allah'ın indirdiği kitapların tamamı, yüz dört kitaptır. Allah; Âdem (a.s.)'e on, Şît (a.s.)'e elli, İdris (a.s.)'e otuz, İbrahim (a.s.)'e on sayfayı ayrıca Tevrat'ı, İncil'i, Zebûr'u ve Kur'an-ı Kerim'i göndermiştir. Musa'nın sayfaları, Tevrat'ın yazıldığı levhalardır. İbrahim

(a.s.)'in sayfalarında şöyle yazılıydı: "Akıllı kimsenin aklına mağlup olmaması, diline hakim olması, zamanını iyi bilmesi ve işine yönelmesi gerekir." Musa (a.s.)'nın sayfalarından da şu söz nakledildi: "Allah Teâlâ Âdemoğluna şöyle dedi: Ölüm gelip çatmadan kendin için çalış. Binek (dünya, mal) seni aldatmasın. Zira yolculuk onun izleri üzerindedir. Yaşamak ve uzun emel seni tevbeden alıkoymasın. Aksi halde pişmanlığın fayda vermeyeceği zamanda pişman olursun. Ey Âdemoğlu! Sana rızık olarak verdiğim malımdan benim hakkımı çıkarıp fakirlere haklarını vermezsen sana bir zorba musallat ederim. Onu senden zorla alır. Bu taktirde sana sevap da vermem."

Hz. Âişe validemizden şöyle rivayet edilmiştir: "Rasûlüllah (s.a.v.) vitir namazının ilk iki rekâtında A'lâ ve Kâfirûn sûrelerini, üçüncü rekâtta ise İhlâs, Felak ve Nâs sûrelerini okurdu." [6] İmam Şafiî ve Mâlik bununla amel etmişlerdir. İmam Azam Ebû Hanife ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise, müstehap olan üçüncü rekâtta sadece İhlâs okumaktır.

Allah'ın yardım ve tevfîkiyle A'lâ Sûresi'nin tefsiri bitti.

6- Hadisi Ebû Davud, Tirmizî ve Hâkim tahrîc etmiş ve sahih saymıştır. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/338.